n. 4-6

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XVII

(ANUL V, NUMERELE 4, 5 și 6)

I.—Literatură

Pag.

II.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romîne şi din străinătate

III. Cronici

Pag.

IV.—Miscellanea

V.—Recenzii.

VI.—Revista revistelor.

1910. ANUL V. APRILIE. No. 4.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia 52.

1910

Viața Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcția d-lor Prof. Univ. C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, C. Alimăneștianu, D. Anghel, prof. univ. I. Athanasiu, Jean Bart, N. Bațaria, G. Bogdan-Duică, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voinești, Vintilă I. Brătianu, Caragiale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, I. Ciocîrlan, N. D. Cocea, M. Codreanu, G. Coșbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, V. Eftimiu, Pompiliu Eliade, Elena Farago, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, C. Hogaș, C. Hoisescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, G. C. Ionescu-Șișești, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, V. Loichiță, E. Lovinescu, dr. I. Lupaș, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanța Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Mândrescu, Const. Morariu, St. Morărescu, V. G. Morțun, D. Munteanu-Rîmnic, G. Murnu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, locot. colonel Sc. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrășcanu, Horia Petra-Petrescu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, prof. univ. dr. D. Pompeiu, Matilda Poni, Sp. Popescu, dr. St. Popescu (docent), D. Popovici-Bayreuth, prof. univ. dr. G. Proca (O. Carp), dr. N. Quinez, Ioan R. Rădulescu, I. Raian, George Ranetti, Radu Rosetti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, Sever Secula, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatușescu, I. Teodorescu, D. A. Teodoru, George Tofan, Iorgu Toma, Em. Triandafil, Al. Tzigara-Samurcaș, dr. A. Urechia, dr. Alex. Vaida-Voevod, Al. Vlăhuță, N. Volenti și alții.*

Condițiile de abonare

IN ȚARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonații care nu-și vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus **4 lei pe an și 2 lei pe ½ an**, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învățători, preoți de sat, primari și funcționari sătești, studenți și elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceștia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

Viața Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XVII

ANUL V

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia No. 52

—

1910

Popa Man

IV

Anii puseseră smocuri întregi de fire argintii în barba groasă și lungă a părintelui Man. In biserică, în odăjdiile sfinte, avea înfățișarea unui patriarh venit de departe, foarte liniștit și tare cuvios. Teleguțenii umpleau în fiecare duminică bisericuța de lemn, căci popa Man cînta tot mai frumos cu cît îmbătrînea, și spunea cazanii care mergeau drept la inimă.

Moșia nu și-o mai lucra dînsul. O dădu, în jumătate, oamenilor. El, toamna, n'avea decît să'și deschidă grînarele, grăunțele-i veneau, trierate gata, în saci sătui, în carele Telegutenilor. Era, de vr'o cincisprezece ani încoace, foarte blînd părintele Man. Telegutenii spuneau:

„Iată un om mulțămit. Iată un popă detreabă".

In vremea aceasta popa 'și zidise casă nouă, casa lui, de piatră și cărămidă, casă largă și luminoasă. Oamenii din Teleguța nu mai văzuseră încă așa ferestre mari. A cheltuit mult cu zidirea cea nouă, dar de bani nu se plîngea părintele.

„Ce de bucate vinde în tot anul popa nostru, măi oameni buni"—spuneau Telegutenii.

Și vindea popa într'adevăr multe bucate, și nime nu știa unde pune banii cei mulți.

Il vedeau că trăește bine, trăește din belșug. Deși îi încărunțise smocuri întregi din barbă și păr, obrazii lui stăteau să crape de atîta sănătate, de svîcnirea undelor calde ale sîngelui. In ochii lui era o duioșie, o moliciune, care-i împrumuta multă blîndeță feții lui bărboase.

Oricare Telegutan îi era prietin. Cînd întîlnea pe vr'unul pe drum, îl oprea, sta cu el de vorbă și-i da sfaturi. Ajuta chiar pe cei săraci și multe îngropări a făcut de cinste.

Trecuse vremea ca Firuța să se mai mărite a doua oară. Bădicul Ioniță și nevastă-sa stăruiră destul, dar n'au izbutit.

„Cum să-ți mînînci tu așa tinerețele, fată hăi. E rău că s'a întîmplat așa. Dar n'avem ce face. Morții cu morții și vii

cu vii. Așa-i legea din lume. O ţîră de avere ai, harnică eşti, tînără eşti, nu mai aştepta".

Dar fata nu-i asculta.

„V'am ascultat odată şi, vedeţi, n'a eşit bine. Acum lăsaţi-mă să umblu şi de capul meu".

La biserică, la morţi, la toate serbările creştineşti însă Firuţa era totdeauna de faţă. Cînd era ger de crăpau stejarii şi ouăle de corb, cînd era vifor cu lapoviţă, cînd era prin sat o tină de să se îngloade carul gol, Firuţa, cît ce auzea clopotul, pornia la biserică.

„Bună femee văduva lui Nicodim" — spuneau Teleguţenii, cînd o vedeau cu atîta rîvnă pentru cele sfinte.

Şi tot la şase săptămîni Firuţa ridica un parastas pentru sufletul lui Nicodim, şi împărţea pomană la săraci.

„Cinstită văduvă" —ziceau acum Teleguţenii, privind cu sfială la femeea aceasta, care s'a schimbat atît de mult în cei zece ani de văduvie. Obrazii ei căpătară o mare frăgezime, iar în ochii ei plutea o înduioşare stăpînită, dulce.

Popa Man, pe lîngă obiceiul ce şi-l ţinea de mai înnainte de a cutriera noaptea sămănăturile, mai luase un obicei acum. De multeori în zori, dar mai des după-amiezile, îşi lua copoul şi puşca şi pleca după epuri. Eşea cu puşca 'n spate pe drumul prăfos, şi chipul lui voinic apărea cînd într'o parte, cînd într'alta a hotarului. Alteori însă, mai rar, se duceau fără copou. Şi atunci îşi alegea acelaşi loc de pîndă. Era în partea dinspre apus a Teleguţei o pădure, la poalele căreia un Teleguţan avea o luncă. În lunca aceasta se cosea mai întăi din tot cuprinsul Teleguţei. Şi 'ndată da otava moale, mai tot trifoiu, şi aici, cît ce se însera, eşiau epurii urechiaţi, cu ochii holbaţi, să ronţăe din trifoiul tînăr. Eşiau din pădure, după ce ţopăiau în restimpuri mari prin frunziş, ascultînd.

Aici, într'o cotitură de pădure, aştepta părintele Man cînd venia fără copou. Dar rar se întîmpla să împuşte atunci ceva. Căci nu se aşeza bine, şi mişcarea uşoară a frunzelor îl făcea să'şi întoarcă privirea spre pădure, de unde venia Firuţa.

De cîteori nu cutezau să se întîlnească noaptea la Firuţa acasă, se întîlniau aici, în cotul acesta de pădure. Era ascunzişul cel mai depărtat de sat, pe unde, îndată ce dau umbrele sării, nu mai umbla nime.

Femeea i se lăsa în braţe bolnavă parcă. Omul acesta pusese atîta stăpînire pe inima ei, încă demult, decînd era la ei în gazdă, încît Firuţa, pentru o întîlnire ca aceasta, era gata să umble ziua întreagă pe cîmp, strecurîndu-se printre sămănături, pîndind să n'o bage de samă cineva, până ce ajungea în pădure. Iar aici, în apropierea cotiturii, ar fi aşteptat un veac şi nu s'ar fi clintit din loc până ce nu venia Man. Ca fată, ca nevastă şi ca văduvă i-a fulgerat de multeori prin gînd întrebarea grozavă: „Cum te poţi iubi tu cu un popă? Nu ştii că-i faţă sfinţită? Nu ştii c'ai să ajungi talpa iadului?"

Dar şoapta aceasta de oprelişte îi aţîţa şi mai tare simţurile. Şi după fiecare întîlnire se mai adăuga o verigă la lanţul ce o lega de Man.

Se întîmpla rar de tot ca la despărţire să-i dee lacrimile. Dar cînd se înduioşa astfel, popa Man trebuia să mai rămînă, cu primejdia de a-l apuca ziua la Firuţa.

Şi totdeauna între ei urmau, atunci, aproape aceleaşi cuvinte:

— Mă tem, tare mă tem eu cîteodată, părinte, de păcat. Să vezi numai, Dumnezeu n'are să ne erte.

Popa Man nu era niciodată bucuros de scenele acestea. Cerca s'o mîngîe.

— N'ai grijă, fetiţo! Ce facem noi, la urma urmei? Facem rău cuiva? Asuprim noi pe cineva? Ce facem noi? Iacă ne lăsăm duşi de soarta care ne-a legat de-olaltă. Ce crezi tu, de nu era aşa hotărît, mă putea ţinea cineva pe mine în Teleguţa? Niciodată! Că eu, pân' a nu te cunoaşte pe tine, aşa am fost ursit: să cutreer lumea. Hei, şi cît am umblat eu, cît am alergat! Numai singur unul Dumnezeu ştie. Şi 'n urmă a fost aşa să ajung în sat şi să te cunosc pe tine. Ei bine, să-ţi spun eu ceva, un lucru mare: omul nu merge de buna lui voe. O putere mare, ascunsă, neînţăleasă îi poartă paşii. Ce m'a făcut pe mine, acolo înnaintea bisericii, în ziua cînd mai întăi am văzut poporul din Teleguţa, ce m'a făcut să-l aleg pe bădicul Ioniţă de gazdă? Nu ştiu. N'am ştiut nici atunci. Vezi bine, tu ai fost, dar dece tu, asta nu o ştiu. Şi cînd te-ai măritat, n'am mai înţăles nici atîta, ş'am crezut că nu ni-e dat să ni se unească drumurile vieţii. Ne-am întîlnit în sara aceia în vie, şi ni s'au unit. Cine ne-a pus să ne întîlnim? Am căutat noi întîlnirea aceasta? Ei bine, să-ţi spun, tot puterea aceia neînţăleasă care m'a făcut să aleg casa voastră. Şi cînd nu ne-am vorbit ani de zile, cînd eu am trăit cu un singur gînd, cu al agoniselii, ţi-aduci aminte cum ne-am înţăles îndată? Ai simţit tu atunci păcatul, te-ai gîndit la păcat? Nu. Nici eu. Îndeplineam ceia ce nu sta în puterile noastre să nu facem, şi tu vezi bine că numai de-atunci are viaţa noastră înţăles. Să-ţi însemni ceva, fetiţo: puterea aceia neînţăleasă e tare cuminte.

Vorbele acestea le spunea popa Man, privind în gol, destul de liniştit. Numai cînd femeea plîngea şi mai departe, se scutura de-odată şi glasul i se schimba:

— Acum e de ajuns, înţelesu-m'ai? Acum e o prostie să mai boceşti. Ce tot păcat şi iar păcat, ştii tu ce-i păcatul? Ştie vr'un om în lume ce-i păcatul? Îţi spun eu că nime nu ştie! Toţi vorbesc de el, dar nu ştiu ce-i. Dacă orice slăbiciune o iau de păcat, atunci bieţii oameni gem cu toţii sub povoara cea mai grea ce se poate închipui. Atunci eu ar fi trebuit să cad zdrobit de nenumărate ori până acuma. Şi toţi oamenii. Dar tu vezi că eu trăesc, alţii caşi mine încă trăesc.

Cerca s'o cuprindă uşor, s'o apropie de sine. Dar femeea, cu toate desluşirile ce i le da popa Man, răcea, înţepenea, şi ochii, îngreuiaţi de o adîncă tristeţă, priveau în pămînt.

Man nu putea răbda. Se scula și da să plece. Dar atunci femeea dintr'o săritură era în gîtul lui, îl giugiulea, îl săruta, îi muia inima, și el se opria.

— Ți-e drag de mine și acum? Așa-i Man? Ah! cît ar fi de bine să fii numai Man, să-ți pot zice numai așa, să nu-ți mai zic părinte. Vorba aceasta mi-e grozav de grea.

— Bine, nebuno, nu'mi mai zice niciodată părinte, zi-mi pe nume, zi-mi atunci Emanoile, cum mă chiamă din botez.

— Da—zicea femeea—numele acesta e tare frumos. Da, Emanoil am să-ți zic.

Și începea să-l mîngîie iarăși.

— Știi ce-ași mai dori, Emanoile? Să nu se mai lumineze niciodată. Să nu-ți mai văd barba, să nu-ți mai văd haina preoțească. Să te simt numai aproape, să te știu al meu.

Popa Man, la cuvintele acestea, simțea junghiuri reci. Demult băgase de samă că preoția lui e un sloiu de ghiață, un caer de întuneric, care de multeori învălue inima muerii.

Ș'avea o senzație ciudată la gîndul acesta. Totdeauna se deschidea parcă o întrebare în sufletul său, o întrebare pe care o simțea amară, dar pe care n'o pricepea, n'o vedea. Femeea însă nu-l lăsa acum să cadă pe gînduri. Îl înlănțuia cu brațele moi, pline, și-l întreba:

— Tare mă iubești tu, Emanoile?

— Dece mă întrebi?

— Ai mai iubit tu vr'odată, Emanoile?

— Nu, n'am mai iubit—răspundea el acum. Și cu cît răspundea mai des așa, simțea tot mai mult că'ntr'adevăr dragostele lui de până acum n'au însemnat nimic. Foc de pae. Nici durere, nici bucurie nu i-au adus acelea. Chiar și pe preuteasa lui n'a iubit-o, îi era numai milă de ea cînd se gîndea c'a lăsat-o în lume. Chipul Ilenuței lui i se ștersese cu totul din suflet. În patima ce'l stăpînea acum, de-atîția ani, preuteasa era moartă pentru el. Cînd a venit mai întâi în Teleguța și s'a așezat aici, se gîndea cu milă la ea; cînd au început întîlnirele lui cu Firuța, se gîndea ca la un dușman, cu ură. Dar decînd s-a lăsat dus de patima dragostei ca de o apă mare și adîncă, la preuteasa nu s-a mai gîndit nici de cum. Cînd îi vine vr'odată în minte, umbra ei e așa de ușoară, așa de spălăcită, încît popa Man are impresia că vede un fir de trestie uscată, cum foșnește la adierea vîntului.

Cînd merge părintele Man cu copoul la vînat, nu se întoarce niciodată fără epure. Că sînt mulți șoldani în cucuruzii satului. Trebue să mergi numai pe drumurile crescute cu iarbă, printre lanuri, să lași cinele să se strecoare în mîndreța de verdeață și să stai cu cocoșul tras.

Cînd se întoarce cu vînatul acasă, popa Man e tare bucuros de vorbă cu toți drumeții.

— Acum—zice el—oamenii spun că popii nu i-e îngăduit să umble cu pușca. Dar eu umblu. Moarte de om nu fac. Dar

moarte de dobitoc? Doar Dumnezeu deaceia ne-a pus mai mari pe pămînt pe noi, pe oameni, să stăpînim sălbătăciunile.

Zîmbește supt mustața mare, și-și vede de drum, iar Teleguțenii, cînd îl văd cu urechiatul, zic așa:

„Popa nostru țelește bine. Ăsta să fie în bătae, știu că n'ar trimete gloanțele vîntului".

Dar totuși, popă ca el nu are nime. Cînd se întîlnesc cu Romînii din satele vecine, nu mai sfîrșesc cu laudele. Popa nostru așa, popa nostru pe dincolo. Slujbă așa frumoasă nime nu mai cîntă. Cazanii ca el, nime nu mai spune.

În strană, în locul lui Ierotei diacul, cîntă acum un diecel bălan, cu glas de fată mare. E o sărbătoare acum să mergi la biserică în Teleguța.

Dar, femeea, Firuța, de multeori are gînduri ciudate acolo în biserică. I se pare cîteodată ca popa cela mare, zdravăn, care e'n altar, nu-i Emanoilul ei. E atîta cuvioșie, atîta sfințenie chiar în mișcările, în fața și glasul lui... Dar cînd îi zărește ochii, tresare cutremurată. Ba da, e Emanoil. Și ea, nemernica, a făcut pe un om ca acesta să spurce altarul, să batjocorească locașul Domnului! Mare pedeapsă are s'o ajungă. Iată, toți oamenii stau cu capetele plecate cînd cădelnițează popa, toți privesc cu sfială la dînsul, și n'ar avea dece, căci totul e o minciună. Da, ca ș'a bătut joc de tot satul.

De multeori, înfricată de gîndurile acestea, n'ar fi voit să mai meargă la biserică. Și totuși, cînd auzia clopotul, trebuia să pornească. Ea trebue să fie acolo, să observe ce femee se uită mai deosebit la părintele, să-l apere, dacă Teleguțenii ar voi să-i facă vr'un rău. Căci de multeori, acolo în biserică i se părea că oamenii privesc zîmbind întâi la ea, apoi la popa, de multeori credea că satul întreg cunoaște taina ce le unește sufletele lor păcătoase. Și atunci ura pe Teleguțeni și-i era milă de popa. Atunci l-ar fi apărat de tot satul pe părintele Man.

Popa mult lucru nu avea în sat. Din ce trăi avea din belșug, și astfel peste zi gîndul lui pleca de multeori să colinde departe. Și ce gîndea peste zi, ce judeca, noaptea povestea Firuții. Într'o sară o întrebă:

— Știi la ce m'am gîndit eu azi, fetițo?

— La ce?

— M'am gîndit că dacă ai ști tu cine-s eu, popa Man, m'ai iubi tu încă?

Femeea se trase puțin dela el și-l privi cercetătoare.

— Ce vrai să spui cu asta?

— Multe vreau să spun. Dar mai bine tac. Văd că tu de-acum te temi de mine.

— Nu mă tem, dar tu nu mi-ai pus niciodată întrebarea asta până acum.

— Ție frică, muere, văd eu că ți-e frică, și deaceia nu-ți spun. M'am gîndit că ar fi bine... dar acum judec altfel. În sfîrșit, nu-i lucru mare. Nici-un om nu cunoaște pe altul. Chiar

de ţi-ar spune toată istoria vieţii lui, ce-ai şti tu? Nu ţi-ar putea spune o minciună? Şi de n'ar fi minciună, în sufletul unui om poţi ceti vr'odată?

— Tu eşti popa din Vâlcea—zise femeea de-odată.

— Ei, iaca să-ţi spun, nu-s popa din Vâlcea.

— Dar n'ai zis tu aşa? Nu mi-ai spus tu?

— Am minţit,—zise popa zîmbind.

Femeea se lumină de-odată: „Văd eu că glumeşti. Vrai să mă sperii"—„Cum—făcu ea repede, înfiorîndu-se—tu vrai poate să mă sperii ca să mă părăseşti?" Man începu să-i tîlcuiască, dar numai frînturi din vorbele lui s'auziau. Plînsul, vorbele aprinse ale femeei umplură casa. „Ţi-e dragă alta, asta ai vrut să spui" —gemu ea în urmă, zdrobită.

— Linişteşte-te, nebuno, nu-i adevărat. Credeam că-i bine să ştii istoria vieţii mele, să văd de mai ţii ş'atunci la mine. Cine ştie ce se poate întîmpla. Se poate s'o auzi odată dela cineva. Dar acum nu-mi mai pasă. Acum ştiu că oricine aşi fi, eşti legată amarnic de mine.

Şi Emanoil o îmbrăţişă cu duioşie.

Dup' un restimp zise popa: „Ce ticăloşi sîntem noi oamenii cîteodată. Ni se pare că nu preţuim nimic, că numai putem nimic. Ş'apoi de-odată simţim iarăşi putere de uriaş în noi. Dintr'o vorbă, dintr'un gînd, sufletul nostru creşte, îşi ia zborul lui cutezător, şi vedem că toate ne sînt cu putinţă".

Tăcu un restimp, dar femeea nu răspunse. „Noi—adause el—ne putem face fericiţi ori nenorociţi, după cum lăsăm aripele să zboare aşa cum le cîrmueşte voinţa noastră care simte binele, ori după cum dăm cîrma minţii. Crezi tu, femee, în viaţa veşnică, dincolo de moarte?"

Popa puse întrebarea asta trist şi abătut, ca purtat de gînduri depărtate şi amare.

— Cred—răspunse femeea. Cum n'aşi crede?

— Şi trebue să crezi. Dar spune-mi: pricepi tu ce va fi viaţa aceia? Asta n'o ştii, asta suflet de om n'o poate şti. Eu m'am gîndit adeseori, dar n'am putut afla nimic. Ei bine, dacă nu poţi şti cum va fi dincolo, să n'ai dreptul să ţi-o trăeşti pe aceasta de acum, aşa cum afli tu că-i bine?

Femeea nu pricepu. Îi zise:

— Dece mă întrebi astfel de lucruri pe mine?

— Nu ştiu nici eu. Dar n'am pe altul pe nime, şi trebue să te întreb. Dacă ai şti a-mi da un răspuns, mi-ai aduce o mare uşorare.

Firuţa pricepu că-i popa supărat, începu să plîngă, şi acesta fu tot răspunsul ce i-l putu da. Fu bine ş'atîta. Popa Man o mîngîie, vorbiră apoi de alte lucruri. Şi din sara aceia Emanoil Man se simţi mai legat ca oricînd de văduva lui Nicodim. Întîlnirile lor de cele mai multeori erau însă pline de bucurie. Rar se'ntîmpla să-i copleşască o tristeţă neînţăleasă, o frică, o presimţire de nenorocire.

Firuţa îşi vedea, peste zi, de agoniseala sa, ţinea slugă,

ţinea car cu boi. Teleguţenii nu se mirau că văduva lui Nicodim e totdeauna bine îmbrăcată,—decînd era fată Teleguţenii tot aşa o ştiau.

Casa ei, îndată ce se însăra, sătenii o înconjurau. Unii chiar credeau că vine, noaptea, Nicodim acasă, alţii nu mai credeau, dar toţi înconjurau primejdia.—De cele mai multeori popa venia de cu vreme, îndată ce se lăsa noaptea. Rar da de vr'o piedică, de trebuia să mai colinde cu murgul lui pe hotarul Teleguţei.

Teleguţenii povestesc şi acum ce-au auzit din bătrîni. Zice că'ntr'o sară din Cireşar sosi în Teleguţa o jupinească. Înnaltă şi uscăţivă, trecea grăbită pe drum, nu da bineţe nimănui, ci se îndrepta spre casa părintelui Man. Şi nu peste mult deschise portiţa şi dispăru în curtea popii. Oamenii nu ştiau cine-i, nu ştiau ce caută la popa. Dar părintele Man era acasă în sara aceia, femeea intră la dînsul, şi uşa n'a mai deschis-o nimeni până dimineaţa.

„Vre-o rudenie de-a popii"—şopteau slugile prin curte.

„Vr'o soră poate"—ziceau alţii.

Iar pe drum, pe la portiţe, încă în sara aceia Teleguţenii începură să creadă tot mai tare un zvon, o vorbă ce-o stîrni o bătrînă din sat:

„Asta-i preuteasa popii Man".

Şi începură să se gîndească la ceia ce până acum n'au luat în samă. „Popa a trebuit să aibă o nevastă—îşi ziceau. Nu ne-a vorbit, nu ne-a amintit o singură dată de ea. Unde-a lăsat-o, dece-a părăsit-o? Cum a stat aproape douăzeci de ani singur, fără nevastă? Ce suflet e în popa acesta?"

Şi de-odată oamenii începură să se neliniştească, începură să cerce a pătrunde în tainele vieţii părintelui. Şi de-odată omul acesta, cu care se obişnuiră de-atîta vreme, care le plăcea, apăru ca un străin înnaintea lor. Caşi cînd acum le-ar fi căzut mai întâi în sat.

În noaptea aceia părintele Man nu eşi nicăiri. Firuţa în zădar îl aşteptă, în zădar se frămîntă toată noaptea cu gîndurile.

Emanoil Man nu pricepu ce caută jupineasa aceia la el acasă. Crezu în urmă că-i o străină care vine să-i ceară un sfat, ca la un duhovnic, şi o conduse în odaia lui, unde-şi avea cărţile. Femeea părea venită depe un drum tare depărtat. Era ostenită, vestmintele ei erau terfelite, pline de praf, sîrticate.

Şezu pe-un scaun, şi ochii ei tulburi rătăciră prin casă. Apoi zise cu silă:

„Ce mai faci, Emanoile?"

Popa tresări, privi nedumerit la străină. De unde îl cunoaşte? De unde ştie că-l chiamă Emanoil? Nu putu răspunde.

— Ce mai faci, Emanoil Manovici?—îl întrebă a doua oară femeea, cu glasul plin de silă şi de durere.

— Ce să fac, bine. Dar cine eşti d-ta, de unde-mi ştii numele, ce cauţi la mine?—răspunse acum repede popa.

— Hei, cine să fiu! Iaca o muere, iaca o muere necăjită. Umblu și eu așa prin lume. Ce să fac? Umblu prin lume.—Și privirea ei rătăcită se purta greoiu prin casă. Nu căuta la popa, nu privea anumit la ceva. Sta plecată din spate.

— Să-mi dai ceva de mîncare—zise ea. N'am mîncat de azi dimineață. Și simt așa o rozătură ciudată iac' aici,—și arătă cu mîna, cu degetele încîrligate, spre pîntece.

— Dar cine ești tu, femee—zbieră acum popa cu glasul schimbat de groază, cu fața palidă ca de mort.

— Nu striga așa tare—zise femeea, adunîndu-se ca un ariciu. Nu zbiera că mi-e frică. Dă-mi tu, Emanoile, ceva de mîncare.

Popa-i aduse repede bucatele. Ce nenorocire, Doamne, se gîndi el, să-mi cadă o nebună la casă acum în puterea nopții! Se trase de-oparte, pe-o laviță, și privea la femeea care îmbuca cu lăcomie. Ochii, gura, obrazii ei, toate păreau cuprinse de zgîrciuri.

Dar îndată ce se sătură, pe fața ei se așeză o liniște mare, o îndestulare plină de pace.

— Acum îți mulțămesc—zise ea. Tare mi-a fost foame. Acum ți-ai făcut o pomană cu mine. Dumnezeu are să-ți răsplătească.

Se ridică încet, își luă cîrja în mînă, plecă, dar cînd să iasă pe ușă, se întoarse de-odată înnapoi, spre spaima popii.

— Era să'mi uit. Era să mă duc. Dar eu am venit aici c'o treabă mare. Nu șade aici Emanoil Manovici, popa din Teleguța?—Și privi la popă cași cînd acum l-ar vedea mai întăi în viață.

— Aici, muere, aici locuește. Eu sînt Emanoil Manovici.

Jupîneasa privi voioasă la el, surise.

— Așa? tu ești? Da, adevărat. Iată că acum te cunosc. Bine! Ce mai faci tu, Emanoile?

Pe popa Man îl cutrierau fiori reci, și sudoarea îi îmbrobodi fruntea. Ce să facă el cu femeea aceasta? Ca o volbură de teamă îi umplea din cînd în cînd sufletul, apoi sufletul îi rămînea gol, rece.

— Ce pot să-ți dau, cu ce să te ajut?—zise el.

— Pe mine? Cu nimica. Eu am venit aici. Acum eu nu mă mai duc dela tine. Bine că te-am aflat.—Și zîmbi iar cu mult amar.

— Ce vei face tu aici la mine? Săracă femee! Dumnezeu știe ce-i avea pe suflet. Se poate că mari păcate...

Femeea se ridică de-odată; ochii ei priveau speriați acum, se părea că vrea să scape pe undeva.

— Da—zise ea ascuțit, cu glasul schimbat, frînt. Eu am făcut mari păcate ș'am venit la tine să mă spovedesc. Auzi, Emanoil Manovici, ce am să-ți spun. Am să-ți spun lucru mare, dar tu să taci, tu să nu strigi, în casă vreau să fie liniște.

Ea șezu din nou, ridică un deget lung, slab, spre tăcere, și începu:

„Eu am ucis un om. Dar nu un om cu păcate, ci un copil nevinovat. Copilul dormea în pat lîngă o femee, și era copilul acela tare frumos, dar femeea era tare nenorocită. Fusese frumoasă odată, avea ochi albaștri ca o cicoare, și un păr... Doamne ce mai păr.—Femeea își duse o mînă la cap, pipăindu-și părul prin broboada veche și spălăcită.—Fusese femeea frumoasă și-i era drag bărbatul. Dar el, mișelul, o înșelă, o părăsi și plecă în lume. Rămase femeea cu lacrimi pe obraz, și lacrimile ei nu se mai uscau. Il dorea pe cel dus, îl aștepta cu patimă să se întoarcă. Dar el nu mai venia. Oamenii începură să scoată vești rele de cel dus, începură să-l ocărască. Femeea lui, pe care eu o știu, se topia văzînd cu ochii. Eu băgam de samă ce se întîmplă în casă. Vedeam bătrînii supărați, vedeam copilul nevinovat cum surîdea în așternut. Incepuse să zică „mama" și nu știu cum începuse să zică „tata". Tată-tău, se gîndia femeea aceia, e un mișel și un ticălos. Dar îi plăcea cînd pruncul spunea vorba asta. Iși amintea de cel dus și lacrimi 'i porneau dela inimă, căci cu toată inima îl iubise pe cel depărtat.

„Eu urmăream de-aproape durerea acelei femei. Și cu cît vedeam că ea e mai perită, simțiam o mare ură pentru copil. Sămăna leit cu tatăl-său. Imi pusesem în gînd să răzbun amar pe femeea aceia. Și astfel m'am hotărît să-i omor copilul, s'o scap de amintirea celui dus, iar eu să plec în lume, și să tot merg, până unde voi întîlni pe fugar. S'ascultă acum, Emanoile, ce-am făcut"...—Femeea sări de pe scaun, privi aiurită în jur de sine, căzu frîntă la loc, și zise:

„Intr'o noapte, dormia și femeea și copilul, și era o liniște de moarte în casă. Eu mă scol tiptil de unde păzeam și dintr'o săritură am fost la pat. Ghiarele mele se încleștară adînc, ca de uliu, în grumazii albi și fragezi ai copilului. Cînd strigă mama desnădăjduită, cînd săriră bătrînii din somn să pună mîna pe mine, eu nu mai eram. Rătăceam undeva departe. Plecasem ca pe aripi de vînt să-l caut, să-l aflu pe tatăl copilului. Hei! suflet de om nu poate ști ce s'a coborît în sufletul acelei femei, după ce 'și văzu copilul ucis. Din părul ei frumos abia mai rămaseră cîteva smocuri, tot și l-a smuls, și în zbierătele oamenilor care căutau pe ucigaș, de frică își perdu mințile. Cu mine are noroc. Dacă eu n'ași fi, mișelul acela de bărbat al ei ar trăi mereu în tihnă undeva, cași cînd nimic nu s'ar fi întîmplat. Ea sărmana, după ce'și perdu mintea, nu mai putea să-l caute. Dar eu trebue să-l aflu, trebue să-l găsesc".—Aici femeea privi mai întăi pe popa Man în ochi.

Il privi îndelung, cu sete, cu dor, cu patimă, și de-odată zvîcni depe scaun în hohot de rîs:

„L-am și aflat. Asta-i! Tu ești Emanoil, tu ești popa cel fugit".

Și după hohotul de rîs, în care spusese cuvintele, o copleși un plîns zguduitor. Săreau zdrențele pe dînsa, și lacrimile-i curgeau pîrae.

Popii Man, decînd își începu străina povestirea, i se puse un junghiu la inimă. Și cu cît înainta cu vorba femeea, junghiul acela îl înțepa, îl strîngea tot mai tare, oprindu-i inima să mai bată. La glasul cu care povestia jupîneasa 'i veni o amintire tare depărtată. Cunoștea ceva din glasul acesta. Dar de demult, vor fi douăzeci de ani de-atuncea. Cînd însă femeea îl pironi cu ochii ei tulburi, junghiul acela 'i pătrunse de tot inima, și părintele Man albi cum-ți varul, și capul îi căzu pe piept, barba lui groasă, căruntă, se resfiră în neorînduială, și un suspin, ca de un animal înjunghiat, îi eși din piept.—Pe jupîneasa aceasta abia acum o cunoscu: era Lenuța, preuteasa lui.

Femeea, după ce isprăvi cu plînsul, se ridică, se apropie de popa Man, și-l atinse pe umăr:

„Scoală Emanoile—îi zise—eu n'am să-ți fac nimic. Eu o să te apăr de vrăjmași. Eu n'am să încep acum a răzbuna pe biata Lenuța, preuteasa".

Emanoil Manovici însă nici nu se ridica, nici nu putea zice o vorbă. Sta așa frînt, înlemnit, cu pleoapele lăsate.

Femeea începu să-l mîngîe pe frunte, pe păr, pe barbă. De-odată se opri și zise:

— Ai îmbătrînit, Emanoile. Barba ta-i căruntă.—Suspină și-l mîngîe din nou.—Ah! săracul Manoilul meu, cît-ți el de supărat acum. Durerea i-a legat limba și i-a uscat lacrimile.

Popa auzia cuvintele, pricepea glasul cunoscut, și ca într'un vis urît, își deschise puțin pleoapele, arătîndu-și luminile tulburi.

— Ce-ai pățit tu, sărmană femee?—zise el cu glas adînc.

— Eu?—strigă dînsa—eu n'am pățit nimic. Cu mine nu-i nimic. Dar a pățit ceialaltă, Ilenuța, săraca preuteasă. De dînsa-i rău. Preuteasa ș'a pierdut mințile.

Emanoil Manovici se trezi greu. Tot trupul și-l simțea moale, ca bătucit, abia-și putea ridica brațele și picioarele. Se șterse la ochi, privi în casă, cași cînd ar vrea să știe unde se află. Stătu apoi mult pe gînduri. Cerca să afle un razim, căci simțea cum se afundă ca'ntr'o prăpastie. Gîndul mîntuitor i se ivi întâi ca o slabă dîră de lumină. Dar lumina aceia creștea năprasnic, i se păru că inundează de-odată casa întreagă. Asta nu-i preuteasa lui, nu-i Ilenuța! E o biată nebună care s'a rătăcit la dînsul. Ah! cum nu s'a gîndit mai de vreme că-i cu neputință să ajungă până la el o femee din așa depărtări! El nu-i trimis de nici un vlădică aici în sat, pe el nime nu-l cunoaște, nime nu știe cine-i. Chiar să fi plecat Ilenuța în urma lui, cum l-ar fi putut afla?

Și lumina ce-i străbătu toată ființa, îl încălzi, îl întineri parcă cu zece ani. „Iată—își zise el—o femee nenorocită. A umblat prin lume, a auzit de un Emanoil Manovici, atîta tot".

— Femee—zise popa, ridicîndu-se. Stai și ascultă-mă acum tu. Ceia ce spui, eu nici nu cunosc, și nici nu știu. Am lăsat să crezi că-s Emanoil Manovici, ca să te liniștești. Nu mă poți cunoaște. Pe mine nime nu mă știe. Ți-am dat de mîncare, iată niște bani de drum, pleacă în știrea Domnului.

N'apucă să-i dee banii. Femeea plesni palma întinsă și banii se durigară, țăncănind, pe podele, pe supt pat.

— Hei, tu tot ticălos mi-ai rămas, Emanoile—zise, liniștindu-se în grabă.—O tristeță mare, ca'n fața unei gropi iubite, se așeză în ochii și pe fața femeei. Și tristeța aceia limpezia tot mai mult privirile ei. Plîngea acum domol, suspina ca un om în toată firea.

— Crezi tu, Emanoile, că nu te cunosc?—începu femeea privindu-l cu tristeță.

Așa cum se uita femeea la dînsul, cum spunea cuvintele, nu mai arăta cu nimic că i-ar fi mintea tulbure.

— Visezi, biată femee—răspunse popa înfiorat.

— Nu visez, Emanoile. Pe tatăl tău l-a chemat Petru și a fost negustător de porci.

— Da, tata a fost negustător mare. L-a cunoscut multă lume. Ai putut auzi și d-ta ceva—răspunse popa cercînd să se liniștească. Lumina de mîntuire în care se înnecă o clipă, începu să se clatine.

— L-au putut cunoaște mulți—continuă femeea—dar nime nu știe cum a murit. Eu știu.

— Cum?—întrebă popa privind-o țintă.

— L-au împușcat. L-au împușcat cînd trecea Dunărea.

— De unde știi asta, nenorocito?—răcni acum părintele sărind depe scaun ca mușcat de șarpe.

— Tu mi-ai spus—zise femeea cu durere. Știi, ne plimbam odată prin grădina noastră. Plouase o săptămînă încheiată și vadul, care trecea pe la fundul grădinii, venia cu valuri mari. Ne-am oprit să-l privim. Tu ai început să tremuri, ochii ți s'au întunecat, și eu te-am întrebat cu inima neliniștită ce ai. Atunci mi-ai spus istoria lui Petru. Ne întorceam spre casă, și mi-ai spus că tu...

Popa îi astupă însă gura cu palma lui lată: „Destul, destul, ajunge, nenorocito". Glasul lui avea asprimea vîntului, în obrazii lui părea că s'au împlîntat ghiarele paseri de pradă, și ochii lui de păcură încremeniră aprinși, ca doi ochi de lup flămînd, în noapte.

Razimul ce-l crezuse că-l află mai înnainte, îi lunecă pentru totdeauna de sub picioare. Ii păru pe-o clipă că trebue să-și adune toate puterile să se țină în aer, cu o putere supraomenească, pentrucă pămîntul s'a fost deschis să-l înghită. Intr'o clipă, ca o fulgerare, avu simțimîntul acesta, dar în clipa următoare, înnebunit, izbi cu pumnul încleștat în capul femeei, care sta plecată pe scaun înnaintea lui. Izbi cu sete, ca'ntr'un dușman, pe care i-a reușit să-l pună supt genunchi.

Femeea gemu de durere și căzu întinsă, cu fața în jos, pe podele.

In clipele care urmară în odae fu o tăcere de moarte. Fîșîitul domol a merilor dela fereastră pătrundea prin ferești, prin păreți chiar, ca niște șoapte depărtate, reci. Popii Man îi fulgeră

de-odată prin cap să deschidă fereastra, să sară în noapte și să alerge, să nu se mai oprească. Dar ce se va întîmpla cu femeea? Nu-i moartă, o vede cum se cutremură din cînd în cînd. Femeea aceasta e într'adevăr nevastă-sa. Cearcă să se gîndească la trecut, dar nu poate. Nu poate cugeta nimic. Stă așa înmărmurit, așteptînd să se prăpădească lumea.

Intr'un acces de furie femeea sări acum drept în picioare, și cu privirea rătăcită alergă spre ușă.

— Stai, muere. Stai, nenorocito—zise popa, prinzînd-o. Unde vreai să mergi? Stai aici. E noapte afară.

— N'ai să dai din nou?—întrebă femeea cutremurîndu-se, privind mîna mare a lui Man.

— Nu. N'am să mai dau.

— Nici n'ai să mai strigi—întrebă din nou, aiurită, mergînd după popa care o trăgea dela ușă.

— Nu—răspunse acesta.

Ea se așeză pe scaun, umilită, ca un cîne hămesit, căruia i-ai rupt spinarea.

— Dela mine tu nu mai poți pleca—îi zise popa. Aici ai să rămîi cîte zile vei mai avea.

Femeea-l privea, fără să-l mai cunoască. Se ridică în silă și zise:

„Eu trebue să plec. Trebue să aflu pe Emanoil Manovici".

Dar popa, arzînd de friguri, o luă de mînă, o duse într'o odae vecină, și încuè ușa.

Popa rămase privind în gol, privind stăruitor și încordat. Ședea după masă, și simțea cum i se răcesc picioarele, cum îi înghiață spatele.

Trecuse miezul nopții cînd se trînti îmbrăcat în pat. Vreme îndelungată un singur gînd îi stăruia mereu în minte: cît de repede înnebunesc oamenii! I se părea ciudat că-i așa liniște în casă, afară, în gîndul și inima lui. I se părea ciudat că'n loc de cap are un uriaș glob de sticlă, rece, înghețat, prin care poate privi. Oricine ar veni, ar putea pătrunde cu privirile prin capul lui. Și inima lui, inima nici nu-i mai bate. Se pipăe la stînga, n'o mai simte; se pipăe la dreapta, n'o află nici acolo. Nici nu se putea gîndi să doarmă. I părea că niciodată nu va mai ști ce-i somnul. Dar afară se izbi ceva frîngîndu-se lîngă fereastră. Popa tresări, își zise: nu-i nimic, a căzut o țiglă depe casă.

Ca o ușorare, ca o mîngîere, după zgomotul acela, prin mintea popii Man începură se apară icoane sfioase întîi, apoi tot mai clare, tot mai luminoase, care se închegau într'un șir lung, nesfîrșit parcă,—crîmpee din viața lui. Și popa Man se minuna cum le poate vedea așa de limpede, mai clare ca un lucru ce-i stă înainte.

Incepu deci să se gîndească la viața lui, nu numai s'o vadă, ci să și judece asupra întîmplărilor.

Se trezise, copil, într'un sat bănățean, aproape de granița țării sîrbești. Tatăl său era sîrb de neam, unul Petru Manovici, neguțător de porci, iar mamă-sa romîncă. Satul lor era mare și

puternic, și avea școală vestită în toată împrejurimea. Aici a umblat popa Man mai întîi la școală. Pecînd el se așeza, în sările de iarnă, în patul de lîngă cămin, văzu de multeori fețe ciudate de oameni bărboși, fețe străine, la ei în casă. Povestiau încet, lîng'un pahar de vin cu tatăl său, povesteau cu capetele unul într'altul. Mamă-sa venia rar în odaia aceasta, cînd erau oamenii cei străini acolo, aducea vinul și mîncarea, și iar eșia afară. Dacă se'ntîmpla vr'odată să'și facă de lucru prin casă, să vină la băiat, la Emanoil, bărbatul privea urît la ea, și dacă rămînea și atunci, popa Man își aduce aminte cum răcnea tatăl său:

„Muere, nu te duci odată? Aici nu-s vorbe pentru mueri"

Atunci nevasta eșia, iar Petru Manovici se apleca iar la bărbații cei bărboși. Vin, își aduse aminte popa Man, se bea mult în serile acelea la ei în casă, dar ortacii dela masă niciodată nu vorbiau tare. Popa Man a văzut mult bănet pe masa aceia vopsită galben, mult aur și multe hîrtii, care se împărțeau între ortaci.

Cînd străinii se depărtau, Petru Manovici îi petrecea totdeauna, dar băiatul Emanoil nu auzi niciodată portița scîrțîind.

Mamă-sa se vedea că nu era bucuroasă de vizitele acestor străini. Totdeauna, cînd sosiau, îngălbenea și părea că o scutură frigurile.

De multeori, între bărbat și femee, după ce se duceau străinii, băiatul Emanoil auzia vorbe aprig rostite, sfezi aprinse.

— Petre, Petre—îi zicea femeea—lasă-te de oamenii aceștia, că n'are să ne fie bine pe urma lor.

— Ți-am spus să nu te amesteci. Eu îs bărbat la casă, eu poruncesc. Un cap de femee ce-și poate pricepe?

— Pricep atîta că nu-i bine. Cu acești tîlhari...

Dar Manovici, îndată ce auzia cuvîntul acesta, își eșia din fire, zbiera, amenința cu pumnul.

Băiatul Emanoil se aduna ca un ariciu în colțul patului, și asculta îngrozit. Dar mamă-sa, se vede, era o femee cuminte: nu mai zicea nimic, ci eșia în curte și plîngea cu lacrămi amare, blăstămîndu-și viața.

Emanoil la început încă se îngrozia de străinii aceia, cînd veniau la ei. Dar încetul cu încetul s'a dedat cu ei, ba aștepta cu patimă serile de întîlnire. Cînd vedea grămăgioarele de aur pe masă, ochii lui se aprindeau și o veșnicie ar fi tot privit la strălucirea aceia caldă.

Petru Manovici lipsea cu săptămînile de-acasă. Umbla după negoțul lui și cutriera multe sate, multe orașe. Cînd se întorcea era totdeauna mulțămit, vesel, și aducea copilului jucării.

Popa Man își amintește că de cîteori venea tatăl său acasă spunea femeei:

„Tu muere, pe Emanoil o să-l văd popă. Acum eu sînt așa cum sînt, dar pe băiat mi-l vreau popă. E bun lucru azi să fii popă".

Și după ce-a isprăvit cu școala dela ei din sat, Emanoil

se trezi, fecior de cincisprezece ani, că-l ia tatal său într'o dimineaţă în căruţă, o umplu cu strae, cu de ale mîncării şi eşi din curte, pecînd mamă-sa plîngea la portiţă.

— Am să te duc la oraş, Emanoile, şi am să te fac popă —îi zise Manovici după ce eşiră din sat.

Popa Man îşi aduce apoi aminte de anii petrecuţi la o mănăstire afumată şi părăsită. Abia erau şase călugări şi trei-patru candidaţi pentru preoţie. Aici învăţă în scurtă vreme sîrbeşte şi începu să priceapă slujba din biserică şi vorbele călugărilor.

Viaţa de aici însă, la început nu-i plăcu lui Manoil. Dar îndată ce învăţă sîrbeşte, îndată ce i se deschiseră ochii să vadă ce-i în mănăstire şi ce-i în jurul ei, băiatul lui Manovici se simţi la largul lui. In scurt timp cunoscu toate tainele mănăstirii, adică a călugărilor. Călugării văzîndu-l isteţ, şi-l făcură repede prietin şi părtaş al petrecerilor lor.

— Al dracului copilul contrabandistului Manovici—zise într'o zi egumenul—are simţuri de vulpe bătrînă.

Emanoil auzi cuvintele, dar nu pricepu ce-i vorba aceia: contrabandist, şi era tare bucuros că sfinţiile-lor începură să se teamă de dînsul. Aceasta o simţea el, căci altfel călugării nu l-ar fi luat de tovarăş la petrecanii.

Popa Man vede şi acum beţiile ce se trăgeau la mănăstirea aceia întunecoasă şi veche. Ce vinuri, Dumnezeule, ce rachiuri şi ce mîncări!

Călugăraşul Emanoil nu era legat de mănăstire. Putea eşi cînd voia, putea sta cît îi plăcea. Şi de cîteori se 'ntorcea din colindările lui prin oraş şi prin preajma mănăstirii, prin sate, avea totdeauna o veste pentru fiecare părinte.

El a înţăles în grabă că oamenii aceştia cu haină lungă n'au nici-un Dumnezeu, şi-i încurca de multeori în peripeţii lumeşti, de li se aprindea obrazul de ruşine.

Işi aminti popa Man de cea dintăi aventură tinerească, avută la mănăstirea aceia, din care se puse pe picior de război cu un frate în Hristos. Dar n'apucă să se limpezească treaba de va mai rămînea şi pe viitor prietin al călugărilor, cînd într'o după-amiază se trezeşte cu mamă-sa, plînsă şi amărîta.

— Să vii acum îndată, Emanoilul mamei, acasă.

Pe Petru Manovici îl împuşcaseră cînd da să treacă Dunărea din ţara sîrbească. Trupul lui s'a cufundat în apa verzie,—hrană peştilor.

Mamă-sa suspină cît ţinu drumul, şi din cînd în cînd îi zicea lui Emanoil: „Am ştiut eu că aşa are să se întîmple. Cît i-am tocat la ureche să se dezbare de tîlharii aceia".

Acasă, tînărul Emanoil Manovici nu avea stare. In trupul lui tînăr, vînjos, parcă umbla argint viu, şi ochii lui ardeau neliniştiţi. Mamă-sa cerca să-l pună la lucru, să-l dedea cu traiul de-acasă, dar Emanoil se ura cu toate, şi umbla lela prin sat cît-ii ziulica.

Şi într'o sară se trezeşte Emanoil cu trei bărbaţi, străini

după port şi după vorbă, că intră în casă, pecînd mamă-sa era la o vecină.

—Bună sara—ziseră noii sosiţi. Dacă nu ne înşelăm, tu eşti Emanoil Manovici, feciorul lui Petru.

— Aşa-i,—răspunse acesta.

— Ascultă, Emanoil Manovici—zise tot cel dintăi. Pe tatăl tău, pe Petru, l-au împuşcat pe Dunăre şi trupul lui l-au mîncat peştii. Ţi-a fost drag ţie Petru Manovici?—Şi-l ţintui din doi ochi de păcură.

— Drag—răspunse ficiorul, cutremurat de amintirea mortului.

— Acest Petru Manovici a fost ortacul nostru cel mai preţuit. Noi intram în foc unul pentru altul. Dacă ţi-a fost drag prietinul nostru, tu, Emanoil Manovici, trebue să-l răzbuni. Trebue să ne ajuţi nouă să-l răzbunăm.

In inima feciorului zvîcni o undă puternică, şi zise:

— Am să vă ajut şi cu viaţa.

Işi strînseră mîna, şi încă în noaptea aceia peri cu străinii şi trecu rîul învăluit în ceaţă.

Mamă-sa a început să-l bocească ca pe un mort. Simţea dînsa unde a dispărut feciorul ei. Decînd îi văzu luminile acelea jucăuşe în ochi, o săgeată amară o străpunse, simţind cum seamănă cu tatăl său. Dac'o întrebau oamenii, vecinii: unde-i Emanoil, le spunea că s'a întors la mănăstire. Doamne, cît ar fi fost şi pentru ea de liniştitoare vorba aceasta, dacă ar fi fost adevărată! Cît ar fi dorit ea s'ajungă feciorul său popă, să slujască leturghia în biserică! Şi'şi făcea mustrări că nu l-a lăsat la mănăstire. Dar ea atunci, la vestea cea grozavă, îşi perdu capul, şi simţea că 'trebue să'şi ţină copilul lîngă sine.

Vr'o trei ani a rătăcit prin lume, cu ortacii tatălui său, continuînd negoţul bătrînului.

Odată, îşi aduce bine aminte popa Man, s'a simţit moartea tare aproape. Intr'o furtună pe Dunăre, periră toţi soţii lui în valuri, şi el abia scăpă cu viaţă.

Atunci s'a făcut o mare schimbare intr'însul. Sîngele i se potolise, gîndul i se lumină, şi-i veniră mai întăi pe buze cuvintele: „sărmana mamă!" S'a simţit pe sine într'o prăpastie plină de glod, cu sufletul ticăloşit, şi cel dintăi gînd de îndreptare i-l aduse amintirea mamei sale.

Se scutură odată, se ridică, şi după multă cale, ajunse acasă.

A doua zi s'a dus într'alt oraş, unde era vlădica şi i-a spus ce are pe suflet: că a stat peste doi ani la mănăstire, ştie slujba bisericii şi ar vrea să se preoţească.

Vlădica-l privi mulţămit pe tînărul acesta înnalt şi frumos. Luptele sufleteşti din zilele din urmă îi dădură feţei sale tinere multă cuvioşie.

— Se poate, fiule. Numai întăi să'mi aduci adeverinţă dela sfinţiţii părinţi, şi vezi să te căsătoreşti. Ori poate călugăr vreai să fii?

— Nu, Sfinţia ta, popă la sate vreau să fiu.

N'au trecut trei luni, se însură, se preoți și'și cîștigă și parohie.

De partea aceasta a vieții lui, popa Man ar fi voit să nu'și mai aducă aminte. Trăise bine un an și jumătate cu preoteasa lui. Femeea lui îl iubea cu patimă, și se alipia de ființa lui puternică, ca edera tînără de stejar. Preoteasa lui, Lenuța, era fată de preot, avea trupul gingaș, părul mătăsos, și doi ochi ca doi picuri mari din seninul cerului. Poporenii țineau la el, căci avea glas frumos, sluja minunat, și era un om harnic.

Dar era aici în sat un logofăt la moșia boerească, și logofătul acela avea o spălătură de nevastă. Frumoasă femee, dar a dracului. Își pusese ochii pe popa, și cum bărbatul său era puțin pe-acasă, căuta în toate chipurile să și-l apropie pe popa. S'a dus întăi fără să bănuiască nimic rău, s'a dus apoi, atras de o putere mare, cași cînd ar fi înlănțuit de lanțuri tari și grele. Și'n urmă fugi cu ea în lume. Cît au trăit la olaltă? Mai nimic. Dar pornit odată, nu s'a mai întors acasă. S'a făcut cărți mincinoase ș'a început să colinde prin lume, adunînd milă pentru biserici. Astfel ajunse în urmă și în Teleguța, în apropierea sfintei Învieri. Aici a dat cu ochii de Firuța. Frumoasă fată, voinică fată.

Amintirea Firuții îi aduseră popii deodată toate gîndurile acasă. Abia acum începu să simtă toată nenorocirea ce îl lovise în noaptea aceasta. Ce-o să facă el acum? S'o lase, să fugă din sat, să se spînzure? Simțirea i se trezise puternică, aprinsă.

Sări din pat. În ferești băteau zorile dimineții. „Eu aici am să rămîn“ – zise popa cu glas tare. „O viață de om nu se sfarmă pentru un nebun ce ți-a eșit în cale“. Cine-a venit la dînsul? O femee nenorocită. Ce-a făcut el? A alungat-o? Nu. Ca un creștin și preot adevărat a lăsat-o în casa lui, i-a dat de mîncare, i-a dat un loc de hodină. Așa vrea el s'arăte mila creștinească, să rămînă femeea la el acasă cît va voi, cît va avea zile. Și Teleguțenii or să zică: „Cinstit popă, popa nostru“.

Dar un ghimpe îl înțepa încă la inimă. Ce are să fie, dacă femeea, odată, se va mai limpezi la minte pe cîteva clipe, ca'n noaptea trecută, cînd a început să-i descopere viața părintelui? Are să spună la o slugă, la o vecină, are să desvălue taina ce-i acopere. Atunci?

„Asta n'are să se întîmple“—zise popa cu glas tare.

Încă în dimineața aceia spuse slugilor că pe femeea ce-or vedea-o la casă să n'o poarte rău; că e o biată nebună, care nu va strica la nime nimic, și pe care el a luat-o la casă, să nu mai umble rătăcitoare prin lume.

Popa Man patru zile nu părăsi casa. Mergea des în odaia femeei, se auzia înlăuntru de multeori glasul puternic al popii. Cînd eșia în curte, popa Man era tot mai bucuros de vorbă cu slugile. „E o femee nenorocită. Are să mai iasă și prin curte. Nu strică la nimeni nimic“.

În cele patru zile Man se convinse că preoteasa nu va mai spune o vorbă despre dușmanul pe care-l urmărește. Se făcuse blîndă, aproape se tira la o vorbă, la o privire a popii. Părea că'și uitase cu totul istoria aceia. Începu să mînînce cu lăcomie, și trupul ei începu să se învioreze. Îi făcuse popa rînd de ceva haine și femeea se bucura ca un copil, săruta straele noi, și de-atunci începu să privească la Man cu dragoste, cu bunătate, cu umilință.

Crezu părintele c'a isprăvit tot, și se simțea mulțămit, i se păru chiar că nimic nu se întîmplase în viața lui tihnită.

Dar cînd eși mai întăi pe uliță, Teleguțenii priviră mirați la el. Popa Man îmbătrînise tare. Părea că ceva-i frînt în el: umbla aplecat de spate, cași cînd ar duce o povoară grea.

Î se păru lui ciudat că ochii trecătorilor se ațin după dînsul. Nici cînd până acum oamenii nu s'au oprit în drum să caute după dînsul.

Cînd crezu că de-acum își poate începe viața lui obișnuită, simți o mare neîndemînare, o stîngăcie ce-l umplu de teamă. Nu cuteza însă să cerceteze de unde-i izvorăște acea neîndemînare. Ca într'o nețărmurită depărtare simțea răspunsul, deși nu cerceta.

Slugile se dedară cu străina. Umbla prin curte, trecea în grădină liniștită, tăcută, minunîndu-se de hainele noi.

— Să-i luați sama—le spunea popa—să nu iasă din curte, ori să nu sară gardul prin grădină. Ar fi păcat să mai rătăcească prin lume.

Teleguțenii se mirară întăi de găzduirea asta, repede însă înțăleseră că un popă trebue să fie pildă de bunătate.

„Bun suflet de creștin“—spuneau bărbații.

„Inimă miloasă“—întăriau femeele.

Numai Firuța nu putea să creadă în istoria cu nebuna. Zădarnic cerca popa să o convingă. Firuța plîngea cu lacrimi îmbinate, și se zbătea în chinuri mari.

— Minți, Emanoile. Femeea e demult a ta, poate să-ți fie chiar nevasta.

— Înțălege, nenorocito—răspundea popa cuprins de friguri—înțălege-mă că n'o cunosc. A cerut milă dela mine și i-am dat. Ce-ai fi vrut? S'o svîrl afară ca pe-un cine?

— Dar îți place de ea—spunea țipînd Firuța. O ții la tine acasă. Dece o ții la tine acasă? Nu minți, Emanoile, că-i păcat. E mare păcat și are să te bată Dumnezeu.

Popa Man o părăsia atunci și pornia cu murgul în noaptea cîmpiilor. Firuța, numai după ce cunoscu pe jupîneasa aceia, crezu în spusele popii.

— Intr'adevăr, Emanoile, ți-ai făcut o pomană cu dînsa. Sărmana, cît-ii de blîndă și de bună. Și cum privește cîteodată la tine ca la un soare. Trebue să fie nenorocită.

— Da—gemu părintele—e foarte nenorocită. Dumnezeu știe decînd umblă ea prin lume, fără nici un căpătăiu.

Cind mergea acasă, o afla totdeauna aşteptindu-l. „Gindiam că nu mai vii"—zicea femeea, gudurindu-se ca un căţel. Dar popa îi arunca o privire, şi femeea se strecura în casă, cutremurată de groază.

In hainele curate, nouă, ce le avea acum, se înfăţişa mai bine. Nu mai părea aşa de perită.

Dar popii Man pe zi ce mergea îi era tot mai mare groază de dinsa, de casa lui. In silă pleca acasă de prin sat, şi cind ajungea la poartă, un sloi de ghiaţă i se punea la inimă. Mai ales serile simţea cum îl scuturau frigurile, cind se întorcea acasă. Cerca încă, se opintea din toate puterile, să ţină departe simţul realităţii. Dar acesta se apropia, ca o furtună.

In citeva zile obrazii lui îmbătrinină, şi o tristeţă mare se aşeza tot mai statornic, tot mai deplin, în ochii lui şi în toate trăsăturile feţei.

— Eşti bolnav, Emanoile—îi zicea Firuţa cind se intilneau. Spune-mi ce ai pe suflet.

— N'am nimic, muere, dar nu poate omul ride intreaga viaţă.

— Tu ai o taină grea, Emanoile, haide spune-mi-o şi mie.

— Ce taină? Ce să-ţi spun? N'am ce-ţi spune, tu, cap sec—zicea el minios. Ce vreai tu cu mine? Vreai să mă chinueşti, să mă pui la muncile iadului? Iacă aicea-s, fă ce vrai cu mine.

Cind auzia Firuţa astfel de vorbe, începea să plingă, să-l înlănţue cu braţele: „Săracul meu Emanoil. Are el o durere, o durere mare".

Acasă la popa slugile puteau spune puţine veşti despre jupineasa cea străină. Ea rătăcea toată ziua prin grădină, prin curte, şi ochii ei tulburi căutau departe. Un singur lucru li se păru ciudat slugilor: jupineasa totdeauna simţea apropierea popii Man. Atunci faţa ei se lumina o clipă, şi-l aştepta în prag.

Dar noaptea slugile auzeau în casa unde dormia străina, de multeori, plins şi gemete. Atunci, în odaia popii se aprindea lumina, şi o umbră mare trecea mereu depe un părete pe altul, până cind se făcea linişte în odaia vecină.

Şi după nopţi de-acestea cu lumina aprinsă, popa Man era tare palid şi abătut, şi niciodată nu minca dimineaţa.

Dar popa Man, după vechea-i datină, dormia rar acasă. Slugile nu ştiau niciodată cind se întoarce. Nici nu'şi băteau capul cu preumblările lui de noapte. Il ştiau aşa decind îşi lucra însuşi moşia.

Care le fu mirarea, cind într'o zi femeea ce-a străină îi întrebă, cu glas aşezat, ca un om în toate minţile:

— Unde merge calare părintele noaptea?

— Merge de-şi caută sămănăturile—ziseră ei.

— Are sămănături?

— He hei! ba bine că nu.

— Şi în toată noaptea se duce?

— Da, aproape totdeauna.

— Aşa? Atunci e bine, atunci las' că ştiu, nu'mi mai spune nimic.

Şi de-atunci începu să-l spioneze, noaptea, pe Emanoil, cind pleca. Se strecura tiptil, ca o umbră, pe urma lui, şi cit ce eşia pe poartă părintele, dinsa se strecura uşor afară şi privea încotro apuca. Popa lua totdeauna drumul spre lanuri. Dar femeea îl urmărea numai pân'la capătul satului, apoi se întorcea repede.

Povestesc Teleguţenii după spusele bătrinilor că n'au trecut şase săptămini decind a venit străina aceia la popă, şi părintele Man începu să bea în circiuma satului. Acasă nu-i plăcea să meargă nici peste zi, iar de umblat pe cimp şi pe uliţele satului se săturase să tot umble.

Cind merse mai întâi beat la Firuţa, aceasta nu voi să'şi creadă ochilor.

— Vai de mine, Emanoile, tu ai băut mult astăzi. Şi după cit îmi pare, ai băut rachiu.

— Da, am băut. Şi de aici încolo am să beau mereu. Nu poţi tu şti cum eşti de fericit cind începi să-ţi uiţi de toate. Şi de asta rachiul e băutura cea mai minunată.

Femeea se zbătea să-l abată dela gindurile acestea, dar Emanoil o înlănţuia cu patimă.

— Să taci—zise el—tu nu ştii nimica. Eu pricep ce-i în lumea asta. Şi deaceia băutura şi pe tine n'am să vă părăsesc până la moarte.

Şi 'ntr'adevăr, popa Man începu să fie oaspele cel mai des al circiumei din sat. Bea dimineaţa pe inima goală, bea spirt tare, de i se roşau ochii, bea după amiezile, abia îmbucind cite ceva.

Teleguţenii se mirau, clătinau din cap cu durere.

— Măi, dragii mei, oare ce să fi păţit popa nostru de s'a pus cu atita foc pe băutură?

Abia apucau să vie duminicile să-l vadă treaz, să-i audă glasul domol şi plăcut de altădată.

Şi după cum se cufunda în patima aceasta, aţiţindu-şi mereu simţurile, legătura lui cu văduva lui Nicodim era tot mai puternică. De multeori răminea femeea încremenită, cind nici nu se însera bine, şi se trezia cu popa în casă.

— Pentru Dumnezeu, Emanoile, are să te vadă cineva. Are să ne prindă cineva odată pe amindoi.

— Prindă-ne—zicea popa surizind. Pasă-mi mie de cineva în lumea asta? Nu-mi pasă!

Aşa a dus-o vara şi toamna întreagă. Prin inimile Teleguţenilor, după fiorul de durere, trecu altul de nemulţămire, cind îl văzură pe popa lor cum merge împletecindu-se pe două cărări.

— Un popă nu se cade să aibă aşa o patimă—îşi ziceau ei şi se gîndeau cu durere la vremile acelea, cînd părintele Man se purta aşa de cuvios, ca cel mai bun duhovnic.

Dar spre sfîrşitul toamnei, străina cea de-acasă începu să-l urmărească pe Manoil şi pe cîmp. De multeori calul popii se oprea sforăind, ciulind urechile, cînd o umbră uşoară se pierdea în lanurile printre care mergea popa. Deseori chiar popa zărea negreţa ce răsărea şi ici şi colo, pe unde-şi purta el murgul. Şi cînd a văzut-o odată bine, aşa înnaltă, cum se strecura, ca bătută de vînt, prin lanuri, sufletul i se cutremură de groază. „O stafie"—zise popa şi împintenă calul, care porni nebun peste cîmp.

— Nu-i nimic, Emanoile, îl îmbuna femeea lui Nicodim. Ţi s'a părut ţie. N-ai crede doar şi tu în stafii.

Dar popa nu'şi venise încă în fire, cînd de-odată uşa se deschise, şi jupîneasa cea străină intră ca o furtună:

— Tu-mi erai căţeaua, ha? tu-l purtai pe Emanoil prin lume! Ah, bine că vă aflu. Demult vă caut. Acum în urmă am s'o răzbun pe săraca Ilenuţa cea nebună. Şi am să-i spun: „Nu mai plînge, muere. Nu-i vrednic să plîngi după el. Nu mai suspina, că iată prietina ta te-a răzbunat". Şi cu un hohot grozav s'a repezit ca o pasere de pradă asupra celor doi. Popa Man, în locul şirei spinării, simţi că are o coloană de ghiaţă, dar şi aşa, zdrobindu-se parcă, într'o clipă o prinse cu braţele mari, care acum avea putere de uriaş, şi o aruncă afară, în drum.

Un vaet prelung, înfiorător, se auzi afară, iar în urmă liniştea se făcu iar stăpînă, o linişte grea, înnăduşitoare, caşi cînd aerul ar fi fost din metal topit.

Dimineaţa slugile nu mai aflară pe jupîneasa cea străină nicăiri. Cercetară, la porunca popii, pănă şi'n fîntînă, dar zădarnic. Numai în spre sară nişte Teleguţeni, care fuseră într'alt sat, cu sîmburi la o piuă, să stoarcă uleiu pentru postul Crăciunului, aduseră o veste. Ci-că ar fi pescuit în satul acela pescarii din rîu o mohîndeaţă îmbrăcată în haine nemţeşti. Era moartă, umflată şi vînătă. Dar ochii îi erau deschişi. Îndat' au cunoscut-o că'i jupîneasa ce se aşezase la popa dela ei.

„A scapat popa de nebună"—spuneau Teleguţenii, ca uşuraţi de o povoară. Ei nu credeau în vr'o legătură dintre popa şi ea, dar simţiră că viaţa popii a început să se schimbe decînd întîmplarea adusese pe femeea aceia la dînşii în sat.

— Nu-i mirare că s'a apucat de băut. Cine l-a pus să trăiască c'o nebună supt un acoperiş—ziceau femeele.

V

În anul acela iarna se puse decuvreme. Nu trecuse două săptămîni în postul Crăciunului şi neaua acoperea întinderile, ca un val nesfîrşit de giulgiu alb, strălucitor.

Teleguţenii îşi puseră vitele, oile, pe fîn, şi prin fiecare ogradă se vedeau clăi de fîn descoperite. Mirosul de flori uscate adia prin aer ca o mireasmă dulce. Pe drum se arătau şi ici şi colo pîlcuri de copii cu săniuţele.

Teleguţenii nu erau bucuroşi c'a dat aşa de iute alba'n sat. Le-a trece mult fîn, şi cine ştie de le va ajunge nutreţul, primăvara, la arat.

Popa Man rămase tare abătut în urma veştii ce i-o aduseră Teleguţenii. Pe drum, prin curte, dar mai ales acasă, i se arăta mereu chipul celei fugite, aşa cum spuseră oamenii: umflată, vînătă, cu ochii deschişi. Cînd auzise mai întăi vestea, i se păru că o piatră grea de moară i se luase depe inimă. În urmă n'are dece să se mai teamă, n'are dece să se mai păzească. Cît i-a stat nebuna la casă, trebuia să-şi adune, în fiecare clipă, toate puterile, ca să nu vadă, să nu simtă realitatea. Avu senzaţia că'n restimpul acela a trebuit să plutească în aer, să nu atingă cu picioarele pămîntul. Acum, în urmă, putea să se razime.

Abia făcea cîţiva paşi însă, şi chipul moartei i se arăta, şi atunci simţea cum pămîntul se deschide să-l înghită.

Popa Man cerceta tot mai des cîrciumele satului. Cu venirea nopţilor lungi de iarnă, Emanoil simţea tot mai tare puterea duşmanului nevăzut, care se apropia de el, îi punea o mînă de ghiaţă pe frunte, şi cu cealaltă îl încleşta de gît. Caşi cînd l-ar fi încolăcit un şarpe rece, aşa grăbia pe drum, privind cu teamă în lături, până ce ajungea la cîrciumă. Aici începea să bee cu sete, cu patimă.

Nopţile de iarnă, lungi şi monotoane, sînt prilej de multe răutăţi. În cîrciuma unde bea popa Man începură să vină regulat cîţiva Teleguţeni, să se aşeze la masa popii. Şi Emanoil era tare bucuros de creştinii aceştia.

—Voi sînteţi creştini adevăraţi—le zicea Emanoil, după ce se ameţia puţin.—Voi nu părăsiţi pe păstorul vostru niciodată. Nici în bune, nici rele. Aşa poporăni îmi plac mie.

Popa scotea cîte-o hîrtie de zece, de douăzeci, o punea pe palmă, o izbea pe masă: „Hai, bădică Niculiţă, hai şi adu-ne vin. Am aşa o sete!" Cîrciumarul aducea vin, şi popa închina cu Teleguţenii aceia până noaptea tîrziu.

Oamenii beau, rîdeau tare, pecînd popa începea să le spună istorii minunate dintr'alte ţări, începea să le spună glume.

Cîteodată îşi ridica ochii, privea aiurit prin fumul gros de tutun, ce plutia prin casă ca nişte nouraşi tăiaţi de vine groase, albastri. Atunci glasul lui ce schimba, se înnăsprea:

—De cine-mi pasă mie, măi?—striga popa isbind cu pumnul în masă.—Mie nu-mi pasă de nime. Nici de Dumnezeu. Ce are Dumnezeu cu mine? Nu-s eu om, nu-s eu popă? Da, mie de nime nu-mi pasă.

Teleguţenii îl ascultau buimăciţi de cap, nu puteau pricepe vorbele popii, dar, la început, se îngroziau de vorbele acestea. Mai tîrziu însă s'au deprins cu ele. Rîdeau, clătinau din cap aprobînd, pecînd rînjeau din dinţii mari.

—Las' părinte, d-tale nu-ți are nimeni grija. Dumnezeu nu ți-e dușman, și Teleguțenii țin mult la d-ta—zicea vr'unul din ei.

Ceata creștinilor care se aduna pelingă masa popii era tot mai numeroasă. Incepură, dela o vreme, să curgă vorbe murdare la masa aceia, cînd dintr'o gură, cînd dintr'alta. Emanoil se bucura, asculta cu sete, se amesteca în vorbă, trăgea cu urechea la poveștile ticăloase ale bețivilor.

Și de multeori, cînd eșia în puterea nopții din cîrciumă, clătinîndu-se, popa Man nu'și mai lua drumul spre casa văduvei lui Nicodim, ci, povățuit de vr'un Telegușan beat, intra cînd în curtea unei văduve din sat, cînd într'alteia.

Nu trecu mult și prin Teleguța eși un cîntec. Se auzea cînd din gura unei neveste, cînd din gura unui fecior. Cîntecul era nou-nouț:

Cînd tun [1]) în biserică
Fetele'mi pun piedecă,
Și cînd tun în leturghie
Ele 'mi trag cu ochiul mie.

Intăi eși cîntecul acesta prin sat, și numai după aceia Teleguțenii începură să audă de isprăvile popii Man.

—Se vede că n'avem noi noroc la popă—ziceau unii.

—Stați măi, să vedem. Poate nu-i adevărat—spuneau alții.

Dar Teleguțenii zădarnic cercară să arăte mincinoase svonurile eșite prin sat.

Popa Man cît a ținut dulcele Crăciunului nu s'a mai desbătat. La biserică venea pe două cărări, slujba o greșa, se opria de-odată popa în altar, și diacul cel tînăr aștepta cu gura căscată în strană.

—Măi, așa n'are să fie bine. Cu popa nostru n'are să fie bine—spuneau Teleguțenii amăriți, cu fețele triste, eșind din biserică.

Pe la Firuța popa Man da mai rar acum. Femeea, desnădăjduită, îl aștepta în fiecare noapte cu groază, și totuși cu patimă.

—Pe unde umbli tu, Emanoile? Ce-i de capul tău, sărace? —îl întreba.

Popa o privea cu ochii tot mai tulburi.

—Ce ai tu cu mine, muere? Ce vreai tu? Să mă ucizi? Vreai să plec în lume, să nu mă mai vadă puiu de om? Iaca, tu ești o nemernică. Am și eu o bucurie, și vreai să mi-o stingi. Vreai să mă sugrumi, Firuțo.

Cădea, gemînd, pe-un scaun, pe-o laviță, și femeea nu mai cuteza să-i zică nimic. Vedea cum se stinge, cum îl ticăloșește băutura. La urechile ei ajunsese tîrziu cîntecul cel nou. Il înțălese și-l crezu într'o clipă.

1) „Intru".

Femeea, într'o noapte, începu să-l descoase. Dar abia atinse cîntecul cel nou, și Emanoil Man se ridică, o privi cu dușmănie:

„Tu ești dracul, femee. Ce ai tu cu mine? Ce ai tu cu cărările mele? Ei, parcă mie-mi mai pasă de cineva. Acum nu-mi mai pasă de nime". Se depărtă un pas dela ea, și începu să urle de-odată, eșit din fire. „Tu mă tragi la răspundere? Tu, cățea! Că de n'ai fi fost tu, alt om așì fi eu astăzi. Tu m'ai nenorocit".

Femeea îl asculta cutremurată. Plînsul începu s'o sgudue toată. Suspinele ei se zbăteau între pereții casei, cași cînd zdrențele unui vifor ar fi închise aici.

—Da, Emanoile—zise ea—eu am mare păcat. Pentru mine ți-ai părăsit femeea, pe preoteasa.

— Ce femee, ce preoteasă?—strigă popa îngrozit. Eu n'am avut femee, eu n'am avut preoteasă.

Izbi ușa, fugi în noapte, alungat de vedenia moartei. Casele popii Man aproape toată iarna au fost părăsite. Rar da Emanoil pe-acasă, rar făcea foc în odae. Cînd se întîmpla să doarmă acasă, lumina nu se stingea toată noaptea. Prin odăile vecine șuera mereu vîntul, se auziau glasuri stinse, treceau oftaturi, și popa asculta toată noaptea, cu ochii deschiși, mari, îngroziți.

Rar însă putea să aștepte dimineața acasă. Se scula în puterea nopții, și alergînd, pornia la cîrciumă ori la vr'o văduvă din sat.

Popa se ticăloșise iute. Prindea femeele pe uliță, le pișca, spunea vorbe murdare. Dela o vreme se legase cu totul de o văduvă, una Măriuca, o femee a dracului și bețivă. Apucase patima aceasta încă până nu aveau popă în sat. Și acum, nerușinată, umbla cu popa pe uliți, bea cu el în cîrciumă. Dar tot mai mult își duceau băutură la văduva acasă, și'și petreceau acolo.

Popa Man nu mai putea trăi treaz. Ziua la amiaza-mare nu se mai sfia de nimeni, mergea la Măriuca, și s'apucau de băut.

Venise postul Paștilor, și popa nu mai intra la biserică peste săptămînă, ca 'ntr'alți ani.

Numai duminica și'n sărbători ținea leturghie. Și atunci începuse să aibă obiceiuri ciudate: după leturghie, chema în altar pe prietinii lui, cu care bea în cîrciumă, se apucau de povești, vorbeau tare, pecînd îmbucau din prescură și beau din vinul de sfînta taină.

Teleguțenii erau tot mai amăriți. Așteptau zădarnic îndreptarea popii, și se îngrozeau de batjocura ce o vedeau în bisericuța lor.

Pe la mijlocul postului, prin sat se răspîndi o veste nouă.

—Se 'nsoară popa nostru, măi oameni buni—vorbiau Teleguțenii, cu durere.

— Nu se poate!—spuneau alții.

— Ba iaca se poate!

— Unde s'a mai pomenit să se'nsoare un popă a doua oară? Ori n'a fost însurat? Dar nici atunci. Popă sfințit nu se poate însura.

Dar văduva cea bețivă, Măriuca, duse vestea în tot satul: ea va fi preoteasă! Și rîdea cu nerușinare.

Fruntașii satului, la vestea asta, se adunară în grabă la sfat.

— Noi nu mai trebue să suferim—începu un moșneag. Biserica noastră nu trebue s'o lăsăm pîngărită de pagini. Popa trebue să fie cel dintăi om în sat. Acum noi am răbdat că vita'n jug, și rău am făcut. Popa bețiv nu mai are sfințenie. Cine să-l mai sufere în biserică? Noi l-am suferit, și rău am făcut. Apoi a început să umble după mueri. Trebuia atunci să-i încuem biserica. N'am încuiat-o, și rău am făcut. Acum, se vede că s'a abătut cu totul dela Dumnezeu. Oameni buni, să ne sfătuim, să isprăvim într'un chip cu popa.

Și fruntașii satului începură să vorbească cu durere, cu revoltă, cu desgust.

Cînd se împrăștiară, hotărîrea era făcută: de va cerca popa să se cunune, își va mînca popia în Teleguța.

Și Teleguțenii n'avură mult să aștepte. Intr'o sară sosi un popă bătrîn în sat, trase la casele lui Man. Măriuca vesti îndată noutatea: aista-i popa ce-i va cununa.

In sara aceia Măriuca merse la popa Man acasă. Se auziră acolo cîntece, se auziră chiuituri. In toată Teleguța era liniște mare. Nici-un om nu umbla pe uliți ca altădată.

Și 'ntr'un tîrziu cei trei eșiră și porniră spre biserică. Dar cînd dau să treacă prin cimitir, de după prunii negri se ridicară patru umbre, îl prinseră, îl umflară pe popa Man pe sus, și dispărură cu el în întuneric. Nu se opriră până în hotarul satului de-al treilea. Aici, în puterea nopții, ca la o comandă stătură.

— Nu știm cine ești. Nu știm de unde ai venit. Nu știm unde mergi—zise unul din feciori. Poate că ne-ai adus un nou blăstăm pe sat. Dar în Teleguța nu-ți vei mai pune piciorul. Nu tremura, că nu te batem. Ești, poate, față sfințită. Dumnezeu singur are să te judece.

Acum îl slobozîră din brațele lor de fier, și popa, răcnind ca o fiară rănită, sări în noapte ca într'o prăpastie.

De popa Man nici cei mai bătrîni din sat nu'și mai aduc aminte. Dar povestea lui o știu Teleguțenii și astăzi. In Teleguța s'au perindat de atunci un șir întreg de popi, unii mai buni, alții mai răi. Se 'mbulzau să ajungă la păstorirea acestei biserici, care avea o eclezie așa de frumoasă,—zestre rămasă dela popa Man cel de demult. Numai cît de pămîntul acesta, cei dintăi popi care veniră după Man, nu prea avură noroc. Rar anul, în care să n'o bată piatra. Și se'ntîmpla să ploae picuri grei, plini de roadă peste moșia Teleguțenilor, numai eclezia o bătea grindina ca cu îmblăciile.

Se mira popa cel nou, își punea mînile 'n barbă să și-o smulgă, dar Teleguțenii nu se mirau.

— Are să treacă, părinte, și blăstămul acesta. Numai deocamdată trebue să suferi paguba. Blăstămul se ia cu greu, dacă s'a pus odată.

Teleguțenii erau convinși că, pentru păcatele și ticăloșia popii Man, vine și biciue ghiața. Ba în anii cei dintăi, după ce s'au scăpat de Man, aflau pe hotar anume arsuri pe pajiște, prin lunci, într'o poiană din pădure.

„Și pe-aici s'a odihnit vr'odată popa Man"—spuneau oamenii, înconjurînd arsura.

Dar pe cum treceau anii și amintirea popii Man se întuneca, așa se micșora și blăstămul ce apăsa asupra ecleziei. Grindina vijîia tot mai rar de-asupra satului, și popii din Teleguța începură să'și umple coșarele.

Chipul părintelui Man nu mai înspăimîntă azi pe nime, numai cînd se aude cîntecul ce trăește și azi până și 'n gurile copiilor:

> Cînd tun în biserică
> Fetele 'mi pun piedecă,
> Și cînd tun în leturghie
> Ele 'mi trag cu ochiul mie

numai atunci încep Teleguțenii să spună cîte-o ispravă de-a lui Man.

Astăzi este biserică nouă în sat, cu turn înnalt, strălucitor, e altă casă parohială. Dar femei frumoase 'n Teleguța ca pe vremea popii Man nu mai sînt. Pămîntul azi e mai puțin, și munca oamenilor mai grea. Rar s'aude azi cîntecul plugarului, cînd ferul luciu al plugului rănește pămîntul. Azi, să dea peaici popa Man, nu s'ar mai opri în Teleguța.

(sfîrșit) **I. Agîrbiceanu**

NON MORIEMINI...

Destule Cînturi plînse 'n noapte!
Viers nou sfințește a mea gură—
Voi nu știți Crezul ce vestește
Isbînda razei de căldură.

O, dacă-ar fi în voi credință
Atît cît slabul strop de soare,
Ce pîlpîe 'ntr'un fir de iarbă,
Într'un fugar surîs de floare!

Scînteia cea déstemnițată
Nu-i stinsă,—nu, cînd foi se scutur':
Renaște 'n picul clar de miere,
Sclipește 'n vînt pe aripi de flutur.

Oricît vîrtej de visuri moarte
Pe pieritoru 'mi trai s'ar cerne,
Ascult cîntînd în adîncimea-i
Un imn al sevelor eterne,—

Cum simt, și 'n cîntul meu vremelnic,
Un picur din puterea vie,
Ce 'ncununat-a codrii Doinei
Cu-o frunză,—verde pe vecie!

PLOAIE DE VARĂ

Era o rugare 'nsetată,
O lîncedă, caldă dorire,
Sfioasă tînsoare de buze
De cîtăva vreme prin Fire...
...Dar azi, pe sub ceas de chindie,
Porni prin înnalturi poruncă,
Și sute de mîini neștiute
Largi vîlnice sure aruncă
Pe cer și pe țarini și luncă;—
Vor parcă ferită să fie
De orice privire 'ntinată
O taină ce va să se ție
Măreață, în larg de tărie.—

E-o grea adăstare 'necată
În toată făptura. Ci iată,
Șoptit, ca de-o gură ce 'mbie,
Întîi fu un susur de bură,
Apoi o pripire de picuri—
Urzire zorită și deasă
De lungi argintii borangicuri
Ce parcă vor tainei să-i țeasă
Un văl uriaș de mireasă.
Larg freamăt se 'nalță prin fire,
Un plîns de fior și de bine,
Și mintea smerită pricepe
Că 'n zări nevăzute începe
O dumnezeiască nuntire
Durată 'ntre cer și 'ntre glie.
E-o sfîntă luare în brațe,
Un spasm aiurit de cuprinderi,
Dulci cuminecări de iubire
Primire de dar pe întinderi;
Săruturi se pierd în suspine;
Un vaer de dor și beție
Se-avîntă spre sporul ce vine,
Și stuhuri se 'ndoae spre stuhuri,
Și vînt către vînt, prin văzduhuri,
De svonul nădejdii cuvîntă—
De bună-vestirea cea sfîntă!...

...Dar iarăși se fac mai încete
Șuvoaele ploii destule...

Scăzu ropotirea—și stete.—
O boare de hume sătule,
Un miros al grielor crude,
Crescut din ogoarele ude,
Răsufletul vine să 'mbete.
Pe-aici, pe acolo, rărite,
Se rup pînzăturile ceții—
Și'n ramuri e-un cîntec de-odată:
Că uite, și Domnul vieții,
Stăpîn al tot sporului rodnic,
Pe limpezi tării se arată
Cu dulcea surîdere-a frunții
Și-i falnic și sfînt ca un mire
Ce ese, zîmbind dimineții,
Din cortul de taină al nunții!

A. Toma.

Un specialist romîn la Lipsca

IV

Precum vede onoratul lector, nu este greŭ să publice cineva un anuar de studiĭ asupra filologieĭ romîne, cînd este așa de puțin scrupulos, încît publică până și monstruozități ca 'Lateinisches *ti* und *ki*' a D-luĭ Sextil Pușcariu, și cînd anuarul cuprinde atît de puternice momele pentru cele două feliurĭ de candidați la doctorat, pentru candidații care aŭ de spus ceva și pentru aceĭ care n-aŭ de spus nimic. Candidații care aŭ de spus ceva sînt ademenițĭ de publicarea gratuită a tezeĭ și de subvenția de 125 de leĭ. Candidații care n-aŭ de spus nimic sînt ademenițĭ pe de-asupra de faptul că vor căpăta doctoratul în filologiea romanică prin publicarea uneĭ teze de filologie romînă, pe care nimenĭ nu va ceti-o și nimenĭ nu va controla-o. Nu Dl. Weigand, ci un par să fi fost șeful seminaruluĭ romîn din Lipsca, și disertațiile prezentate pentru a fi publicate în anuarul seminaruluĭ ar fi fost tot atît de numeroase. Și să fi fost într-adevăr un par șeful seminaruluĭ și disertațiile n-ar fi fost maĭ fără discernămînt publicate. Ce scop a avut statul romîn cu înființarea seminaruluĭ din Lipsca? Să provoace niscaĭ lucrărĭ de valoare pe terenul filologieĭ romîne? Dar tocmaĭ pe Dl. Weigand și-a găsit să-l aleagă de conducător? Statul romîn a fost însă indus în eroare de reputațiea de savant a D-luĭ Weigand și ajungem acum la această importantă chestiune, cum este cu putință ca un om atît de slab pregătit ca Dl. Weigand să se bucure de așa mare autoritate atît în țara noastră cît și în străinătate.

Maĭ întîiŭ în noianul de docențĭ, profesorĭ extraordinarĭ, profesorĭ ordinarĭ, care se găsesc la cele vreo 20 de universitățĭ germane, se îngrămădește pe icĭ colea și cîteun nechemat. Dar apoĭ Dl. Weigand, cînd și-a pus în cap să se facă profesor universitar, a avut prudența să-șĭ aleagă acea specialitate, care este maĭ puțin cunoscută în lumea apuseană, anume filologiea romînească. Se găsesc, este drept, cîțiva romaniștĭ în Germania și în Austria, care nu numaĭ că cunosc limba romînă, dar sînt re-

lativ binişor orientaţĭ în privinţa tuturor chestiilor privitoare la filologiea romînă. Astfel în fruntea tuturor trebue citat profesorul H. Suchier din Halle a. S., care de zecĭ de anĭ ţine cursurĭ asupra limbiĭ şi literaturiĭ romîne, singurele cursurĭ ştiinţifice de această natură care s-aŭ ţinut în Germania*). Însă această ocupaţie, cu filologiea romînă, este la dînşiĭ numaĭ o anexă, pentrucă grosul activităţiĭ lor se desfăşoară pe alte terenurĭ ale romanisticeĭ, maĭ ales pe acel al limbiĭ şi literaturiĭ franceze. În asemenea împrejurărĭ erorile D-luĭ Weigand, chiar dacă ar fi observate de uniĭ filologĭ din patriea D-sale, sînt trecute cu vederea, maĭ ales că, dacă noĭ Rominiĭ îl suferim pe Dl. Weigand aşa cum este şi-l ajutăm chiar cu sume însemnate, ce nevoe să aibă compatrioţiĭ D-sale de a-ĭ da pe faţă slăbiciunile? Şi faţă de cine să-ĭ dea pe faţă slăbiciunile? Cînd vorbeştĭ ceva, trebue să fie cine să te asculte. Marea majoritate însă a romaniştilor germanĭ habar n-aŭ de limba romînească şi, ceia ce e maĭ grav, directoriĭ celor doŭă reviste maĭ însemnate de filologie romanică din Germania, Dl. Gröber, directorul dela Zeitschrift für romanische Philologie, şi Dl. Vollmöller, directorul dela Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie, nu ştiŭ boabă romînească**). Pentru aceştia aceia ce spune Dl. Weigand este lucru sfînt. Mă rog, dacă Dl. Weigand este şeful „Institutuluĭ pentru limba romînească", cel subvenţionat cu zecĭ de miĭ de leĭ de statul romîn, dacă D-sa este membru corespondent al Academieĭ Romîne încă dela 31 Martie 1892 (De abia publicase Dl. Weigand pe atuncĭ lucrarea sa asupra Olimpovalahilor, din care am cules noĭ atîtea frumuseţe în studiul de faţă), dacă D-sa publică doŭă volume, *Die Aromunen*, asupra Macedoromînilor (Din care am cules atîtea superbe lucrurĭ în acest studiu, şi care „*mişună* de greşelĭ"), dacă publică apoĭ fără întrerupere 15 anuare, *Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig* (Din care am dat atîtea strălucite exemple şi în care materiile publicate de Dl. Weigand însuş—exceptîndu-se *codex Dimonie*—trebuesc notate orĭ cu cuvîntul *neexactitate*, orĭ cu acel de *banalitate*, orĭ cu un semn de întrebare), dacă în sfîrşit a publicat acel monument numit Praktische Grammatik der rumänischen Sprache, „cea dintîiŭ gramatică obiectivă a limbiĭ romîne", eĭ, dacă a făcut toate aceste isprăvĭ, cum n-aŭ să creadă romaniştiĭ care nu ştiŭ boabă romînească că Dl. Weigand este o autoritate în filologiea romînă? Dar cum se face că a ajuns Dl. Weigand o autoritate în ţara noastră? Maĭ întîiŭ noĭ Romîniĭ sîntem oamenĭ speriaţĭ, cum se zice, speriaţĭ între altele de nume nemţeştĭ. De l-ar chema pe cineva Popescu, orĭ Georgescu, orĭ Tănăsescu, orĭ chiar Zamfirescu, şi dacă ar scri orice lucru de samă pe terenul vreuneĭ ştiinţĭ oarecare (ceia ce de altfel e aproape imposibil, vezĭ *Specialistul Romîn* în Viaţa Romînească aniĭ I şi II), noĭ dăm din cap cu îndoială. Îndatăce însă îl va chema pe cineva Schultze orĭ Meyer orĭ Müller, noĭ cetim cu admirare toate inepţiile. Apoĭ Dl. Weigand a simţit cu o fineţă, care nu poate să-ĭ facă decît onoare, că este aicĭ, în Romînia, un om care conduce, printr-un dar secret hărăzit de dumnezeŭ, opiniea publică a cercurilor celor înalte (dar numaĭ a cercurilor celor înalte) în ce priveşte activitatea ştiinţifică din ţara romînească şi depe restul globuluĭ pămîntesc, şi s-a pus bine cu dînsul. Acel om fermecător, împotriva căruia orice forţă se sfarmă ca sticla, este Dl. Ion Bogdan. Dl. Bogdan este un om blînd şi paşnic (cel puţin, aşa-l arată chipul), are aşa o înfăţoşare că să zicĭ: „Acesta? hm.... Ce putere poate să aibă?" Şi cu toate acestea te înşelĭ. E grozav de puternic. Se întîlnesc astfel prin romane fiinţe în aparenţă blînde, paşnice, un fel de oĭ, care însă învîrtesc după placul lor pe toţĭ oameniĭ cu care vin în contact. În romane acest dar este dăruit de poet, dincoace, la Dl. Bogdan, darul sigur că vine dela D-zeŭ. D-sa aşa de încet vorbeşte, încît poţĭ zice că maĭ degrabă şopteşte, şi atît de puţine lucrurĭ spune, încît par că maĭ n-ar spune nimic, şi cu toate acestea glasul luĭ, spusa luĭ farmecă precum fermeca glasul sirenelor. D-sa chiar are nişte calupurĭ de vorbă, din care scoate la ocazie ediţiĭ noŭă, dar stereotipe, precum: „lucrare ce se ridică mult deasupra lucrărilor obişnuite—dovedeşte stăpînirea domeniuluĭ de cunoştinţĭ căruia aparţine—competinţă în feliuritele ştiinţĭ ajutătoare—stăruinţă în urmărirea detaliilor celor maĭ micĭ—claritate în expunerea principiilor şi faptelor grupate—soluţiunile ce se daŭ chestiunilor controversate şi aprecierile ce se fac asupra teoriilor hazardate sînt cele maĭ potrivite şi cele maĭ juste în starea de astăzĭ a cercetărilor—ultimul cuvînt al ştiinţiĭ—scriere senină—ultimele cercetărĭ ale învăţaţilor apusenĭ—dacă cîteva din opiniile D-luĭ *** sînt discutabile, această împrejurare nu scade întru nimic valoarea constatărilor făcute—nu pot intra în detaliĭ—spirit strict ştiinţific—rezultatele trainice ale unuĭ studiu temeinic—productul unuĭ spirit distins—face e-

*) Este de notat cu această ocazie că profesorul Suchier nu este nicĭ membru corespondent al Academieĭ Romîne, nicĭ decorat al statuluĭ romîn. Gustul pentru filologiea romînă a fost insuflat de profesorul Suchier şi fiiuluĭ săŭ, Walter Suchier, care ca docent la universitatea din Marburg, începînd cu semestrul de iarnă 1908, ţine regulat prelegerĭ asupra aceşteĭ materiĭ înaintea unuĭ numeros auditoriŭ.

**) Cît de slab este reprezentată limba romînă în cercul de studiĭ al filologilor din străinătate, se poate vide şi din următoarea împrejurare. Un candidat la doctoratul în filologiea romanică dela universitatea din Berlin voia să-şi aleagă ca teză o chestie din filologiea romînească. „Niciodată nu voiŭ permite", a zis profesorul Tobler, „să treacă cineva doctoratul la mine cu un subiect din filologiea romînească, pentrucă nu ştiŭ romîneşte". „Dar oricum", a întîmpinat atuncĭ candidatul, „D-le profesor, tot trebue să fi avînd D-voastră oarecare cunoştinţĭ asupra limbiĭ romîneştĭ". „Apoĭ aşa", a răspuns Tobler, „are să vie poate cineva mîinĭ cu o teză dintr-o limbă africană şi mi-a zice: 'Tot trebue să fi avînd D-voastră, D-le profesor, oarecare cunoştinţĭ asupra eĭ'". Pentru Tobler orĭ limba romînească orĭ o limbă africană tot aceia era! Numaĭ cu limba latină, cu limba franceză şi cu o leacă de italiană orĭ de provensală e uşor de făcut filologie!

pocă". Aceasta cînd laudă. Iar cînd dezaprobă: „lucrarea nu se ridică mult deasupra lucrărilor obișnuite—nu dovedește stăpînirea domeniului de cunoștinți căruia aparține—lipsă de competință în felîuritele științî ajutătoare—lipsă de stăruință în urmărirea detaliilor celor mai mici—obscuritate în expunerea principiilor și faptelor grupate—soluțiunile ce se daŭ chestiunilor controversate și aprecierile ce se fac asupra teoriilor hazardate nu sînt cele mai potrivite și cele mai juste în starea de astăzi a cercetărilor—acesta nu este ultimul cuvînt al științii—scriere pătimașă—acestea nu sînt ultimele cercetări ale învățaților apuseni —dacă cîteva din opiniile D-lui *** nu sînt discutabile, această împrejurare nu mărește întru nimic valoarea constatărilor făcute—nu pot intra în detalii—spirit neștiințific—rezultatele șubrede ale unui studiu netemeinic—productul unui spirit ordinar—este departe de a face epocă". (Vezi Convorbiri literare 1901 pag. 255 sqq. și Viața Romînească vol. III pag. 502). Cel mai hazliŭ din aceste calupuri este că „nu poate intra în detalii". Din lipsă de spațiu! Și cu toate acestea, măcarcă scrie orî șoptește asemenea banalități, toți din cercurile înalte (dar numai din cercurile înalte) se uită în gura D-sale ca într-a unui prooroc. Poți să țipi cît de tare, poți să argumentezi cît de puternic, degeaba, Dl. Bogdan zîmbește și șoptește „face epocă" și te înfundă. De ce țipi tu mai tare, de ce șoptește el mai încet și totuș te dovidește. Dar dela dumnezeŭ! Iaca, eŭ doar n-am vorbit în formule goale, în fraze banale, în generalități care nu spun nimic, în afirmări nebazate pe nimic, ci am probat prin exemple că Dl. Weigand își bate joc de limba romînească și ia pe Romînî la sigur. Socoți că are să mă creadă cineva din cercurile cele înalte? În însăș Academia Romînă, areopagul științiî romînești, oricare nemuritor va lua studiul de față și va căuta să înțăleagă ceva dintr-însul, se va adresa cu dînsul în mînă D-luî I. Bogdan și-l va întreba: „Eî, ce zicî?" Și Dl. Bogdan va șopti zîmbind: „Dl. Weigand—autoritate europeană—stăpînește domeniul de cunoștinți—competent în felîuritele științî ajutătoare—soluții—chestiî controversate—nu pot intra în detalii—face epocă...". Și nemuritorul va mototoli în mînă cu dezgust aceste paginî și va rămîne convins că eŭ vorbesc depe ceîa lume. Ce poți face D-luî I. Bogdan? Cum te poți pune cu forțele supranaturale? Căcî este evident că, dacă te dovedește cu așa de slabe mijloace, trebue să fi avînd a face orî cu vreun dar din partea luî D-zeŭ orî cu vreunul din partea necuratuluî. Însă dacă Dl. Bogdan este vrăjitor, nu trebue să uite D-sa că este și Romîn și că cu vrăjile D-sale poate să aducă pacoste țăriî întregî. D-sa este puternic, este extraordinar de puternic, și cercurile cele înalte, prin darul pe care i l-a dat dumnezeŭ orî ucigă-l toaca, fac tot ce spune D-sa. Însă nu trebue să abuzeze de această putere. Ar trebui să se gîndească că verdictele date de Domnia sa nu sînt ca ale noastre ale cestorlalți, care n-avem a face cu necuratul. Noi zicem de un lucru că-i bun, de altul că-i răŭ, și adesea pro-

băm spusele noastre cu probe puternice, dar cele spuse de noî se trec, se uită, nu țin multă vreme; în timp ce vorbele D-sale aŭ oarecum pecetea nemuririî. Nu trebue Dl. Bogdan să se joace cu puterea D-sale. Dar dacă cumva se lingușește pelîngă D-sa vreun om răŭ și ajunge cu ajutorul D-sale la o putere pe care nimenî n-o mai poate sfărma (sigur, dela o putere mare altă putere mare rezultă), așa e că își va mușca mînile de ciudă?

Și așa, pe de o parte din cauza ignoranței compatrioților, iar pe de alta cu ajutorul puteriî supranaturale a D-luî I. Bogdan, a ajuns Dl. Weigand puternic, profesor, șef al seminaruluî romînesc, celuî subvenționat cu zecî de miî de leî de statul romîn, și redactor la Kritischer Jahresbericht al D-luî Vollmöller pentru filologiea romînească.

Care aŭ fost consecințele că un om atît de slab pregătit ca D-sa a fost însărcinat să facă dări de samă asupra progreselor filologieî romîne?

Maî întîiŭ D-sa se pune în dările sale de samă dintr-un punct de videre atît de jos, atît de elementar, atît de analfabet, încît pentru restabilirea adevăruluî cineva trebue să facă un curs întreg, în care să expună chestiunea sub toate fețele. Recensiile făcute de oamenî competenți sînt de așa natură, că atuncî cînd cineva ar vre să arăte vreo scapare de videre, vreo eroare a recensentuluî, are trebuință numaî de o aluzie, de o indicație, deoarece terenul pe care se mișcă atît recensentul cît și cel care răspunde recensentuluî este tot atît de bine cunoscut și unuia și altuia. Cînd însă recensentul e un ageamiŭ cu desăvîrșire și cînd în aceiaș vreme, grație împrejurărilor expuse maî sus, are atîta autoritate cum are Dl. Weigand, sarcina celuî nedreptățit este penibilă. Știința nu este de așa natură, că s-o poți strînge în pachețele, pe care să le daî ca niște prafurî de doftoriî pe la toți analfabețiî ce ar prinde gust orî ar ave ocazie să te critice. Nu vi s-a întîmplat niciodată, fiecăruia dintre D-voastră, lectorilor, în breasla luî, să primiți observațiî din partea ageamiilor în materie? Nu ți s-a întîmplat niciodată ca cineva (să zic că D-ta, lectorule, eștî astronom) ca cineva care n-a învățat astronomie niciodată, să fi încercat a te convinge că pămîntul nu se învîrtește împrejurul soareluî și să te fi provocat a-l convinge de contrariu? Cum era să-l convingî? Să-l iaî de o mînecă și să te urcî cu dînsul prin văzduh până dincolo de ecliptică? Aceasta nu se putea. Să-l convingî cu argumente științifice, cînd el nicî elementele de aritmetică nu le-a învățat vreodată? Nu ți s-a întîmplat, poate, ca chiar să-ți fi bătut din pumnî și să-ți fi spus că te-a dovedit? Nu vi s-a întîmplat nimăruî nimic de acest fel niciodată? Fericiți oamenî! Mie mi s-a întîmplat, și pentru aceîa am înălbit înainte de vreme. Dar n-aș fi crezut niciodată că mi s-ar pute întîmpla aceasta cu un redactor dela o așa de însemnată revistă, precum e Kritischer Jahresbericht a D-luî Vollmöller. Dl. Weigand îmî critică etimologiile pe care le-am publicat în Festgabe für Mussafia (Kritischer Jahresbericht IX, 80). Eî bine, haî să

mă sacrific, dar odată pentru totdeauna. Și lectorul să aibă răbdare, pentrucă chestiunea este mai serioză decit poate păre la prima videre. Nu este chestiunea aici că aș vrea eŭ să relevez o nedreptate ce mi se face, ci e o chestiune de adevăr și de dreptate în general.

Etimologiile publicate de mine în Festgabe für Mussafia sint privitoare la elemente vechi grecești din limba romină.

Iată cum stă lucrul cu elementele grecești din limba noastră.

Elementele grecești din limba romină sint de trei vriste: vechi grecești, mediogrecești și neogrece. Elementele vechi grecești s-aŭ introdus pe vremea cind încă nu exista limba rominească ca o limbă aparte romanică, sint elemente anterominești. Nu este trebuință ca ele să existe în afară de romina și în alte limbi romanice, pentrucă trebue să se aștepte cineva ca, după cum pe celelalte terenuri, tot așa și pe acel al împrumuturilor din limba greacă, să existe provincializme, adecă fenomene mărginite la un singur teritoriŭ. Ba trebue să se aștepte cineva a priori ca împrumuturile din limba greacă să fie mai numeroase în romînește decit în oricare altă limbă romanică, pentrucă Rominii, și înainte și după romanizare, aŭ fost cei mai în contact cu Grecii dintre toți Romanii. Și iarăș este cu putință ca unele dintre aparentele elemente grecești să nu fie elemente grece, ci elemente autohtone.

Sint mai multe mijloace pentru a constata vechimea unui element grec din limba romină.

1. Aŭ avut loc schimbări anterominești de sunete. Până acum a fost scoasă la iveală numai o categorie de acest fel: Cuvinte care prezintă africatizarea explozivelor. α) *k+i+vocală accentuată — č+vocală accentuată, g+i+vocală accentuată — ğ+vocală accentuată, t+i+vocală accentuată — č+vocală accentuată;* în toate aceste cazuri *i+vocală accentuată* este reprezentat prin ύ, care s-a pronunțat *iŭ*. Despre aceasta a vorbit întiiŭ Miklosich în Beiträge Vok. III, 17: „υ a fost reflectat odată prin *iu*, ori mai degrabă a sunat cindva în vreo perioadă veche ca *iu*. Pentru aceia *ğur*, zaconic *ïure*: γῦρος... macedoromin *anïurzeaște* din grec. μυρίζω prin *mïur-*, *nïur-*... *ïu* pentru υ se găsește în vechiul sloven *egïupta* αἴγυπτος". Beiträge Kons. I, 78: „*čokan* Hammer: compară τυκάνη Curtius Studien 4, 266; *čimbru*: θύμβρος... Amîndouă formele se bazează pe un mai vechiŭ *tïu*, ca *ğur* pe *gïur*, γῦρος". După Miklosich am repetat eŭ explicarea lui *gïur* din γῦρος prin pronunțarea *ïu* a lui υ în Principii 159: „υ=*ïu*: *ğur*—γῦρος"*). Apoi în Altgriechische Ele-

*) Cu această ocazie am făcut în Festgabe für Mussafia următoarea observare: „Totuș aflu cu mirare dela Eugen Herzog, cum că acest fapt a fost descoperit de Ovidiu Densușianu în anul 1901: «Explicarea lui *gïur*—γῦρος este foarte nimerită și pronunțarea grecului υ ca *ïu* își găsește toc-

mente din Festgabe für Mussafia 46 sqq. am scos la iveală următoarele etyma: *ciurică*—κυριακός; *ciurilă*—κύριλλος; *ciumărat, ciumăresc, ciumăros, ciumurluesc, ciumurluïală*—χυμοῦ ῥοή; *ciutură*—κύτος; *ciuc, ciucă*—κύκλος; *ciuciulesc, ciulesc, ciuciulete, ciuciuleț, ciul, ciulea, ciuleț, ciulică*—κυλλῶ; *cimbru*—θύμβρον; *cimel, ciumel, cimilesc, ciumilesc, cimilitoare, ciumilitoare, cimilitură, ciumilitură*—θυμός; *cioc, ciocan*—τύκος. La urmă G. Pascu în Arhiva Iași XV, 442, XVI, 423, XVII, 352 a dat următoarele etimologii: *cimpoiŭ*—κύμβη; *ciupă*—κύπη; *cioplea*—τυφλός; *cioric*—τύλος; *ciot*—χυτός; *ciulihoae*—κυλλός; *ciută*—τυτθός; *ciuciur*—κύκλος; *ciupesc, cioplesc, ciupelesc*—τύπος, τυπῶ; *știob, știubeiŭ*—στύπος. β) *k+i+vocală* precedate de accent—*ț+vocală*: *musiață*—μυστάκια*). γ) Cuvinte care prezintă africatizarea lui *c, g* înainte de *e* sonant, *i* sonant: *amăgesc*—μαγεύω (Hasdeu); *argea*—ἄργιλλα (Hasdeu); *înger*—ἄγγελος; *științesc*—σκιάζω (G. Pascu în Arhiva Iași XVI, 428); *urgie*—ὀργή.

2. S-aŭ păstrat sunete vechi grecești. υ=*u*: *martur*—μάρτυρ-; *papură*—πάπυρος (Miklosich Beiträge Vok. III, 16); *stup*—στύπος (G. Pascu în Arhiva Iași XV, 446); *croambă*—κορύμβη (G. Pascu ibid. XVIII, 36); *trufie*—τρυφή. υ=*iu* (vezi exemplele de sub 1). β=*b*: *botez*—βαπτίζω; *biserică*—βασιλική; *brîncă*—βράγχος. χ=*k*: *casc*—χάσκω; *creștin*—chrestianus (Columna Traian 1882, 607). φ=*p*: *sterp*—στέριφος, *proaspăt*—πρόσφατος (Cipariu Gramatica I 84). Sunetele vechi grecești, care s-aŭ prefăcut în neogreaca în niște sunete ce lipsesc limbii romine, nu le iaŭ în considerare: δ (în vechea greacă *d*, în neogreaca spiranta sonică ingleză *th*): *drac*—δράκων; *drum*—δρόμος. θ (în vechea greacă *t aspirat*, în neogreaca spirantă afonă ingleză *th*): *teacă*—θήκη; *temeiŭ*—θεμέλιον.

3. Cuvintele aŭ accentul latinesc: *áer*—ἀέρ-; *biserică*—βασιλική; *náfură*—ἀναφορά; *scórpie*—σκορπιός; *argeá*—ἄργιλλα; *spîn*—σπανός; *prosóp*—πρόσωπον; *creștin*—χριστιανός.

4. A avut loc o alunecare de sunet foarte veche rominească. *á+n—î+n*: brîncă—βράγχος; *creștin*—χριστιανός; *înger*—ἄγγε-

mai analogul în pronunțarea *iu* a Inglejilor care vor să vorbească franțuzește». Archiv für lat. Lexikographie XII, 599". Herzog, care e foarte susceptibil, a și răspuns în Zeitschrift XXXI, 383: „Nu pot pricepe de feliŭ cum ș-a închipuit Philippide că eŭ aș fi susținut, că Densușianu a descoperit că γῦρος este etymon al romînescului *gïur*. Binevoiască a se gindi bine la aceia ce am spus eŭ și va afla că eŭ vorbesc despre *explicarea vocalei*. Din acest punct de videre se deosebește Densușianu de Miklosich complect". D-apoi tocmai nu-i vorba despre aceia că *gïur* s-ar deriva din γῦρος, ci despre *explicarea vocalei*, despre pronunțarea lui υ ca *iu*, și anume tocmai despre pronunțarea lui υ ca *iu* în gura *Romanului*. Miklosich spune doar lămurit: „υ *a fost reflectat* odată ca *iu*". Cum că deja Grecii pronunțaŭ așa, aceasta a afirmat-o Miklosich numai ca o posibilitate: „ori suna mai degrabă în limba grecească ca *iu*"!!! Sigur că Herzog tot n-a înțeles.

*) Toate etimologiile, la care nu se citează autorul, aŭ fost date de Cihac.

λος; *păringă* — φάλαγγ- (Lambrior in Contemporanul VI₂ 349, VII₁ 275); *spin* — σπανός.

5. Cuvintul lipsește in neogreaca: ἀμολγός (romin *amurg* Hasdeu; in neogreaca perifrastic, ὁ καιρὸς τοῦ ἀμέλγειν τὰ πρόβατα); ἄργιλλα (neogrec ὑπόγειον); βράγχος (neogrec βράχνιασμα, λαιμὰ τῶν χοίρων); ζέμα (romin *zamă*; neogrec χυμός, ζουμί); πρόσφατος (neogrec ἔγκαιρος); σπανός (neogrec ἀγένειος); στέριφος (neogrec ἄκαρπος, στεῖρος); φάλαγξ (neogrec κοντός, κοντάρι, κάμαξ, καμάκι); φρίκη (romin *frică*, neogrec φόβος, τρομάρα, δειλία).

6. Cuvintul are in neogreaca cu totul alt ințeles. ἀναφορά, romin *nafură*, inseamnă in rominește 'oblata, hostia non consecrata, panis qui ad sacrificium offertur, ex quo pars quaedam ad illud conficiendum decerpitur' Ducange sub εὐλογία, și există in neogreaca, insă cu un ințeles cu totul altul, *relation*, *rapport*, *requête*, *pétition*, *supplique*, cu care ințeles a fost imprumutat de limba romină din neogreaca sub forma *anaforă*, un dublet al lui *nafură*. Cuvintul neogrec corăspunzător rominescului *nafură* este εὐλογία. Numai mediogrecul ἀναφορά are un ințeles care se apropie de acel al rominului *nafură*, inseamnă anume 'panis ad sacrificium eucharisticum destinatus', adecă 'illa pars quaedam quae ex hostia non consecrata decerpitur ad sacrificium conficiendum'. — πρόσωπον, de unde rominul *prosop*, essuie-main, Handtuch, inseamnă in neogreaca, ca și in vechea greacă, *față*, visage, Gesicht. Pentru *prosop*, essuie-main, are neogreaca cuvintele χειρόμακτρον, πετσέτα, πεσκίρι. — τρυφή, de unde rominul *trufie*, orgueil, Hochmuth, inseamnă in neogreaca *plăcere*, délices, volupté, Wollust. Pentru *trufie*, orgueil, are neogreaca cuvintul ἔπαρσις, ὑπερηφάνεια. — ἀγωνίζομαι, de unde rominul *agonisesc*, acquérir, erwerben, inseamnă in neogreaca *a se lupta*, combattre, lutter, kämpfen, ringen. Pentru *agonisesc*, acquérir, are neogreaca cuvintele ἀποκτῶ, κερδαίνω, κερδίζω. — δράκων, de unde rominul *drac*, diable, Teufel, inseamnă in neogreaca *zmău*, dragon, Drache. Pentru *drac*, diable, are neogreaca cuvintul διάβολος, de unde rominul *diavol*.

7. Cuvintul e foarte răspindit. Așa, de pildă, cuvintul *frică* se găsește și in dacoromina și in macedoromina și in istroromina, in toate părțile ca un foarte intrebuințat cuvint, incepind dela cele mai vechi monumente literare (praxiul dela Voroneț, psaltirea șcheiană).

Nicïunul din aceste mijloace nu i sigur.

1′. Africatizarea lui *k*, *g* inainte de *e*, *i* se găsește in multe dialecte neogrece (Pont, Cipru, Creta; multe insule din marea Egee, precum Amorgos, Thera, Naxos, Syra, Chios; apoi Atena, Megara, Aigina, Cume in Eubea, multe regiuni din Pelopones, Locrida, Italia de sud): *țé* și *čé* — καί, *țerós* — καιρός, *țeri* — κερί luminare, *ețí* — ἐκεῖ, *țítome* — κείτομαι stau culcat, *kuți* — κουκί bob, *ákuțe* 3 persoană singulară dela ἄκουσα am auzit, *sțizo* — σχίζω despic, *čumóme* și *țimúme* — κοιμοῦμαι dorm, *čulia* — κοιλία pintece, *ščívo* — σκύβω mă plec, *šculi* — σκυλί cine; *ándzelos* — ἄγγελος, *andzístri* — ἀγκίστρι (citește *anghistri*) cirlig. Thumb, Handbuch der neugriechischen Sprache 12. — Tot așa *ți* — *ți* se găsește in diferite locuri, mai ales in Pont și Capadocia: *klimatída* — κληματίς, *rețíni* = ῥητίνη rișină. Thumb 19.

2′ In multe dialecte neogrece, mai ales in Laconia, Aigina, Megara, Atena, υ = *u* (*súko* — σῦκο zmochină, *mustrí* — μουστρίον mistrie, *ksurízo* — ξυρίζω rad, *stuppí* — στουππίον cilți), ori = *iu* cu africatizarea lui *k*, *g*, intocmai ca in rominește (Exemple vezi supt 1′). Thumb 5.

3′. In ce privește accentul, este de observat că, dacă nu se mai adaogă și alte considerații, nu se poate pune bază pe un lucru atit de schimbător, care prezintă o mare stabilitate numai in cuvintele băștinașe.

4′. Alunecările de sunet foarte vechi romînești ne pot duce in sus numai până la inceputul perioadei romînești, nu mai departe.

5′. Poate că cuvintul a existat odată in neogreaca și pe urmă a dispărut. Trebue să se ia apoi in considerație că tezaurul cuvintelor neogrece ni este in mare parte necunoscut.

6′. Cuvintul a avut poate odată in neogreaca ințelesul din rominește și apoi l-a perdut. Aici iar trebue să se ia in considerație chipul foarte necomplect in care ni este cunoscut dicționarul neogrec din punct de videre semasiologic.

Așa, ca să daŭ un exemplu, in Festgabe für Mussafia 56 eŭ am considerat pe *cĭocan* ca derivat prin *-án* din *cĭoc* — τύκος, iar pe bizantinul τζοκάνιον l-am considerat ca un imprumut din rominește. Se poate insă intimpla ca limba neogreaca să fi posedat mai departe pe vechiul grec τυκάνη = τύκος, să-l fi dezvoltat pe acel teritoriu, unde vechiul grec τυ devine neogrec *țiu*, in *țiukáni*, și apoi să-l fi perdut, astfel că rominul *cĭocan* să fie un imprumut din neogreaca.

Numai unde toate cele 7 momente, ori macar mai multe din ele, se găsesc prezente, putem susține cu oarecare siguranță că avem a face cu un element vechiŭ grecesc. Insă ce fel de element vechiŭ grecesc? De pe vremea cind Rominii eraŭ incă Daci ori Traci? Ori de pe vremea cind ei incă vorbiaŭ latinește? Ori mai degrabă de pe vremea pecind limba rominească incepuse deja să fie o limbă romanică? *)

Criteriul 1 exclude numai momentul 'cind limba rominească incepuse deja să fie o limbă romanică'. Criteriile 2, 3, 4,

*) Pentru acest moment a propus Cipariu (Principia de limba 85) inceputul secolului VII, cind Phocas a alungat limba latină din cancelaria bizantină. Cu această epocă se potrivește și aceia pe care Gröber in Archiv für lateinische Lexikographie I 45 o hotărăște pentru limbile romanice in general: timpul cind dispar intr-o provincie cele depe urmă resturi ale stăpinirii romane. Meyer-Lübke in Gröber's Grundriss ed. I, I. 355 propune „inceputul secolului VI, invaziunile Slavilor."

5, 6 admit toate trele alternativele. Așa, de pildă, se poate ca *frică* să fie un cuvînt dac *), pentrucă radicalul frĭg-=φρῑγ- se găsește și în latinește (frĭg-us, frĭg-idus, frĭg-ēre, frĭg-escere), și nu se poate întîmpina nimic încontra posibilităţiĭ ca el să se fi găsit și în o a treĭa limbă indogermană, de pildă în limba dacă. De altfel acest cuvînt se găsește în limba albaneză, sora limbiĭ dace, *frikă*, nu ca împrumut din neogreaca, cum socoate G. Meyer, căci lipsește în neogreaca (vezĭ maĭ sus sub 5), ci orĭ ca un element vechĭŭ grecesc, orĭ maĭ degrabă ca un element autohton. Dar iarăș se poate—ceĭa ce cred că e maĭ probabil—ca românul *frică* să fie un împrumut din vechea grecească, fără ca să se poată hotărî dacă împrumutul s-a făcut din vechea grecească propriŭ zisă (înainte de împăratul Justinian), orĭ dela începutul limbiĭ bizantine, dacă împrumutul a avut loc înainte de granița limbiĭ româneștĭ **), orĭ după dînsa.

Există oarecare aversiune față cu admiterea de elemente vechĭ greceștĭ în limba românească și încă o maĭ mare aversiune față cu admiterea de elemente romanice și vechĭ germane. După mine acesta e un prejudițiŭ care nu poate fi decît dăunător științiĭ. Istoriea veche a Românilor este foarte obscură și toțĭ sînt de părere că numaĭ istoriea limbiĭ române ar putea să aducă oarecare lumină în această privință. Dar ce lumină putem noĭ spera să căpătăm, cînd punem cercetărilor granițe arbitrariĭ, cînd din slabele noastre cunoștințĭ asupra preistorieĭ Românilor scoatem argumente pentru anumite direcțiĭ în cercetarea limbiĭ și nu permitem prezența în românește decît a anumite elemente? Aș vrea să atrag atențiea lectoruluĭ asupra unuĭ punct. Cînd se tăgăduește existența în românește a niscaiva elemente vechĭ germane, se tăgăduește prin aceasta existența și a oricăror elemente romanice, pentrucă toate limbile romanice posed în mare măsură cuvinte vechĭ germane și este imposibil, dacă am admite împrumuturĭ din limbile romanice, să nu se fi strecurat în românește și elemente vechĭ germane, indirecte, dar totuș vechĭ germane. Însă pe de o parte este imposibil de tăgăduit că nu s-ar fi găsind în românește împrumuturĭ—nu numaĭ indirecte, cĭ și directe—din limbile romanice (Și nu vorbesc, negreșit, înțelege doar lectorul, de neologizme, ci de împrumuturĭ străvechĭ, dinainte de veacul XIII), pentrucă Româniĭ aŭ trăit maĭ mult încă în peninsula balcanică decît în Dacia, iar locuitoriĭ aceșteĭ peninsule aŭ fost totdeauna în contact direct cu popoare romanice, care, fără a maĭ vorbi de raporturile prieteneștĭ, aŭ venit în peninsulă ca cuceritoare și aŭ fundat state, dintre care unele aŭ durat până tîrziŭ încoace în timpurile moderne. Iar pe de altă parte, dacă un element vechĭŭ german s-ar fi strecurat în românește prin mijlocirea limbilor romanice, ar fi adeseorĭ imposibil de constatat că într-adevăr prin mijlocirea limbilor romanice s-a strecurat. Să daŭ un exemplu. Pe verbul *chitesc*, care însemnează 'socotesc, mă gîndesc, cred, plănuesc, prubuluesc, îmĭ trece prin minte, ochesc, pun ochĭul, îmĭ aleg din ochĭ, fixez cu ochĭul locul unde trebue să lovesc, îndrept spre acel loc țelul armeĭ mele, nimeresc la țintă, mă gîdesc la', eŭ îl pun în legătură cu istroromînul *hitesc*, arunc, țintesc, serbo-croatul *hititi*, arunc, neogrecul κοττάζω, văd, mă uit, francezul *guetter*, italianul *guaitar*, privesc, provensal *guaitar*, pîndesc, observ, privesc, vechĭŭ german *wahtên*, staŭ de strajă, Wache halten, faire le guet, și-l consider ca un element vechĭŭ german în limba română. Să presupunem că acest cuvînt s-a introdus în românește și în neogreaca prin vreo limbă romanică. Cum s-ar putea proba acest lucru? Nu este maĭ cuminte să stabileștĭ numaĭ apropierile și să lașĭ hotărîrea pe socoteala unor timpurĭ maĭ fericite? Știŭ foarte bine că există un mijloc sigur de a eși din încurcătură, anume acela că să derivĭ cuvîntul românesc din limba croată, pe cel croat din limba neogreacă, iar pe cel neogrec să-l considerĭ pur și simplu ca neogrec, orĭ din contra. Asemenea etimologiĭ sînt însă prea eftine. Asupra posibilitățiĭ ca limba română să fi făcut direct împrumuturĭ din limba veche germană nu este locul să vorbesc aicĭ.

Cu mult maĭ ușor se pot proba elementele neogrece din limba noastră.

1. N-aŭ avut loc în ele alunecărĭ anteromîneștĭ de sunete: *strachină*—ὀστράκινη (sic, accent neogrec), testacé, schalenförmig.

2. N-a avut loc în ele vreo alunecare de sunet foarte veche românească: *folos*—ὄφελος, profit, Nutzen, cu *l* neprefăcut în *r*. Accentul s-a schimbat prin analogiea sufixuluĭ -*ós*.

3. Există în ele sunete neogrece: *vàrvar*—βάρβαρος; *pedepsesc*—ἐπαίδεψα, aoristul dela παιδεύω, cu fonetizmul neogrec *ps*—*vs (fs)*.

4. Se păstrează accentul grec: *pàlimă*—πάθημα.

5. Cuvîntul lipsește în vechea greacă: *sàltàr*—σορτάρι.

*) Asupra păreriĭ că Daciĭ ar fi fost stîrpițĭ, că nu s-aŭ amestecat Daciĭ cu Romaniĭ, că nu s-ar pute proba că există vreun element dac în limba română, s-a pronunțat deja Schuchardt (Vokalismus des Vulgärlateins III 42) în mod negativ contra luĭ Roesler. Această părere astăzĭ se poate considera ca definitiv probată falșă. Este cu atît maĭ de mirare că ea a găsit un noŭ apărător în Mohl, Introduction à la chronologie du latin vulgaire pag. 57, care tot se maĭ bazează pe afirmarea luĭ Eutropius că „Dacia diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta" și pe opiniea din Gröber's Grundriss I 410 a d-luĭ Gaster, „qui le premier a démontré [?] l'invraisemblance de la soi-disant influence dace, à laquelle on rapportait jusqu'ici plusieurs des particularités du roumain moderne et que le savant romaniste attribue avec infiniment plus de raison [!] aux Bulgares touraniens qui au VII siècle envahirent la péninsule des Balkans et la troublèrent si profondément".—Asupra încercărilor de a găsi elemente dace în limba română, dela Kopitar începînd peste Schuchardt și Miklosich până la Hasdeu, vezĭ a mea Introducere în istoriea limbiĭ și literaturiĭ române 21 sqq. De atuncĭ nu s-a maĭ publicat asupra acestuĭ subiect nimic *noŭ*.

**) Este lucru cunoscut că φ era reflectat în limba latină și prin *f*, de ex. φάρος—*farus*, φρύγες—*fruges*, și că această redare a luĭ φ prin *f* a avut loc în mod regulat dela a doŭa jumătate a secululuĭ IV (vezĭ Stolz, Lateinische Grammatik in Iwan Müllers Handbuch, § 4). Dar chiar în vechea grecească în maĭ multe dialecte φ devenise deja *f* (Brugmann, Griechische Grammatik ibid., § 35.).

Trebue numai să se bage de samă la elementele neogrece dacă avem a face cu un imprumut direct, ori cu un imprumut indirect, de pildă prin mijlocirea vechei bulgare. Un mijloc de a hotări asupra acestui punct este prezenţa vreunei alunecări de sunet imposibile in romineşte, cum este cazul cu *călugăr*, de exemplu, care este numai indirect neogrecul καλόγερος prin slavul *kalúger*, deoarece in asemenea imprejurări *o* accentuat nu se preface in *u* accentuat in limba romînă. O încercare de a separa elementele neogrece direct imprumutate de cele indirect imprumutate şi in aceiaş vreme de a scoate la iveală pe acele elemente care aŭ fost imprumutate inainte de perioada fanariotă (după criteriul că cuvintul se găseşte ori nu se găseşte in limba veche rominească), a făcut cu bun succes G. Murnu (Studiu asupra elementului grec antefanariot in limba romînă, Bucureşti, 1894).

Dupăcum a imprumutat limba romînă din limba neogreacă, tot aşa a imprumutat multe şi limba neogreacă din limba romînă. Asupra acestui subiect vezi G. Murnu Rumänische Lehnwörter im Neugriechischen, München, 1902 *). La cele spuse de Murnu adaug eŭ următoarele. Limba neogreacă mişună de vorbe latineşti, ori romanice. Multe işi vor fi trăgind originea din latineşte, multe din italieneşte, etc., multe însă işi trag originea din romineşte. Iată cuvintele pe care le-am găsit in textele scrise in limba neogreacă curat populară, aşa numita πρόστυχη γλώσσα (limba *proastă)*, publicate de Thumb la sfirşitul gramaticii sale: *vérγa*, *verγi*, deminutiv *verγúla*, vargă, intrebuinţat şi despre o fată naltă şi cu taliea supţire,=dacoromin *vargă*, macedoromin *viargă*, albanez lipseşte, italian *verga*, latin *virga* (úles i vérγes in eδó, ke miá verγúla p-aγapó. Toate fetele sint aici, precum şi fata pe care o iubesc. 137.—ton perikálesan i θiγatéres tu, i miá na ţ féri ena fórema inδikó, i áli éna fakíóli inδikó, k-i mikróteri to hrisó verγi. Il rugară fetele, una să-i aducă o haină din India, alta să-i aducă un turban din India, cea mai mică să-i aducă varga de aur. 144). Aici aparţine personajul de basmu şi numele de familie Χρυσοβεργής.—*viγlizo*, pindesc=dacoromin *veghez*, maceromin *veghu*, albanez lipseşte, italian *vegliare*, latin *vigilare* (o Háros ton evíγlisen apó psilí rahúla. Haros il pindia depe un virf inalt de munte. 131).—*δóllos*, nenorocit=dacoromin *dor*, macedoromin *dor*, albanez lipseşte, dalmat *dul*, italian *doglia*, latin *doleo* (se fónaxa o δóllos, na mu δókis olíγi voíθia. Te-am chemat, nenorocitul, ca să-mi

*) Murnu spune că unicul săŭ premergător in aceste cercetări ar fi Gustav Meyer, Neugriechische Studien II, Wien, 1894. Insă in acelaş an cu Gustav Meyer a publicat Aron Densuşianu in Istoria limbii şi literaturii romîne, ed. II, Iaşi, 1894, pag. 84—86, nişte notiţe asupra acestui subiect, macarcă privitoare la elemente de deosebite feliuri şi deosebite valori. Din studiile neogrece ale lui Gustav Meyer eŭ am putut cerceta numai studiile III şi IV (Elemente latineşti şi romanice). Studiile II (Elemente slave, albaneze şi romineşti) şi I mi-a fost până acum imposibil să le capăt.

dai puţin ajutor. 159).—*kavelaris*, călăreţ=dacoromin *călare*, macedoromin *călar*, albanez *kaliuar*, *kaliur*, *kaliorăs*, italian *cavallaro*, latin *caballarius* (ma na ton ke katévene ţu kámbus kaveláris. Dar iată, călăreţul se scobora deja la cimp. 131).—*kámbos*, cimp=dacoromin *cimp*, macedoromin *cimp*, albanez lipseşte, dalmat *kŭomp* şi *kinp*, italian *campo*, latin *campus* (ísiha pu íne ta vuná, ísihi pu in-i cámbi! Ce liniştiţi sint munţii, ce liniştite sint cimpiile! 129).—*karóţa*, trăsură=dacoromin *căruţă*, macedoromin *căruţă*, albanez *karroţă*, italian *carrozza*—*carrus*+-*ucea* (éna alóhtera... travúse ti psáθa sa karóţa. Un cucoş trăgea rogojina ca o trăsură. 187).—*kuvénda*, convorbire=dacoromin *cuvint*, macedoromin *cuvendă*, albanez *kuvănt*, dalmat *kunviant*, italian *convento*, latin *conventus*, *conventum* (na ho tus lóngus sindrofiá, me ta θeriá kuvénda. Să trăesc cu pădurile şi să vorbesc cu fiarele. 129).—*kuvendiázo*, vorbesc=dacoromin *cuvintez*, macedoromin-albanez-italian lipseşte, derivat imediat din *conventus*, *conventum* (ekuvéndiasan polín óra. Aŭ vorbit multă vreme unul cu altul. 145).—*lianotrémulos*, uşor tremurător=dacoromin *lin*, *tremur*, macedoromin *lenis* lipseşte, *treambur*, albanez *lenis* lipseşte, *trămp* şi *trem*, dalmat *tremato*, italian *leno*, *tremolo*, latin *lenis*, *tremulus* (lianotrémuli spíθa. Scintee uşor tremurătoare. 161).—*parakunustizo*, a se destăinui cuiva=dacoromin *cunosc*, macedoromin *cunoscu*, albanez *konoştis*, dalmat *konŭask*, italian *conosco*, latin *cognosco* (altós apù tótis ki δóθimi tu vasiliá δen parakunúsiţin. De aici inainte nu s-a mai destăinuit impăratului. 191).—*ponénde*, apus=dacoromin *apus*, macedoromin *apus* jos, albanez *ponent*, *punent* vint dinspre apus, italian *ponente*, latin *ponens* (úlon ton kózmo γirepsa, ponénde ke levánde. Toată lumea am străbătut-o, apusul şi răsăritul. 135).—*saγita*, săgeată=dacoromin *săgeată*, macedoromin *sădzeată* (*sădzitez* Papahagi Basme, *sudziată* Kavalliotis; *siγită* Dalametra işi trage originea din neogreaca), albanez lipseşte, dalmat *saiatta*, italian *saetta*, latin *sagitta* (aftá ta mávra mátia ótan t- aniγoklis ki- ótan ta hamilónis, saγites me varis. Cind clipeşti din ochi şi scobori ochii la pămint, imi arunci săgeţi. 139).—*séla*, şa=dacoromin *şa*, macedoromin *şao*, albanez *şaliă*, dalmat *siala*, italian *sella*, latin *sella* (o Hárondas... sérni tus niús apó brostá, tus γérondas katópi, ta triferá peδópula sti sel araδiazména. Harondas tiraşte atirnaţi, pe tineri inainte, pe bătrini dinapoi, şi pe fragezii copii la şa. 130).—*skála*, scară=dacoromin *scară*, macedoromin *scară*, albanez *şkală*, dalmat *skŭala*, italian *scala*, latin *scala* (skála ston káto kózmo. Scara la ceia lume. 131).—*skamni*, scăunaş=dacoromin *scaun*, macedoromin *scamnu*, albanez *şkămp*, dalmat *skŭain*, italian *scanno* (páre to skamni ţe kaţe. Ia scăunaşul şi şezi pe dinsul. 186).—*travó*, trag,=dacoromin *trag*, macedoromin *trag*, albanez lipseşte, dalmat *truar*, italian *traggere*, *trarre*, latin *trahere* (énas balomatis... trávise éna báto ke skótose saránda miγes. Un ciobotar cirpaciŭ a dat odată cu talpa [propriu: a tras o talpă] şi a ucis patruzeci

de muște 151.—éna alóhtera... travúse ti psáθa sa karóța. Un cucoș trăgea rogojina ca pe o căruță. 187). Aicĭ aparține *travisiá*, lovitură (me mniá travisiá skótosa saránda psihés. Cu o lovitură am ucis patruzecĭ de suflete. 151).—*țekuriá*, lovitură de secure=dacoromîn *secure*, macedoromîn-albanez lipsește, dalmat *sčor*, italian *scure*, latin *securis* (i δráki... apefásisan to vráδi na ton htipisun óli apó mniá țekuriá. Zmeiĭ aŭ hotărît ca sara să-ĭ dea toțĭ o lovitură de secure. 152).

Dintre acestea *ponénde* (din Creta) este sigur de origine italiană. De ce origine sînt însă celelalte? Pe *viγlizo*, *kaveláris*, *kámbos*, *karóța*, *kuvénda*, *kuvendiazo*, *saγíta*, *séla*, *skála*, *skamni*, *țekuriá* Gustav Meyer le consideră ca împrumuturĭ din latinește; pe *vérγa*, *verγúla*, *verγí*, *lianotrémulos* (pe care-l cunoaște numaĭ în elementele sale constitutive *lenós* și *trémula*) le consideră ca împrumuturĭ din italienește; pe *δólios*, *parakunustizo*, *travó* nu le cunoaște. Pentru *kuvénda*, *kuvendiázo* s-ar pute revendica (chĭar contra autorității luĭ Gustav Meyer) o origine romînească. *Conventus*, *conventum* numaĭ în romîna și în albaneza aŭ înțelesul de *vorbă*, *povestire*, *vorbire*, în toate celelalte limbĭ romanice, în special în limbile dalmată și italiană, și tot așa în mediolatină, însemnează *întrunire*, *înțelegere*, *mănăstire*. Dacă cuvîntul neogrec ar fi fost introdus nu din romînește, ci din latinește, probabil ar fi căpătat acelaș înțeles pe care-l are în celelalte limbĭ romanice, ĭar nu tocmaĭ înțelesul pe care-l are în romînește. Să se maĭ observe că dintre limbile romanice numaĭ limba romînă posede forma prezentuluĭ *-ez* din *cuvîntez* și că tocmaĭ neogreaca posede alăturĭ cu *kuvénda* un *kuvendiázo* (De altfel *-ázo*, *-iázo* sînt forme de prezent tot atît de întrebuințate în neogreaca, ca și *-ez* în romînește).

Așa stă chestiunea din punct de videre al vreunor împrumuturĭ eventuale pe care le-ar fi făcut limba romînă din limba greacă, antică, medie orĭ modernă. Cînd cineva cunoaște detaliile maĭ sus expuse, pentru cunoașterea cărora, negreșit, trebue oarecare muncă și oarecare răbdare, dacă dă peste un cuvînt ca *cimbru*, al căruĭ etymon, direct orĭ indirect, este sigur grecul θύμβρον, va judeca cuvîntul romînesc precum și reflexele sale slave (vechĭŭ bulgar čabrŭ, čubrŭ, polon čöber, čöbr, ceh čabr, čubr, čibr, serb čubar, rus și rutean čaber) din punctul de videre al legilor fonologieĭ romîneștĭ și slave, și va constata că conform acestor legĭ din *θú-* dela începutul cuvîntuluĭ θύμβρον se putea dezvolta sunetul *č* numaĭ în romînește, pecînd în limbile slave trebuĭa să se dezvoalte, în vechea bulgară *șt*, în polona *ț*, în ceha *ț*, în serba *ț*. Și dupăce va constata acest lucru, mergînd maĭ departe, fiindcă cunoaște detaliile maĭ sus expuse, nu se va speria de posibilitatea existenței a niscaĭva elemente vechĭ greceștĭ în limba romînă și va conchide după toată dreptatea că *cimbru* este un cuvînt vechĭŭ grecesc în această limbă, pe care apoĭ dela Romînĭ l-aŭ împrumutat Slaviĭ și Unguriĭ (*čombor*), afară numaĭ dacă nu va admite că vechĭul grec *θumbron* a devenit *čumbron* în vreun dialect neogrec dintre acele care africatizează pe *t* înainte de *i+vocală*, și apoĭ din acel dialect neogrec s-a răspîndit la Romînĭ și la Slavĭ. O asemenea presupunere, macarcă puțin probabilă, maĭ ales că limba neogreacă nu cunoaște în marea eĭ majoritate decît pronunțarea *θímvra*, tot n-ar fi așa de curioasă și de simplistă ca aceĭa că cuvîntul romînesc e împrumutat dela Slavĭ orĭ (încă și maĭ simplist) dela Ungurĭ. Putea să o facă aceasta Cihac, pentrucă pe vremea luĭ nu se cunoșteaŭ în acel grad ca astăzĭ raporturile limbiĭ romîneștĭ cu limbile învecinate pe de o parte și istoriea limbiĭ romîneștĭ pe de alta. Dar astăzĭ, dupăce-țĭ *probez* eŭ lucrul, să te scoborĭ încă maĭ pe jos decît Cihac și să-mĭ spuĭ că *cimbru* l-aŭ împrumutat Romîniĭ dela Ungurĭ, ĭar Unguriĭ l-aŭ împrumutat dela Slavĭ! „*cimbru* este ungurul săcuesc *csömbör*, acest din urmă a venit dela Slavĭ, ĭar cuvîntul slav a venit din grecește în timpurĭ vechĭ“! Scurt și cuprinzător. Cum să nu crezĭ, dacă spune Dl. Weigand? *Αὐτὸς ἔφα*.—Din *cĭumărat*, minios, năcăjit (Avram Corcea, Balade poporale 13), *cĭumăresc*, 'a lua gust amăricĭos, vorbind în special despre vin' (Laurian), *cĭumăros*, 'cum e gustul gutueĭ și al porumbelor' (Baronzi, Limba romînă și tradițiunile eĭ I, 105), *cĭumurluesc*, 'Romîniĭ din Siretĭŭ înțeleg sub ghințurĭ nodurile ce se fac în corp, cînd sîngele din cauza receleĭ se închĭagă, și care cauzează durerĭ și slăbăcĭune de nerve. Cînd cineva capătă aceste nodurĭ se zice că e *cĭumurluit*, că *s-a cĭumurluit*' (Marian Descîntece 199), *cĭumurluĭală*, 'constă în o slăbăcĭune a trupuluĭ provenită dintr-o muncă forțată saŭ dintr-o beție năstrușnică, ce ține 3—4 zile de a rîndul' (Șezătoarea III, 130), 'cînd omul are această boală îl dor toate cĭolanele, tot trupul' (Șezătoarea V, 57), eŭ am făcut o grupă și am pus-o în legătură cu italianul *cimurro*, 'O boală particulară a unor speciĭ de animale patrupede domestice..., în urma căreĭa curge din nas într-una un fel de lichid ca apa. Se zice și despre om. A avea *cimurro* se zice despre unul care e în toane rele orĭ minios' (Tommaseo). Și să se bage de samă cum *cimurro* italian pe de o parte însemnează un soĭŭ de boală, și anume un fel de guturar, ĭar pe de alta *toane rele*, *minie*, și cum în romînește *cĭumurluesc* pe de o parte înseamnă boală, ĭar *cĭumărat*, *cĭumăros*, *cĭumăresc* pe de alta înseamnă *minios*, *năcăjit*, *amărît*, *acru*. Este evident că acelaș proces semasiologic a avut loc în vorba italienească *cimurro*, ca și în romînescul *cĭumur*, dela care eŭ deriv toată grupa *cĭumărat*—*cĭumăresc*—*cĭumăros*—*cĭumurluesc*—*cĭumurluĭală*. Nu trebue să vie în mintea culva, care va judeca macar cît de cît asupra lucruluĭ, că romînescul *cĭumur*=italianul *cimurro*? Evident că da. Tot atît de natural trebue să vie în mintea unuĭ om, care cunoaște raporturile dintre limba romînă și cea greacă expuse maĭ sus, care nu se sperie ca de o gogoriță de eventuale elemente vechĭ greceștĭ în limba romînă, și care totodată

cunoaște fonologiea romanică, în special pe cea romînă, că un grecesc χυμοῦ ῥοή, dezvoltat în χυμόῤῥους supt influința analogului de înțeles κατάῤῥους, se potrivește foarte bine, și din punct de vedere al formeĭ și din punct de videre al înțelesuluĭ, pentru a explica originea italianuluĭ *cimurro* și a romînuluĭ *cĭumur*. χυμοῦ ῥοή înseamnă *scurgerea sucurilor*. În grecește maĭ sînt însă doŭă cuvinte care înseamnează scurgerea sucurilor, anume καταῤῥοή și κατάῤῥους. Supt influința luĭ καταῤῥοή κατάῤῥους a căpătat și χυμοῦ ῥοή o formă alăturată χυμόῤῥους. Din acest *khumúrrus* tocmaĭ *cimúrro* trebuĭa să ĭasă în italienește din punct de videre al sunetuluĭ, și tocmaĭ *cĭumúr* trebuĭa să ĭasă în romînește. Înțelesul de *scurgerea sucurilor* s-a păstrat în italienește în mod foarte bătător la ochĭ. Macar că maĭ puțin bătător la ochĭ, acest înțeles de *scurgerea sucurilor* s-a păstrat însă și în cuvintele romîneștĭ, căcĭ acea boală cu ghindurĭ și cu durerĭ în tot trupul, pe care o reprezintă cuvintele *cĭumurluesc*, *cĭumurluĭală*, a fost considerată de popor ca un *reŭmatizmu*, *rheumatismus*, ῥευματισμός, adecă tot ca o *scurgere de sucurĭ*. Cuvîntul ῥευματισμός într-adevăr și el tot *scurgere de sucurĭ* înseamnează, și medicii grecĭ printr-o *scurgere de sucurĭ* explicaŭ originea aceleĭ boale care dela dînșiĭ încoace tot *reŭmatismu* se numește în toate limbile civilizate (afară de ungurește). Ce cauză vor fi dînd medicii de astăzĭ reŭmatizmuluĭ, nu știŭ, dar poporul romîn ĭ-a dat aceiaș cauză cași medicii grecĭ: o *scurgere de sucurĭ*. Asupra luĭ *cĭumurluesc*, *cĭumurluĭală* înainte de mine a cercat Tiktin să dea o etimologie (Pe *cĭumărat*, *cĭumăresc*, *cĭumăros* el nu le cunoaște), anume le-a pus în legătură cu *ceamur*, cuvînt de origine turcească, ce înseamnă pămînt hleĭos frămîntat și amestecat cu pae tocate, care servește la facerea păreților unor case: adecă se face cineva, cînd e bolnav de *cĭumurluĭală*, moale ca *ceamurul*! Eŭ am dat etimologiea de maĭ sus și am pomenit că cuvîntul romînesc *cĭumur* a fost împrumutat de Ungurĭ: *csömör*, greață, indispoziție. Atîta ĭ-a fost de ajuns să afle Dl Weigand și a și găsit soluțiea din punctul săŭ simplist de videre: „Philippide spune lucrurile tocmaĭ pe dos", exclamă D-sa, „Romîniĭ aŭ împrumutat cuvîntul dela Ungurĭ, nu din contra"! Da *cĭumărat*, *cĭumăros*? „Acelea sînt derivate dela *cĭumă*"! A face asemenea derivărĭ, înseamnă a întoarce știința romînească cu o sută de anĭ înainte de Cihac. Eŭ nu zic că am numaĭ decît dreptate, măcarcă etimologiea propusă de mine e foarte probabilă, dar să afirme cineva asemenea... (dacă aș fi delicat la vorbă, ca Dl Weigand, îndată aș găsi cuvîntul) cu atîta sînge rece, trece într-adevăr peste marginile închipuiriĭ.—În *cĭurică*—κοριακός și *cĭurilă*—κόριλλος eŭ am găsit doŭă motive pentru care ar pute fi considerate ca elemente vechĭ greceștĭ, pronunțarea luĭ υ ca *ĭu* și africatizarea luĭ *k*. Dl Weigand face întîmpinarea următoare: „*cĭurică*—κοριακός, *cĭurilă*—κόριλλος (*či* înainte de accent se preface în *ču*: *cireașă*, *cĭureașă*, etc. nu sînt o probă pentru un vechĭŭ grecesc υ)". Prin acest încurcat

chip de a se exprima Dl Weigand a voit să spună că '*cĭurică* și *cĭurilă* nu conțin nimic în ele care să probeze o pronunțare *ĭu* a luĭ υ, din cauză că în *cireașă*, și încă și în alte cuvinte, se observă o prefacere a luĭ *ci* în *cĭu*: se zice de pildă *cĭureașă*. Decĭ dela capul loculuĭ s-a zis *cirică* și *cirilă* și numaĭ prin posterioara prefacere a luĭ *ci* în *cĭu* aŭ rezultat actualele *cĭurică* și *cĭurilă*'. Cînd argumentează astfel, Dl Weigand uĭtă că nu e vorba la *cĭurică* și *cĭurilă* numaĭ de pronunțarea *ĭu* a luĭ υ, ci și (maĭ ales) de africatizarea luĭ *k*, de prefacerea luĭ *k* în *č*. Dar vorba *uĭtă* nu-ĭ justă, pentrucă implică o prealabilă *cunoaștere* a unuĭ lucru: *Uĭțĭ* un lucru pe care l-*aĭ știut*. Dl Weigand *nu știe nimic și n-a știut nicĭodată nimic* asupra chestiilor acestora de împrumuturĭ din grecește în romînește și din romînește în grecește. I s-a permis însă de Dl Vollmöller să facă recensiĭ în Kritischer Jahresbericht și mă înfundă, spre maĭ marea edificare a filologilor din Germania, cu *cĭureșe*. Cum să maĭ staŭ de vorbă cu D-sa? Ce să-ĭ spun? Ce să-ĭ explic? De unde să încep?— Despre *cĭutură* eŭ zic așa: „Substantiv. 1. Vas de lemn, cu care se scoate apă dintr-un puț. Hama, situla, modiolus; seau à puiser; Schöpfeimer. 2. Vechĭŭ romîn. Vas de lemn, cu care se aduce apă dela fîntînă. Hama, situla; seau; Eimer. Biblia 1688 pag. 16[1], 258[2], 260[1]. 3. Un vas de lemn cu pîntecele turtit și rotund. Lagoena lignea; flacon plat de bois; platte hölzerne Flasche. 4. Partea dela coada pipeĭ care se ține în gură. Prostomis; bouquin; Mundstück der Pfeife. 5. Vaisseau fixé de distance en distance à la circonférence d'une roue hydraulique pour recevoir l'eau motrice, auget. Damé Terminologie poporană 150. 6. O roată de moară de apă cu fusul vertical. Librata rota aquaria; turbine; horizontales Wasserrad Damé Terminologie 148. 7. „Moară mică cu roata în apă" Viciu Glosariŭ de cuvinte dialectale. Parvae molae aquariae; petit moulin à eau; kleine Wassermühle. Cuvîntul se maĭ găsește în limbile turcă (*cĭotra*), albaneză (*cĭotră*, *cĭutură*), sîrbă (*cĭutura*), ungară (*cĭutora*), neogreacă dela Paros (*ťiotra*, G. Meyer sub cuvîntul albanez), în toate părțile cu înțelesul 3. Numaĭ cuvîntul unguresc în afară de înțelesul 3 maĭ are și înțelesul 4. Foarte probabil la bază a fost înțelesul 3 orĭ ceva analog (*vas pînticos*): *kiútula*, deminutivul luĭ *kiútu* κύτος 'orice vas gol și pînticos' Passow. De aceiaș origine este italianul *ciotola*, cupă, pahar." Și ĭată ce întîmpinare face Dl Weigand: „*cĭutură* (forma *cĭtură* o lasă Philippide la o parte, pentrucă nu-ĭ convine) sigur că nu este un împrumut direct din vechea grecească, pentrucă se găsește în toate limbile balcanice și s-a putut introduce în romînește orĭ din limba ungurească orĭ din cea bulgărească." Așa proceda Cihac. Oridecîteorĭ găsĭa un cuvînt romînesc prin vreo limbă străină, numaĭ decît îl considera ca împrumutat din limba aceĭa. Foarte comod! Pe *cĭutură*, de pildă, Cihac, dupăce l-a înșirat reflexele din limbile turcă, albaneză, bulgară, neoslovenă, sîrbă, ruteană, ungară, l-a hotărît că-ĭ turcesc. Sigur că a tras la sorțĭ. Tot așa

a procedat şi Dl Weigand, decît D-sa a scos din pălărie doĭ sorţi, unul cu limba bulgărească şi altul cu limba ungurească. Eŭ, cînd m-am hotărît să consider pe *ciutură* ca un cuvînt rominesc de origine veche grecească, pe care apoĭ îl vor fi împrumutat din romîneşte diferitele limbĭ balcanice precum şi limba ungurească, am avut oarecare motive. Maĭ întiĭŭ am avut motivul că din *kiutula* conform cu alunecarea sunetuluĭ romînească tocmaĭ *ciutură* trebuia să ĭasă în romîneşte. Apoĭ am avut motivul că cuvîntul rominesc *ciutură* are şapte înţelesuri, învremece reflexele luĭ din limbile străine aŭ numaĭ unul din aceste şapte înţelesuri. În sfîrşit am avut motivul că el se maĭ găseşte încă într-o limbă romanică, anume în limba italiană. Ce motive aŭ avut însă Cihac şi Dl Weigand, cînd aŭ considerat pe *ciutură*, unul ca de origine turcească, ĭar celălalt ca de origine bulgaro-ungurească? Poate Dl Weigand să probeze că *ciutură* este cuvînt băştinaş bulgăresc orĭ băştinaş unguresc? Orĭ, dacă-l consideră Dl Weigand pe *ciutură* ca împrumutat în bulgara şi în ungureasca din limba grecească, poate D-sa să probeze că conform cu fonologiea bulgară şi ungurească ar fi putut eşi din *kiutula* bulgărescul *ciutură* şi ungurescul *csutora*? Şi dacă-l consideră Dl Weigand pe *ciutură* ca împrumutat în bulgara şi în ungureasca din limba grecească, poate D-sa să ni explice cum se face că Bulgariĭ şi Unguriĭ aŭ derivat din grecescul κύτος pe *kiutula* cu ajutorul unuĭ sufix *latinesc -ulus*? „Sigur", zice Dl Weigand, „sigur că *ciutură* nu este un împrumut direct din vechea grecească pentrucă se găseşte în toate limbile balcanice şi s-a putut introduce în romîneşte orĭ din limba ungurească orĭ din cea bulgărească." Maĭ sigur nicĭ că se poate! Sigur că pămîntul nu se învîrteşte înprejurul osieĭ sale, pentrucă de multă învîrtitură ar căpăta oameniĭ boală de mare! Dar notiţa că „forma *citură* o lasă Philippide la o parte pentrucă nu-ĭ convine" ce haz are? Forma *citură* se găseşte numaĭ în dicţionarul luĭ Polizu, un dicţionar suspect. Iar deminutivul *citurea* se găseşte numaĭ într-un loc din Ispirescu Basme 330: „Să-mĭ cauţi două *citurele*, răspunse vulturul... Caută ursul *citurelele*." Adecă dacă citam forma *citură*, ce folos orĭ ce pagubă aş fi avut eŭ de acolo?— Despre *ciocan* zic eŭ între altele următoarele: „Neogrecul *tukáni* a fost pus în legătură cu vechĭul grecesc τυκάνιον Miklosich Türkische Elemente I 38), este însă maĭ degrabă=rominul *ciocan*, pe care Bizantiniĭ l-aŭ împrumutat dela populaţiea romanică a peninsuleĭ balcanice. Dela Bizantinĭ aŭ împrumutat apoĭ Perşiĭ atît jocul cu mingea cît şi cuvîntul". La acestea întîmpină Dl Weigand: „Natural că lucrurile s-aŭ petrecut tocmaĭ din contra, căcĭ, abstracţie făcînd de motivele de fapt, nu poate cuvîntul pers *čugan*, *ceaugan* să fie un împrumut din limba bizantină". Natural! Cum poate să fie un cuvînt persan împrumutat din limba grecească? Maĭ ales că sînt şi „motive de fapt"!—Şi acum ştiţĭ care e motivul pentru care caut eŭ zădarnic elemente vechĭ greceştĭ în limba romînească? Îl spune Dl. Weigand: „Philippide a

fost indus în eroare prin *jur*—γῦρος [sic], căcĭ n-a băgat de samă că *jur* este un cuvînt moştenit din latineşte." Va să zică, atuncĭ cînd Miclosich explica pe *giur* din γῦρος prin reflexul în gura *Romanuluĭ* a luĭ υ ca *iu*, el, bietul, nu ştia că *giur* s-a introdus în romîneşte pe vremea cînd limba romînă era încă limbă latinească! Şi cînd am scris eŭ în Festgabe für Mussafia pag. 50: „*giur* n-ar fi putut proveni din γῦρος, dacă γῦρος nu s-ar fi introdus într-un timp cînd latinul *g* încă nu începuse a se preface în africata *ğ*, cu alte vorbe dacă *giur* n-ar fi un element *anterominesc*. De acest soiŭ, adecă elemente vechĭ greceştĭ *anterominestĭ* sînt cuvintele care vor fi discutate maĭ departe;" cînd am scris eŭ aceste lucrurĭ, nu ştiam că *giur* este un cuvînt *anterominesc*. Ziceam *anterominesc*, drept, dar se vede că, după Dl Weigand, eŭ numaĭ ziceam, dar nu şi cugetam! Şi mă învaţă tocmaĭ acum Dl Weigand că cuvîntul *giur* este moştenit din latineşte. Şi doar Dl. Weigand recensiea *aceluĭ articul* al meŭ din Festgabe für Mussafia o face în Kritischer Jahresbericht! Şi doar în recensiea *aceluĭ articul*, în care eŭ am spus că *giur* e un element *anterominesc*, în recensiea tocmaĭ a aceluĭ articul mă acuză că n-am băgat de samă că *giur* e un cuvînt *anterominesc*. *Kolossal*, ar zice un Neamţ. Nouă, Rominilor, ni vine pe limbă altă vorbă faţă cu o asemenea cinstită procedare, dar n-o pudem spune. Ştim noĭ, ştim cu toţiĭ, n-aibă grijă Dl Weigand, că *giur* e introdus în limba romînă prin limba latină. Ei, şi ce ĭese de aicĭ? De aicĭ ĭese tocmaĭ că, dacă s-a putut introduce γῦρος în limba romînească prin limba latină, apoĭ tot aşa şi alte cuvinte greceştĭ s-aŭ putut introduce în limba romînească prin limba latină, că adecă e foarte probabil că vor fi existînd în romîneşte şi alte elemente *vechĭ greceştĭ!* Dar să nu ni maĭ pierdem vremea degeaba învăţînd pe un cal bătrîn la umblet. Să trecem la altă consecinţă maĭ gravă a faptuluĭ că un om ca Dl Weigand a ajuns să aibă atîta influinţă.

Sînt oamenĭ care nu trebuesc să aibă putere, pentrucă abuzează de dînsa. Aşa li-i firea lor. O anecdotă privitoare la acest fapt povesteşte Miron Costin la a doua domnie a luĭ Radul Vodă cel mare: „Avea o slugă Radul Vodă încă din copilăriea sa, căruia socotind că nu-ĭ este hirea de boerie, îl socotea dea mînă, ĭară boerie nu-ĭ da. Ce el, văzindu-se afară din rîndul altora, pe hirea omenească ce este pururea silitoare în viaţă să hie între cei de cinste şi de frunte, s-aŭ rugat mitropolituluĭ şi boerilor să grăiască Raduluĭ Vodă pentru dînsul, să nu hie uitat, hiindu-ĭ slugă de atîta vreme şi aşteptînd în norocul stăpînu-săŭ să hie şi el între oamenĭ. Grăit-aŭ boeriĭ cu toţiĭ pentru el, să nu hie uitat, ca o slugă veche ce era, că şi slugile în nădejdea stăpînilor săĭ, să agiungă şi eĭ a hire între oamenĭ, maĭ mult slujesc. Răspuns-aŭ Radul Vodă boerilor: «Mie să nu vi se treacă cuvîntul vostru nu mi se cade. Iară eŭ ştiŭ hirea omuluĭ că nu-ĭ de boerie. Iară iacă-l voiŭ boeri pentru voea domniilor voastre». Şi a doua zi l-aŭ chemat şi l-aŭ dat

vătăjiea de divan, care era de cinste în zilele Raduluĭ Vodă, și aprozii de divan cît maĭ de cinste nice la o domnie n-aŭ fost. Cu urșinice mulți și cu cabaniță cu jder și cu hulpi îmbrăcați, și ori la cine si la ce boerin mergea cu carte domnească, în picioare sta boerinul pînă ce cetia cartea. — N-aŭ trecut săptămîna, aŭ și venit jalobă din tîrg la divan dela niște femeĭ pre acel vătav de aprozi noŭ, pentru silă ce le făcuse și le bătuse în tîrg. Aŭ căutat Radul Vodă la boerĭ și li-aŭ zis: «Aŭ nu v-am spus că acest om de boerie nu este?» Iară cătră dînsul aŭ zis: «Eŭ, măre, încă pe boerie n-am apucat a-ți zice». Și aŭ și zis armașuluĭ: «Ie-ĭ gîrbaciul». Și aŭ pus de ĭ-aŭ dat 300 de toege".

In două felurĭ se manifestează firea omuluĭ care nu merită să aibă o putere orĭ o influință oarecare. Maĭ întîiŭ se sparie de dînsa, îșĭ iese din fire, îșĭ pierde cumpătul. Apoĭ se servește de ea nu pentru a lupta pe față, ci pentru a lupta pe din dos cu șoapte și cu intrigĭ.

Dl Weigand, cu defectuoasa cultură pe care a prins-o depe icĭ depe colea, înzestrat însă—ceĭa ce nu-ĭ contestă nimenĭ—cu puterea de a străbate din fuga caluluĭ dealurĭ și văĭ în curs de lunĭ de zile în șir, ar fi putut fi un organ folositor în organizmul vreunuĭ stat, dacă i s-ar fi încredințat altă slujbă, nu aceĭa de șeful unuĭ seminar filologic. D-sa, din cauza aceșteĭ intervertirĭ de rolurĭ, și-a perdut cumpătul. Așa se poartă, că pare că ar fi stăpîn în țara romînească, iar Romîniĭ ar fi un fel de sălbatecĭ, care trebue să asculte orbește de sfaturile și hotărîrile, care de care maĭ nesăbuite, ale D sale. Dă pe Romîniĭ macedonenĭ Bulgarilor, dă sfaturĭ Academieĭ romîne și vrea să-ĭ impună publicarea a anumite opere, trimete felicitărĭ aceșteĭ înalte instituțiĭ cu ocaziea vreunor hotărîrĭ luate de dînsa (care-ĭ convin D-luĭ Weigand) și-ĭ recomîndă, fără să fie întrebat, colaboratorĭ la dicționarul limbiĭ romîne, stă cîteva ceasurĭ prin diferite localitățĭ romîneștĭ și află cu toate acestea precis că sînt 3000 de Bulgarĭ în Buzăŭ, 7000 de Bulgarĭ în Ploeștĭ, 2000 de Bulgarĭ în Coteana, 7000 de Bulgarĭ în Alexandria, etc., schimbă numele localităților din romînește în bulgărește și preface pe *Putinei* în *Putenic*,... mă rog, ca în satul luĭ Cremene. Și se supără amarnic, dacă întîmpină vreo împotrivire, dă din picior și amenință. Vorbe grele, ca *neruşinat, stupid*, îĭ curg din gură. Un biet primar, intrigat poate de faptul că acest învățat, care de altfel călătoria înarmat cu tot felul de teșcherele dela autoritățile din Bucureștĭ, se interesa maĭ mult de cîțĭ Bulgarĭ sînt prin diferitele localitățĭ, decît de alte chestiĭ, l-a chemat la primărie să-ĭ cerceteze încă odată hîrtiile. „A avut *neruşinarea* (Unverschämtheit) să mă cheme încă odată la primărie," exclamă Dl Weigand. (VIII Jahresbericht pag. 242). Dl. G. Pascu a avut îndrăzneala să-ĭ scoată la iveală cîteva din numeroasele slăbăciunĭ. „Cine scrie asemenea *stupiditate* (Blödsinn) nu merită să fie luat în serios," exclamă Dl. Weigand cu ocaziea uneĭ nevinovate etimologiĭ a D-luĭ G. Pascu (Vezĭ pentru aceste diferite fapte articulele D-luĭ G. Pascu din Arhiva Iașĭ Noembre 1907, Ianuar 1908, și Dialekte der grossen Walachei von G. Weigand în VIII Jahresbericht pag. 234 sqq). Iar dela Lipsca vin fără încetare știrĭ pela ziarele romîneștĭ despre activitatea D-luĭ Gustav Weigand. Una tipică s-a publicat în Universul din 4 Iulie 1909: „...Ce frumos ar fi fost să se vadă și Romîniĭ în acest convoiŭ istoric. Ne-ar fi văzut lumea țara și neamul în realitate, ne-ar fi văzut pe noĭ ceĭ din regat, pe Transilvănenĭ, pe Bucovinenĭ, Bănățenĭ, Basarabenĭ, Macedonenĭ, ne-ar fi văzut în realitate în unitatea noastră etnică și culturală. Noĭ am fi fost mîndri că în cele maĭ frumoase costume ce ar fi fost am fi reprezentat țara și neamul. Dar lucrul nu a fost să fie cum trebue, nu doară că Romîniĭ nu aŭ fost invitațĭ, dar pentrucă cererea D-luĭ profesor Dr. Weigand de a se trimite costume dela teatrul național s-a lovit de un articul din legea teatrelor. Noĭ știm însă că în alte vremurĭ tot acest articul nu a fost atît de sever. Dacă intervențiunea D-luĭ profesor Dr. Weigand a rămas fără rezultat, adăugăm că D-sa s-a ostenit pentru aceasta numaĭ și numaĭ să vadă țara și neamul romînesc, *pe care D-sa cu adevărat îl iubește*, cît maĭ frumos și cît maĭ demn reprezentate..." Dl Weigand iubește neamul romînesc! Iaca o fericire, care trebuia în adevăr să se facă cunoscută tuturor Romînilor prin ziarul Universul. Domnul Gustav Weigand ne iubește! Pare că ar fi vorba de împăratul Napoleon!

Cu toată indolența noastră romînească, devenită proverbială, care ne face între altele să suferim dînd din umere batjocurile străinilor, țipate uneorĭ în gura mare chiar în propriea noastră țară, cu toată indolența aceasta, tot s-a găsit pe icĭ colea cîteunul care să releveze în treacăt slăbăciunile D-luĭ Weigand. Îĭ venise odată în gînd, de pildă, că a descoperit Meglena, care fusese înainte de D-sa cunoscută și răscunoscută din toate punctele de videre, și că am scos la iveală cam în bătae de joc această ciudată pretenție. Altă dată Dl Iosif Popovici n-a maĭ putut suferi părtinirea cu care Dl Weigand vorbia despre Bulgarĭ într-un așa numit seminar filologic romînesc, precum și neexactitățile publicate de Dl Weigand asupra dialectuluĭ bănățean, și a protestat prin graiŭ și prin scris. Altă dată Dl G. Pascu a înfruntat, în mod aspru dar drept, chipul defectuos în care a studiat Dl Weigand dialectele romîneștĭ, părtinirea sa față de Bulgarĭ, și în general slaba sa pregătire științifică. Ca să-șĭ răzbune, Dl Weigand n-a găsit nimic maĭ bun de făcut decît, profitînd de influința pe care o are, să intervină prin scrisorĭ calomnietoare pela diferite reviste în sensul ca să ne împiedice pe mine, pe Iosif Popovicĭ și pe G. Pascu de a maĭ publica ceva prin revistele acelea. Mie, care nu pomenisem nimic despre Meglena pe vremea aceĭa și aveam trecere pela Convorbirĭ Literare, iată ce scrisoare mi-a trimes cu intențiea ca să împiedece pe Iosif Popovicĭ de a publica ceva în acea revistă. „Prea o-

norate Domnule Coleg, Aseară, pecînd stam după ședința seminarială la un pahar de bere împreună cu elevii mei, am aflat dintr-un izvor sigur spre marea mea surprindere că D-voastră ați ajutat pe Popovici să-și publice articulul din Opinia. Acest articul eŭ nu l-am cetit și nici nu mă interesează să știŭ ce scrie un Popovici despre mine, îmi este apoi indiferentă părerea pe care marele public o are despre mine și despre activitatea mea. Țin însă foarte mult la judecata și la părerea puținilor bărbați competenți, cu care se poate discuta în Rominia asupra chestiilor filologice, și printre care pe D-voastră vă socotesc în prima linie. Fiindcă nu-mi pot explica procedarea D-voastră altfel decît că Popovici m-a calomniat cumva pelîngă D-voastră, vă rog să-mi comunicați despre aceasta. Popovici nu va suferi aici din cauza aceasta niciun neajuns, pentrucă acest individ este prea *mizerabil* (der Mensch ist viel zu erbärmlich), ca să țin socoteală de dînsul. Nu pot admite ca între noi doi, care lucrăm în aceiaș direcție, pentru a răspîndi adevăr și lumină asupra unor lucruri, asupra cărora stăpînesc încă în țara D-voastră părerile cele mai extravagante, să se ridice un zid din cauza intrigilor unui mizerabil calomniator (eines elenden Verleumders), care va fi destul de caracterizat atunci cînd vă voiŭ spune că niciunul din compatrioții lui de aici nu este în relație cu dînsul (dass keiner seiner hiesigen Landsleute mit ihm verkehrt). Onoratul meŭ coleg Suchier, cu care adesea am vorbit despre D-voastră, apoi Dl Grumăzescu din Iași, în sfîrșit oricare membru al seminarului de aici, Pușcariu, Stinghe, Rădulescu, Săvescu, etc. vă vor spune, dacă-i veți întreba, că niciodată n-am vorbit despre D-voastră decît cu cea mai mare considerație, și chiar acum de curînd mi-am exprimat bucuriea că tocmai D-voastră ați fost însărcinat să lucrați marele dicționar. Aștept un răspuns prietenesc și sînt al D-voastră cu totul devotat, Gustav Weigand. P. S. Ați primit al cincilea anuar al meŭ? Lipsca, 24 Ianuar 1899". Eŭ nu m-am lăsat ademenit de lingușirile D-lui Weigand, și am trimes un manuscript al D-lui Popovici la Convorbiri Literare cu rugămintea de a fi publicat, iar puțin timp după acela am publicat în Omagiu lui Tit Maiorescu o notiță asupra pretenției D-lui Weigand de a fi descoperit America. La scrisoarea D-lui Weigand am răspuns, dar așa fel, că să-i daŭ a înțelege că nu mă voiŭ lăsa înșălat de lingușirile D-sale la adresa mea, nici de insultele D-sale la adresa lui Popovici. Articulul lui Iosif Popovici însă a rămas îngropat în cartoanele Convorbirilor. Se vede că Dl Weigand lingușirile către mine le-a mai repetat și către alții.—Și a prins mare ciudă pe mine Dl Weigand și cînd a văzut că am publicat un studiu în Zeitschrift für romanische Philologie, pe care făgăduiam să-l continuŭ, a trimes D-lui Gröber o carte poștală cu următoarea scurtă întrebare: „Prea onorate D-le profesor, Vă rog să-mi spuneți dacă aprobați etimologiile pe care le-a publicat Philippide în Zeitschrift." Dl Gröber, care n-avea de unde să știe că în-

tr-o scrisoare către mine acelaș domn Weigand mă ridica în slava ceriului—ceia ce i-ar fi deschis ochii poate—și care în aceiaș vreme e mai slab în bălămăle decît mine, a sărit în sus speriat și, ca să nu-l creadă cumva Dl Weigand că-i prost, a și răspuns tot printr-o cartă postală: „Ferească Dumnezeŭ, eŭ nu aprob etimologiile lui Philippide". Dl. Weigand și-a frecat mînile și în entusiazmul succesului a scris pe cotorul unui mandat postal trimes la Viața Romînească următorul ordin: „Nu mai publicați prostiile lui Pascu, căci habar n-are de filologie." Ce fericit ar fi fost Dl Weigand, cînd ar fi reușit ca prin șoaptele D-sale către mine, către Dl Gröber și către redacției Vieței Romînești să ne împiedece pentru totdeauna de a mai publica ceva, și pe Iosif Popovici, și pe mine, și pe G. Pascu! Asta e o fericire depe vremea inchizitorilor, cînd se ardeaŭ cărțile pe ruguri. Dar cel puțin inchizitorii împiedecaŭ pe față pe oameni să-și publice gîndurile, și nu din punctul de vedere al lor personal, ci din acel al religiei creștine. Istalalt, profesorul de la civilizata Lipscă, vrea să încătușeze gîndul liber al unui om din răzbunare personală, și pe ascuns, prin scrisorele și prin intrigi. Mai frumoasă purtare nici că se poate. Numele ce i s-ar cuveni ar trebui împrumutat vocabularului obișnuit d-lui Weigand. Dar este vremea să sfîrșim. Dacă-și aduce aminte lectorul, eŭ dela acest vocabular trivial al D-lui Weigand am plecat, cînd mi-am propus să daŭ pe față slăbiciunea științii D-sale și a școalei D-sale. Dacă cel puțin n-ar fi înjurat oamenii, l-aș fi lăsat poate în plata lui D-zeŭ, pentrucă doar știŭ că împrejurările sînt mai puternice decît mine și că cerc marea cu degetul cînd voesc să deschid ochii connaționalilor mei și compatrioților D-sale. Dl. Weigand însă înjură oamenii și aceasta m-a făcut să-mi ies din sărite. Dintre lectorii mei sînt unia care se vor fi convins de adevărul celor spuse de mine în privința activității științifice a D-lui Weigand, dar sigur că nu este niciunul care să nu se fi convins că ar trebui Dl Weigand să se ferească ca de foc de a mai da oamenilor epitete ca—mi-i rușine că trebue să le pomenesc—*stupid* (vezi V. R. vol. XV pag. 27), ori *nerușinat* (vezi mai sus pag. 52), ori *mizerabil* (vezi mai sus pag. 54).

Adaos

La cuvîntul *vigheț* (V. R. vol. XV pag. 28): D-nii Iosif Popovici și Nic. Drăganu îmi fac cunoscut că acest cuvînt într-adevăr își trage originea din *wie geht es*, dar 1) nu-i de origine romînească, ci ungurească, 2) nu-i de origine populară, ci e un termin de cărturari, născut și întrebuințat întîiŭ în biourourile de comerț ungurești, 3) nu înseamnă 'Hausierer, marchand ambulant, colporteur, coropcar', ci 'Reisender, commis voyageur'. Va să zică *vigheț* cel real e un cu totul alt cuvînt decît *vigheț* cel fals al D-lui Weigand. Acest din urmă, pe care

Dl. Weigand ni l dă ca un cuvint rominesc, popular și cu înțelesul de coropcar, este imposibil să-și tragă originea din *wie geht es*. Cel dintîiŭ, care e un cuvînt unguresc, cărturăresc, cu înțelesul de commis voyageur și născut în biurourile comerciale maghiaro-evreești, unde limba curentă e mai mult încă nemțeasca decît ungureasca, cel dintîiŭ *vighej*, ungurescul *vigécz*, e foarte posibil=wie geht es.

La cuvintul *Tollapfel* (V. R. vol. XVI pag. 35): Dl D. Russo îmi atrage atenția că Tollapfel e Eierapfel, adecă pătlăgea vînătă, și trimete la Meyer's Konversationslexikon sub Solanum și Gemüsepflanzen III No. 1. Va să zică după Dl Weigand 'nă lilice analtă, aroșă ca mirdzeane' ar fi însemnînd 'o floare [adecă o fată] înaltă și roșie ca o patlagică vînătă' !

A. Philippide

SONETE

Turnul Babel

Cu îndrăzneală-un punct de întrebare
Sfruntă, pe vremi, a Cerului mistere ;—
Să rabde, Dumnezeu avu putere,
Destul de mult, semeața'i încercare.

Dar îl opri din falnica 'nălțare
Cînd îi simți nesocotita vrere...
Și orice gînd, de-atunci, zădarnic cere
Atît de sus să se ridice 'n zare.

—Babelic turn, măreața ta ruină
Născutu-s'a din setea de lumină
Ce pururea pe om va să'l ucidă,—

Căci visul tău în veci o să rîvnească
Spre lumi, de unde să se prăbușească
Din cărămidă peste cărămidă.

Către poeți

Vă vreau, poeți, cu inimi frămîntate:
Doriți, urîți și rîdeți, plîngeți. Firea
Să'și oglindească 'n voi nemărginirea
Alcătuirii sale variate.

Și sufletele fie-vă 'ncercate
De patimi cît de multe. Fericirea,
Durerea și mînia și iubirea
Să clocotească 'n voi amestecate.

Precum de fulgere se 'ncarcă norul,
Așa să vi se'ncarce 'n suflet, dorul
De-a vă 'nălța prin cunoștinți cuvîntul,

Ca 'n armonii să'i întrupați prisosul,
Slăvind un singur paradis: Avîntul...
Și-avînd un singur Dumnezeu: Frumosul.

Mihai Codreanu

Ulița Rădășenilor

Livezile de pe ulița Rădășenilor încep să înflorească, în primăvara aceasta, ca și acum șaizeci de anî; dar dintre oamenii vechî carî au sălășluit pe aicî puținî tare se maî bucură azî de lumina soareluî și de strălucirea florilor.

E foarte mult de-atuncî; pe atuncî era vremea luî Mogorogea, a luî Ion Creangă flăcăuaș, a luî Flămînzilă și Ochilă. Pe atuncî umbla cu pașî mărunțî pe ulița noastră moș-Bodringă cu fluerul supt suman, și era fericit că-l încălzește un noŭ soare și-l mîngîie vîntul primăverii. Se arăta cu un zîmbet trist, din umbra căsuții luî, și Pavel Ciubotaru. Vasile Fieraru își deschidea obloanele covăliei, ațița focul și pornea foiul. Trecea cu potcapnoŭ și în straele cele maî bune, pășind rar după tactul cîrjiî, părintele Neculaî Șoldănescu zis și popa Buligă. Și gospodarul Ion Savin și Dumitru Ploiță și alțiî își arătaŭ fețele cinstite la porțî, ieșeaŭ lingă podețurî și prindeaŭ a vorbi despre roada cîmpuluî și a livezilor. Cireșii ceî bătrînî dela căsuța «domnuluî Emilie» pe-atuncî eraŭ maî tinerî, dar tot umbreaŭ ulița și se umpleaŭ de florî ca de o spumă ușoară; aŭ înflorit și azî, pe cînd oamenii ceî vechî aproape toțî dorm în țintirimul dela Oprișeni.

Erî am maî ieșit odată să văd *strada* nouă pietruită și întru cîtva civilizată. Pașii oamenilor sună sonor pe caldarîm: lămpi Washingthon se înalță trufașe în două orî treî locurî.

Mă întîlnesc cu Ploițoaia, femeie veche; cu părintele Ion Savel, om vechiŭ. Poate numaî eî singurî maî stăruesc din lumea de altădată; aŭ fost contimporanî cu toate minunatele lucrurî povestite în «Amintirî»; aŭ vorbit cu Ion Ștefănescu, zis maî tîrziŭ Creangă, și cu crișmărița care a fost așa de frumoasă și de darnică, care avea vin bun și ochî frumoșî. Toate acestea s'aŭ petrecut cu cîteva zecî de anî înnainte de a ne naște noi.

Staŭ de vorbă cu acești oamenî din vremî de altădată și la povestirile lor trecutul se reclădește. Iată casa cu No. 48. Aicî a locuit în aniî cincîzecî Pavăl Ciobotaru și aŭ stat în gazdă ucenicii Catichetuluî. Eraŭ băețî dela munte, voinicî și veselî. Dormeaŭ pe lăițî așternute cu lăicere aspre, făceaŭ cu rîndul mîncare pentru toțî din tainul adus de părințî, umblaŭ la școală și nu prea, și se năcăjeaŭ cu *mi-ți-i-ni-vi-li*. Ciubotarul era un om sărac și cu sănătatea cam șubredă, cîștiga cu greŭ cîțiva sorocovețî coșind și bătînd în cuie ciubote de piele de vacă. Sara sta la taclale și la poveștî cu dascălii. Uneorî noaptea suferea de năzbîtiile lor, căcî flăcăiî eraŭ oamenî cam aspri, cu obiceiurî cam sălbatice. Soba pe care aŭ dărîmat-o cînd cu poștele și-a făcut-o el singur la loc, cioplind cărămida cu ciocanul ciubotărieî, și soba aceia strîmbă și plecată într'o parte a maî durat multă vreme, dar n'a maî încălzit pe Pavăl, căcî el de tînăr a murit și l-a dus pe drumul tuturor, într'un sicriŭ siniliŭ, părintele Neculaî Șoldănescu.

Despre această cuvioasă față bisericească, am aflat că era foarte iubitoare de cele sfinte și ținea la mare preț băutura, adică sîngele Domnuluî, precum și celelalte petrecerî laice. Sfinția-sa locuia tot pe ulița noastră, într'o căsuță care azî s'a lăsat pe spate și caută spre pămînt, parcă a odihnă. Astăzî locuiește în ea domnul Andriescu, scriitor de jalbe. Pe atuncî era împrejmuită cu un zaplaz lucrat cu meșteșug din ferăstrăŭ; și părintele Buligă, care maî era un om cam fudul și lăudăros de felul luî, eșea în ogradă supt cele două răchițî bătrîne, se așeza pe un scaun și sta acolo cugetînd, ca un boer din vremea veche. Era îmbrăcat cu anteriŭ de suvaiă, încins cu taclit, și, stînd pe gîndurî, fuma dintr'un ciubuc lung de treî coțî și sorbea dintr'un felegean de cafea. Dar după cît știaŭ cunoscuțiî, luleaua ciubucului n'avea tutun și felegeanul turcesc era gol; căcî așa era fălos din firea luî, părintele Buligă. Uneorî ieșea în straele-i frumoase și pășea măreț pe uliță, avînd în mînă o cîrjă de protopop. Dar de multeorî își lăsa mîndria și boeria, și se încurca cu dascăliî dela Pavăl Ciubotaru. Atuncî își ridica poalele anteriuluî în brîŭ, se prindea de după cap, la joc, cu flăcăiî și ajungea ca cel maî din urmă dintre pravoslavnicii creștinî. Iar moș Bodringă făcea de multeorî drumul pînă la crîșmărița cu pricina, aducea vin de cel bun, nebotezat, zece parale oca, și cînta cuvioșilor din fluer. Se zguduia casa și bietul Pavăl se temea să nu i se dărîme soba. Moș Bodringă, prietinul dascălilor, tovarășul lor de vremurî bune și rele, avea așezarea cam peste drum de ciubotar, și stăpînea o căsuță măruntă în fundul ogrăzii, și dela căsuță locul se lăsa repede și prăvălatic înspre uliță.

În ograda aceasta moș Bodringă, după moartea babeî, la cîțiva anî, s'a gîndit să întindă un praznic, și după multă străduință, cu ajutorul prietinilor luî Humuleștenî și alțiî, a întins la soare, cam pe la Sîntul-Gheorghe, o masă lungă încărcată cu străchinî pline de plachie, sarmale și alte bunătățî. Pe cînd creștinii adunațî cinsteaŭ un pahar dulce și începeaŭ a prăznui, dintr'odată o năvală de nourî s'a îmbulzit de-asupra tîrguluî și s'a rupt într'o ploae grozavă, și tot praznicul moșneaguluî l-a dus șuvoiul la vale, în mijlocul drumuluî. Așa, n'a avut parte moș Bodringă să prăznuiască amintirea babeî luî, pesemne unde fusese răposata o femeie tare în clonț și făcuse zile fripte moșneaguluî cît trăise cu el. Și s'a mîngîiat moș Bodringă, gîndindu-se că precum tunaŭ nourii ceruluî, așa tuna și gura fără măsele a babeî luî, odată. Și cu prietinii luî, Humuleștenii și alțiî, se ducea la crîșmărița cea bună la inimă, care era fata vor-

nicului dela Rădăşeni şi care îşi petrecea tinereţa cu voebună într'o crişmă ce şi azi trăeşte la marginea unei dumbrăvi, între Oprişeni şi uliţa Rădăşenilor. Ce frumoasă era vieaţa, şi cum uitaŭ învăţăceii gramatica şi ohtoicul cînd ieşea Ilincuţa cea frumoasă în dumbrava de mesteceni; şi avea un tulpan verde pe cap şi venea rîzînd cu mînecile suflecate, aducînd chef şi voebună, ochi şireţi şi vorbe cu înţelesuri.

Intr'un tîrziu, cînd lucea luna plină şi sforăia străjerul în şanţ supt un podeţ, se întorceaŭ cîntînd de inimă albastră. Şi toţi mahalagiii dormeaŭ, căci se culcaseră, ca de obiceiŭ, odată cu găinile; iar cîntecele nu-i puteaŭ trezi; şi cînd conteneaŭ învăţăceii, începea undeva privighetoarea şi venea o adiere din livezile înflorite. Atunci se oprea Ştefănescu Ion, zis Creangă, şi grăia: «Ia staţi, măi băeţi, s'ascultaţi. I-auzi cum îi zice privighetoarea».

Astfel a petrecut moş Bodringă şi şi-a urmat prietinii şi la bucurii şi la năcazuri. Prietin a fost cu ei şi cînd găzduiaŭ la Vasile Fieraru, care era un om ciudat şi sfădăuş ca şi nicovala şi ciocanele lui. In această casă, azi strada Rădăşeni No. 36, aŭ petrecut o toamnă. Şi într'un rînd, pe vremea ploilor mocnite, la vreme de noapte, pe cînd stăteaŭ flăcăii la sfat cu fierarul şi cu moşneagul, aud vaete şi chemări. Es afară, şi văd prin întuneric şi ploaie, în mijlocul drumului, o momîiaţă. «Care-i acolo, bre? strigă fierarul.—Eŭ sînt! răspunde un glas de femeie.—Da' de ce strigi şi chemi?—Vai de mine, oameni buni, m'am înglodat şi nu mai pot ieşi din hleiŭ!» Auzind această tînguire, a păşit în uliţă, cu îndrăzneală, şi cu ciubotele lucrate de Pavăl, gliganul Ion Mogorogea, şi precum ridicase cîndva în spate un car de lemne, asemenea a ridicat şi pe babă şi a scos-o la liman. Iar botinele ei, care rămăseseră în hleiŭ, s'a dus şi le-a adus Ştefănescu Ion.

Aşa era strada noastră pe vremea aceia. Acuma s'a prefăcut. Totuşi aŭ rămas livezile cu frumuseţile lor; şi 'n nopţi cu lună plină cîntă pustnicile privighetori; s'aŭ mai rămas cîţiva bătrîni ce-şi aduc aminte de lucrurile şi de oamenii despre care vorbeşte marele povestitor dela Humuleşti. Amintiri şi morminte: asupra lor licăreşte un ochiŭ şi-o lacrimă; din negură şi din necunoscut le scoate cu un zîmbet cel ce-a fost Ion Creangă. Ceva din sufletul lui mai pluteşte parcă prin aceste locuri, de aceia poate i-a mai rămas străzii noastre ceva din poezia trecutului; de aceia poate mai cîntă în livezi privighetorile, şi de asta mulţi din cei cari dorm în ţintirim la Oprişeni încă n'aŭ fost uitaţi.

Mihail Sadoveanu

ÎNFRINGE-TE, O MUZĂ...

Infrînge-te, o muză cu imnuri de aramă,
Ecou al legii drepte, din nepătruns noian,
Tu glas muiat în flacări, cînd furia te chiamă,
Sbucnind scîntei din suflet, ca lava din vulcan!
Strunează-ţi dîrz zăbala mîniei... mai aşteaptă.
Dar cînd suna-va ceasul, la rîndul tău, vorbeşte.
La pîndă pîn' atuncea te uită, stai deşteaptă,
Iar tremurul revoltei pe buze 'ţi împetreşte:
Innăbuşă în tine o dreaptă răzvrătire!
In veacul ăsta'n care ne risipim fiinţa
Ca apa 'n uragane spre rod sau pustiire,
Cînd nu vezi decît ura turbînd şi neputinţa
Cum cearcă 'n van să mişte poveri în neclintire,
Cînd vezi zdrobiţi Samsonii sub templele 'n cădere-
— E cel mai tare acela ce'n frîu are putere.
Astfel ades' oceanul, un val abia 'ncreţeşte....
Ci până la furtuna ce stă'n apropiere,
Culege-te,—tăria de-o strîngi în frîne, creşte.
In faţa tuturora, sus fruntea desvăleşte.
Treci albă, o zeiţă ce'şi poartă calm cununa,
Ce dă tîrziu pedeapsa,—dar pentru totdeauna,
Ce forţa încordîndu-şi în braţul ei de stîncă,
Să prăvălească poate oricînd,—dar nu vrea încă!

Mergi totuşi,—soarbe lumea în ochiu-ţi însetat.
Şi toţi acei ce'n umbră urzesc vre un păcat
Vînturători de marfă de bîlciu, drept artă mare,
Apostoli ai minciunii cu gînduri schimbătoare,
Cu răutatea 'nfiptă în inimi ipocrite
Cu merit de paradă în forme aurite.
Toţi mici şi mari ce poartă drept semn neîndoios
Făţărnicia 'n zîmbet ascuns, invidios,
Dela pigmenul vremei steril, coclit în fiere
Şi până la tribunul fricos ca o muere,

Ce-i gata la răspîntii să pălmuiască-o lege,
S'asmute jos poporul, să cenzureze-un rege.
Toți cei ce zi și noapte simt patimii arsura,
Și-și văd pe drojdii viața pierdută, răvășită,
Amicul ce te vinde sporind în dușmani ura,
Toți, toți,—să te privească cum mîndră, liniștită,
Saluți, din mers de glorii, păduri în adiere,
Tăcută,—fruntea 'n umbra gîndirilor severe!

Privește 'n aste inimi cu ochiu-ți arzător,
Și cînd se întreba-va, uimit, cel blînd popor:
Pe cine o să cadă, din lumea risipită
Al ochiului tău trăznet?—cu fruntea umilită
Privindu-și fiecare nelegiuirea 'n sine,
Cutremurat să-și zică: «de n'ar cădea pe mine!»

Dar păn'atunci,—mergi încă, senină, rece, mută...
De dînșii nu s'atingă din toga ta, o cută...,
Și toți mișeii aceia vor tremura de-acum
Văzînd cum uriașe, în pulberea din drum,
Culcată la picioare-ți, mînia ta de zeu
Își reazămă de liră, calm, unghia-i de leu!

(V. Hugo,—Voix intérieures) **D. Nanu**

Aplicarea Legii învoelilor agricole

Rezultatele generale ale nouei legi

Din cele ce am constatat în acest studiu, rezultă că noua lege a învoelilor agricole a dat rezultate mulțumitoare în primul an de aplicare și că a fost bine primită de săteni.

In primul rînd, sătenii au cîștigat prin noua lege *un funcționar foarte util lor, inspectorul agricol*, un protector la vreme de nevoe, căruia îi este încredințată supravegherea aplicării legii[1]). Tot inspectorul agricol este acela care previne conflictele agrare, și prin aceasta el aduce servicii reale întregii țări, asigurindu-i liniștea de care are nevoe pentru o normală dezvoltare.

Legea a realizat un alt progres, după cum am văzut, prin instituirea comisiunilor regionale, care și-au îndeplinit rolul cu mult tact, reușind să armonizeze interesele celor două clase și să prescrie în mod anticipat soluțiunea conflictelor agrare [2]).

Islazurile comunale, iarăși, au dat rezultate mulțumitoare, după cum am probat cu cifre, și credem că cu timpul chiar sătenii vor cere să fie transformate în lucernării, mai ales că statul și-a luat sarcina de a distribui gratuit într'un șir de ani sămînța necesară pentru sămănarea islazurilor cu plante furajere.

In comunele unde s'au constituit islazuri comunale, sătenii au mai cîștigat prin noua lege siguranța că vitele lor vor avea în viitor hrană, că islazurile nu vor mai fi sămănate cu altceva decît cu plante de nutreț.

Prin distribuirea gratuită a sămînței plantelor de nutreț și prin primele ce constitue legea, prin art. 58, tuturor agriculto-

---

1) S'au intentat de către inspectorii agricoli în anul trecut 1.687 acțiuni pentru contravențiuni la lege.

2) Sîntem foarte satisfăcuți că instituțiunea inspectorilor agricoli, precum și aceia a comisiunelor regionale, au fost găsite utile, aproape concomitent cu noi, de către un personaj atît de competent și cu autoritate ca d. Th. Rosetti, fost președinte al Consiliului superior. (Vezi discursul rostit la Senat, în ziua de 8 Decembrie 1909).

rilor. cultura acestor plante se va răspîndi, aşa incit in viitor va fi posibilă o creştere raţională a vitelor,—ceia ce vine tocmai la timpul potrivit, odată cu deschiderea graniţelor către Austro-Ungaria.

Obligaţiunea contractului scris nu numai că va pune mai multă regulă şi mai multă siguranţă in învoeli, dar va impedeca manifestarea multor neînţelegeri.

Pe lingă aceasta, contractele scrise vor forma un material foarte important de cercetat, pentru a cunoaşte in amănunţime raporturile agrare dintre proprietari sau arendaşi şi săteni.

Obligaţiunea registrelor va impedeca pe viitor ca să se mai ivească discuţiuni cu ocaziunea răfuelii şi va feri pe unii proprietari sau arendaşi de tentaţiunea de a opri zile de lucru sătenilor, pe alţii de a uita din zilele muncite de săteni.

In caz de conflicte, la judecată, registrele vor lămuri pe judecător asupra dreptăţii fiecăreia dintre părţi.

Ceia ce încă n'am arătat până acum ca *rezultat absolut şi netăgăduit al legii*, este că *dijmuitul*, care da în trecut naştere la atîtea conflicte, *se face la timp*, legea prescriind termene urgente, dela 15 zile la 30 zile pentru această operaţie, şi pedepsind cu distituirea pe administratorul de plasă care n'ar proceda din oficiu la dijmuit, după cererea uneia din părţi,—iar pe partea, din cauza cărei s'a intîrziat dijmuitul, supunînd-o la o amendă dela 500—1000 lei.

Acesta este un punct foarte important cîştigat de săteni ca rezultat al nouei legi.

Intîrzierea dijmuitului aproape a dispărut din ţară. Nu se mai aude de dijmuit, ca sub vechiul regim, care să nu se efectueze până în Martie.

Proprietarii sau arendaşii care sint încă recalcitranţi au fost daţi în judecată şi au căpătat maximum de pedeapsă, 1000 lei amendă, plus plata daunelor cauzate sătenilor [1]).

Deasemenea, au dispărut din partea proprietarilor şi arendaşilor, din cauza dispoziţiunilor art. 5, actele arbitrare, ca aceIea de a impedeca pe săteni de a-şi ridica recolta deja dijmuită depe cîmp, opuindu-i alte datorii neprovenind din contractul de arendare a pămînturilor pe care recolta a fost produsă, sau pentru a forţa pe săteni a se învoi la muncile respective în epoca cuvenită. Pedeapsa pentru astfel de contravenţiuni este dela 200—500 lei; ceia ce desigur va impedeca pe proprietar sau arendaş a comite astfel de fapte arbitrare [2]).

1) Cităm ca exemplu cazul arendaşului din comuna E., judeţul Argeş.

2) Cităm o amendă de 200 lei, luată pentru astfel de contravenţie de arendaşul din comuna B., judeţul Ilfov.

Au mai dispărut, graţie dispoziţiunilor art. 54 şi următorii, *măsurătorile false*, sistemul pogoanelor mari, cînd era vorba ca sătenii să muncească la proprietar sau arendaş, şi al pogoanelor mici, cînd era vorba de a li se da pămînt în arendă.

Măsurătorile false ce s'au găsit pe aiurea au fost aspru pedepsite de judecători, după cererea părţilor sau a inspectorului agricol [1]).

Legea, pedepsind aspru pe primarul care n'ar veghea la respectarea prescripţiunii din art. 96, anume aceia ca ţăranul să nu poată fi executat pentru două zile ale săptămînii, Vinerea şi Sîmbăta, a curmat un alt mare abuz ce se comitea sub vechiul regim, cînd sătenii munceau săptămîni întregi dearîndul numai pe tarlalele proprietarului sau ale arendaşului, neglijind cu desăvîrşire pe ale lor.

Ca rezultat al legii mai avem pe acela că *au dispărut toate actele arbitrare şi abuzurile pe care le săvîrşeau proprietarii sau arendaşii.*

Inainte vreme proprietarul sau arendaşul era ca un senior feudal pe moşia lui. Caşi seniorii Evului Mediu, *aveau o armată*, oameni înarmaţi, Turci, care păzeau persoana şi moşia sa. Proprietarul sau arendaşul era şi *judecător*, căci el decreta pedepsele pentru delictele sătenilor sau călcarea angajamentelor [2]).

Tocmai aceasta este una din cauzele pentru care proprietarii sau arendaşii critică legea cea nouă. Un proprietar, criticînd legea, ne spunea că astăzi, sub noul regim, dacă săteanul nu se învoeşte cu munca la el pe preţul ce i se impune, n'are nici un mijloc de constringere asupra lui. Inainte vreme îi da vitele afară din izlaz, sau îl ameninţa că-i confiscă recolta depe cîmp. Azi nu mai sint posibile aceste abuzuri, căci imediat ţăranul reclamă inspectorului agricol, care fie pe calea judecăţii, fie pe cale administrativă, împiedecă să se execute constringerea.

Inainte vreme, cînd proprietarul sau arendaşul avea nevoe de sătean, îi promitea pămînt în condiţiuni avantajoase şi pentru mulţi ani, dar, odată nevoia trecută, făcea uitată promisiunea, iar săteanul n'avea nici un mijloc să oblige pe proprietar a-şi respecta angajamentele.

1) Cităm cazul arendaşului din comuna C., judeţul Buzeu, care a fost condamnat la 3000 lei despăgubiri şi amendă, al arendaşului din comuna A., judeţul Iaşi, precum şi al arendaşului din comuna B., acelaşi judeţ.

Cunoaştem alt caz în jud. Argeş, unde proprietarul, ameninţat fiind cu darea în judecată de inspectorul agricol, a despăgubit pe săteni, care şi-au retras atunci reclamaţiunea.

2) Găsim în contractele vechi dispoziţiuni ca acestea:

Proprietarul va pedepsi, *cum va crede de cuviinţă*, pe fiecare locuitor găsit cu furturi sau făcînd stricăciuni.

Locuitorii, care nu vor munci bine porumbul sau nu vor curăţi locurile date lor de mărăcini, vor da 40 lei de ha., fără nici o altă hotărîre judecătorească (Vezi contractele în vigoare în anul 1906, jud. Mehedinţi).

Astăzi săteanul reclamă inspectorului agricol, care chiamă pe proprietar în judecată pentruca invoiala să fie respectată [1].

Innainte vreme săteanul executa orice i se pretindea de proprietar sau arendaş.

Azi însă, dacă săteanul se consideră neobligat, nu se execută decît in cazul cind va fi găsit vinovat, pe cale judecătorească.

Cit priveşte ruşfeturile, putem spune că şi ele *sint pe cale de a dispărea*,—deoarece sătenii pe de o parte au devenit mai independenţi, nu mai consimt a plăti ruşfeturi, iar pe de altă parte inspectorii agricoli sint fără cruţare cind descopăr existenţa unui ruşfet [2].

O altă inovaţiune însemnată a legii, care a dat rezultate fericite, este protecţiunea acordată *muncii naţionale*. Se ştie că înnainte vreme muncitorii agricoli străini năvăleau în fiecare primăvară în ţară şi concurau pe sătenii romini la muncile agricole. Noua lege, prin art. 37, nu permite intrarea in ţară a muncitorilor străini decît cu o prealabilă autorizaţiune a Consiliului superior, dată în urma unei anchete făcute în localitate de inspectorul agricol.

Deasemenea, prin mijlocirea inspectorilor, se intocmesc liste de muncitorii disponibili din diferite părţi ale ţării, ceia ce uşurează cu mult angajarea lor de către marii cultivatori, pe a căror moşii nu se află braţe suficiente.

Arenzile au scăzut şi ele, chiar dacă nu până la maximum, insă s'au redus simţitor din ceia ce erau innainte, după cum am văzut cind am discutat rolul şi activitatea comisiunilor regionale.

Salarile s'au ridicat prin efectul legii. Acesta este un lucru constatat de toată lumea. Se plătesc muncile chiar peste

---

1) Un caz în comuna O., judeţul Mehedinţi, unde arendaşul a promis că lasă ogoarele sătenilor. In toamnă însă le ia ogoarele (porumbiştele). Inspectorul reclamă şi judecata obligă pe arendaş a'şi ţine angajamentul.

Alt caz, din comuna I., judeţul Argeş: arendaşul face învoeli de pămînturi pe 2 ani, al doilea an însă, dă afară pe sătenii învoiţi. Inspectorul agricol intervine, judecătorul obligă pe proprietar să respecte învoiala. Sătenii reintră în moşie pe cale judecătorească.

Abuzuri de acest fel erau numeroase sub vechiul regim, dar pe atunci săteanul nu avea nici un mijloc să le curme.

2) E destul să citâm cazul unui domn inspector din judeţul R., care, in una din inspecţiunile făcute în judeţ, a descoperit că sătenii secerau pe cimp nişte pogoane de ruşfet, şi a îndemnat pe săteni a nu mai continua seceratul, deoarece ruşfeturile sînt interzise.

Proprietarul, ca să nu'şi vadă griul nesecerat, a fost nevoit să plătească sătenilor preţuri exagerate.

Un alt arendaş din comuna M., judeţul Buzeu, deşi avea angajaţi pe săteni prin contract la munci de ruşfet, sătenii declarind că au primit banii la facerea contractului, cu toate că nu-i primise în realitate, şi-a văzut contractul anulat, după cererea inspectorului agricol.

minimum [1]. In Romanaţi s'a plătit hectarul de seceră şi 24 lei, minimum fiind 16 lei.

Chiar cind se transformă sumele datorate de săteni pentru arendări de pămint în munci, săteanul nu mai este expus a se achita executind numai muncile cele mai grele, seceră sau praşilă, căci comisiunele regionale, după cum am văzut, au hotărit ca săteanul să execute *proporţional din toate muncile* care constituesc munca complectă a unui fel de cereale.

Innainte vreme ştim cit era de încărcat săteanul: toate sumele ce le datora pentru păşunat, pentru arendări de pămint, pentru avansuri luate în iarnă, pentru cumpărare de nutreţ vitelor sau hrană familiei sale, sau instrumente de muncă,—erau transformate în pogoane de seceră, praşilă sau cărat.

Din această cauză, el îşi neglija cu desăvirşire muncile respective, care sînt şi cele mai principale, pe pămintul său, şi cu toate acestea tot rămînea cu munci neexecutate, care i se socoteau peste valoarea reală, drept clauză penală [2].

Săteanul sau se achita, dînd tot numerarul ce-l avea, tot ce cîştigase într'un an, sau rămînea dator, şi pentru aceste datorii i se stipulau dobînzi fabuloase [3]. Chiar pentru sămînţa dată de proprietar sau arendaş i se percepea o dobîndă de 30°/₀.

Ca abuzuri care au mai încetat putem cita şi acela că se rezerva o întindere ridicolă de izlaz, aşa incit vitele n'aveau ce să pască.

Mai mult decit atit: se specifica în contracte clauze ca acestea: chiar sătenii care n'au vite sint obligaţi a plăti erbăritul a două vite [4].

Astăzi izlazurile trebuesc măsurate, vitele numărate de două ori pe an, conform art. 34, şi e fixat de comisiuni numărul vitelor care se pot introduce la hectar.

Alt abuz care s'a suprimat este acela care privea sămînţa în contractele de dijmă.

Innainte vreme în contractul dijmei la tarla, deşi proprietarul lua toată recolta, totuşi sămînţa era procurată de sătean, ceia ce era nedrept. Astăzi comisiunile regionale au hotărit ca sămînţa să fie procurată de proprietar, pentru partea ce i se cuvine ca dijmă.

S'a mai suprimat şi abuzurile cu pindăritul. Azi paza hol-

---

1) Vezi cazurile citate de d. inspector general Garoflid, în raportul său din Noembrie 1909.

2) In contractele vechi găsim că preţurile din contracte, drept clauză penală pentru muncile neefectuate, erau mai mari decit preţurile obişnuite chiar cu 200°/₀. (Vezi Ancheta agrară din 1907, Invoelile agricole, p. VI-a).

3) D. *Leonescu*, fostul procuror general la Curtea de Apel din Iaşi, citează cazuri în care se luau dobînzi de 1200 la sută pe an. Azi legea, în art. 82, prevede că nu se pot stipula dobînzi mai mari de 5°/₀ pentru datorii.

4) Vezi ancheta agrară a Ministerului de interne, pag. XVI.

delor trebue să se facă de oameni angajați de săteni. Nu se mai aude de ciorărit, șoricărit și alte taxe de acest fel.

In rezumat, principalul rezultat al legii a fost că au încetat abuzurile la care erau expuși sătenii și care prin vechimea lor deveniseră mai respectabile decît chiar drepturile, căci, după cum zice Voltaire, „nimic mai respectabil decît un abuz îmbătrînit“ [1]).

Acest rezultat este foarte de samă, căci ceia ce exaspera pe săteni, sub vechiul regim, era nu atît creșterea arenzilor, cît mai ales abuzurile și actele arbitrare, tribulațiile ce sufereau.

Sătenii înțelegeau oarecum de ce li se percepea de către arendași arenzi din ce în ce mai superioare, căci știau că și aceștia plătesc proprietarilor arenzi din ce în ce mai mari, dar nu puteau să înțeleagă mizeriile din fiecare zi ce li se făceau, mai ales întîrzierile de dijmuit, prin care pierdeau munca unui an întreg și erau expuși să capete pelagră, amenzile de tot felul ce curgeau pe capul lor, sau expulzările nejustificate din izlaz, răfuelile nedrepte [2]), etc.

Protestau, din cînd în cînd, contra acestor abuzuri și acte arbitrare, prin revolte.

Este de sperat că, în viitor, abuzurile fiind în imposibilitate de a se produce, grație noei legi, țara va fi crutată de nenorociri ca cea din 1907, căci cessante causa, cessat effectus.

In al doilea rînd, ca efect general al legii avem pe acela că țăranii, văzîndu-se protejați, au căpătat conștiință de personalitatea lor și nu se mai lasă a fi nedreptățiți [3]).

Pe de altă parte, s'a petrecut o adevărată schimbare în mentalitatea lor, cînd au văzut judecători amendînd pe proprietari și arendași pentru contravențiuni la Legea învoelilor agricole [4]). Până aici și-au închipuit, ceia ce era foarte periculos, că legile țării sînt făcute numai în contra lor și că judecătorii sînt plătiți să-i amendeze numai pe ei.

---

1) Pentruca cineva să'și facă idee de abuzurile ce sufereau sătenii, n'are decît să cetească din Ancheta agrară „învoelile agricole“, p. XVI și urm., clauze extrase din diferite contracte. Faptul că sînt trecute în contracte scrise ne arată că ele se considerau ca legitime.

2) Amenzi pentru răfueli nedrepte s'au dat multe sub imperiul nouei legi. Cităm cazul arendașului din comuna I.., județul Ilfov.

3) S'a zis că țăranul n'are curajul să reclame. Noi am avut ocaziunea să ne convingem că țăranul, sub imperiul nouei legi, reclamă cu drept sau chiar fără drept, contra oricui.

Cităm cazul foarte tipic, cunoscut nouă personal, cînd sătenii au reclamat pentru măsurători false pe unul din cei mai mari proprietari din țară și fruntaș politic. E regretabil că s'a constatat că reclamațiunea lor era fondată.

4) S'au pronunțat în anul 1909 de judecători amenzi de 33.611 lei în județele Dolj, Prahova, Ilfov și Iași. Numai în Dolj amenzile însumează 15.840 lei.

Proprietarii și arendașii n'au fost năpăstuiți prin noua lege. In ancheta întreprinsă de revista „Rominia Agricolă“ [1]), toți marii cultivatori răspund că legea le-a adus folose, ca d. ex. siguranța executării muncilor angajate, posibilitatea de a încasa prin perceptor datoriile din pășunat, stabilitatea prețurilor; proprietarul e mai sigur sub toate raporturile, și în nici un caz legea nu l-a atins, adică nu l-a nedreptățit.

Un alt efect al legii a fost acela că proprietarii și arendașii au început să se obișnuiască cu ascultarea legilor și să nu se mai considere în afară de legi ca până acum [2]).

Mulți proprietari, am avut ocaziunea să ne convingem, au intrat anul acesta de bună voe în legalitate, fără a mai fi nevoe ca inspectorul agricol să recurgă la judecată.

Teama de a nu-și pierde prestigiul față de săteni, prin chemarea lor în judecată, determină pe proprietari sau arendași să se conformeze legii.

Inspectorii agricoli nu s'au arătat dușmani marei proprietăți, ci au căutat să ție cumpăna dreaptă, călăuzindu-se de preceptul: *respect proprietății, respect muncii.*

N'au dat dreptate sătenilor, cu orice preț și în orice caz, după cum s'ar putea crede [3]).

*

Se atribue legii rezultate funeste pentru săteni.

S'a susținut astfel că unul din rezultatele generale ale nouei legi a învoelilor agricole a fost acela că proprietarii sau arendașii au înlocuit arendările făcute sătenilor în dijmă, în județele unde se obișnuește această cultură pe o scară întinsă, prin arendări în bani [4]).

Vom arăta, în cele ce urmează, că cei ce cred că legea a avut acest rezultat se înșeală.

In adevăr, luînd anii 1907 și 1909 [5]) și comparînd, după statistica Ministerului de Domenii, arendările în bani cu arendările

---

1) Vezi Rominia Agricolă, Anul II-lea, No. 50, 51, 52.

2) Cităm cazul tipic al unui proprietar, care, urmînd concepțiunea veche, considerîndu-se în afară de legi, a reclamat d-lui prim-ministru pentru o amendă luată într'o contravențiune la Legea învoelilor agricole, cerînd ca reclamațiunea să-i fie pusă în discuțiunea Consiliului de miniștri, care să-i ridice amenda dată de judecător.

3) Cunoaștem cazuri, cînd inspectorii au stăruit pe lîngă proprietari a supune judecății pe țăranii ce nu munciseră bine pămîntul, sau a îndemnat pe săteni să iasă la muncă, înfierînd pe sătenii ce nu-și respectă angajamentele.

Dealtfel și instrucțiunile primite de inspectori dela Consiliul superior al agriculturii sînt în acelaș sens. Vezi circulara No. 2799, pag. 11.

4) Vezi mai ales *Radu Mandrea*, op. cit., pag. 20.

5) Luăm acești ani, pentrucă unul este anterior legii, iar altul posterior. In acelaș timp n'avem statistici agricole după felul posesiunii decît pentru acești doi ani.

în dijmă, în cele 4 județe din țară unde acest din urmă mod de cultură este cel mai răspîndit, obținem următorul tablou, care ne arată cu cît au sporit sau au scăzut fiecare din aceste învoeli în anul 1909 față de anul 1907:

		Arendările în bani	Arendările în dijmă
Județul	Dolj	+5893 ha.	+22385 ha.
„	Romanați	—1393 „	+10044 „
„	Teleorman	— 385 „	+33172 „
„	Vlașca	+4315 „	+32745 „

Acest tablou ne arată că, pe cînd *arendările în dijmă au crescut în mod constant*, cu cifre chiar foarte însemnate, cum avem d. ex. pentru județele Teleorman și Vlașca, învoelile în bani au crescut și ele în două județe, însă cu cifre foarte mici față de cele în dijmă, iar în alte două județe, ceia ce e și mai important, au scăzut, cu puțin, este adevărat, însă scăderea devine foarte însemnată, fiind dat că în acelaș interval învoelile în dijmă au crescut foarte simțitor.

Și curios e că tocmai în județul Romanați, de care ne vorbește autorul mai sus citat, învoelile în dijmă nu numai că nu au scăzut, dar din potrivă au crescut cu o cifră însemnată, cu 28.7%, pe cînd cele în bani, de care autorul spunea că se înmulțesc în paguba învoelilor în dijmă, s'au împuținat cu 8.7%.

Fapt și mai caracteristic, și care probează că susținerea autorului de care vorbim nu poate fi exactă, este că cultura în dijmă a început să se introducă în ultimii ani, chiar în Moldova, în dauna celei în bani.

Astfel, în județul Tutova, cultura în dijmă a ocupat, în 1907, 5.138 ha. sau 36.88% din întinderile arendate de săteni, în 1909, a ocupat 8.656 ha. sau 39.92%, deci un spor de 3518 ha. sau 40%; pe cînd cultura în bani, de unde în 1907 ocupa 63.12%, în 1909 n'a mai ocupat decît 60.08% din întinderile arendate la săteni.

Mai mult de cît atît: chiar dacă considerăm *țara întreagă*, deși în Moldova cultura în dijmă e foarte puțin răspîndită, constatăm totuși că această cultură formează majoritatea.

Astfel în 1909, ultimul an pentru care avem o statistică agricolă, cultura în bani a ocupat 603.419 ha. sau 15.3%, pe cînd cea în dijmă a ocupat 603.992 ha. sau 18.2%, un *plus de 2.9% pentru învoelile în dijmă*.

Nu numai statistica, dar chiar logica lucrurilor ne obligă a considera ca neexactă afirmațiunea că învoelile în dijmă s'au redus sub imperiul nouei legi.

In adevăr, prin noua lege s'a pus o limită arenzii în bani, pe cînd nu s'a pus și nici nu se putea pune vre-o limită prețurilor cerealelor, care tocmai în acești ultimi 2 ani au fost extrem de urcate.

Astfel în cît e foarte natural ca proprietarii sau arendașii să prefere a da sătenilor pămînt în dijmă, luînd o parte de recoltă, decît a percepe o arendă în bani, limitată prin lege [1]).

De altfel încurajarea culturii în dijmă a fost urmată și de legiuitorul din 1907. Atît d. ministru de Interne, în expunerea de motive a legii, cît și mai ales raportorul legii la Cameră, se exprimă în termenii cei mai favorabili vorbind de acest contract, „ca prezentînd forma cea mai fericită a asociațiunii efective între proprietar și țăranul care cultivă pămîntul".

Dar se va zice că contractul de arendări în bani rămîne totuși superior celei în dijmă, prezentînd pentru proprietar avantajul de a putea transforma în munci, conform, art. 3, ultimul aliniat, sumele datorite de sătean pentru arendă, munci care se execută pe tarlaua proprietarului sau arendașului. Grație acestei transformări, în loc să perceapă o dijmă de una și una, percepe o dijmă superioară, căci, după cum am văzut, cînd am vorbit de munca la tarla, aproape în toate județele, pentru un pogon primit, săteanul execută mai mult de un pogon cu desăvîrșire, aceasta fiindcă munca cu desăvîrșire a unui pogon de grîu, conform tabelelor comisiunilor regionale, valorează mai puțin decît arenda unui pogon de pămînt.

Se uită însă că, în acest caz, cheltuiala sămînței o suportă proprietarul, adică o cheltuială aproximativ de 17 lei, pe cînd, în sistemul transformării banilor datoriți pentru arendă în munci, proprietarul sau arendașul cîștigă munca pentru ¹/₆ de pogon, care valorează 5 lei.

Deci rezultă în favorul dijmei deavalma un avantaj de 12 lei de pogon.

Dar, după cum am arătat, sînt județe, cum de ex. Brăila, Ialomița, unde munca cu desăvîrșire a unui pogon de grîu este mai scumpă decît arenda pămîntului în bani, așa în cît, dacă cele susținute de autorul mai sus citat ar fi exacte, ar trebui tocmai în aceste județe să se răspîndească sistemul dijmei, ca fiind mai avantajos.

Ori, cercetînd statisticele, vedem, contrar, că în aceste județe învoelile în bani au sporit și cele în dijmă s'au împuținat.

Astfel găsim în statistica Ministerului de Domenii:

---

1) Admițînd o producțiune de 1 kilă ¹/₄ de grîu la pogon, cu prețul de 100 lei kila, prețul mediu al grîului din ultimii ani, avem pentru regiunea I., pămînturile de cea mai bună calitate, d. ex. Doljul:

	Partea proprietarului	Partea săteanului
In sistemul dijmei	62.50+½ din coceni	62.50+½ din coceni
In sistemul în bani	30 lei (maximum reg. I-a)	125 lei + coceni de pe întreg pogonul

Deaceia un proprietar de pe Valea Buzeului, care arenda înainte de lege numai în bani, ne-a afirmat că, sub imperiul nouei legi, nu dă pămînt la săteni decît numai în dijmă.

Județul	Anul	In bani	In dijmă
Brăila	1907	16080 ha.	69.109 ha.
	1909	43222 „	42.391 „
Ialomița	1907	26254 „	80.298 „
	1909	61724 „	49.835 „

Aceste cifre ne arată că răspîndirea sistemul arendărilor în bani în dauna celor in dijmă, sau vice-versa, nu se datorește raportului dintre arenda în bani a unui pogon și prețul muncii cu desăvirșire a unui pogon, ci sînt alte cauze care hotărăsc felul învoelilor.

In primul rînd, arendările în bani se răspîndesc in regiunile cu populațiune puțin deasă, unde arendașii și proprietarii caută să'și asigure munca prin aceste transformări, căci cu modul acesta țăranii sînt siliți a se învoi cu prețul minimum din tabele.

Tot această cauză ne explică de ce arendările în bani sînt mai răspîndite în Moldova.

In al doilea rînd, învoelile în bani se răspîndesc în dauna celor în dijmă pe moșiile latifundiare, unde operațiunea dijmuitului devine extrem de grea și cere un personal numeros de supraveghere. De aici vedem că în Brăila și Ialomița învoelile în dijmă s'au redus cu mult în interval de doi ani, în aceste județe găsindu-se cele mai numeroase latifundii [1]).

In al treilea rînd, modul în care muncesc sătenii pămîntul, priceperea acestora, încurajează cultura în dijmă.

Astfel am văzut că în județele unde sătenii muncesc bine pămîntul, cum d. ex. în Dolj, unde sătenii sînt adevărați artiști in modul de exploatare a solului, cultura în dijmă progresează și a ocupat anul trecut 83.50% din întinderea dată la săteni [2])

Avantajul sistemului în dijmă, cînd pămîntul se lucrează bine de săteni, este că fără capital în risc, nici măcar al sămînței, proprietarul sau arendașul poate realiza beneficii frumoase.

Mai este o cauză care ne explică pentru ce transformările banilor în munci nu se respîndesc prea mult, anume aceia că, după cum ne spunea un mare proprietar din Dolj, atunci cînd este lăsat săteanul să muncească în comptul arendei, munca lui nu este atît de productivă, căci țăranul muncește a lene, își închipue că muncește „pe degeaba", așa încît este preferabil din acest punct de vedere, al productivității muncii,—care e foarte importantă in agricultură, muncile trebuind repede executate,—a se plăti muncile cu bani gata, decît a se scădea săteanul din arenda ce o datorește.

1) In județul Jalomița se găsesc 40 de moșii, iar în județul Brăila 23 de moșii, mai întinse de 3000 ha.

(*Creangă*. Proprietate rurală, pag. LXX).

2) Cunoaștem un mare proprietar, din regiunea cea mai fertilă a județului Dolj, care dă la săteni întreaga sa moșie de 1500 pog. *în dijmă*.

Dar chiar admițînd că arendările în dijmă s'ar împuțina, sau chiar ar dispărea cu desăvirșire, aceasta nu ar fi în paguba săteanului.

In adevăr, după cum am văzut, în sistemul dijmei, partea săteanului este de 62.50 lei + ½ coceni de pe un pogon, pe cînd în sistemul arendării în bani partea lui este de 125 lei + cocenii depe întreg pogonul.

Are în plus, în sistemul arendării în bani, marele avantaj, foarte apreciabil, că păstreză nu numai toată recolta, dar și *toți cocenii* [1]).

Dispariţiunea culturii în dijmă n'ar fi de regretat, nici din punctul de vedere al propășirii agriculturii.

Autorii sînt unanimi în a condamna sistemul de exploatare în dijmă, ca fiind un sistem arhaic, care împiedică orice progrese tehnice în agricultură [2]).

Roscher, în tratatul său de economie rurală, explică foarte lămurit aceasta [3]) :

„Cel mai de samă viciu economic al culturii în dijmă, zice Roscher, este acela că nici cultivatorul și nici proprietarul nu sînt interesați a face sacrificii considerabile pentru exploatare, căci fiecare știe că jumătate din sporul recoltei ce s'ar obține prin aceste ameliorațiuni aparține celuilalt, care n'a făcut nici un sacrificiu pentru aceasta".

Vom căuta a ilustra cele scrise de Roscher prin exemple: Să presupunem un pămînt care are nevoe de irigațiuni. Să presupunem că dijma este una și una, producția unui ha. de porumb valorînd 84 lei, partea proprietarului este de 42 lei.

Lucrările de irigație costă pe proprietar o anuitate de 40 lei pe ha.. Presupunînd că recolta ar fi îndoită, prin facerea irigațiunilor, adică ar valora 168 lei, partea proprietarului ar fi de 84 lei, din care reducînd 40 lei cheltueli, beneficiul său s'ar urca la 44 lei numai.

Proprietarul deci nu are interes să realizeze această ameliorațiune.

Să vădem dacă țăranul are interes să îmbunătățească cultura. Admițînd un pămînt de o calitate mijlocie, a cărui producțiune în porumb ar valora 84 lei, fiecare, cu dijmă una și

1) Așa se explică de ce țăranii preferă arendările în bani.

Se primesc multe reclamațiuni la inspectorate, prin care sătenii se plîng, cu ocaziunea încheerii învoelilor, că proprietarul vrea să le ia dijma, pe cînd ei voesc să plătească arenda în bani. Cunoaștem un caz, între altele, din jud. Vîlcea, com. B., unde, nefiind contract scris, diferendul a venit înaintea judecătorului, care a dat dreptate sătenilor, hotărînd ca proprietarul să perceapă arenda în bani.

2) *D. C. Garoflid*, un cunoscător adînc al problemei agrare, în toate operele sale condamnă acest sistem de cultură. Vezi mai ales *Păreri în chestia agrară*, pag. 57 și următ. *D. Popovici-Lupa* este de părere a se interzice acest mod de cultură chiar prin lege, căci pămîntul cultivat în dijmă produce din ce în ce mai puțin și chiar dacă partea luată de proprietar nu s'ar mări, totuși nici țăranul și nici agricultura nu pot să propășească. Vezi *Reforme pentru săteni, pag. 21.*

3) *G. Roscher.* Traité d'Economie politique, rurale pag. 238 § 60.

una, ar lua 42 lei. Dacă țăranul ar face ogor de toamnă și ar intrebuința ingrășăminte chimice, valoarea producțiunii ar putea crește cu 63 franci.

Dar cum țăranul trebue să imparță acest spor cu proprietarul, nu ar beneficia decit de 31 lei 50. Cheltuelile l-ar fi costat 40 lei, și el ar incerca o pagubă. Deci nici țăranul n'are interes a face sacrificiu pentru a mări producțiunea.

*

S'a mai susținut că un alt efect al legii a fost acela că cultivatorii mari numai arendează sătenilor locuri pentre griu [1])

Statisticele Ministerului de Domenii ne arată că această susținere este lipsită de temeiu.

In adevăr, cultura griului *s'a mărit* la săteni dela 42.29% din totalul culturii acestei cereale in 1907, la 46.07%, in 1909.— pe cind la marii proprietari a scăzut dela 53.93%, in 1906, la 53.71% in 1909.

Cultura totală a acestei cereale, la mari și mici cultivatori, de unde era de 30.39% din totalul culturilor de cereale din țară, a scăzut la 28.36%.

Deci nu se poate pretinde că cultura griului a crescut la săteni in mod relativ, *ci in mod absolut*, deoarece intinderea cultivată a acestei cereale n'a crescut.

Pe de altă parte, nu se poate pretinde nici că sătenii și-au inmulțit cultura griului pe pămînturile lor proprii, de oarece cultura pe pămînturile proprii nu s'a mărit in 1909 față de 1907, din contra a scăzut dela 68.80% la 66.5% din intinderea totală cultivată de săteni.

Deci *cultura griului s'a mărit pe porțiunea luată dela proprietar*, care a crescut in același interval dela 31.2% la 33.5% din intinderea cultivată de săteni.

Este insă adevărat că cultura porumbului se găsește foarte puțin răspîndită pe marea proprietate, și că, din contra, proprietarii sau arendașii cultivă aproape numai griu și păioase pe rezerva lor [2]).

Aceasta insă *nu este efectul legii, ci o tendință naturală și foarte explicabilă* la marii cultivatori, fiind dat că griul are o valoare comercială mare, formînd cereala prin excelență de export, cu muncă relativ eftină, pe cind porumbul are o valoare comercială mică și cere muncă scumpă.

Poate că și săteni n-ar cultiva decit griu, dacă porumbul n'ar forma baza alimentării lor.

1) *Radu Mandrea*, op. cit., pag 19.

2) Statistica culturilor anuale a Minist. de Domenii ne arată că in 1909 porumbul a ocupat la săteni 85.47% din cultura intreagă din țară, iar la marii cultivatori 14.53%.—Griul și păioasele ocupă 81% din intinderea cultivată cu cereale de marii cultivatori.

Am constatat la sătenii tendința, mai ales sub influența prețurilor mari din ultimi ani, de a cultiva din ce in ce o mai mare intindere de pămînt cu griu. Chiar in regiunile unde săteni n'aveau obiceiul să cultive această cereală, au inceput și ei s'o cultive [1]).

Noi credem că, dacă s'ar reduce sătenilor locurile de porumb, spre a li se da de griu, sătenii cei dintăi ar fi nemulțumiți, căci n'ar avea unde cultiva cantitatea de porumb necesară pentru hrana lor și a familiei lor.

Aceasta s'a văzut in primăvara aceasta, cind, din cauza intinselor sămănături de griu făcute astă toamnă, au fost mai puține locuri disponibile pentru porumb decit in alți ani [2]).

*

Un alt rezultat funest, care se atribue nouei legi a invoelilor agricole, este acela că *a dezvoltat munca in regie*, adică se susține cum că proprietarii și arendașii, din cauza condițiunilor nefavorabile in care se găsesc sub imperiul nouei legi, au mărit rezerva lor, adică partea din moșie exploatată pe sama lor, micșurînd ipso facto partea ce o arendau la săteni, fie in dijmă fie in bani, așa incit legea a inrăutățit situațiunea țăranilor, căci sub vechiul regim vor fi fost săteni exploatați și li se va fi perceput arenzi mari, insă de bine de rău căpătau pămînt in care să producă hrana necesară lor și familiei lor, pecind azi sînt expuși a muri de foame, incit o fi fost rău cu răul de atunci, dar este de o mie de ori mai rău azi, cind sînt lipsiți de pămînt.

Să verificăm intru cît această afirmațiune este exactă.

Dezvoltarea muncii in regie este un fenomen adevărat, insă nu este efectul nouei legi a invoelilor agricole.

In adevăr, tendința proprietarului de a-și mări rezerva este un fenomen vechiu, care s'a manifestat cu mult innainte de aplicarea legii.

D. Radu Rosetti, cel mai profund cunoscător al chestiei țărănești, ne arată [3]) această tendință manifestîndu-se incă după tratatul dela Adrianopole din 1829, care, decretînd libertatea co-

1) Am constatat la un mare proprietar din Dolj, comuna R., că, de unde acum 3 ani in urmă nu da de loc locuri de griu la săteni, a inceput să dea in ultimii ani.

Pe alocuri in jud. Argeș am constatat că, deși proprietarii ar voi să dea sătenilor locuri de griu, aceștia nu primesc sub motiv că n'au sămință, sau, chiar dacă au, riscă o sumă prea mare.

Am putut constata că, in jud. Dolj, aproape toți proprietarii dau locuri de griu sătenilor.

2) S'au primit la inspectoratele agricole in primăvara aceasta sute de reclamațiuni in acest sens.

Pe alocuri proprietarii, ca să satisfacă cererile sătenilor, au fost nevoiți a le da izlazurile să le samene cu porumb.

3) *Radu Rosetti*. Pentruce s'au răsculat sătenii, p. 99 și urm.; pag. 209 și urm.

merțului pe Marea Neagră și pe Dunăre, a avut efectul de a mări prețul cerealelor și, prin aceasta, a încurajat la marii cultivatori cultura în regie pentru comerțul extern. De atunci încoace această tendință a mers accentuindu-se datorită împrejurărilor economice în care s'a găsit țara noastră.

„Când numerarul se substitue produselor în natură, în economia națională și cind renta fonciară crește, agricultura capătă caracterul unei industrii speculative.

„De aceia constatăm, în orice țară, în care împrejurările mai sus arătate se reunesc, o vie tendință la marii proprietari de a dezvolta exploatarea în regie și de a retrage, prin aceasta, locurile de pămînt ce ei acordau micilor cultivatori [1]".

Răspîndirea căilor de comunicație în mod prodigios după 1870, înmulțirea capitalurilor, eftenirea mașinelor agricole [2], au contribuit în largă măsură la introducerea muncii în regie.

Dezvoltarea muncii în regie este azi un fenomen aproape general în agricultura noastră, recunoscut de toată lumea [3].

In ancheta întreprinsă, cu ocaziunea expoziției din 1906, de d. C. Scraba, aproape toate răspunsurile la întrebările puse primăriilor au aceiași concluziune: „mizeria țăranilor provine din faptul că partea cultivată de moșie de către țărani se micșorează mereu, marele cultivator cultivînd din ce în ce mai mult pe sama sa".

Această tendință *veche* la marii *cultivatori și-a atins apogeul în ultimii ani, sub influența prețurilor exagerat de urcate ale cerealelor.*

Kila de grîu atingînd prețul de 120 lei, desigur că marele cultivator are tot interesul a mări rezerva sa, mai ales cind se prezintă și toamna așa de favorabilă pentru sămănarea acestei cereale, cum a fost toamna lui 1909. Să nu atribuim deci nouei legi dezvoltarea muncii în regie, căci sint alte cauze mai profunde care explică acest fenomen. *Cu sau fără lege, celelalte împrejurări existînd, munca în regie tot s'ar fi dezvoltat.*

Pe alocuri s'au arendat moșii în întregime la săteni și aceasta a înbunătățit în mod simțitor starea locuitorilor depe acea moșie.

Aceasta nu însemnează însă că sătenii din întreaga țară și-au îmbunătățit starea, mărindu-și întinderea de cultură.

Din potrivă, *fenomenul general* și care trebue să ne dea de gîndit, este că sătenii din întreaga țară *în imensă majoritate* își văd întinderea moșiilor ce capătă dela cultivatori reducîndu-se în mod relativ, dacă nu chiar în mod absolut.

---

1) *Roscher*, op. cit., pag. 222.

2) Cu sau fără legea nouă, mașinile agricole tot s'ar fi introdus. Acesta este un fenomen universal și natural în agricultură. Chiar sătenii au început să se servească de mașini agricole.

3) Noi am văzut multe moșii, din care nu se dau sătenilor de cît $^1/_4$ spre cultură, restul se exploatează în regie.

Inmulțirea populațiunii agravează situația.

Cunoscut este că țărănimea noastră este foarte prolifică.

In ultimii 10 ani populațiunea a sporit în mediu cu 90.460 suflete pe an. Dacă mortalitatea n'ar fi așa de mare, sporul populațiunii ar întrece cu mult această cifră.

Acest fapt ne explică de ce, cu toate că întinderile pe pămînturile proprii a sporit [1], totuși sătenii sînt foarte strîmtorați în ceia ce privește locurile de cultură.

Populațiunea rurală s'a înmulțit în acest interval de 3 ani cu 270.000 suflete, pe cind întinderile exploatate s'au mărit cu 100.000 ha., ceia ce revine la 2 ha. de capi de familie, întindere insuficientă pentru a hrăni o familie și pentru a-i procura toate veniturile necesare care să facă față cheltuelelor,—impozite, îmbrăcăminte, etc.,—din ce în ce crescînde.

A trebuit deci, pentruca să se complecteze fiecărui sătean cel puțin 4 ha., să se tae dela învoiții vechi, așa încit chiar pe moșiile unde marii cultivatori n'au redus întinderile cedate sătenilor, ba chiar le-au mărit, partea cuvenită fiecăruia s'a micșorat prin înmulțirea învoiților [2].

Unii cred că munca în regie va atinge limita proprietății, adică se va întinde pe întreaga suprafață a moșiilor.

Noi vom căuta să respingem, în cele ce urmează, această credință, adică posibilitatea pentru marii cultivatori de a-și exploata moșiile fără a da nici o porțiune sătenilor, fie în bani, fie în dijmă.

Intr'adevăr un proprietar poate exploata moșia sa prin următoarele sisteme:

1. Sistemul dijmei, arendînd moșia la săteni în dijmă.
2. Sistemul în bani, arendînd moșia la săteni în bani.
2. Sistemul regiei, impropriu numit, cu vitele și instrumentele sătenilor.
4. Sistemul regiei, propriu zis, cu vitele și instrumentele moșiei.

Am vorbit deja de cele două sisteme, și am arătat beneficiile proprietarilor în amîndouă sistemele.

Avantajul cel mare ce prezintă aceste sisteme de exploatare este că rizicul se reduce la zero, rizic care în agricultură este foarte frequent.

Sistemul cel de al 3-lea presupune iarăși arendarea de pămînt la săteni, căci, dacă marele cultivator va înceta de a da pămînt la săteni, aceștia nu vor mai avea interes de a întreține un capital de exploatare așa de mare, fiindcă, dacă azi sătenii întreține un capital de exploatare, vite și instrumente, cu mult

---

1) Această suprafață a trecut dela 2.504.439 ha., în 1907, la 2.623.900, în 1909, *adică a sporit cu 119.560 ha.*

2) Un proprietar ne spunea că, de unde acum 20 de ani fiecare sătean căpăta pe moșia sa 10 pog., azi numai capătă decît 6 pog., deși întinderea ce cedează sătenilor în total s'a mărit.

mai numeroase decît au nevoe, cu care se lucrează moșia marelui cultivator, aceasta o fac în schimbul avantajului ce-l au de a primi pămînt dela arendaș.

Dispărînd acest avantaj, va dispare și acest capital de exploatare, sau, în cazul cel mai bun, va fi în mod simțitor redus.

Prin această reducere a vitelor și instrumentelor de exploatare, învoelile de munci se vor urca cu mult.

Cît privește sistemul al 4-lea, exploatarea cu vitele și instrumentele proprii, este aproape imposibil de gîndit ca vre-o dată proprietarii latifundiari din țara noastră ar putea suporta imensele cheltueli ce necesită acest sistem.

Dacă latifundiile din țara noastră ar fi trebuit să se exploateze de proprietari, cu vite și instrumente proprii, demult ar fi dispărut.

Ceia ce face rentabilă și chiar posibilă exploatarea latifundiară în Romînia, este arendarea în dijmă și în bani a unei părți din moșie, restul ei fiind cultivat cu vitele și instrumentele sătenilor.

Cifrele ne arată cu prisosință că acest sistem este mai dezavantajos decît cele 2 sisteme dintăi [1].

D. Garoflid, în extrem de interesanta sa carte „Problema agrară și soluțiunea ei", ne arată că deficitul care ar rezulta din înlocuirea sistemelor de exploatare întrebuințate azi, prin sistemul exploatării în regie, ar atrage pentru marii cultivatori un deficit de 74 milioane și ½ lei, care ar acoperi aproape valoarea rentei [2].

Cu o singură condițiune o moșie se poate exploata complect în regie, cu aceia de a nu depăși o întindere de 500 ha.

Ori, în cazul acesta sînt prea puține din proprietățile mari, 21.42% din întinderea proprietății mari [3].

Rămîne deci stabilit că, în întinderea actuală, moșiile nu se vor putea exploata fără a se arenda o parte la săteni.

*

Chestiunea mare care se pune este de a ști dacă întinderea ce se arendează la săteni este suficientă.

Am arătat că, sub presiunea populațiunii, chiar dacă marii cultivatori nu și-ar fi mărit rezerva, partea ce se arendează la săteni din marea proprietate tot n'ar fi ajuns.

Innainte vreme sătenii se plîngeau că li se da pămînt prea

1) Vezi calculul făcut de d. *C. Garoflid*, Problema agrară și soluțiunea ei, pag. 61, notă.

2) Vezi calculul amănunțit în *C. Garofild*, Problema agrară și soluțiunea ei, pag. 61, și urm.

3) *C. Creangă*, Proprietatea rurală în Romînia, pag. LXXII.

scump; de *aici innainte se vor găsi nemulțămiți mai ales că nu le ajunge pămîntul ce li se cedează din marea proprietate*.

Problema ce se pune azi este mai gravă decît în trecut, și este regretabil că nu s'a rezolvat, după revoluțiune, cînd împrejurările erau favorabile. Va trebui să fie rezolvată cît de curînd de către oamenii noștri de stat, *dacă nu voim să avem o mișcare și mai singeroasă decît cea din 1907*.

Cum se va înfrîna tendința proprietarilor de a mări rezerva lor?

Chestiunea este prea vastă pentru a răspunde acum la ea. Ne rezervăm pentru a o trata în o altă lucrare, cu toată amănunțimea ce o comportă.

E destul să spunem depe acum că două soluțiuni ni se prezintă:

I). A stabili o servitute pe marea proprietate.

2). Sau a cumpăra o parte din marea proprietate spre a o vinde la săteni [1].

Modificările și complectările ce se impun a se aduce Legii învoelilor agricole.

Ca orice lege, noua Lege a învoelilor agricole este lovită de imperfecțiuni și lipsuri, pe care practica zilnică le indică și pe care legiuitorul va trebui să le îndrepte într'un viitor cît mai apropiat.

Noi semnalăm mai multe modificări și complectări, ce se impun a se aduce legii.

1) Credem, în primul rînd, că trebue să se acorde inspectorului agricol toată autoritatea cuvenită.

Să se inscrie în lege, în mod formal, dreptul inspectorului de a controla registrele proprietarilor și arendașilor.

Să i se dea mai ales puterea de a pedepsi aspru organele administrative, în caz cînd ele refuză a-i da concursul [2], fără de care el nu poate să-și îndeplinească misiunea, avînd o circumscripție foarte întinsă și neavînd subalterni direcți. Această reformă e cu atît mai necesară, cu cît administrațiunea fiind în mîna oamenilor politici, fatal va căuta a sprijini pe proprietari și arendași.

2) Toate contravențiunile în materie de învoeli agricole ar

1) Problema cerînd o rezolvare urgentă, nu se poate aștepta a fi rezolvată numai prin Cassa rurală sau obștii.

2) In legea actuală există un singur deziderat în acest sens, fără sancțiune, in art. 77. S'ar întări deasemenea autoritatea inspectorului, dîndu-i puterea de a da amenzi proprietarilor și arendașilor. Căci de ce ar avea dreptul un jandarm să dea amenzi și nu un inspector agricol, care oferă mai multe garanții de imparțialitate și seriozitate?

Să nu se zică că s'ar da o putere prea mare inspectorului agricol, fiindcă partea ce s'ar simți pe nedrept amendată, ar avea drept de apel la judecătorul de pace.

trebui judecate, în prima instanță, de inspectorul agricol, care va fi obligat să motiveze pe larg hotărîrea ce va da.

Partea nemulțumită cu hotărîrea va face apel la judecătorul de pace respectiv.

Dar se va putea obiecta: ce folos ca să judece inspectorul, cînd la urmă tot judecătorul va hotărî?

Răspundem că ideia ce emitem ne-a venit văzînd în practică cît de greșit se judecă contravențiunile la Legea învoelilor agricole în sistemul de astăzi, cînd judecă numai judecătorul de pace, care, oricît s'ar sili, nu poate interpreta și cunoaște motivele de drept și de fapt, în mod mai amănunțit, ca inspectorul agricol. Din această cauză multe dispoziții din lege, luate în sprijinul sătenilor, se întorc contra lor.

In sistemul nostru, inspectorul, motivîndu-și cu amănunțime hotărîrile, în caz cînd părțile vor face apel la judecător, acesta va avea la îndămînă tot materialul necesar și se va putea călăuzi de considerentele inspectorului, așa încît *erorile de judecată vor fi imposibile* [1]).

In orice caz, chiar dacă nu s'ar admite această modificare, se impune însă ca inspectorul agricol în mod obligator să fie citat și să asiste la judecata contravențiunilor la Legea învoelilor agricole,—el fiind un procuror agricol,—spre a susține acuzațiunea și a da lămuririle necesare.

3) Să se ridice maximul de întindere și vite, ce intră în prevederile legii, la 10 vite mari și 20 oi, căci în sistemul de azi legea neocrotind decît 6 vite mari și 10 oi, toate prisoasele sînt taxate de proprietari cu prețuri fabuloase, și în acest mod se eludează în mod indirect maximum.

4) *Să se suprime art. 36 din lege*, care prevede că învoelile de munci, făcute cu 30 zile înnainte de începerea muncii respective, nu intră în prevederile legii,—deoarece acest articol lasă o portiță foarte mare, prin care se poate eluda minimum de salar.

In adevăr, care e scopul minimului de salar?

De a împiedeca salariile să cază sub o anumită cifră. Și în ce regiuni salariile sînt depreciate? Tocmai în regiunile unde populațiunea e prea deasă și în regiunea dealurilor, unde cererea e mică.

Ori, prin art. 36, legea lasă tîrgul muncii liber tocmai acolo unde această libertate ar trebui să fie îngrădită. Căci, în regiunile unde brațele sînt rare, desigur că și fără intervenția minimului salarile tot ridicate ar fi.

1) Pentru o mai multă garanție, am fi putut cere ca comisiunile regionale să judece în prima instanță, însă ideia aceasta trebue respinsă prin imposibilitatea de fapt de a se convoca membrii consiliilor regionale la fiecare moment și din considerentul că o juridicțiune inferioară nu se poate compune din mai mulți membri decît una superioară.

Această generalizare a minimului se impune cu atît mai mult, cu cît din ce în ce oferta de brațe în agricultură se mărește, în mod natural, prin sporul populațiunii, și prin restrîngerea porțiunii date sătenilor din marea proprietate, în mod artificial.

Existența acestui articol permite proprietarilor sau arendașilor din regiunile populate să nu mai învoiască pe săteni la munci în timpul ernii, așa încît se tae creditul sătenilor, în plus că, în momentul muncii, proprietarii sau arendașii plătesc muncile sub minimum.

Se mai eludează minimum grație acestui art. 36, prin aceia că muncile ce execută sătenii, ca să se scadă din datoriile contractate față de marii cultivatori, pot fi considerate de aceștia ca intrînd în prevederile art. 36, nefiind angajate prin contracte, așa încît pentru pămînturile arendate de sătean el plătește maximum, însă muncile i se socotesc sub minimum.

5) Să se interzică soldaților a se angaja la munci agricole.

Teama de soldați obligă pe săteni a'și angaja munca pe preț derizoriu.

6) Să se prevadă amenzi penale pentru toate contravențiunile la Legea învoelilor agricole și să se proporționalizeze pedeapsa cu contravenția comisă.

In legea actuală sînt contravenții, toate contravențiile din întreg articolul 52, d. ex. rușfeturile, învoelile verbale, pîndărit, care nu se pedepsesc. Numai cît proprietarul sau arendașul ce se constată că ia rușfeturi, este obligat a plăti muncile săteanului, sau a face contract scris, sau a restitui pîndăritul.

Noi credem că o amendă în plus e absolut necesară pentru a face să dispară cu desăvîrșire aceste dări ilicite.

Este necesară amenda, mai întîi, fiindcă este un principiu de drept, că infractorul nu numai că trebue să despăgubească pe partea lezată, dar trebue să ia o pedeapsă, fiindcă a tulburat societatea și n'a respectat o lege.

In al doilea rînd, fiindcă în sistemul de azi arendașii sau proprietarii pot repeta în fiecare an același joc, prevăzînd în angajamentele verbale rușfeturi, neîncheind învoeli scrise, etc, fiindcă știu bine că, în cazul cel mai rău, cînd este prins de inspector, va fi obligat numai a plăti muncile la săteni sau a face învoeli scrise.

Decretîndu-se amenzi severe, proprietarii sau arendașii vor înceta de a contraveni la lege, știut fiind bine că amenda e serioasă și că va trebui să o achite. Legea se va aplica oarecum în mod automat.

7) *Maximum și minimum să se stabilească pe comune*, iar nu pe regiuni, aceasta ca să se acomodeze mai potrivit condițiunilor locale și ca să se evite inconvenientul ce există azi, cînd în toate comunele dintr'o regiune se percepe chiar maximum sau se plătește chiar maximum din tabele, deși comisiu-

nile regionale au avut în vedere, la stabilirea maximului, comuna cea mai avantajată din regiune, iar la stabilirea minimului, comuna în care salarile sînt cele mai joase din regiune.

8) Să se hotărască că, în arendările în dijmă, cocenii sau paele să aparțină toate sătenilor. Aceasta ca să se împiedece specula ce se face de proprietari sau arendași cu vînzarea părții lor de pae sau coceni, căci aproape totdeauna sătenii, avînd trebuință mare de coceni, cumpără dela proprietar partea ce li se cuvine lor [1])

9) Să se permită, în comunele unde s'au constituit islazuri comunale, ca proprietarii sau arendașii să nu aibă învoeli de pășunat, decît pentru vitele ce n'ar putea să hrănească în islazul comunal.

Azi proprietarii după ce vînd islaz comunii și degrevează astfel moșia, fac concurență nepermisă islazurilor comunale.

Din această cauză învoelile în islazul comunal sînt foarte puțin numeroase, astfel încît comuna nu poate achita islazul din învoeli, ci e nevoită să atace și fondul comunal.

10) Islazurile comunale să fie scutite de impozite, statul trebuind să facă și el sacrificii în favorul acestei opere de utilitate generală.

11) A se stabili *în mod clar* [2]) servitutea de pășunat pe miriștele, porumbiștele și cositurile moșiilor, „la vaine pâture", cum se numește, în favorul sătenilor învoiți în moșie, fie cu munci, fie cu locuri.

Aceasta întrucît n'aduce nici un prejudiciu proprietarilor și întrucît ar fi o mică compensare pentru sarcina cea mare impusă în mod indirect sătenilor, de a'și întreține un capital viu atît de însemnat.

Neexistînd această servitute, se poate eluda maximul de pășunat, prin aceia că s'ar putea percepe pentru pășunatul miriștilor niște prețuri exagerate, care ar urca cu mult învoiala peste maximum.

12) Să se înscrie în lege obligațiunea pentru proprietari de a face oferte de islaz atît pentru clăcași, cît și pentru moșneni [3])

Concluziune generală.—Noua Lege a învoelilor agricole aplicîndu-se în modul în care am arătat și dînd după un singur an de aplicare roadele ce am văzut, ce concluziune putem trage?

Trebue să mărturisim că e departe de noi gîndul că această lege a rezolvit în mod definitiv chestiunea învoelilor agricole la noi în țară.

1) D. *Th. Rosetti* a citat în discursul rostit la Senat, în Decembrie 1909, cazul unui proprietar care și-a făcut munca pe 4000 de pogoane în acest mod.

2) In legea actuală există o dispozițiune în acest sens la finele art. 55, dar din cauza proastei redacțiuni servitutea nu reese destul de clar.

3) Moșnenii în legea actuală sînt excluși, ceia ce este nedrept, deoarece foarte adesea moșnenii au o situațiune mai precară decît clăcașii. Apoi această deosebire numai are azi rațiunea de a exista.

Insă trebue să constatăm că regimul libertății în materie de învoială agricolă a fost încercat și am văzut că ne-a dus la catastrofa din 1907.

Era nevoe deci de o lege intervenționistă, căci regimul intervenționist, orice s'ar zice, a reușit, în occident, să îndulcească raporturile dintre capital și muncă.

Noua Lege a învoelilor agricole fiind pătrunsă de acest spirit, e nevoe să fie experimentată cu sinceritate într'un șir mai lung de ani.

După cum am arătat deja, de abia în anul trecut,—nu numai sătenii și marii cultivatori, dar chiar organele însărcinate cu aplicarea legii,—au pătruns mecanismul ei și au avut la îndămînă toate elementele necesare ca să o aplice în mod serios.

Cum se poate vorbi, așa dar, de falimentul unei legi, care nici nu și-a căpătat măcar o complectă aplicare?

Că legea a fost criticată, aceasta nu ne miră, căci există vre-o lege pe lume, de care să nu se poată zice decît bine?

E regretabil însă că nu s'a criticat într'un spirit de absolută independență și imparțialitate.

Desigur că noua Lege a învoelilor agricole nu poate fi considerată ca ceva definitiv, căci nimic nu este definitiv în materie economică și socială.

Principalul este de a ne îndrepta din provizoriu în provizoriu către soluțiunea cea mai bună.

Ca orice lege, și noua Lege a învoelilor agricole este susceptibilă de corectări.

Dar nu se poate nega că constitue un progres în materie de reglementare a învoelilor agricole.

Credem pentru aceasta că noua Lege a învoelilor agricole atinge idealul? Nu.

Idealul negreșit că este în libertatea convențiunilor. Dar după cum se suprimă libertatea politică, în anumite momente de efervescență politică, cînd această libertate ar deveni periculoasă, tot așa în materie economică se impune cîteodată a se suprima libertatea, recurgîndu-se la legi intervenționiste.

Rezolvarea definitivă a chestiunii învoelilor agricole nu se va putea da decît prin dispariția oricărui raport de dependență între săteni și marele cultivator.

Suprimarea acestui raport, în mod trecător numai, se va realiza de către obștile de arendare de moșii, cînd ele se vor răspîndi în toată țara, iar în mod definitiv, prin trecerea chiar a proprietății latifundiare, în cea mai mare parte, în mînile micilor cultivatori.

Casa rurală pe de oparte [1]), sătenii prin cumpărături făcute direct, sau poate chiar o lege de expropiere până la o anu-

1) Casa rurală, în forma ei actuală, are o singură mare vină, anume că lucrează prea încet, așa încît ar trebui să așteptăm prea mult, ca ea singură să schimbe repartițiunea fonciară.

mită întindere a marii proprietăți pe de altă parte, vor săvîrși această operațiune.

Schimbarea fundamentală a repartițiunii proprietății funciare în Romînia este operă de „longue haleine", care cere timp.

Deaceia, orice lege, care reușește să previe conflictele ce ocazionează învoelile agricole și să curme motivele de nemulțumire ale uneia din părțile contractante, până la desăvîrșita rezolvare a chestiunii agrare, este o lege binevenită.

Privită din acest punct de vedere, noua Lege a învoelilor agricole ne apare ca realizînd un progres netăgăduit.

(sfîrșit) **Dr. Constant C. Georgescu-Severin**

CÎNȚEC

Tot uitîndu-te la mine
Cu privirea visătoare,—
Am simțit că'n piept odată
Mi-a crescut o albă floare.

Mă uimea, văzînd cum crește
Dintr'o undă de lumină,
Și simțeam că tot mai tare
Prinde floarea rădăcină.

Dar cînd s'alinta mai bine
Pe tulpina ei subțire,
Tu 'ncepeai s'asculți de-odată
Alte cînturi de iubire.

Și de-atunce floarea ceia
Nu trăiește, nici nu moare;
Ochii tăi cînd se îndură
Să-i trimeat' un strop de soare,

Ea se 'nalță—parcă 'nvie,
Tremură și iar se-înclină,
Cînd o lași uitată'n umbră
Fără picur de lumină.

* * *

CAMELIA

Cu brîu de flori să 'ncinge iar rodnicul pămînt,
Și între flori mai albă—camelia răsare.
În nopțile cu lună tu strălucești mai tare,
Dar singura podoabă ți-e albul tău vestmînt.

Tu nu ești floarea ceia pe care o poartă'n sîn
Fecioarele, ce'n inimi ascund a lor iubire,
Frumoasele fecioare cu mijlocul subțire...
Tu n'ai simțit fiorul acelui vis păgîn,

Ce-n nopți fierbinți sărută petalele de crin.
Asemeni unui suflet care-a trăit o viață,
Înfășurat în golul simțirilor de ghiață,
Și n'a știut ce-i plînsul, în veci i-a fost străin,

N'a 'mprăștiat în juru-i o undă de parfum,
Nu s'a 'ncălzit în focul din razele de soare.
Asemenea cu dînsul ești tu, sărmană floare.
Mireazma ta pe nimeni n'o să oprească'n drum...

Și nechemat doar cine se va îndura să stea?
Tu, albă, tristă floare, tu floare ca de ceară,
Tu strălucești zădarnic în nopțile de vară,
Cu singura-ți podoabă,—vestmîntul tău de nea.

Simina Bran

Pulbere...

Dacă gîndirea poate să nu fie durere, reflecțiunea e totdeauna o suferință. Mulțumiți pot fi deci numai aceia, care viețuesc din traiul altora și nu și-l adîncesc niciodată pe al lor.

*

Nu face ca ceilalți: ți s'ar lua în nume de rău imitarea; dar, mai presus, nu face *altfel!*...

*

Nimic mai nestatornic ca bunele intenții; nimic mai șubred ca hotărîrile cuminți...

Venite pe drumul lung și migălos al reflecțiunii, ele se văd la tot pasul înfrînte de spontaneitatea proteică a instinctului.

*

Chipul mai sigur să te 'nțelegi cu semenii tăi, este, până acuma, tot tăcerea...

*

Cadrul unui nume:

Din toți cîți îl stimează, eu singură-l cunosc;
Din toți cîți îl cunosc, eu singură-l stimez...

*

Virtutea pe care n'o pretindem—ba nici o îngăduim!—decît nouă înșine, este mîndria.

*

Care-i măsura valorii individuale? Bunurile aduse mulțimii?
— Rămînem toți pigmei...
Bîrfelile aceliași mulțimi?
— Eșim toți uriași....

*

Teorii sociale, care să-şi fi găsit o înfăptuire dăinuitoare sînt singure acele create de judaism: legea talionului, forma elementară a concepţiei de dreptate şi legea lui Crist, de deplină anihilare a individualităţii. Celelalte toate sînt scurte popasuri ale minţii în drumul dela una la alta, ori stadii trecătoare către o doctrină care va să se găsească de aici innainte.

*

Bărbaţii sînt mai artişti decît femeile: prea puţini s'ar găsi să joace rolul lui Iosif faţă de Putifar. Şi ce-i arta decît chipul de a pară loviturile ridicolului?

*

Nimic nu schimbă viaţa, ca mersu-i neclintit...

*

Maternitatea e marele distrugător al individualităţii.

*

Orice vrîstă e frumoasă în perspectiva viitorului ori a trecutului; nici una în actualitate...

*

Care să fie esenţa propăşirii de până acuma? Să nu fie egalitatea în faţa mediocrităţei?

*

O nenorocire doare mai tare în două momente: cînd ne ameninţă şi cînd simţim că amintirea ei tinde să se stingă...

*

Să nu vorbim de rău pe nime? Doar acesta e subiectul de-apururi neistovit....

Ana Conta-Kernbach

Din lumea balcanică

Bulgaria

După cele din urmă date statistice, (tipărite 'n Ianuarie 1908 de profes. Petrovski în revista rusească din Petersburg: *„Zurnal Ministerstva narodnago prosvěštenija")*, numărul total al populaţiei regatului Bulgariei era în acel an de 4.158.409 locuitori; dintre aceştia: 3.312.547 numai Bulgari, iar restul de aproape 850 mii erau Turci, Greci şi alte naţionalităţi. Aceeaşi statistică mai spune că, în afară de acest număr al Bulgariei propriu zise, ar mai fi trăind statornic 100.000 Bulgari în Romînia. E interesant, poate, a observa că T. Florinskij, profesor la Universitatea din Kiev, în cartea sa *„Lekciji po slavjanskomu jazykoznaniju"*, tipărită în acel oraş la a. 1895, aşa dar cu 13 ani înnainte de studiul statistic al lui Petrovski, scria (în vol. I, p. 59) că atunci erau în Romînia numai 30.000 Bulgari. Şi e interesant a se arăta aceasta, pentruca apoi, comparativ cu statisticele noastre, să se vadă de nu cumva e vreo exagerare panbulgărească sau panslavistă la Petrovski.

De altfel datele statistice ale studiului lui Petrovski sînt considerate astăzi de Bulgari ca mai exacte decît ale lui Florinskij; de aceea ele sînt reproduse şi de calendarul lor *„Slavjanski kalendar"*, apărut în bulgăreşte la Sofia între Noemvrie 1909 şi Ianuarie 1910.

Fie oricum această numărătoare, dar „Buletinul lunar" al Serviciului statisticei din Bulgaria, (buletin care apare 'n fiecare lună la Sofia 'n franţuzeşte şi bulgăreşte sub titlul: *„Měsečni statističeski Izvěstija")*, ne arată ceva ce-i, poate, mai puţin supus bănuelii, şi anume că în a. 1909 veniseră în Romînia din Bulgaria, la lucru, 2.774 supuşi Bulgari.

Viaţa politico-socială a acestor peste 4 milioane de suflete ale Bulgariei se mişcă în cadrul a cel puţin 6 partide politice de guvernămînt organizate şi a votului universal.

E interesant a observa că, diferenţiarea acestor partide s'a făcut acolo nu după niscaiva idei economice sau de alt soi principiale, ci mai cu seamă după autoritatea unor persoane cu influenţă 'n mulţime.

Fireşte, şi'n Bulgaria sînt oarecari curente sociale cu idei conser-

vatoare, liberale, radicale, progresiste, socialiste—cum e la noi sau în Sirbia; dar în Bulgaria nu aceste idei constituesc individualitatea partidelor ei politice şi pare că nu ele dau directiva mişcării acestor partide, ci mai mult anumite personalităţi politice. Astfel că, chiar dacă un partid pare a avea mai mult idei conservatoare, el, totuşi, se numeşte „partidul Stoilovist", după numele şefului organizator al lui. Tot astfel, un alt partid, care pare a avea mai cu seamă idei liberalo-progresiste, se numeşte „partidul Ţancovist", după numele şefului care l-a organizat. După aceeaşi normă, altul e „partidul Radoslavist", iar altul „partidul Stambulovist", acesta după numele vestitului şef al său, Stambulov. Mai este şi un „partid Karavelist", după numele lui Karavelov, deşi acesta e în mare parte micşorat prin crearea altui nou partid. La a. 1907, Malinov crează, din multe elemente Karaveliste, un partid, care deocamdată pare a stărui să aibă drept temeiie a individualităţii sale nu o persoană ci o idee; acest nou partid—care chiar acum e la putere—e acel ce se numeşte „partid democratic", ai cărui membri se numesc pe sine „democraţi", şi căruia, de altfel, chiar celelalte partide îi zic deocamdată tot aşa. Cu o la fel acestuia apucătură mai modernă, s'a înjghebat, şi de fapt acum se organizează,—ca şi'n Sirbia şi la noi—un „partid socialist", care nu poartă, cum vedem, numele unei persoane şi care şi-a făcut chiar o revistă de doctrină, cu numele *„Sâvremenna Măsăl"*, adică, în traducere, „Gîndirea contimporană".

Onoratul meu coleg, d. A. D. Xenopol, scria, într'un articol politic din „Noua Revistă Romînă" dela 4 Aprilie 1910, că diferenţiarea vieţii politice în mai multe partide de guvernămînt ar fi o evoluţie firească şi semn al maturităţii vieţii publice la un popor; dîndu-ne pildă de aşa diferenţiare pe Anglia sau Franţa, îşi încheia gîndirea astfel: „necesitatea neapărată a îmbogăţirii vieţii de partid în toate statele în care această viaţă are un rost, şi deci nevoia neapărată ca şi în Romînia să înceteze jocul de basculă între cele două partide aşa numite istorice: conservatorii şi liberalii, şi înjghebarea *nouei* vieţi politice să se facă pe existenţa *mai multor* partide, reprezentînd fiecare un mănunchiu de interese deosebite".

Dar mulţimea partidelor politice din Bulgaria, dependenţa vieţii lor de Rusia, alcătuirea individualistă şi violenţa, pe care le vom vedea, a luptelor dintre ele, ne-ar arăta, poate, că nu această mulţime ci altceva ar fi, în adevăr, un semn al maturităţii vieţii publice. Fireşte însă că e nevoe oriunde de un partid democratic în compoziţiune, progresist în tendinţele sale, dar reprezentînd fonciarmente ideile de conservaţie socială.

Activitatea vieţii politice şi sociale a Bulgariei, pornind din cuprinsul acestor partide de guvernămînt şi al Constituţiei, se sintetizează, cu privire la politica externă, în ceea ce mai cu seamă regele face, iar în politica internă în ceea ce personalităţile partidelor pun la cale. In

amîndouă însă, pare că Rusia regulează totul,—ceea ce nu se vede nici în Sirbia nici în Muntenegru.

Bulgaria e o ţară cu deosebire practică şi realistă, prin chiar temperamentul bărbaţilor ce o conduc; de aceea, în mare parte, umblă şi după reclamă. Ea *urmăreşte* nu numai să lucreze, să se dezvolte, ci încă şi ca această lucrare, progresele ei, să fie făcute cunoscut străinătăţii sub o formă cu mult mai mare decît sînt în realitate. De aceea, Bulgaria nu numai că deseori trimete în Europa misiuni de profesori şi învăţaţi, cari să vorbească elogios despre ea, dar încă prezintă şi o altă curiozitate rezultată din aceiaşi tendinţă a politicei externe a ei. Anume, de ani de zile, regele Ferdinand călătoreşte mereu în apusul Europei, în acelaşi scop al politicei externe bulgare. Iar acest scop e considerat aşa de integrantă parte din nevoile Bulgariei încît—cum spune şi ziarul *Mir* dela 18 Aprilie 1910—de mulţi ani, toate guvernele care s-au perindat au pus în Budgetul statului suma de 500 mii lei „pentru cheltuielile regelui pe căile ferate din Austria şi Germania". O curiozitate, care arată o puternică deosebire de mentalitate între noi şi Bulgari, ba chiar între ei şi alte state din Balcani.

Viaţa internă a partidelor se mişcă întreţesută de votul universal prevăzut de Constituţie şi, în deobşte, de un filorusism care 'i răpeşte aproape orice simţ de neatîrnare.

Potrivit votului universal, partidele politice din Bulgaria îşi au organizările şi cluburile lor nu numai în oraşe ci şi la sate. Pentruca să se vadă cum lucrează politica în satele ei, să arăt aci acţiunea în ele a partidului lui Gešov care, împins de tendinţele mai moderne ale democraţilor şi socialiştilor, a început a se numi „narodnata partija", adică, pe romîneşte, „partidul poporului". In ziarul *Mir* se vede că acest partid (caşi celelalte, de altfel) e condus în sate de: un birou numit „birou sătesc", ajutat de un „sfat" adică „comitet executiv" cum am zice noi la oraş. Biroul se compune din: un preşedinte (uneori e, alături de acesta, şi un preşedinte de onoare), un vice-preşedinte, un secretar şi un casier; iar „sfatul" se compune, după mărimea satului, de un număr de membri variabil între 9 şi 5. Intr-unele sate mai mari există, în organizarea partidului, şi o „comisie de control" compusă în deobşte de 2 membri.

Aceste comitete conducătoare ţin pe cetăţenii satelor în curent cu mişcările politice ale partidelor dela Sofia şi, în acelaşi timp, îi duc la luptă împotriva celorlalte partide. Cînd interesele electorale sau de alt soi cer, partidele provoacă întruniri publice mai mari în cîte un sat, unde sînt convocate alte sate dimprejur. Astfel, ca să dau un exemplu, ziarul partidului poporului, *Mir*, din 11 Aprilie c., vesteşte următoarele: *„Satul Glavan*, din districtul Hirmanlii. La 20 ale lunei acestea, a treia zi de Paşte, partidul va ţine întrunire în satul nostru; la ea sînt convocaţi membrii şi cei cari simpatizează cu „partidul poporului" din satele

vecine: Vojvodovo, Mădrec, Vladimirovo, Stražari, Mednikarevo, Pomoşnik, Nabogna, Cerepovo şi Bălgarska-Poljana. Va vorbi d. Iv. Minčev: despre situaţia partidului poporului şi despre organizaţia lui".

Dar cu toată această organizaţie şi acţiune a partidelor politice la sate, şi cu tot votul universal, pe care ea se intemeiază, de fapt o opoziţie de control lipseşte în Bulgaria până acum. Dovadă că educaţia politică a masselor încă nu s-a făcut. Un istoric al Bulgariei actuale, George Bousquet, consilier de stat onorar acolo, spune, în cartea sa „Istoria poporului bulgăresc" apărută la Sofia în 1909, că: „lipsa unei opoziţii parlamentare, care să tălmăcească opinia publică şi să lucreze spre a o deplasa, care să critice şi să controleze faptele guvernului, aşa ca să-i lumineze şi modereze mersul, constitue de altfel o *regretabilă* lipsă în mecanismul vieţii politice". Aşa scrie însuşi un cetăţean Bulgar şi bărbat cu situaţie oficială. De altfel adevărul acestei spuse a lui Bousquet se şi vede s. ex. într-un fapt. Anume, la a. 1907 partidul stambulovist era la putere sub preşedinţia lui Petrov; atunci împlinea 4 ani de guvernare, aşa că trebuia să facă noi alegeri generale pentru altă perioadă de 4 ani. Dar pentrucă acest partid socoti că a guvernat destul acum, deşi *majoritatea* Sobraniei îi acordă încredere nemărginită şi cu toate că avea o mare majoritate, se retrage de bună voe. Atunci prinţul acordă puterea partidului de curind format, democratic, al lui Malinov. Acesta face alegerile generale şi, cu toate că în Camera precedentă Stambuloviştii avură o *enormă* majoritate (spune însuşi Bousquet la p. 357 a Istoriei sale), acum, graţie presiunilor guvernului, *nici unul* din ei nu fu ales. Dar chiar şi din şefii celorlalte partide nu izbuteşte a fi ales de cit Danev, şeful progresiştilor Ţancovişti, el însuşi îngăduit, numai din anumite considerații.

Apoi o altă notă, care-i chiar foarte caracteristică a vieţii politice a Bulgariei, e filorusismul *imperios* al aproape tuturor partidelor ei. Aci guvernele nu se pot menţine la putere, de cit dacă politica lor e în sensul vederilor şi dorinţelor Rusiei,—aşa cum era la noi pela 1848 şi în vremea Regulamentului Organic. Spre a invedera realitatea acestei afirmări, să dau citeva exemple, pe cari, de altfel, le povesteşte—deşi cu alt scop—chiar pomenita carte a lui Bousquet.

In a. 1878, cind se făceau încheerile de pace între Rusia şi Turcia, după război, Rusia, prin tractatul dela San-Stefano crea o „Bulgarie mare" în care intra şi Macedonia şi Rumelia Orientală. Dar la a. 1885, cînd principele Alexandru Battemberg, ajutat de ministerul Stambulov de atunci, printr-o lovitură revoluţionară smulge Turciei Rumelia Orientală, Rusia, cea dintâi şi energic se opune acestei incorporări. Faptele şi ştirile ce avem ne arată că acum Rusia se împotrivea pentru că Stambulov era cel mai mare adversar al ei, şi pentrucă acea incorporare a Rumeliei se făcea fără ca Rusia să fi fost întrebată dacă convine politicei sale. Ba detronarea prinţului Alexandru de Battemberg a fost tot efectul politicei lui antiruseşti, pe care o făcea în sensul vederilor primu-

lui său ministru Stambulov. Prin preoţii bisericei bulgăreşti şi prin ofiţerii ce avea în oştirea bulgărească, Rusia lucra ca nici un partid politic să nu poată face în Bulgaria altceva, de cît ce ea (Rusia) voia. Bousquet mărturiseşte aceasta, spunînd că, chiar după plecarea principelui Battemberg, „ea (Rusia) nu se mulţumea numai cu demisia lui, *dacă* plecarea prinţului nu ar fi fost urmată de o schimbare de sistem şi de *o întoarcere la protectorat*".

Dar singurul partid politic hotărît, graţie nu atît sufletelor cari îl alcătuiau, ci numai omului de fier care-l conducea, era partidul stambulosist. Acesta împotrivindu-se năzuirilor ambiţioase de tutelare ale Rusiei, îi repeta mereu că „Bulgaria e numai a Bulgarilor" şi că el vrea „să scape ţara sa de tutela rusească".

Stambulov, care, în acest sens, deci protivnic Rusiei, conducea puternicul său partid, voi să îşi îndrumeze ţara tot astfel şi după ce Bulgaria îşi aduse de prinţ pe actualul Ferdinand. Rezultatul definitiv a fost că, toate celelalte partide şi preoţimea ca şi mare parte din ofiţerime, aţîţaţi de agenţii Rusiei, îi ajung neîmpăcăţi duşmani; partidul lui, în cele din urmă, din pricina Rusiei, trebui să se retragă de la putere (ca şi Battemberg), iar la 15 Iulie 1895, în sfîrşit, pe la ora 8 seara, însuşi Stambulov, fu omorît de cine-va „care n-a mai fost descoperit".

Dar mai sînt şi alte exemple din cari să se vadă conducerea Bulgariei după Rusia.

La cîţi-va ani după omorîrea lui Stambulov şi slăbirea relativă a spiritului antirusesc din partidul lui, demnitatea naţională bulgărească se ridică din nou. La 1901 prinţul e nevoit să admită un minister sub Petrov şi cu elemente stambuloviste. Acesta o duse pînă la 1906, slăbind oarecum nota antirusească a răposatului Stambulov. In acest an însă, accentuînd ceva mai tare demnitatea bulgărească faţă de Rusia, spune chiar Bousquet că fu nevoit să se retragă „în urma unei neînţelegeri cu agentul Rusiei, Şteglov".

Alt exemplu. In 1906, după retragerea cabinetului Petrov, vine în locu-i alt minister condus de Petkov. Acesta, împins de demnitatea naţională, se purta rezervat faţă de Rusia şi voia să-şi ducă ţara în bune legături şi cu Austro-Ungaria. Rezultatul fu că celelalte partide, care sînt îmbibate de panslavismul rusesc, uneltesc împotrivă-i greve, mişcări studenţeşti şi comploturi, şi la 11 Martie 1907, Petkov, pe cînd se ducea pe jos dela Sobranie spre casă, fu omorît cu focuri de revolver, iar ancheta „a dovedit—precum se spune de obicei şi în Bulgaria, cînd criminalul e prins—că „asasinul era un detracat, care n-avea complici şi care lucrase sub impulsiunea urei sale personale". Aşa explică Bousquet omorîrea lui Petkov, spre a spăla oarecum demnitatea Bulgariei; dar activitatea lui Petkov de o parte şi împrejurările de alta ne arată că politica-i antirusească a fost adevărata pricină a omorîrei lui. Partidul lui Petkov—nici el—nu se putu menţine la putere, deşi nou-i preşedinte Gudev slăbi mult nota antirusească şi chiar prezidă solemnitatea

inaugurării statuei „ţarului liberator". La 16 Ian. 1908 vine la cirmă alt partid, acel aşa numit democrat al lui Malinov, care guvernează şi astăzi.

Dar şi partidul lui Malinov pare-se că guvernează numai pentru că loveşte în cei ce vor să se reliefeze împotriva năzuirilor de tutelare ale Rusiei. Revista din Sofia „*Bălgarska Sbirka*", în număru-i din Martie 1910, ne spune că: „înşirşit, după 2 ani de oscilări, majoritatea democratică [a lui Malinov] din Sobranie, care era împedicată de opoziţie, primeşte cu aclamaţii ca să se facă anchetă cu privire la activitatea guvernelor *stambuloviste* Petrov—Petkov—Gudev şi apoi ca aceste cabinete să fie date în judecată". Propunerea de a-i da în judecată se întemeiază—spune „Bălgarska Sbirka"—pe următoarele învinuiri: a) că acele guverne stambuloviste, toate, în folosul lor personal, de multe ori au călcat constituţia, b) că, mai mulţi dintre miniştrii lor au delapidat sume mari din averea statului. Apoi, zice mai departe propunerea Sobraniei de a-i da în judecată, „afară de aceste învinuiri, *presa şi publicul* mai fac acelor miniştri şi alte acuzări, cari *încă sînt necercetate* şi nedovedite, ca fabricare de hîrtie, cumpărare de sare, abuzuri cu antrepozitele băncei bulgare, schimbarea traseului nouilor linii de cale ferată, şi altele".

A crede că atiţia miniştri au făcut aşa de multe şi mari hoţii, cum pretinde ancheta Sobraniei, ar fi să plîngem în de obşte pe poporul bulgar, care astfel de fruntaşi dă din cuprinsul său.

„Dedesuptul" anchetei e însă Rusia şi tendinţele filoruse ale partidului dela guvern al lui Malinov, cari ar voi să descompună şi să distrugă partidul stambulovist; să distrugă partidul care mereu învaţă poporul bulgăresc că „Bulgaria trebue să fie a Bulgarilor", dar nu a intereselor Rusiei după cari conduce statul său. În vremea din urmă mai ales, atît regele Ferdinand cît şi Malinov,—cum spune, între alţii, ziarul din Sofia *Mir* dela 7 Aprilie 1910, care numeşte „regim personal al regelui", bulgăreşte „ličnijat režim", pe acesta democratic, şi cum de curînd spunea chiar *Večerna Pošta*.

Aceasta e dar caracteristica vieţii politice a partidelor din Bulgaria. Tot ca o caracteristică a ei, care o deosebeşte de noi, e încă şi faptul că: un *întreg partid* de guvernămînt, acel „al poporului" de sub Gešov luptă hotărît împotriva regelui Ferdinand; în ziarul *Mir*, zilnic îl învinueşte pe rege că îşi caută şi aduce la cirmă numai guverne personale, cari să ţină socoteală numai de voinţa, ambiţiile şi interesele lui, dar nu vrea guverne cari să fie expresia curată a dorinţelor şi nevoilor poporului.

Iată dar atitea elemente, prin cari viaţa politico-socială a Bulgariei se deosebeşte de a noastră, prezentîndu-se cu o formă şi un fond cu totul particulare.

Ilie Bărbulescu

Cronica literară

— Jean Moréas —

„Ideile trec cu o repeziciune înspăimîntătoare în secolul nostru", zice Anatole France, aruncînd o privire melancolică asupra evenimentelor literare contemporane vieţii sale.

În adevăr, e o prăpastie între ideile primilor maeştri: Flaubert, Gautier, Goncourt, Bouilhet, Baudelaire, cu conceptele lor abstracte despre un frumos pur, existînd „în sine" şi „veşnic", despre o artă impersonală şi în afară de viaţă, „divinitate monstruoasă, pe care artistul trebue să o cultive şi să o servească ca un ascet", şi ideile generaţiei imediat următoare, Coppée, Sully-Prudhomme, Bourget, Anatole France, Melchior de Vogüé, etc., care au „învăţat a ceti în cărţile lui Darwin, Spencer şi Taine". Dar iată că şi această generaţie, care se măgulea că „a cultivat arta" şi a „studiat natura", se vede la rîndul său dată în lături cu brutalitate de o nouă pleiadă de scriitori, simboliştii, care-i dispreţuesc metodele şi-i nesocotesc idealul. Şi pe aceştia însă îi priveşte acum Anatole France dela umbra „ultimilor platani" din drumul vieţii lui, pierzîndu-se în veşnicia *Maiei*, ca nişte umbre amăgitoare... Nu-i departe vremea, abia 1886, de cînd tînărul Atenian, Jean Moréas, păşeşte mîndru în arena luptelor literare şi aruncă o sfidare îndrăzneaţă „parnasienilor şi naturaliştilor" cu manifestul simboliştilor, publicat în coloanele ziarului „Le Figaro". A venit vremea, strigă manifestul simbolist, să readucem în Franţa „arta autentică" în locul acelei „arte mijlocii" a realiştilor, ce nu a dat decît o poezie obosită, sau josnici oameni de meşteşug, fără scintee de talent.

Romantismul şi realismul au fost în adevăr mari revoluţii literare în secolul nostru, ele au provocat certe şi polemici violente, au zguduit puternic lumea cugetătoare şi au modificat adînc gustul contemporanilor lor. Dar, în deosebi de simbolişti, au debutat cu opere de geniu, din care critica a descifrat şi scos la lumină legile unei estetici noi, căci zice Anatole France: „critica nu poate instrui întru nimic pe un geniu, ci toată învăţătura şi-o trage dela el." Romantismul a lărgit cel

întâi orizontul sufletului modernilor, a dat adîncime, generozitate, avînt simpatic sentimentelor noastre, descătuşind forma şi fondul de lanţul greu al multor prejudecăţi. Realiştii ne-au readus spre natură, de care se depărtaseră prea mult romanticii în primul lor avînt; operele lor înseamnă triumful raţiunii asupra rătăcirilor imaginaţiei şi sînt în gustul spiritului pozitivist al vremilor în care s-au născut. Manifest au lansat şi unii şi alţii. polemici şi certuri vehemente, argumentări îmbelşugate, afirmări nesocotite au pornit şi dintr-o parte şi dintr-alta.—dar ce a rămas din toate aceste? Operele lor nemuritoare numai—şi ceia ce aceste opere au creat în cultura şi gustul modern, spre a da naştere la alte opere cu tendinţe noi, perfectibile spiritului nostru. Manifestele, polemicile şi acuzările lor au dat naştere la ceia ce numim „şcoala naturalistă." Discipolii, care sînt întotdeauna mai credincioşi spiritului şcolei decît maestrul care a întemeiat-o, au sfîrşit cu „naturalismul", „verismul", etc., înfirşit cu o artă, care, chiar creată de oameni cu oarecare talent, e disgraţioasă, brutală, complect lipsită de perspectiva şi idealitate.

Parnasienii şi generaţia lui Anatole France au fost continuatorii primei mişcări „naturaliste", pe care au desăvîrşit-o şi au intelectualizat-o; nu sînt inovatori, ci urmaşi de talent ai acelei mişcări. Iată ce zice Anatole France despre generaţia sa: „Ne-am apropiat de adevăr cît am putut; am descoperit o părticică din frumuseţa care, fără formă şi fără culoare, dormea în pămîntul sgîrcit. N'am declamat niciodată, am fost artişti conştiincioşi şi poeţi adevăraţi. Am vrut să învăţăm multe, fără a nădăjdui să ştim vreodată mult. Am purtat în sufletul nostru cultul oamenilor mari; ne-a lipsit desigur avîntul, îndrăzneala şi geniul cercetător de căi noi, dar am fost stăpîniţi, mi se pare, de simţul fineţii încîntătoare şi al desăvîrşitului."

Aceasta însă nu le-o iartă simboliştii, numind mişcarea lor „încercare meschină şi onorabilă" fără de nici o valoare, pentrucă nu reinnoeşte întru nimic arta şi gustul lumii contemporane, ci se mărgineşte la banala şi palida imitare a predecesorilor. Ei fac însă greşala de a debuta cu manifeste şi polemici vehemente, ciudăţenii uimitoare, lungi consideraţii filozofice, în loc să creeze pur şi simplu o operă de artă definitivă şi puternică, prin care să impue „noua tendinţă a spiritului creator" contemporanilor lor, după cum au făcut-o naturaliştii şi romanticii. Simboliştii condamnă cu violenţă ca greşit şi fals tot ce s-a făcut înnaintea lor, afirmînd cu suficienţă a fi ei cei chemaţi să restabilească „arta autentică", şi această atitudine e o imprudenţă faţă de o generaţie formată la şcoala unui Saint-Beuve, Taine şi Anatole France, care e posedată de demonul îndoelii şi are putinţa de a înţelege şi îngădui manifestările cele mai deosebite ale sufletului omenesc, cînd ele sînt realizate în opere de talent. Nu mai există fanatism literar, pentrucă nu mai înţelege „bătălie de idei" pe terenul acesta, *cearta literară* nu mai e posibilă, şi se primeşte cu indiferenţă manifestul cu graiu bizar, încîlcit şi neobişnuit, care proclamă furios că va întrebuinţa o limbă plină: „d'impollués vocables, la période qui s'arcboute alternant avec la période aux défaillances ondulées, les pléonasmes significatifs, les mystérieures ellipses, l'anacoluthe en suspens, tout trope hardi et multiforme"... Generaţia care fusese educată la şcoala subtililor cugetători, care „au desfăşurat acea inteligenţă fericită ce îngădue şi împacă toate, admiră toate formele frumosului," primeşte cu răceală pe aceşti novatori care vor să sfărîme totul, spre a alcătui din haosul ruinilor o artă atît de îndepărtată de condiţiile normale ale producţiilor literare, încît „armoniile se vor combina cu culorile în simboluri, spre a reda legătura dintre lumea *aparenţelor deşarte* şi cea *ideală, singura reală*, şi a o face clară şi inteligibilă tuturor." Dela Homer încoace însă condiţiile poeziei au variat prea puţin, observă cu multă fineţă Anatole France, iar cel mai bun mod de a „inova" este a inova *puţin* şi fără voia şi intenţia expresă a inovatorului...

Simboliştii, cu toată dorinţa lor arzătoare de a „reinnoi" arta contemporană, cu toate aspiraţiile lor nemărginite, s-au mulţumit însă a fi îndrăzneţi şi răzvrătiţi în intenţii...

Operele lor, ca toate faptele din univers, s-au supus, cu voia sau fără voia svăpăiaţilor lor autori, legilor veşnice ce ne ocîrmuesc. Ele au inovat puţin, tot atît de puţin caşi ale parnasienilor, fiindcă, dacă parnasienii au fost *urmaşi*, simboliştii sînt *predecesori*, premergători ai acelui Mesia, aşteptat încă de lumea noastră contemporană ca să ne indice „noua tendinţă a spiritului creator."

Jean Moréas, poetul mort atît de neaşteptate acum decurind, a fost privit ca unul din şefii mişcării simboliste; iar manifestul său lansat în „Figaro" şi comentat de Anatole France în „Le Temps", precum şi al doilea răspuns al său lui A. France, alcătuesc adevăratul *credo* al şcoalei simboliste. In anul 1886, cînd a publicat manifestul, nu scrisese decît două volume „*Les Syrtes*" şi „*Les Cantilènes*", în care nu se găsesc nici urme de „purul concept" sau „idee în sine". „Les Syrtes" sînt versuri de tinereţă, scrise sub influenţa parnasienilor şi mai ales a lui Théophile Gautier, descrieri elegante, într-un graiu precis şi cu expresiuni directe. Tot simbolismul lor stă în exprimarea ideilor abstracte prin analogii, în imagini concrete:

„Mon coeur est un cercueil vide dans une tombe."

Iar limba nu prezintă nici o inovaţie îndrăzneaţă, decît predilecţia pentru unii termini rari, neobişnuiţi sau arhaici. Versul în genere e clar, afară numai de cazurile în care vrea să-şi rîdă de cetitor, sau să-şi aplice cu tot dinadinsul principiile de estetică pentru a zăpăci pe naivi:

Ai-je sucé les sucs d'innomés magistères?
Quel succube au pied bot m'a-t-il donc envouté?
Oh! ne l'être plus, oh! ne l'avoir pas été!
Suc maléfique, ô magistères délétères!

„Cantilenele" sint versurile sale simboliste, sau scrise cu intenția de a fi simboliste. Dar şi aici simbolurile nu sint nici numeroase, nici obscure, de cele mai multeori metafore dezvoltate şi multiple, exprimate în strofe întregi, uneori chiar în poeme, şi devenind astfel alegorii, dar fără multe complicații şi foarte uşor de interpretat. Cantilenele simbolizează mai ales sentimente complexe, stări de suflet vagi, plutitoare, ce nu pot fi analizate, nici exprimate în limbagiul direct, care e prea brutal în preciziunea lui. Cîntările scurte sînt ca nişte melodii, in care imaginile şi muzica versului suggerează stările turburi din anumite clipe ale vieții sufleşti:

Sous vos longues chevelures, petites fées,
Vous chantâtes sur mon sommeil bien doucement;
Sous vos longues chevelures, petites fées,
Dans la forêt du charme et de l'enchantement.

Dans la forêt du charme et des merveilleux rites....

. . . .

Ceia ce rămine însă ca definitiv cîştigat, nu numai pentru simboliştí, dar pentru poezia franceză în genere, este o mare înmlădiere a artei de a versifica, prin care versul capătă multă muzicalitate. Totuşi Jean Moréas nu a fost partizan al versului liber, ci al unui vers mai liber. Toată acea mare revoluție, în formă şi în fond, anunțată în termeni atît de surprinzători, se reduce în definitiv la prea puțin lucru: fondul e, cum s'a văzut, foarte departe de metafizica germană ce a inspirat manifestul, iar forma abia îndrăzneşte să se ridice împotriva unor regule ce încă atingeau cu lanțuri prea grele versul, intre alte hiatus-ul şi cezura, continuînd astfel evoluția începută de Victor Hugo şi preconizată mai tîrziu de Théodore de Banville.

Din toată profesia de credință, dintre toate principiile proclamate cu o aşa pornire războinică în manifestul şcoalei simboliste, unul singur rămine ca un principiu de activitate stabil în toată viața lui Jean Moréas: „libertatea formei pentru cea mai desăvîrşită libertate a cugetării". Şi iată-l pe acest campion înverşunat al simbolismului, pe partizanul cel mai hotărît al cosmopolitismului, acel ce s'a inspirat din izvoarele cele mai deosebite: Baudelaire, Gautier, Poë, Heine, Shakespeare, Cervantes, reintors cu *„Le Pélerin passionné"* la tradiții, izvorul limpede al poeziei naționale, creind o nouă şcoală: romanismul. Acest poet „grammairien", cum îl numeşte M. Barrès, a fost întotdeauna atras de formele vechi ale sintaxei, lăsate în părăsire de graiul francez modern, iar dorința aceasta de a reînnoi limba actuală anemiată, sărăcită, curățită de atîtea expresii pline de farmec, de culoare şi putere, ce făceau strălucirea limbii din secolul al XVI-lea, a fost odinioară preocuparea romanticilor, care însă, fiind oameni fără erudiție, n'au putut crea decit o „sintaxă descusută şi fără rasă". Moréas cunoaşte limba franceză veche în perfecție, e un romanist erudit în adevăratul înțeles al cuvîntului.

Din primele sale opere, apare pasionat pentru chestiile de limbaj, are simțul limbii, căci „pune mîna dintr'o dată tocmai pe cuvîntul exact, pe imagina limpede şi forma precisă", zice Anatole France. Dacă e obscur pe unele locuri, aceasta e numai din cauza predilecției sale pentru formele vechi ale sintaxei, pentru substantive şi infinitive ce nu se mai întrebuințează azi în limbă, şi mai ales prin abuzul inversiunilor, elipselor şi eliziunilor. Şi astfel poetul naționalist francez, născut în Atena, începe lupta împotriva elementelor „barbare" din limba franceză modernă şi proclamă întoarcerea la strămoşii scriitori din timpul Renaşterii şi al Evului Mediu, care sînt fiii şi strănepoții Latinilor şi Grecilor. În anul 1893 întemeiază Jean Moréas şcoala „romană", scoțînd o nouă ediție a volumului „Le Pélerin passionné", din care înlătură toate poemele ce aveau în ele urme de simbolism. Zicem că a întemeiat *şcoala romană*, aceasta însă nu poate fi decît un fel de a ne exprima: „erudit ca un bătrîn umanist, spirit subtil, iubitor de lungi şi frumoase dispute, lupte intelectuale"—zice Anatole France, nu e de mirare că a putut să grupeze în jurul său discipoli gata să-l urmeze, oricare i-ar fi fost steagul.

Se poate însă privi această încercare altfel decît ca un „joc şi o plăcere de poet subtil", cum zice Beaunier, şi de erudit talentat? Se poate oare să încapă complexitatea sufletului nostru modern, şi mai ales a sufletului modern francez, în formele arhaice, naive şi stîngace ale trecutului medieval? Moréas a izbutit, ce e drept, să creeze capo-d'opere în genul acesta şi şi-a însuşit foarte bine această estetică creată prin o curioasă întoarcere îndărăt în cursul vremurilor; şi-a însuşit o clipă nu numai chipul şi limba cavalerilor de-odinioară, ca romanticii, predecesorii lui pe această cale, ci şi felul lor de a gîndi şi a se purta; şi-a pus toată ştiința şi tot talentul a-şi simplifica sufletul său hrănit de tot ce literatura omenească a produs mai subțire şi mai desăvîrşit ca artă şi meşteşug, şi a-l aduce la diapazonul sufletelor acelora vechi, stîngace şi naive. Spirit critic, înzestrat cu un dar de observație ascuțită şi cu o imaginație stăpînită întotdeauna de rațiune, el e mai mult intelectual decît poet. Aceasta a făcut posibilă desăvîrşita lui adaptare nu numai la întreaga literatură străină, aşa încît versurile sale „Airs et Récits" ar putea fi privite ca o „legendă literară şi artistică a secolilor", ci şi la spiritul şi opera a trei-patru secole de veche literatură franceză, cu totul necunoscută, făcînd din „Le Pélerin passionné" o operă de istorie literară, în care redă în versuri încîntătoare psihologia, ideile poetice, felul de a realiza în limba lor arhaică acest fond. Această operă înseamnă o erudiție şi o muncă uimitoare; pentru a scrie *„Le Dit d'un Chevalier qui se souvient"*, cu descrierea tuturor iubitelor sale şi felul cum acestea l-au trădat, a trebuit să cerceteze şi să spicuiască peste

douăzeci de *„romans"*,—şi iată această operă literară ţinînd un loc însemnat în critica literară franceză.

In toate producţiile aceste, sufletul lui Jean Moréas ne apare ca plăsmuit din tot ce a creat literatura omenirii de veacuri. El nu priveşte natura, nu simte iubirea, nu visează, nu doreşte şi nu regretă decît prin cugetarea şi plăzmuirea poetică a lumii întregi, din toate clipele din timp şi din spaţiu. In versurile lui cele mai simple şi mai uşurele sînt ecouri din vechile mituri greceşti, frînturi din superstiţii căzute în uitare, credinţi moarte, legende roase de rugina vremii. Muza lui ia uneori atitudinea vechei muze ateniene, dar împrumută şi podoaba sentimentalismului cam dulceag din pastoralele franceze, eleganţa rafinată a poeziei Renaşterii, gustul pervers pentru Lucifer, „cavalerul cu picioarele ca nişte furci", strigoii şi piticii născuţi din imaginaţia copilăroasă a poporului de pescari, urmaşii de azi ai glorioşilor Atenieni. Cu această erudiţie deosebită ce îl ţine oarecum prizonier, cu logica spiritului său critic şi controlul neîncetat al raţiunii sale asupra imaginaţiei, care-l sileşte să păstreze măsura chiar în acele versuri în care ar vrea atît de nebuneşte să reformeze estetica, el nu putea să creeze opera sa definitivă decît ca inovatorul de care vorbeşte Anatole France, inovator ce inovează puţin şi fără intenţia de a inova, în măsura talentului său firesc.

In volumele *„Stances"*, din care publică două în 1899 şi patru în 1901, revine din lungile sale peregrinaţii prin literaturile atitor secole şi, renunţînd de a mai crea o şcoală nouă, caută să-şi regăsească şi să-şi exprime adevărata sa personalitate, revine la clasicismul sau parnasianismul primelor sale încercări.

Din toate studiile amănunţite asupra limbii la originile ei, în vocabularul şi sintaxa ei, capătă o siguranţă în deosebirea valorii termenilor şi o aşa perfecţiune în expresie, o aşa măsură şi preciziune în alcătuirea frazei, încît, cu toată răceala şi simplicitatea lui, clasicismul lui Moréas e un clasicism din vremile noastre, un clasicism cum trebuia să fi fost la poetul ce a continuat a fi parnasian, a încercat a fi simbolist şi romanist, a fost un atît de credincios şi logic urmaş al romantismului în tendinţile sale cele mai caracteristice.

Moréas şi-o scos inspiraţia poetică din inteligenţă numai; în toată activitatea sa, i-a recunoscut precumpănirea în crearea şi ordonarea lumii:

Esprit astucieux, adorable puissance
 Qui sans cesse guide ma main
Sur la corde sonore et nargues l'innocence
 De mon entendement humain,
Ah! ne te lasses point d'éclairer les ténèbres
 De ma vie au sombre détour
Et de faire germer dans ses fentes funèbres
 Les fleurs plus belles que le jour.

(Stances II).

El a proclamat-o întotdeauna ca principiu renovator al artei moderne sub formă de *pur concept* mai întăi şi apoi a confundat-o cu frumuseţa:

.... Que l'intègre Beauté
Pénètre notre esprit avec tranquillité
Ainsi que l'eau reçoit un rayon de lumière...

Ei îi datoreşte simţul măsurii, cumpătarea, în care s'a perfecţionat cu timpul şi care l-au făcut să dea durerii, desnădejdei sufletului său dezamăgit, accentul acela de tînguire stăpînită, atît de mîndru şi calm, atît de depărtat de izbucnirile violente obişnuite altor poeţi, ce-şi cîntă durerile şi deziluziile, în versuri:

Le coq chante là-bas: un faible jour tranquille
 Blanchit autour de moi;
Une dernière flamme aux portes de la ville
 Brille autour de l'octroi.

O, mon second berceau, Paris, tu dors encore
 Quand je suis eveillé
Et que j'entends le pouls de mon grand coeur sonore
 Sombre et dépareillé.

Que veut-il, que veut-il, ce coeur! Malgré la cendre
 Du temps, malgré les maux,
Pense-t-il reverdir, comme la tige tendre
 Se couvre de rameaux?!...

Suferinţa lui se preschimbă în artă, în divina poezie menită:

A couvrir de beauté la misère du monde.

Viaţa lui întreagă a fost stăpînită de puterea acestei inteligenţi, el a trăit singuratic în mijlocul oamenilor şi al zgomotului, legăturile sale de prietenie nu au fost decît legături de inteligenţă, lungi dialoguri platoniciene, discuţii vii ce ridicau la înnălţimea consideraţiilor generale cele mai vulgare evenimente:

Que ce soit dans la ville ou près des flots amers
Au fond de la forêt ou sur le mont sinistre,
Va, pars et meurs tout seul en récitant des vers.
Ce sont troupeaux encore les cygnes du Caystre.

(Stances II).

Credincios vieții sale întregi, pînă ce a intrat în agonie a vorbit cu prietenii despre artă, care a fost preocuparea întregei sale activități și a murit zice Pierre Quillard, ca un erou care-și îndeplinește destinul, deși nu aștepta nimic nici de la Zei, nici dela D-zeu!

Cu Jean Moréas s'a stins în lumea literilor o nobilă fire de intelectual și un poet, dela care rămîne „Les Stances", capo-d'operă uimitoare prin perfecțiunea și simplicitatea sa, și care realizează în chipul cel mai desăvîrșit legătura dintre ritm, graiu, stil și idee.

Izabela Sadoveanu

Cronica artistică

Ștefan Popescu

Spectatorul, după ce a rătăcit cît va timp nedumerit și cuprins de îndoeli prin salele cu gust aranjate ale Expozițiunii *Tinerimii artistice*, printre operele altor simboliști, pointiliști, primitivi și etc., în care gustul, simțul culorilor și estetica sa au fost puse, adeseori, crud la încercare, se oprește, în fine, în fața operei lui Ștefan Popescu, în care găsește ideia inspirătoare și mijloacele de realizare, în armonie cu ceia ce s'a deprins a privi ca operă de artă consacrată. Pictura lui Ștefan Popescu nu e o enigmă propusă spre descifrare unui grup de inițiați și oameni de meșteșug, nu e o rafinare a bizarului și ingeniosului, ea se adresează marelui public, vorbește sufletului nostru întreg, inteligenții ca și senzibilității noastre. Artistul are conștiința unui ideal, credința în existența unei frumuseți adevărate, dorința de a o găsi și grija de de a o reda. De aceia opera sa e senină și pasionată în acelaşi timp. Tehnica sa desăvîrșită, instrumentul acela perfect pe care e așa de stăpîn, nu se scoboară niciodată la virtuozitate, la efectul căutat, voit, forțat, care lovește, silueșie atenția spectatorului, fără a-i mulțumi gustul artistic. In operele sale se simte acea admirație pentru natură, nemărginită, fără preocupare egoistă, fără scopul voit de a o reda, admirația marilor peisagiști Corot, Turner, Toyon, despre care Ruskin zice că aduce uitarea urii, alinarea dorului de răzbunare, ertarea și credința. Catifelarea umbrelor, mlădierea firească a liniilor, sînt făcute cu dragoste, parcă au fost dezmierdate de ochiul care le-a văzut și mîna care le-a zugrăvit. Știința lui de a compune, care i-a fost recunoscută de toți ca o calitate distinctivă, e tocmai în urmărirea și studiul îndelungat și pasionat al naturii, și astfel descopere poezia priveliștii celor mai obișnuite scene din viața cîmpului, un colț de pădure scăldat în lumina bogat colorată a toamnei, o cîmpie cu cîțiva pomi și tufani sub un cer jos în lumina întunecată și tainică cu străluciri neașteptate din timpul unei furtuni, sau acel simplu și obișnuit peisaj ce are atîta frumuseță în monotonia sa, sub cerul cu nouri rupți și atît de felurit luminați, din „După

ploae". Iubirea naturii îl face pe Popescu să îngrijească amănuntul în planul întăi, care apare întotdeauna conturat clar şi precis, real şi palpabil pe fondul, în care perspectivele se împletesc în linii deslegate, într'o nelămurire voită, pentru a da impresia depărtării, zarea largă, infinitul spaţiului îndărătul clipei precise, a locului *văzut* atît de limpede şi de exact de ochiul ascuţit al pictorului. Nici o dibuire, nici o ezitare în redarea acestor amănunte, ele par atît de bine prinse, încît penelul le zugrăveşte dintr'odată, le desemnează dintr'o singură trăsătură. Grija de amănunt, impresia aceasta de „tablou sfîrşit" în opoziţie cu „poşadeli" obişnuite pictorilor noştri tineri, nu împedică lărgimea facturii, libertatea penelului, şi nu s'ar putea zice că Popescu e un pictor care „pignoşează":—maniera sa e vie şi degajată. Simţi însă că ai a face cu un artist care a lucrat mult, tocmai pentru ca să capete acea stăpînire a tehnicii, care dă libertate desăvîrşită artistului in tratare, putinţa de a urmări natura în liniştea ei măreaţă şi armonia ei firească şi a o reda în realitatea ei adevărată, aşa cum o *vede* ochiul şi *o simte* inima sa. Scopul său nu e a-şi arăta dibăcia, măestria lui nu se scoboară nicăiri la virtuozitate de procedeu, ci e numai mijlocul care îi serveşte pentru a reda cît mai credincios viziunea entuziastă a naturii. De aceia în peisagiile sale nu alege privelişti de spectacol, iar ţăranii săi nu-şi caută nicăiri atitudini pitoreşti şi de efect, nu se grupează după necesitatea de a forma subiecte de tablouri, nu pozează nicăiri pentru a fi zugrăviţi, ci, la muncă sau la odihnă, se mişcă sau stau grupaţi după normele vieţii ce o au într'înşii. Artistul urmăreşte planul naturii, caută să prindă, în orice ar zugrăvi, liniile acele ce exprimă esenţa firii, redînd ca într'un rezumat puternic întregul trecut în clipa prezentă şi exprimînd aceia ce Ruskin numeşte „adevăr vital". Atîtea generaţii au repetat aceleaşi mişcări şi au făcut aceleaşi gesturi în decursul atîtor veacuri, şi aceasta trebue să le dee perfecţiunea, uşurinţa, naturaleţa, frumuseţa naturală şi graţia rustică atît de bine prinse şi de viu redate de pictor la ţăranii şi ţărancele sale, la muncă, în „La secere", „Bătutul porumbului", ca şi în odihnă, în „Cina muncitorilor" şi în „Popas".

Pînza cea mai însemnată, „Muncitorii la cină", impresionează din primul moment prin puterea ei de adevăr. E măreaţă cu perspectivele acele fuginde din fundul tabloului şi grupele de muncitori la cină, sămănate până în depărtare, evocă, nu o scenă din viaţa de la ţară, ci această viaţă întreagă, lumina, spaţiul, munca, traiul zilnic, în linii mari şi în amănunte, cum sînt acele unelte de gospodărie şi mămăliga de sub cortul improvizat la stînga. Fiecare grup de ţărani ce ospătează, chiar acele ce nu pot fi decît indicate în schiţe prea uşoare din cauza depărtării, uimesc prin adevărul şi naturaleţa atitudinii.

In grupul de pe planul întăi fiecare personagiu e viu şi adevărat, e *el* în parte şi ţăranul nostru în genere, acelaşi şi atît de diversificat în atitudini, în felul de a şedea, de a duce lingura la gură şi a bea din oală. Un moşneag în stînga, cu o faţă isteaţă de povestitor de iznoave şi glume cu înţelesuri, între o nevastă, căreia ştergarul îi aşterne o umbră aurie peste frunte şi ochi, şi un Romîn smead, ce duce lingura la gură cu acea gravitate aproape religioasă a ţăranului nostru, şi toţi bărbaţi şi femei, văzuţi din spete, din faţă sau din profil, au un fel de a şedea, o mlădiere în faldurii de la camaşă şi de la haine, un relief şi o realitate materială, care-ţi dau iluzia că-i poţi pipăi ca pe nişte oameni aevea.

In peisagiile mici, acelaşi adevăr şi naturaleţă aceiaşi perspectivă de fond, care le face să apară ca o fereastră deschisă asupra infinitului vieţii dela ţară, aceiaşi graţie a mişcării desăvîrşit executată de o fiinţă, în care deprinderea de a munci la cîmp a devenit un instinct, felul obişnuit şi firesc de a trăi ca o urmare a moştenirii atîtor strămoşi, dar mai ales e de observat armonia încîntătoare dintre ei şi cadrul în care se desfăşoară viaţa lor. Figurile omeneşti din aceste peisagii par a face parte din cadrul acela cîmpenesc tot atît de firesc ca şi dealurile, colinele, tufanii, copacii şi lanurile de grîu din cuprinsul cîmpurilor. Femeile par nişte flori mari de cîmp în lanurile aurii, mai ales în acele fuste roşii de un roş atît de dulce în umbre şi atît de triumfător şi luminos în nuanţele deschise, atît de just ca ton lîngă galbenul lanurilor şi aurul porumbului din drăgălaşul tablou „La bătutul porumbului". De altminteri preocuparea constantă a artistului pare a fi justeţa tonului mai mult decît strălucirea culorii. Ce armonie în distribuirea luminii în acea liniştită şi poetică scenă din tabloul „In faţa bisericii", ce egalitate în intensitatea diferitelor tonuri şi ce umbre uşoare transparente, ce calm în lumină, în umbră, în tonul culorii, în atitudinile şi mişcările oamenilor.—E toată evlavia şi poezia zilei de sărbătoare în sat. In fiecare tablou artistul are o surpriză, cu acelaşi procedeu, cu aceiaşi manieră artistul izbuteşte să fie mereu altul, să-şi desfăşure personalitatea în mod armonios, rămînînd mereu acelaşi, să arunce în fiecare nouă lucrare o lumină asupra sufletului său. „San Marc noaptea" se înalţă cu miile sale de podoabe şi culorile ce se reflectă abia ghicite în întunericul transparent al nopţilor veneţiene, o evocare a trecutului, un vis al lui Ocheanos, măreţ şi impresionant, cu umbrele Veneţienelor svelte, ce se strecoară printre coloane învăluite în şalurile lor negre. In „La mare" lumină, spaţiu, strălucire, simplicitate în privelişte. O singură observare în ceia ce priveşte cerul în genere: s'ar părea că artistul e obsedat de amintirea altor ceruri, la noi azurul, lumina de sus, acea care se reflectă atît de frumos în tot ce pictează Ştefan Popescu pe pămînt, pare a fi mai albă, mai strălucitoare, mai francă decît cerul cu azurul cam stins al peisagiştilor francezi, este singura „defaillance" ce impresionează ochiul spectatorului în această operă atît de bogată şi de desăvîrşit armonioasă a pictorului.

Erato.

Cronica ştiinţifică

Origina şi natura cometelor

In momentul cind scriu această cronică, nu ştiu dacă pămîntul va trece sau nu prin coada cometei Halley; dar ştiu că posibilitatea acestui eveniment preocupă toată lumea, pe care ziarele o ţin în curent cu tot felul de date.

Cometa Halley s'a bucurat în toate timpurile, cînd a apărut, de o deosebită atenţie, din pricina mărimii şi frumuseţii sale. Ea a făcut aşa impresie în lume, încît astronomii curioşi au găsit notate, prin diferite scrieri şi la diferite popoare, mai toate revenirile acestei comete de mai bine de două mii de ani încoace. Ceia ce este interesant e că multe din apariţiile cometei au coincidat cu evenimente sociale remarcabile. Dintre ele nu voi nota decît coincidenţa între căderea Constantinopolului şi apariţia cometei Halley din 1453.

Dar nu numai acestor coincidenţe se datoreşte puternica impresie pe care cometele o fac asupra omului, ci mai cu samă faptul apariţiei lor neaşteptate. In stabilitatea eternă a raporturilor aparente dintre astre şi în regularitatea matematică a mişcărilor lor, vagabondajul cometelor pare cu totul nenatural, ca ceva extraordinar, în orice caz. Nu e dar de mirare că omul a legat, de multă vreme, întîmplările istorice de apariţia „stelelor cu coadă".

Astronomii au dovedit, însă, că şi aceşti aştri rătăcitori urmează drumurile impuse de legile nestrămutate, universale; ba, pentru sute de comete, calculele sînt aşa de precise, încît, în orice moment, un observator astronomic poate spune în ce parte a universului fără margini se găseşte cutare sau cutare din ele. Intrebuinţarea recentă a fotografiei în astronomie a pus în mîna observatorilor un mijloc de a descoperi cometele, chiar cînd, fiind la miliarde de km., nu pot fi zărite nici cu telescoapele.

Multă vreme cercetările astronomice s'au mărginit să determine drumul descris de comete, să calculeze repegiunea cu care ele îşi fac cursa

în jurul soarelui şi să stabilească data exactă cînd ele vor trece prin faţa soarelui.

In această epocă a studiilor astronomice s'au stabilit, pentru cîteva comete, şi abaterile ce le-au suferit în drumul lor din pricina influenţii altor corpuri cereşti. S'a mai stabilit apoi că între comete şi meteori (stele căzătoare) sînt strînse, foarte strînse relaţiuni.

Cînd spectroscopul a permis analiza materiei cometare, atunci cunoştinţele asupra acestor musafiri au crescut considerabil. Astăzi, cînd, în ultimii 10 ani, concepţiunile noastre asupra structurii materiei şi asupra formelor şi transformărilor energiei universale s'au modificat simţitor, rezultatele studiilor amănunţite, ce se vor face asupra cometei, sînt aşteptate, în lumea ştiinţifică, cu o vie şi legitimă nerăbdare.

Nu e de mirat, prin urmare, că în vederea sosirii cometei Halley, s'au împrăştiat zeci de savanţi pe la observatoriile astronomice, presărate în diferite regiuni ale pămîntului. In fiecare din observatorii, cometa va fi supusă măsurătorilor, analizei spectrale, i se va fotografia capul, coada şi toate mişcările pe care va binevoi a le face, încît literatura ştiinţifică,—ce va apărea după marele eveniment dela 5/18 Mai a. c.,—va întrece, poate, toate scrierile publicate până acum asupra tuturor cometelor.

Problema care preocupă mult spiritele e acea asupra originii şi naturii cometei, de care mă voiu ocupa în a doua parte a cronicii de faţă. In prima parte voiu arăta cum s'a stabilit înrudirea cometelor cu stelele căzătoare.

I

Relaţiunile dintre comete şi stelele căzătoare. Meteorii sau stelele căzătoare sînt corpuri cereşti, în genere mici, care, intrînd în sfera de atracţiune a pămîntului, cad spre el cu o iuţeală de peste 70 km. pe secundă. Pătrunzînd în atmosfera terestră, aceşti corpi cereşti se încălzesc, devin luminoşi. In unele cazuri corpurile aceste au un volum mic şi din pricina căldurii, născută prin frecare, se topesc şi nu ajung la pămînt. Existenţa lor o cunoaştem după urma luminoasă pe care o lasă în aer. In aceste cazuri avem a face cu *stele căzătoare.*

In alte cazuri meteorul e prea mare şi nu se topeşte întreg, ci ajunge la pămînt. Asemenea „pietre din cer" sau *uranoliţi* sînt astăzi mulţime prin muzeele statelor civilizate, şi mulţumită lor ne putem da samă de compoziţia meteorilor. Cînd uranolitul intră în atmosfera pămîntului, devine luminos şi are aparenţa unui glob de foc. Sub această formă e numit *bolid.*

Compoziţia chimică a uranolitelor e complexă; în genere, predomină în ele ferul, nichelul, cobaltul, siliciul, substanţe ce sînt şi pe pămînt. Un fapt, care merită o deosebită atenţiune, e acela că meteorii cuprind în masa lor cîtimi mari de gazuri.

Stele căzătoare a văzut oricine; numai astronomii, care au notat toate fenomenele importante din existenţa lor, au ajuns însă să stabilească înrudirea dintre ele şi comete.

S'a remarcat că sînt cîteva zile—nopţi—pe an, în care numărul stelelor căzătoare e foarte mare. Astfel în fiecare an între 10—14 August, cad mulţime de stele dinspre constelaţia Perseu. Ele au fost numite într'un cuvînt *Perseide*. Intre 13 şi 16 Noembre, în fiecare an, iarăşi cad multe stele, însă dinspre constelaţia Leului. Aceasta e epoca *Leonidelor*. In sfîrşit, între 23—27 Noembrie cad meteori dinspre constelaţia Andromedei (epoca *Andromedidelor*).

Avem, prin urmare, o periodicitate anuală în căderea meteorilor dinspre cele trei constelaţii citate. Dar s'a observat şi o periodicitate mai lungă. Astfel, din 33 în 33 de ani, la epoca Leonidelor, e o adevărată ploaie de stele. Din 13 în 13 ani avem ploaie de stele la epoca Andromedidelor.

Astronomii, urmărind aceste fapte, au stabilit că în jurul soarelui se mişcă, pe anume drumuri, adevărate nebuloase de corpuri mici, sfărîmături ale unui corp ceresc mai mare. Drumul parcurs de aceste corpuri a fost cu preciziune stabilit şi el intretaie drumul pămîntului. La epoca de intretăere, unii corpi sînt atraşi de pămînt şi cad spre el. Pentru a ne explica ploile de stele dela perioade mai lungi, n'avem decît să ne închipuim că în afară de corpii mici, cam depărtaţi între ei, este, undeva pe orbită, un adevărat roiu de meteori. Acest roiu se întîlneşte cu orbita pămîntului la 13 ani (Andromedide), ori la 33 (Leonide), şi din el cade ploaia de stele.

O dată acest lucru stabilit, astronomii au putut preciza timpul în care trebue să cadă ploaia de stele, cum prezic şi momentul trecerii cometelor prin faţa soarelui.

Schiaparelli, marele astronom italian, studiind orbitele acestor meteore le-a găsit analoage cu orbitele cometelor şi stabileşte strînsa relaţiune dintre meteori şi comete. El afirmă chiar că unele comete sînt în legătură cu cîteva grupe de asemenea meteori, aşa că descriu aceleaşi orbite. Schiaparelli mai afirmă, în sfîrşit, că stelele căzătoare sînt foarte probabil rezultatul dezagregării cometelor.

Cercetările de mai tîrziu au confirmat această părere. Astfel, orbita Perseidelor e identică cu acea a cometei descoperită de Tuttle la 1862, iar obita Andromedidelor e tocmai acea a cometei Biela, dispărută din 1852. La epocile cînd ea trebuia să apară din nou (1872 şi 1885), a căzut, la 28 Noembrie, o mare cîtime de meteori.

Relaţiile între meteori şi comete sînt prin urmare de netăgăduit, şi acum putem trece la subiect.

II

Astronomul *A. C. D. Crommelin* pune la punct,—ca să zicem aşa,—în revista *Scientia*, chestia *originii şi naturii cometelor* (the origin and nature of comets), şi părerile lui le rezum mai jos.

Crommelin nu crede venit momentul să se caute o soluţie complectă problemei relative la natura şi origina cometelor, dar socoate că e necesar să mărginească cîmpul în care se pot căuta soluţiunile.

Crommelin arată că cometele periodice aparţin sistemului solar. Prin urmare, în sfera de influenţă a soarelui trebue căutată origina lor. Asupra acestei chestiuni s'au emis trei ipoteze: 1. cometele rezultă din erupţiunile ce se produc în soare; 2. ele rezultă din erupţiunile ce se produc în planetele mari, gigantice, a căror stare e analoagă cu a soarelui; 3. cometele sînt fragmente rătăcite din nebuloasa primitivă, mama sistemului nostru solar; că, prin urmare, propriu vorbind, cometele nu sînt înrudite, direct, nici cu una din massele cosmice, care formează sistemul nostru solar actual.

a. Pentru ideia originii solare pledează două fapte: întîi, că erupţiunile de gaz, ce se observă pe soare, se produc cu aşa iuţeală, încît e sigur că ajung la depărtări foarte mari de acest astru; al doilea, spectrul cometelor e ca acel al fotosferei soarelui. Dar, pe de-oparte această origină nu ne-ar explica existenţa ferului metalic, solid, în simburele cometei; pe de altă parte, calcule astronomice precise dovedesc că, după un timp oarecare, cometa trebue să ajungă iarăşi pe soare,—ceia ce însă observaţia nu dovedeşte: cometa Halley e observată de acum peste 2000 de ani şi nu dă nici un semn că va cădea pe soare. Sînt încă şi alte dificultăţi, care se opun ideei unei origini solare.

b. In jurul planetelor gigantice, cum e Jupiter, călătoresc, în sbor nebun, mai multe comete, şi astronomii descopăr, în fiecare an, altele nouă. Pe lîngă Jupiter mai au comete Saturn, Uran şi Neptun. Chiar cometa Halley a fost cîndva în sfera de influenţă a acestei din urmă planete.

S'a susţinut că materia cometelor ar fi rezultatul unor erupţiuni neînchipuit de groaznice, pe lîngă care catastrofa din 1883, la erupţia vulcanului Krakatoa, ar fi un nimic. In sprijinul acestei idei vine faptul că în atmosfera lui Jupiter se petrec tulburări de o extremă violenţă şi că o pată mare, roşă, permanentă, e semnul unui cataclism puternic. Apoi, nişte rînduri de pete albe, în atmosfera aceleiaşi planete, ar fi semnul unor groaznice erupţiuni.

c. A treia ipoteză, privitoare la origina cometelor, pretinde că aceşti vagabonzi cosmici sînt fragmente desfăcute din nebuloasa primitivă şi izolate de ea. La această ipoteză au ajuns astronomii căutînd să explice considerabila depărtare a cometelor de soare, chiar în timpul periheliei. Un lucru însă îngreuia ipoteza: soliditatea simburelui, care nu putea rezulta, aşa cum este, din nebuloasa primitivă.

Ar trebui să admitem că nebuloasa primitivă nu era gazoasă, ci meteorică, formată din bolizi.

„Meteorii sînt corpi aşa de complexi, din punct de vedere al structurii şi compoziţiunii lor, încît ar fi greu să-i considerăm ca reprezentînd forma primitivă a materiei: ei ar fi mai curînd nişte sfărîmături din

lumi anterioare. Această idee ne conduce, în mod natural, la ipoteza recentă a profesorilor Moulton şi Chamberlin, ipoteza planetesimală".

Această ipoteză se bazează pe existența unui soare izolat, care se răcise şi prinsese coajă. De acest soare s'a apropiat, într'o vreme, un alt soare, sub influența căruia cel dintăi a suferit enorme tulburări. Atunci s'a desfăşurat în univers una din acele drame, de care nici idee nu ne putem face, şi al cărui act final a fost însă constituirea sistemului nostru solar de azi, cu soarele, planetele, roiurile de bolizi şi deci cu cometele sale. Meteorii, astfel produşi, păstrează proprietățile cojei soarelui izolat, coajă care cuprinsese în ea mulțime de gazuri (pe care le găsim în meteori).

Deşi oarecare observațiuni astronomice sprijină ideia unor drame cosmice, ca cea descrisă mai sus, totuşi, aplicată la comete, ipoteza Moulton şi Chamberlin e mai curind o concepție plauzibilă şi nu o ipoteză care ar avea la bază măcar citeva fapte observate.

Prin urmare, asupra originii cometelor, Crommelin nu găseşte nici o ipoteză justificată pe deplin.

Asupra naturii cometelor, Crommelin socoate bine stabilit că nucleul e format din o cantitate mai mare sau mai mică de meteori.

E probabil că meteorii aceştia degajează continuu mici citimi de gaz (cel puțin în vremea cît sînt în vecinătatea soarelui). Părerea mai veche că în jurul sîmburelui cometar ar fi o atmosferă primitivă este inadmisibilă, deoarece, dacă ar fi fost, s'ar fi perdut demult, cum s'a împrăştiat atmosfera lunei.

Cîtimea de gaze, cuprinse în meteorii din capul cometei, e, desigur, limitată, deaceia la multe comete periodice s'a observat o micşorare a cozii pe măsură ce îmbătrîneau. Desigur că multe comete au rămas fără coadă şi atunci au dispărut din vederea noastră. Aceasta a fost, după toate probabilitățile, soarta cometei Biela, de care am vorbit mai sus. Faptul că o cometă, cum e aceia a lui Halley, are o coadă enormă, ce pare că a rămas tot aşa de mare vreme de 2000 de ani, ne-ar dovedi două lucruri: 1. că numai la periheliu—în apropiere de soare—cometele degajează mai multă materie gazoasă, altfel... fac economie, şi 2. că bolizii ce formează nucleul sînt foarte mari. Prima părere ne face să credem că cu cît o cometă vine mai rar prin fața soarelui, cu atît îşi păstrează mai multă vreme coada.

In sprijinul ideei că nucleul e solid vine faptul că, la această massă, se pot aplica legile gravitațiunii universale, pecînd la coadă nu. Trecerea cometei Halley la 5 Mai prin fața soarelui va clarifica chestiunea solidității sîmburelui.

Ce forțe produc coada cometei? Pentru a explica pricina degajării gazelor din sîmbure n'avem nevoe să recurgem la altă forță decît căldura soarelui; dar, pentru a explica pentruce coada e totdeauna în direcția depărtată de soare, adică pentru a explica repulziunea cozii de către soare, s'au emis trei ipoteze: 1. repulziunea materiei cozii e produsă de presiunea luminii; 2. ea e datorită repulziunii electrice; 3. ea e rezultatul bombardării mecanice a electronilor sau părticelelor de materie pe care soarele le aruncă cu violență în spațiu. După toate probabilitățile, fiecare din aceste trei forțe au partea lor de acțiune, cea din urmă jucînd rolul cel mai important. Asupra primei ipoteze, care pare mai curioasă, voiu da cîteva lămuriri.

Teoria şi experiența au pus în lumină presiunea pe care o exercită razele de lumină. Nichols şi Hull au reuşit, cu ajutorul unor proecțiuni luminoase, să formeze un fel de cozi cometare din sporii foarte fini ai unei ciuperci, spori care cădeau dintr'un aparat asămănător cu un ceasornic de nisip. P. Lebedew anunță în „Scientia" că a reuşit să construiască un aparat, prin care se poate urmări, cu ochiul, efectul presiunii razelor luminoase, şi crede că simpla presiune a luminii ar putea explica repulziunea gazelor degajate de sîmburele cometei spre a forma coada.

Dar se ivesc şi alte dificultăți, din care cea mai importantă e următoarea: coada cometei nu e tocmai în direcția liniei ce ar uni centrul cometei cu centrul soarelui. Dacă direcția cozii ar fi determinată numai de forțele solare, coada ar avea această direcție. Ori, măsurătorile dovedesc că este destul de apreciabil unghiul pe care direcția cozii îl formează cu direcția soare—cometă. Această abatere ne face să bănuim nişte forțe de repulziune în afară de cele cu origina solară.

Din cele spuse mai sus se poate judeca cît de interesantă este problema cometelor şi la cîte întrebări cred că vor răspunde astronomii, fizicienii, chimiştii şi filozofii, după studiile precise care se vor face asupra cometei Halley.

Oricîte date se vor aduna, este probabil că nu vom şti mai mult asupra originii cometelor; vom avea, însă, informațiuni mai precise despre natura cometelor, grație progreselor pe care le-a făcut în anii din urmă fizica-cosmică.

T. A. B.

Cronica teatrală

„Necunoscuta" şi „Duelul"

Stagiunea teatrală s'a închis. Ca toate lucrurile la noi, ambele teatre, deschise cu entuziasm, cu încredere, într'un moment frumos de întrecere şi de emulaţiune, s'au închis în nepăsarea generală. Aproape nu se ştia că se mai joacă. *Necunoscuta* la Naţional, *Duelul* la Teatrul Davila, au fost parcă anume alese pentru înmormîntarea stagiunii.

Necunoscuta e o melodramă care ar fi stors lacrimi generoase şi respectabile generaţiei de-acum 15—20 de ani. O femee alungată dela căminul conjugal, ajunsă prostituată, apoi ucigaşă, adusă în faţa juraţilor, apărată de propriul ei fiu care n'o cunoaşte, achitată, recunoscută de soţul ei de odinioară, ertată şi murind în momentul împăcării, în sinul familiei. Iată toate elementele melodramei clasice. Adăogaţi problema morală pe care o pune autorul: dacă adulterul femeei trebue să fie ertat sau nu, şi veţi avea icoana perfectă a piesei lui Bisson.

Această problemă morală se pune din actul întăi. Soţul înşelat şi care şi-a alungat soţia necredincioasă e anunţat că o doamnă îl aşteaptă în salon. Doamna nu-i altcineva decît soţia pocăită. Rugăminţi, lacrimi, fringeri de mîni, nimic nu e în stare să înmoae inima bărbatului ultragiat. Deşi o iubeşte, căci o iubeşte încă, el pune mai presus de sentiment, de dragoste, de pocăinţa celeia care a greşit, cinstea familiei. In numele cinstei acesteia, în numele moralei curente, care porunceşte bărbatului înşelat să-şi lepede soţia sau s'o ucidă, eroul nostru, spirit mai calm şi însufleţit de sentimente mai mult burgheze, se decide pentru prima soluţie. Deci rugăminţele vor fi zădarnice. Soţia vinovată va pleca. Soţul va păstra copilul şi, fireşte, şi zestrea, o sută sau mai multe sute de mii de lei. După plecarea ei, cum era de aşteptat, salvatorul moralei conjugale îşi va prinde capul între mîni şi va cădea pe un scaun, doborît de lupta sufletească ce s'a dat într'însul. In această atitudine îl găseşte un prieten din copilărie. Amîndoi se uită surprinşi unul la altul. Vai, cum au înbătrînit!

Prietenul a iubit o femee, n'a fost iubit, şi-a plecat în lume să-şi potolească durerea şi să uite. El invidiază fericirea celuilalt. Dar a-

cesta rîde amar. Ii povesteşte tragedia lui casnică, îi spune cum adinioarea chiar soţia trădătoare şi pocăită i-a cerut ertare şi cum el a avut tăria să fie neînduplecat.

In clipa aceasta problema se complică. Femeia pentru care prietenul a plecat în lume, e tocmai femeia alungată. In numele iubirii deodinioară el îşi impune nobila datorie să convingă pe bărbatul înşelat că trebue să erte. După un şir de argumente sentimentale, şi cu concursul binevoitor al autorului, bărbatul e convins. Ca în vremurile emoţionante ale melodramei, amîndoi prietenii îşi string mînile şi-şi şterg pe furiş lacrimele din colţul genelor. In momentul acesta solemn, se lasă cortina.

In actul al doilea sîntem cu vre-o douăzeci de ani în urmă. Soţul şi prietenul nu-şi putuseră pune planul în aplicare. Femeia apucase să se îmbarce pe un vapor pentru America. E destul s'o vedem intrînd într'o odae sărăcăcioasă de otel, îmbătrînită, veştejită, obosită, urmată de „tipul" ei, un fel de craidon sgomotos, vesel, vulgar, ca să înţălegem tot ce s'a petrecut în aceşti douăzeci de ani. Trecută din bărbat în bărbat, alunecată pe povîrnişul viţiului şi al mizeriei, cu cît perdea farmecul şi graţia tinereţii, venea acum, mînată de întîmplarea oarbă, să debarce într'un port oarecare al ţării ei natale. Ultimul ei amant, chemat de nişte vechi prieteni în vederea unor afaceri rentabile şi dubioase, o aducea cu dînsul. Acesta ştia ceva foarte vag din viaţa ei. Bănuia mai mult că odată şi-odată făcuse parte din lumea bună. Cînd prietenii lui îl caută la otel şi-i spun despre ce este vorba, anume de-o societate care să fie în curent cu păcatele fiecărei familii bogate, astfel ca să se poată exploata teama lor de scandal, el se gîndeşte imediat la amanta lui. Işi aduce aminte că odată ea-i vorbise de o zestre mare. O întreabă pe departe, îi smulge cîteva mărturisiri, dar face prostia să-i destăinuiască ce urmăreşte. Prostituata urlă ca o fiară rănită. Nu, asta nu. Nu-i pasă de zestrea ei. Nu vrea să ştie de bani. Copilul ei, singurul ei copil, nu trebue să afle ce-a ajuns mama lui. Amantul se încăpăţînează, îi strigă că ştie acum destul ca să facă cercetările el singur. Şi pe cînd, furios, se îmbracă şi vrea să plece pe uşă, ea, prostituata pîngărită dar mamă neprihănită, se repede, ia revolverul, îi aţine calea şi, pentrucă el vrea să treacă cu orice preţ, trage într'însul.

In actul al treilea o găsim în faţa juraţilor. Judecătorul de instrucţie n'a putut să-i scoată un singur cuvînt din gură. Recunoaşte crima şi atît. Zădarnic preşedintele îi pune întrebări peste întrebări, zădarnic îi arată că tăcerea ei absurdă îi îngreuiază situaţia. Incruntată şi mută, ea aşteaptă osînda. Numai cînd avocatul tînăr care o apără, o îndeamnă cu vorbe blînde de compătimire, ea se înfioară şi parcă are o presimţire stranie. Dar deodată un ţipăt strident ridică publicul în picioare. Preşedintele a pronunţat numele avocatului, şi numele acesta e numele copilului ei. Căzută cu capul pe banca a-

cuzării, plîngînd cu hohote, nu mai știe nimic, nu mai simte, nu mai aude pledoaria care va smulge juraților un verdict de achitare. Scoasă pe brațe din sală, nu se va trezi decît în actul al patrulea, în casa soțului de altădată, între mobilele cunoscute, între prietenul, bărbatul și copilul ei. Inconjurată de dînșii, în ultima licărire de lumină a agoniei, ea-i recunoaște, primește ertarea unuia, sărută fruntea altuia și moare în apogeul virtuții răsplătite, cum se moare în melodramele serioase și cinstite.

Dacă vă întrebați : ce a vrut să demonstreze autorul în lungul celor patru acte, căci fără îndoială a vrut să demonstreze ceva, e greu de găsit un răspuns mulțumitor. Cel mult femeile măritate pot învăța că nu trebue să părăsească niciodată căminul conjugal, chiar cînd dragostea, mai puternică decît toate legile morale și decît sărmanele convenții omenești, le îndeamnă să-și caute fericirea în alte brațe, decît într'ale bărbatului legitim ; iar bărbații pot scoate învățămîntul că niciodată nu trebue să fie neînduraţi cu femeia care a păcătuit și care se întoarce pocăită. Cum vedeți, o morală dulceagă, un fel de politică împăciuitoare pentru amîndouă sexurile, așa ceva ca o transpunere în domeniul sentimentelor a principiului politicianilor fricoși : armonia dintre clase.

După chipul și asămănarea piesei, așa a fost și interpretarea. Decorurile străvechi și uzate dădeau perfect de bine impresia vetustății acțiunii și caracterelor. Am revăzut pentru a nu știu cîtea oară eternul salon, alb odinioară și azi cenușiu, care parcă privește zîmbitor și ironic, cu ochii nenumărați ai spărturilor și găurilor de tot felul, opera artistică a direcției.

D-na Demetriad, așa de ștearsă în toate rolurile stagiunii acesteia, a fost însuflețită și d-sa de desfășurarea intrigii melodramatice. Insfîrșit a putut și d-sa să plîngă, să se vaete, să-și frîngă mînele, fără teamă că va trăda intențiile autorului. Dacă d-nei Demetriad i-ar fi plăcînd să-și amintească epoca entuziastă a copilăriei, cu ce emoție trebue să-și fi adus aminte de vremea cînd plîngea în staï la cele „Două Orfeline". D. Sturza a fost declamator atît cît îi îngădue rolul. D. Atanasescu a fost simplu și emoționant fără exagerare. D-sa a reușit să dea o notă de realism modern pledoariei din actul al treilea. Păcat că în actul al patrulea nu s'a putut înfrîna și-a alunecat pe panta melodramatică. D. Constantinescu, în rolul tipului vulgar și vesel, foarte bine. In total, o interpretare care ar fi stors lacrimi cît pumnul generației contemporane războiului independenței, dar care, în vremea noastră de gusturi subtile și rafinate, n'a putut să miște decît sufletul veșnic tînăr al galeriei. Cu *Necunoscuta* la Național s'a întîmplat, într'un fel, ceia ce s'a petrecut cu *Duelul*, din alt punct de vedere, la Teatrul Davila.

Duelul e o piesă cu caracter strict local. Problema pusă de autor se desemnează într'un cadru nu numai local, dar specific unei clase, sau, mai bine, unei caste sociale. Cu toată pretenția de generalizare a

problemei : conflictul dintre știință și religie, duelul dintre ideile moderne, în ce privește iubirea și prejudecățile religioase, în privința aceleiași iubiri, Lavedan n'a izbutit să scoată altceva din cele trei acte ale lui decît o anecdotă interesantă în cîteva scene, banală în cele mai multe și foarte puțin verosimilă în total, mai cu samă pentru un public cu desăvîrșire străin tradițiilor și preocupărilor religioase.

Inchipuiți-vă o femee, firește din lumea mare, și care se îndrăgostește de un om de știință. Doamna se ferește să-și dea pe față iubirea, are aerul că nu caută în intimitatea prietenului ei decît un sentiment vag și ideal de tovărășie intelectuală și, pe deasupra, își dă aere de liber-cugetătoare. Cași dînsa, omul de știință a răbdat luni de zile în tăcere, fără să-și destăinuiască focul inimii, simțind instinctiv, cum sînt mai toți bărbații, că drumul cel mai sigur la desnodămîntul iubirii e o prietenie caldă și nebănuitoare. Cum însă prieteniile acestea dintre bărbați și femei se sfîrșesc de obicei cu declarații înflăcărate de dragoste, eroul lui Lavedan nu va face nici el excepții la regula generală. In actul întîi, asistăm la scena fatală a destăinuirii. Doamna, ca orice doamnă din lumea bună care se respectă, în primele cinci minute pare supărată și deziluzionată, în cele cinci minute următoare se revoltă și ia hotărîrea irevocabilă să nu-l mai vază niciodată, iar în ultimele cinci minute, în fața durerii adevărate, a suferinții care face să tremure glasul grav de rugăminți și cald de făgădueli de fericire, se înduioșează, se îmbunează și promite o întîlnire apropiată.

Din nenorocire însă, doamna liber-cugetătoare făgăduise întîlnirea fără să-și consulte duhovnicul.

Intr'o anumită lume, ceremonia aceasta a consimțimîntului divin nu e o simplă formalitate. Ea face parte din dezvoltarea normală a intrigilor amoroase. Vă închipuiți prin urmare mirarea și nedumerirea publicului nostru, care un act întreg, actul al doilea, a trebuit să asculte sfaturile duhovnicului și să urmărească peripețiile premergătoare consimțimîntului divin. Cu siguranță, printre miile de Romîni care au azistat la reprezentațiile *Duelului* nu s'a găsit unul care să înțăleagă sau să admită amestecul preotului într'o afacere intimă de ordin lumesc ; și ași pune rămășag că dintre miile de Romînce n'a fost una care să evoce în sufletul ei amintirea unui duhovnic binecuvîntînd cu un gest îngăduitor și bun inocentul păcat al unui amor nelegitim. Din fericire, la noi iubirile se leagă și se desleagă cu o incomparabilă ușurință. Probabil că aceasta a fost și pricina pentru care cea mai mare parte a actului al doilea a interesat foarte puțin publicul nostru.

Cea mai mare parte numai, căci sfîrșitul actului acestuia și cîteva scene din ultimul act au izbutit să fie pe placul spectatorilor. In adevăr, în această parte a piesei, acțiunea se complică pe neașteptate. Grație întrucîtva intervenției divine, intervenție secondată de concursul autorului, se întîmplă minunea că duhovnicul din actul al doilea e tocmai

fratele omului de ştiinţă. Ambii fraţi nu s'au văzut de ani de zile. Nici nu mai ştiu aproape de existenţa lor. In orice caz, omul de ştiinţă nu cunoaşte locuinţa fratelui lui. Neliniştit însă ca toţi bărbaţii care aşteaptă prima întîlnire, temîndu-se că doamna nu se va ţine de cuvînt, o aşteaptă în preajma casei ei, o vede plecînd într'o direcţie opusă locuinţii lui, o urmăreşte, o surprinde intrînd într'o casă necunoscută, urcă scările după dînsa, bate furios la uşă, şi-o găseşte în momentul psihologic al spovedaniei, in chilia preotului şi fratelui lui. Duelul începe. Preotul face apologia castităţii; omul de ştiinţă slăveşte frumuseţa glorioasă a iubirii. Duhovnicul arată penitentei lui calea spinoasă a renunţării şi recompensa minunată a raiului ceresc; omul de ştiinţă făgăduieşte plăcerile supreme ale voluptăţii şi insinuiază zădărnicia răsplatei dumnezeeşti. Chiar după ce doamna pleacă, turburată şi ştiind mai puţin ca oricînd ce să facă, ambii adversari se măsoară cu ochii şi continuă cu înverşunare duelul lor. Cuvintele sînt atît de pătimaşe, preotul apără cu-atîta înflăcărare drepturile incontestabile ale Mîntuitorului asupra aleselor lui, omul de ştiinţă, simţind că-i scapă prada, tună şi fulgeră cu-atîta impetuozitate împotriva făţărniciei religioase, încît spectatorul prevede în fotoliul lui că, dacă nu intervine grabnic degetul lui Dumnezeu, duelul se va termina cu un cadavru. Spectatorul nu s'a înşelat. A doua minune se săvîrşeşte. Autorul a tras o altă sfoară. Duhovnicul s'a îndrăgostit de penitenta lui.

In actul al treilea ne-o mărturiseşte el însuşi. Poate că nu mai era nevoe. Dar pentrucă o confidenţă face totdeauna plăcere, o ascultăm fără prea multă nerăbdare. Aflăm aşa dar în actul al treilea că în duelul dintre iubire şi Dumnezeu, Dumnezeu, probabil cu o maliţioasă plăcere, în vederea perpetuării speciei, s'a lăsat bătut. Doamna, vindecată de biserică, de raiuri şi de duhovnici, va cădea în braţele omului de ştiinţă; pe cînd preotul îndrăgostit va lua toiagul misionarului şi va porni spre continente mai prielnice propagandei creştine, să propovăduească unor vagi triburi sălbatice principiile şi deliciile renunţării. Aşa se afirmă binefacerile civilizaţiei: cînd nu mai poţi să faci răul la tine acasă, te sileşti să-l faci aiurea.

In rolul preotului, d. Bulandra a pus mai mult patos decît căldură concentrată. D. Bulandra e prea tînăr şi prea înflăcărat pentru rolurile impregnate şi constrînse de disciplina bisericii. D. Manolescu neîntrecut ca patimă sobră şi comunicativă. Ceilalţi au făcut ce-au putut din caractere cu desăvîrşire străine vieţii noastre şi dintr'o piesă absolut indiscifrabilă pentru un public sceptic şi plin de-o filozofică nepăsare faţă de problemele religioase.

N. D. Cocea

Cronica veselă

Noapte de Mai

Sărman cismar!
Ce demon te-a ursit să stai
Pe tripiedul tău barbar,
In noapte limpede de Mai?

O şoaptă prinde să 'nfioare
Umila ta singurătate.
Prelung şi rar în depărtare
Un clopot, miezul nopţii bate.
Coboară vremea, ca o apă
Nestăvilită 'n lunga 'i cale,—
Şi fiecare ceas îngroapă
Comoara tinereţii tale....

*

Ca nişte ritmice ciocane
Răsună paşii pe asfalt,—
Sînt ghete mari „americane"
Şi ghete mici, cu tocu 'nalt...
Acum odaia 'ţi pare mică,
Te uiţi cu silă împrejur,—
Un fum subţire se ridică
Din lampa ta cu abajur.
Şi iată, ca 'n atîtea rînduri
Ai devenit sentimental,
Privind cu ochii duşi pe gînduri
Pantoful delicat de bal.

În căptuşala-i de mătasă,
Te 'ndeamnă visul tău curat
Să pui o formă graţioasă
De picioruş aristocrat...

O vezi la bal... Aşa, înaltă
Şi elegantă ca o floare!

. . . .

În ploaia de confetti, saltă
Perechile dănţuitoare.

Şi visul tău acum te-arată
Frumos, ca un locotenent,—
Cînd vii în faţa ei de-odată
Şi 'i faci uşor, un compliment:
—Dansaţi cu mine, domnişoară?
—Mersi! răspunde ea încet.
.... Şi 'n luxul care vă 'nconjoară
O stringi la pieptul tău, discret.

Te prinde redingota bine,
Sint mîndre ghetele de lac,—
Zîmbeşti, încrezător în tine....
Apoi, cînd muzicile tac,
Uşor vă strecuraţi afară,
Prin parcul nesfîrşit,—să stai
Cu ea pe-o bancă solitară,
În noaptea tainică de Mai.

Şi 'ţi tremură de-odată mîna,
Cînd te gîndeşti c'ai săruta
În raza lunei, pe stăpîna
Pantofului din mîna ta!

O, mîna ta rudimentară
Cu piele aspră de toval!

Acum în pieptul tău coboară
Revolta caldă,—ca un val:
Alungi vedeniile triste
Din lumea celor fericiţi,—
Şi mii de gînduri anarhiste
S'aprind în ochii tăi trudiţi.
O, cum ai răscula norodul,
„Sărmana plebe care-asudă"—
Ai da nebun cu calapodul
În rînduiala asta crudă!..

Va trebui să vie-odată
Acel feeric viitor...
Şi 'n mintea ta înfierbîntată
Te vezi de-odată orator:
Înflăcărat rosteşti tirade,
Porneşti mulţimea după tine.
Se 'nalţă mii de baricade
Şi cad palatele 'n ruine.
Tu vezi, în noapte, mii de torţii,
„Femei cu părul despletit",—
Prin aer trece duhul Morţii
Ş'al răzbunării vînt cumplit.

. . . .
. . . .

Dar, pînă una alta, iată
Pe tripiedul tău barbar,
Cu fruntea 'n mînă răzimată
Ai aţipit....

Sărman cismar!

Gh. Topîrceanu

Scrisori din Bucovina

După alegerile comunale

Una din cele mai priincioase legi realizată de dieta, a cărei mandat a expirat în anul acesta, a fost *reforma comunală*.

Reforma comunală a fost absolut necesară. Administrația comunelor noastre a fost și este încă una din cele mai rele ce poate exista undeva, într'un stat european. Comunele noastre erau administrate de clici ridicate prin diferite mijloace la cîrmă, care clici înțelegeau minunat de bine să risipească în scurt timp sume fabuloase. Aceste comitete comunale, în frunte cu primarul, erau în cele mai multe cazuri instrumente oarbe în mîna notarilor comunali, lipsiți de orișice scrupule. Acești notari erau ca niște pașale, care dictau fără să sufere vre-o contrazicere. Dacă mai adăogăm și lipsa de control din partea statului, care se folosia de primarii incorecți ca agitatori și unelte electorale contra partidului romîn și aceiaș lipsă din partea comitetului țării, organul prin excelență chemat să supravegheze asupra averilor comunale, vom avea în linii mari un tablou fidel al halului în care ajunseseră majoritatea comunelor noastre. Astfel au fost în scurt timp ruinate și sărăcite comune, care dispuneau de averi de milioane de coroane. Pădurile sătești, tolocile, toată averea imobilă a fost istovită într'un timp foarte scurt. Pe urma acestei istoviri a averii naționale au cîștigat numai străinii, căci cei mai mulți primari incorecți și-au perdut averea proprie, și au înfundat și pușcăriile.

Reaua administrație a comunelor pe deoparte, spiritul timpului, care nu mai sufere ca mulțimea poporului, care poartă toate sarcinile, să fie esclusă de la administrarea banilor ei greu agonisiți, cereau *imperios* o reformare a învechitei legi comunale, în primul rînd al legii electorale pentru comună și apoi a modului de administrație. Legea, care a fost primită în programul partidelor ce formau majoritatea dietei, care program e opera esclusivă a lui Aurel Onciul, a fost votată și sancționată după o luptă îndîrjită cu elementele rele ale satelor conduse de Evrei speculanți.

Atunci deja strigau mulți că reforma nu e bună, că dă prea mari drepturi maselor, care n-au școală politică și că aceste mase ajunse la putere vor risipi și mai rău averile comunale, neavînd simțul responsabilității. Alegerile făcute după reformă s'au sfîrșit și mulți din cei cu proorocirile se bucură afirmînd că s'ar fi împlinit prevederile lor. Cu toate aceste nu-i așa. E evident că greșesc cei ce fac lucrul acesta acuma *după primele alegeri* și avînd încă aerul a spune că o îndreptare nu există. E adevărat că alegerile prime n'au avut acea reușită pe care o doriau și o așteptau unii din aderenții legii. Sînt însă prea ridiculi cei ce pun această nereușită pe socoteala legii. Legea e bună și puținele lipsuri care se vor ivi în decursul anilor sînt foarte ușor de îndreptat. Înțelege orișicine că nici cea mai bună lege nu poate da *toate roadele* după o singură aplicare.

Rezultatul alegerilor comunale, mai ales în ce privește comunele romînești nu e tocmai satisfăcător. Dar acest lucru nu trebue căutat în lege ci cu totul în alte împrejurări. E prea înrădăcinată la noi în țară *comoditatea și indolența;* e prea mare lipsa de organizare și nu e deci de mirat dacă rezultatele ori și cărei acțiuni sînt mizerabile. La noi lumea așteaptă în adevăratul înțeles al cuvîntului „mură 'n gură". Activitatea marei majorități se rezumă în a sta întins trîndav pe divan și a critica. Unul critică partidul că nu face nimic, dar el nu se mișcă, altul critică jurnalul că e rău redijat, dar singur nici nu-l cunoaște și așa mai departe. Acestea trebue știute, căci atunci e evident că nu legea poartă vina pentru parțiala nereușită a alegerilor. Ca să ne dăm mai bine sama de acest rezultat vom vorbi mai întăi de alegerile din sate și apoi de cele din orașe. În cele mai multe din satele noastre noi formăm majorități zdrobitoare, așa că pericolul ca străinii să intre în reprezentanța comunală e esclus pentru cazul cînd conducătorii satelor își dau silința ca prin muncă dezinteresată să-și cîștige încrederea poporului, care, recunoaștem că e greu de cîștigat, întrucît purtarea din trecut a claselor suprapuse a fost de așa natură că poporul a trebuit s'o piardă.

Din nefericire, această primă condițiune a fost împlinită în prea puține locuri. În cele mai multe sate cărturarii noștri nu fac nimică sau aproape nimica pentru popor; sînt cunoscute cazurile cînd preoți și învățători care stau cu deceniile într'un sat, nu numai că n'au făcut și nu fac nimică, dar descurajează și pe cei ce ar dori să facă ceva cu fraza stereotipă, că *în acest sat nu se poate face nimică*. Și mai rău e cazul cînd între învățătorii aceluiași sat domnesc certe, intrigi, din care ies articole de gazetă, batjocori și judecăți și nici o faptă de samă. Stînd astfel lucrurile, e explicabil că numai într'o parte mică a satelor noastre au reușit alegerile cum se cade. O primă greșală fundamentală și generală a fost *lipsa orișicărei organizații* în vederea alegerilor și deci și *lipsa de unitate*. Alegerile aceste, care sînt un fel de pregătire pentru alegerile generale dietale care se vor face la toamnă, urmau să se facă sub *parolă antisemită:* alungarea Evreilor din toate comitetele comunale. Lipsa de organizație a făcut că în unele comune Evreii, ca să contrabalanseze o eventuală acțiune contra lor, s'au aliat cu un grup de țărani contra clasei culte, — *desigur o mare rușine*. În cele mai multe sate Evreii, simțind slăbiciunea poziției lor, au intre-

buințat un truc, care a reușit de minune. Evreii au dat parola: *nici un Evreu, dar și nici o leancă, ci numai sumane* (țărani).

Acest infam mijloc de agitație a prins și astfel într'o serie de comune clasa cărturarilor a fost scoasă cu desăvîrșire din reprezentanța comunală. In cele mai multe cazuri ea și-a meritat soarta, fie în urma indolenței arătate pentru interesele țărănești, fie că se angajase prea mult pentru clicele vechi, pe care masele, ajunse la putere, le urau din tot sufletul.

Dureros e numai că au fost loviți de aceiași soartă și cîțiva oameni de merit, ceia ce i-ar putea descuraja de a continua opera de luminare începută la sate. Celorlalți credem chiar că a fost bine că li s'a administrat o lecție bună; poate să le servească pe viitor. Dar va zice cineva că doară nu e rău ca administrația comunelor să între excluziv în mînile țăranilor. Da, așa ar fi și nimene n'ar avea motiv să se supere dacă țăranii noștri ar fi puțin mai luminați, dacă ar fi destul de maturi ca să-și facă singuri afacerile și dacă *în dosul lor n'ar sta Evreul cu sfaturile sale.* Aici e marele pericol. Mi-a fost dat să văd cu ochii cum comitete întregi comunale, neascultînd sfatul preotului și al învățătorului se lasă conduse de Evreiași minori care au devenit de o obraznicie uimitoare. Și mai rău e în satele în care pe lîngă țărani a reușit unul—și e destul numai unul—sau mai mulți Evrei și *nici un cărturar.* Astfel de sate sînt pierdute. Cu ocazia ultimelor alegeri s'a putut face o constatare foarte dureroasă. In multe sate s'a putut vedea că majoritatea colegiului al treilea, format din codașii satelor, din lucrătorii cu palmele sînt clientelă evreească. Și astfel Evreii sînt stăpîni astăzi pe colegiul al treilea, cum stăpîniau înnainte, în urma birului mare ce-l plăteau, colegiul prim. Aici e locul cooperativelor ca să scape această clasă din ghiarele cămătarilor. Lupta contra elementului evreesc, purtată deocamdată numai prin ziare, trebue organizată și condusă cu sistem sau trebue părăsită. Căci e evident că, așa cum e purtată în prezent, e numai în defavorul nostru.

Sînt puține satele, în care Rominii locuesc amestecați cu Rutenii, și în cele mai multe din aceste elementul romîn a rămas biruitor la alegeri, scoțînd pe Ruteni cu desăvîrșire din comitetele comunale. O dovadă că, bazîndu-ne pe Rominii din acele comune și pe generația bătrînă desnaționalizată, am putea obține succese frumoase și pe alte terene, d. ex. pe cel școlar.

Interesante și pline de învățături pentru noi au fost alegerile din orașe. In orașele de pe teritoriul romîn, neavînd nici o naționalitate majoritatea absolută, totul depinde dela alianțele electorale. O alianță electorală era dinnainte indicată prin situația politică generală: alianța Rominilor cu Nemții creștini-sociali, sau și pe bază mai largă alianța tuturor creștinilor contra Evreilor. *Această alianță însă nu s'a realizat.* Cu excepția dela Gura-Humorului, unde alianța a fost cinstită și a adus și un rezultat în colegiul al doilea și nu e atît vorba de rezultat—cît de-

probarea alianței—în toate celelalte orașe ea a dat un *fiasco complect.*

Rău s'au purtat aliații noștri în Cîmpulung, dar absolut mizerabilă a fost ținută lor în Vatra-Dornei, unde alianța a fost tradată pe față. Intîmplările acestea au o însemnătate mai mare decît numai pentru un moment; ele pot foarte ușor zdruncina puternic alianța existentă și pot forma punctul de plecare pentru o nouă orientare a politicei Rominilor din Bucovina. E nevoe deci de cîteva cuvinte explicative.

In Bucovina sînt două feluri de Nemți: *coloniștii* azezați la sate, țărani, care se ocupă cu agricultura și creșterea vitelor, separați de Romîni în sate proprii (în cele mai multe cazuri), și *elementul biurocratic* din orașe, compus din fel de fel de neamuri austriace. Aceștia formează majoritatea partidului Nemților naționali și sînt cei mai hotărîți dușmani ai Rominilor, mai ales pe *terenul cultural.* Din fortăreața lor, dela direcția bunurilor—ce ironie a soartei: administrația moșiilor mănăstirești, dăruite de domnitorii și boerii romîni, ajunsă citadela dușmanilor rominismului!—conduc prin organele lor, administratorii silvici, străini importați din afară, agitația pentru strîmtorarea elementului romîn. O provocare nemaipomenită a acestor Nemți la adresa Rominilor e cazul recent cu alegerile comunale din Vama (districtul Cîmpulungului). *Minoritatea* nemțească din Vama și Prisaca (Eisenan), comună mică alipită în timpul din urmă la Vama a încercat speculînd neunirea Rominilor să scoată majoritatea din administrația comunală și, după ce-a fost bătută, strigă că i s'a făcut nedreptate. Acești Nemți dela orașe, întrucît nu sînt urmașii coloniștilor și ai țăranilor nemți, ci conglomeratul incolor de biurocrați centraliști și germanizători, ne sînt, numească-se ei liberali ca pe timpul vestiților presidenți Pace sau Bourgignon, sau naționali ca azi, ne sînt *cei mai mari dușmani.* Aceasta s'a văzut și cu ocazia introducerii limbii romîne în agendele cîtorva comune din Bucovina, împrejurare care i-a scos pe Nemți din sărite și i-a făcut să insceneze o violentă campanie ziaristică contra Rominilor.

Din această scurtă analiză e evident că rezultatele ultimelor alegeri în comunele noastre, întrucît ele nu sînt satisfăcătoare, sînt de atribuit nu legii, care ar fi rea, ci neiscusinții noastre, faptului că n'am cunoscut împrejurările și n'am înțeles a ne folosi de ele. O pregătire temeinică a alegerilor, ținînd samă de toate împrejurările, ne va aduce cu totul alte rezultate. Aceasta o dovedește cazul Cîmpulungului.

G. Bucovineanu

Miscellanea

Björnstjerne Björnson

Micul popor norvegian, care s'a impus lumii europene numai prin valoarea sa culturală, a pierdut luna aceasta pe cel mai mare scriitor şi cetăţean al său. Puţine vieţi omeneşti au fost desigur, in epoca noastră, mai bogate, mai bine îndeplinite, mai frumoase, în armonioasa măreţie a desfăşurării lor, ca acea a lui Björnstjerne Björnson. Fiu de pastor, Björnson s'a născut la 1832, la Kvikne, sat aşezat într'una din regiunile cele mai aspre şi mai sărace ale Nordului. Dela părintele său, a moştenit vigoarea, seriozitatea, idealismul moral, darul de a conduce sufletele. Ca copil a trăit între ţărani, a simţit şi a gîndit cu dînşii. Basmele şi cîntecele populare împreună cu legendele vechi norvegiene au fost primele lui lecturi. La universitatea din Cristiania şi-a făcut studiile superioare şi a cunoscut literatura daneză. Foarte repede a devenit cunoscut prin polemicele lui răsunătoare, prin activitatea lui de critic şi jurnalist. Nuvelele sale ţărăneşti, una mai ales, Synnöve Solbakken, apărută la 1857, răspîndiră numele său în tot nordul. In aceste nuvele, viaţa ţăranului era idealizată, Björnson o descria la lumina vechilor legende, dar în ele se oglindeau cîteva din trăsăturile cele mai profunde ale caracterului popular norvegian: religiozitatea adîncă, laconismul şi concentrarea spiritului sub influenţa unei naturi grandioase şi ameninţătoare, dorinţa de a se înnălţa dincolo de orizonturile cunoscute. Urmară apoi poezii şi drame în care individualitatea scriitorului apărea din ce în ce mai puternică de sub învălişul spiritului popular. Poeziile sale însufleţite de un lirism aprins,

de sentimentul viu al naturii şi de dragostea pămîntului străvechiu, au consacrat pe Björnson ca poetul naţional al Norvegiei. Ca director de teatru la Bergen şi Cristiania, a scris: Intre lupte, Sigurd cel rău, Arnljot Gelline, Hulda, Maria Stuart, piese istorice mai ales din trecutul eroic al Norvegiei, în spiritul romantismului, false uneori ca psihologie, dar puternice, pline de poezie şi de mişcare dramatică. Pe la 1870, Björnson devenise cel mai cunoscut şi mai popular din scriitorii Norvegiei, dar concepţia sa asupra vieţii, pătrunsă de naţionalismul clerical şi şovinist al lui Grundtwig, era copilărească şi naivă, orizontul său intelectual îngust. Se apropia de patruzeci de ani, şi pentru unii, izvorul viu al inspiraţiei sale părea istovit. Dar acest spirit viguros şi bogat conţinea puteri latente. Sub influenţa mişcării culturale daneze, pornită de Brandes, talentul seu renăscu, şi cu avîntul unei tinereţi nouă îşi manifestă adevărata lui individualitate. Ochii săi se deschiseră la lumina culturii apusene, orizontul său deveni mai larg. Björnson înţelese valoarea ştiinţii, învăţă să preţuiască valoarea sufletească a omului, oricare ar fi naţia sa şi se pătrunse de spiritul vremii sale. Operile lui se resimţiră de influenţa realismului şi de ecoul problemelor sociale şi etice, care frămîntau conştiinţa neliniştită a epocii sale. Falimentul, una din piesele sale cele mai cunoscute, biciuieşte moravurile negustorilor, Redactorul e o satiră sîngeroasă a presei norvegiene, Regele, piesă mult timp interzisă, e un atac împotriva monarhiei şi-o apărare elocventă a crezului său republican, Mănuşa şi Leonarda, inspirate de rigorismul moral al Nordului, sînt o pledoarie pentru drepturile femeii. Dar opera cea mai puternică şi mai înnaltă a lui Björnson, aceia care l'a impus lumii europene, e drama „Mai presus de puterile omeneşti". In prima parte, Björnson a descris nevoia imposibilului, inerentă sufletului omenesc, aşa cum ea se manifestă în credinţa în minuni. Poezia melancolică a munţilor norvegieni învălue caracterele şi acţiunea acestei drame, în care intensitatea emoţiei creşte din act în act, numai prin evoluţia sufletească a personajelor. Poetul a pus tot geniul său în evocarea figurii impunătoare a pastorului Sang, care cade în clipa în care îndoiala îi pătrunde în suflet. In a doua parte a dramei, apărută în 1895, tendinţa spiritului omenesc de a trece dincolo de puterile sale se manifestă sub forma încercărilor brutale pe care le face anarhia, pentru a distruge ordinea socială actuală. Greva cu brutalităţile sale, cu mizeria, cu speranţele ei, cu înfrîngerea sa finală se desfăşoară în scene de-

o mărime tragică. Autorul are credinţa că numai din sentimentul frăţesc al durerii omeneşti poate eşi împăcarea finală a adversarilor şi vindecarea rănilor adînci de care singerează societatea actuală. Björnson nu are desigur în operile lui dramatice adîncimea lui Ibsen, marele său compatriot, nici puterea severă şi aspră a gîndirii lui. Găsim însă în ele o simţire mai omenească, mai multă sănătate morală, un orizont mai puţin întunecat. Pe cînd Ibsen loveşte şi distruge cu o logică necruţătoare şi neîndurată, Björnson atacă instituţiile cu tot focul temperamentului său combativ, dar faţă de oameni el se arată blînd, iertător, tolerant, chiar pentru acei care întrupează credinţi opuse ideilor sale. Un optimism senin, o putere neînvinsă de viaţă şi de veşnică tinereţă, însufleţeşte operele sale care, după cum spune Brandes, pare că răsfring în ele razele soarelui de April. Acest scriitor a fost şi un mare cetăţean. Activitatea literară a lui Björnson a fost strîns legată de activitatea sa politică şi socială şi de viaţa întreagă a poporului norvegian. Orator de o rară putere, şef al stîngii radicale, luptător neobosit, Björnson a contribuit mai mult decît oricare altul la independenţa Norvegiei şi la triumful ideilor democratice. Mai bine de cincizeci de ani, cu condeiul sau cu cuvîntul său inspirat, Björnson a semănat în sufletul poporului său credinţele şi idealurile care i-au frămîntat mintea, trezindu-l la o viaţă mai intensă, mai conştientă şi mai înnaltă. Ideile mari şi generoase ale vremii noastre au găsit totdeauna un ecou în marele său suflet, pe care cea mai mică nedreptate îl atingea dureros. Clasele apăsate caşi naţionalităţile asuprite au găsit în bătrînul Björnson un luptător neobosit, care a pus în serviciul cauzei lor drepte toată căldura spiritului său entuziast şi toată puterea autorităţii sale morale. Cu dînsul apune într'o lumină de epopee una din figurile eroice ale vremii noastre.

Mark Twain

Aproape neobservată în cercurile literare din Europa, înregistrată în treacăt de jurnale prin cîteva banale rînduri, a trecut moartea marelui scriitor american Mark Twain. Samuel L. Clemens, cum e adevăratul său nume, născut la 1835, a dus în tinereţă o viaţă anevoioasă şi plină de peripeţii, viaţă tipică de altfel pentru acea puternică generaţie de self made men, din care făcea parte. Ucenic într'o tipografie, apoi plutaş pe Mississippi, el fu nevoit să părăsească acest meşteşug, cînd traficul pe rîuri

decăzu, şi intră în jurnalistică făcîndu-şi întîile încercări la Nevada. De aici trecu la San Francisco, făcînd numeroase călătorii ca corespondent al unui mare jurnal de acolo. Tot în acest timp îşi publică el întăile sale schiţe şi impresii de călătorie. Devenind din ce în ce mai cunoscut ca scriitor, Mark Twain părăsi San Francisco şi jurnalistica, trăi cîtva timp la Buffalo, apoi până la sfirşitul vieţei la Hartford.

A scris mult, schiţe, nuvele, romane, impresii de călătorii. In toate predomină acea notă de indefinisabilă şi exuberantă veselie, de un comic adînc şi inofensiv în acelaş timp, lipsit de tăişul ascuţit al satirei, sau de ajutorul eftin al jocurilor de cuvinte, un comic nesilit, sănătos, lipsit uneori poate de fineţă, dar care nu cade niciodată în bufonerie şi cu atît mai puţin în acel gen suspect de istorioare picante, pe care şi le strecoară bărbaţii la ureche între două pahare de vin spre sfîrşitul mesei, cînd feţele se înbujorează şi ochii se aprind. Un comic dobîndit prin mijloacele cele mai simple, din care el a ştiut să scoată adeseori efecte extraordinare şi care a fost denumit humor, cuvînt vag şi neprecis, pe care unii îşi închipue a-l preciza mai mult adăugîndu-i calificativul de anglo-saxon. Humorist e, înadevăr, uneori Shakespeare, humorist e adesea Dickens, humorist e mai întotdeauna Mark Twain, totuşi cîtă deosebire între ei! In scena groparilor din Hamlet surîsul spectatorului se termină într'un suspin. E în acea mică scenă evocarea întregii vieţi, cu vălmăşagul ei crud, cu alternarea ei neînduplecată, oarbă, de clipe triste şi vesele! Cetind sfîrşitul aventurilor onorabilului domn Pickwick, cetitorul îşi şterge pe furiş o lacrimă între două ultime hohote de rîs. Autorul descrie cu atîta înduioşare tribulaţiunile acelui om prea cum se cade, a cărui inimă bună şi fire copilărească, deşi îl fac adeseori comic, îl împiedecă însă întotdeauna de a fi ridicol! Dar în isprăvile lui Tom Sawyer, eroul favorit al lui Mark Twain, sau în peripeţiile furtului elefantului alb, cu greu se va putea găsi aceste trăsături. Mark Twain nu a fost un spirit satiric, sau, cînd a vrut să fie, nu a reuşit prea bine,—dovadă *„Mai tare decît Sherlok Holmes"*. El nu are nici accente de duioşie decît în mod cu totul excepţional şi cu atîta mai puţin nu are el ceva din ironia tragică shakespeariană. Şi totuşi, toţi aceşti trei autori sînt humorişti. In adevăr, terminologia literară are uneori o elasticitate nebănuită. Comicul la Mark Twain e ceva obişnuit, firesc, e ca rîsul la copil. Copilul rîde de o nimica, rîde de o sticlă ce străluce, rîde de o rază de soare

ce intră în odae, ride de un sunet, ride de o floare, care toate sint transfigurate și iau proporții imense în bogata lui imaginație și putere de a se iluziona. Risul e la el ceva natural, organic, lipsa lui e un semn patologic, prezența lui e o trimbițare a vieții sănătoase, triumfătoare. Tot atit de natural, de firesc e comicul lui Mark Twain. Se poate spune că în el ride risul enorm al unui neam întreg, al neamului său tînăr și energic, care-și afirmă și în acest chip irezistibila lui vitalitate.

Dintre cele mai bune opere ale lui Mark Twain cităm: *„Aventurile lui Tom Sawyer“*, un minunat studiu de psihologie a copilului, *„Viața pe Mississippi“* pe care o cunoscuse atit de bine în tinereță, *„Un Iankeu la curtea regelui Arthur“*, roman istoric, în care, cu prilejul unor povestiri glumețe, e redată cu o rară pricepere și în o lumină de multe ori neașteptată viața de pe la inceputul veacului de mijloc, *„Omul care a conrupt Hadleyburg-ul“*, o farsă uriașă, gargantuescă, în care un om conrupe un întreg oraș, celebru prin virtutea sa, însfirșit nenumărate schițe și nuvele, din care unele ca *„O noapte fără somn“*, *„Cum am redactat un jurnal de agricultură“* etc. vor rămînea cu drept cuvint celebre. O parte mai puțin cunoscută a scrierilor sale sint impresiile din călătorii, care, dacă nu ne înșelăm, nici n'au fost traduse în vre-o altă limbă. Mark Twain, care a călătorit mult, a avut un neintrecut talent de povestitor. Descrierile sale scrise cu o artă deosebită, au marele dar de a te face *să vezi* îndată localitatea și împrejurarea de care e vorba. E unul din rarii povestitori, care știu să redee în chipul cel mai fericit, prin citeva scurte trăsături numai, ceia ce se numește culoarea locală. Adevăratele modele în această privință sint descrierile sale din Noua Zelandă, din India, sau acea a citorva ședințe „furtunoase“ în parlamentul austriac. Către sfirșitul vieții scria tot mai rar și operele sale din această epocă, deși încă pline de vervă, nu ajung la înnălțimea acelora din tinereță. Intre aceste opere de declin putem cita: *„Tom Sawyer detectiv“*, *„Mai tare decit Sherlok Holmes“* etc. Cu moartea lui, America își perde scriitorul cel mai de frunte,—lumea întreagă pe unul din cei mai mari humoriști.

În extremul occident...

Intr'un ziar german dela 7 Maiu (24 April st. v.), am cetit următoarea telegramă:

Londra, 7 Maiu.—Popularitatea regelui se vede din cuvintarea, pe care a ținut-o eri intr'o adunare conducătorul socialist *Will Brocks*, cu care ocazie a cerut auditorului să cinte imnul național. El adăogă apoi: „Simțesc și știu din adîncul inimii mele, că regele este cel mai mare om de stat pe care îl are acum lumea. Pacea lumii e cu desăvirșire sigură în mînile sale. Știu că el se ingrijește de întreg poporul ca și de bunăstarea omului sărman. De fapt el e tatăl nostru al tuturora. Mă rog din adîncul inimii, ca el se ne fie conservat“.

E vorba aici de un socialist englez.

E vorba aici de un socialist englez, repetăm și noi.

Și să se aibă în vedere și faptul că la 24 April încă nu se aștepta moartea regelui.

„Însemnări privitoare la istoria culturii romînești“

Revistele „Falanga“ și „Semănătorul“, prin penele d-lor M. Dragomirescu și G. Vîlsan ne-au pus la îndămînă citeva „însemnări privitoare la istoria culturii romînești“.

D. M. Dragomirescu e nemulțumit că d. Mehedinți nu discută cu d-sa. D. Dragomirescu crede că d. Mehedinți îl tace din răutate. D. Dragomirescu n'are dreptate. D. Mehedinți, sintem siguri, e condus de sentimente mai onorabile. D. Mehedinți tace din prudență. D. Mehedinți, după o scurtă, dar concludentă experiență, a băgat de samă că, oridecite ori își expune „ideile“, calcă cu piciorul sting. D. Mehedinți calcă cu acest nenorocit picior, chiar dela 'nceput, dela numele proprii străine. De aci și xenofobia sa progresivă: Cum mai deteriorează un nume, devine și mai xenofob... Și așa, din nume în nume, a ajuns la xenofagie.

Inainte de a fi scris celebrele sale cele două articole despre „americanism“, toată lumea vorbea de lada de fier a d-nei Humbert, în care d. Mehedinți își ținea închis tezaurul său de idei și de știință. Intr'o zi, deschizînd lada din imprudență, s'a putut observa că ea nu închidea decit pe Kebias și pe Mihai Twain, zis și Samuil Klains.

Așa stă chestia, d-le Dragomirescu!

Dar crezînd că tăcerea d-lui Mehedinți vine din dispreț, d-ta tinjești de o mare suferință. D-ta ai vrea să fii numaidecit înjurat. O oră... să te înjure, o oră, și să mori!

Degeaba tinjești, d-le Dragomirescu, căci d. Mehedinți nu te desprețuește, nu poate să te desprețuiască. Oricine te poate desprețui, afarăde d. Mehedinți și de Junimea întreagă cu d. Maiorescu în frunte. Căci d-ta ai o situație admirabilă. Din partea aceia ești invulnerabil.

Junimea, cu toți d-nii Mehedinții ei, nu te poate desprețui, căci d-ta îi poți ținea Junimii următorul limbaj:

„Nu mă poți asasina prin despreț, căci ți'am fost director cinci ani. Pe unde e Mehedinți, eu am trecut".

„Nu mă poți asasina prin despreț, pentrucă, acum trei ani, cînd ai jubilat vrîsta de patruzeci de ani a *Convorbirilor*, *eu* am scris în numele tău articolul-ditiramb întitulat: „Direcția *noastră* literară", și nu Mehedinți".

„Nu mă poți asasina prin despreț, pentrucă m'ai numit profesor de literatura romînă modernă, pe care o predau la universitate și o analizez în revista mea.—Pe mine m'ai numit, și nu pe Mehedinți pe care l'ai desemnat ca geograf, nu ca istoric și critic literar".

„Nu mă poți asasina prin despreț, căci unul din membrii tăi, profesorul P. P. Negulescu, a adus elogii nemărginite operelor mele literare, în raportul de recomandare ca profesor".

„Nu mă poți asasina prin despreț, căci, în ipostasul de Academie, mi-ai premiat două cărți".

"Etc..."

Și multe alte lucruri i-ar putea spune d. Dragomirescu Junimii, reprezentată, să zicem, prin d. Maiorescu. Și ce-ar putea răspunde Junimea prin d. Maiorescu?

...D. Vîlsan are un zimbet batjocuritor pentru d. Dragomirescu, cînd îi amintește „disprețul" Junimii... S'ar părea că d. Vîlsan, care face parte din „cercul convorbirilor literare", nu cunoaște nimic din defunctul amor al d-lui Dragomirescu cu Junimea.

Și totuși, un episod nu-i e necunoscut. D. Vîlsan vorbește în „Semănătorul" de ingratitudinea d-lui Dragomirescu față cu foștii săi amici junimiști, care „l'au ajutat să ajungă" profesor! Și care pentru acest sfîrșit, s'au strădănuit așa de grozav! Căci, cum ne spune d. Vîlsan, a fost nevoe de adus profesori cu birja de acasă, iar pe alții din străinătate, pentru a ajuta la recomandarea d-lui Dragomirescu ca profesor.

Ei, cînd socoți pe cineva atît de indispensabil literaturii romîne, îl poți disprețui? Îl poți înjura? Îl poți trata de sus?

Cu privire la această recomandare, d. Vîlsan spune că d. Dragomirescu, ca să fie confirmat de ministrul de atunci, a fost nevoit să tradeze pe tovarășii săi și să treacă în partidul ministrului...

Cine e mai vinovat aici? D. Dragomirescu, ori d. ministru de atunci?—Admirabile „însemnări" pentru „istoria culturii romînești"!... Și admirabile „însemnări" pentru a surprinde asupra faptului ceia ce s'ar putea numi procesul de creare al „intelectualilor, savanților, scriitorilor" și „idealiștilor" romîni, cu care se mîndrea d. Maiorescu dăunăzi!

La rîndu-i, d. Dragomirescu ne furnizează „însemnări" nu mai puțin interesante, în aceiași ordine de fapte și de idei.

D-sa denunță „cercul Convorbirilor literare" că și-ar crea și apropria „intelectuali, savanți, scriitori" și „idealiști" prin premii, burse „lefcioare", etc.—Însfîrșit, d. Dragomirescu acuză pe foștii săi amici de „cumpărare de suflete". Gravă acuzație! Dar „cumpărarea" asta de „suflete" prin „lefcioare" etc. se practică acolo numai de trei ani? Decînd și-a mutat cortul aiurea d. Dragomirescu? Pe vremea directoratului și colaborării d-sale nu se „cumpărau suflete"? Pe-atunci ținea d-sa piept cumpărătorilor? Și acuma, d-sa plecat, nu mai are cine le ținea piept?... Hm!

*

Din toată polemica asta interesantă, a eșit unul insultat fără să aibă nici o vină. E d. Cerna. Nevoile polemicii l'au dus pe d. Dragomirescu să vorbească de „certificatul", „premiile" și „lefcioara" d-lui Vîlsan și... de „mîncarea" și „paralele" ce i-a dat d-lui Cerna. Cu d. Vîlsan mai merge, deși nu putem admite procedeul. Zicem că mai merge, pentrucă polemica, așa cum au dus-o acești domni, nu se putea să nu ajungă aci: „Polemizezi" azi, „polemizezi" mîine, și de la o vreme ajungi și la „lefcioară" și „certificat", la „trădarea" „amicilor", etc. Dar d. Cerna? Acest poet e tamponat pe degeaba... Și are un noroc nebun d. Cerna... Odată cu duelul Dragomirescu-Vîlsan, a mai fost să se întîmple alt eveniment literar considerabil: D. Lovinescu a rupt cu d. Dragomirescu. Și ce credeți c'a urmat de aici? Foarte natural: a fost izbit d. Cerna. În loc să-l primească cu „bine-ai venit" în templul literaturii, unde face pe gazda, d. Lovinescu a fost nevoit să ia cam aspru pe poet, pentrucă acesta a fost lăudat de d. Dragomirescu. D. Lovinescu știe bine că d. Cerna nu e „vinovat" și „poate nici bucuros" de acele laude, dar n'are ce-i face, nu-i poate respecta... neutralitatea, în războiul ce a pornit împotriva „bondarului" dela *Convorbiri critice*...

Pofte moscovite

Cetim în „Universul" următoarea telegramă, asupra căreia atragem atenția tuturor dușmanilor „germanofilismului" politicii externe a Regatului romîn:

Chestiunea galițiană, scrie ziarul oficios Nowoje Wremja, are pentru Rusia nu numai un caracter național și confesional, ci și o însemnătate politică și strategică... Nu trebue să se uite că cele două mari eșecuri suferite de Rusia în secolul trecut își au obîrșia în greșala împărătesei Ecaterina, care n'a înțeles importanța anexării Galiției răsăritene și a *Bucovinei*.

Dacă Rusia ar fi stăpînit *Carpații în 1854 n'ar fi abandonat principatele dunărene etc.*

...Trăiască Japonia!

Un specialist romîn la.... Viena

In ultimul moment primim revista d-lui Weigand, în care un doctor,—dr. Ilie Bacinschi-Măidăneanu, Viena, Martie 1910,—ia apărarea „meritosului învățat german".

D. doctor discută *una* din cele **115** greșeli semnalate de d. Philippide în gramatica d-lui Weigand, și cere achitarea „meritosului etc..."

E un strălucit specimen de ceia ce s'ar putea numi „specialistul romîn în polemică", acest domn doctor dela Viena!

Cît despre această *una* greșală, nu știm dacă d. Philippide va avea onoarea să... răspundă. Deocamdată d-sa și-a luat vacanță: ia parte la lucrările Academiei. Poate-i va răspunde cîndva d-lui doctor, ca să-l dumerească... cîndva, cînd va fi mai puțin cald. Poate nici nu-i va răspunde... *Forse che si, forse che non...*

Și acum: atențiune! Un nou „îndrumător"! D. doctor găsind că „tonul" d-lui Philippide e „regretabil", se exprimă (textual):

„**Am dori** să lipsească (acest ton) din cercetări *ce se pretind* științifice".

Ai dori? Dece nu dai un decret? Dar, mă rog, cine ești dumneata, care „ai dori"?—Și ce fel de doctor ești, dacă nu știi să pui diagnoza? Cînd „meritosul învățat german" numește pe colegii săi: „*stupizi*", „*nerușinați*", „*mizerabili*",—tonul „regretabil" e al d-lui Philippide?

În afară de literatură...

Un domn,—ocupația: aspirant la „fruntaș politic",—al cărui nume e inutil să-l scriem într'o revistă literară, a afirmat la o întrunire publică din București, că... „Viața Romînească" este o revistă *antimilitaristă!*

Pe estradă, într'un jilț înnalt, trona d. Maiorescu („Progresul adevărului" Critice, ed. Minerva, vol. II).

„Scriitori și Curente"

„Junimea Literară" din Cernăuți, înregistrînd apariția cărții d-lui Ibrăileanu „Scriitori și Curente", spune că acest volum este „format din articole și recenzii publicate în *Viața Romînească*".—Ținem să rectificăm această informație: Numai articolele despre Brătescu-Voinești, C. Sandu-Aldea, Vlăhuță și o parte din cele consacrate lui Sadoveanu au fost publicate în „Viața Romînească". Celelalte: despre Momentele lui Caragiale, Curentul eminescian și articolul despre primele volume ale lui Sadoveanu, au fost publicate mai demult, în alte reviste.

Către cetitori

Anunțăm pe cetitorii noștri că d. *Octav Minar* nu are nici o legătură nici cu redacția, nici cu administrația revistei noastre.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Em. Gîrleanu. *Nucul lui Odobac.* Nuvele și schițe. Minerva, București.

După atîtea volume de schițe și nuvele, este foarte caracteristic pentru d. Gîrleanu că nu a ajuns încă să aibă o atitudine literară proprie, hotărîtă, un fel al său statornic de a vedea lumea și viața, de a reda realitatea. Domnia-sa este uneori romantic, în senzul eronat al ultimilor reprezentanți ai romantismului. Idealizează natura, adică compune ca pictorii ce lucrează fără model, din capul lor, *„de chic"* cum zic francezii. Atunci prezintă tipuri, care nu au nici o legătură cu împrejurările, violează legile vieții și creiază o lume neverosimilă, lipsită de acea „probabilitate posibilă", fără de care nu poate să existe operă de artă de valoare.

Astfel e nuvela *„Nucul lui Odobac"*, piesa de rezistență din volumul de față, și te'ntrebi unde sint și mai ales unde pot fi împrejurări de viață ca acele descrise de autor în satele noastre? Acestea sint oare relațiile dintre sătean și sătean, dintre sătean și primar, astfel poate fi viața la sate, sau măcar este în acea nuvelă o viață a satului? Autorul compune bucățică cu bucățică și adeseori se vede unde a fost lipită bucățica, iar tipul întreg e lipsit de logică, de caracter și adevăr. Cititorul bagă de samă îndată lucrul acesta, deși autorul caută, cu un belșug de vorbe, de gesturi și de afirmări, să te facă să vezi ca scamatorul la bîlciu ceia ce dorește. Moș Toader, eroul, e un om tare la trup și la suflet, ne afirmă autorul, e dintr'un neam de răzeși, oțeliți în lupte. Dar nici o faptă nu adeverește aceste afirmări, își bate nepotul cînd află că vrea să se însoare fără voia lui, schimbă cîteva vorbe destul de banale în lupta cu noră-sa, Ruja, amenințări copilărești, încearcă să o omoare cînd află că vrea să-i răpue nucul și apoi se sinucide, spînzurîndu-se de crăcile nucului spre a muri odată cu el. Dar unde-i e tăria sufletească?!... Mitru e o umbră fără nici un fel de realitate, cît despre Ruja e un tip alcătuit din reminiscențe: Carmen și Fulga lui Alexandri, și e nefiresc, teatral și cam ridicol. Nu mai vorbim de intriga care aduce deznodămîntul, și care-i copilărească... Cînd am zis că idealizează natura,—am vrut să zic că o aranjează cum îi place d-sale, fără să țină samă de adevărul real și fără să se întrebe dacă publicul o va putea primi așa cum i-o prezintă d-sa. Ce să mai zicem de „Petrecere"?! Procedeul acesta de a lua o anecdotă curentă și a o „dezvolta" sub formă de bucată literară, e un procedeu pe care poate să-l judece oricine. Dar se vede că autorul n-a avut niciodată prilejul să ia parte la o petrecere la țară și nici măcar n'a auzit „strigături" la horă, altfel s'ar fi simțit stingherit să pue în gura țăranilor spiritele acele fără sare, de cafenea de provincie.

Cînd nu e romantic în felul în care am arătat, e realist în senzul acelor veriști, epigonii realismului, care se străduesc să copieze credincios în toate amănunțimile un tip banal sau o întîmplare oarecare din viață. Pe cît de lipsită de orice control al rațiunii, de orice spirit de critică e imaginația autorului în povestirile romantice, pe atît de servilă e în copiarea acestei realități.— Nici o perspectivă, nimic care să dea relief, semnificație, culoare ca Oratorul, D-nul Seneca....

E foarte caracteristic că d. Gîrleanu, care are așa de slabe intuiții asupra psichologiei ființelor din lumea „unde se cuvintă", se încumetă a ne iniția în misterele sufletului „lumei în care nu se cuvintă". E drept că mijloacele noastre de control sint mai mărginite pe acest teren. Totuși logica neîndurată nu primește ca bune decît acele producții literare, ale căror „realități probabile" dau dovezi de veracitate chiar în domeniul fantaziei. Lucrul se vede că nu e ușor nici chiar cînd e mult talent... dovadă *„Chantecler"*... Domnia-sa pare a avea psichologia unui diletant, care privește literatura ca o distracție a orelor neocupate și nu-și dă samă ce grav e a substitui ceva din imaginație firii adevărate a lucrurilor, sau a-i adăuga ceva din această imaginație. Nu are evlavia și conștiința adevăratului artist pentru arta sa. Nu simți în cele ce scrie grija de a fi sincer, preocuparea de a pătrunde adevărul, de a-l lega cu sufletul său și de a-l reda întreg cît se poate de întreg. „Eroarea în cazul acesta e că imaginația e o funcțiune ce nu dă ca rezultat decît minciuni, cînd operația ei conzistă în a arăta lucrurile așa cum sînt". (C. f. R. de La Sizeranne în cartea sa Ruskin et la Religion de la Beauté).

Scrie într'un stil curgător și cu o ușurință, căreia i se datoresc în parte lipsurile fondului și banalitatea adeseori întîlnită în stilul său.

*

Ion Chiru-Nanov. *Păcate Vechi.* Nuvele și Schițe. „Biblioteca pentru Toți". Editura Librăriei L. Alcalay.

Dl. Chiru-Nanov nu s'a convins încă de puterea dramatică a realității și de efectul ce se poate obține în povestire prin redarea simplă și cumpătată a acestei realități. Il atrage încă melodrama, exagerația, sentimentalismul fals, poza și atitudinea romantică. Aceste sint „Păcate Vechi" într'o operă nouă.

*

G. Tutoveanu. *Albastru.* Edit. Minerva, București.

Versuri corecte și muzicale, imagini frumoase, dar așa de rar o cugetare ingenioasă sau o simțire mai vie, mai originală:

Un nor subțire 'mbrobodește luna
Ca pe-o sultană vălul de matasă,
De după deal luceafărul se'nnalță
Privind cu drag spre-a nopților crăiasă.

Un cîntec blînd ca zis de mandolină
Șoptește clar păriu 'ntre răchite;
Flăcău șiret, îl prind în ori ce sară
Doinind povești cicoarelor iubite...

E 'n firea toată farmec și 'ndrăgire,
Și de pe cer sclipirile din stele
Revarsă pace zărilor senine,
Și-atîta chin singurătății mele.

(Seara).

*

M. Sadoveanu. *Povestiri de seară.* Ediția Minerva, București.

Atragem atenția asupra nuvelei „Ceasul al doilea", din acest volum, care este al cincilea din seria ce s'a publicat dela Insemnările lui Nicolae Manea, ultimul despre care a vorbit Viața Romînească. Revista noastră nu mai are nevoe a vorbi publicului despre Mihai Sadoveanu, cititorii îl cunosc și apariția unui volum de el este în totdeauna un eveniment ce nu trece neobservat.

I. S.

***

George Murnu. *Electra.(Sofocle)* tragedie în cinci acte, traducere. Biblioteca Teatrului Național. Minerva, București-

Anul acesta s'a întîmplat un eveniment artistic, care nu a fost relevat după importanța sa: una din piesele tragicului atenian a fost jucată pe scena Teatrului Național din București. Nu știm cum va fi fost primită piesa de public, ea a fost însă fericit aleasă, căci Sofocle, sirena atică, cum îi ziceau cei vechi, realizează tipul perfect de tragedie clasică, așa cum îl înțelegea Boileau. Electra e o minune în ce privește contextura fabulei, mersul progresiv al acțiunii și interesului, adevărul caracterelor, arta infinită din expunere, care ne face să cunoaștem într-un moment locul scenei, numele și planurile personajelor și ora cînd începe acțiunea. Subiectul piesei, care se raportă la teribilele întîmplări din Micena, după luarea Troiei, poate fi rezumat în cîteva linii: Oreste, scăpat și trimes din patrie de Electra, cînd Agamemnon a fost ucis de Clitemnestra și Egist, soția și fratele său, se întoarce, însoțit de Pilade și de pedagog, să răsbune pe tatăl său. Necunoscuți, dînșii aduc vestea falșă că Oreste a murit la jocurile delfice; crezuți, pătrund în palat și ucigașii lui Agamemnon sînt pedepsiți. Din acest subiect, prin o artă extrem de rafinată în simplitatea ei, Sofocle a făcut o sguduitoare tragedie, prin recunoașterile și peripețiile ce au loc. Să le arătăm pe scurt: După expunere, apare Electra în prada unei violente dureri; ea se teme că Oreste a uitat promisiunea de a veni s'o răsbune. Pe cînd vorbește cu corul, compus din fecioare miceniene, vine Crisotemis, sora sa, și o informează de un vis al Clitemnestrei, vis ce pare a'i anunța ceva fericit. Corul o întărește în speranță. Vine însă bătrînul pedagog, care îi anunță moartea fratelui și o cufundă în dureri și mai mari, pecînd Clitemnestra se bucură și o insultă. Mama sa conduce pe bătrîn în palat să'i ofere ospitalitate, și pe scenă apar doi străini, care aduc urna cu presupusa cenușă a fratelui ei; dar, înduioșat de plînsetele desperate ale Electrei, Oreste nu se poate opri și se dă pe față. Electra trece dela o extremă durere la o extremă bucurie. Aceleași schimbări de situații brusce și isbitoare se întîmplă tuturor personajelor. Clitemnestra, înspăimîntată de un vis, caută să liniștească manii soțului iritat și să îmblînzească mînia zeilor; dar, pecînd invoca pe Apolon, apar străinii ce-i vestesc moartea lui Oreste și ea se crede scăpată acum de temutul dușman, pe care-l recunoaște îndată, și moare ucisă de fiul ei. Chrisotemis, care a văzut pe mormîntul tatălui său ofrande ce o fac să creadă că Oreste s'a întors, vine veselă să anunțe știrea surorii sale, dela care află că fratele său a murit, și bucuria ei se schimbă într'o vie durere. Egist, în sfîrșit, aflînd dorita moarte a lui Oreste, aleargă spre casă, să se convingă, și, cînd ridică vălul ce i se spune că acopere pe mort, vede cu groază cadavrul Clitemnestrei și pe Oreste viu în fața lui. Astfel, din toate părțile numai surprize, treceri neașteptate dela durere la bucurie, și dela veselie la desperare. Aristot considera felul acesta de piese, pe care îl numea implex, ca cel mai perfect și mai propriu de a provoca în spectatori teroarea și mila.

Despre calitățile de limbă, despre grația și eleganța stilului, e de prisos a mai vorbi; toți știu ce plăcere provoacă cetirea tragediilor lui Sofocle.

Traducătorul Electrei a avut de învins multe greutăți în privința aceasta, și cu oarecare rezerve putem afirma că a reușit; d-sa a păstrat metrica originalului, ceia ce l-a ajutat să redea vioiciunea pasionată a dialogului.

M. J.

***

Dimitrie Negru. *Cum ne naștem? Cum trăim? Cum murim?* Un vol. de 272 pag. in 8, cu 94 figuri. București. Minerva, lei 2.

O carte de știință popularizată! Și'ncă bună, în tot înțălesul cuvîntului bun, și scrisă romînește!

Autorul, prosector la Facultatea de Medicină, un tînăr, care întrunește perfect două calități: știe despre ceia ce vorbește și expune limpede ceia ce vrea să spună, a reușit să facă o adevărată lucrarea de „știință popularizată".

Incepînd cu o comparație foarte reușită între nașterea, viață și moartea unui stejar și a unui om, autorul își precizează metoda cu care va dezvolta chestiunile ce are de tratat.

In prima parte a lucrării se ocupă de studiul oului și-l pune în comparație cu ființele monocelulare. Apoi urmărește dezvoltarea oului la un animal inferior (amphioxus) și în urmă se ocupă de fazele principale prin care trece larva, *embrionul*, fătul omenesc, până în momentul cînd capătă forma, chipul de om.

In partea a II-a se ocupă de organe, aparate, sisteme, descriindu-le forma, părțile, așezarea în corp, raporturile dintre ele. Un capitol deosebit e destinat dezvoltării organelor din foile embrionare, iar altul funcțiunilor organelor și aparatelor. Cu această ocaziune sînt atinse și chestiunile ce produc îmbolnăvirile organelor, precum și chipul cum se apără organismul contra bolilor. Foarte interesante sînt capitolele „Secrețiuni interne" și „Funcțiunile de legătură cu lumea din afară".

Partea III—„Cum murim?",—începe cu constatarea că moartea e consecința vieții și arată cum se uzează organele, cum se pierd legăturile dintre celule. „Prin urmare, desfacerea vieții generale în toate viețile particulare care o formează, și urmările grave ce poate avea această desfacere pentru aceste din urmă, constitue *moartea unui organism*".

Autorul dă o deosebită atenție vieții celulare și tratează chestiunea altoilor sau grefelor animale. Citez, ca titlu de curiozitate, cum ar putea cineva căpăta un nas... pierdut: „...unui om care și-a pierdut nasul, pentru a i-l face la loc, se sapă în mușchii dela braț o încăpere pe care se lipește suprafața sîngerîndă a rămășiței lui de nas. Se ține legate bine împreună și liniștit vre-o 10 zile și atunci se constată că carnea brațului s'a prins de nas. Se tae atunci în carnea brațului o bucată de forma unui nas și, desprinzînd-o de braț, bucata de carne rămîne prinsă de nas. Chirurgul o mai potrivește atunci, ca să-i dee o formă ca a nasului, o acopere cu piele tot prin altoire și iată cum s'a făcut nas celui care n'avea".

Autorul se pronunță pentru imortalitatea organismelor monocelulare și lămurește cum viața ființelor pluricelulare se continuă prin elementele germinative.

„In natură se pare că ființa nu mai are importanță din moment ce a putut trece „făclia de viață" ființei care o urmează.

„De aceia moartea organismului e firească dela acea vreme, cînd rolul lui e sfîrșit: moare o grămădire de celule netrebuitoare, după ce a asigurat viața eternă celor principale".

Figurile sînt bine alese și bine executate.

Felicităm autorul pentru lucrarea interesantă ce a dat la lumină și pentru curajul ce a avut s'o scrie și s'o tipărească, curaj cu atît mai de admirat, ca cît e bine cunoscut cu ce groază se apropie lumea cetitoare dela noi de cărțile de știință, fie și de „știință popularizată".

T. A. B.

***

C. Rădulescu-Codin și D. Mihala-

che. *Sărbătorile Poporului cu obiceiurile, Credinţele şi unele Tradiţii legate de ele.* Culegere din părţile Muscelului. Bucureşti, Academia Romînă, 1909, 1 broş. in 8 de 122 pag. preţul 1 leu 50 b.

„Cele cuprinse in acest volum—spun autorii—sint cunoscute şi culese de noi de prin satele Negreştĭ-Sgripceşti, Priboeni, Ţigăneşti, Goleşti-Badi, Budişteni şi Leordeni—in care o parte a satului sint locuitori veniţi din Măţău, lingă Cimpulung—toate aceste sate aflate in Muscel... Tot ce dăm aici la lumină e bine ştiut de noi".

Volumul, publicat de Academie, nu cuprinde cuvenitul glosar. Academia, se ştie, ţine mai mult la aspectul ortografic al unei cărţi şi mai puţin la aspectul tehnic-ştiinţific.

*

Dr. Andrei Iliescu (Lespezi). *Răvaşele unui Doctor.* Bucureşti, Universala, 1910, 2 broş. in 16, prima de 106 pag., a doua de 125 pag., preţul fiecăreia 30 b. (No. 5 şi 6 din 'Biblioteca pentru Popor' publicată de Casa Şcoalelor).

Alături de cărţi de un folos contestabil, Casa Şcoalelor a inceput a publica o serie de cărţi populare, a căror răspindire printre săteni va fi de cel mai mare folos.

D. Dr. Iliescu, care de două ani de zile trăeşte printre săteni, dă prin aceste broşuri o serie de sfaturi higienice scrise intr-un stil popular: Cuvînt către săteni, cine sint puşi să aibă grijă de sănătatea ţăranului, Despre boalele de care ne putem păzi, Pentruce ţăranul se imbolnăveşte mai uşor şi se lecueşte mai cu greu decit tirgoveţul, Pricinile pentru care mor copiii la ţară, Creşterea copiilor, Despre hrană, Pentru moaşe şi cele ce au nevoe de moaşe, Despre pelagră, Despre beţie, Despre oftigă, Despre boalele lumeşti.

D. L., care consacră o parte din timpul său pentru a scri asemene cărţi, dă dovadă de un spirit in adevăr democratic şi merită toate laudele.

Cu această ocazie dorim două lucruri: 1. Casa şcoalelor să ne onoreze şi pe noi cu citeun exemplar din toate cărţile pe care le tipăreşte;—2. Autorii moldoveni, ca d. L., să facă corectura cu cea mai mare ingrijire, deoarece, in textul autorilor, zăţarii munteni introduc adeseori muntenisme.

G. P.

***

Colonel Sc. Panaitescu. *Curs de topografie.* (Partea cetirea hărţilor). 1909 Bucureşti. Institutul de arte grafice Eminescu.

Harta este socotită de şcoala de azi ca unul din mijloacele cele mai insemnate pentru invăţămintul geografiei. De aceia cele mai umile şcoli de sat, caşi cele mai innalte, caută să poseadă hărţile necesare pentru predarea acestui obiect. Cu trebuinţa lor treptată, tehnica hărţilor a mers progresind, incit hărţile de azi sint un compromis de ştiinţă şi de artă, atrăgătoare la studiu şi plăcute la vedere.

Avind insă harta ca scop principal de a ne reprezenta suprafaţa pămintului, cu toate accidentele mai importante ale terenului, ea a devenit foarte complicată, iar inţelegerea ei nu-i dată oricui. De aceia una din problemele invăţămintului geografiei a devenit cetirea hărţii, adică inţelegerea diferitelor semne convenţionale, adoptate in decursul timpului, pentru reprezentarea prin desemn a suprafeţii pămintului.

Publicaţia de faţă se referă la citeva din lecţiunile făcute la Şcoala superioară de războí despre cetirea hărţilor, şi anume se ocupă cu starea lor actuală.

Se incepe cu citeva noţiuni generale asupra insemnătăţii cetirii hărţilor pentru militari, indicindu-se şi căile pentru

ajungerea acestui scop. Se dau apoi lămuriri cum s'a născut nevoia unui alfabet cartografic, numit atlas de semne convenţionale, arătindu-se şi cerinţele principale ce trebuesc indeplinite de acest atlas.

Importanţa hărţilor militare e recunoscută de toţi, şi de aceia şi caută armatele de azi să-şi procure hărţile vecinilor, harta fiind un mijloc foarte bun pentru a judeca terenul şi contribuind la evitarea surprinderilor şi inlesnirea recunoaşterilor.

De oarece operaţia cea mai frequentă e *marşul*, hărţile sint chemate să dea asupra marşurilor informaţiuni cit mai complecte, arătind obstacolele ce s'ar putea intilni in cale, etc.

Trei sint mai ales chestiunile tratate in această broşură, cu destule amănunte şi cu date precize: *desemnul planimetric, figuratul terenului* şi *convenţiunile scrierii cartografice.*

In capitolul despre desemnul planimetric (cap. II), se expun cerinţele principale, care contribuesc la exactitatea şi claritatea reprezentării. De aceia o hartă topografică trebue să consemneze cit se poate mai multe date, figurate in majoritatea cazurilor prin semne convenţionale, iar nu prin imagini reduse la scară. Semnele insă să fie astfel intocmite, incit desemnul să nu incarce prea mult harta.

Examinindu-se din acest punct de vedere hărţile militare topografice ale diferitelor armate europene, se vede necontenit urmărită aceiaşi ideie de a reprezenta cit se poate mai multe informaţiuni relative la marşuri, făcindu-se o comparaţie intre harta austriacă ($^1/_{75.000}$) şi cea germană ($^1/_{100.000}$).

Intrebuinţarea diferitelor culori pentru diferenţiarea diferitelor categorii de obiecte e explicată cu exemple bine alese. Diferitele accidente planimetrice se mai diferenţiază după forma semnelor convenţionale, avindu-se in vedere că forma semnului să ne deştepte ideia obiectului reprezentat, construcţiunile, pomii, puţuri cu cumpănă, prin forma lor).

Ca incheere a acestui capitol se arată cum s'au aplicat toate aceste semne convenţionale planimetrice pe hărţile noastre, la diferite foi, şi pe hărţile rusă (Basarabia), bulgară, germană, austriacă, sirbească.

Capitolul III se ocupă cu *figuratul terenului.*

Studiul terenului, făcut prin ajutorul hărţilor, face posibil ochilor să imbrăţişeze o porţiune mare din suprafaţa solului. Din punct de vedere planimetric e de ajuns să cunoaştem semnele convenţionale ale planimetriei, raportul de mărime reprezentat prin scară, ca să ajungem a regăsi pe teren indicaţiunile date de hartă.

In ce priveşte insă figuratul terenului e mai greu a ne da socoteală de pe hartă, dacă domină cutare sau cutare formă de teren. De aceia studiul figuratului de teren cere o muncă mai mare la cetirea hărţilor. Se expune aici categoriile de hărţi pentru reprezentarea formelor terenului: hărţi *orometrice, modelate* şi cele care sint un compromis din aceste 2 feluri, precum şi pe ce se bazează fiecare din ele.

Se arată cum au fost aplicate semnele convenţionale ale figuratului de teren pe hărţile noastre, incepind cu foaia din nordul Moldovei, ridicată la 1875 seria XI, coloana R., desenată de loc. M. Grozea, azi general. De asemenea se descrie cartografia străină, scoţindu-se in relief atit calităţile, cit şi defectele lor.

Ultimul capitol (IV) tratează *convenţiile scrierii cartografice.* Scrierea cartografică complectează datele planimetriei şi ale nivelmentului. Forma, orientarea şi dimensiunile scrierii sint in legătură cu importanţa localităţii sau obiectului denumit. Convenţiunile scrierii cartografice fiind de a uşura cetirea hărţilor, se va stabili un raport lesne

de ținut în minte între genul, orientarea și dimensiunile literilor și între natura și importanța obiectelor. Se arată cum sînt clasate diferitele accidente, ce trebuesc denumite pe hărți, după atlasul nostru de semne convenționale din 1902, precum și calea care a urmat-o institutul nostru geografic în ce privește dimensiunile și locul scrierii la diferitele obiecte. Și în acest capitol, ca încheiere, se studiază scrierea din cartografia străină.

După cîteva date asupra progresului cartografiei, realizat de institutul nostru geografic, dela 1905 încoace, se trece la ultimul capitol (VI), care cuprinde unele observațiuni drepte asupra studiului terenului în corpurile de trupă, ajungînd la concluzia că nu se dă destulă atenție asupra acestei părți delicate a instrucției militare. Deasemenea se atrage atențiunea asupra lacunii din școalele noastre militare, care nu pregătesc pe elevi cum trebue să învețe ei la rîndul lor pe soldați.

Cum se vede din rezumatul chestiunilor tratate în această publicație, lucrarea e destul de serioasă și face cinste autorului ei.

Totul e bine studiat și documentat. Deși cartea are un cuprins curat științific, totuși modul atrăgător cum sînt tratate aceste chestiuni, dealtfel aride, o face destul de interesantă.

N. P.

***

A. van Gennep. *La formation des Legendes*. 1910, Paris, Ernest Flammarion, un volum de 326 p., prețul 3.50.

Folklorul, care își are origina în romantism și în studiul literaturilor orientale, s'a dezvoltat în cursul veacului trecut cu o repeziciune uimitoare, grație politicii de naționalități și extensiei imperiilor coloniale, care, dînd posibilitatea de a se cunoaște mai de aproape credințele și legendele atitor popoare, au răsturnat o mulțime de teorii relative la locul de origine, nașterea și răspîndirea poveștilor, legendelor, miturilor, etc.—Școlile naturaliste, filologice, evemeriste, etc., au apus acum, și pe baza imenselor colecții de folklor se cearcă noi explicări, se fac noi teorii.

In volumul de față, directorul revistei de etnologie, van Gennep, ne dă vederile școalei etnologice și psihologice și discută cele cîteva legi ce se crede că prezidă la formarea, răspîndirea și evoluția legendelor.

Un prim fapt pus în lumină de cercetările etnografice e valoarea utilitară a legendelor și miturilor, care sînt necesare la menținerea și organizarea socială; în începuturile sociale, activitatea literară populară, departe de a fi un lux, o activitate estetică, este un element organic, o instituție fundamentală, fără care societățile semicivilizate și-ar perde unul din elementele lor principale de cohesiune. Acest lucru e caracteristic și povestirii morale, proprie semicivilizaților, oameni de o profundă moralitate, căci concepțiile amorale asupra lumii nu se nasc decît într'un stadiu de înnaltă dezvoltare intelectuală.

O clasificare a diferitelor povestiri este aproape imposibilă din cauza infinit de micilor deosebiri și pentrucă, evoluționînd, temele sînt aici mituri, aici legende, aici povești, după împrejurările externe și modificările sociale.

Un principiu de datare îl găsim în faptul că localizarea, individualizarea și utilitatea unui mit, a unei legende, este la începutul formării acestora; deasemenea, o legendă morală e anterioară uneia amorale.—Incercarea de a face o repartiție geografică a temelor a arătat că producția tematică nu depinde nici de limbă, nici de rasă, nici de civilizație, că unele teme, cum e a obiectelor miraculoase, care corespund credințelor în magie, sînt universale, altele însă nu trec anumite limite, bine stabilite. Un alt principiu de clasare s'a găsit în ciclurile tematice, combinații de teme simple, care sînt și ele supuse curentului de localizare și personificare, pe de oparte, și celui de delocalizare și depersonificare, pe de alta. In aceste cicluri, temele se combină în o ordine anumită, *sequențe tematice*, și comparația variației acestor sequențe ne poate da cheia multor probleme ridicate de studiul literaturii populare.

In cartea a III-a sînt studiate legendele relative la lumea naturală, născută din cele trei concepții de a-și reprezenta formarea și organizarea universului: zoomorfică, antropomorfică și normală. Tustrele aceste concepții fiind primitive, și legendele explicative corespunzătoare sînt primitive, răspîndite deopotrivă la toate popoarele, variind însă în proporție. Astfel, legendele cu personaje animale sînt mult mai numeroase, pecînd legendele relative la lumea astrală sînt infinit de puține.—Cînd aceste legende sînt explicative, obiecte de credință și rituale, ele sînt anterioare povestirilor ce urmăresc un scop pur estetic.—Studiul legendelor relative la lumea supranaturală este poate cel mai interesant, dar nu putem primi decît cu multe rezerve afirmațiile autorului. După ce arată caracterul actual și local al legendelor relative la demoni, evoluția divinității prin disociațiuni și precisiuni succesive dela totem la zeu, autorul împarte în trei grupuri totalitatea acestor legende: rituale, cele mai vechi, religioase și istorice; în legenda rituală și dramatizată, în riturile magice și de inițiare vede van Gennep origina dramei actuale. Eroii civilizatori, născuți din totemi și strămoși, sfinții și martirii, au provocat nașterea a nenumărate legende; evoluția lor e fixată cu claritate. In afară însă de legendele relative la ființi supranaturale, imaginate de teamă, utilitarism magic și economic, sau de sentimentul religios, sînt legendele istorice. Care este gradul lor de veracitate? Limitele deformării adevărului în legende este variabil pentru deosebitele categorii logice; o exactitate istorică nu se poate atribui nici timpului, nici locului, nici indivizilor. Prin cercetări s'a dovedit că un fapt istoric nu poate fi reținut de memoria colectivă mai mult de 5—6 generații; cataclismele, emigrațiile, faptele de ordin cultural, etc., sînt mai multă vreme reținute, dar sau sînt transportate într'un trecut vag și confuz, sau sînt întinerite; raporturile temporale se deplasează continuu, fantazia și greșala fiind normale chiar la oamenii civilizați.

Asupra capitolului relativ la formarea epopeelor, în care autorul exprimă idei ce ni se par contestabile, sperăm să revenim altădată.—Van Gennep crede că din *cîntecele-fabule* magice, prin diferențiare posterioară, s'a născut și proza și poemul religios și dramatic și epopeia; aceasta din urmă este, după părerea sa, totdeauna opera unui singur individ.

Terminăm, enumerînd cauzele de formare ale legendelor, care se nasc din observația unui fapt real, sau din vis, din halucinații provocate de dorinți, etc.; avem, în sfîrșit, legende iconografice, istorice și patriotice. Legendele, odată formate, sînt transmise din loc în loc de povestitori, soldați, negustori, pelerini, etc., și sufăr variațiuni fatale.

Legile ce cîrmuesc aceste schimbări nu-s încă bine stabilite; cîteva principii, deja indicate, sînt: localizarea, delocalizarea, individualizarea, dezindividualizarea, temporația, detemporația, convergența și disociația.—Alte legi formulate sau nu demonstrează nimic, sau se reduc la cele de mai sus.

In general luat, studiul d-lui van Gennep este o lucrare de sinteză admirabilă, care, dată fiind starea actuală a cunoștințelor noastre folklorice, prezintă desigur lacune, este însă indispensabil celor ce se ocupă cu literatura populară, și, desigur, tuturor

acelor pe care-i interesează chestiile culturale.

M. J.

***

W. Ostwald. *L'Energie* (trad. din nemţeşte). 1910, Paris, 3 frs. 50.

Toate descoperirile făcute în diferitele domenii ale fizicei, dela Descartes pînă în zilele noastre, au avut la bază concepţia mecanistă a marelui filozof. „Mecanismul" nu se mulţumeşte să cerceteze legile generale ale fenomenelor, exprimîndu-le prin relaţiuni matematice între cantităţi observabile şi putînd fi măsurate. Un fenomen îl consideră numai atunci pe deplin studiat, cînd îl poate „explica", reducîndu-l la o mişcare de atomi materiali. Sub imperiul acestei concepţii s'a creat şi perfecţionat teoria celor mai bine cunoscute părţi ale fizicei: în primul rînd „acustica", în care mecanismul vibraţiunilor explică perfect înnălţimea, intensitatea şi timbrul sunetelor muzicale; apoi, prin analogie, „optica", introducînd un mediu ipotetic, elastic, dar neponderabil, numit eter; în sfîrşit, teoria mecanică a căldurii, capilaritatea, etc.

Dela o vreme însă, decînd cu marile progrese făcute în studiul electricităţii şi odată cu stabilirea principiilor termodinamice, o mulţime de fenomene noi se lăsau din ce în ce mai greu a fi reduse, potrivit pretenţiei lui Descartes, la „materie, figură şi mişcare". „Mecanismul", dupăce se arătase aşa de fecund timp de cîteva secole, devenea steril faţă de noile probleme. Misiunea lui părea sfîrşită şi se simţea nevoia de a fi înlocuit cu altceva.

Acest altceva n'a întîrziat să apară. Pe de o parte, unii fizicieni au căutat să lărgească atomismul, prin descompunerea atomului de materie într'un roiu de atomi de electricitate, animaţi de iuţeli de rotaţie vertiginoase, identificînd astfel în ultimă analiză materia cu electricitatea. Această teorie nu făcea însă decît să amîne problema; pentru a o completa, trebuia găsită o teorie mecanică a electricităţii.

Mult mai adîncă, din punct de vedere filozofic, a fost crearea concepţiei „energetice" a naturii, ca urmare a principiilor termodinamicei. Lucrarea de faţă a celebrului profesor din Lipsca are de scop vulgarizarea, printre oamenii de ştiinţă, a acestei concepţii, care, după dînsul, este menită să dea, într'un viitor foarte apropiat, rezultate însemnate, în toate domeniile: fizică, chimie, biologie, psihologie şi... sociologie.

Dupăce expune în cîteva capitole preliminare istoricul închegării principiilor de mecanică raţională, carĕ au condus la ideia de conservare a energiei mecanice, inspirîndu-se mai cu samă din clasica operă a lui Mach, autorul trece la descoperirea celor două principii ale termodinamicei. Povestea descoperirii echivalentului mecanic al căldurii de către Mayer, este extrem de interesantă; cu deosebire, ideia de a reproduce textual primul memoriu al lui Mayer dă capitolului o culoare foarte originală.

Mult mai important este însă capitolul următor, tratînd despre principiul lui Carnot, mai cu samă fiindcă acest principiu n'a fost niciodată aşa de bine cunoscut de oamenii de ştiinţă, ca cei dintăi, din pricina formei abstracte a expunerii lui Clausius. [Un exemplu frapant de necunoaştere a principiului lui Carnot este teoria cu totul greşită a „echilibrului nestabil al omogenului", emisă de Spencer în „Principiile" sale]. Importanţa pentru „energetică" a acestui principiu stă în aceia că el este într'o contrazicere ireductibilă cu „mecanismul" cartesian. Iată, în cîteva cuvinte, în ce constă chestiunea:

După principiul lui Carnot, pentruca să se poată transforma căldura în travaliu mecanic, trebue să existe o diferenţă de temperatură; transformarea nu se poate face decît printr'o transportare de căldură dela un izvor ma

cald la altul mai rece, şi nicidecum invers. Fenomenul este din acest punct de vedere ireversibil şi conduce la o degradare a energiei, cum spun Englezii, adică, prin egalizarea temperaturii, energia calorică utilă, transformabilă în energie mecanică, devine din ce în ce mai mică. Ori, tocmai această ireversibilitate e în contrazicere cu o explicare mecanică a căldurii; căci orice fenomen, care se poate reduce numai la mişcare de atomi materiali, este reversibil: n'avem decît să ne închipuim toţi aceşti atomi opriţi pe loc la un moment dat şi lansaţi cu viteze direct opuse celor dintăi; sistemul va trebui să treacă, în ordine inversă, prin toate stările lui anterioare.

Capitolele următoare cuprind expunerea concepţiei energetice. După Ostwald, cusurul cel mare al „mecanismului" clasic este importanţa pe care o dă materiei ponderabile, lăsînd pe un picior de inferioritate imponderabilele: căldura, lumina, electricitatea. Polemicele, violente uneori, ce le-a dus în jurul acestei chestiuni, sînt cunoscute de toată lumea ştiinţifică. In definitiv, spune el, prin ce ni se revelează nouă materia? Prin greutate, prin volum, prin formă. Dar fiecare din aceste proprietăţi nu este decît efectul unei forţe, unei energii: energia de gravitaţie, energia de volum (presiunea), energia de formă (elasticitatea). Materia ne este cunoscută numai ca suport al acestor energii, fără de care ea nu mai păstrează nici o realitate. Dar dece privilegiul acestor forme speciale de energie? Oare căldura şi electricitatea nu sînt tot aşa de accesibile simţurilor noastre?

Conceptul de energie este mult mai general decît acela de materie. Orice cantitate de energie cuprinde doi factori: unul de intensitate şi altul de capacitate, numit şi factorul material al energiei. Factorii de intensitate nu sînt adiţionabili şi măsurabili în sensul obişnuit al matematicei; aşa e presiunea ca factor al energiei de volum, înnălţimea de cădere ca factor al gravităţii, potenţialul electric, temperatura. Factorul de capacitate, extensiv sau material, se bucură din contra de proprietăţile materiei, putîndu-se aduna şi măsura: volumul, greutatea, cantitatea de căldură, de electricitate. Factorul de intensitate reprezintă numai un nivel la care se află factorul material. Cetitorii care s'au muncit adese în şcoală să deosebească noţiunile de potenţial şi cantitate de electricitate, temperatură şi cantitate de căldură, etc., vor ceti cu o deosebită plăcere frumoasă expunere a lui Ostwald din cap. VIII şi IX.

Cu ajutorul acestei concepţii, autorul caută să schiţeze, în ultimile capitole, o teorie a vieţii şi activităţii psihice. Nu insist asupra lor, şi nici autorul nu cred să fi avut pretenţia de a fi făcut un pas important în cunoaşterea mai exactă a acestor fenomene. Mă voi mărgini să citez, ca o curiozitate, aplicarea principiilor termodinamicei în sociologie.

Toată istoria civilizaţiei este istoria perfecţionării neîncetate a instrumentelor de muncă. Aceste unelte nu sînt însă decît nişte maşini de transformare a energiei omului, sau a naturii, în energie utilă omenirii.

Aplicînd deci organizaţiilor sociale criteriul de apreciere al maşinilor, putem spune că o organizaţie socială este cu atît mai superioară, cu cît transformarea energiei omeneşti în energie utilă se face cu mai puţină pierdere, sau cu un mai mare „rendement", cum se zice în limbagiul tehnic.

Cîte n'ar fi de spus, în privinţă „rendement"-ului inferior al maşinii militare, birocratice şi parlamentare din zilele noastre!

M. S.

***

Firmin Roz. *L'Energie américaine*

(Evolution des Etats-Unis). Paris, Ernest Flammarion, 3.50.

„Biblioteca de filozofie", pe care librăria Flammarion o publică sub direcția lui Gustave le Bon, ne-a dat până acum două lucrări, în care se îmbrățișează în linii mari, dar pe baza a numeroase fapte și observații, evoluția, starea actuală și perspectivele pentru viitor ale unor din țările însemnate ale lumii,—Japonia și Germania.

In volumul de față Firmin Roz face cam același lucru pentru Statele-Unite.

Autorul urmărește să puie în lumină *„înlănțuirea cauzelor și efectelor, totalitatea condițiunilor excepționale din care au eșit trăsăturile caracteristice ale individului și ale societății, pentru a ne înfățișa mai ales, în dosul activității economice desvălite pe primul plan, puterea idealului care, punînd în serviciul acestei societăți toate forțele vii ale religiunii, ale educației și ale acțiunii sociale, o îndreaptă către un viitor ale cărui greutăți nu trebue să ascundă ochilor noștri făgăduințele"*.

Potrivit acestui scop, autorul studiază în primul capitol *(Individul și societatea)* cauzele și modul cum s'au întrunit și combinat deosebitele elemente etnografice spre a forma un popor cu un caracter bine determinat; se ocupă apoi în al doilea capitol *(Evoluția economică)* de activitatea mare ca producător de bogății a acestui popor; caută în al treilea capitol *(Idealul național)* să arăte că, dacă activitatea economică ocupă așa de mare loc în viața poporului american, nu-l absoarbe însă cu totul, ci că acest popor are un ideal; că pe baza acestui ideal s'a creat geniul național american care se exprimă prin literatură și artă, care dacă în primele lor faze au fost cu totul dependente de literatura și arta Europei, capătă din ce în ce mai mult o fizionomie proprie (Cap. IV—*Evoluția intelectuală*). Dupăce scoate astfel în relief formarea și caracteristica geniului american, autorul studiază în al cincilea capitol *(Evoluția politică)* modul cum s'a format și transformat conducerea politică și cum s'a constituit statul federal prin unirea diferitelor state particulare. In al șaselea capitol în sfîrșit *(Problemele)*, autorul cercetează chestiunea raselor, în special a Negrilor, și chestiunea socială, procesul dintre capital și muncă, probleme de a căror rezolvire atîrnă în mare parte buna desvoltare a statului. In *concluzie* autorul compară Statele-Unite cu republicele sud-americane, arată condițiile deosebite în care s'au format și desvoltat și rezultatele pentru viață a acestor împrejurări.

Toate chestiunile atinse de Firmin Roz în această lucrare sînt bine expuse, foarte clar redate și sprijinite pe informații bine alese.

In special capitolul întitulat *Evoluția intelectuală* e mai personal, mai original și poate și mai necesar, întrucît până acum s'a studiat mult mai puțin cultura Americanilor de cît activitatea lor economică.

In totul, cartea, foarte bine scrisă, se cetește cu multă plăcere și e o contribuție însemată pentru cunoașterea Statelor-Unite și pentru înțelegerea trăsăturilor caracteristice ale poporului american.

*

Paul Louis. *Le Syndicalisme contre l'Etat.* 1910. Paris, Felix Alcan, prix 3.50.

E foarte greu de rezumat un articol de revistă al lui Paul Louis: am simțit-o adesea, căutînd să rezumez admirabilele studii, pe care le publică din cînd în cînd în „Mercure de France".

O carte însă e absolut imposibil. In stilul concis, în logica strînsă, în faptele bine alese și concludente, în forma lapidară în care-și alcătuește tot ce scrie, nu găsești un rînd, o frază, o vorbă parcă de prisos. Nu te poți hotărî să renunți la nimic. Tot ce pune în paginile sale e de un interes capital, și fiecare idee e așa de strîns legată de celelalte, încît nu poți lăsa nimic,—sau dacă lași, ai impresia că ai sfărmat o minunată construcție arhitectonică, pentruca să arăți cuiva cîte o colonă frumoasă, cîte o frescă, vre-un colț de zid, ori altă ceva din ruine...

Și apoi cum să găsești, pentru a prescurta, fraze mai scurte, expresii mai pline de înțeles, formule mai adequate decît ale lui Paul Louis?

Iată dece nu vom da aici decît o idee generală de cuprinsul acestei extrem de interesante lucrări, fără a intra în amănuntele ei și fără gîndul de a scuti de cetirea cărții pe cetitorul acestor rînduri...

Cartea e alcătuită pe un plan foarte simplu; cuprinde trei părți, formate fiecare din cîte o serie de capitole.

In prima parte—*Statul modern*—autorul analizază diferitele elemente ale statului de azi (puterea politică, parlamentarismul, armata, marina, justiția, budgetul, învățămîntul, legislația, etc.), arătînd originea, evoluția și rolul lor în statul modern, ca mijloace de ocrotire a intereselor clasei posedante și de apăsare a claselor dominate; în a doua parte—*Sindicalismul*—ne dă un studiu asupra acestei mișcări muncitoare, arătînd pricinile care i-au dat naștere, primele ei începuturi, evoluția și rolul ei economic-social; în sfîrșit, în partea a treia—*Lupta*—autorul ne arată antagonismul ireductibil dintre statul modern și sindicalism, primejdia pe care acesta o prezintă pentru stat și mijloacele sale de luptă.

Ideia centrală, firul conducător al lucrării e acesta:

Pecînd socialismul parlamentar, plecînd dela ideia greșită că ar putea transforma societatea, folosindu-se de factorii actuali de guvernămînt, caută să lupte pentru a cuceri puterea politică și a făuri legi în sensul tendințelor sale,—sindicalismul revoluționar, convins că statul actual e apărătorul claselor posedante, știe că nu se va putea schimba structura capitalistă a societății decît prin distrugerea instrumentului de stăpînire, statul modern, cu toate mijloacele sale, funcționarism, armată, budget, etc.,—și luptă în consecință.

Astfel, sindicalismul atacă chiar existența statului modern, punîndu-se fățiș și direct în luptă cu el, luptă care nu îngădue nici un fel de concesie, întrucît unul din luptători trebue să fie numaidecît nimicit. Și sindicalismul e cu atît mai primejdios pentru stat, cu cît mai mare se face concentrarea muncitorimii sub steagurile sale. Iar cînd sindicalismul va cîștiga și elementele sociale pe care se sprijină statul modern,—armata, funcționarii, etc.,—căci păturile de jos ale acestora au și ele o soartă foarte rea și sînt atrase spre sindicalism,—atunci el va determina dezagregarea statului și a structurii sociale capitaliste, pe care statul o reprezintă, și va organiza societatea pe baze nouă. Acesta mai ales va fi rolul asociațiilor muncitoare, iar lupta lor contra statului modern e numai „un preludiu pentru un mare viitor".

Dar schema aceasta a noastră e numai... o schemă și nu dă nici pe departe o idee clară despre valoarea cărții lui Paul Louis. Ba, redus la un simplu schelet, conținutul lucrării nici nu pare a eși din cadrul ideilor curente asupra chestiunii.

Cine va ceti însă cartea lui Paul Louis va vedea că vina e numai a noastră, sau, mai bine zis, a rezumatului, care,—ca orice rezumat,—reduce la un simplu schelet un organism plin de viață, de vigoare și de frumusețe.

M. C.

***

Marquis de Ségur. *Au Couchant de la Monarchie.* 1910, tome I, Calmann-Lévy, prix 7.50.

D. de Ségur e un istoric „de race“ in toată puterea cuvintului, pătruns de tradiţiile şcoalei istorice franceze, crescut intr'o atmosferă familială prielnică dezvoltării aptitudinilor ce moştenise dela un intreg şir de strămoşii, pentru cercetarea şi lămurirea problemelor trecutului. D-sa e un profund cunoscător al oamenilor şi imprejurărilor din acel secol al 18-a, asupra studiului căruia se 'ndreaptă in ultimii ani cercetările tuturor erudiţilor din vremea noastră, poate pentru asămănarea zorilor unor prefaceri sociale iminente ce caracterizează amîndouă epocile. Volumele sale asupra mareşalului de Luxembourg şi a Iuliei de Lespinasse, pe lingă multe alte lucrări, îi dau desigur autorului autoritatea necesară pentru a întreprinde opera deosebit de grea, a cărui inceput ni-l prezintă acum: a căuta să prezinte in adevărata lor lumină figurile atît de hulite de istoricii secolului trecut, a lui Ludovic XVI-a şi a reginei Marie-Antoinette. Din domnia lui Ludovic XVI-a nu se cunoaşte, în deobşte, decit cei din urmă ani, acei ai tragediei ce şi-a luat sfîrşit pe scările guilotinei. Inceputul domniei e foarte puţin cunoscut, după cum sint foarte puţin cunoscute sforţările nenorocitului suveran, conştient de moştenirea apăsătoare, peste puterile sale, pe care bunicul său, Ludovic XV, i-o lăsase. Din acele timpuri nu se cunoaşte decît partea scandaloasă, cum e celebra afacere „du Collier“. Domnia lui Ludovic XV-a făcuse revoluţia inevitabilă, şi chestiunea era de-a se şti numai dacă schimbarea politică şi socială se va face prin suveranul de drept divin, sau cu suprimarea lui. Domnia lui Ludovic XVI-a a fost epoca de tranziţie, incercările zădarnice ale unui organism bolnav, ce'şi dă samă întrucitva de boala ce-l distruge, de-a împiedeca sfîrşitul iminent. Primii ani de domnie, atunci cind organismul mai avea încă putinţa de-a lupta, au rămas în umbră faţă de anii desnodămîntului, şi toate acele sforţări bine intenţionate au fost întunecate de patimile politice ce s'au deslănţuit odată cu revoluţia şi n'au ajuns încă a se potoli. Va mai trebui, desigur, încă multă vreme pentru a se recunoaşte bunavoinţa, cel puţin, a ultimului rege absolut. Că suveranul n'a fost la innălţimea vremurilor, e de netăgăduit; acolo unde era nevoe de un geniu, nu se afla decît un om simplu, dar bun, cu bune intenţiuni, conştient in mare parte de pericol şi sincer in încercările sale de-a remedia răul. Intre 1774 şi 1781, timp ce autorul işi propune a descrie, cu ajutorul lui Turgot şi apoi a lui Necker, Ludovic XVI-a încercă în deosebite chipuri de-a îmbunătăţi starea dezastruoasă de lucruri ce dăinuia în regatul său. Primul volum povesteşte istoria ministerului lui Turgot, primul capitol al domniei, dîndu-ne o sinteză critică, ce lipsea până acum, a nenumăratelor memorii, monografii şi pamflete ale timpului, punînd în lumină figurile caracteristice ale vremii şi fatalitatea imprejurărilor. Actorii acestei tragedii singeroase, Ludovic XVI-a, Marie-Antoinette, fraţii regelui, Turgot, Malesherbes, Maurepas, Choiseul, precum şi rolurile de-a doua mînă, caşi mulţimea fără număr de figuranţi din masele furtunoase ale poporului, sînt zugrăvite de autor cu o măestrie desăvîrşită, într'un stil elegant, dar colorat şi luminos, care mişcă şi interesează pe cetitorul ce urmăreşte acele zădarnice incercări, zărind în fundul tabloului furtuna ingrozitoare ce avea să se deslănţuiască pentru a dărăma, îngropînd nenumărate victime, edificiul social pe care stăpînii se 'ncercau fără succes a-l consolida.

D. X.

Revista Revistelor

Luceafărul (No. 9 şi 10). Ancheta asupra „poporanismului“ continuă. Priveliştea e interesantă. De fiecare număr, unul sau doi cugetători. De data asta un cugetător la două numere. Că e unul vast: e d. M. Dragomirescu, criticul obiectiv, care luptă pentru adevăr. Ce e poporanismul, nu prea ştie bine d. Dragomirescu. Dar îl clasifică cu energie, cu inverşunare, cu entuziasm, cu frenezie: Poporanism primitiv, poporanism temperamental, poporanism tendenţios, poporanism pozitiv, poporanism revoluţionar, poporanism artistic, poporanism colectiv, poporanism energetic, poporanism formal... Nici nu bănueşte d. Dragomirescu ce humor sănătos are...

In No. 10, d. Tăzlăuanu publică un articol despre „Noul episcop al Caransebeşului“, *dr. Miron Cristea*, un bărbat înzestrat cu toate calităţile, ce le poate dori un om. Reproducem, din acest articol, cuvintele spuse de dr. Miron Cristea în faţa altarului: „Făgăduesc că credinţa şi legea strămoşească, limba şi cultura romînească, vor fi stelele conducătoare ale activităţii mele. Şi nu mă voiu abate nici in viitor dela calea cinstită de bun Romîn şi de convins ortodox“.—Se dau şi două ilustraţii, care înfăţişează pe părinţii noului episcop: un ţăran şi o ţărancă, în opinci. Ce mîndru trebue să fie dr. Miron Cristea de originea sa, care dovedeşte că tot ce este acum îşi datoreşte sie insuşi! Şi ne gindim ce ofensă arzătoare ar simţi că i se face, un „ajuns“ dela noi din Regat, căruia o revistă i-ar scoate la iveală pe părinţii săi ţărani! La noi toţi au un ideal: să fie boeri, „elită socială“, şi să li se uite, să li se ierte pata: originea ţărănească, „maimuţească“ cum zice d. Duiliu Zamfirescu.

Junimea Literară (No. 4). D. Iancu I. Nistor publică un interesant articol asupra *Legăturilor de comerţ cu Bistriţa*, ale Moldovei.

Convorbiri Critice (No. 3). Un critic al d-lui Dragomirescu, tratînd cu o rară competenţă acelaşi „poporanism“, pe care dincolo îl hiperclasifică maestrul, ne acuză că *am plagiat*... pardon! ne acuză că am numit pe Anatole France poporanist!!!... N'am afirmat niciodată asemenea lucru despre autorul lui Sylvestre Bonnard, cum nu l'am afirmat nici despre... Bergson. Apropos: d. Simionescu-Rîmniceanu arată în *Luceafărul* c'a fost bergsonizat, şi d-sa, de criticul d-lui Dragomirescu. Şi-l şi pune pe două coloane.—Dacă lucrurile continuă să meargă aşa cu cele două colane, apoi în curînd opera acestui „critic“ are să ia aspectul podului dela Cernavoda...

Vinţa Socială (No. 3). Literatura, în acest număr, e reprezentată prin marele Baudelaire (o traducere), prin

d. Galaction, care nu e lipsit de talent, prin d. Tudor Arghezi care, cu siguranţă putem spune acuma, e *ceva*, şi ar putea deveni *cineva*, dacă n'ar avea curioasa plăcere de a se exprima sibilin, prin d. Davidescu, care vrea din toate puterile să aibă talent, prin d. Demetrius, care s'a resemnat în această privinţă, şi prin d. N. D. Cocea, scriitorul fin pe care-l cunoaştem.—E de remarcat că în această revistă şi-au dat intilnire mai toţi acei ce reprezintă la noi ceia ce s'ar putea numi literatură „decadentă".

Oare felul acesta de literatură să fie expresia ideologiei unei clase tinere şi viguroase, care luptă împotriva îmbătrînitei şi decrepitei societăţi de azi? Ori poate,—deşi fără nici o înrudire între ele,—literatura asta şi idealurile sociale ale revistei au, totuşi, ceva comun: revolta împotriva formelor tradiţionale?

In ultimul moment primim No. 4 al acestei reviste. D. S. Labin, într'un articol despre Chestia evreiască, vorbeşte şi de noi. Spicuim în grabă: d-sa se miră că în Romînia chestia evreiască e privită altfel decît aiurea, chiar şi de „democraţi". In adevăr, chestia evreiască la noi are cu totul altă însemnătate, decît aiurea. Cine s'a preumblat prin oraşele şi orăşelele Moldovei, va pricepe imediat chestia evreiască, mai bine decît pe orice altă cale.—Dacă oraşele Lyon, Marseille, Bordeaux, Toulouse, Toulon, Grenoble, etc., din jumătatea sudică a Franţei, ar avea aspectul Moldovei, ar fi alcătuite dintr'o populaţie harnică şi oţelită în lupta pentru traiu, dar cu o altă limbă maternă şi de conversaţie decît cea franceză, cu un alt ideal cultural şi naţional decît cel francez, oare „democraţiei" din Franţa nu i s'ar impune o dureroasă problemă, de care azi habar n'are? Şi oare dacă un Jaurès ar vizita oraşele Moldovei, n'ar începe să priceapă „barbaria" „democraţiei" romîne? Teoreticianul socialismului german, *Cehul* Kautsky (şi încă germanizat!) nu s'a despărţit de Marx asupra chestiei Cehilor, pe care Marx îi *malmena* în operele sale? Şi crede d. Labin că sîntem fericiţi noi, „democraţii", de această tristă situaţie: complicarea antagonismelor de clasă cu unul naţional?—Bine înţeles că în toată această discuţie sînt excluşi intelectualii care s'au *desevreizat*.—D. Labin aminteşte declaraţia d-lui Ibrăileanu (dintr'o scrisoare deschisă către d. Gherea) că, pe cînd era socialist, era împotriva acordării de drepturi la Evrei. Aşa e! Dar întreg partidul era aşa—şi d. Gherea, căci, pentru noi, drepturi Evreilor însemna *întărirea burgheziei*, duşmana proletariatului. Din alte consideraţii teoretice, dar aceiaşi atitudine caşi acuma. Şi o spunem, fiindcă e aşa, nu ca să dovedim cu orice preţ imutabilităţi intelectuale, care nu sînt întotdeauna semn de superioritate.—Şi Evreii au o vină, zice d. Labin. Da! Dar altă vină. In loc ca intelectualii Evrei (răspîndiţi pela ziare, unde dau tonul), să lumineze opinia publică asupra extravaganţelor d-lui Cuza („Cahalul", „omor ritual" etc.), extravaganţe care fac impresie asupra vulgului şi stîrnesc o teribilă ură de rasă şi religioasă,—în loc de aceasta, intelectualii Evrei îşi cheltuesc talentul insultînd şi calomniind, exasperînd lumea, care, desigur pe nedrept, face pe toţi Evreii vinovaţi de calomniile intelectualilor publicişti.—D. S. Labin reproşează d-lui Stere că păstrează o tăcere „puţin cavalerească" faţă cu un memoriu al Evreilor, în care e vorba de idei susţinute de d. Stere în „V. R.". Această „tăcere puţin cavalerească" e singura insultă din articolul d-lui Labin, scris dealtmintrelea foarte urban... Dar d. Labin, dacă-l interesează scrisul d-lui Stere, ar fi putut constata uşor, că d. Stere n'a scris de multe luni în „V R." (măcar

mica polemică cu d. Panu, ar fi trebuit să-l lămurească). Dar e ceva mai mult: d. Stere lipseşte foarte demult din ţară. Ş'apoi, dacă pe d. Labin îl interesează aşa de mult chestia asta, de ce n'ar admite că pe d. Stere ar fi putut să-l intereseze mai mult alte chestii,—chiar dacă era în ţară şi scria?

Dar această notiţă a luat proporţii teribile!

P.S. Şi totuşi... De cînd am scris rîndurile de mai sus, până acuma (la corectură), am găsit într'un ziar evreesc reprodusă acea faimoasă statistică din memoriul cu pricina, pe care d. Stere n'a avut „cavalerismul etc." Iată ce e: *30,000* meseriaşi Evrei, şi *73,000* meseriaşi Romîni, în toată ţară.—Apoi: *23,588* patentari Evrei, şi *77,248* patentari Romîni în toată ţara.—Imaginaţi-vă acum că în Franţa ar fi 100,000 meseriaşi străini, şi 200,000 meseriaşi Francezi;—100,000 patentari străini, şi 300,000 patentari Francezi!!! Şi statistica din memoriu consolează pe Romîni cu cei 113,901... funcţionari!

Dar dacă ar fi numai atît! Statistica vorbeşte de *toată* ţara... Dar o parte din ţară (Oltenia, o bună parte din Muntenia) nu e încă învinsă de Evrei. Sînt rari Evreii în Oltenia; tot rari încă în Muntenia de apus şi sud; mai mulţi spre nordul Munteniei... Cei 30,000 de meseriaşi şi 23,000 de patentari apasă mai ales asupra *Moldovei!* Care e proporţia, *în Moldova*, între Romîni şi Evrei?—Să vie d. Labin să facem o preumblare prin Iaşi—şi n'o să mai aibă nevoe de „statistică"... Ori prin Botoşani, Dorohoiu, Fălticeni, Piatra, Roman, Bacău, Bîrlad, etc., şi toate orăşelele Moldovei...

Şi ce-aţi dori d voastră? Drepturi politice Evreilor? Apoi în cazul acesta, fără să mai vorbim de alte consecinţi, proprietatea mare din Moldova (şi nu numai din Moldova) ar cădea în mîna Evreilor.—Aşa dar, meseriile, comerţul, industria şi proprietatea mare (şi funcţiile) ar fi în mîna lor. Şi-am avea atunci jos o ţărănime romînească, iar sus, cu teribila lor putere politică (*chiar* şi dacă ar fi votul universal), clasele superioare *evreeşti!...* Ca'n acea parte din Galiţia, unde ţărănimea ruteană zace mizerabilă sub jugul străin polono-evreesc.

Cumpăna (No. 18). D. Sadoveanu răspunde cuiva, care a scris într'un ziar politic că *Răvaşul poporului*, admirabila gazetă pentru ţărani a d-lor Sadoveanu şi Gorovei, ar fi fost un ziar *politic* „poporanist"!!!—In luna aceasta, poporanismul a obsedat pe mulţi!—Interesant e că d. Gorovei face parte din partidul al cărui ziar afirmă că *Răvaşul* a fost poporanist... Fără îndoială că ziaristul nici n'a văzut *Răvaşul poporului*.

Facla ne atacă în cinstea noastră de oameni. Ca ziar politic, e natural s'o facă. E o particularitate a presei noastre. Noi însă nu putem păşi pe acest teren, cu atît mai mult, cu cît nici nu ştim cu cine avem onoarea să stăm de vorbă, căci publicaţia aceasta, neavînd nici director, nici redactori mărturisiţi, nu putem şti cine e răspunzător de notiţele *neiscălite*—afară decît în cazul cînd autorul lor ar fi „Societatea pe acţiuni *Adevărul*", singura persoană oficială care-şi declină numele.

La Nouvelle Revue (April, 1910).

Sub titlul **Turci şi Bulgari**, *Louis Méril* ne dă o privire generală asupra forţelor armate de care aceste două puteri din Peninsula Balcanică ar putea dispune într'un caz de războiu. Bazat pe faptul că Bulgaria, încurajată de ultimele succese faţă de Turcia, va căuta să devie o putere de primul rang în Peninsula Balcanică şi că nu va renunţa niciodată la visul ei de a cuceri Macedonia, autorul articolului crede că mai curînd ori mai tîr-

ziu un războiu între Turcia şi Bulgaria e inevitabil. In acest războiu Rusia şi Austria, împăcate din nou, vor asista ca simple spectatoare şi nu vor interveni decît la negocierile diplomatice dela finele ostilităţilor, însă forţele armate ale Turciei şi Bulgariei sînt foarte disproporţionate.—Turcia, cu cele 839 batalioane de infanterie, 523 escadroane de cavalerie şi 271 baterii de artilerie ale ei, ridicîndu-se ca o putere armată formidabilă faţă de cei 315.000 de oameni pe care-i poate mobiliza Bulgaria in caz de războiu. Cu toate acestea şansele războiului nu ar fi aşa de disproporţionate, pentrucă, cea mai mare parte din trupele turceşti fiind in Asia, Turcia nu ar putea avea, înnainte de 25 zile dela mobilizare, decît 120.000 de oameni, pe cind Bulgaria poate avea in 10 zile toată armata sa pe picior de războiu. Tot interesul Bulgariei ar fi deci să întrerupă relaţiile brusc, să meargă imediat asupra Constantinopolului, să obţie in primele 15 zile oarecare succese, după care diplomaţia europeană să intervie pentru a pune capăt conflictului. De altfel, Bulgaria îşi dă samă de aceasta, şi tocmai de aceia la proclamarea independenţei a procedat brusc şi prin surprindere, aşa că Turcia nu a putut să se opue. Şi aceasta va fi totdeauna tactica Bulgariei.

Pangermanismul in Belgia este titlul unui articol, in care *Henri Charriaut* scoate in relief progresele mari, pe care expanziunea germană le face in această ţară „neutră", progrese pe care le favorizează naţionaliştii flamanzi, care luptă in contra răspîndirii limbii franceze şi a spiritului latin, fără a înţelege că fac jocul Germanilor. Autorul e îngrijit mai ales de preponderanţa economică, pe care Germanii o cîştigă din ce in ce mai mult in această ţară şi de influenţa lor tot mai puternică asupra spiritului public din Belgia.

Mercure de France (April, 1910).

Intr'un articol intitulat **opera şi pasiunea lui William Shakespeare**, *André Fontainas* expune in scurt viaţa marelui dramaturg, după reconstituirea făcută de Frank Harris, in lucrarea sa „*The Man Shakespeare and his tragic life story*". Faţă de invenţiile şi de naivităţile adunate cu timpul asupra persoanei şi chiar existenţei lui Shakespeare, Frank Harris a căutat să reconstituiască viaţa scriitorului din opera sa, controlînd datele şi informaţiile astfel căpătate cu puţinele acte autentice ce au rămas de pe acel timp. Shakespeare a fost un om care a suferit mult şi viaţa sa e redată, mult mai mult decît se credea înnainte, in sonetele şi piesele sale de teatru: Hamlet, Romeo, Macbeth au trăsături comune şi reprezintă evoluţiile aceluiaşi caracter, evoluţiile autorului însuşi. Iar femeile din opera lui nu sînt decît imaginea cind reală, cind ideală a femeilor cu care a fost in contact ori pe care le-a iubit. In scurt, iată biografia lui Shakespeare reconstituită de Frank Harris: S'a născut din părinţi bine situaţi, la 1564, la Stratford; a căpătat primele învăţături de pe acele vremuri, apoi tatăl său—negustor—sărăcind şi ruinîndu-se, Shakespeare a dus o tinereţă grea şi cam dezordonată; s'a însurat de tînăr cu o fată mai in vîrstă cu 8 ani decît el, pe care o sedusese şi pe care nu a putut-o suferi toată viaţa, deşi a avut dela ea două fete şi un băet. Făcîndu-se actor şi autor de piese, a ajuns bogat şi la vrîsta de 34 de ani s'a înamorat de Mary Titton, o damă de onoare a reginei, dar a fost trădat in acest amor şi a suferit foarte mult, din care pricină s'a şi retras la Stratford, unde şi-a petrecut ultimii ani in tristeţă.

Pierre Quillard publică un scurt articol, in care îşi arată impresiile asupra operei poetului mort de curînd, **Jean Moréas**. Sînt numai cîteva pagini, in care autorul, prin citaţii luate din opera poetului, caută să scoată in relief natura distinsă a lui Jean Moréas, sufletul lui înamorat de frumuseţele naturii şi ale trecutului.

La Revue (Maiu, 1910).

Jean Finot, directorul acestei reviste, publică un articol **Carta femeii şi societatea de mîne**, in care pledează pentru egalitatea de drepturi civile şi politice între cele două sexe. Argumentele autorului sînt cele obişnuite: femeia nu e inferioară ca inteligenţă bărbatului, nici ca putere inventivă, dovadă numeroasele invenţiuni foarte ingenioase datorite ei, nici ca putere de muncă in ştiinţă, de exemplu d-na Curie şi d-na Ayrton; nu e inferioară nici in ce priveşte calităţile morale, ba din potrivă. Chemată să colaboreze la formarea legilor, ea va da o viaţă nouă parlamentarismului, ameninţat de faliment, şi vieţii noastre politice şi sociale. „Clişeurile politice obişnuite îşi vor schimba conţinutul şi aspectul. Viaţa publică reînoită şi purificată nu va mai fi domeniul exclusiv al politicianilor de profesie, care trăesc de pe urma libertăţii şi o murdăresc".

Pretutindeni, unde li s'au acordat aceste drepturi, s'a văzut influenţa lor binefăcătoare: criminalitatea, libertinajul, alcoolizmul, delapidările, nepotismul s'au redus considerabil, familia şi moralitatea a fost întărită; femeia, luînd parte la luptele politice, n'a perdut nimic din caracterul său de femee. Argumentul, cum că femeile sînt din fire reacţionare, nu e justificat nici de istorie, căci femeilor se datoreşte răspîndirea creştinismului, marea revoluţie dela baza lumii moderne, nici de practica actuală, căci femeile, acolo unde au dreptul, au votat, după interesele locale, fie cu socialiştii, fie cu partidul conservator. Libertatea politică, acordată, va transforma profund şi in bine personalitatea femenină.

Oricîte ironii s'ar putea face pe socoteala tabloului ademenitor al d-lui Finot despre bunurile ce vor impresura societatea trăind sub regimul egalităţii sexelor, este însă o cerinţă de dreptate, care va trebui satisfăcută cîndva.

La Revue du Mois (April, 1910).

Sub titlul de **Trezirea conştiinţei sociale şi primele idei de reforme politice**, *Gustave Lanson* ne dă un studiu asupra concepţiei politice a veacului XVIII. La drept vorbind, cea dintăi deşmorţire a conştiinţei sociale are loc între 1692, cind se formează la Luxembourg, la abatele de Choisy, un fel de **Academie de ştiinţi politice**, şi între 1723, cind se deschid in piaţa Vendôme reuniunile clubului „de l'Entresol". Şi chiar ca opere literare, cele dintăi care încep mişcarea, din care va eşi filozofia politică a veacului al XVIII-a, sînt: „*Les Caractères*" ale lui *La Bruyère* (1687), „*le Détail*" al lui *Boisguillebert* (1695), „*Télémaque*" al lui *Fénelon* (1699) şi „*Dime royale*" a mareşalului *Vauban* (1707). Dar mai ales in cursul veacului al XVIII-a se dezvoltă conştiinţa publică şi se întregesc doctrinele revoluţionare, care au contribuit aşa de mult la schimbarea organizaţiei politice-sociale a lumii. Autorul articolului urmăreşte formarea şi răspîndirea noilor doctrine in concepţiile unor scriitori ori oameni politici ca Fougerolle, Boulainvilliers, Saint-Simon, etc., şi conchide că dacă un *Voltaire* ori un *Montesquieu* au fost in Anglia, nu trebue să se afirme că declaraţia drepturilor omului şi ideile politice au fost importate din Anglia, ci că influenţa ideilor străine a intrat in Franţa într'un curent deja format şi sub presiunea stării de fapt care îi dăduse naştere.

Régis Michaud publică un mic studiu

asupra scriitorului american, mort de curind, Mark Twain. După citeva date biografice, analizind opera marelui umorist, autorul articolului caracterizează astfel această operă: Mark Twain nu-i numai un mare umorist, ci şi un filozof; povestirile lui afirmă cu tărie idealul democraţiei americane; ca artist, el este, după Dickens, unul din cei mai mari caricaturişti ce au scris în limba engleză; el a dat adesea satirei forma unei epopei; sub travestirea humoristului, Mark Twain este Homerul democraţiei americane, care se oglindeşte întreagă în opera sa cu toate calităţile şi defectele sale.

Revue des Idées. (April, 1910).

Gilbert Maire, analizind cartea profesorului Bonasse asupra **învăţămîntului secundar în Franţa**, scoate în lumină defectele acestui învăţămînt, care nici nu e apt să dea elevilor cultură generală, nici n'are un caracter practic. Bouasse cere ca învăţămîntul clasic să fie un învaţămînt de lux, pentru elită, iar masei populare, să i se dea un învăţămînt utilitar, după metodele pedagogice germane şi engleze. In învăţămîntul clasic, el e de părere să se dea o importanţă mai mare ca acum retoricei şi logicei, care sint o gimnastică a spiritului, un exerciţiu care-l prepară pentru asimilarea noţiunilor şi pentru absorpţiunea lor.

Intr-un studiu interesant asupra **marilor sporturi cynegetice moderne**, *E. Trouessart* crede că fauna bogată a Africei centrale e menită să dispară într-un viitor apropiat, înaintea colonizării care se întinde mereu pe vastul continent. Pretutindeni vinatul şi erbivorele sălbatece au fost inimicii cimpiilor cultivate şi după cum au dispărut în colonia Cap, vor dispărea şi în Sudan.

Peste o jumătate de secol, marile vinători africane nu vor fi decit amintiri.

Revue de Métaphysique et de Morale. (Martie, 1910).

Intr'un lung studiu asupra **adversarilor democraţiei**, *Guy Grand* arată opoziţia ce există între filozofia tradiţionalistă a unui Maurras sau Bourget şi filozofia sindicalistă a unui Sorel. Filozofia tradiţionalistă e în esenţa ei o filozofie spiritualistă sau teistă, inspirată direct de spiritualismul platonician sau de cel creştin. Raţionalismul său e, cu toate pretenţiile sale, de esenţă teologică, căci, după cum a arătat Nietzsche, nu e o deosebire de natură între lumea transcedentă a creştinismului şi acea a lui Platon. Filozofia sindicalistă, e dimpotrivă ateistă, sau, cum spunea părintele său, Proudhon, antiteistă, fiindcă ea protestează contra tiraniei raţiunii teologice în numele empirmului.

Nuova Antologia (Martie, 1910).

G. Sergi. **Cum poate şcoala educa.** Cunoscutul învăţat italian se ocupă în acest articol cu problema organizării şcoalei elementare. Cei mai mulţi din acei care se pling că şcoala nu educă, zice el, n-au ştiut să găsească adevăratele pricini ale acestui insucces. Mulţi cred, de pildă, că învăţămîntul religios are puterea de a educa sufletele şi văd în lipsa acestui învăţămînt cauza scăderii. Ei nu bagă samă însă că modul de a preda religia în şcoale nu are nici o valoare şi nu poate fi nicidecum izvorul unei educaţii morale şi religioase, de oarece nu e decit o expunere seacă şi neînsufleţită de dogme şi precepte, care nu pot mişca nici o simţire în sufletele copiilor. Pentru a găsi adevărata cauză, e nevoe de a analiza calitatea copiilor, care frecventează şcoalele elementare. Din acest punct de vedere, ei se împart în două clase: copii din familii care au viaţa asigurată, fie prin avere personală, fie prin slujbe sigure la stat şi copii din familii sărace. Cei dintăi găsesc acasă grija părinţilor lor atit în ce-i priveşte pe dinşii, cit şi în ce priveşte şcoala; cei de al doilea nu găsesc nimica. Părinţii constrinşi să lipsească de acasă, îi lasă de capul lor, ei nu au nici cărţi, nici caete în regulă; pot fugi dela şcoală cind vor, fără frică de control, duc o viaţă de stradă, care, tocmai în cartierele locuite de asemenea copii, e de cea mai demoralizatoare specie.—Dar între aceste două extreme mai există o clasă intermediară: sint copiii micilor meşteşugari, care de timpuriu trebue să fie meşteşugari ei înşişi, pe care părinţii nu-i pot lăsa timp îndelungat la şcoală şi care din copilărie trebue să ajute la munca. Pentru toţi copii acestor două din urmă clase sociale, şcoala actuală nu e suficientă, căci scopul şcoalei ar trebui să fie pe de-oparte dezvoltarea intelectuală, iar pe de alta răspîndirea de cunoştinţi utile vieţii. Pe acestea din urmă copii claselor muncitoare nu le găsesc în şcoală.— S-a introdus, e drept, de citva timp, lucrul manual, cu o oră sau două pe săptămînă; acest lucru manual e un joc şi poate fi util numai copilului care n-are să devie lucrător, ca o distracţie dela munca intelectuală. Importanţă ar putea avea dacă i s-ar acorda nu două ore pe săptămînă, ci două pe zi şi dacă s-ar preda aşa ca copilul să înveţe un meşteşug care să-i servească în viaţă. Cu aceasta s-ar face şi educaţie, căci munca educă. Şcoala trebue să devie activă: o jumătate din orele ei pot fi destinate învaţării limbii şi celorlalte cunoştinţi elementare, jumătatea cealaltă însă trebue să fie consacrată învăţării unui meşteşug. Această şcoală ar fi o preparaţie pentru şcoala superioară de arte şi meserii, pentru acei care ar putea-o mai tirziu frecventa.

A da copiilor, care au să devină lucrători, aceiaşi şcoală caşi acelora care au să-şi continuă studiile mai departe, cum se face astăzi, este—conchide Sergi—o greşală fundamentală, periculoasă pentru popor şi pentru educaţia sa morală.

Scientia (Aprilie, 1910).

E. W. Maunder se ocupă de chestiunea canalurilor din Marte, despre care s'a publicat şi în V. R.—în Ianuarie a. c.—un interesant articol. Maunder rezumă seria descoperirilor principale privitoare la această planetă, dela inventarea lunetei astronomice până astăzi. El stabileşte că numărul cunoştinţelor noastre pozitive e foarte restrins şi că, dela 1830 încoace, nu s'a descoperit nimic cu totul nou.

La 1830, Beer şi Mädler, servindu-se de luneta cu deschidere de 11 cm., au constatat oarecari pete, din care două mai însemnate, pe care le-au fixat în desemnurile lor. Aceste două pete, numite mai tirziu *Lacus Solis* şi *Sinus Sabaeus*, au fost constate şi în observaţiunile de mai tirziu, precizindu-li-se numai conturul. Dela 1830 încoace, *Dawes* (cu luneta de 20 cm.), apoi *Schiaparelli*, cu o lunetă de aceiaşi deschidere, şi în sfirşit *Lowell* (cu luneta de 45 cm. diametrul deschiderii) au descoperit şi o mulţime de detalii acolo unde observatorii dela 1830 văzuseră uniformitate. Aceste descoperiri se datoresc perfecţiunii instrumentelor şi tecnicei observaţiunii. Existenţa canalurilor depe Marte, susţine Maunder, este o pură iluziune datorită imperfecţiunii instrumentelor şi condiţiunilor de vizibilitate a obiectelor prea depărtate.

Maunder, prin experienţele sale proprii şi prin ale altora, asupra vizibilităţii la distanţe mari, stabileşte că petele izolate par rotunde, oricare ar fi forma lor,—iar petele succesive, la distanţe mici, relativ, dau impresiunea de linii drepte, de „canaluri".

Prin urmare, „oazele" şi „canalurile" lui Lowell n'ar fi decit aparenţe.

Considerentele sprijinite pe fiziologia ochilor n'ar sdruncina ipoteza canalurilor, dacă nu ar veni în sprijinul lor şi observaţiunile făcute în 1909, cind a avut loc o opoziţie favorabilă pentru observarea planetei Marte. Intre 20 Septembrie şi 27 Noembrie, a-

nul trecut, astronomul Antoniade, preşedintele societăţii areologice, a făcut observaţii la Meudon, cu luneta de 83 cm. Pe baza observaţiunilor sale, Antoniade formulează următoarele concluziuni:

I. Aspectul real al planetei Marte e un aspect natural, comparabil cu acel al pămîntului şi al lunei.

II. In condiţiuni favorabile de observaţiune nu se vede nici urmă de reţea geometrică, nici urme de canalizare, plănuită şi executată de geniali ingineri bănuiţi de Lowell.

III. „Regiunile continentale" ale planetei nu sint uniforme, ci prezintă pete cam cenuşii, care diferă mult intre ele din punct de vedere al conturului şi al intensităţii colorii. Grupuri răzleţe de pete fiind observate cu instrumente mai puţin puternice, dau iluzia de canaluri.

Antoniade adaugă: nu s'a văzut, fără indoială, niciodată un canal real pe Marte şi nu s'ar vedea nici depe Phobos, cel mai apropiat satelit al planetei.

Deutsche Revue (Mart, 1910).

Cunoscutul astronom din Stockholm *Svante Arrhenius* publică în acest nr. un **studiu asupra planetei Mart după cele mai nouă cercetări.** Se ştie că, după lucrările lui Flammarion (La planète Mars, 1892, şi partea II, 1902) şi ale lui Lowell (Mars as the abode of life, 1909), s-a popularizat foarte mult părerea că Mart ar fi locuit, ba încă de fiinţi înzestrate cu o inteligenţă superioară locuitorilor pămîntului. Părerile contrare, ale unor invăţaţi mai sceptici, au rămas mult mai puţin cunoscute. Svante Arrhenius işi propune să dovedească, bazîndu-se pe cele mai noi cercetări, că viaţa pe Marte, sub orice formă, e departe de a fi probată. Prima chestie e de a se dovedi existenţa vaporilor de apă in atmosfera planetei. Primele cercetări, făcute de Huggins, Janssen şi Vogel, părură a proba existenţa vaporilor de apă şi ele serviră de bază credinţii că Mart ar fi locuit. Dar cercetările mai tirzii şi în condiţii mai bune, ale lui Champbell şi Marchand, ajunseră la un rezultat negativ. Astfel lucrul deveni îndoelnic. Lowell atunci şi cu colaboratorul său Slipher porniră o serie de observaţiuni in observatorul lor din pustiul Arizonei, al căror rezultat fu că aşa numitele „bandele de ploae" în spectrul lui Mart se arătară mult mai puternice decît în spectrul lunii. Faptul părea acum sigur stabilit. Champbell însă, pentru a controla aceste rezultate, făcu împreună cu alţi savanţi o serie de observaţii, depe muntele Whitney in California, care inlăturînd unele greşeli făcute de Slipher, se ajunse la rezultatul că între spectrul lunei şi acel al planetei Marte nu există nicio deosebire în privinţa „bandelor de ploae". A doua chestiune e acea a temperaturii. Cercetările lui Cristiansen în Copenhaga au arătat că temperatura mijlocie pe Marte e—37 grade Celsius. Astfel credinţa că pe Mart ar exista o vegetaţie este numai o iluzie. Marele mister al planetei însă îl formează aşa numitele canaluri. Părerea lui Flammarion şi Lowell, că ele ar fi nişte colosale lucrări de inginerie, nu mai poate fi susţinută faţă cu temperatura ce, cum acum se ştie, domneşte pe planeta. Parerea mult mai probabilă, deşi mai puţin cunoscută, este că ele ar fi nişte colosale crăpături în scoarţa planetei, provocate de treptata răcire a interiorului planetei. In rezumat, deşi Mart nu e un corp ceresc cu desăvîrşire mort ca luna, deoarece mai posedă încă o supţire atmosferă, este totuşi o planetă ingheţată, pe care nu pot exista fiinţi organice şi cu atît mai puţin inteligente.

Deutsche Rundschau (Mart, 1910).

Iohannes Wendland—**Die Gedankenwelt Leo Tolstois.** Concepţia de viaţă a marelui scriitor rus e răsărită din experienţele şi simţirile sale personale. In punctul culminant al vieţii sale, la 1879, el incepe seria scrierilor sale filozofice cu opera „Spovedania mea", in care el dă seamă publicului de propriele sale lupte sufleteşti, pricinuite de chinuitoarea întrebare: Care e sensul vieţii? Marele visător nu putea să-şi trăiască, în mod naiv, zi cu zi viaţa, fără să-şi dea socoteală de ce sens, ce valoare şi ce scop are activitatea sa. El caută întăi răspunsul la filozofi; studiază cu ardoare pe Kant şi pe Schopenhauer, care-l incintă, dar al cărui răspuns nu-l poate mulţumi, căci conseevenţa acestui răspuns era sinuciderea. Un moment Tolstoi era să tragă chiar această concluzie; ideia sinuciderii il urmărea aşa de adine, incit el renunţă de a se mai duce la vinat pentru a nu fi ispitit să-şi îndrepte arma spre sine insuşi. Un drum de salvare i se prezintă: religia. El simte că un adevăr mai adinc trebue să se ascundă în sincera credinţă, deoarece oamenii care o posedă, au un scop şi găsesc un sens în viaţa lor. Atunci se pune el şi invaţă limba greacă şi cea ebraică pentru a putea ceti vechiul şi noul Testament în original. „Critica Teologiei dogmatice" şi „Scurtă explicare a Evangheliei" sint roade ale acestor studii. Acum i se luminează lui sensul vieţii. Viaţa animalică, neînţeleaptă, e viaţa egoistă şi setoasă de plăceri. Această viaţă duce în mod fatal la lupta tuturor contra tuturor şi nu aduce niciodată mulţumirea dorinţelor. Adevărată viaţă înţeleaptă se cuprinde într-un singur precept: iubeşte pe-aproapele tău; aici poţi găsi fericirea şi această fericire nu-ţi poate fi răpită de nimeni. Tolstoi găseşte ca cel mai important în Creştinism tocmai ceia ce lui Nietzsche i se pare mai respingător. Toate trăsăturile blînde, femenine, ale creştinismului: răbdarea, renunţarea, umilinţa, jertfirea de sine, atît de antipatice filozofului german, îl atrag pe Tolstoi, aşa încît el pune ca piatră fundamentală a doctrinii sale principiul: „Nu trebue să te opui răului". Şi radical şi unilateral, urmăreşte el acest principiu, până în ultimele sale urmări. Intrebarea e acum dacă în viaţa sa Tolstoi a fost consecvent cu învăţăturile sale. Nu se poate nega că n-a avut voinţa cinstită de a o face: a părăsit Moscova, s-a retras la ţară, a îmbrăcat haina ţărănească, a început să ducă viaţa cea mai simplă, dar până la ultimele consecvenţe n-a mers. După el, şi proprietatea privată şi banii sint duşmani ai libertăţii individului, sint mijloace de apăsare şi totuşi el e un mare proprietar. Trăeşte simplu, fără lux, dar nu aşa cum ar cere teoriile sale. Adevărul e că aici s-a lovit de rezistenţa familiei sale şi a trebuit să se supue acestui compromis. Principiile sale s-au sfărmat de rezistenţa cercurilor celor mai apropiate de el.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik.

(In Verbindung mit *Werner Sombart* und *Max Weber*) Tübingen Verlag J. C. Mohr. 1910. Apare în broşuri trimestriale de cite 300 pp.

In numărul de Ianuarie se găseşte un articol interesant: **Marx şi Bakunin**, de *Ed. Bernstein*.

Şi interesul acestui articol, mai cu samă, constă în faptul că Bernstein, un cunoscător netăgăduit de competent al marxismului, şi totodată unul din cei care au lucrat mai mult în senzul lui, se incearcă să reabiliteze pe Bakunin,—nu atît pe omul politic, cam utopist, cit caracterul lui,—faţa de criticele pătimaşe, cu care nu l-a cruţat K. Marx.

Căci în aprinderea luptelor politice, în sinul Internaţionalei, cit şi aiurea,

Marx l-a calificat pe Bakunin, de: Spion rus, spirit schismatic al Internaționalei muncitorilor, incorect în privința caracterului.

Bernstein arată cît de injuste au fost aceste atacuri, și ni-l înfățișează pe Bakunin, muncindu-se în sudoare să traducă în rusește „Capitalul" lui Marx, pe cînd acesta îl ponegrea ca schismatic și aproape escroc.

Cînd, în anul 1848, popoarele slavone și populația romînă, din țările habsburgice, s-au răsvrătit împotriva Germanilor și Ungurilor, care făcuseră revoluția liberală, Marx a luat apărarea Germanilor și Ungurilor în potriva populațiilor, care reprezentau contrarevoluția, adică contra Slavilor și Romînilor, pe cînd Bakunin,—democratul internațional,—a luat partea naționalităților asuprite, contra tuturor asupritorilor și a salutat congresul panslavist dela Praga.

Marx l-a acuzat că face jocul țarului din Rusia, căci mișcarea Slavilor, Romînilor, etc., o socotea o mișcare reacționară, conservatoare, care se opune occidentalizării imperiului austriac, și deci avantgarda autocratismului rusesc.

El socotea și pe Romîni între populațiile „mici și dobitoace" (stierköpfig), compuse din țărani și muncitori agricoli, sprijinitori ai reacțiunii.

Și Bernstein spune: „Cine însă, democrat cosmopolit, ca Bakunin, se întemeia în prima linie pe apărarea tuturor apăsaților în contra apăsătorilor, și ca Rus opozant simțea o vie antipatie în contra Germanismului pe atunci puternic în birocrația Rusiei, la acela trebuiau să treacă complect pe ultimul plan punctele de vedere economice și istorice, care determinau aprecierea lui Marx, ba întru cît nu-i rămîneau chiar complect incomprehenzibile sau nu-i păreau o marotă".—„Mai mult încă, (poziția lui Marx față de Cehi) se întovărășește cu o repulzie proprie mai cu samă lui și prietenului și tovarășului său Fried. Engels în potriva micilor naționalități, care pretind la o existență independentă între marele națiuni istorice, și care repulzie a rămas, fie că acele naționalități aparțineau familiei de popoare ori slave, ori romanice, ori germanice".

K. Marx desprețuia atît de mult naționalitățile mici, neistorice, încît, după cum a arătat dl. C. Stere (Socialdemocratism sau poporanism), a fost jignit de aprecierile magistrului său chiar K. Kautski, cînd a fost atins la „cehie".

The North American Review (April, 1910).

Marea influență pe care o are și astăzi religia creștină la popoarele Anglo-Saxone se explică nu atît prin însușirea de rasă a acestor popoare, cît mai ales prin puterea de adaptare a creștinismului la toate nevoile vieții zilnice. Aici n-a căutat să siluiască evoluția societății în direcția unui interes deosebit, ci s-a silit necontenit să fie un factor viu și util realizării idealurilor sociale și o formulă practică în viața fiecărui individ. Aici religia creștină n-a căutat să-și facă drum deosebit de acel al societății laice, ci a străbătut în societatea laică să se identifice cu viața ei: într-un cuvînt, să se *laicizeze*. Preotul nu este un simplu funcționar bisericesc care transformă anvonul în biurou; cea mai mare parte din activitatea lui de cleric se desfășură în sinul societății laice, unde e privit ca îndrumător.

În acest No. episcopul *Chauncey B. Brewster*—**Idealul Social și Biserica creștină**—arată utilitatea religiei în societate. Societatea burgheză realizată după Revoluția Franceză se caracterizează prin *individualism*; principiul *asociației* era o idee necunoscută împirațiilor oficiale ale Revoluției. Mai tîrziu, secolul al nouăsprezecelea se caracterizează prin principiul *asociației în naționalitate*. După cum secolul al nouăsprezecelea se caracterizează prin cooperația politică, astfel secolul nostru începe să se caracterizeze prin cooperația socială. Sîntem, fără îndoială, în o stare de tranziție spre o societate democratică, în care rezolvarea problemelor politice implică factori sociali.

Oricare ar fi programele reformelor sociale susținute—fie pur socialiste, sau infiltrate de socialism—ele se resimt de progresul ideilor democratice. Religia creștină implică și ea tendința epocei. Sînt puncte de deosebire între socialism și creștinism, ca doctrine sociale, atît din punct de vedere al procedării, cît și din punct de vedere al doctrinei morale; cu toate aceste însă nu este antagonism între spiritul doctrinei lui Hristos și a lui Marx. Creștinismul admite schimbarea societății prin evoluție nu prin revoluție, și nu cade în eroarea vizionarilor de a considera un curcubeu drept punte de trecere peste o cataractă. Creștinismul își dă seama că a sfarma un obiect în bucăți e mai ușor decît a-l reconstrui, mai cu seamă cînd obiectul sfărmat e de o structură complexă. Mecanismul societății nu se poate îmbunătăți decît treptat. Această procedare poate fi stigmatizată cu semnele de oportunism, însă nu poate fi părăsită de creștinism și nu se poate contesta că în Anglia democrația a făcut progrese numai prin această procedare. Apoi, socialismul crede că statul e cel mai puternic factor în opera de regenerare a societății, pe cînd creștinismul pune mai mari speranțe în rolul Familiei. Creștinismul învinuește socialismul de materialism și individualism și propagă solidaritatea socială și idealismul dezinteresat. Cu toate aceste deosebiri și învinuiri socialismul se asamănă cu creștinismul în curajul de a ataca pe față nedreptățile sociale, în spiritul de jertfă și în idealul democratic. Problema care se pune acum creștinismului nu este de a creștiniza socialismul, ci de a socializa creștinismul pînă la punctul care va permite ca principiile ideale ale religiei să se transforme în norme concrete de conducere a societății. Este o datorie a creștinismului de a transforma idealurile sociale în realități actuale. Rolul creștinismului e de a se scobori din opera speculațiilor teologice și a interveni de fapt în cazurile concrete de nedreptate și neumanitate. Creștinismul este pentru oameni și orice este omenesc nu poate fi strein de domeniul creștinismului. Sfera creștinismului se identifică cu insăși viața și implică intervenirea lui în toate problemele vieții contemporane. Datoria creștinismului e de a pregăti democrația secolului nostru, purificînd-o și înobilînd-o prin spiritul învățăturilor lui Hristos.

Saturday Review (Mai).

Proclamarea. În legătură cu moartea atît de regretată a lui Eduard al VII-a și cu suirea pe tron a lui George al V-a, revista publică un interesant articol asupra modului cum sînt proclamați noii regi ai Angliei. Fapt caracteristic e că camera comunelor și chiar camera lorzilor nu intervin de obicei întru nimic ca corpuri parlamentare la proclamarea noului rege. Proclamația sună astfel: „Deci noi lorzii spirituali și temporali ai acestui regat, împreună cu acei din Consiliul Privat al defunctei Sale Majestăți, împreună cu Lord-ul Mayor, cu Consilierii Comunali și Cetățenii Londrei publicăm acum și proclamăm....." În adevăr lorzii au privilegiul de a proclama pe noul rege, dar nu în calitate de membri ai camerei lorzilor, ci ca pairi ai regatului. Istoria acestei forme de proclamație a suirii pe tron, datează din 1603, cînd coroana e trecută dinastiei Stuart. Pînă atunci fie-

care rege se proclama singur. El trebuia să întărească din nou pe toți funcționarii și demnitarii în posturile lor, căci cu moartea regelui anterior înceta și mandatul lor, așa că pînă la noua întărire ei erau considerați ca simpli particulari. Singurii demnitari cari rămîneau în toată țara erau pairii ereditari. Masacrul nobililor în timpul războiului celor două roze și politica așezată și cuminte a Tudorilor, îi ținu pe lorzi departe de cîrma statului și în acest timp toată conducerea o avea regele și sfatul său privat. Aceasta era situația constituțională, cînd apropriindu-se moartea Elisabetei, sfatul privat începu să se pregătească în vederea proclamării noului rege. Atunci cîțiva pairi mai însemnați intervin amintind membrilor sfatului, că prin încetarea autorității regelui ei nu mai sînt decît persoane private fără post și fără autoritate. Lorzii invocau un document anterior războiului celor două roze prin care se specifica, că în caz ce regele e incapabil să exercite puterea sa, datoria de a o exercita revine lorzilor spirituali și temporali din regat. In consecință ei redactară o proclamație prin care vesteau suirea pe tron a lui James I rege al Angliei, Franței și Irlandei și care samănă aproape întocmai cu proclamația citată mai sus, prin care se anunță suirea pe tron a actualului rege George al V-ă. De atunci și pînă azi proclamarea suirii pe tron s-a făcut în acești termeni cu oarecare mici modificări afară de două excepții.

In adevăr Carol II a fost proclamat rege de parlamentul care detronase pe predecesorul său. Proclamația sună: „Deci noi lorzii și Comuna adunați acum în Parlament...". A doua excepție e la suirea pe tron a lui Wilhelm de Orange, a cărui proclamare e făcută de lorzi, camera comunelor, Lord-ul Mayor, consilierii comunali și cetățenii Londrei. Interesantă e și origina acestui drept al pairilor ereditari de a proclama ca un corp aparte, deosebit de sfatul privat pe noul rege. Sir Wiliam Anson în cartea sa „Law and Custom of the Constitution" crede că el își are origina în acele vechi adunări cunoscute sub numele de Witan sau Commune Concilium, care se adunau tot în scopul de a alege și de a proclama pe noul rege.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE, PEDAGOGIE

H. Brémond. *L'inquiétude religieuse.* Paris, Perrin et Co.

Autorul studiază cele două conversiuni ale lui Pascal, care după cum se știe a fost chinuit de problemele ce sînt în legătură cu credința religioasă.

Henri Chantavoine. *L'Education joyeuse.* Paris, Hachette, 3.50.

In subtitlurile lucrării acesteia, autorul arată cum trebue să se facă educația copiilor în vacanță și în familie, pentru ca să se unească plăcutul cu folositorul.

Georges Herbert. *Guide pratique d'éducation physique.* Paris, Vuibert et Nony, 8 fr.

Cartea aceasta bogată în ilustrații, în care se arată aspectul corpului omenesc în diferite activități, tinde să dea o nouă îndrumare educației fizice, prin aceia că propune să se aleagă pentru gimnastică acele mișcări obicinuite, care desvoltă mai mult și mai armonic corpul.

ISTORIE

Théodore Blancard. *Les Mavroyeni, histoire de l'Orient de 1700 à nos jours.* Paris, Ernest Leroux, 2 vol., 15 fr.

E biografia fostului domn romîn Nicolae Mavroyeni și a descendenților săi săi, redată așa de pe larg și în legătură cu evenimentele timpului, încît devine o adevărată istorie a orientului.

Camille Jullian. *Histoire de la Gaule,* tom. III: *La Conquête romaine et les premières invassions germaniques.*

Al treilea volum din marea lucrare a lui Jullian asupra istoriei Galiei, din care primele două volume apărute înainte studiau geografia, etnografia, constituția și starea socială a acestei regiuni.

ȘTIINȚĂ

Dr. Galtier-Boissière. *Hygiène nouvelle.* Paris, Larousse, 3.75.

Lucrare scrisă în spirit cu totul practic, putînd fi utilizată de părinții de familie, de profesori și de oricine.

Dr. P. F. Armand Delille. *Anticorps, antigènes et déviation du complément.* Paris, Masson. 1.25.

O mică monografie în care sînt expuse cîteva noțiuni fundamentale relative la mecanismul imunității, vaccinări, etc.

SOCIOLOGIE, ECONOMIE POLITICĂ, DREPT.

William Fontalirant. *L'absurde souverain, étude critique du système électoral actuel.* Paris, Giard et Brière, 1 fr.

Un mic studiu în care se arată relele sistemului electoral actual în Franța și mai ales încurcăturile care rezultă din fracționarea și amestecarea partidelor și etichetelor politice.

Eugène Fournière. *La Sociocratie.* Paris, Giard et Brière, 2.50.

Expunerea unei doctrine economice care tinde la aceia ca societatea să se guverneze prin sine însă-și, prin ajutorul asociațiilor.

ARHEOLOGIE, CĂLĂTORII

F. de Fossa. *Le Château historique de Vincennes.* Paris, H. Daragon, 2 vol., 50 fr.

Lucrare documentată, cu multe ilustrații, cuprinzînd istoria acestui castel începînd din timpurile cele mai vechi, de pe vremea lui Cesar.

Achille Ségard. *La Sicile.* Paris, Plon, 3.50.

Autorul ne dă impresiile sale din călătoria prin Sicilia, prezentîndu-ne monumentele și operele de artă, și urmele civilizației dispărute.

Baron et baronne Conrad de Meyendorff. *L'Empire de Soleil.* Hachette, 15 fr.

Impresii din călătoriile făcute de autori prin regiunile Boliviei și Perului; interesante descrieri de locuri și obiceiuri, precedate de o lungă introducere, în care sînt descrise populațiile primitive ale acestor regiuni.

CHESTIUNI MILITARE

Général Devaureix. *Notes et souvenirs sur la Campagne de 1870 (armée du Rhin).* Paris, Lavauzelle.

Sînt notele și impresiile scrise de autor pe (atunci locotenent) în timpul cît a fost prizonier în Germania, după capitularea dela Metz.

E. Lesueur. *Pour l'éducation du soldat.* Paris, Berger-Levrault.

O serie de conferențe asupra unor subiecte ca: organizația judiciară, legislația muncitorească, asociațiile agricole, etc.

CRITICĂ LITERARĂ ȘI ARTISTICĂ

Charles Drouhet. *Le poète François Mainard, 1583 (?)—1646. Etude critique d'Histoire littéraire.* Paris, Champion, 10 fr.

Lucrarea compatriotului nostru, d. Ch. Drouhet, profesor la universitatea din Iași, asupra poetului Mainard ne dă o bogată expunere a vieții și operei poetului.

Charles Drouhet. *Tableau chronologique du Poète François Mainard, accompagné de Lettres inédites.* Paris, Champion, 4 fr.

Autorul restabilește ordinea cronologică a scrisorilor lui Mainard publicate de Flotte în 1652 fără nici o metodă, și ne dă și cîteva scrisori inedite.

Frédéric Lachèvre. *M. Charles Drouhet et le Problème des deux Maynard. Le Poème Le Philandre. Réponse.* Paris, Champion.

Frédéric Lachèvre face oarecare rezerve asupra lucrării d-lui Drouhet.

Albert de Bersaucourt. *Francis Jammes, poète chrétien.* Paris, Falque.

Un mic studiu asupra poetului Francis Jammes, cu privire mai ales la concepția lui religioasă, așa cum ea transpiră din poeziile sale.

LITERATURĂ

René Bazin. *La Barrière.* Paris, Calmann Levy, 3.50.

Un nou roman al cunoscutului scriitor, roman inspirat de chestiunea religioasă, atît de actuală încă în Franța.

Marcelle Tinayre. *L'Ombre de l'amour.* Paris, Calmann-Levy, 3.50.

Poveste de iubire nenorocită, în care transpiră aceleiași preocupări asupra credințelor religioase, cași în romanul lui René Bazin.

Compilator

1910. ANUL V. MAIU. No. 5.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia 52.

1910

Viața Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un număr	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru incasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari săteşti, studenţi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.—(Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un număr	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

(vezi urmare pag. 3-a coperţii

SCRISORI

Dragul meu,

Iată-mă întors din ţara Prusacului *frisch gebackener Doktor*. Iţi scriu din casa părintească în care nu mai venisem de cinci ani şi în care simt că prind iar rădăcini.

Azi dimineaţă la orele patru am fost în gara Poiana şi de acolo pornii pe jos spre Rîşniţa, dar nu pe şosea ci pe-o potecuţă prin pădure. Mi-a plăcut întotdeauna mai mult potecuţa tăinuită decît drumul mare.

Pădurea se deşteptă în glas de privighetoare şi iarba era plină de rouă. Un văl albăstriu părea că 'nvăluie tot pămîntul. Imi venea să mă tăvălesc prin iarbă, să string copacii în braţe, să sărut pămîntul bun şi rodnic care ne ţine pe toţi. Cînd am zărit satul în care m'am născut, am stat în loc şi m'am uitat mult la el. Mi se părea că mă întorc biruitor dintr'o luptă grea şi în mintea mea începură a suna versurile lui Goethe:

Du musst steigen oder sinken,
Du musst herrschen und gewinnen,
Oder dienen und verlieren,
Leiden oder triumphieren,
Amboss oder Hammer sein.

Soarele răsări şi dărui fiecărui copac, fiecărei vieţăţi, fiecărui fir de iarbă o umbră drept tovarăş. Picăturile de rouă începură a scînteia. Fiecare frunzuliţă purta o piatră preţioasă, sărbătorind astfel răsăritul sfîntului soare. Era ca o revărsare de perle. Şi razele aurii ale dătătorului de viaţă sărutau cu aceiaşi bunătate cea mai mică vietate, cea mai smerită

floricică. Sărutarea lor de foc ştergea în cîteva clipe lacrămile strălucitoare ca boabele de diamant.

Ciocîrliile ciripeau pe sus, cercînd să se 'nalţe spre soare. Mă oprii şi mă uitai multă vreme la una din ele. Se urcă, se urcă mereu şi ciripea necontenit. Cu cît se urcă mai sus, cu atît se micşoră mai mult iar glasul ei abea se mai auzea. Şi ca şi cum tăria înălţimilor albastre, ar fi fulgerat-o, amuţi de-odată, se dădu peste cap, şi căzu spre pămînt repede ca un glonţ, însemnînd prin aerul limpede o linie dreaptă, neagră, ca un trăsnet de întunerec.

Cînd mă apropiai de sat, un miros de liliac veni pînă la mine. Inchisei ochii şi-l sorbii adînc în piept. Nicăeri nu miroase mai frumos liliacul ca 'n Rişniţa noastră. Şi înţelegeam bine că e Paştele, Paştele nostru, pe care 'n copilăria mea mi-l închipuiam ca un flăcăiandru gătit de sărbătoare, cu un ou roş în mînă şi cu flori de liliac la pălărie.

Iar bucuria părinţilor mei n'o pot spune prin cuvinte...

După masă mă dusei în grădină. O privighetoare suspină într'un pom. Un viţeluş gălbior era priponit de un salcîm. Cum mă văzu, începu a mugi. Apoi se uită ţintă la mine cu ochii lui negri, rotunzi, mari, umezi şi lucitori. Din cîte făpturi sînt pe lumea lui Dumnezeu nici una n'are ochi frumoşi ca boul. Mă apropiai de el şi începu a-mi linge mîna cu limba lui aspră ce-mi gîdilă podul palmei.

Multă vreme am stat în grădină, împresurat de amintirile copilăriei. Şi cînd m'am îndreptat spre casă, din nepătrunse adîncimi ale fiinţii mele se ridică şi se lămuri în sufletul meu, dorul de a scri. Trei ani n-am mai scris nimic, dar acum vreau să-mi încerc norocul şi puterile cu un roman.

«Eu sînt poate umilul şi răbdătorul pescuitor de perle care se cufundă în adîncurile mării şi ese deasupra apei cu mînele goale, cu faţa învineţită». Dar de ce să nu nădăjduesc că odată şi odată voi pescui şi eu o perlă, o perlă cît de mică spre a o dărui neamului meu?

Tu ce mai faci? Scrie-mi cît de curînd pe adresa de mai jos. Peste două luni ne vedem în Bucureşti. Pînă atunci îţi trimet multă sănătate.

C. Focşa

Com. Rişniţa prin gara Poiana

Iubitul meu prieten,

Straşnică bucurie a fost pe mine cînd am aflat că te-ai întors. Bine-ai venit! Bine-ai venit, biruitorule! Ai muncit şi ai biruit. S'a adeverit deci deviza noastră: prin muncă la biruinţă. Ferice de tine, dragul meu. Şi să dea Dumnezeu să mergi înainte. Tot înainte!

Duminica trecută am fost şi eu la ţară. M'am sculat de noapte, mi-am aşezat în spate sacul cu merinde şi cu cărţi, mi-am luat toiagul şi cînd se lumină de ziuă am plecat. După trei ciasuri de umblet, m'am oprit la marginea unui lan de rapiţă în floare, sub un ulm bătrîn, nu departe de un sat ascuns între pomi. M'am întins pe iarbă, cu faţa în sus, cu mînele pe piept, cu ochii la cer.

Stăteam nemişcat, cuprins de o dulce aromire şi mi se părea că sufletul meu se topeşte ca un abur în liniştea cîmpului, în lumina soarelui. Frunzele ulmului se legănau încet şi din cînd în cînd, ca o fulguială de ninsoare, cădeau dintre ele seminţe rotunde, albe, străvezii, ca nişte solzi de argint. Iar lanul de rapiţă cîntă. Era un cîntec lin, dulce, uşor, ca o rugă: toate albinele din sat năvăliseră pe rapiţa în floare. Şi marea aceia de flori galbene precum şi zumzetul albinelor mi-au adus aminte o sceană din *Trionfo della Morte* pe care l-am cetit amîndoi acum şase ani la şosea. O mai ţii minte? Un stol de fete culegeau flori galbene şi Favetta cîntă:

Tutte le fontane sono secche
Pover Amor mio! Muore di sete.

Iar tovarăşele ei ciripeau refrenul:

Troma lari lira lari lalera
Troma lari lira 'viva l'amore!

Multă vreme ascultai muzica harnicelor albine, imnul muncii lor fără preget. Mă rezemai apoi într'un cot şi văzui lîngă mine un mac ce ardea cu o vie flacără roşie în lumina zilei. Gingaşa floare se legăna uşor pe o tulpiniţă lungă şi mlădioasă şi părea că sta gata să fumege. Intinsei mîna şi o rupsei. Petalele ei păreau carbonizate jos şi cum le atinsei, se şi scuturară. Ce brutală e cea mai uşoară atingere a mînilor omeneşti!

Ci in zumzetul dulce al albinelor se săvirşea nunta florilor de rapiţă.

Din cind în cind treceau pe lingă mine drumeţi, care pe jos, care călări, care în căruţe şi mi se părea că toţi se uită la mine foarte ciudat. Numai un moşneag alb colilie se opri în faţa mea, îşi dete căciula pe ceafă, îşi înfipse degetul cel mare dela mina stingă 'n briu şi oftă:

— Cald, nepoate!

— Cald, moşule!—ii răspunsei eu şi mă strinsei ca spre a-i face loc lingă mine.

— De unde eşti?—mă întrebă el, aşezindu-se în faţa mea.

— Din Bucureşti.

— D'apoi, nepoate: ce se mai aude?

— Ce să s'auză, moşule? Bine, pace!

— Da' despre pămint se simte ceva?

— Nu ştiu, moşule, că n'am de unde.

— S'a strimptat pămintu', nepoate! S'a 'nmulţit lumea. Trebuie pămint.

Nu-i răspunsei nimic. Moşul mă întrebă iar:

— Te uiţi la rapiţă?

— Da.

— Pădure, nu altceva! Şi-i plină de *alghine*. Ei, săracele! Făpturi de-ale lui Dumnezeu şi ele. Le-ai văzut ce rele sint unele cind sint întărîtate? Au o muşcătură înveninată.

— Da' de ce „muşcă", moşule?

— Se apără şi ele, săracele. Dar vezi d-ta: albina care muşcă, moare şi ea curind. Pe semne că ea-i lăsată de Dumnezeu să facă numai bine şi dacă face rău, moare... Mai rămii sănătos, nepoate!

Şi moşul se ridică şi plecă domol, sprijinindu-se în băţ.

Dar vorbele lui îmi rămaseră în minte şi mă puseră pe ginduri. Ceea ce-mi spusese el, era adevărat: albina care înţeapă, moare în două-trei ciasuri şi ea. Lupta pentru trai a înarmat indivizii cu arme felurite: ghimpi sau ţepi, ghiare, colţi, coarne, picioare croite pentru fugă, ciocuri ascuţite, etc. Dar oricît de felurite sint aceste arme, ele nu au decit una şi aceeaşi chemare, unul şi acelaş scop: conservarea individului. Acul albinei nu e altceva decit o armă de apărare. Acest ac, pe dinăuntru gol, e în legătură cu glanda veninoasă, iar pe dinafară e prevăzut cu nişte cîrlige. Din cauza acestor cîrlige acul nu mai poate eşi din rană, iar albina moare, căci se „rupe" trăgind de el.

Dacă orice armă de apărare serveşte pentru conservarea individului, ar trebui ca şi acul albinei să servească acelaş scop. Ori, tocmai acest ac e pentru albină, pentru individul-albină o adevărată armă de sinucidere. Atunci cum rămine cu conservarea individului?

Taina pare de nepătruns. Ea se lămureşte însă de îndată ce ne aducem aminte că albinele formează un stat, un stat foarte bine organizat, un stat permanent. Pentrucа statul lor să nu fie desmembrat, trebue ca indivizii să nu se izoleze, să nu poată trăi separat. Albinele care s'ar putea izola, ar fi numai acelea ce înţeapă. Căci din 40.000—50.000 de albine care se nasc într'un stup în decurs de un an, numai 20—30 ajung de înţeapă. Albina care se foloseşte însă de ac, moare. Prin urmare, ca individ, ea nu se poate conservă şi nu poate transmite mai departe tendinţa ei separatistă care ar desmembră obştia. Dar înţepăturile albinelor apără statul de primejdii. Iar perderile nici nu se simt, căci în locul unei albine moarte es altele. Acul albinelor nu e deci o armă pentru conservarea individului ci pentru apărarea obştiei şi albinele care înţeapă, alcătuesc o gardă curagioasă despre care se poate spune cu drept cuvînt că moare dar nu se predă.

Am scos apoi pe iubitul meu Carlyle şi am citit din el pină pe la chindii cind am pornit spre casă. Seara m'a apucat pe drum. Am stat citva timp în loc de mi-am umplut ochii cu frumuseţile ei. Pe marginea drumului erau două vetre de trifoiu roşu. Şi frunzele trifoiului se pregăteau să doarmă peste noapte, lipite una de alta, ca nişte mîini împreunate pentru rugăciune. Multe minuni vedem pe lumea asta dacă ne uităm cu băgare de seamă în jurul nostru, dacă răsbatem cu privirea prin „vestmintele" ce acoperă orice lucru. „Inceputul înţelepciunii—spune Carlyle în Sartor Resartus—e de a privi ţintă la vestminte sau chiar cu vederea armată pină ce acele vestminte devin *străvezii*".

Cind vii în Bucureşti? Te rog să-mi arăţi ziua şi trenul cu care soseşti. Vreau să te întimpin la gară. Cum merge romanul? Aş putea să am şi eu o ideie de subiectul lui?

Te îmbrăţişez frăţeşte
Neculai Gruia

Scumpul meu,

Scrisoarea ta m'a bucurat foarte mult şi te rog să mă ierţi că am întîrziat atit de mult cu răspunsul. Ştii la ce m'am gindit

după ce am isprăvit-o de citit? Să ne apucăm noi amindoi odată să scrim o carte de știință vulgarizată, o carte din care oricine are dorința să se instruiască—se înțelege că e vorba de cei ce n'au putut urma prea mult la învățătură—să folosească fără prea multă bătae de cap. Cartea n'ar trebui să fie mare dar ar trebui să coprindă îndestulătoare dovezi pentru a încredința pe cititori că ființele viețuitoare se înmlădie după locul și împrejurările în care sint ursite să trăiască și că, la urma urmelor, omul e frate cu firicelul de iarbă. Trebue să facem pe oameni să iubească natura și ei vor deveni astfel mai buni, mai muncitori, mai cinstiți. Un popor care nu iubește natura, nu poate trăi. Ce zici? Te legi?

Mă întrebi cum merge romanul? Mult aș fi dorit să-ți dau de știre că merge bine, dar nu pot. Dimpotrivă: nu mai scriu nimic la el, l-am lăsat. Are *Goethe* undeva în *Faust,* aceste două versuri:

Zwei Seelen wohnen, ach! in meiner Brust,
Die eine will sich von der andern trennen....

Le știi! Păstrind, se înțelege, proporția, versurile acestea mi se pot aplică și mie. Două suflete deosebite luptă în mine și lupta lor mă istovește. Mă deștept cu rîvna de a scri o nuvelă și după cîteva ciasuri de muncă încordată, mă pomenesc gîndind: „uite, cu ce fleacuri îmi pierd eu vremea!" Atunci rup tot ce am scris și încep a mă ocupa de știința mea. Dar a doua, a treia zi se ridică în sufletul meu o adîncă părere de rău pentru manuscrisul rupt și atunci las cartea de știință ca pe ceva nespus de arid. Din cauza acestui neîncetat sbucium, nu mă pot înhămă la o lucrare mai serioasă. Numai eu știu ce luptă crîncenă am dus pînă mi-am lucrat teza de doctorat. Acest conflict amenință să dureze toată viața mea, ceea ce ar însemnă să nu mă disting nici în literatură, nici în știință. Mă mîngîi însă cu nădejdea că în alții mai mari ca mine conflictele de acest fel s'au sfîrșit prin biruința definitivă a unuia din suflete.

Deocamdată caut să mă odihnesc spre a prinde puteri de luptă pentru viitor. Dimineața mai citesc pe Darwin, peste zi mă duc pe cîmp. Mă lungesc în iarbă și ascult, privesc. În jurul meu e o liniște desăvîrșită. Soarele răscoace pămîntul, iuțește șerpii, aruncă în fundul țarinii valuri mari de ape fantastice, închide ochii florilor gingașe de cîmp, soarbe spre el cîrlii. Fluturași albaștri plutesc pe lingă mine ca niște flori de în mînate de adieri. Aripioarele lor nu fac nici un sgomot, par a fi ceva imaterial. Din cîte viețuitoare sint pe lume, numai pe fluturi n'am pus niciodată mîna. Pentru ce? Să fie oare de teamă de a nu le șterge pulberea de pietre prețioase de pe aripioare sau sfiala ce mi-a coprins sufletul încă de mic copil cînd mama îmi spunea că fluturii duc apă celor morți?

Duminica mă duc la horă și acolo mă întîlnesc cu prietenii mei din copilărie. Ei sint acum oameni însurați și au copii. În copiii lor recunosc trăsăturile foștilor mei prieteni. Și acele trăsături sint mai lămurite, mai curate, ca într'o icoană înviorată printr'o nouă coloare. „În cei cîțiva centimetri pătrați ai feței, omul găsește loc pentru trăsăturile tuturor strămoșilor lui...".

Aseară am fost în luncă împreună cu un frate al meu, călăraș cu schimbul. Am împiedecat caii și ne-am lungit în iarbă. Greerii țîrîiau și sgomotul lor era atît de viu, încît dela o vreme mi se păru că tot văzduhul șueră, tremurînd în cercuri concentrice întocmai ca fața unei ape în care arunci o piatră. Din cînd în cînd cîrsteiul tăiă pacea nopții cu scîrțîitura lui ca de ferăstrău. Cerul era împodobit cu mii de pietre prețioase, mari, licăritoare. Toată învățătura mea se topi deodată în feeria acelei nopți de Mai și mă simțeam frate cu toți flăcăii risipiți prin luncă...

Iar azi dimineață, cînd m'am deșteptat, hainele mele erau umede de rouă și în sufletul meu simțeam o nelămurită părere de rău că m'am îndepărtat de cei ce sint atît de munciți, atît de necăjiți și atît de aproape de minunile naturii.

Eu sper să vin în București pe la 15 Iunie. În orice caz îți dau de știre la timp. Mi-e dor de nopțile noastre de odinioară.

Al tău
C. Focșa

Publicate de C. Sandu-Aldea

ROMANȚA SOAREJUI

Lui Mihail Sadoveanu

Răsar,
Mă 'nalț,
Cobor
Și-apoi dispar...
Și-*apusul* meu, e totuși *răsărit!*
Sînt vagabondul zilei, de-apururi solitar—
Portret unic și veșnic, expus în Infinit!

Cu magica-mi baghetă uriașe—
Stăpîna hotărîrilor eterne,
Deștept măturătorii albelor orașe
Și-adorm întîrziații negrelor taverne.

Dau fluviilor grații de reptile
Și mărilor priviri fosforescente,
Iar munților din zare, aspecte de gorile,
Și brazilor, pe coaste, poziții indecente.

Dau fructe noi smochinilor uscați,
Dau bronzului figură omenească,
Și Regilor—
Pe socluri de marmură 'nșirați—
Poruncitoare gesturi, ca'n veci să poruncească.

Iar cînd cobor—
Cînd alba 'nfiorare
Se sbate 'n cupa negrului repaos;
Asvîrl sămînța nouă în vechile tipare
Și-ascult *Perpetuarea*, cum fredonează 'n haos!...

1910 **Ion Minulescu**

Din lumea furnicilor...

Rolul regimului alimentar în determinarea formelor coloniale la furnici şi termite

Acum vre-o 10—12 ani, vienezul Schenk anunţase că a descoperit mijlocul, prin care se va putea hotărî, după voinţă, ca mamele să dea naştere la Feţi frumoşi sau Ilene Cosinzene. „Descoperitorul" afirma că toată problema determinării sexului e o chestiune de regim alimentar. Dacă femeile însărcinate ar urma un anume regim,—al cărui secret îl avea numai Schenk,—atunci ar hotărî mai dinainte sexul viitorului lor copil.

Schenk dobîndi o celebritate eftină, mulţumită ziarelor de tiraj; lumea ştiinţifică nu i-a dat, însă, nici o atenţiune, cu toate că „descoperitorul" îşi răzăma teoria pe oarecare date pozitive din viaţa şi modul de înmulţire al animalelor inferioare, din viaţa insectelor sociale în particular.

Schenk se folosea greşit de cunoştinţele pozitive; căci ceia ce se cunoştea precis nu era privitor la problema determinării sexului, cum vom vedea mai jos.

Se ştie că, la insectele care trăiesc în societăţi sau colonii, munca socială este împărţită între indivizi: unii muncesc la clădirea locuinţilor, adună hrana, cresc puii etc., alţii îngrijesc de înmulţirea coloniei. După rolul lor social, indivizii unei colonii sînt grupaţi în caste şi subcaste, care diferă între ele nu numai prin funcţiunea socială, dar şi prin conformaţia lor trupească.

Interesant e faptul că însuşirile particulare adaptative, deformările profesionale, ca să zic aşa, nu se moştenesc din tată în fiu. Toţi indivizii unei colonii, oricărei caste ar aparţine, au

aceiaşi mamă, pe matcă sau regină, singura femelă fecundă din colonie. Deosebirile, ce vor destina indivizii cutărei sau cutărei caste de lucrători, sînt provocate, însă, în viaţa larvară, prin un regim alimentar special.

*

Intr'o colonie de insecte se deosebesc, în genere, trei grupe de indivizi: bărbaţi, femei şi neutri.

Funcţiunea principală a bărbaţilor este să fecundeze femelele. Acestea depun sute şi mii de ouă, pentru a spori colonia şi a răspîndi specia. Neutrii, care fac toate lucrările coloniei, sînt insecte la care organele de reproducere rămîn nedezvoltate, se dezorganizează, ori lipsesc. La începutul vieţii larvare organele sexuale există, larvele mici au un sex determinat; în cursul dezvoltării, însă, organele sexuale se atrofiază sau dispar şi individul, ajungînd adult, e neutru.

Regimul alimentar joacă rolul principal în determinarea acestei forme neutre şi desigur şi în determinarea diferitelor caste de neutri.

Se ştia, de mai bine de 300 de ani, că albinele hrănesc în mod deosebit—cu hrană de calitate mai bună, cu pastă regală—larvele care trebuie să devină regine (mătci). Intîmplîndu-se că regina unui stup să moară, fără să fi depus ouă în cămăruţele speciale ale fagurilor—în *botci*—atunci lucrătoarele aleg una din larvele cele mai mici şi o hrănesc cu pastă regală. Prin această îngrijire specială larva aleasă devine matcă, adică i se dezvoltă deplin organele de reproducere; pe cînd surorile ei, de aceiaş vrîstă, hrănite mai prost, devin lucrătoare, „neutre", cu organele de reproducere rău dezvoltate.

Lucrătoarele, caşi mătcile, sînt albine de sex femenin; numai că cele dintăi pot depune ouă, cele din urmă nu, în condiţiuni normale. Sexul masculin nu atîrnă de calitatea şi cantitatea hranei, ci de altceva. Matca poate depune ouă fecundate ori nefecundate; din cele dintăi ies regine sau lucrătoare, din aceste din urmă ies bărbaţi.

La furnici şi termite—de care mă voi ocupa în acest articol—sînt de asemeni: bărbaţi, regine şi neutri, decît aceşti din urmă sînt de mai multe forme, adică în aceste colonii avem un ***polimorfism*** al neutrilor. Sub forma cea mai simplă şi în modul cel mai uşor de remarcat, deosebim lucrătoare şi soldaţi;

deşi între lucrătoare se pot recunoaşte, după funcţii şi uneori după însuşiri trupeşti: săpătorii, zidarii, crescătorii de larve, îngrijitorii plantelor de cultură, ai animalelor domestice, etc.

Se pune întrebarea: Cum determină crescătoarele de larve evoluţia acestora în cutare sau cutare sens, pentru cutare sau cutare castă?

Chestiunea e cu atît mai importantă, cu cît, pentru furnici cel puţin, s'a dovedit,—din studiul faunei chihlibarului,—că în terţiar nu erau aşa de mari variaţiuni de forme, că, adică, polimorfismul neutrilor e o achiziţie recentă în viaţa socială a furnicilor.

Studiul vieţii sociale a furnicilor şi termitelor în colonii mari, deplin dezvoltate, prezintă dificultăţi de neînvins, încît chestiunea determinării formei individuale, prin variaţia de hrană, ar fi rămas nerezolvită, dacă nu s'ar fi întrebuinţat o metodă specială.

Această metodă constă în a urmări o regină fecundată şi izolată, decînd îşi caută locul să pună bazele altei colonii, pînă cînd colonia dobîndeşte toate elementele de care are nevoe. Această metodă fu suggerată de observaţiunile făcute asupra vieţii sociale a viespelor şi în particular a viespelor mari, a gărgăunilor (*Vespa crabro*)

Coloniile de gărgăuni—care au 200—300 de indivizi—se distrug toamna. Toţi indivizii pier, afară de femelele fecundate. Aceste îşi caută un adăpost şi rămîn ascunse pînă primăvara următoare. Indată ce timpul se încălzeşte, femelele ies, îşi caută un loc potrivit şi clădesc,—dintr'un fel de carton, fabricaţie specială,— cîteva cămăruţe, celule, în care şi depun cîte un ou. Avem, prin urmare, un început de colonie. Larvele ce ies din primele ouă sînt hrănite mizerabil şi de aceia rămîn mici şi neutre. Indată ce se dezvoltă complect, neutrele, lucrătoarele, aleargă după hrană, se ocupă de clădirea fagurilor de carton, îngrijesc de creşterea puilor ce se nasc treptat-treptat. Aceşti pui, mai bine hrăniţi, cresc mai mari, dar rămîn tot neutri. Cu cît numărul lucrătoarelor din colonie sporeşte, cu atît larvele sînt hrănite mai bine şi în cursul verii apar chiar indivizi cu organele sexuale bine dezvoltate şi pot depune ouă. Din aceste ouă nu ies decît bărbaţi, care vor fecunda mai apoi femelele. Spre toamnă—după ce femelele au fost fecundate—viesparul se distruge şi rămîn viitoarele fondatoare de colonii nouă.

Cercetările anatomice dovedesc că dezvoltarea organelor sexuale merge paralel cu belşugul de hrană; că între primele

neutre, apărute primăvara, şi femelele ce apar spre toamnă, sînt treceri nesimţite.

*

Să urmărim acum rezultatele dobîndite în privinţa rolului regimului alimentar la *furnici*.

E lucru cunoscut că unele furnici fac muşuroae, săpînd în sol şi urcînd ţărîna la suprafaţa pămîntului. Galeriile, săpate şi aranjate cu un adevărat geniu arhitectonic, sînt diferite, ca forme, după necesităţile coloniei. Alte furnici scobesc în lemn mii şi mii de galerii şi camere, destinate creşterii larvelor sau îngrămădirii de provizii, etc.

Bărbaţii şi femelele au, în deobşte, aripi; neutrii n'au niciodată aripi. Intre femele şi între neutri se poate observa un polimorfism interesant.

Sînt specii de furnici la care femelele nu diferă de lucrătoare, de neutri, decît prin o dezvoltare mai mare a ochilor şi mai ales prin forma şi mărimea toracelui şi abdomenului. Toracele e mai mare la femele, pentru că în el sînt muşchii necesari mişcării aripelor, iar în abdomen sînt organele de reproducere. Există, însă, femele fără aripi, şi în acest caz diferenţa, între ele şi lucrătoare, se remarcă numai prin mărimea abdomenului. Sînt, în schimb, alte furnici, la care reginele (femelele) se deosebesc aşa de pronunţat de lucrătoare, încît e foarte greu să se stabilească strînsa lor înrudire. Mai înainte,—cînd cunoştinţele asupra dimorfismului reginelor erau şi mai puţine,— lucrătoarele şi femelele din aceiaşi colonie erau considerate ca genuri diferite.

Polimorfismul e şi mai interesant în casta neutrilor. Se deosebesc, la diferite specii de furnici, adevărate subcaste, unite sau nu între ele prin intermediari. Astfel, se pot deosebi: lucrătoare mici şi lucrătoare mari sau „soldaţi", care diferă nu numai prin talia lor uriaşă, dar şi prin mărimea capului. Dar alături de giganţi nu lipsesc adeseori şi pigmeii, care au, de sigur, un rol util în colonie şi nu vor fi servind pentru distracţia castelor mai... nobile.

La fiecare castă şi subcastă forma corpului şi a diferitelor sale părţi corespund unor anumite funcţiuni sociale. Deşi lucrul e foarte interesant, nu voi cita decît o singură formă de soldat, forma de gardian. La unele furnici, trăitoare în lemn, sînt soldaţi care au capul mare, cilindric, puţin mai subţire la frunte,

Acest cap așa de mare servește ca... dop. In adevăr, toată slujba acestor indivizi este să stea pe la găurile prin care galeriile comunică cu exteriorul și să astupe acele găuri cu capul lor cilindric. Un arhitect din colonie știe, probabil, perfect circonferința capului soldaților de gardă, căci găurile sînt tocmai atît de mari cît dopurile—capetele gardianilor. Cînd o furnică vine de afară, soldatul se dă cîțiva pași îndărăt, unde-i galeria mai largă, și face loc lucrătoarei. Imediat ce aceasta a trecut, gardianul își reia postul în primire.

La albine am văzut cum hrana determină forma. Acolo lucrul e simplu. La furnici, însă, lucrul e prea complicat, încît, pînă acum, nu putem da un răspuns definitiv. După toate probabilitățile, furnicile care îngrijesc de creșterea larvelor proporționează cîtimea și calitatea hranei și au, desigur, o artă extraordinară în a crește puii și a-i destina cutărei sau cutărei cariere. Cetitorul nu va fi uitat că strămoșii furnicilor actuale, furnicile din terțiar, n'aveau un polimorfism așa de interesant, și va trage din această cunoștință concluziunile firești.

Dacă problema determinării formei nu e deplin rezolvită, ea nu va rămîne multă vreme în starea în care e astăzi, pentrucă cercetările, după metoda de care am vorbit mai sus, se înmulțesc și primele rezultate sînt foarte importante.

Studiile recente au stabilit mai întăi două fapte, care trebue menționate chiar dela început:

1. Că femelele trăesc nu o vară, cum se credea, ci, uneori, 20 de ani. Lucrătoarele trăesc și ele cîțiva ani;

2. Femelele fecundate rezistă foarte mult la foame. Dacă au umiditatea necesară, ele rabdă mai multe luni de foame și hrănesc larvele cu ouăle lor. Acest din urmă fapt e de o importanță enormă, el explică cum este posibil ca o femelă singură, izolată, să pună bazele unei colonii nouă.

Rezistența la foame se datorește unor rezerve alimentare. In abdomenul voluminos al femelelor sînt două grămăgioare de grăsime, două corpuri adipoase, cum se găsesc la larvele de insecte și în particular în starea lor de mumie, de pupă sau crisalidă, cînd nu se hrănesc, dar au nevoe de rezerve considerabile pentru organele care se formează din nou. Tot ca rezerve alimentare mai servesc furnicilor femele și organele devenite inutile prin lipsa de funcțiune; așa sînt mușchii puternici care au servit la zbor. Cercetările histologice au stabilit fazele

de dezorganizare a acestor mușchi și modul cum ei servesc la nutrirea generală a femelei și indirect a progeniturii sale.

Cunoscînd aceste fapte, să urmărim primele lucrări ale furnicilor femele. Se știe că femelele aripate, care se lasă la pămînt după zborul de nuntă, pierd aripele și încep a rătăci, căutîndu-și un loc potrivit. Cînd l-au aflat, își fac una sau cîteva galerii și le închid orice comunicație cu exteriorul. Furnica, astfel sechestrată, începe a îngriji de înmulțire. Depune un număr mare de ouă. Din aceste, cîteva se vor dezvolta și vor da larve, celelalte, care n'au apucat a se dezvolta, vor servi ca hrană larvelor. Fabrica de ouă funcționează necontenit, furnica consumă mereu din rezervele sale alimentare, dar în curînd nu mai este singură. Un număr însemnat de lucrătoare devin adulte și încep a lua pe sama lor grijile coloniei, și polimorfismul lucrătoarelor și apariția soldaților se face pe măsură ce regimul alimentar variază.

Nu toate furnicile își hrănesc însă prima serie de larve cu ouăle lor. Așa, de exemplu, furnicile *Sauba* (Atta) din America Meridională,—furnici cultivatoare de ciuperci,— hrănesc primele larve cu cea dintăi recoltă de ciuperci, recoltă pregătită chiar de femela fecundată. Ea duce cu sine, atunci cînd pleacă să fondeze o nouă colonie, și o bucățică din miceliul ciupercii, și din primul moment al instalării începe și cultura. Dar ciuperca nu se dezvoltă decît pe locuri îngrășate: femela îngrașă terenul cu propriile ei excremente. După ce lucrătoarele au ieșit, aduc, însă, bucățele de frunză, pe care le pun la putrezit spre a face gunoiul necesar.

Nimic mai interesant decît a privi o armată de lucrătoare, cînd vine dela recolta de frunze. Fiecare are bucata de frunză între fălci și o ține ridicată drept în sus, ca pe un steag. „Cînd pe un loc mai ridicat, spune Bates, cuprind cu privirea drumul mare, pe care înaintează aceste milioane de bestiole în masă compactă, cu stindardele lor verzi pe cap, mi se pare că văd un balaur uriaș, ce se tîrăște agale pe pămînt; și acest tablou, care se desface pe fondul gălbui al locului, este cu atît mai viu, cu cît toate drapelele sînt agitate de ușoare ondulațiuni".

Cînd în furnicarul cel nou numărul lucrătoarelor sporește, ciuperca se dezvoltă și ea repede și larvele au hrană mai din belșug și desigur mai variată, încît și formele coloniale devin mai felurite.

Dar, cercetind felul cum furnicile pun temelia societăților nouă, naturaliștii au descoperit că nu toate furnicile împing spiritul de sacrificiu și prevedere așa de departe, ca cele citate mai sus. Unele își fac culcușul în apropiere de colonia-mamă; ele au chiar oarecare galerii prin care locuința cea nouă comunică cu cea veche, dela care împrumută desigur hrană și un număr mic de lucrătoare. Altele procedează în felul primilor locuitori ai Romei: fură... Sabinele, adică un număr de larve și nimfe dela alte mușuroae, care, dacă nu vor spori direct colonia ca strămoașele noastre, vor contribui însă indirect, aducînd hrană larvelor ce se vor naște din ouăle fondatoarei coloniei.

Sint, apoi, și furnici care cuceresc prin vicleșug un popor, pe care-l exploatează în profitul descendenței lor. Aceste își dau osteneala să capete încrederea unor trădători ai coloniei, care, din prostie probabil, primesc femela străină, o îngrijesc dîndu-i toată atențiunea pe care o merită o regină. Cînd femela venetică a căpătat simpatiile unei părți din colonie, ea începe a-și curăți drumul către tron, ucizînd femeile de baștină. Cind nu mai rămîne nici una din rivale, atunci începe ea să ouă; poporul de furnici îi crește larvele și încet-încet un popor nou va substitui pe cel vechiu.

In sfirșit, sint și furnici care, ajungînd să fie hrănite de colonii străine, se lenevesc, pierd putința de a mai îngriji de nevoile coloniei. Femela bine hrănită depune ouă nu prea numeroase. Larvele ce ies din aceste ouă sint bine hrănite și devin toate regine, toate în măsură să depună ouă. Aceste regine, incapabile să lucreze ceva pentru colonie, trăesc ca parazite cîtă vreme colonia e puternică. Dar furnicile harnice încep a se tot împuțina prin bătrînețe și moarte, și atunci întreaga colonie se dezorganizează.

Dacă ne-am aminti din nou de furnicile depe vremea depunerii chihlibarului, am putea spune: „Societățile de furnici, după ce au atins un grad însemnat de prosperitate, prin diferențiarea lor în caste și prin o putere minunată de înțelegere a condițiunilor de traiu, degenerează—în cîteva specii—și cad pînă la parazitism [1])".

*

Termitele, numite *furnici albe*, sint insecte ce locuesc în regiuni calde. Toate evită lumina, lucrînd mai ales în lemn sau

1) *C. Emery*. Il polimorfismo e la fondazione delle società negli insetti.

în pămînt, așa că primele lucrări sint foarte greu de urmărit, cercetătorul neavînd nici o indicație asupra locului unde începe lucrarea.—Termitele nu aparțin aceluiași grup de insecte, cărui aparțin furnicile și albinele; ele sint insecte mai inferioare, avînd metamorfozele mult mai simple: larvele abia ieșite din ou au aspectul părinților, cu mici deosebiri.

Termitele sint foarte interesante din mai multe puncte de vedere: 1° prin polimorfismul colonial, mai complicat chiar ca al furnicilor; 2° prin clădirile enorme pe care le fac unele specii; 3° prin moravurile lor, războinice uneori.

Dacă despre moravurile furnicilor—insecte mai cunoscute—nu m'am ocupat decît cu privire la ceia ce putea contribui la luminarea subiectului, de moravurile și locuințile termitelor voi spune cîteva cuvinte.

1. La termite se prezintă cazul interesant că „neutrii" sint de ambele sexe, adică sint și bărbați și femei la care nu s'au dezvoltat organele de reproducere. Intr'o colonie de termite se deosebesc, pe lîngă un rege (bărbat) și o regină (femelă) mai multe lucrătoare—bărbați și femei, mari și mici.—Acest popor de milioane de lucrătoare și soldați e descendența regelui și a reginei.

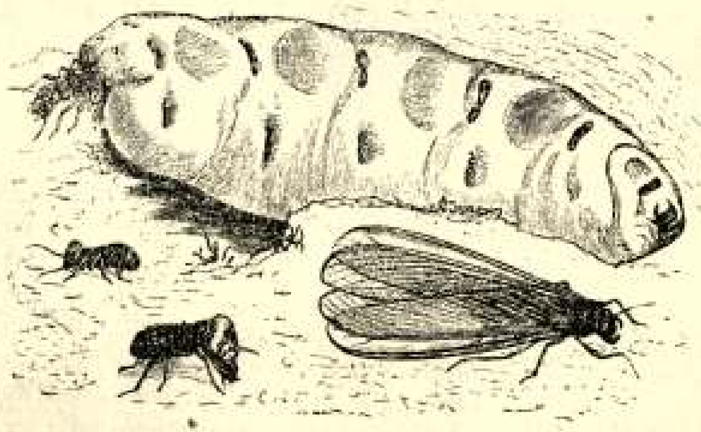

Fig. 1. Termite. Patru frați, dar ce deosebiri! a, lucrătoare; b, soldat; c, bărbat; sus e regina plină cu ouă. (Toate figurile în mărimea naturală).

Regele e mai mare decît neutrii, are aripi cîteva ore din tinerețea lui; regina e cam tot atît de mare și a avut și ea aripi scurt timp; dar a pierdut aripile înainte de a-și alege o locuință și de a fi fecundată.

După ce se clădesc câteva camere de locuit, regina și regele sint închiși, pe viață, într'o cameră mare, vastă, centrală, cu multe uși, dar așa de înguste, incit regina nu va mai putea trece printre ele odată ce va fi fecundată. După fecundație regina se deformează cu totul: capul și pieptul rămin tot mici, pe-cind pintecele se umflă și devine enorm, cit un castravecior. De aici înainte femela mai nu se mai poate mișca; hrana i-o aduc lucrătoarele și tot rolul ei se reduce să fabrice ouă: mii și milioane de ouă, pe care lucrătoarele le apucă și le duc în camare speciale de clocire.

2. Mușuroiul unor termite e o movilă de pămînt de vre-o 5—6 metri înnălțime, dar nu e ca o căpiță sau un stog regulat, ci cu multe turnuri și turnulețe. Toată movila e străbătută de sute și mii de camere, cămăruțe, coridoare, etc. etc., de care figura alăturată abia ne poate da o idee. Deși găurită, această movilă de pămînt e foarte rezistentă. Nu rare ori, pe o asemenea clădire, stă de strajă vre-un bivol—speța locală—care e însărcinat, de turma din care face parte, să iscodească împrejurimile. Cu toată greutatea sa, bivolul nu strică nimic. A strica o clădire de termite nu e lucru ușor. Mormanul clădit de aceste furnici albe, din pămînt amestecat cu balele lor cleioase, e tot așa de tare ca o clădire de cărămidă. Trebue muncă pentru a tăia o termitieră și a cerceta conținutul ei interior.

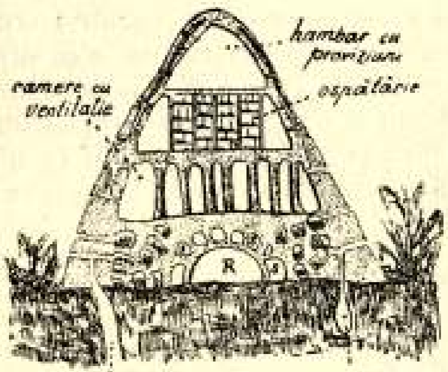

Fig. 2. Secțiune verticală într'un mușuroi de termite (figură mult mai simplă decît e realitatea) R, loja regală; s, celule de serviciu.

Făcind o comparație între proporțiunea care există între un mușuroi de termite și talia unei lucrătoare și între talia unui om și turnul lui Babel, piramida lui Cheops sau vre-un sgirie-nouri din America, vom rămine rușinați de neputința noastră.

Dacă omul ar vroi să facă vre-un monument, așa ca proporția între el și mărimea sa să fie ca proporția între termitieră și termită, atunci ar trebui să facă o clădiere cam cit Ceahlăul: de peste 1600 metri înnălțime și cu o circonferință cam tot cit a masivului de lingă Durău.

3. Moravurile termitelor variază dela o specie la alta. Mai toate sint îndrăznețe, viteze. Dintre cele mai de remarcat prin vitejia lor sint *termitele războinice* (Termes belicosus). Aceste locuesc prin Abisinia și Africa Orientală. Ele fac clădiri foarte mari și solide. In colonie e o neîntreruptă activitate, ca într'un stup de albine. Singuri soldații stau de obiceiu leneși, nu fac nimic, poate că nici nu petrec. In timp de primejdie plătesc, însă, cu ființa lor: mor fără regret, pentru salvarea coloniei. La primele lovituri de cazma,—spune un naturalist,—lovituri prin care se sparg cîteva galerii din mușuroiu, se văd alergînd sentinelele cele mai din apropiere. Se dă alarma. In curînd toată colonia e în curent cu situația. Combatanții apar la spărtură, mișcă în toate părțile capul lor mare, deschid și închid cu sgomot cleștele—fălcile—și apucă ce intilnesc. Dacă au prins ceva în clește nu dau drumul, decit atunci cind s'a stins orice licărire de viață din trupul lor. Le poți rupe membrele, le tai corpul în bucățele; cită vreme mai sint mușchi, în legătură cu fălcile, care n'au murit, fălcile rămîn încleștate. Dacă un soldat apucă mina sau piciorul săpătorului, sîngele țișnește îndată. Din mușcătura provocată de fiecare soldat curge ceva mai mult sînge decit volumul mușcătorului. Dar nu numai scurgerea de sînge, care-i destul de importantă cînd apucă zeci și sute de termite, ci durerile mari, provocate de mușcături, sint cele mai supărătoare. Indigenii, care umblă fără haine și încălțăminte, sint curînd puși pe fugă de termitele viteze, iar Europenii nu scapă fără să capete multe răni și fără să piardă destul sînge.

După această scurtă digresiune să ne întoarcem la subiect, și anume să vedem cum se pun bazele coloniilor nouă și cum se provoacă oarecare modificări în indivizi în raport cu regimul alimentar. Depe acum trebue să spun, însă, că asupra ultimei chestiuni avem puține date precise.

Colonii nouă de termite încep a se face înainte de sezonul ploilor. Spre acest sezon ies larve ce capătă curînd aripi și, fiindcă nu pot sbura bine, pîndesc o sară cînd e vînt și atunci ies din colonii, milioane. Cu mișcările aripelor, și mai ales cu puterea vîntului, termitele aripate sint împrăștiate la depărtări nu prea mari. Acesta nu e un sbor nupțial, cum e la albine și furnici, căci termitele aripate n'au ajuns încă la maturitate sexuală, ci o simplă împrăștiere.

Viața aeriană a termitelor e de scurtă durată. După cîteva ore dela ieșirea din colonie, aripele se vestejesc și toate termi-

tele cad la pămînt. A doua zi pămîntul e acoperit de milioane de nenorociți, care, incapabili să fugă, cad prada animalelor și mai ales a omului mîncător de furnici. Acesta așteaptă cu nerăbdare momentul roirii termitierelor, spre a face recolta de furnici albe. Puține termite scapă totuși de masacru; mai ales cele care au fost întîlnite de soldați și lucrătoare ce ies și ele în număr mare din colonie. Termitele sexuate se adună perechi: o femelă și un bărbat, ce se recunosc mai mult după chipul cum merg: femela înainte, bărbatul imediat după ea. Sub protecția lucrătoarelor și soldaților diferitele perechi își aleg cîte un loc anumit și pun bazele coloniilor nouă.

Chiar dela început, cum vedem, în colonia de termite sînt lucrătoare și crescătoare de pui, deaceia hrana e și mai abundentă și mai variată. Larvele de termite se hrănesc cu tot felul de substanțe animale sau vegetale, dar mai ales cu lemn măcinat. Ele mănîncă și saliva termitelor mai bătrîne și excrementele altor termite și conținutul intestinal al altor. In sfîrșit, unele termite sînt cultivatoare de ciuperci, în care caz hrana principală e acest vegetal.

Cu asemenea hrană variată nu e de mirare să găsim, chiar în termitiera nouă, o mare variație de lucrătoare și soldați.

Intrucît și cum influențează regimul alimentar, am spus că se știe prea puțin. Dar observațiunile făcute asupra termitelor în care viața socială și polimorfismul nu e așa complicat, au adus oarecare lămuriri. Astfel zoologul Grassi a cules informațiuni foarte interesante dela specia *Calotermes flavicolis* din Italia. Aceste termite își hrănesc larvele nou născute cu salivă. Apoi, după ce au ajuns o talie oarecare, adoptă un regim mixt, adăugînd regimului cu salivă nutrirea cu conținutul intestinal al altor termite. Se cunoaște regimul alimentar la care sînt supuse, în acest caz, larvele, după aspectul intestinului. Intestinul lor apare atunci ca o pată închisă, care se vede prin pereții subțiri ai abdomenului. Observînd la microscop conținutul intestinal, Grassi a găsit un număr de flagelați foarte curioși.

Se întîmplă că în colonie a pierit, prin un accident, regele sau regina, sau ambii. Trebue, firește, înlocuiți imediat. Un număr oarecare de larve, a căror dezvoltare e cam înnaintată, sînt supuse la regimul salivei, excluziv. Acest regim are ca efect dispariția paraziților intestinali și dezvoltarea repede a corpului și a organelor sexuale, în particular. Sexul însă e determinat chiar la larve, cum am spus și mai sus.

S'a mai dovedit că și ciupercile au un rol în determinarea formei individuale. Lucrătoarele și soldații adulți nu mănîncă ciuperci; hrana cu ciuperci e rezervată reproducătorilor, larvelor mici și larvelor mai mari (nimfelor).

Saliva și ciupercile sînt alimentele quaternare (azotoase); lemnul și conținutul intestinal sînt materii mai puțin nutritoare. Combinînd iscusit cele două regimuri, termitele pot favoriza, probabil după voință, unul sau altul din sistemele de organe; pot obține dezvoltarea soldaților mai mari ori mai mici, sau a lucrătoarelor cu diversele lor forme, precum și dezvoltarea indivizilor aripați: bărbați și femei.

E foarte probabil că lucrările lui Grassi și a celorlalți zoologi, care s'au ocupat cu chestiunea, vor provoca cercetări nouă, care vor clarifica în amănunte rolul regimului alimentar în determinarea formei individuale la insectele coloniale. E foarte posibil ca asemenea cercetări să contribue la explicarea și a altor fenomene din biologia reproducerii.

Din expunerea făcută asupra rezultatelor dobîndite din cercetările și experiențele de pînă acum, cetitorul își va fi format, sper, părerea că regimul alimentar joacă un rol covârșitor în destinul fiecărui individ al societăților de insecte și că insectele însărcinate cu hrana puilor posedă secretul de a varia acest regim, după nevoile sociale. Sprijinindu-ne pe aceste fapte pozitive și pe studiile poleontologice ale faunei chihlibarului putem admite, ca foarte plauzibilă, ipoteza că: insectele sociale lucrează în mod conștient, cunosc, în toate amănuntele, combinațiile de alimente, care vor provoca o formă colonială sau alta, și—ceia ce ni se pare mai important—această pricepere e o achiziție recentă în viața insectelor sociale, e o dovadă de evoluția lor intelectuală și socială.

T. A. Bădărău.

Sora Irina

I

Jalnic toaca tingue prin noapte
Veste dind că-i ruga de utrenii...
Şi în şir, cum fîlfîie vedenii
Trec sub lună Maici în lungi vestminte;
Intră 'n bolţi, pe rînd,
Mut îngenuchind
Sub întunecimi de arcuri sfinte.

Naltă, sub cununa ce i-o pune
Candela de sus cu raza-i sfîntă,
Stă doar Sora tînără ce cîntă,
Stă lăstarul cel de neam, Irina—
Crinul scump şi rar,
Jertfa pe-un altar—
Crin ceresc ce-şi cîntă 'n nopţi lumina!...

S'a născut din rugă la icoane,
Prunc tîrziu, bătrînului Vel-Vornic;
El, cu gînd spre cele sfinte dornic,
Cald prinos a dus-o mănăstirii—
— Datină demult,
Spin uitat nesmult
Din cununa cea de flori a Firii...

Şi 'nnoi tot schitul şi-i trimese
Danii,—scumpe chipuri şi potire,
Cruci bătute 'n aur şi zamfire,
Şi,—ca vrednic să le 'ncheie lanţul,—
Azi sosi poftit
Zugravul vestit,
Soare tînăr ce-a uimit Byzanţul.

A intrat şi el de-o clipă, eată-l,—
Nalt şi mut în sumbra lui hlamidă,
Ochii-i sorb, din umbra de firidă,
Îngerul ce cîntă 'n raze sfinte,—
Vrajă-i, ori e vis?—
Cerul stă deschis?—
Imnul biblic el şi-aduce-aminte:

«...Cine eşti, ce te arăţi ca zorii
Şi aleasă ca lumina lunii?
Rază din cununa albiciunii
Cîntec ce spre cer te sui, uşoară
Ca un fum de nard
Ca tămîi ce ard»—
— Da, e 'n veci-visata lui—«*Fecioară*»!

Dar Irina tot mai dornic nalţă
Gene 'n tremur spre cerescul mire,
Glasu-i e-o mireasmă de jertfire
Şi cu-aşa duioasă feciorie
Cîntu-i creşte 'n sus—
— «Ţie doar, Isus....»
Şi se 'nchină—«Ţie, Doamne, ţie!...»

—„Sfînt Logodnic palid, nu ne-o cere!
Nu desfă rănite mîini din cuie
Ca pe crinii pămînteşti să puie
Picurări de 'nsîngerată rouă!
Ţine larg şi sfînt
Braţe 'ntinse 'n vînt
Să vestească 'n lume: Pace vouă!

„Ai iubit și-ai fost iubit: ajunge—
Iartă blind ce ți-au greșit strămoșii,—
Iartă!—pentru calzii, dureroșii
Ochi ce te-au iubit,—mai ții tu minte?—
Ochii celor trei
Plînse, dulci femei
Ce-au venit cu miruri la morminte!...

„Pe surîsul veșnic, ce din cruce
L-ai surîs Mariei din Magdala,
Jur, Isus, că mi-ar fi dulce fala
Spini să 'ndur și crucea răstignirii—
De-aș putea, murind,
Umbrei dulci să-i prind
Nimb de veci din slava nemuririi!...“

....Dar prelung porni din umbre ison,
Surd un vaer gol prin bolți înnoată,
Și, cum freamătă pădurea toată
De fiorul nevăzutei toamne,
Plinge psalmul lor,
Cald-tremurător,
Lung prin noapte: —«Ție,—ție, Doamne...»

II

Seninul scînteie 'n fereastră—
Și-aruncă furnicări de vieți
În lumile de frumuseți
Ce 'nvie mîna lui măiastră
Pe bolta sfîntă și 'n pereți...
În fața-i, șade zîmbitoare
Irina,—singura oglindă
Din chipul cărei stă să prindă
Neîndoioasele resfringeri
A tot ce-i bun de pus în Îngeri
Și 'n ochi de Precîste-Fecioare,—
Căci nu-i în ea nimic ce moare.

El pare-un tînăr Dumnezeu
Chemînd din ochii ei mereu,
Ca dintr'o rodnică vecie,
Dorminde lumi ce vor să fie.
Și cine știe, cine știe,
Din sufleteștile-i tăceri
Ce nevisate primăveri
Va ști puternicul să cheme!—
Ea stă uimită și se teme.
Ades, el contenește sporul
Ce naște gîndul lui trufaș,
Și merg de vorbă la olaltă
Prin răcoros-aromitorul
Brădet al codrului doinaș.
Umbroșii brazi își bat aripa,
Și păsări cîntă 'n slava 'naltă,
Și ce bogată 'n viață-i clipa!
El îi arată 'n jur risipa
Atîtor bucurii curate;
Ea 'și ține inima ce bate,—
Și 'n calde graiuri turburate
Ea 'ncearcă gîndul lui să 'ndrume
Spre-o altă, ne'ntinată lume
—Ce 'n cărți doar' are adumbrire!
Cu crini ce nu știu veștejire...:

— „În vis, mă turbură de-o vreme
Povestea dulcei mucenice
Pe-al cărei nume sfînt,—Irina,—
Nevrednică mă simt a-mi zice.

„În leagăn de 'mpărați crescută,
Din neam păgîn, jertfind la zei,
Strălumină la chip și minte
Din șirul semenelor ei.

„Dar tatăl îi zidi în piatră,
Și daurit și 'n multe fețe,
Un turn de stele,—să petreacă
De cer aproape și să 'nvețe.

„Urca de-i tilcuia stihia
Un vraciu, de stele cetitor,
Un zodiaş bătrin,—dar tainic
În Domnul mărturisitor.

„Ştiă descetlui şi visul
Şi rost adinc din el să 'nchege—
Ori Domnul l-a sortit anume
Un vis Domniței să-i deslege...

„Că vezi, i s'arătă prin noapte
Un porumbel că intră lin
Şi pune pe tipsia scumpă
O verde mladă de măslin;—

„Şi mai veni un vultur falnic
Sburînd cu filfiiri uşoare
Şi puse pe tipsia scumpă
Cununi cu flori strălucitoare;—

„Şi mai veni un corb şi puse
Un şarpe 'n scumpa ei tipsie...
Cu țipăt se trezi copila
Şi zise vraciului să vie—

„Să n'o mai spun,— i-o ştii povestea,—
Dar am aşa, păreri nebune
Că minunatul vis încearcă
Şi 'n traiul meu cuvint a spune...

„Au nu-mi aduse porumbelul
Mlădița verde de măslin
Cind Domnul mi-a trimes solia
În umbra păcii să mă 'nchin?

„Şi vulturul cu sborul falnic,
În semuirea mea, aş zice,
E gindul tău trufaş ce ştie
Prin slavă drumuri să despice;

„Cu sfintul dar ce-ai smuls din ceruri
Ai vrut prin noaptea mea să treci,
Pe umbra unei vieți de-o clipă
Să pui cununi cu flori de veci!

„...Dar ce vrea negrul corb să fie?—
Nici şarpe nu ştiu ce meneşte...
O, dă-mi vre-un semn, vre-un sprijin minții,
Mă tem aşa copilăreşte!"—

«— Sint vraciu, dar nu albit de vremuri
Şi nu demult tilcuitor—
Şi stele ştiu ceti şi vise
Abea din cerul ochilor.

«Dar cred, că nici măslinul rodnic,
Nici păsărica drăgostirii,
Nu pot fi soli trimeşi să-ți schimbe
În criptă--raiul cald al Firii.

«Ci şerpi şi corbi, năluci şi spaime,
Alungă-le 'n pustiu şi 'n noapte,—
Şi-ascultă ruga de 'nflorire
Ce 'ngină 'n vis pădurea 'n şoapte—

«Cu ce adinci dorinți setoase
Ea cheamă valul plin din stincă!—
Nestins sărut ce bea din soare
Oftind spre cer eternu-i „încă"!

«Isvorul, ce se 'nchide 'n cremeni
Şi nu-şi dă vieţii unda vie,
Sub codri morţi—el însuşi moare
Sorbit de propria-i pustie.

«Şi mute cremeni spun Cuvîntul
— Duiosul, veşnicul, înaltul!—
Că bunul vieţii se sporeşte
Prin jertfa de-a iubi pe altul.

«Cît arde 'mpărăţia razei
Iubirea-i singura credinţă—
Şi 'n om, în flori, în stînci surîde
Treimea-i cea de o fiinţă.

«Zici inimii să nu iubească?—
Întîi zi-i rodnicului soare
Să nu arunce larg prin lume
Şi 'n tine caldele-i isvoare—;

«Să taie firele luminii
Ce torc bujorilor vestmîntul,
Şi ţes cîntarea 'n pieptul mierlei,
Şi 'n valul mării pun avîntul;—

«Şi, cînd din mreji ce-l chiamă veşnic,
Pămîntul o să-l faci să saie
Desprins din frînele iubirii
Şi-a sărutării de văpaie,

«Cînd n'o mai arde 'n nici o rază
Puterea dornicului „Vino!"
Atunci vei stinge şi sărutul
Ce-l pun pe ochii tăi, Irino!...»—

...Şi-o 'nvălue 'n fior de braţe—
E-o clipă fără de hotare—
Sărutul lor e sfînt şi tainic
Ca vinul de Cuminecare...

Prin naltul slăvii mii de păsări,—
Şi codri 'n murmurul de seve,—
Şi undele 'n abisuri— naltă
Un psalm spre Viaţa cea aieve!

A. Toma

Ion Rusu Ungureanu

Intr'o zi, la o moară din marginea tîrgului, am întîlnit un om cu ciudată înfățișare. Capul lui sămăna cu capetele Chinezilor de pe cutiile de ceai. Aceiaşi ochi mici şi oblici, umerii obrajilor eşiţi, acelaşi fuior de barbă rară. Se vedea a fi un om năcăjit: cu obrazul ars, cu o privire trudită. Sumanul şi iţarii îi eraŭ peteciţi, dar curaţi. In cap purta o căciulă albă, cu zagară neagră. Sta liniştit, răzimat de un stîlp; parcă se gîndea la lucruri adînci. Din cînd în cînd, un gospodar încărca o lopăţică de făină din postavă şi se apropia de dînsul. El se îndrepta cu un zîmbet prietinesc, cu cîteva cuvinte murmurate, şi aducea dela şold în faţă o traistă vrîstată. Gospodarul turna făina; el se răzima iar de stîlp, cu aeru-i de amărăciune.

O vreme l-am observat de-afară; apoi m'am îndreptat spre el. Cînd m'a văzut intrînd, s'a descoperit şi s'a ploconit cu smerenie. Imi zîmbi şi mie ca unui prietin şi aşteptă să-i vorbesc.

Il întrebai cîteva lucruri. De unde e, cum îl chiamă. In vuetul morii el se pleca spre urechea mea şi rostea vorbele cu greutate, din gîtlej. Avea o intonare tristă şi blîndă, parcă voia să plîngă.

Şi numele-i era curios: Ioan Rusu Ungureanu!

«Eŭ îs din colo, de la munte, de pe apa Bistriţei... Is un om beteag, îmi zicea el, nu mai pot munci cu palmele... Is beteag în coş. De purtat mă port cu greutate. Şi umblu aşa, de ici-colo, şi creştinii cei buni mă miluesc...

— Nevastă, copii, ai?

— Am avut, dar nevasta a murit de mult, de pe cînd eram om teafăr. Iar copiii s'au răzleţit prin lume; numai aşa, din cînd în cînd mă întîlnesc cu ei...»

Eşirăm afară din vuetul morii. Omul îşi acoperi încet, cu

grijă, pletele cărunte. Umbla cu greutate şi zîmbea necontenit. In faţa soarelui clipi de cîteva ori.

«Iaca şi sfîntul soare, zise el; sfîntul soare ni-i prietin, el totdeauna ne vrea binele...»

Il întrebai:

«Şi cum trăeşti singur?

— Nu trăesc singur. Oamenii cei buni toţi mi-s fraţi. Intru într'un sat şi mă opresc la poarta unui Romîn. O nevastă mă vede şi se milostiveşte. Vede că mă port cu greutate şi că nu vreau răul nimărui. Na-ţi, omule, zice, un oŭ şi puţintică făină... De-acolo mă duc în altă parte: găsesc alt suflet bun, mă aşez lîngă foc şi-mi pregătesc puţinul ce-mi trebue. Bogdaproste! zic; şi de-acolo mă duc la o fîntînă. Imi dă şi fîntîna apa, şi eŭ mă întorc la răsărit şi mulţămesc lui Dumnezeŭ pentru bunătăţile lui...

Eŭ îs prietinul oamenilor, zise el iar, după puţină tăcere, şi cu oarecare taină. Cînd îi secetă şi trec numai nouri albi pe departe, prin fundurile cerului, vin oamenii la mine şi-mi zic aşa: Bade Ioane, moş Ioane, adu-ţi aminte şi de noi, că ne trebue ploae. Ş'atunci mă duc eŭ la apa Bistriţei şi cad în genunchi şi mă rog la Maica-Domnului: Maica-Domnului! zic, Sfîntă-Născătoare! îndură-te de noi cei păcătoşi! Desleagă izvoarele cerului! Dă poruncă nourilor să lese ploae... Să curgă ploae curată ca apa Bistriţei, că sufăr cîmpurile şi-s însetate vitele... Dacă nu ţi-i milă de noi, fie-ţi milă măcar de vitişoarele creştinilor... Ascultă-mă, maică, pe mine păcătosul.—Şi Maica-Domnului se îndură, mă ascultă şi dă ploae.

Ş'aşa cînd se tîmplă de vin nouri uriţi şi necuraţi, cu ghiaţă, şi încep a bate clopote de spaimă, eŭ iar mă gîndesc: Cum să se prăpădească aşa munca omului, toate ostenelile şi lacrimile lui? Şi ştiu vorbe pe care le spun, asupra balaurului şi asupra nourilor spurcaţi, şi se duce piatra pe pustii locuri, şi scapă satele creştinilor... De-aceia şi oamenii cari pot munci nu mă lasă pe mine, beteagul, şi-mi dă fiecare ce poate şi ce-l lasă inima...»

Ioan Rusu Ungureanu mă învălui într'o privire caldă şi ochii i se umeziră. Oftă apoi, şi se aşeză pe laiţă. Vuetul pietrelor, bătaia teicilor, glasul oamenilor umpleau moara. Cîteva găini ciuguleau de la picioarele noastre grăunţele risipite în bătătură. In soarele cald de primăvară, Ioan Rusu închise pleoapele, apoi păru a-şi aduce aminte de ceva şi se întoarse spre mine.

«Azi am intrat în tîrg, zise el, m'am dus să văd o prietină a mea... Stă aicĭ, în ulița Rădășenilor. Am cunoscut-o de cînd era numaĭ atita, nici n'ajungea cu capul chimirul oamenilor. Eĭ, pe urmă a crescut, s'a făcut fată mare și s'a dus după un tîrgoveț, care-ĭ slujbaș... Am auzit că tare frumos scrie: are mînă ușoară... Și mă duc ca s'o văd. Am purtat-o în brațe, ș'am hrănit-o, și de la grea boală am scăpat-o. Zic: Poate-a pune pribeagului ceva pe un colț de masă. Da'ea, cînd m'a văzut la poartă că-i rîd cu prietinie, tare s'a maĭ supărat și nu m'a cunoscut; ș'a prins a țipa... Eŭ am plecat capul și m'am dus de la poarta eĭ. Acŭ cîțiva anĭ era fată la noĭ în sat. Acŭ era frumoasă și gătită: cucoană... și și-a schimbat căutătura... Ce să fac? Sînt un biet sărman, nu m'a cunoscut. M'am întors din drumul meŭ ș'am venit la moară aici, unde m'au miluit oamenii cu puțină *fărină*...

— Cei ce se ridică de jos asupresc mai tare pe sărmanĭ, ziseĭ eŭ.

— Asta așa-ĭ, răspunse Ungureanu, suspinînd. Asta am băgat-o de samă de mult. Eŭ am apucat vremĭ maĭ vechĭ. Am apucat vremea cînd nu știa nimenĭ de judecător și de primar. Judecata să făcea la curtea boerească și vechilul era mai mare... Ș'apoĭ băteau pe oamenĭ pentru datoriĭ și-ĭ judecaŭ eĭ la curte în voia lor...

— Cînd a fost asta? Inainte de Cuza?

— Eĭ, de mult, dar după ce-a dat Vodă-Cuza pămînturile...

— Apoĭ pe-atuncĭ eraŭ primarĭ și judecătorĭ...

— Eŭ știŭ? Eŭ așa am apucat la noĭ. C'apoĭ de pe-atuncĭ aŭ prins a se ridica la felurite slujbe dintre aĭ noștri, ș'apoĭ mă gîndesc la vorba dumitale, că eĭ maĭ tare ne-aŭ fript... Era primar unu' Jipa ș'apoĭ mi-a luat biru de două orĭ, ș'a venit ș'a treia oară, în puterea nopțiĭ... Eŭ am îndrăznit a spune o vorbă, el m'a turnat la pămînt cu vătăjeiĭ luĭ, și răŭ m'aŭ usturat; ș'aŭ căutat în ladă și numaĭ vre-o opt francĭ și jumătate aŭ găsit, și i-aŭ luat. Apoĭ de atuncea din bătaia ceia am rămas eŭ slab de piept...

— Cum se poate una ca asta? Doar nu era țara în pradă.

— Eĭ, nu era. Dar ce puteam face? c'așa umbla primarele cela al nostru Jipa, în puterea nopțiĭ, și împlinea oamenii pentru datoriile preceptuluĭ...

— Noaptea nu-ĭ voe să umble perceptorul, nicĭ să împlinească....

— Știŭ, știŭ, zise cu blîndețe Ungureanu. Am știut eŭ chiar atuncĭ, după ce m'a bătut și m'a năcăjit și mi-a luat opt lei și jumătate... C'apoĭ s'a tîmplat atuncĭ mare poznă în satul nostru. Maĭ la vale de mine ședea unu' Gheorghe Ursu, gospodar vrednic, da' iute din firea luĭ. Tot auzea el zvoană prin sat, că țipaŭ femeile și copiii. Pune el pe nevastă să închidă ușa. Și se duce Jipa și la dînsul. Era în puterea nopțiĭ. Pune Jipa mîna pe clanță și scutură ușa și strigă: Deschideți, măĭ! Da' femeia din casă: Cine-ĭ? Nu deschid, nu-ĭ bărbatu-meŭ acasă.—Așa? și 'ncepe primarele a sudui. Nu-i acasă? Dacă nu deschizĭ, stric ușa. Să plătiți banii biruluĭ, că vă ia dracu... Și poc! în ușă, poc!—Atuncea Gheorghe Ursu a eșit în tindă și a împins pe femee în casă. A pus mîna pe o sapă, a deschis ușa ș'a eșit în prag cît era de mare și de voinic. — Care-ĭ măĭ? Ce bir în puterea nopțiĭ? Ce căutațĭ voĭ să spargeți ușile oamenilor? Ce căutați pe la neveste?... Da' primarele de colo zice: Mă! eŭ îs Gheorghe Jipa. Cînd a zis vorba asta, Gheorghe Ursu l-a pălit cu muchea sapei. L-a culcat la pămînt. Pe urmă l-a apucat de păr și l-a tras în casă. Vătăjeiĭ aŭ împuns-o la fugă. Apoĭ el în casă l-a năcăjit o vreme, că cela nicĭ nu se maĭ putea ținea pe picioare de bătut ce era...

Și cum îl judeca Gheorghe Ursu pe primar, s'a vestit în sat, și s'aŭ strîns femeile care aveaŭ bărbații la lucru la cîmp, pe care le prădase Jipa și le împlinise, și m'am dus și eŭ. Și Gheorghe Ursu pusese pe primar pe-un scăunaș și nevasta-ĭ pusese într'o strachină niște sarmale ș'alăturea o bucată de mămăligă, și gospodarul îl îndemna să mănînce... Mănîncă, măĭ! Daca-ĭ năvălit în casa mea la vreme de noapte, cată să mănîncĭ!—Da' Jipa era așa de bătut și îngrozit, că nicĭ nu știa pe ce lume-ĭ și nu putea blești nici-o vorbă...—Dacă nu mănîncĭ, atuncĭ să-mĭ cînți, măĭ bade! zice Ursu... Dacă nu cînțĭ, îțĭ maĭ daŭ un ropot de ciomege... Cum știĭ tu, măĭ, să vîrĭ în boale copiiĭ și femeile și să stîlcești pe ceĭ nevoeșĭ?... Frate cu noĭ eștĭ tu, măĭ, orĭ dușman?... Și l-a dăscălit atuncĭ Gheorghe Ursu și i-a luat paralele și le-a dat înapoĭ la femeĭ... I-a scos parale și din ciubote, ș'a făcut socoteală până 'ntr'un ban... Da' eŭ mă uitam și tot îmĭ ștergeam cu mînica o leacă de sînge care-mĭ dădea pe nas... și mă gîndeam: Cum o îndrăznit Gheorghe Ursu să dee în omu' stăpîniriĭ?... Că stăpînirea-ĭ de la Dumnezeŭ și-ĭ cu primejdie dacă te ridicĭ împotriva eĭ... Eŭ am plecat capul, ce să fac? Da' Gheorghe Ursu a făcut o pozna ca aceasta...

Iaca așa s'a întîmplat, sfîrși oftînd Ungureanu. Da' ce ochĭ

avea Gheorghe Ursu și ce braț de criță!... C'apoi n'a mai îndrăznit primarele să se ridice împotriva lui... Eŭ, ca omul cel slab, m'am lăsat în voia celui tare, ș'am rămas cel bătut și cel horopsit și cel beteag... Iar Gheorghe Ursu bine n'a făcut ce-a făcut...

— De ce n'a făcut bine?

— Hei... de ce... căci Dumnezeŭ ne are în grija lui. El ne dă ploae, el ne dă și piatră și secetă. El ne dă boale și oameni răi, pentru păcatele noastre. Acestea sînt orînduiri drepte, și trebue să suferim și să zicem așa: Asta-i voia lui Dumnezeŭ sfîntul.

— Apoi tot voia lui Dumnezeŭ ș'acolo.

— Unde?

— Acolo, în sat, cînd a întărit el brațul lui Gheorghe Ursu...»

Ion Rusu Ungureanu se întoarse deodată spre mine cu ochii măriți de uimire. Apoi își scutură încet capul și oftă:

«Ei, nu, asta nu se poate. Dumnezeŭ ne poruncește să fim blînzi și să suferim. De ce să ne mîniem? Eŭ nu mă mînii. Prietina mea, pe care am crescut-o ș'am apărat-o, m'a alungat de la poarta ei și nu m'am supărat; am oftat și m'am dus. Unii m'aŭ lovit; am răbdat și m'am dus pe drumurile mele... Noi sîntem ca niște gize, ca niște pulberi, trebue să ne strîngem, să tăcem și să lăsăm să ne poarte vîntul. Dumnezeŭ are grijă și de puțina noastră viață și de hodina noastră cea din urmă... Eŭ așa mă gîndesc în gîndul meŭ și mă împac, și trec și eŭ prin lumea asta. Tare-i frumoasă lumea asta a lui Dumnezeŭ, tare-i bine să trăești și să te încălzești la sfîntul soare... Și vine un creștin și te milueşte, și altul trece și-ți spune o vorbă bună... și toate cîte sînt rele le uităm...»

Omul meŭ oftă iar. Apoi zîmbi cu mare dragoste și-și trase dinainte traista: un om îi aducea o lopățică de făină.

«Bogdaproste! zise beteagul cu blîndețe,—Dumnezeŭ să-ți sporească însutit....» Se închină spre cel ce-l dăruia, își scoase din cap căciula și-și făcu cruce. Apoi își întoarse spre mine zîmbetul blînd și fața amărîtă și grăi:

«Asta-i mămăliga săracului... Dumnezeŭ are grijă de noi cași de paserile cerului...»

Mihail Sadoveanu

SATAN

— SONETE —

În ceasul întăi.

> Mais, hélas! Ici-bas est maître: sa hantise
> Vient m'écoeurer parfois jusqu'en cet abri sûr,
> Et le vomissement impur de la bêtise
> Me force à me boucher le nez devant l'azur.
>
> STÉPHANE MALLARMÉ

Cînd apăru Lumina 'ntăia dată
Cu 'ntregul ei cortegiŭ de mistere,
De sterpe frămîntări și de durere,
Satan dormea în Pacea 'ntunecată.

Stridentul sgomot îl trezi de-odată
Și, părăsind adînca lui tăcere,
Porni să vadă larga 'nvăpăere
Și-a Razei sărbătoare minunată.

Ci iată-l sus, pe culmi de curcubee,
Privind a suferinței odisee,
Cu ochi ce fulgeră dispreț și ură.

Cu pumnii strînși, statura și-o înclină,
Răcnind prin gol ca 'ntr'o detunătură:
„Îți jur războI pe veci de veci, Lumină!..."

In ceasul de-apoi.

Dies irae, dies illa,
Solvet saeclum in favilla,
Teste David cum Sybilla.

E'n flacări toată trăinicia Firii
Şi secolele din Eternitate,
De strigăte de goarnă, vin, chemate,
În sus, spre treptele Dumnezeirii.

Se sguduie amestecul clădirii
Întregii Lumi. Din bolţi întunecate,
Vin sufletele toate, re'ntrupate,
Şi trec în sbor spre tronul Mîntuirii.

Născutul din Iosif teslarul, ţine
În mînă cumpăna de Rău şi Bine...
Şi-i rîndul lui Satan. În neclintire

Balanţa stă; Satan spre Crist zîmbeşte;
Iar Dumnezeu, cu braţu 'ntins, rosteşte:
„Pe-acesta... îl scutesc de cîntărire"...

Mihai Codreanu

Din carnetul unui om de eri

Bărbaţii urîţi şi amorul

In cel din urmă volum (V) de *Propos Littéraires*, apărut de curînd, Emile Faguet publică un delicios articol întitulat *Qui épouser*, pe care-l recomand... celor interesaţi.

Transcriu următoarele cuvinte:

„Un fapt *foarte cunoscut*, *foarte constatat*, căruia încă nu i s'a dat o explicaţie mulţumitoare: Bărbaţii urîţi sînt foarte iubiţi de femei, atît de iubiţi, încît cei frumoşi ar deveni geloşi, dacă n'ar găsi în fatuitatea lor o răsplată cu totul îndestulătoare".

„Foarte cunoscut"! „Foarte constatat"!...

In adevăr, pentru criticul francez, această fericită soartă a bărbaţilor urîţi e în afară de orice îndoială. E o idee la care el ţine foarte mult, căci a revenit de cîteva ori asupra ei:

Incă de mult, într'un articol despre Lassalle *(Propos Littéraires*, vol. II) Faguet vorbea de „extraordinarul ascendent pe care frumuseţa fizică îl are asupra bărbaţilor" şi nu şi *asupra femeilor*, „căci, a spune aceasta,—zicea el,—ar fi o mare greşală"....

Acum cîţiva ani, în *Amours d'hommes de lettres*, vorbind de iubirea dintre Sainte-Beuve, care era „foarte urît şi timid, din cauza asta, cu femeile", şi dintre d-na Hugo, psicologul francez scria aceste cuvinte, preţioase pentru mulţi din cetitorii săi, pentru acei, bine înţeles, pentru care constatarea nu venea prea tîrziu:

„Cei urîţi trăesc adesea o bună parte din viaţă, fără să ştie că bărbaţii urîţi au prodigioase succese femenine"...

*

Dacă acest fapt e sigur,—„foarte cunoscut" şi „foarte constatat",—atunci cum se explică el?

Dar mai întâiu, cu toate asigurările lui Faguet, e sigur oare acest fapt?

Că un bărbat urît poate fi iubit (caşi o femee urîtă; mai des însă decît o femee urîtă) nu încape nici o îndoială. O ştie toată lumea.

Dar Faguet nu spune această banalitate. El spune cu totul altceva. Afirmarea lui vrea să răstoarne credința comună. După el, bărbații urîți sînt mai primejdioși pentru liniștea femeilor decît cei frumoși.

Așa să fie?

Nu cumva ceia ce numește Faguet un fapt „foarte cunoscut" și „foarte constatat" e o generalizare bazată pe observații greșite?

Nu cumva nenumăratele capricii, pe care le inspiră bărbații frumoși, l-au făcut pe Faguet să treacă cu vederea pasiunile mari inspirate de aceiași bărbați frumoși? Nu cumva mulțimea capriciilor inspirate de cei frumoși l-a împiedecat pe Faguet de a vedea pasiunile inspirate de dînșii? Mai ales că pasiunile, ca vinovate, sînt tăinuite, pe cînd capriciile nu? Și, pe de altă parte, bărbații urîți neputînd inspira și capricii, ci numai pasiuni,—oare nu aceste fapte l-au făcut pe Faguet să tragă concluzia greșită că: *Numai* bărbații urîți inspiră pasiuni mari, în loc de cea adevărată că: Bărbații urîți inspiră *numai* pasiuni mari?

S'ar putea...

Dar, însfîrșit, să admitem că Faguet are dreptate.

*

Atunci care este explicația?

In ultima sa „versiune", Faguet dă și o explicație. Iat-o:

După dînsul, „femeia crede că găsește în bărbatul urît *o siguranță*, pe care n'ar găsi-o aiurea; ea se așteaptă la o credință întemeiată pe modestie și pe recunoștință, lucru în care ea nu se înșală; dar sentimentul e cu totul natural" (adică inconștient, *fără calcul)*.

Explicația mi se pare greșită.

Dacă femeia, cum zice Faguet, iubește pe un bărbat urît, pentru a avea „siguranța", atunci, după *însuși* Faguet, ea „se înșală", atunci „sentimentul ei natural" o învață greșit, căci bărbatul urît, fiind prin definiție un provocator de pasiuni mari, el nu prezintă nici o „siguranță" pentru viitor... Dacă e vorba de siguranță, „sentimentul ei natural" ar trebui s'o învețe să iubească un bărbat frumos, care prezintă, după Faguet, mai mulți sorți de „siguranță"...

Numai atunci explicația lui Faguet ar fi justă, cînd femeia Nr. 1 ar avea altă psicologie decît femeile Nr. 2, 3, etc., viitoarele ispititoare ale bărbatului... Ar trebui ca femeile Nr. 2, 3, etc., să nu iubească și ele, după teoria lui Faguet, pe bărbații urîți!

*

Fiindcă în acest moment n'avem altceva mai bun de făcut, și fiindcă chestiunea poate fi interesantă pentru... unii din cetitorii acestei reviste, să încercăm alte explicații.

Schopenhauer, în *Metafizica amorului*, spune că femeile iau foarte puțin în samă frumuseța bărbatului, *mai ales acea a feței*. Filozofia populară romînă hotărăște chiar gradul de frumuseță necesară bărbatului: să fie puțin mai frumos decît dracul!...

Nu știu ce anume însușiri cere unui bărbat filozofia populară. Probabil că tot aceleași, pe care le cere și Schopenhauer: putere, forță musculară, caracter, curaj.

(Este exclusă urîțenia din degenerare. E vorba aici numai de cea *virilă)*.

Așa dar, după acest vestit teoretician al iubirii, însușirea prin care un bărbat place mai mult este... dar ce-ar putea să fie?!... este *bărbăția*, care, cu un cuvînt mai tecnic, se numește virilitate,—adică vigoarea.

.....Femeia, *dimpotrivă*, place prin frumusețã și prin gingășie.

Un mare romancier a spus că „în iubire bărbaților le trebuesc forme și culori; ei vreau *imagini*. Femeile nu voesc decît *senzații*".

Formula, oricît de elegantă, e cam brutală și, ca să declin orice răspundere, mă grăbesc să denunț numele romancierului. E Anatole France.

Ințeles bine, acest aforism explică pentruce femeia trebue să fie frumoasă, iar bărbatul *bărbat!*

In concepția elenică, care a știut să simbolizeze atît de perfect lucrurile naturii, nimfele erau idealul de grație și de frumusețã,—pe cînd satirii erau atît de viguroși, încît erau jumătate animale....

In *L'Île des Pingouins*, în care totul e simbolizare,—poate că autorul n'a voit să spună altceva, cînd a povestit amorurile fetei Orberose, care, după ce iubește întâiu pe eroul Kraken, și apoi pe păstorul Marcel, sfîrșește prin a iubi cu o frenezie, necunoscută de ea până atunci, pe un bouar,—care n'are nici nume,—de o urîțenie dusă până la hidoșie.

Deja, în *La Rôtisserie de la Reine Pédauque*, marele ro-

mancier-filozof ne zugrăvise pe frère Ange, „une bête puante", care inspiră o pasiune nestinsă într'un suflet dealtfel extrem de uşuratic, în sufletul frumoasei fete galante Caterina, cea cu ochii de viorele... Iar în *Le Mannequin d'Osier*, acelaşi romancier ne prezintă pe un *traitant*, Pauquet, „cel mai urît om din vremea sa, şi cel mai iubit de femei".

Pentruce, în definitiv, urîțenia nu numai că n'ar fi o piedică, dar ar fi o însuşire favorabilă pe lîngă femei?—Nu cumva pentrucă este un semn de *animalitate*, adică de *virilitate*, pe cînd frumuseța o *îndepărtare* dela animalitate? Căci un om urît,—un satir *capriped*, „une bête", chiar „puante", un „bouar" oribil,—e mai spre strămoşul antropoid al omului, făgăduește mai mult instinctului feminin.

*

Dela Venus, înamorată de războinicul Marte, dela gingaşa castelană al cărui suflet se pierdea, cum ar zice poeții, după viteazul şi necioplitul cavaler medieval, până la Marițele noastre din suburbie, care, conform cu *Metafizica amorului*, cîntau pe vremuri:

Iubesc pe militari,
Infanterişti, tunari,—

femeile au fost întotdeauna mai puțin rezistente la atacurile oamenilor de arme, decît cele mai puțin rezistente forturi. Şi aceasta erarhic: dela recruți până la maiori, căci, de aici încolo, încep să joace rol mai mult amintirile...

Unia,—civili bine înțeles,—care în asemenea ocazii devin îndată misoghini, au crezut că au şi explicat această dezarmare a femeilor în fața militarilor, cînd au adus în cauză slăbiciunea intelectuală a sexului frumos care, „sălbatic", zic acești misoghini de ocazie, e fascinat uşor de culorile strigătoare şi de aurăria podoabelor militare... Iar cei mai „învățați" nu s'au putut opri să nu vorbească de colorația mai puternică a masculilor la păseri, etc...

Nu cred un cuvînt din această eftină metafizică înnăcrită. Sînt sigur că dacă preoții s'ar îmbrăca în cel mai orbitor roş, sau în cele şapte culori ale curcubăului, şi dacă, pe deasupra, s'ar încinge cu cele mai aurite paftale,—şi dacă le-ar veni ideia bizară să se ia la întrecere cu militarii, nu numai că ar fi bătuți, dar ar rămînea şi în urma civililor, căci hainele lor *femeeşti*, şi ocupația lor pur *spirituală* nu sînt făcute să samene furtuni în sufletele frumosului sex.

Militarul! Militarul e războinicul. Ocupația lui, menirea lui e lupta, lupta fizică. El e, sau e presupus a fi vigoarea!

*

Dar... dar adevărul e aşa de greu de găsit... mai ales cînd te apuci să faci „psicologia femeei"!! Şi apoi, orice s'ar zice, adevărul, caşi minciuna, nu e *unul*.

Se poate ca această explicație, mai mult biologică, să fie adevărată pentru unele iubiri, pentru cele mai multe, pentru iubirile *naturale*, adică pentru iubirile fără complicații sufleteşti, pentru iubirea nimfelor antice şi a fetelor din suburbiile noastre...

Dar desigur că iubirea femeilor pentru cei urîți,—şi acuma putem spune că şi pentru cei a căror urîțenie se datoreşte estropierii ori degenerării,—desigur că iubirea aceasta poate izvorî, la ființele din lumea „civilizată", dintr'un sentiment curat omenesc, pe care idealiştii îl pot numi „înnalt", dacă voesc: Un bărbat urît poate fi iubit tocmai pentrucă nu are calitățile ca să fie iubit!... O femee poate iubi pe un bărbat, ca să-i aline suferința că nu poate fi iubit... Şi oare această jertfă de sine nu poate fi şi ea cauza marii pasiuni a femeei care se „jertfeşte"? Căci—cine nu ştie?—iubim mai mult pentru ceia ce dăm, decît pentru ceia ce ni se dă,—şi mai ales pe acei, pentru care ne jertfim. Cea mai mare iubire din lume, a mamei pentru copil, nu are altă cauză...

*

Sau... şi altă explicație, pentru un alt gen de femei: Un bărbat care se ştie urît, fiind lipsit de fatuitatea bărbaților frumoşi, are în purtarea cu femeile acea atenție, acea supunere, la care ele sînt atît de senzibile şi care le captivează...

... Şi-or mai fi şi alte explicații, pe care le las pe sama cetitorilor şi mai cu samă a cetitoarelor.

...Dar oare are dreptate Faguet?!

T. P.

Cucoana Marieta

..... Alți oameni, alte timpuri !....

Iată pentru ce nu găsi nimeni nici prea mojic, nici prea necuviincios pe Andreiu, nepotul Căpitanului Enache, cînd, într'o sară, sosind de pe coclauri la moșul său, Căpitanul, umplu așa, fără de veste și cum se afla de pe drum, ușa salonului plin de lume, cu persoana sa bărboasă, colbăită, nepeptănată, cu umbra neagră a imensei sale pălării, cu cele două opinci de la picioare nu mai puțin imense și cu înfățișarea de broaște strivite, iar, peste tot și peste toate, cu vestita sa manta, care ar fi putut sta cu cinste și pe umerii de stîncă ai Panaghiei.... Cine nu cunoștea pe Andreiu, nepotul Căpitanului Enache !....

Cucoanele, mai cu samă, își dădeau ghionturi pe ascuns și vorbeau pe șoptite între ele, cînd îl vedeau.

— Doamne, dragă, mai văzut-ai tu, de cînd ești, un om așa de sucit și de hursuz ca nepotul ista al Căpitanului? Eu, una, drept să-ți spun, nu-l pot suferi...

Și legănîndu-se în cumpănă pe scaun, își făcea vînt a lene cu evantaliul, uitîndu-se nehotărît înainte și cam pe sus...

— Eu, Lențo, dacă m-ai crede, nici nu i-am prea luat sama... Așa de puțin mă interesează, că nu-ți poți închipui....

Și, odată cu vorba, își întocmea, în oglinda din față, cu degete albe și iuți, un zuluf îndărătnic și negru, ce-i tot cădea în jos pe frunte și nu se astîmpăra binișor la locul lui.

Ba, cîte odată, se găseau și cucoane mai îndrăznețe, care să-l dojănească în față, cu gînd de a-l mai ciopli și a-l mai scoate din hursuzlucul și obișnuita lui mojicie.

— Doamne, domnule Andreiu, îi zicea din cînd în cînd cîte una dintre ele, adică de ce n-ai fi și d-ta om ca alți oameni ?... Nu știu, zău, te faci, ori ești din firea d-tale așa hursuz ?...

— Și dacă-s hursuz, cuconiță dragă, adică ce treabă ai

mata cu mine numai decît? Ia, te rog, să mă lași în pace cu cusururile mele, după cum te las și eu în pace pe mata cu cusururile matale...

— Să mă crezi, domnule Andreiu, răspundea cucoana, punîndu-i ușor și prietenește mîna pe umăr, să mă crezi, că de s'ar găsi cineva, care să-mi spună cusururile în față, eu nu m'aș supăra, cum te superi d-ta ; ba, din potrivă, m'aș bucura și i-aș mulțămi....

— Eu nici nu mă supăr, nici nu mă bucur și nici nu-ți mulțămesc, răspundea Andreiu cu cea mai mare nepăsare ; atîta numai pot să-ți spun, că mata, cuconiță dragă, n'ai dat încă peste cineva, care să-ți spună verde, în față, toate cusururile cîte le ai ; și.... slava Domnului! ești plină de cusururi, ca oaea de curnuți, fie vorba între noi...

— Domnule Andreiu, îl întrerupea cucoana retrăgîndu-și mîna și acoperindu-și gura cu ea, în semn de mirare, domnule Andreiu, dar știi că ești cam....

— Obraznic.... știu ; dar fără vicleșug la vorbă.

— Vicleșug, nevicleșug, ia te rog, să-mi spui, cam ce atîtea cusururi ai găsit, adică, d-ta la mine ?....

— Mai multe decît la toate cucoanele de pe fața pămîntului.... Mai întăi, te superi de adevăr, al doilea, ia, te poftesc, uită-te puțin în cea oglindă...

Și luîndu-o la braț, cam cu de-a sila, o ducea dinaintea oglinzii.

— Ia uită-te, urma Andreiu arătînd cu degetul în oglindă, adică cei doi ochi de colo, care nu știu ai cui or fi, în loc de a se părea rupți din albastrul cerului, nu puteau ei să bată, ceva, mai în floarea frunzei de varză ? Și în loc de a fi așa de ucigași și plini de păcate, precum sînt, nu puteau ei să fie nevinovați și blajini, cam așa, de pildă, cum ar fi doi ochi de capră moartă ?.... Genele !... pentru ce, mă rog, numai decît, genele așa de lungi, de mătăsoase și de negre ? Nu cumva s-a gîndit cel ce ți le-a dat, să îngroape, sub umbra lor stufoasă, sufletele tuturor proștilor, ce s-ar uita în ochii d-tale ?...

— Ia, te rog, lasă-mă....

Și, cu o mișcare aproape nesimțită, voea să-și scoată mîna-i mică de sub brațul vînjos al lui Andreiu.

— Mă rog.... mă rog.... încă n-am sfîrșit cu cusururile, zicea el strîngîndu-i mai tare mîna sub braț ; vezi că te superi?... Și ai atîtea cusururi !.... Mai multe, chiar, de cîți curnuți are o blană de oae, care umblă prin pîrloage...

— Domnule Andreiu, da știi că ești?....

— Nesuferit și obraznic.... știu.... mi-ai mai spus-o odată; totuși ascultă.... N-ai putea să-mi spui d-ta, cam ce Soare ți-a fost tată și ce Auroră ți-a fost mamă, de ți-a pus pe cap așa, fără cumpăt, tot aurul și toată lumina razelor lor?....

— Mă rog, mult mai ai?

Și iarăși dădea să scape de sub brațul lui Andreiu.

— Ia rîzi o leacă, o ruga Andreiu, ținînd-o pe loc.

Și cucoana, ca sugestionată, rîdea...

— Vezi?... urma Andreiu, numai cît se uită cineva la dințișorii d-tale cei albi și mărunți, și se și simte mușcat de suflet; bine înțeles, că acel cineva n'am fost, nu sînt și nici n'am de gînd să fiu vreodată eu...

Cu o mișcare iute și nervoasă lovea ușor peste față pe Andreiu cu toată lărgimea deschisă a evantaliului său și, smuncindu-și repede mîna-i albă și mică de sub brațul lui, fugea, fără să zică nimic, și se răsturnă molatec pe canapeaua din fundul odăii.

. . . .

. . . .

Și, lucru de mirare!... mai pe urmă, cucoana noastră își schimba cu totul socotința și nu mai găsea pe Andreiu nici obraznic nici hursuz . . . .

. . . .

Cu cucoanele, însă, bătrîne, care făceau pe tinerelele, Andreiu era crud și viclean . . . .

. . . .

. . . .

Căpităneasa de gazdă, cucoana Savastița, mătușa cam de plop a lui Andreiu, o femee mică, uscățivă, subțirică și nici tocmai urîtă și nici tocmai bătrînă, zmunci lui Andreiu pălăria din mînă și mantaua din spete....

— Ce, dracu, Andreiu, zise ea dîndu-le Măriucăi să le ducă încolo, mai de-oparte, ia mai lasă la naiba din cele obiceiuri și apucături ale tale; mai ciopleşte-te o leacă, măi baete....

Și Andreiu, prinzîndu-și mătușa în brațe, o sărută cu zgomot pe frunte...

— Da obiceiul și apucătura asta, zise Andreiu, privind-o în ochi și fără a-i da, încă, drumul din brațe, ce zici, mătușică dragă, s'o las la naiba?

— Fugi, lasă-mă că mă umpli toată de colb, zise ea zmuncindu-se ca o zvîrlugă și scăpînd din brațele lui Andreiu; ți-ai găsit s'o scoată cineva cu tine la capăt... Ia, mai bine, du-te și tu și joacă ceva cu cele fete; nu sta degeaba...

Și petrecerea întreruptă pentru o clipă își urmă cursul mai departe: care jucau maus, care preferans, care pichet sau concină, care santase, care lanschenet.... In fundul salonului, o clae de duduci stăteau în cerc pe scaune și jucau ceva.

— Mă rog duducilor, zise Andreiu, intrînd fără ceremonie și oprindu-se drept în mijlocul lor țanțoș și cu mînile în buzunare, mă rog, este poroncă de la mătușica, Căpităneasa, să vă jucați toate cu mine.

— Îu!... se auzi țipînd ușor una mai sperioasă...

Și cîteva din ele dădură să se scoale de pe scaune și s'o plece.

— Mă rog, mă rog... să nu dezerteze nici una de la post, că am ordin de la Căpitan s'o aduc între spăngi la urma ei, ori de unde ar fi....

— Da ce?... Noi sîntem soldați?.. protestă glumeț una mai îndrăzneață.

— Răcani, duducă; păn' la soldați mai va.

— Serios?...

— Așa de serios, încît să faci bine, frumoasa mea nedisciplinată, să te scoli de pe scaun și să-mi stai smirna înaintea superiorului, căci am să-ți dau ceva ordine.

— Trăiți!... zise ea sculîndu-se iute în picioare și stînd dreaptă și țapăn în fața lui Andreiu; trăiți, don!...

— Sergent, completă cu glas aspru Andreiu.

— Trăiți! don Sergent..

Și ridica soldățește la tîmplă tot latul mînii, cu palma-i mică și trandafirie spre afară.

— Da ce faceți voi aicea, măi Andreiu, întrebă Căpitanul Enache, care se apropiase nesimțit și privea la isprăvile lui Andreiu.

— Trăiți, don Căpitan, răspunse el salutînd militărește, ia șmutruluesc iste fete...

— Bine; să mi le dai la raport pe cele nedisciplinate; și, foarte grav, plecă în altă parte.

Și șmotrul se sfîrși cu gajuri, cu „poșta merge" cu „adevăr și minciună", cu prăjituri, cu ciocniri de păhăruțe pline cu vin, cu rîs, cu gălăgie și mai la urmă de tot, chiar cu vorbe înțepătoare și cu prietenii stricate între duduci...

Şi nici nu se putea altfel: Andreiu era unul şi duducile erau o clae...

— Bine, Andreiu, îi zise Căpităneasa acestuia, dupăce toată lumea se împrăştie, da ce făcuşi tu Tincuţii, de-o eşit fata aşa de supărată?...

— Eu? Ce să-i fac?... nimic. Ce vrai să-i fac eu cu casa plină de lume?... Ne-am jucat de-a „adevărul şi minciună“ şi, cînd mi-o venit mie rîndul, i-am spus că-i urîtă şi frumoasă; treaba ei, dac'o luat pe „urîtă“ drept adevăr şi pe „frumoasă“ drept minciună.

— Doamne, Andreiu, tare mai eşti mojic... Drept răspuns, Andreiu o prinse în braţe şi o sărută pe frunte.

— Ia astîmpără-te, zise ea, apucîndu-l cu o mînă de ureche şi cu cealaltă lovindu-l uşor peste obraz...

Şi fiindcă nu se mai zmunci din braţele lui, o mai sărută încă odată pe ochi...

— Da, ştii, zise ea desfăcîndu-se însfîrşit din braţele lui Andreiu, ştii că avem musafiri dela Iaşi?

— Ce musafiri?

— Pe cucoana Marieta B...

— Cucoana Marieta B...? N-o cunosc.

— Cum n-o cunoşti? Cucoana Marieta B... ai mai văzut-o mi se pare, odată la noi.

— Poate, dar nu-mi aduc aminte; prin urmare n-o cunosc.

— S-a culcat mai de vreme, că era obosită de drum; de aceia n-ai văzut-o 'n iasară.

— Să doarmă dumneei sănătoasă şi să se scoale şi mai sănătoasă; da tu-mi spui lucrul aşa, mătuşică dragă, ca şi cum cucoana Marieta dumitale m'ar interesa.

— Ia'n ascultă, Andreiu: cucoana Marieta, macar că-i bătrînă, dar cam face pe tinerica şi-i cam plac băeţii aşa ca tine; şi cum te ştiu eu, tare mă tem să nu faci vre-o una de-ale tale; caută şi-ţi vîră minţile'n cap, că cu cucoana Marieta o 'mplineşti numai decît.

— Eu?...

— Ia sama să nu fii mojic...

— Da curte am voe să-i fac, mititica mea mătuşică?

— Numai să nu fii mojic.

— Da de ţi-a plăcea cum m'oiu purta, ce-mi dai?

Şi plecîndu-se spre ea, voi s'o sărute.

— Of! tare mai eşti obraznic, fugi încolo, zise ea, împingîndu-l uşor şi ferindu-şi puţin capul într'o parte.

. . . .

A doua zi, la prînz, Căpitanul Enache sosi de la cafenea vesel că fusese biruitor—se vede—în vr'o luptă de concină sau de santase...

— Savastiţă!... strigă el de la poartă, Savastiţă! ia vezi să pue masa 'n grădină, şi mai repede, că mi-i foame.

Şi, până ce să se aşeze masa sub nucul cel mare din fundul grădinii largi, Andreiu şi moş Enache se războiră cu biruinţă schimbătoare într'o luptă de santase, în care Căpitanul Enache trecea drept mare meşter.

— Buni patruzeci şi fora! strigă Căpitanul Enache într'un rînd, arătînd din mînă, fără să dea jos, riga şi dama de cupă; am trei, că n-ai prins nici o carte şi eşti capot...

— Capot, musteciosule erou de la Smîrdan! Capot... ei şi, adică ce mare treabă? ai trei şi pace bună.

— Trei, ca să ştii tu, puschiule, cu cine joci.

— Bine, bine; da Turcilor, peste Dunăre, tot aşa le strigai: „Buni patruzeci şi fora“? ori mai zvîrleai cărţile din mînă şi umpleai cele tufe?

— Mă, Andreiu, am să-ţi rup urechile.

— Bine; da păn' mi-i rupe urechile ia spune-mi, te rog, ce mîncare-i cucoana Marieta, musafirul d-tale de la Iaşi? mi-a spus mătuşica de-o cucoană Marietă...

— Ei, şi ce ţi-o intrat ţie'n cap, numai decît, cucoana Marieta? Ce mîncare să fie?... Ia o babă nebună şi nimic mai mult... îi stup de bani şi socoate că cu banii îşi poate întocmi zbîrciturile... o babă nebună, care face pe fetişoara de optsprezece ani.

— Ştii că m-am hotărît să-i fac curte?

— Nu mă mir de loc, că, doar, tot aşa ai mai făcut tu şi cu cucoana Tarsiţa ş'ai întors capul babei de-o rîs tîrgul o lună de zile...

Masa era gata.

Inainte însă, de a se aşeza la masă, Andreiu zări pe cineva venind spre nucul din fundul grădinii, unde se aflau, de o cam dată, numai el cu Căpitanul.

— Nu cumva aceia-i cucoana Marieta, moşule? îl întrebă el pe Căpitan.

— Ba chiar dumneei, răspunse Căpitanul; uite-o ce sprintenă vine, parcă-i o fetişoară de optusprezece ani...

Şi, de s-ar fi oprit lucrurile numai la atita, i s-ar fi putut cinta cu drept cuvint:

Floricică de pe şes
Te-am îndrăgit după mers,
Că ţi-i mersu legănat
La inimă m-o sacat...

Dar cucoana Marieta avu nefericita idee de a se apropia şi de a saluta, pe Andreiu mai cu samă, după acea formulă proprie femeilor din lumea inaltă, în puterea căreia se cere, ca trupul să stea ţapăn, cînd salută, şi numai capul singur să unduleze molatec şi uşor înainte şi înapoi; ochii, deşi istoviţi de bătrineţă, să îmbrace un soiu de melancolică şi visătoare morbideţă; gura, deşi desflorită, să se contracteze, totuşi, într'un imperceptibil zimbet graţios, inocent şi tot odată protector; zulufii, răuboiţi, deşi negri-roşii pe deasupra şi suri la rădăcină, să se ţină totuşi, mîndri şi neclintiţi, la treapta lor inaltă de eterică aureolă; iar evantaliul, care singur cunoaşte limba tainică a inimii femeeşti, să stea nerăbdător şi gata de a comite vr'o indiscreţiune...

Pecit se putea da cu socoteală, aşa pe deasupra, cucoana Marieta trebuia să fi jucat cotradanţ cu Ruşii lui Chisselef, după pacea dela Adrianopol...

Cum, însă, Andreiu era politicos cu toată lumea, cînd voia şi cînd, mai ales, îşi croea în minte vr'o poznă, şi, de oarece Căpitanul Enache nu-l *prezentase*, apoi făcu un pas înainte şi, cu înclinarea reglementară şi, tot odată, cea mai graţioasă din lume:

— Doamna mea, zise el, ertaţi, vă rog, oarecare neajunsuri... Căpitanul nostru nu prea cunoaşte regulele subţiri ale lumii. El e jumătate urs jumătate om... uitaţi-vă la dînsul... daţi-mi voe, prin urmare, să mă *prezint* Andreiu...

Această intrare în materie plăcu cucoanei Marietei; aşa cel puţin, trebui să socoată el după surîsul graţios, cu care ea-i 'ntinse aristrocratica-i mînă, spre a i-o săruta.

Ii sărută mîna.

Păcat numai, că lui Andreiu nu-i plăceau parfumurile şi cucoana Marieta era aşa de parfumată, până 'n vîrful unghiilor, în cît ucise într'o clipă, cu molatecele sale violete de Parma, mirosul rustic şi bărbătesc al nucului, sub care se aflau.

Sînt trei lucruri, trei pacate femeeşti, s-ar putea zice trei crime capitale, pe care Andreiu nu le putuse erta niciodată, în viaţa lui, cucoanelor de tot soiul şi anume: Sluţenia, bătrîneţa şi parfumurile... Ei bine, cucoana Marieta se făcea vinovată în ochii lui Andreiu de toate aceste trei crime de înaltă tradare către secsul său; trebuia, deci, pedepsită şi... o pedepsi.

— Sînteţi dela Iaşi, domnule, îl întrebă ea cu glas subţire şi mlădios, dupăce se aşeză la masă lîngă dumneei.

— Nu, doamnă, nu sînt dela Iaşi şi, drept vorbind, nici n-aşi putea spune lămurit de unde sînt....

— Cum aşa?..

— Foarte simplu, doamnă; eu sînt de nicăiri şi de pretutindeni, ca ori ce fantastic, care călătoreşte veşnic şi care-şi petrece viaţa numai pe coclauri... De felul meu, sînt, chipurile, avocat; dar dispunînd de mijloace de traiu, am legat la gard toate codicile de legi şi m-am lasat slobod pe cursul fantaziei mele; îmi petrec viaţa călătorind prin lumea întreagă.

— Da?.. făcu ea cu oarecare măreţie, aninîndu-şi servetul în gulerașul bluzei... Socoteam că sînteţi dela Iaşi...

Şi cu vădită desamăgire, înfipse furculiţa într-un picior de puiu cu smîntînă.

Căpitanul boldi la Andreiu nişte ochi de taur şi cît pe ce să zgudue masa şi pe toţi cei dinprejur cu rugetul de leu al rîsului său...

Andreiu îi făcu semn să se stăpînească şi se stăpîni.

— Trebue să cunoaşteţi multe limbi, domnule, îl întrebă din nou Cucoana Marieta, uscîndu-şi graţios şi repede, cu servetul, roua ce-i lasase pe buze vinul turnat de Andreiu în paharul dumisale.

— Desigur doamnă, răspunse acesta, afară de limba franceză, noi turiştii sîntem ţinuţi să cunoaştem şi limbile orientale, altfel n-am putea vizita locurile, unde vechea omenire a lăsat cele mai adînci şi mai mareţe urme despre trecutul său; cunosc limba arabă şi ceva sanscrită; descifrez cu mare uşurinţă hieroglifele egiptene şi cuneiformele asiriene şi babilonene...

Şi căpitanul boldi iarăşi la dînsul nişte ochi de taur, dar se stăpîni.

Mătuşica zimbea şi-şi căută de mîncare.

— Va să zică D-voastră aţi voiajat mult?... Sinteţi un om fericit, domnule.

Şi melancolia visătoare, ce o cuprinse, n-o împedecă, totuşi, de a desface delicat şi după toate regulele, cu degete resfirate şi subţiri, o aripă de puiu fript...

— Fericit, doamna mea, n-ar fi tocmai cuvintul, care să zugrăvească starea mea sufletească... viaţa are ascunsuri triste, peste care, de multe ori, sintem nevoiţi a arunca o haină de sărbătoare, ţăsută din aur şi petre scumpe... Cit despre voiajat... O! da !.. In această privinţă aş putea da înainte lui Cristofor Columb, Marco Polo, Vasco de Gamma, Bartolomeu Diaz......

Căpitanul nu mai putu răbda...

— Da, mă rog, cine-s toţi marţafoii aiştia, măi nepoate ?...

— Ce te amesteci moşule, unde nu-ţi ferbe oala ? Cine-s?.. Cine să fie ?... Ia nişte marţafoi, ca toţi marţafoii... Ce mă stinghireşti, mă rog, dintr-ale mele ? Mai bine ia dă cel măr încoace... nu acela... celalalt, c-am să curăţ pentru cucoana Marieta... Ce naiba, moşule, te ştiam că poţi citeodată, să fii şi mai puţin cazon.

— Ha !.. ha !.. ha !.. făcu cucoana Marieta, rizind din toată inima.

Şi de-ai fi lasat la o parte pe Ruşii lui Chiselef, ai fi crezut că rîde vesel o fetişoară de şeisprezece ani.

— Ştii că eşti nostim, domnule ?.. încheie ea, intorcind spre Andreiu capul cu zulufi cu tot şi înfăşurîndu-l într-o privire, în care regulamentul organic n-avea nimic a face...

— Semne râle, cugeta el; are să se schimbe vremea...

Oferi cu graţie cucoanei Marietei o fălie de măr curăţit în virful cuţitului.

— Oh !.. merci bien !.. zise ea, înclinîndu-şi uşor şi graţios capul, în semn de mulţămire ; şi luind delicat cu virful a două degete fălia de măr, muşcă din ea cu o gingăşie de doisprezece ani.

— O să staţi mai multe zile în oraş, domnule, îl întrebă ea privind aiurea şi gînditoare.

Căpităneasa îşi făcu treabă şi se sculă iute dela masă, neputindu şi stăpîni risul.

— Depinde, doamnă, răspunse Andreiu, turnîndu-şi un pahar de vin ; aştept nişte scrisori dela o societate de turişti, care actualmente se află în Cairo, acele scrisori au să mă hotărască de plec sau de mai rămîn.

— Bine, zise ea, bătînd repede şi nervos cu evantaliul în

podul palmei, bine, dar viaţa aceasta a d-voastră trebue să fie obositoare de tot... ar trebui să mai aveţi şi zile de odihnă...

— Viaţa încă nu m-a obosit, doamna mea, zise Andrei, dînd alt înţeles vorbelor sale ; sint încă prea tinăr, pentru aceasta ; cind însă, e vorba de odihnă, apoi cred că tocmai aceasta m-ar obosi.

— Daţi-mi voe să nu vă înţeleg ; ceia ce spuneţi e un non-sens.

— De loc, scumpa mea doamnă... pentru un om, care, pînă la virsta de douăzeci şi opt de ani, a străbătut India de la Ceilan la Benares, Arabia de la muntele Sinai pînă la Meca şi Medina ; care a dormit pe ruinele Palmirei şi ale Balbecului, care a străbătut Egiptul de la gurile Nilului pînă la Cataracte.

— Apoi, pe mine să mă ertaţi, că am ceva treabă, zise căpitanul sculîndu-se de la masă; să ne fie bine, şi ertaţi. Savastiţă, ia să vii să-mi scoţi din ladă cele hîrtii.

Andreiu rămase singur cu cucoana Marieta sub nuc.

Greul începea de aici.

— Şi ziceaţi ?...

— Ziceam, doamna mea, că, pentru un om, care, până la asemenea vîrstă, a străbătut în lung şi în lat jumătate din globul pămîntesc, odihna, dacă nu e ceva necunoscut, e, în tot cazul, ceva ridicul.

— Trebue să fi avut multe aventuri în voiajurile d-tale cele lungi ?...

— Aceasta se înţelege de la sine, doamnă ; o !... de cite ori n'am fost în primejdie de a fi sfîşiat de lei, mîncat de tigri sau înghiţit de vr'un boa-constrictor !... Mă înfior ş'acum, cind îmi aduc aminte...

— Aveţi dreptate !... Intîmplările de felul acesta sint înspăimîntătoare şi amintirea lor e dureroasă ; dar, de multe ori, sint răsplătite prin altfel de întîmplări mai puţin grozave şi mai puţin înspăimîntătoare, a căror amintire e plăcută, zise ea cu înţeles şi bătînd repede cu evantaliul în podul palmei.

Cucoana Marieta, nerăbdătoare, intra de-a dreptul în materie.

— A ! dacă nu mă înşel, faceţi aluziune la aventurile mele galante ?...

— Tocmai, zise ea zimbind şi făcîndu-şi vînt cu evantaliul, fără să aibă nevoe.

Pericolul era iminent.

— Cit pentru aventuri de soiul acesta, scumpa mea doam-

nă, zise Andreiu cu o prefăcută modestie, n-am prea avut parte. Mutra mea, ertați-mi expresiunea, m-a apărat sau, mai bine zis, mi-a făcut șotii în totdeauna. O!... Cîte desamăgiri, cîte dureri n-am întîmpinat eu de pe urmele nefericitei mele mutre!...

Intoarse capul și-l privi zîmbind.

— Ha!... ha!... ha!... izbucni ea de-odată într'un rîs din toată inima.

Și bătînd din palme cu evantaliul cu tot:

— Știi că ești nostim?

Și cucoana Marieta avea dreptate; Andreiu era cam nostim; cel puțin, aceasta era și socotința mai multor cucoane de pe vremuri.

Ori cum, dar Andreiu, de astă dată, începu a se căi...

— Cine dracu, mă puse pe mine—se gîndi el—să mă dau drept iubitor de tot soiul de ruine, să știu turcește, să am a face cu lei, cu tigri și cu șerpi, să dorm prin ruine cu șoarecii și cu broaștele Balbecului și ale Palmirei, și mai cu samă, să vorbesc rău de mutra mea?... Căci femeile, ori cît ar fi ele de bătrîne, prind slăbiciune numai decît, pentru ori ce soiu de oameni, fie ei chiar turiști, care se abat din linia comună a celorlalți muritori și care, pe deasupra, mai au și neprețuita însușire de a fi de două-zeci și opt de ani.

Hotărît, pericolul era iminent și trebuia numai decît înlăturat.

— Dar cum? se mai gîndi Andreiu, să mă scobor eu, în ochii cucoanei Marietei, de la treapta înaltă de turist, la acea de simplu muritor, după cum sînt? Să mă lepăd eu de hieroglifele, de cuneiformele și de piramidele mele?... Să încetez de a mai fi sfîșiat de lei și de tigri sau înghițit, cel puțin, de vr'un boa-constrictor? Să nu mai dorm eu cu șoarecii și broaștele Palmirei și ale Balbecului, numai spre a face pe cucoana Marieta să nu se mai uite așa de galiș la mine? Cu neputință!.... Odată turist, turist rămîn, și pace bună, de-aș ști, chiar, că cucoana Marieta și-ar boi mai strașnic zulufii și s-ar scălda cu strae cu tot într'o mare de parfumuri... Foarte bine, dar cum să înlătur primejdia?...

— Doamna mea, zise el sculîndu-se de pe scaun după cea mai desăvîrșită regulă de bună cuviință; dați-mi voe să mă retrag; am de expediat o corespondență grabnică pentru Constantinopol; nu lipsesc, totuși de a regreta, că stau silit, pentru moment, să

mă despart de plăcuta d-voastră societate; sper însă, că o să vă mai văd...

Și-i oferi brațul.

Atîta mai trebuia!...

— Mulțumesc...

Și sculîndu-se molatic de pe scaun îi luă brațul.

— D-voastră, turiștii, zise ea făcîndu-și nervos și repede vînt cu evantaliul, sînteți niște oameni nesuferiți...

— De ce, doamna mea? o întrerupse Andreiu cu mlădierea de glas cea mai sentimentală din lume.

— De ce!...

Și întorcînd spre Andreiu capul cu zulufi cu tot, îl privi crud.

— Privirea d-voastră, scumpa mea doamnă, mă face să bănuesc, că v'am jignit cu ceva; de e vr'o greșală la mijloc, vă rog să primiți scuzele mele.

— Domnule, să lăsăm greșelile și scuzele la o parte; m'am hotărît să te pedepsesc cu totul pentru altă ceva...

— Să mă pedepsiți?.., dar pentru ce anume, scumpa mea doamnă, și în ce chip?

— Pentru ce, ai să afli mai tîrziu; în ce chip, însă, o să afli numai decît; mîni sînteți încă aici?

— Cred că da.

— Ei bine, doresc de mult să fac o escursiune prin pădure și încă n-am găsit pe cineva, care să mă acompanieze.

— Cred bine, cugetă Andreiu.

— Tot zici d-ta, că odihna te obosește; vei fi așa de bun să mă însoțești?... Aceasta ar fi pedeapsa.

Idila se ivea la orizont.

— Dacă numai astfel, doamna mea, știți să pedepsiți, apoi, atunci îmi pare rău că n-am comis față de d-voastră mai multe greșeli; totuși sînt nerăbdător să-mi cunosc vinovăția...

— Da... da... e o mare vinovăție la mijloc din partea d-tale, am să ți-o spun mai tîrziu, dacă nu cumva ar fi de prisos...

Și îl privi galiș în ochi și rugător oare cum...

— Dracu mă puse... își zise Andreiu în sine...

— Numai nu uitați, domnule, că eu sînt foarte matinală, zise ea, cînd fu pe punctul de a intra în casă.

Și, depărtîndu-se puțin din fața lui Andreiu, cu o de la sine mișcare și cu un zîmbet din cele mai îngerești, îi întinse până la gură mîna-i parfumată.

— Nu uitați, doamnă, că sint turist, și că, pentru specia aceasta de oameni, odihna e ceva necunoscut, răspunse el sărutindu-i mina cu o prefăcută căldură.

Se mai uită încă odată înapoi la dînsul; așa trebue să să fi uitat Hero la Leandru...

Și dispăru în odaea d-sale.

— Ei, ei!... acu i-acu se gîndi Andreiu, intrînd în casă, unde căpitanul stătea lungit pe pat ca o tînjală, cu fața 'n sus și cu țigara 'n gură.

— Da bine, mă Andreiu, zise el întorcîndu-se pe o parte și răzămîndu-se într'un cot, bine, mă, minte ai tu să te-apuci de 'ntors capul babei?...

— Mîni, vestitule și musteciosule erou dela Smirdan, eu și cu baba facem o escursiune în pădure.

— Măi Andreiu, cînd, dracu, ai să te mai lași tu de blăstămății?

— Indată ce m-oiu retrage la pensie cu gradul de căpitan.

— Ce grad, ce pensie, ce căpitan, spune Andreiu? întreba mătușica Savastița, care intrase tocmai atunci pe ușă și prinsese cele din urmă vorbe ale lui Andreiu.

— Intreabă-l și tu să-ți spună, zise căpitanul, întorcîndu-se cu fața la perete, spre a dormi; hai, cărăbăniți-vă de aici, că mi-i somn.

— De ce căpitan, de ce pensie spuneai tu, Andreiu? îl întrebă din nou mătușica, cînd fură amîndoi în altă odae.

— Inchipuești-ți, mătușică dragă, că moș Enache vra numaidecît să fiu cuminte și să mă las de blăstămății!..

— Ei, și?...

— Ei, și!... Spune tu, dacă asta se poate?

— Da cum să nu se poată? Uite, asară de pildă, cuminte-ai fost, să mă ei tu pe mine'n brațe și să mă săruți de față cu toată lumea? frumos ți-a șezut?

— Fără îndoială că frumos, nu cumva n'am voe să-mi sărut eu mătușele mele cînd vrau și cum vrau?... Cine ce treabă are cu ele?...

Și împresurînd-o cu brațele pe după gît, o sărută pe obraz.

— Șezi binișor... fii cuminte...

. . . .

— Mîni dimineață, mătușică dragă, plec în pădure cu cucoana Marieta și, fiindcă nu mi-i nici un fel de mătușică, apoi să dai tu poruncă lui Gagearău, țiganul tău din ogradă, să se

țină de ea și de mine cît colea ca la cinci zeci de pași, da nu cumva să ne peardă din vedere; să-și facă treabă prin pădure, cum a ști el și să se țină de noi; da nu cumva să se dea dus, chiar de l-aș bate; auzit-ai mătușică? că de unde nu, apoi să știi că nu te mai sărut nici odată.

— Of!... ce mare pagubă.. îi fi socotind...

— Așa-i mătușică c'ai să trimiți pe Gagearău?

— Am să-l trimet, răspunse ea scurt; și plecă din odae.

A doua zi, cucoana Marieta fu mai matinală decît Andreiu, cînd acesta intră dimineață în grădină, d-neei îl aștepta sub nuc.

Imbrăcată într'o rochie scurtuță în floarea celui mai închis albastru, strînsă pe talie de un colan negru cu paftale de argint în partea de dinainte; cu sinurile sugestiv împinse în sus de un corset cu țeluri de criță, cum se purta pe vremuri; cu zulufii tot negri roșii, dar boiți proaspăt și, de astădată, până la rădăcină; cu cîteva șuvițe de păr tot negri-roșii lăsate slobod pe ceafă, în voea suflărilor molatece de vînt; cu piciorușul d-sale grăsului strîns în niște pantofiori de marochină neagră cu reflexe aurii; cu un săculeț plin cu nimicuri femeești pe o mînă, cu umbreluța în alta; cu o pălăriuță aproape băețească pe cap, cucoana Marieta era gata de drum... De-ar fi văzut-o cineva pe la spete, i-ar fi dat cinsprezece ani, vîrsta, pe care, desigur trebuia s-o fi avut pe timpul Rușilor lui Chisselef.

Luară în grabă cafeaua cu lapte și plecară.

— Cunoașteți drumurile prin pădure, domnule, întreabă ea pe Andreiu, aninîndu-se cu intimitate de brațul lui sting.

— Țineți mult să mergeți pe drumuri cunoscute, doamna mea?, o întrebă el afectuos; în cazul acesta, nu ne potrivim de loc în gusturi.

— O!... Nu... îngăimă ea; de cît...

Și îndeplini reticența strîngînd ușor de braț pe Andreiu, cu oare care îngrijire vecină cu frica.

— De cît?... o întrebă el zîmbind și privind-o pătimaș printre zulufii negri-roșii, de sus în jos.

— Mi-i teamă să nu rătăcim...

— Da?... șopti el pasionat.

Și plecîndu-se pân' în dreptul feței sale, o privi arzător în ochii ei istoviți.

Cucoana Marieta se mulțumi să-i răspundă cu o privire de bolnăvicioasă și molatecă voluptate, fără să zică nimic.

— Sînt în viață, doamna mea, urmă Andreiu pe un ton a-

foristic și meditativ și îndreptîndu-se de cum stătea plecat, sînt în viață rătăciri de acelea, care prețuesc mai mult de cît drumul cel mai drept la Paradis... Și, mai la urmă, pentru ce, adică, Paradisul pămîntesc ar fi, el, așezat tocmai în văile depărtate ale Casemirului asiatic și nu s-ar găsi, mai de grabă, cu toți îngerii lui, în văile munților acestora?... Uite, doamnă, eu, care am străbătut în lung și 'n lat mai toată bătrîna Asie, vă mărturisesc, că, nici odată, n'am fost mai fericit acolo de cît aici; și, de mi-ar fi permis să spun tot adevărul...

Și îndeplini reticența strîngînd ușor, cu dreapta, mîna mică și înmănușată a cucoanei Marietei, care răsărea grăsulie și rotundă deasupra încheeturii brațului stîng al lui Andreiu.

I se păru, că-i răspunde, la această galanterie, cu o strînsoare de braț ușoară, nervoasă și tremurătoare...

— Ce mizerabil sînt!... cugetă el...

Intorcînd, însă, înapoi, zări pe Gagearău cu o traistă în gît și cu o săcure pe mînă, că se ținea de dînșii cît colea.

Aceasta îi dădu curaj și se hotărî să rămînă mizerabil pân' la sfîrșit.

Cotiră la dreapta pe cursul unui pîrău.

— Mergem departe?... întrebă sfios cucoana Marieta.

— Mergem fără sfîrșit, doamna mea, căci adevăratele fericiri nu se pot găsi decît la capătul nesfîrșitului..,

— Și e departe capătul nesfîrșitului d-tale, domnule turist? Aș fi curioasă să ajung și eu odată până acolo, zise ea cu glas mlădios și buze subțiri, răcorindu-și grațios fața cu evantaliul....

— Depinde, doamnă, după cum merge cineva spre țintă mai repede sau mai încet.

— Da?... să mergem atunci mai repede.

Și se atîrnă molatic și greu de brațul lui Andreiu.

— O! O!... cugetă el, dar asta-i chiar repede de tot; cel puțin Gagearău de n'ar merge prea încet...

Intoarse capul și se uită îndărăt.

Gagearău se ținea de dînșii cît colea, ciocănind cu săcurea în cîte un copac, din cînd în cînd.

— Și pe d-voastră, doamnă, nu vă mișcă de loc priveliștea fermecătoare, cu care dimineața îmbracă munții și pădurile?... Eu, unul, care am trăit o mare parte din viața mea la sînul nevinovat al Naturii, am prins o nemărginită dragoste pentru ea... O rază de soare, o suflare de vînt, un clătinat de frunze, o picătură de rouă, un fir de iarbă mîngîet de vînturi ușoare, un fluture ce se îmbată de aer și lumină, mă mișcă și au, în sufletul meu, un răsunet de poezie mai dulce, mai curată și mai nevinovată, decît toată literatura poetică la un loc...

— Ați cetit pe Lamartine.

— Apă cu zahar, doamnă.

— Da?...

— O singură strofă îmi place din tot Lamartinul d-voastră:

O! temps, suspends ton vol, et vous, heures propices,
Suspendez vôtre cours,
Laisser nous savourer les rapides delices
Des plus beaux de nos jours!...

Gagearău se ținea de dînșii cît-colea, ciocănind că săcurea prin copaci.

— Mă simt obosită; n'am putea să stăm undeva la umbră? zise cucoana Marieta, privind galiș pe Andreiu.

Desnodămîntul fatal se apropia....

— Cum nu, doamnă?... uite, în umbrișul cel de colo, zise el arătînd spre dreapta un loc potrivit pentru odihnă.

Și-i răsăriră în minte chipurile antice ale lui Aeneas și Didona....

Se așezară la umbră.

— A!... făcu ea de-odată, spărietă.

— Ce e, doamna mea? se grăbi s'o întrebe Andreiu, cuprins, el însuși, de o spaimă prefăcută.

— Cineva....

— Doamna mea, zise Andreiu cu glas întunecat și plecînd cu desnădejde capul, nesfîrșitul nu mai are capăt....

— Dar, însfîrșit, n-ai putea să-l întrebi ce caută pe aici?...

— De sigur, doamnă, o să-l întreb și o să caut, chiar, vreun mijloc spre a-l depărta.

— Ei! omule... Ei!... prietene!... strigă Andreiu către Gagearău; ia fă-te 'ncoace.

Și-i făcu semn cu degetul.

Gagearău se apropie, își luă căciula din cap și aștepta.

— Da cu ce treabă pe-aici, prietene?

— Apoi, crestam seminceri, să ertați.

— Ce seminceri, bre?

— Apoi, ți dat pe-aici parchetu 'n tăere și însămnăm copacii, care trebue să rămîe de sămînță.

— A!... înţeleg; şi mulţi copaci ai de crestat?

— Apoi toată pădurea de la Doamna şi până la Calu-Iapa...

— Ce bligueşti tu, bre? Ce cal? Ce iapă?

— Apoi aşa se cheamă locurile pe-aici, cucoane.

— Şi 'ncotro-s caii şi epele tale, bre?

— Apoi colo, hăt, departe, zise el arătînd cu mîna spre stînga, se cheamă Calu-Iapa, iar aici, de unde staţi dumilorvoastră, începe Doamna, aşa se cheamă locurile pe la noi.

— Fi-ţi-ar caii şi epele afuririte, da 'n altă parte nu-ţi găseai de crestat copaci? Numai decît pe Calu-Iapa? Ai să sperii cu săcurea ta ghionoaele şi veveriţele...

— Apoi, dă, dacă aşa avem poroncă, zise el sucindu-şi căciula între mîni.

— Na, bre, zise Andreiu, scoţînd din pungă cîţiva gologani; na, du-te şi bea şi tu la crîşmă o garafă de vin, că-i fi ostenit.

— Foarte mulţămim dumilorvoastre, cucoane, da n'om putea, că, uite, amu trebue să cadă *sivlicultoru*, ş'apoi vai de noi, dacă nu ne-a găsi la crestat copaci.

— Da ce? Nu cumva are să vie şi *sivlicultoru* pe aici?...

— D'apoi?... l-am lăsat la cantină cu negustorul care-o luat pădurea.

— Să fii şi tu şi sivlicultoru şi negustorul tău afurisiţi... haiti!... cară-te dinaintea mea.

— Apoi ne rugăm de ertare, cucoane; dă, dac'aşa avem poruncă!...

Gagearău plecă, dar rămase pe-aproape, ciocănind cu săcurea prin copaci.

Tăcut, posomorît, Andreiu plecă capul în jos, fără să zică nimic.

Cucoana Marieta, cu privirea perdută în nesfîrşit, îşi făcea repede vînt cu evantaliul.

— Doamna mea...

— Cînd plecaţi? îl întrerupse, întorcîndu-se aşa de repede spre Andreiu, în cît i se cutremură zulufii.

— Cred că o să mai stau cîteva zile.

— Să mergem, zise ea, sculîndu-se sveltă şi luîndu-l de braţ, ca şi cum ar fi voit să-l ridice de jos.

Plecară înapoi spre casă.

— Mîni mergem în altă parte, nu-i aşa? zise ea privindu-l galiş în ochi.

— O!... da... răspunse el scurt şi întunecat, căutînd a da întregei sale stări sufleteşti o înfăţişare de desnădejde; da!.... o să mergem în altă parte... oh!... cînd oare vom ajunge la capătul acestui nesfîrşit?....

Şi cel mai mare tragedian n-ar fi putut să dea o intonaţie mai desperată acestei ultime propoziţiuni....

— Ei, lasă... se grăbi ea să zică, mergem mîni în altă parte; şi....

Dar un „şi" sub care se ascundea o nesfîrşită comoară de negrăite fericiri....

— Mare mizerabil mai sînt!... cugetă el.

Sosiră acasă.

Spre sară, Andreiu ceru de la mătuşica un plic şi o hîrtie de scrisori; ba găsi la ea şi cîteva picături de parfum; parfumă hîrtia şi începu:

Scumpa mea doamnă!

„Nimic nu e mai amăgitor şi mai nestatornic decît ferici-„rea... E mai uşor să prinzi cu mîna o rază de soare, să opreşti „în loc o suflare de vînt, să întîrzii, din zborul etern, pasul fatal „al timpului, decît să poţi hotărî pe această fantomă strălucită, „ce se numeşte „Fericire", de a zăbovi o clipă, spre a mîngîea „un suflet desmoştenit... Aceasta e povestea eternă a celor mai „mulţi şi, pentru moment, propria noastră poveste. O depeşă „grabnică mă cheamă, pentru poimîni, la Buda-Pesta şi trebue „să plec... Plecînd însă, duc cu mine cea mai plăcută amintire „şi speranţa, în acelaşi timp, că vă voiu revedea curînd la Iaşi.

„Iar locurilor, pe care le părăsesc cu atîta părere de rău, le veţi zice din parte-mi din cînd în cînd.

Qu'il soit dans ton repos, qu'il soit dans tes orages,
Beau lac, et dans l'aspect de tes riants coteaux,
Et dans ces noirs sapins, et dans ces rocs sauvages
Qui pendent sur tes eaux!

Qu'il soit dans le zéphyr qui frémit et qui passe,
Dans les bruits de tes bords par tes bords répétés,
Dans l'astre au front d'argent qui blanchit ta surface
De ses molles clartés!

Que le vent qui gémit, le roseau qui soupire,
Que les parfums légeres de ton air embaumé,
Que tout ce qu'on entend, l'on voit ou l'on respire,
Tout dise! „ils ont aimé!"

Era să subsemneze
„Un mizerabil"
Dar se răzgîndi și subsemnă:
„Cu cea mai desăvîrșită afecțiune"
„Andreiu...."

Lipi frumușel și cu îngrijire plicul, scrise adresa:
D-nei Marieta B....
Loco

Lasă mătușicăi scrisoarea spre înmînare la destinație; iar a doua zi, în revărsatul zorilor, călare, precum venise, apucă fără țintă drumul printre munți.

C. Hogaș

VOTUL UNIVERSAL

— Opiniuni ale unui diletant [1]) —

Mi s'a părut întotdeauna curios că există oameni, care se pot ridica *din principiu* împotriva votului universal. A fi din principiu împotriva participării marii majorități a oamenilor teferi la trebile statului, pe care *ei* îl alcătuesc și-l susțin cu munca și cu singele lor, mi s'a părut întotdeauna un fel de impertinență.— Că cei „inculți" nu se pricep în politică? Că o țară s'ar duce de rîpă, dacă marea majoritate a cetățenilor ar hotărî de interesele țării,— de interesele *lor*?—Dar e treaba ei, a țării, a acelei mari majorități, dacă va duce țara de rîpă, dacă se va duce pe sine de rîpă!— Că cei puțini, „învățații", vor fi și ei periclitați din pricina prostiei țării? Ei și?!—Dar această soartă, de a fi robul *societății*, nu e ea inerentă vieții omenești? Nu sîntem toți nevoiți să respectăm morala comună, izvorîtă din viața turmii? Nu sîntem siliți să ne supunem în fiecare moment unei norme de viață, pe care noi n'am voit'o, pe care noi n'am decretat'o? Nu sîntem omorîți de vii (un Parnell de exemplu) pentru „greșeli", pe care noi nu le recunoaștem că sînt greșeli? Nu ne ducem adesea în războiu, fără să știm pentru ce murim,—și uneori știind că murim pentru o cauză nedreaptă, ori chiar luptînd împotriva unei cauze drepte?

Dar primejdia aceasta a votului universal este o simplă ipoteză. Cînd a periclitat o societate, cînd a dus la ruină o țară, votul universal?

Chestia nici nu merită discuție! Și, dealmintrelea, altăceva mă preocupă.

1) Aceste opiniuni nu angajează decît pe cel ce le iscălește. D. Stere, lipsind din țară, n'a putut lua cunoștință de ele. *G. I.*

*

Democraţia romină, de mai bine de douăzeci de ani incoace, a cerut votul universal, pentruca tot poporul să-şi spună voinţa sa; peatruca deputaţii, şi deci legile, să fie expresia voinţii poporului întreg; pentruca întreg poporul să poată controla faptele guvernului, etc. etc.—tot lucruri mari şi „europene"...

Noi nu sintem aşa de optimişti. Nu credem că aceste variate fericiri ar urma imediat acordării votului universal.

Marea masă a alegătorilor, ţărănimea, n'ar şti ce să facă cu acest vot, nu s'ar putea folosi de el, ca să-şi arate „voinţa", ca să facă ca legile să fie expresia acestei „voinţe", ca să „controleze", etc.

Desigur, sub regimul votului universal, cînd ţăranii ar vota direct, mulţi la un loc, amestecaţi cu alegătorii din oraşe, şi deci cînd oamenii politici ar fi nevoiţi să li se adreseze şi lor, ca să-i cîştige (fie şi demagogic,—căci probabil că, la început, demagogia ar înflori),—desigur că atunci ţăranii n'ar fi aşa de *pasivi* ca azi. Dar că marea lor majoritate ar şti cum, ce şi pe cine să voteze, nu credem.

Faptul că imediat *după răscoale*, o candidatură pur ţărănească a trebuit să fie susţinută mai mult de guvern, decît impusă de ţărani, faptul că această candidatură a trebuit să fie apărată de guvern împotriva diferiţilor orăşeni, care periclitau acea candidatură ţărănească, faptul, ca să fim mai clari, că ţăranii n'aveau încredere în ei înşişi şi parcă se mierau să aleagă un simplu ţăran în acel rol de „boer" care e deputăţia,—faptul acesta este şi el o dovadă că ţăranul e prea înnapoiat, prea primitiv pentru a se folosi de modernul mecanism al votului în interesul său—şi încă în interesul său adevărat şi bine înţeles!

Simplul fapt că ţăranii nu *cer* votul universal este de ajuns ca să conchidem că ei... n'au nevoe de el şi că n'ar şti ce să facă cu el.

Şi totuşi, votul universal *trebue* acordat! Trebue acordat, conform cu acel principiu,—care a prezidat la toată desfăşurarea istoriei noastre contemporane,—conform cu principiul că, într'o ţară europeană înnapoiată, forma *trebue* să preceadă fondului, forma trebue introdusă, *dacă* voim să avem apoi şi fondul.

Educaţia politică ţăranul n'o poate avea, decît dat la şcoala politică. Cineva a spus foarte bine că, după cum trebue să te bagi în apă ca să poţi înnota *apoi*, tot aşa şi ţăranul, trebue mai întăiu băgat în viaţa politică, ca să poată s'o priceapă *pe urmă*... Aruncat în viaţa politică, ţăranul se va bălăbăni nesigur multă vreme, dar apoi va începe să înnoate, „broşteşte" la început, „voiniceşte" mai pe urmă.

Dar, pentru ţară, folosul va veni mai înnainte de trezirea ţărănimii. Va veni chiar imediat. Căci, *la 'nceput*, înnainte de trezirea ţăranului la viaţa politică, votul universal va avea ca urmare *întărirea* guvernelor.

Azi, un guvern este slab, pentrucă este la discreţia „alegătorilor", adică a coteriilor, a „familiilor" importante din punct de vedere electoral, care îl „trîntesc" dela putere, dacă nu-s satisfăcute, a „electorilor", cu care un guvern trebue să umble ca cu nişte vase fine, ca să nu se.... strice, a cutărui membru influent, care are o sumă de „partizani" într'un club, a categoriilor sociale restrînse, care-şi urmăresc cu energie interesele lor adesea egoiste şi protivnice interesului general, etc. etc.,—însfîrşit cine nu ştie în ce stă „slăbiciunea" guvernelor.

Această *slăbiciune*, face pe guverne să fie mai rele decît ar fi altmintrelea. Dacă un partid n'ar fi silit de „partizanii" săi să facă „concesii", nedreptăţi, „infamii" chiar, ori să se dea îndărăt dela măsuri bune, pentru a nu supăra pe unii „partizani", ori pentru a nu nemulţumi cutare categorie socială restrînsă,—acel partid ar fi mai bun. Orice ministru ar face mai puţine lucruri rele, dacă, pe lîngă acele pe care le face din nepriceperea, răutatea sau interesul său, n'ar face alte zeci şi sute, *impuse* de partizani,—căci altmintrelea se duc electorii, se supără importanta familie din orăşelul X, care are 5 voturi la colegiul I, devine disidentă o parte din cutare club, etc.

Imediat ce un ministru nu place acestor interesante personagii şi categorii, ele încep să-l „controleze", conform „constituţiei"....

Dînd însă drept de vot ţărănimii, guvernul ar avea o colosală zestre guvernamentală fără plată, fără obligaţii,—şi deci *orice* guvern ar atîrna mai puţin de „alegători", de coterii, de familia cea cu 5 voturi la colegiul I... Ţăranii ar avea rolul acelor pairi numiţi de către prinţi, cu care aceştia majorează nobleţa, cînd ea se opune unei reforme...

Nu-i vorbă, iluzii mari să nu ne facem. Electorii şi suita lor, tot vor avea importanţă,—şi deci guvernul nevoe de ei,—căci,

pentru a mișca masele, tot va fi nevoe de cadre. Dar, oricum, cînd *însuși* votul familiei cu cei 5 nu va mai avea așa insemnătate, guvernul va fi mai puțin „controlat" de „alegătorii" săi, și va fi mai bine, să zicem: mai puțin rău!

Așa că, dacă nu se poate aduce adevăratul control al țării, cel puțin, prin votul universal, se micșurează „controlul" familiei cu cei 5, care costă pe stat, sub formă de slujbe, subvenții etc., zeci de mii de franci; care calcă legile și jupoae pe cei mici, tolerați pentru că-s 5 la colegiul I; care răstoarnă guvernul, îndată ce acela vrea să pună ordine în afaceri, ori să facă legi ce nu convin celor 5...

*

Așa dar, votul universal este *necesar*.

Atunci, poporul va deveni un *rezervoriu*, din care se vor tot ridica conștiinți,—pe încetul,—și astfel, pe nesimțite, acest regim electoral va tot deveni din ce în ce o realitate, va deveni tot mai mult glasul țării, până ce, la sfîrșit, vom avea un adevărat popor conștient de drepturile și de datoriile sale, de nevoile țării, de chipul de a lecui aceste nevoi.

* * *

Dar cine să realizeze această reformă?

Dar cine o poate realiza?

Să vedem, căci chestia nu mi se pare așa de simplă.

Unde acest drept e cerut de cei interesați, lucrul e relativ ușor. Dacă, la noi, țăranii ar alege pe cei 30 și ceva de deputați ai lor cu mandat imperativ; dacă ar trimite în dealul Mitropoliei cîteva căruțe cu un milion de petiții pentru votul universal, cine s'ar putea opune?

Dar acest lucru nu se poate întîmpla la noi.

Votul universal trebue *dat* cuiva, care nu-l cere.

Cine să i-l dea?

Desigur, un partid, care ar avea nevoe de această reformă, fie în interesul său, fie în acela al țării.

Un partid, care ar avea nevoe de votul universal, e partidul liberal. Legile ce a făcut, și altele pe care va trebui să le facă în viitor,—legi pentru țărănime,—impune acestui partid reforma electorală.

Dar poate face un partid această reformă?

Să vedem.

Reforma electorală se face printr'o adunare constituantă, aleasă *anume* pentru acest lucru.

Nu se poate face prin *surprindere*.

Ce-ar spune un partid alegătorilor, cînd s'ar prezenta în fața lor la alegerile pentru constituantă?

Oricît de dibaciu ar vorbi, în fond ar spune următoarele lucruri alegătorilor colegiului I și II (căci colegiul III ar fi adus, „pe căprării", ca să-și voteze propria-i ridicare la viața politică!):

— Votați constituanta, pentruca să vă iau din mînă puterea politică, prin care vă satisfaceți interesele personale, de familie, de clică, de clasă, etc. Prin care mă puneți la strîmtoare, pe mine, guvern, ori de cîte ori mi-i milă de banii țării! Entuziasmează-te, cetățene, și votează-mi constituanta!

Sînt unii oameni politici, care cred că cetățeanul se va „entuziasma".—Argumentarea e aceasta: In vremuri normale, în adevăr, cetățeanul e egoist, se gîndește numai la el. Dar în vremea unei agitații pentru o reformă mare, înnaintată, se produce un fel de *suflet social* o „psicologie a mulțimii",—cînd în om nu mai vorbesc interesele sale obișnuite ci *altăceva*. In asemenea momente, omul e gata de sacrificii, sufletul său se revarsă peste interesul egoist...

In adevăr „psicologia mulțimii" are multe surprize, și e posibil ca acei care vorbesc astfel să aibă dreptate... Dar e și posibil să n'aibă dreptate.

Alții, mai mizantropi în privința idealismului omenesc, aduc o altă considerație în favoarea posibilității unei constituante pentru votul universal. Ei zic că, în țara romînească, un guvern are așa de mare prestigiu în fața alegătorilor în anul întâiu de guvernare, cetățenii alegători socot așa de neclintit un guvern în acel prim an, încît, ori cu ce reforme ar veni guvernul, el capătă marea majoritate a colegiilor electorale.—E posibil și asta... Dar oare nu e posibil și contrariul?

Eu mă 'ntreb necontenit: Entuziasma-se-va în deajuns cetățeanul? Suggestiona-se-va în deajuns cetățeanul de prestigiul „primului an"?—Sinucide-se-va cetățeanul?

Renunța-va „familia" noastră la situația ce are prin cei „5" ai săi la colegiul I? La slujba, pe care o poate extorca, prin votul său, pentru fiul ei, pentru nepotul ei, pentru bunicul ei și pentru

soacra ei? Renunța-va crîșmarul, mai mult sau mai puțin bucureștean,—negustorul de mititei, de tulburel și de patricieni,—renunța-va el la puterea-i electorală, cu care poate „rușina" un guvern ce nu-l lasă să otrăvească „poporul"?

... Mi-e frică și de Zaharia Trahanache, și de Jupîn Dumitrache, și de Rică Ventureanu...

Căci cetățeanul romîn a devenit foarte conștient, chiar și cel din colegiul II (cel din colegiul I e conștient lucru mare, chiar dela introducerea constituției. Ba chiar din vremea Fanarioților. Ba și mai dinnainte: din vremea lui Mihaiu Viteazul. Etc.). Cetățeanul romîn „colegiul II" a devenit foarte conștient. De cîțiva ani are o educație politică perfectă. Mai ales cel din București, viscera cea mai însemnată a țării.

Această „conștiință cetățenească" s'a dovedit perfect:

Partidul liberal n'o fi făcut chiar ceia ce spun gazetele sale, dar tot a făcut ceva. Și „slăbiciunea" sa nu vine din ceia ce a făcut rău, ci *numai* din ceia ce a făcut, sau măcar a voit să facă bine.

Alegătorii colegiilor actuale l-au pus în mai multe părți în minoritate, pentrucă în vremea crizei a făcut „economii" și „suprimări", ce nu i se pot uita; pentrucă a făcut ceva pentru țărani; pentrucă a schițat măcar un gest, prin care dădea a înțelege că vrea să mărească puterea de rezistență a țărănimii; pentrucă a voit să calmeze entuziasmul crîșmarilor din toată țara, și în București și a birtașilor, casapilor și altor otrăvitori patriotici; pentrucă au venit alte partide, care au făgăduit că vor pune capăt acestor „scandale" liberale, etc. etc.

*

Cu cîțiva ani în urmă, ar fi fost relativ mai ușor de căpătat o constituantă pentru votul universal. Greutatea ar fi fost cu colegiul I, cu voturile lui, cu protestările lui, cu mișcările lui de stradă (căci „poporul" bucureștean nu e greu de ridicat împotriva votului pentru... popor!), cu amenințările lui sus, sus de tot, etc.

Acuma însă e mai greu.

Pentrucă, acuma, partidul liberal a pus problema țărănească, care a trezit pe orășeni. Pănă nu de mult, „vot restrins", „vot universal", „colegiu unic",—pentru orășeanul din colegiul II era egal. El știa că nu prea are cuvînt în trebile țării, dar știa, în

același timp, că trebile acestea sînt conduse conform cu interesele sale... Doar în numele lui,—clasa nouă burgheză,—se făcuseră și se făceau toate.

Acuma însă, a văzut că poate fi și altfel. A văzut că un guvern *poate* să se mai intereseze și de alții, cu alte interese, uneori contrare cu ale sale. Și s'a „trezit" colegiul II. A început să aibă educație politică!

La educația aceasta a contribuit mult partidul conservator-democrat care,—în lupta lui pe viață și pe moarte cu cellalt partid conservator,—s'a adresat la toate interesele „lezate" ale orășenimii și a ajutat-o să se „trezească" cu... o oră mai înainte.

Și, însfîrșit, acest civism al colegiului II s'a întîmplat să fie admirabil încurajat și ajutat de „legea lui Lascar", care a făcut inviolabilă familia cea cu 5 voturi din orășelul X, inviolabil crîșmarul, inviolabil casapul, inviolabilă toată lumea [1]).

Așa dar, colegiul II, care înainte era guvernamental și ar fi dat oricîte constituante guvernului, fără măcar să bănuiască că-și taie creanga de sub picioare, sau, în cazul cel mai rău, ar fi putut fi silit să voteze o constituantă pentru votul universal,—acuma, colegiul acesta începe să voteze, foarte luminat, conform cu interesele de clasă, de clică, de familie, de persoană, și nimene nu-l poate sili să facă altfel, căci secretul votului îi e garantat.

A, dacă vre-un partid l-ar fi dat înainte—acest vot universal! In bunele vremuri, cînd chestia țărănească nu era pusă, cînd colegiul II nu era educat „cetățenește", cînd electorii nu-și bătuseră capul să facă acea faimoasă lege Lascar, care avea să facă din toți alegătorii romîni Catoni din Utica!...

Dar nici un partid n'a venit cu votul universal!

De ce? din multe cauze, din toate cauzele, pentru care cei ce au nu dau și altora. Dar trebue să mai fie și alta: Propaganda social-democrației romîne. Social-democrația romînă dovedea așa de strașnic, că *imediat* după introducerea votului universal țărănimea romînă va aranja trebile țării conform cu cel mai strict interes de clasă al ei,—că bieții „burgheji" nu puteau decît să-și zică: Așa?! Apoi las că vă dăm noi vot universal!... Căci social-democrații,—lucru curios!—nu se adresau țăranilor arătîndu-le foloasele votului universal. Ei se adresau

---

[1]) In privința acestei legi, vezi „Partidele noastre politice", de subsemnatul, „V. R.", Anul IV, No. 8.

„burghejilor" și, printr'o admirabilă tactică, de care nu pot să nu mă felicitez și eu, îi speriau că are să fie vai și amar de ei cînd vor da votul universal.

Atunci? Este imposibil să avem votul universal?

Nu e imposibil, dacă au dreptate optimiștii, care vorbesc de altruismul izvorît din „sufletul mulțimii", ori de prestigiul irezistibil al unui guvern nou venit la putere.

Iar dacă acești optimiști nu au dreptate,—dacă cetățeanul nu se va entuziasma, și dacă maturitatea lui politică va fi destul de înnaintată ca să nu fie surprinsă de noutatea unui guvern,—atunci nu mai rămîne decît ca fruntașii politici înțelegînd superiorul interes al partidelor lor și al țării ca guvernele să fie mai „despotice", mai puțin „controlate" de „alegători",—să se coalizeze împotriva propriilor lor partizani și a alegătorilor, pentru a le smulge puterea politică din mînă...

Că mai tîrziu țărănimea, devenind conștientă, se va amesteca în trebile țării? Că sărbătoarea categoriilor sociale *jouissante* va fi tulburată de acei nechemați, îmbrăcați în sumane?... Dar asta va fi tîrziu!... Clasele noastre de sus să n'aibă ele măcar patriotismul de a spune: „Après moi le déluge"?... Nu credem... Mai ales că acel potop, *tot* trebue să vină odată!... Că venirea lui va fi grăbită prin acordarea de pe acuma a *formalității* votului universal?!

Dar atîta *concesie* trebue să facă cei din vîrful piramidei sociale!

Nu uitați că acestea sînt simple și umile opiniuni ale unui diletant.

G. Ibrăileanu

Cronica literară

Profiluri literare: Girolamo Rovetta

A fost unul dintre cei mai noi scriitori ai Italiei. Născut în Brescia la 1853, a murit zilele acestea, încă destul de tînăr. Fizionomia sa literară e greu de prins și de redat într'o cronică de revistă. E tot atît de vie, de nobilă și nestatornică precum e și chipul multora dintre compatrioții săi, a căror expresie nu poate fi prinsă decît în instantanee, sau de penelul agil al vre-unui maestru.

Girolamo Rovetta e, nu un independent, ci un capricios, care nu s'a hotărît pentru nici o direcție anumită, n'a voit să știe de nici o formulă și nu și-a bătut capul cu nici o teorie. Din toată opera lui nu ai putea să vezi lămurit dacă e pesimist sau optimist, romantic sau clasic, verist sau idealist; nici dacă și-a pus în gînd să alcătuiască romane de senzație cu fapte și intrigi sau să redee caractere și tipuri.

Soarta i-a hărăzit o viață ușoară. A trăit într'o lume rafinată; în salonul maicii sale, rămasă văduvă de timpuriu, destul de frumoasă și de bogată, se aduna tot ce era mai strălucit și mai cunoscut în Italia. Mai tîrziu, cînd mama sa se căsători cu contele Pellegrini și se mută la Verona, viața urmă să zîmbească tînărului Girolamo, care era vioi și bine înzestrat din fire. Viața aceasta fără greutăți, în care totul îl răsfăța, pe de-oparte, iar pe de alta, extrema sa ușurință de a scrie—a publicat mai mult de douăzeci de romane și vre-o douăzeci și cinci de piese de teatru—l-a făcut adesea să producă în grabă, fără să aprofundeze, fără să dea timp creațiunilor sale să se închege și să se deslușească, fără să dea răgaz spiritului său critic să-i controleze imaginația și fantezia sa capricioasă și neînfrînată.

A căpătat, din lumea aceia rafinată, grație, eleganță, știința de a nuanța, dar a cîștigat și ușurință prea multă, ușurință și acea versalitate, eclectism ce e semn de inteligență, dar și de lipsă de putere sufletească. Acesta e dealtmintrelea defectul multora dintre scriitorii noștri contemporani: prea cunosc multă literatură, prea *înțeleg* mult, și, dacă nu au o putere de geniu excepțională, opera lor se resimte, e ca opera lui Ro-

vetta, un ecou al tuturor curentelor literare din vremea lor, nu are vigoare şi unitate.

Rovetta are însă darul de a reda viu, colorat şi plin de varietate, mediul în care se mişcă personagiile sale, adeseori foarte superficial analizate,—şi aceasta dă o mare putere de viaţă operei sale.

Subiectul pieselor sale sînt alese cu acelaşi eclectism indiferent, ce-l caracterizează pe Rovetta: romane mondene, piese istorice, revoluţionare sau naţionaliste. Dar totuşi tipurile pe care le reproduce şi studiază mai de preferinţă sînt luate fireşte mai mult din mediul în care a trăit, aristocraţia banului, burghezia aceia ajunsă de curînd prin puterea banului. In această pătură însă nu sînt nici caractere bine desinate, nici sentimente adînci, nici personalităţi interesante. Iar artistul, care răsfrînge în opera sa o asemenea pătură socială, se mulţumeşte cu observaţiile ce se pot face uşor şi în abondenţă asupra apucăturilor sale brutale şi creiază, în loc de tipuri cu o individualitate pronunţată, pasiuni şi sentimente generale şi abstracte, un fel de a fi şi a simţi al tuturor, banal şi obişnuit. Rovetta se adaptează la acest fel de a simţi general, în loc de a impune un fel al său de a simţi şi a privi lucrurile, nou şi deosebit. Lipsa aceasta de viaţă interioară e înlocuită în scrierile sale prin calităţi de rasă şi calităţile individuale ale lui Rovetta: toţi eroii săi au darul de a-şi exterioriza sentimentele şi toate stările sufleteşti cu atîta putere, încît se comunică imediat sufletului spectatorilor sau cetitorului. Romanele sînt foarte lungi, dar nicăiri autorul nu se substitue personagiilor sale, ele se agită, vorbesc îndelung şi fac gesturi, sînt mereu în scenă şi dau astfel iluzia vieţii, o aparenţă de strălucire şi vioiciune care seduce imediat. Urîm, iubim şi suferim cu eroii săi, chiar dacă îi socotim ca pe nişte creaturi josnice sau vulgare, şi romanul trebue cetit până la sfîrşit, ne interesează şi ne mişcă, oricum l-am judeca.

Aceste calităţi fac mai ales izbînda pieselor sale de teatru, dimpreună cu darul acela de a face dialoguri minunate, pline de *à propos* şi de răspunsuri de efect. Dar, deşi este printre actorii dramatici ce au obţinut mari succese dramatice, cu piesele *Trilogia Dorinei*, *I. Disonesti*, *Principis de secolo*, *Romanticismo*, totuşi, caşi în romane, e lipsit de putere, de originalitate, nu are o concepţie despre lume şi viaţă, o atitudine anumită în faţa lor. *Trilogia Dorinei*, primul său succes la teatru, e o operă cu tendinţi naturaliste; dar în *I. Disonesti*, Rovetto devine un imitator al lui Al. Dumas fiul, iar în celelalte două este de un idealism exagerat şi în toate un foarte dibaciu mînuitor al *truc-urilor*, un om de meşteşug mai mult decît un artist,—şi prin aceasta se explică în parte succesele sale scenice.

Totuşi, multe dintre personagiile sale sînt adevărate portrete, şi dacă, pe lîngă ştiinţa de a nuanţa, autorul ar avea şi vigoare, multe dintre ele ar putea forma o interesantă galerie de tipuri pentru o epopee socială. Dar Rovetta e întotdeauna grăbit, rămîne la suprafaţă şi recurge, pentru a mişca, a interesa şi a amuza, la un *truc* de teatru, punînd în contrast personagii viţioase, pungaşi fără nici un scrupul, cu virtuţi de acele aproape imposibile, deasupra puterilor omeneşti,—ceia ce face să pară romanul artificial şi neîndemînatec. Cu toată indiferenţa sa morală, Rovetta pare totuşi a avea predilecţiune pentru personagiile sale destrăbălate mai mult decît pentru cele virtuoase, în tot cazul le redă mai bine decît pe aceste. Uneori, aceste tipuri de imorali sau de amorali au un fel de naivitate, de inconştienţă plină de *bonomie*, ca acel Mateo Cantasireno din romanul *Baraonda*, care plin de datorii, hărţuit de creditori, izbuteşte prin îndrăzneala şi iscusinţa lui să mai ia încă bani dela aceşti creditori, pentruca cu aceşti bani să facă alte combinaţii, din care să-i plătească sau măcar să le închidă gura şi să se îmbogăţească şi el însuşi. Alteori, ca Giordano Mori din romanul *Idol*, eroul, o adevărată secătură, e un perfect comedian, care, cu darurile lui fireşti, strălucirea privirii, gestul larg şi elegant, glasul plăcut şi muzical, se învîrteşte ca conferenţiar printre lumea bogată, cu gîndul de a ademeni o femee cu stare, care să-l ia de soţ. Izbuteşte să întoarcă capul unei fete tinere, Ema, care însă, fiind fină şi inteligentă, bagă de seamă după căsătorie cursa în care căzuse. Il părăseşte pe Giordano, dar Rovetta a prins slăbiciune de şarlatanul acesta fără scrupul şi caută să-i facă o bătrîneţă fericită cu averea pe care i-o dă Ema, spre a scăpa de dînsul, şi alte consolaţii tot aşa de nobile.

Portretele de femei însă sînt acele pe care autorul caută să le redea cu mai multă îngrijire şi în care reuşeşte mai bine. Dar şi aici tipurile amorale îl atrag mai mult şi din ele face mai adesea eroinele scrierilor sale. Uneori, le idealizează fără nici un scrupul, făcînd din ele îngeri cu trăsături omeneşti, ca acea ducesă Maria Deleda din *Mater Dolorosa*; dar se pare că nu e o figură reală, ci mai mult o invenţiune pe care imaginaţia artistului a născocit-o spre a zugrăvi mai bine pe fiica sa Lolla. Lolla e în adevăr tipul geniului rău, a diavolului ispititor, elementul dizolvant, distrugător al caracterelor celor mai tari. Femee rece, fără temperament, perversă numai prin imaginaţie, cere tovarăşului de viaţă o abdicare complectă a personalităţii sale, o absorbire desăvîrşită a voinţei de fer a soţului ei, ce e virtutea însăşi, în capriţiile şi contrazicerile ei; o femee care-şi calcă datoriile şi devine adulteră numai pentru a-şi procura prin aventuri emoţii şi excitaţii. Cele mai multe din eroinele lui Rovetta sînt tipuri de aceste perverse adeseori sub masca evlaviei, întotdeauna lipsite de orice scîntee de suflet, fără altă viaţă sufletească decît senzualitatea, făcînd răul pentru plăcerea de a-l face, pentru a-şi mulţumi curiozitatea născută din imaginaţia lor perversă. S'ar părea că răul, tot răul, vine dela ele; stricate ele înseşi, pervertesc şi distrug totul în jurul lor.

In faţa răului, a perversităţii şi a stricăciunilor de tot felul, autorul nu e plin de acea ertare izvorîtă din milă, din înţelegerea adîncă a fi-

rii omenești cu toate slăbiciunile ei, ci e indulgent din indiferență morală, din lipsa de credință într'un ideal moral, din lipsa oricărui avînt și a oricării aspirații. Părerile sale în morală și politică par a fi acele ale bătrînului Marino din *La Reoltà*. „Partidele! zice el, sînt mai rele decît crocodilii, căci devorează oamenii fără măcar să le plîngă soarta cînd îi digerează. Partidele tinere sînt ca copiii, rele și violente; cele deja vechi sînt ca bătrînii, egoiste și lașe".

In romane de acele în care, ca în *Baraonda*, în care autorul a vrut să ne reprezinte lumea modernă a banului și în care are adeseori admirabile tablouri din acest mediu, pline de culoare și de relief,—lipsește totuși ceva pentruca ele să fie opere de artă adevărată, creațiuni durabile. Lipsește o concepție despre lume și viață, care să dea operei unitatea organică, sinteza, și să prezinte figurile din acel roman ca pe niște tipuri reprezintînd o epocă, un moment social.

Scepticismul este desigur cea mai desăvîrșită *metodă* intelectuală, dar ca *soluțiune* a problemelor ce frămîntă sufletele noastre este omoritor pentru orice operă de cugetare sau de artă.

Și totuși Rovetta a fost o figură destul de însemnată în literatura contemporană italiană, un scriitor plin de varietate și foarte inteligent, iar în viața practică a fost un îndărătnic luptător împotriva opiniei publice, care multă vreme a fost deslănțuită împotriva pieselor sale de teatru, a căror *„premieră"* era regulat fluerată, grație intrigilor și cabalei, și pe care până la urmă și-a cîștigat-o cu desăvîrșire, până într'atît, încît *Trilogia Dorinei* a fost pusă alături de *Tristi amori* a lui Giacoso și *Moglie ideale* a lui Praga.

Izabela Sadoveanu

Cronica economică

Cum se făceau anchetele oficiale acum zece ani

E unul din semnele bune ale vremei nouă, că a pătruns și în știința noastră, în special în cercetările cu caracter economic, spiritul sever și metoda riguroasă, care domnește demult în știința occidentului. N'a fost însă din nenorocire totdeauna așa și anumite reminiscențe exercită și azi o influență, care trebue semnalată pentru a putea fi înlăturată.

Una din fasciculele publicate de comisiunea de anchetă agricolă depe lîngă Ministerul agriculturii, industriei și comerțului, instituită acum zece ani, este și *Sarcinile proprietății rurale* de *Dimitrie S. Nenițescu*, fost director la Banca Națională și actual președinte al consiliului de administrație al Casei centrale a băncilor populare. Această fasciculă cuprinde date foarte prețioase și sigure cu privire la datoria ipotecară a proprietății în Romînia și asupra raportului dintre această datorie și dintre valoarea proprietății și venitul ei. Aceste date sînt și azi utilizabile, și oricine se interesează de această chestiune trebue să-i fie foarte recunoscător autorului pentru luminoasa lor coordonare.

Fascicula aceasta cuprinde însă și un tablou al repartizării proprietății, se ocupă și cu problema repartizării impozitului; ori, aceste părți au devenit niște anacronisme, pe care sînt convins că azi nu le-ar mai subscrie nici autorul lor și asupra acestora vreau să atrag atențiunea, pentru a scuti pe unul ori altul dintre cetitorii acestei răspîndite lucrări de a-și face pe temeiul lor o convingere care nu corespunde—și n'a corespuns de altfel nici la 1901—realității.

Iată, de pildă, cum repartizează autorul proprietatea rurală în Romînia: [1])

4.408.379	ha.	proprietate țărănească (moșneni, clăcași, improprietăriții însurăței, etc.)
143.122	„	moșii parcelate de Stat în loturi mici și în curs de vînzare

---

1) Pag. 87.

1.787.857	„	proprietate mare particulară, fără păduri
3.825	„	moşii cedate de Ministerul domeniilor altor autorităţi
239.024	„	moşii de-ale Statului ce nu se pot vinde
396.339	„	proprietăţi de mînă moartă

Care au fost izvoarele, după care a fost alcătuit acest tablou, care prezintă Rominia ca pe un Eldorado, autorul nu ne spune în lucrarea lui,—un procedeu inadmisibil în ştiinţă şi cu atît mai inadmisibil într'o anchetă cu caracter oficial.

Interesant este însă comentarul acestui tablou şi concluzia pe care autorul se simte îndreptăţit s'o tragă:

„Din acest tablou al repartiţiei terenului cultivabil vedem că pro„prietatea rurală ţărănească, adică moşnenii, foştii clăcaşi, însurăţeii, în„sumează în momentul de faţă 4.408.379 ha., şi dacă ţinem seama de „suma de 143.122 ha., moşii parcelate de Ministerul domeniilor şi pen„tru care nu mai este de îndeplinit decît formalitatea punerei în posesie, „atunci vedem că proprietatea mică este de 4.551.501 ha., fără păduri, „în timp ce proprietatea rurală mare este de 1.787.857 ha., fără păduri.

„Proprietatea ţărănească este de 2½ ori mai mare decît proprieta„tea rurală mare şi se cuvine deci să suporte o mai mare parte din im„pozitul funciar rural [1]).

Iar în prefaţă: „Văzînd însă tabloul repartiţiei proprietăţii noas„tre agricole, după care din 6.978.596 ha. ale întregei suprafeţe de te„ren cultivabil, fără păduri, proprietatea ţărănească este de 4.408.379 ha., „în afară de cele 143.122 ha. asupra cărora urmează a se face numai „punerea în stăpînire, faţă de 1.787.857 ha. a proprietăţii mari, nu ne „putem stăpîni de a afirma că înfiinţarea *Casei rurale*, prin intermediul „căreia să se cumpere proprietăţile mari, spre a fi apoi împărţite ţăra„nilor, ar fi fost o mare primejdie naţională.

„S'ar fi sfărmat şi acest mic rest de rezistenţă ce ne-a mai rămas". [2])

Recenzămîntul fiscal din 1905 a stabilit însă că proprietatea rurală mai mare de 100 ha. are o întindere de *3.787.192* ha., deci numai cu *două milioane* de hectare mai mult decît cifra stabilită, nu se ştie după ce date, de d-nul Neniţescu. Dacă adăogăm însă şi proprietăţile Statului şi ale Coroanei, care trebuesc fireşte adăogate la proprietatea mare, atunci întinderea acesteia se ridică la 4.416.192 ha.. Dacă mai avem în vedere că pădurile sînt numai în mică parte în stăpînirea ţăranilor, atunci tabloul devine şi mai favorabil acesteia din urmă.

Tabloul dat de d-nul Neniţescu într'o publicaţie oficială, tipărită în imprimeria Statului, apare deci ca un tablou de pură fantezie. În realitate, Rominia nu e—se ştie şi e bine să se repete—un Eldorado al proprietăţii mici, ci tocmai dimpotrivă. Recenzămîntul fiscal şi lucrările

1) Pag. 87 şi 88.
2) Pag. 8.

recente ale d-lui dr. Creangă au dovedit-o pe deplin; iar Casa rurală a luat fiinţă nu ca o „primejdie naţională", ci tocmai ca un scut de apărare a primejdiei naţionale care bătea la uşă.

Alcătuirea tabloului de mai sus se poate însă până la un punct înţelege şi îndreptăţi prin lipsa de cadastru, ori de un alt mijloc sigur de investigaţie.

Ceia ce nu se poate însă cu nici un preţ înţelege sînt consideraţiunile autorului asupra impozitului [1]).

Se ştie că impozitul funciar era, la 1900: 5% pentru proprietăţile cultivate direct de proprietar, 6% pentru cele arendate, în cazul cînd proprietarii locuesc în ţară, şi 12% pentru cele arendate, în cazul cînd proprietarii locuesc în străinătate. Iată textual consideraţiunile d-lui Neniţescu.

„1. Venitul net al proprietăţii agricole asupra căreia se aplică „5% este de lei 154.625.476.

„Acest venit fiind impus cu 5%, el cuprinde deci toată proprieta„tea ţărănească, fiindcă ţăranii îşi cultivă singuri pămîntul şi ceva *pro„prietate mare*, şi anume aceia ai cărei proprietari îşi cultivă singuri mo„şiile şi domiciliază în ţară.

	L. B.
„2. Venitul net al proprietăţii agricole asupra „căreia se aplică 6% este de	53.058.373.43
„Acest venit aparţine numai proprietăţii mari a„rendate, căci numai venitului net al proprietăţii aren„date se aplică fonciera de 6% pe an.	
„3. Venitul net al proprietăţii asupra căreia se „aplică 12% este de	4.246.496.78
„Acest venit aparţine numai proprietăţii mari, de„oarece numai proprietarii mari pot locui în străinătate	
Total No. 2 şi 3	57.304.869.78

„Dacă raportăm venitul de 57.304.869.78, care este numai al pro„prietăţii mari, la venitul de lei 154.625.476.08, care este *venitul pro„prietăţii ţărăneşti*, **neglijind** *chiar proprietăţile mari nearendate şi „al căror venit este cuprins tot în suma* de *154.625.476.08*, vedem că „venitul proprietăţii mici este de 2 ori şi 69 mai mare decît al proprie„tăţii mari".

Aceste consideraţiuni vor să demonstreze faptul că: „este deci drept ca şi impozitul plătit de proprietatea ţărănească să fie mai mare de mai bine decît 2½ ori decît al proprietăţii mari".

Las la o parte faptul că proprietatea mică e socotită ca avînd o întindere mult mai mare decît are în realitate; las la o parte faptul că pe nedrept evaluările venitului proprietăţii mici sînt mai ridicate; vreau să atrag însă atenţiunea numai asupra părţii subliniate de mine din citat.

1) Pag. 88 şi 89.

Pentru a justifica impozitul disproporţional, pe care-l plăteşte proprietatea ţărănească, d. Neniţescu îi aruncă în spinare, cu inocenţă, *întregul venit al proprietăţii mari nearendate*. Domnia-sa zice de venitul impus cu 5% că cuprinde venitul proprietăţii ţărăneşti şi *ceva* proprietate mare. Acest minunat *ceva* reprezintă însă, după vorbele autorului, însuşi întreaga proprietate mare nearendată.

Iar mai la vale autorul zice: „*neglijînd* chiar proprietăţile mari nearendate şi al căror venit este cuprins tot în suma de 154.625.476.08 etc. (vezi mai sus).

Acest *neglijînd*, care nu poate trece nici într'un discurs de întrunire publică, e extraordinar de inexplicabil, cînd vine dela un financiar ca d. Neniţescu. Pentruce neglijează autorul? Pentruce să pui în spinarea ţăranilor ca venit mai multe zeci de milioane ale proprietăţii mari nearendate? D. Neniţescu ştia negreşit un lucru de notorietate publică, că o mare parte din proprietăţile mari sînt exploatate de înseşi proprietarii lor. După statisticele ulterioare, numărul moşiilor căutate de înseşi proprietarii lor s'a dovedit a fi aproape jumătate (48.12%) din numărul total al moşiilor şi mai bine de 38% din întinderea totală a proprietăţii mari. A pune deci pe sama ţăranilor un venit uriaş de mai multe zeci de milioane, pe care nu-l au, pentru a justifica impozitul disproporţional pe care aceştia îl plătesc; a trage concluzia că şi din punctul de vedere al stăpînirii pămîntului şi din punctul de vedere al venitului, ţărănimea stă de două ori şi jumătate mai bine decît proprietatea mare şi că deci trebue să-şi plătească de două ori şi jumătate mai mult, este—trebue să recunoască oricine—inadmisibil.

Şi o astfel de lucrare a fost destinată să fie—şi va fi fost de fapt—izvorul de informaţie al celor meniţi să conducă şi să legifereze!

Cît de dăunătoare pot fi ştiinţii astfel de rezultate, care se tipăresc în publicaţiuni oficiale, se învederează şi din aceia că ele se răspîndesc fără mult control, ca date absolut sigure. Astfel, găsesc în teza de doctorat a d-lui Constantin Jormescu [1]), reproduse la pag. 47 şi 50 toate cifrele analizate mai sus, privitoare la împărţirea proprietăţii, la venitul funciar şi la impozitul ce plăteşte şi e drept să plătească marea şi mica proprietate.

E de mirare numai cum pe tînărul doctor nu l-a izbit metoda, prin ajutorul căreia d. Neniţescu ajungea la astfel de rezultate.

Astfel de lucruri se pot întîmpla de altfel şi azi, deoarece Ministerul agriculturii vinde încă şi împarte la cei ce vor să facă studii speciale această fasciculă a anchetei din 1900.

Autorul însuşi ar trebui să împiedice acest lucru şi să pună această carte la index, pentrucă ea aduce rătăcire.

Jena **G. C. Ionescu-Şişeşti**

1) Die geschichtliche Entwickelung und der gegenwärtige Zustand der rumänischen Landwirtschaft von Const. Jormescu (Bonn, 1901).

Cronica externă

Un moment greu pentru Tinerii Turci

Era de prevăzut că regimul constituţional din Turcia va avea să lupte cu numeroase greutăţi. In genere, nimic nu e mai greu decît să dai unui popor o viaţă nouă. Evoluţiunea popoarelor nu este ca o istorie scrisă într'o carte: întorci pagina şi începe altă poveste. Viaţa popoarelor este un lanţ, în care toate inelele se ţin şi toate decurg unele dintr'altele. Fiecare clipă de prezent e îmbibată de trecut şi poartă într'însa germenul viitorului. Din acest veşnic şi nedespărţit amestec e ţesut firul vremurilor. Una din cele mai mari iluzii ale reformatorilor din toate timpurile a fost de a crede că vor putea să despartă, printr'o linie limpede de demarcaţiune, trecutul de prezent şi prezentul de viitor. In realitate, ele sînt contopite laolaltă şi nici o mînă omenească nu le poate despărţi. Se tot zice: „la vremuri nouă oameni noi". Greutatea pentru apostolii vremurilor nouă stă însă în faptul că ei nu dispun decît de oameni vechi şi că mecanismul complicat al unui stat modern nefuncţionînd numai prin luceferi, ci prin gloata cea numeroasă a personalului care asigură mersul zilnic al aparatului guvernamental, viaţa nouă trebue să se plămădească întotdeauna cu oameni crescuţi în alte obiceiuri şi deprinşi cu o altă mentalitate. Fără această greutate, desigur că prefacerile sociale ar fi mai puţin anevoioase. Dar, dacă e pretutindeni greu să creezi elementele cerute de nevoile nouă, poate că nicăeri această greutate nu a fost mai mare decît în Turcia, din cauza colosalei deosebiri dintre ceia ce a fost acolo şi ceia ce se cere să fie astăzi. La dreptul vorbind, în Turcia ne găsim mai puţin în prezenţa unei lumi vechi şi a unei lumi nouă care vrea s'o înlocuiască, decît în prezenţa a două lumi cu desăvîrşire fără nici o legătură între ele. Intr'adevăr, vechea organizare a Imperiului Otoman era o organizare în esenţă religioasă. Ea isvorîse din concepţiunile coranului, era viaţa şi lumea, privite prin prisma învăţămintelor lui Mahomet. Poate că aceasta ne şi explică dece această organizare se prăbuşea. La suflarea puternică a spiritului ştiin-

ţific, religiunea mahomedană a primit şi dînsa o lovitură crîncenă. Era deci firesc ca societatea întemeiată pe o credinţă care se clătina, să se fi clătinat şi dînsa la rîndul ei. Societatea, pe care Tinerii Turci se străduesc s'o întemeeze azi, e clădită pe o temelie cu totul deosebită, ea porneşte dela concepţia modernă a lucrurilor, a vieţii, a raporturilor dintre oameni. Bine înţeles, Tinerii Turci se păzesc să apară în ochii populaţiunilor musulmane ca nişte atei şi ca nişte vrăjmaşi ai religiunii strămoşeşti. Ar fi fost din partea lor o prea mare greşală de tactică, care ar îngreuia încă situaţia lor deja îndeajuns de critică. Pe de altă parte, ei îşi dau prea bine seamă dece instrument admirabil de guvernămînt este religia într'o societate înnapoiată, pentruca să se lipsească de concursul ei. Dar oricare ar fi atitudinea lor aparentă, în sufletele lor s'a stins credinţa de odinioară. Chiar dacă cred în divinitate, într'o fiinţă supraomenească prezidînd destinele lumii, ei fatal văd lumea sub o altă lumină decît aceia a coranului, orizontul lor e mai larg, toate cunoştinţile ce mintea omului a dobîndit în decursul veacurilor îi fac să judece altfel lucrurile, şi, chiar dacă cumva morala lor este de o puritate mai puţin perfectă decît aceia pe care a predicat-o Mahomed, e fiindcă formulele frumoase, dar de o aşa extraordinară simplicitate, ce puteau îndestula sufletele primitive şi senine ale vremurilor de demult, nu mai pot să satisfacă cerinţile multiple ale sufletelor de azi, frămîntate de îndoială şi stăpînite de atîta dor de cercetare.

Aşa fiind, e lesne de înţeles că Tinerii Turci au de îndeplinit nu numai o organizare politică diametral opusă celei de până acum, dar încă de refăcut sufletul insuşi al poporului ce vor să ocîrmuiască. E destul să pui problema sub această formă, pentruca să-i zăreşti pe dată, printr'o sintetică viziune, toată întinderea şi toată gravitatea. Ceia ce sporeşte încă dificultăţile Tinerilor Turci e că din nefericire ei nu se găsesc înnaintea unui singur popor şi prin urmare a unui singur suflet, ci în faţa unei sumedenii de popoare, unele mai înnapoiate, altele mai înnaintate în civilizaţiune, unele mai dornice, altele mai refractare progresului, unele sprintene şi energice, altele fataliste, şi că ei trebuesc în opera lor de construcţiune socială să ţie seamă de toate aceste note deosebite şi adesea divergente şi să scoată un tot armonic din această gamă plină de atîtea disonante.

Răscoala care a isbucnit în Albania nu este decît o dovadă a acestei dificultăţi. Albanezii, perduţi în munţii lor, răsfăţaţi de Abdul Hamid, au păstrat nu numai datinile unor vremuri demult dispărute, dar şi un suflet medievalic. Spiritul modern, care a suflat dealungul Bosforului, care a pătruns în palatele, în căzărmile, în şcolile, până şi în focarele teologice ale lumii mahomedane, acest spirit modern, de ale cărui farmece au fost seduşi, deopotrivă, Arabii din Yemen, Sirienii din Liban, Armenii dela poalele Caucazului şi Turcii dela Eufrat, Musulmanii din Arhipelag şi Otomanii din Anatolia, a ocolit ţinuturile Albanezilor. Prefacerile care se săvîrşesc azi în Turcia ei nu le înţeleg şi le privesc cu duşmănie. Răscoala li se înfăţişează ca singurul mijloc pentru a înlătura ceia ce, după credinţa lor rătăcită, constitue un adevărat pericol. Şi iată cum Tinerii Turci, care au atîta trudă ca să domine elementele otomane, ca să învingă la ele tradiţiunile trecutului, fanatismul religios, prejudecăţile, întotdeauna grele de desrădăcinat, şi toate fireştile împotriviri ale celor ce pe vremurile despotismului beneficiau de fel de fel de privilegii, iată-i pe aceşti Tineri Turci siliţi acum să lupte şi cu Albanezii, nevoiţi să-i facă să priceapă nevoile de azi, formele de guvernămînt fără de care în civilizaţiunea modernă un stat nici nu mai poate să-şi apere interesele şi neatîrnarea.

In asemenea condiţiuni, ce vreţi să însemneze pentru Tinerii Turci isbînzile pe care trupele lor le pot cîştiga în Albania? Liniştea materială, liniştea trecătoare; liniştea adevărată însă nu. Aceasta nu ţi-o poate da decît adeziunea sufletească a Albanezilor la noua organizare de stat a Imperiului Otoman. Ori, această adeziune n'o poţi dobîndi de azi pe mîne, prin decrete sau prin intervenţiuni militare; ea nu poate rezulta decît cu vremea, încetul cu încetul, dintr'o întreagă operă de convingere, de luminare, de pregătire sufletească şi de educaţiune politică.

La urma urmei, Tinerii Turci ar putea să mai biruiască aceste greutăţi, dacă cel puţin ar fi lăsaţi în voia lor. Dar în jurul lor stau Marile Puteri, care nu se pot obişnui cu ideia că Imperiul Otoman este un teritoriu la care trebue să renunţe. Şi toate aceste Puteri, unele din deprindere, altele din lăcomie şi din interes, stau la pîndă, gata să se folosească de cea mai mică greşală a Tinerilor Turci şi veşnic dispuse să aţiţe elementele turbulente şi să încurajeze tentativele de dezordine.

In sfîrşit, Tinerii Turci au găsit o serie de chestiuni pe jumătate rezolvate de alţii, dar a căror impopularitate se revarsă asupra lor. Aşa a fost cu Bosnia şi cu Herzegovina. De fapt, erau 30 de ani decînd se dăduse soluţia acestei chestiuni. Anexarea n'a fost decît confirmarea unei vechi stări de lucruri. Deasemenea şi cu Creta. Dela 1898, Creta este perdută pentru Imperiul Otoman. Alipirea ei la Grecia nu mai putea fi pusă la îndoială deîndată ce Puterile protectoare au recunoscut insulei o administraţiune autonomă, sub conducerea unui înnalt comisar, desemnat de ele, iar nu de Sublima Poartă. Faptul că la 1906 Puterile protectoare, adică Anglia, Franţa, Rusia şi Italia, au conferit regelui Greciei dreptul de a desemna înnaltul comisar, şi că la 1909 aceste Puteri s'au retras şi au lasat insula pe mîna unui comitet naţional şi a unei Camere care proclamase formal unirea Cretei cu Regatul Elin, au întărit puternic soluţiunea dată încă dela 1898, şi nu mai trebue să ne mai mire atunci dacă Cretanii protestează astăzi împotriva acelora care vin să le nege dreptul de a se considera ca legaţi de patria mamă.

Deşi Tinerii Turci au moştenit însă dela Abdul Hamid şi dela Marele Puteri chestiunea astfel încurcată, opinia publică îi va face pe dînşii

răspunzători, dacă cumva Grecia anexează pe față Creta. Lumea va spune că venirea lor la putere a grăbit sau în orice caz n'a fost in stare să împedice lichidarea Imperiului Otoman; iar de-ocamdată, înloc ca Tinerii Turci să'şi concentreze puterile ca să înzestreze Turcia cu finanțele pe care nu le are, cu justiția care e încă coruptă şi nedreaptă, cu armata care e plină de lipsuri, cu flota care este aproape irezistentă, cu administrațiunea care e tot destrăbălată şi venală, ei sînt siliți să'şi piardă vremea ca să discute cu Puterile protectoare, ca să adreseze note diplomatice întregului aeropag european, ca se amenințe Grecia cu un războiu, in cazul în care n'ar renunța, cel puțin de-ocamdată, la realizarea ambițiunilor ei.

Nenorocirea este că aceste greutăți îmbărbătează pe toți cei ce au vre-o pretenție asupra Imperiului Otoman. Macedonia,—în care iarăşi Tinerii Turci nu sînt vinovați de nimic, căci au găsit-o aşa cum e azi,—nu aşteaptă decît un gest de slăbiciune dela Constantinopole, pentruca să se pue iarăşi în mişcare. Bulgarii, Serbii, Grecii, Kuțo-Vlahii se simt mai fericiți sub regimul constituțional decît sub despotismul hamidian. Tinerii Turci le asigură tuturora o autonomie națională mai desăvîrşită, dar in sufletul lor arde încă poita de a scutura jugul otoman şi de a se alipi fraților lor, care sînt grupați la hotare în state neatîrnate. A fost destul ca Albania să se răscoale, ca Creta să se agite, pentruca la aceştia toți să renască dorul de libertate şi toate visurile naționale care decurg dintr'însul. Bulgarii, în deosebi, care sînt mai dîrzi şi mai întreprinzători, ridică capul. Sub cuvîntul că Tinerii Turci favorisează elementele sîrbeşti în dauna lor, ei au reînceput să organizeze bande şi să facă în tot cuprinsul Macedoniei o aprigă propagandă. Dela Sofia nu le vin decît aprobări. Bulgarii din Regat nu mai vorbesc şi nu mai visează decît întruparea Marei Bulgariei. Opinia publică nu se sfieşte acolo să ceară guvernului să intervie în Macedonia, şi fiindcă regele predică liniştea şi prudența, e învinuit pe față de laşitate şi amenințat cu detronarea, dacă cumva continuă să se mai pue de-acurmezişul curentului național.

In fața acestui adevărat potop de greutăți interne şi externe, Tinerii Turci au avut până acum un mare merit: nu şi'au perdut cumpătul. Cu o mare stăpînire de sine, au luat repede toate hotărîrile cuvenite şi au ținut piept tuturor pericolelor.

In Albania, au trimis pe generalisimul Mehmed Sefket-Paşa, ministrul de războiu, care cu sabia şi mai ales cu cuvîntul a restabilit maximul de linişte ce se poate nădăjdui, avînd în vedere împrejurările acelei provincii. In Macedonia, ei au luat fără întîrziere măsurile de ordine ce se impuneau. In chestia Cretei, au declarat lămurit Puterilor că vor considera anexarea insulei ca un casus belli şi au făcut totdeodată toate pregătirile militare spre a putea la nevoe să transforme în douăzeci şi patru de ore amenințările lor în fapte.

Rezultatul acestei atitudini hotărîte e că Albania se potoleşte, că Macedonia pare a nu mai cuteza să se agite, că puterile protectoare se declară gata să sprijine cu cea mai mare energie drepturile de suzeranitate ale Porței asupra Cretei, că la Atena demagogii, întotdeauna mai sgomotoşi decît îndrăzneți, încep să bată în retragere şi că, în genere, atît în Turcia, cît şi în Europa, lumea are de-ocamdată impresia că Tinerii Turci domină greaua situațiune pe care o au dinnaintea lor. Cît timp vor putea s'o domine, este o altă chestiune. In orice caz, ei au în sprijinul lor două arme puternice: întăi, Turcii care cu nici un chip nu vor tolera vre-o nouă desmembrare a Imperiului Otoman şi sînt gata să dea pentru aceasta tot sprijinul lor Tinerilor Turci, şi, al doilea, Marile Puteri, care ştiu foarte bine că, în ziua în care Tinerii Turci n'ar mai putea să domine situațiunea, va începe în Balcani o conflagrațiune generală, şi care neavînd nici un interes s'o provoace, ba, dimpotrivă, temîndu-se, şi cu drept cuvînt, de repercuțiunile pe care o asemenea conflagrațiune le-ar avea asupra întregului echilibru european, sînt hotărîte să ajute şi ele din toate puterile lor actualul guvern otoman. Tinerii Turci ar merita să iasă învingători din grelele încercări prin care trec în momentul de față, nu numai pentruca altmintrelea pacea internațională ar fi amenințată, dar şi pentrucă sforțarea lor este una din cele mai frumoase, din cele mai bărbăteşti, din cele mai interesante din cîte ne este dat să vedem azi pe suprafața globului pămîntesc. Ceia ce face farmecul şi originalitatea ei, e că aceastâ sforțare are, pe lîngă avîntul şi idealismul tinereții, şi toată maturitatea de judecată, toată măsura şi cumpătarea acțiunilor care cunosc realitățile vieții.

I. G. Duca

Cronica teatrala

Acum, după un an de teatru, după ce-am urmărit piesă cu piesă activitatea dramatică a ambelor scene din Capitală, avem de îndeplinit o ultimă datorie față de stagiunea expirată. Fără pretenție și fără sistematizare pedantă, să aruncăm o privire generală asupra operei intreprinse și realizate, să extragem din varietatea repertoriului și din felul interpretării ceia ce constitue caracteristica ambelor direcții, să scoatem în relief calitățile și defectele esențiale și, pe cît e posibil și folositor poate, pentru o lămurire mai deplină a vieții noastre artistice, să tragem învățămintele și concluziile ce se impun în interesul stagiunilor viitoare.

Prima concluzie și cea mai îmbucurătoare e dovada, făcută în sfîrșit, că două teatre nu sînt prea mult pentru publicul Capitalei. Firește, o asemenea concluzie ar părea stranie sau ridicolă aiurea. In alte țări, orașe cu o sută de mii de locuitori, nu cu trei sute de mii, au două și trei teatre. Să nu uităm însă că populația Capitalei abia începe să-și obișnuiască ochii cu focul rampei. Politica, cărțile de joc, cafenelele sau pur și simplu inofensivile serate familiare, ocupînd încă un rol covîrșitor în viața cetățeanului romîn. Cunosc oameni de samă, foarte capabili în specialitatea lor și adeseori înzestrați cu o cultură generală, dar pe care îi veți putea întîlni ori unde, la cluburi, la curse, pe Calea Victoriei, la șosea, sau chiar la Capșa, numai la teatru nu.

Cînd prin urmare cu un asemenea public, parcă turnat pentru amfiteatrele circului, sau pentru sălile de cinematograf, două teatre pot să trăiască, și să trăiască încă binișor, e un semn că o schimbare îmbucurătoare în orientarea vieții publice spre o viață mai intelectuală și mai artistică e pe cale să se săvîrșească. Prevăd obiecțiunile. Mi se va spune că o bună parte din locuitorii Capitalei vin la teatru din snobism, sau din orice alte cauze, cu desăvîrșire străine artei. Că atmosfera sălilor noastre de spectacol e înghețată, lipsită de entuziasm și de acea căldură comunicativă, care se stabilește între artiști și un public inteligent și priceput într'ale teatrului... Foarte adevărat. Nu cunosc într'adevăr spectacol mai interesant decît spectacolul pe care-l oferă publicul nostru. Piesa e frumoasă sau stupidă, interpretarea e minunată sau absurdă, stalurile, lojile, galeria subliniază cu aceleași monotone aplauze fiecare sfîrșit de act. Nu se aplaudă nici puterea unei scene, nici jocul superior al unui actor, ci se aplaudă pentrucă așa s'a luat obiceiul să se facă de cîteori se lasă cortina. Lipsa aceasta de discernămînt, de spirit critic, are firește o înrîurire funestă asupra actorilor și asupra direcției. Dacă publicul înghite tot ce i se dă și oricum i se

dă, la ce nevoe să se mai trudească oamenii ca să realizeze o formulă de artă mai înnaltă! Niciodată n'am înțeles mai bine placiditatea noastră națională, indolența orientală a concetățenilor depe malurile Dîmboviței, ca în urma cîtorva reprezentații din stagiunea aceasta.

Am azistat la anumite scene, care în orice altă țară din lume ar fi sculat sala în picioare într'o pornire ideală de revoltă, de șuerături și de huidueli. La noi, publicul se mulțumește să aplaude din vîrful degetelor. Hotărît, ori ce-ar spune ziarele guvernamentale, nu sîntem un popor cu temperament revoluționar. Dar, dacă sîntem de-o blîndeță vecină cu prostia și dacă în sufletele noastre dormitează o indolență, rudă bună cu nepriceperea, în fața frumosului și a urîtului, cu siguranță că sîntem în schimb poporul cel mai neastîmpărat și mai zurbagiu depe toată suprafața pămîntului. Dacă ași avea veleități poetice, ași compara sgomotul vag care domnește perpetuu în sălile noastre de spectacol, cu șoaptele și cu freamătul pădurilor. Pe cînd actorii se trudesc, se frămîntă, asudă pe scenă, spectatorii își schimbă impresiunile fără constrîngerea aceia ipocrită a oamenilor civilizați, își urmează cu seninătate converzațiile începute la bufet, și mai presus de toate tușesc, tușesc încontinuu, tușesc cu o neobosită și imperturbabilă constanță. Capitolul tusei e un capitol unic și eminamente național. In momentul cînd acțiunea teatrală atinge punctul culminant, cînd nervii actorilor sînt încordați, cînd liniștea pare că se va restabili o clipă, deodată, fără altă introducere, cineva tușește sgomotos și imediat, precum în miezul nopții cîntecul celui dintîi cucoș trezește toți cocoșii mahalalei, tot astfel, din toate colțurile sălilor noastre de spectacol, răspund zece, douăzeci de inși, tușind în cor pe toate tonurile și pe toate glasurile. Nu e de mirare că foșnetul și tusa din sală stînjinesc cel puțin, dacă nu opresc în loc avîntul și inspirația actorului.

Natural că în fața unui asemenea public, se joacă de cele mai multe ori, de mîntuială, și un director de teatru, de pildă d. Eliad, e îndreptățit să nu considere vasta d-sale incompetență pe tărîmul artelor mai prejos de incompetența publicului. Popoarele au guvernele și direcțiile teatrale pe care le merită.

O simplă compensație, un singur remediu la starea aceasta de lucruri nu putea să fie decît înființarea unui al doilea teatru, care, prin teama concurenței, să dea naștere unei emulații fericite și să ție loc de controlul pe care publicul neglija să-l exercite. In adevăr, Teatrul Davila, în afară de propria lui valoare, are o valoare inestimabilă prin faptul că a silit direcția Teatrului Național să-și caute o îndrumare pe alte căi decît pe cele bătătorite de rutina administrativă. Nu vrem să spunem prin aceasta că o instituție greoaie, cum e aceia a unui teatru subvenționat, a pășit deodată cu sprintenie și cu eleganță pe drumurile noi ale artei. Nu. Evoluția nu se face într'o singură zi și d. Eliad nu putea să renunțe fără o strîngere de inimă la tot trecutul d-sale de profesor. Dar cum împrejurările sînt de multeori mai puternice decît vo-

ința omului, direcția Teatrului Național, cu voia sau fără voia ei, s'a resimțit de vecinătatea direcției concurente și rivale. S'a resimțit în mai multe feluri. In primul rînd, jocul actorilor și ansamblul general au fost mai îngrijite ca în trecut. Fără ca rezultatele să corespundă străduinților, s'a simțit totuși o preocupare vagă în direcția aceasta. Și cum în țara noastră intențiile prețuesc mai mult decît faptele, am admirat adeseori ideia fericită pe care a avut-o direcția, lăsînd d-lui Gusti mînă liberă în ce privește distribuirea rolurilor. Oricine cunoaște cît de puțin profunzimele egoismului omenesc va înțelege cît de greu e să renunți la unele privilegii și la anumite prerogative. D. Eliad, înțelegînd că n'are calitățile cerute unui bun regisor, a știut de cîteva ori să renunțe la o îndeletnicire străină competenței d-sale, faptă dezinteresată și nobilă, pentru care și-a asigurat admirația și recunoștința noastră.

Dece nu putem spune același lucru și în privința repertoriului! Fără îndoială că alegerea pieselor e partea cea mai dificilă și mai delicată ce se poate pune unei direcți teatrale, mai ales la noi în țară. In străinătate o piesă se joacă de sute de ori. La noi, după zece-douăsprezece reprezentații, adeseori după două sau trei, rețetele serale scad văzînd cu ochii. In asemenea condiții firește că sarcina de căpitenie a unei direcții e să alcătuiască un program bine studiat și apropiat interesului public și mijloacelor trupei. Inființarea Teatrului Davila a înlesnit mult această sarcină. O întreagă categorie de piese, în special comediile moderne, a trecut în repertoriul acelei de a doua scenă. Teatrul Național avea o mare datorie de împlinit: De unde până acum un an trebuia să facă față gusturilor celor mai variate ale publicului, să distreze pe unii, să cultive pe alții, să emoționeze, să înveselească, să fie pentru cei mai mulți un mijloc de a-și petrece o sară în chip plăcut,—în ultima stagiune s'ar fi putut renunța la mijloacele de ademenire ușoară a spectatorilor, și o direcție inteligentă ar fi putut face din Teatrul Național ceia ce trebue să fie prima noastră scenă: cea mai înaltă școală pentru răspîndirea culturii artistice în popor.

In locul țelului acestuia, actuala direcție și-a ales un altul sau nu și-a ales nici unul. Cîteva piese în adevăr bune (Corbii, Electra) au fost sacrificate printr'o interpretare detestabilă. Cei care au avut norocul să vadă cum se joacă la noi teatrul clasic, cu siguranță că s'au săturat pentru totdeauna de clasicism. Și cine să-i învinuiască? La urma urmei, trei acte extravagante și absurde dintr'o comedie bufă, bine jucată, sînt preferabile unei tragedii de Sofocle, masacrată pe scena Teatrului Național,—tot așa cum e mai preferabil s'asculți o bandă de lăutari cîntînd cinstit un cîntec de inimă albastră, decît să te asurzească cu o simfonie de Beethoven. Vrea d. Eliad să-și dee seama de importanța netăgăduită a interpretării? Să-și amintească cum se juca *Diavolul* în stagiunea trecută, cu d-na Voiculescu, și cum s'a jucat în stagiunea aceasta, cu d-ra Tina Barbu. Sau să se întrebe ce a făcut succesul celor două comedii ale stagiunii: *Revizorul* și *Prostul?*

Dar d. Eliad nu se va întreba nimic. Comicii neîntrecuți ai Teatrului Național pot să fie liniștiți; actuala direcție nu va epuiza forțele lor. In schimb, vom vedea pe d-nii Liciu și Soreanu jucînd cu o imperturbabilă seriozitate roluri grave de tragedie. Și să nu ne mirăm prea mult. Să nu ne mirăm văzînd cum la Teatrul Național din București se joacă tragedii cu o excelentă trupă de comedie; să nu ne mirăm că nimeni nu se gîndește la educația artistică a publicului căruia i se dau piese proaste, cu justificarea că sînt romînești, interpretări sălbatece, cu scuza că operele sînt clasice, sau melodrame vulgare (vezi *Necunoscuta*), cu argumentul suprem că... fac rețetă. Ah! rețeta! Faceți loc! Jos pălăriile până la pămînt! Trece grațioasa stăpînă a visurilor d-lui Eliad.

Am cunoscut-o într'o zi de primăvară, cum sfîrșisem de scris ultima cronică teatrală asupra ultimei piese jucată la Teatrul Național. Treceam pe bulevard, înveselit de un gînd ironic și de razele soarelui, cînd d. director general al teatrelor m'a întîmpinat cu un zîmbet prietenos pe buze și în ochi cu o mustrare malițioasă. M'a luat de braț și, rugîndu-mă să-l însoțesc până la Teatru, mi-a reproșat cu multă bunăvoință unele aprecieri, impresii și ironii din cronicele trecute. In parantez, d. Eliad e omul cel mai amabil din lume. Ca între oameni însuflețiți de intențiile cele mai delicate unul pentru altul, discuția a lunecat ușoară, elegantă, cu opiniile adevărate șoptite în surdină. D. Eliad își cînta opera, își aprecia activitatea, își justifica intențiile și părerile susținute în cronicele acestea. Vorbind astfel, ajunserăm în fața Teatrului. Impozanta clădire avu darul să resfrîngă în privirea directorului general o rază de mîndrie legitimă. Probabil că din cauza sgomotului, care în ceasul acela venea ca un clocot de ape dinspre Calea Victoriei, d. Eliad nu mai auzea ce spun. L-am văzut deodată înnălțîndu-se, venind în fața mea. Apoi cu un gest larg, cu glasul împăcat al omului care și-a făcut datoria, rosti vorbele acestea lapidare:

— Și cu toate acestea am încheiat stagiunea cu o rețetă de cîteva zeci de mii de franci mai mare ca în stagiunea trecută.

Argumentul era zdrobitor.

După o clipă de nedumerire, după ce-am văzut pe d. Eliad dispărînd cu pași mărunți și repezi prin una din vastele porți ale templului artei, mi-am lăsat capul în piept și mi-am zis cu amărăciune:—Așa e! rețeta e totul... rețeta e suprema virtute... rețeta e arta.

Din fundul sufletului numai, de-acolo de unde se agață cu îndărătnicie ultimele speranțe și ultimele iluzii, un glas se înnălța și murmura timid și desnădăjduit:

Cine știe!... Poate că la Teatrul Davila rețeta nu va fi totul.

N. D. Cocea

Cronica veselă

Adio

(Proprietăresei mele)

Trec anii, trec lunile 'n goană
Şi 'n sbor săptămînile trec...
Rămîi sănătoasă, cucoană,
Că 'mi iau geamantanul şi plec!

Eu nu ştiu limanul spre care
Pornesc cu bagajul acum,—
Ce demon mă pune 'n mişcare,
Ce şoaptă mă 'ndeamnă la drum!
Dar simt că m'apasă pereţii...
Eu sînt chiriaş trecător:
In scurtul popas al vieţii
Vreau multe schimbări de decor.

*

Am stat la mansardă o lună.
De-acolo, de sus, dela geam,
Şi ziua şi noaptea pe lună
Priveam ca la teatru, madame!
Cînd luna 'mi venia la fereastră,
Oraşul părea că mă chiamă
Să văd în lumină albastră
Fantastica lui panoramă...

Mai sus, într'o cameră mică,
Făceau împreună menaj
Un moş, un actor ş'o pisică.
Iar dincolo, jos, la etaj,—
O damă cu vizite multe,
Ş'alături de ea un burlac:
Un domn serios dela Culte,
Cu cioc şi cu ghete de lac.

De-acolo, pe-o vreme ploioasă,
Mi-am pus geamantanu 'n tramvai
Şi-abia am ajuns pîn' acasă,—
Pe Berzei, la c'onul Mihai.

Ţin minte şi-acuma grădina,
Ferestrele unse cu var...
În faţă sta c'oana Irina
Şi 'n curte un fost-arhivar:
Vedea-i răsărind la olaltă
Un colţ luminos de iatac,
Pridvorul cu iederă 'naltă
Şi flori zîmbitoare 'n cerdac.

Pe-atunci înflorea liliacul
Si noaptea cădea parfumată,
Umplînd de mirezme cerdacul,—
Şi-avea arhivarul o fată...

Stam ceasuri întregi subt umbrarul
De flori, aşteptînd neclintit
(C'avea obicei arhivarul
Să sforăe noaptea cumplit...)
Tîrziu, cînd se da la-oparte
Perdeaua,—părea că visez!

... Şi iar am plecat mai departe,
De teamă să nu mă fixez.

(Străine priveligşti fugare,—
Voi nu ştiţi că 'n inimă port,
O dulce mireazămă de floare,
Parfumul trecutului mort!)

*

Ş'am stat la un unchiu, pe Romană,
Ţin minte... Dar unde n'am stat?
La domnul Manuc,—o persoană
Cu nasul puţin coroiat,—
La doamna Mary, pe Regală
(O, cum mă ruga să nu plec!
Mi-a scris chiar o carte postală),—
Pe strada Unirii la Şbeck,—
Pe Grant, lîngă birtul lui Sterea,
Pe Witing, pe Tei la Confort,—
M'a dus pretutindeni puterea
Aceluiaşi tainic resort.
C'aşa mi-e viaţa: o goană,—
Şi toate durerile trec...

Rămii sănătoasă, cucoană,
Că'mi iau geamantanul şi plec!

Gh. Topîrceanu

Scrisori din Ardeal

A fost o luptă lungă şi cumplită, o încleştare îndîrjită la care am azistat. După trei luni de campanie electorală, soarta ţării s'a hotărît în două zile. Alegerile sînt pe isprăvite şi partidul guvernamental a repurtat o mare biruinţă.

Cele două partide de opoziţie kossuthistă sînt bătute. Partidul d-lui Justh, care ceruse înfiinţarea băncii naţionale ungare şi desfacerea economică de Austria—ca o pregătire a desfacerii politice—azi e redus dela 140 la vre-o 40 de mandate.

Dar guvernul nu a cruţat nici opoziţia miluită a d-lui Kossuth, care s'a redus cam la jumătatea celor vre-o 90 de mandate.

Guvernul va dispune de o majoritate covîrşitoare şi, cel puţin deocamdată, omogenă. La cei vre-o 245 de deputaţi guvernamentali aleşi până azi se vor adăuga probabil vre-o 15 deputaţi independenţi, cu program 67-ist, şi vor face să crească majoritatea cu alte cîştiguri ce se aşteaptă cel puţin la 270 din 473 deputaţi. Cei 40 de Croaţi vor vota şi ei probabil cu guvernul, în chestiile care privesc Ungaria şi Croaţia, pecînd în celelalte ei nu au vot.

Vechile mari majorităţi ale regimului liberal sînt deci restabilite şi ideia dualistă a recucerit terenul pierdut în Ungaria. Majoritatea kossuthistă a fost redusă la mai puţin de 100 de mandate; ideia kossuthistă e respinsă în vechiu-i domeniu: cercurile electorale curat ungureşti; guvernul a reuşit să ocupe chiar şi acolo cîteva poziţii (bunăoară cetatea martirilor unguri, Aradul, care a ales pe contele Tisza contra tribunului kossuthist Barabàs).

Viena nu-şi tăinueşte bucuria. Nu Viena parlamentară şi democratică, ci Viena oficială, cercurile curţii împărăteşti. Din Bosnia, unde se află actualmente, împăratul Fracisc Iosif a adresat primului ministru, contelui Khuen, o telegramă de felicitare pentru succesul lui electoral. Este bucuria împărătească legitimă? Are politica dinastiei şi a monarhiei motive de a se bucura de succesul d-lui Khuen şi a artei electorale a d-lui Jeszenszky? Avem prea multe cuvinte pentru a ne îndoi de aceasta. Inţelegem, ce-i drept, bucuria bătrînului suveran. Stafia kossu-

thismului antidinastic e alungată; dorinţile şi trebuinţile monarhiei vor găsi o majoritate docilă, gata a vota orice sume pentru întărirea situaţiei externe a monarhiei. Noua majoritate ungurească nu înseamnă însă decît o potolire efemeră a focului kossuthist, iar nu stingerea lui. Ea nu poate reprezinta o soluţie definitivă. Căderea partidului kossuthist nu exprimă renunţarea la idealul kosuthist în poporul unguresc.

Corpul electoral unguresc nu s'a convertit la deakism, ci a obosit numai de lungile crize mistuitoare şi doreşte să se reculeagă, doreşte liniştea progresului şi a consolidării interne, spre a relua lupta mai tîrziu cu puteri proaspete. Idealul kossuthist e bătut, dar nu-i înfrînt. El s'a retras numai în adîncul sufletului unguresc, de unde va izbucni din nou ca o dorinţă neînvinsă, ca o flacără veşnică ce arde şi mistue de patru sute de ani gîndul acestui popor, însetat de neatîrnare naţională.

Iată ce spune organul de frunte al presei ungureşti, însuşi guvernamentalul *Budapesti Hirlap*, despre noua fază a politicei ungureşti:

> Marele Sisif (partidul kossuthist) s'a urcat pe vîrful muntelui, dar piatra s'a rostogolit din nou în vale. Trebue să începem iarăşi a o urca la deal; *odată şi odată va trebui să izbutim a încununa culmea muntelui cu piatra...* Acuma (la alegeri) nu a luptat *naţiunea*, ci *partidele*. Naţiunea munceşte, adună puteri, *aşteaptă un nou prilej şi noi trebue să-l pregătim*. Nu prin zgomot şi nechibzuinţă provocătoare, nu prin obstrucţionism, ci cu înţelepciune, cu idei, cu muncă, seriozitate, stăruinţă şi abnegaţiune.

Acestea nu sînt fraze, ci exprimă gîndurile adînci ale poporului unguresc întreg. Kossuthismul nu a pierit deci şi nu va pieri niciodată. Din rezerva în care s'a retras, el se va răscoli iarăşi şi va porni din nou, va reîncepe munca de Sisif, va pîndi *prilejul*, clipa; odată şi odată nădăjdueşte să încununeze muntele cu piatra pe care o rostogoleşte de sute de ani...

Noua majoritate guvernamentală nu poate fi decît un succes efemer; soluţiunea definitivă este una singură: *dărîmarea eghemoniei ungureşti*. Cîtă vreme eghemonia ungurească se menţine, dînd poporului unguresc un domeniu de putere şi stăpînire mult mai mare decît i se cuvine după număr şi întindere, el va întrebuinţa plusul acesta de forţă pentru realizarea Ungariei independente. Cîtă vreme eghemonia ungurească va fi în fiinţă, dinastia şi monarhia vor pătimi de aceste două mari crize statornice: criza kossuthismului şi chestia naţionalităţilor din Ungaria.

Amîndouă sînt efectele aceleiaşi cauze şi se găsesc în strînsă legătură între dînsele. Desfiinţarea eghemoniei ungureşti le va pune capăt şi monarhia va regăsi liniştea ei internă, izvorul puterii externe. Iată pentruce chestiunea naţionalităţilor din Ungaria e punctul unghiular al crizelor ungureşti. Odată deslegată, eghemonia ungurească va înceta şi cu ea, împreună, şi kossuthismul, care nu va mai ameninţa în mod serios monarhia.

Romînia va trebui, pe cît se poate, să contribue la atingerea acestui scop,—aceasta pentru noi şi pentru dînsa, pentru existenţa ei de-opotrivă. Numai monarhia austriacă, puternică şi aşezată nu pe piciorul de lut al eghemoniei ungureşti, ci pe echilibrul de puteri al tuturor popoarelelor mari şi mărunte, poate asigura şi existenţa ţării romîneşti.

*

A cui e noua majoritate? A d-lui Khuen, primul ministru, sau a d-lui Tisza, prezumtivul prim-ministru? Chestiunea aceasta e hotărîtoare pentru viitoarea evoluţiune politică. De-ocamdată, cum am spus, majoritatea e omogenă, e o singură masă mare, plină de beţia succesului, fericită de posesiunea mandatului. Cînd beţia se va risipi însă, vor veni marile chestiuni care vor avea darul să desfacă tabăra guvernamentală în nuanţe bine precizate.

Este, bunăoară, probabil că elementele agrariene—şi partidul e plin de conţi şi baroni latifundiari—nu vor vota fără oarecare împotrivire sau recompesaţie convenţia comercială cu Romînia. Vor mai veni desigur şi alte chestiuni la ordinea zilei, care vor contribui la formarea procesului de diferenţiare. Chestiunea principală va fi însă *reforma electorală* (căci nu mai îndrăznesc a vorbi de *votul universal*).

D. Khuen a venit, ce-i drept, cu mandatul precis dela M. S. împăratul de a legiui votul universal. Dar cine mai are naivitatea de a crede că o majoritate, care-şi datoreşte existenţa legii electorale actuale, să o schimbe într'un mod atît de radical? Toţi cei ce reclamă cu stăruinţă şi sinceritate votul universal o fac nu pentrucă doresc o simplă *sporire a numărului* de alegători, ci pentrucă, cu ajutorul acestui spor, doresc o schimbare a *parlamentului* însuşi, a partidelor, a raportului de puteri dintre ele. Votul universal pentru ei e numai un *mijloc* pentru alt *scop*: reducerea partidelor istorice şi introducerea altor partide, care azi se află în afară de corpul legiuitor al Camerei, mai ales introducerea în Cameră a partidului naţionalităţilor şi a curentelor democrate şi socialiste. Ei nu vor numai o schimbare în corpul *electoral*, ci mai ales în corpul *parlamentar*. Ei bine, aici se ciocnesc falşii prieteni ai votului universal cu prietenii lui sinceri. Falşii lui prieteni sînt în fond potrivnicii lui, sînt potrivnicii unei schimbări *în lăuntrul parlamentului*, sînt actualele partide care se tem de pierderea predomnirii în parlament şi cred că sistemul rotaţiei parlamentare, pe care doresc să o introducă, se tulbură sau se nimiceşte prin votul universal. Nuanţa tiszaistă covîrşeşte în partid şi capul ei, contele Tisza, a rostit în timpul campaniei electorale zecimi de discursuri de agitaţie contra votului universal şi a preconizat o politică de exterminare a partidelor naţionale, mai ales a partidului naţional romînesc. Mai mult chiar, ziarul *Budapesti Hirlap* publică a treia zi după alegeri un articol, prin care face bilanţul alegerilor. Concluzia ce trage e că Viena s'a putut convinge că, şi cu actualul sistem electoral, dualismul se

poate menţine şi că prin urmare o reformă electorală nu mai e necesară nici chiar din punctul de vedere al Vienei. Guvernul, ce-i drept, a făcut imediat declaraţia că acest articol nu exprimă vederile lui. Dar, cum *Budapesti Hirlap* e şi el un organ guvernamental, rostul articolului său e evident. Guvernul a sondat publicul prin o ştire, pe care tot el, de-ocamdată, o desminte, spre a constata impresia pe care ar provoca-o în lumea ungurească şi spre a se convinge dacă ea provoacă împotrivire.

Dacă împăratul a avut în vedere, la numirea noului guvern, pregătirea votului universal şi soluţiunea chestiunii naţionale, el se va încredinţa în scurtă vreme că nici una din aceste două reforme nu se va realiza. Noua majoritate înseamnă deci în amindouă punctele dejucarea voinţei împărăteşti spre reforme democratice, prin oligarhia ungurească. E repetarea unei vechi poveşti, pentru care mai mulţi Romîni şi-au vărsat singele şi Horia, Cloşca şi Crişan au murit, frinţi de roată în piaţa Belgradului.

Şi se pare că vor mai trebui astfel de jertfe pînă cînd voinţa poporului şi a împăratului se vor putea întîlni şi împlini.

*

Partidul naţionalităţilor nemaghiare a suferit o înfringere cumplită la alegeri. Din cei 24 de deputaţi naţionalişti au reuşit să fie realeşi 8, adică 5 Romîni (d-nii dr. Alexandru Vaida la Arpaş, Ştefan C. Pop la Siria, Teodor Mihali la Ileanda, Vasile Damian la Baia de Criş şi Nicolae Şerban la Făgăraş), şi 3 Slovaci (d-nii Ferdinand Iuriga, Franz Skiciak şi dr. Paul Blaho). Romînii cu deosebire au fost cumplit decimaţi: din 14 s'au întors 5. Au căzut d-nii Iuliu Maniu, Aurel Vlad, părintele Vasile Lucaci, Vasile Goldiş, Ioan Suciu, părintele Gh. Popovici, Ştefan Petrovici, iar d-nii Nicolae Onciu şi Aurel Novac renunţaseră de bună voe a-şi mai pune candidatura. Privind lista celor căzuţi, ne dăm seama că pierderile noastre sînt grave şi supt raportul calităţii. Vor lipsi figuri parlamentare distinse, ca d-nii Maniu, Goldiş, Vlad şi Lucaci.

Care sînt pricinile pierderilor noastre? Se poate spune că mişcarea noastră naţională a scăzut şi că puterea idealului naţional a slăbit în poporul romînesc? Nu. Concluzia aceasta o vor trage cel mult potrivnicii noştri, care vor să prezinte cu orice chip partidul naţional drept un partid de „aţiţători" care fac o mişcare meşteşugită, fără aprobarea poporului. Poporul s'a purtat aproape pretutindeni foarte bine, a primit pe candidaţi cu însufleţire, a respins în marea-i majoritate banul şi băutura străinului. Sîntem absolut siguri că, dacă alegerile ar fi fost libere, ca într'un stat cu adevărat constituţional, s'ar fi ales cel puţin 25—40 de deputaţi romîni.

Cauzele înfringerilor noastre sînt de natură îndoită: presiunea administraţiei şi lipsa de energie şi organizare a partidului nostru însuşi. Trebue să adaug însă imediat că din aceste două cauze partea de vină a celei dintăi e mult mai covirşitoare decît a celei de a doua. Dacă amîndouă aceste cauze ar fi lipsit, partidul trebuia nu să *menţină* numai, ci să *îndoiască* chiar numărul său de mandate. Lipsa *plus*-ului pe care eram în drept să-l aşteptăm, se datoreşte în parte vinei noastre; dar *minus*-ul de mandate este desigur meritul d-lui Jeszenszky, care a comandat armata administrativă şi militară, cu talentul, cu energia, lipsa de cruţare şi scrupul pentru viaţa omenească a unui adevărat general.

Căci ceia ce s'a văzut cu prilejul alegerilor a fost mai mult decît obişnuitele „alegeri" ungureşti, cu presiunile şi ilegalităţile obişnuite. A fost în fond suspendarea legilor fundamentale şi călcarea Constituţiunei în modul cel mai brutal şi cinic. Numai astfel se explică cum un partid, care acum patru luni nu exista şi nu avea un singur membru în toată ţara, azi are o majoritate de vre-o 270 de deputaţi în Cameră. Nu se mai poate vorbi de simple ilegalităţi—cuvînd blînd şi mincinos—cînd libertatea individuală e suspendată, nu pentru o singură persoană, ci pentru cercuri şi ţinuturi întregi (ca la Radna şi aiurea); cînd cetăţenii, dezarmaţi, sînt ucişi cu arma dela spate în mod premeditat, după ordin „de sus" şi în mod absolut nepedepsit (la Mărgineni); cînd armata ridică 1.600 de alegători noaptea, din somn, şi pune pe fiecare din ei în faţa alternativei: sau de a fi străpuns imediat de baionetă, în faţa familiei sale disperate, sau de a vota cu candidatul ungar (la Cehul Sălajului); cînd jandarmii în răstimpuri regulate năvălesc în tabara alegătorilor romîni şi împuşcă sau rănesc cîte un alegător ales la întîmplare, pînă cînd ceilalţi se risipesc îngroziţi (la Şomcuţa),—şi alte grozăvii. Constituţia ţării a fost pur şi simplu suspendată pe timpul alegerilor, şi pentru toţi morţii şi rîniţii, pentru toate crimele săvîrşite în acest fel, jandarmii primesc premii făgăduite înainte dela candidaţii „aleşi" în acest chip (la Ceh, deputatul ungur a dat fiecărui jandarm cîte 100 de coroane), iar prefecţii care au reuşit să „învingă" mai mulţi candidaţi romîni primesc imediat a doua zi o notă de laudă dela ziarul oficios al guvernului, *Magyar Nemzet* (ca prefectul din Bihor şi din comitetul Alba, pentru căderea d-lor Lucaci, Lazăr Maniu şi Vaida).

D. Vaida avea la Ighiu majoritatea alegătorilor, dar armata a oprit alegătorii din şase comune de a veni la vot,—aceasta în clipa cînd candidatul ungur atinsese majoritatea de două voturi şi îşi isprăvise votanţii. Aşa a căzut d. Maniu la Vinţ, cu 10 voturi, anulîndu-se pe pretexte 90 de voturi, deşi candidatul ungur se pusese numai cu *trei* zile înainte de alegere, etc. etc.

D. Goga va trebui să se supue unui balotaj la Chişineu. E remarcabil faptul că, la Vîrşeţ, candidatul naţionalist Reinhold Heegn a pus pe fostul ministru Lang în balotaj. Dacă va reuşi să fie ales, va fi primul deputat naţionalist german în parlamentul unguresc.

După alegeri primul ministru a avut însă neruşinarea să

declare unui ziarist că nicăiri n'a fost „nevoe" de intervenţia armatei şi că guvernul poate spune liniştit că nu a întrebuinţat nici-un mijloc „lipsit de nobleţă" („unedel"). Şi totuşi cît de uşor l-am erta, dacă ar fi întrebuinţat *numai* mijloace lipsite de nobleţă...

Am spus că avem şi noi o parte de vină la înfrîngerea noastră. Curentul de critică împotriva felului cum afacerile partidului naţionalist sînt conduse are desigur multă îndreptăţire; ar fi însă greşit dacă vina principală a căderilor s'ar pune în socoteala greşelilor noastre. Autorul înfrîngerilor este desigur d. Jeszenszky, secretarul general dela Interne, care a avut aparatul electoral în mînă. Voi aminti însă şi învinuirile ce se ridică împotriva partidului naţional, deşi pînă acuma ele au fost puţin exprimate în publicitate.

Se critică cu multă dreptate că acţiunea partidului e lipsită de energie, stăruinţă şi unitate. Partidul nu a exploatat în de-ajuns cei patru ani de deputăţie în scopul organizării şi a agitaţiei politice. Nu avem o presă bine organizată. Partidul ar trebui să creeze mai ales un ziar popular răspîndit în multe zeci de mii de exemplare şi ar trebui să cultive legăturile cu presa. Azi, ziare cu cele mai bune intenţii ar putea să urmeze o tactică tocmai contrară intereselor partidului, neavînd nici-un contact cu conducătorii partidului şi nefiind puse în curent cu tactica lui.

Guvernul a oprit, ce-i drept, organizarea partidului, dar sînt oameni, ca d. Ion Suciu, care afirmă că organizaţia, pusă pe baze nouă, se poate crea şi fără învoirea guvernului. Nu s'a căutat apoi îndeajuns legăturile cu alianţii noştri naturali, străinătatea, care are simpatii pentru noi şi partidele antiungureşti ale Austriei.

Se critică şi felul cum a fost făcută campania electorală. Acţiunea partidului a fost cam tardivă şi lipsită de energia datorită. Tratativele cu guvernul s'au prelungit fără a da un rezultat, numărul candidaţilor a fost prea mic şi s'a publicat foarte tîrziu, cînd partidele celelalte îşi numiseră demult candidaţii. S'a publicat un manifest electoral, lipsit de avîntul şi căldura marilor momente în viaţa unui popor, într'o formă foarte puţin literară. Campania a fost lipsită de mari manifestaţii, în care agitaţia electorală să-şi fi găsit punctele de apogeu (poate cu excepţia adunării dela Orăştie). Au lipsit discursurile de concepţie largă (sau cel puţin nu au fost publicate), prin care s'ar fi dat analiza suprinzătoare a situaţiei şi a platformei alegerilor şi care ar fi dat conştiinţei publice o expresie sintetică şi o îndrumare unitară şi hotărîtă. Presa noastră încă părea lipsită de înţelegerea deplină a situaţiei. Articolele de agitaţie au fost prea puţine. Amintesc însă un articol frumos şi puternic de imprecaţiune la adresa trădătorilor, scris în tonul biblic şi pe înţelesul poporului, apărut în „Lupta". Aceasta nu va să zică însă că fiecare candidat în parte nu şi-ar fi făcut datoria. D. Goldiş la Rodna a depus o muncă uriaşă, tot astfel au făcut mari sforţări d-nii Maniu, Vlad (mai ales la Caransebeş), Vaida, Lucaci, Şerban, etc. Căderea lor se datoreşte corupţiei şi ilegalităţilor administrative fără pereche, care au pus pe Romîni în afară de lege.

*

Ce-i de făcut? Întrebarea aceasta e azi pe buzele tuturor. Alegerile au lăsat o mare amărăciune şi decepţie în spiritele tuturor. Lumea nădăjduise un progres, un spor de mandate, şi chiar şi pesimiştii au crezut într'o pierdere de două-trei mandate cel mult.

Descurajarea şi amorţeala, care stăpînise înainte de proclamarea activismului parlamentar, ameninţă a covîrşi sufletele mulţimii. A doua zi după alegeri, „Lupta" publică scrisoarea generalului Traian Doda către preşedintele Camerei. Generalul Doda fusese, înainte de proclamarea pasivităţii, ultimul deputat naţional care, cu toată teroarea guvernului, mai reuşise să intre în Cameră. Atunci Doda declără că nu-şi va ocupa locul într'o Cameră aleasă în baza corupţiei şi teroarei. A fost un gest frumos, — dar întrebăm ce rost a avut publicarea acestei scrisori tocmai acuma? Vrea ziarul din Budapesta să preconizeze întoarcerea la pasivitate? Dacă da, atunci publicarea acelei scrisori e o greşală şi dovedeşte încă odată ceia ce spuneam: că presa noastră, de data aceasta însuşi ziarul oficios al clubului, e lipsită de orientare din partea conducătorilor noştri. Întoarcerea la pasivitate ar însemna să privim în tăcere la dizolvarea partidului naţional şi să dăm loc liber formării unui partid romînesc moderat. Guvernul are astăzi vreo 8 deputaţi romîni guvernamentali şi ei pot forma germenul din care va încolţi partidul moderat. Orice aluziune la pasivitate e o încurajare a Romînilor moderaţi, şi ziarul care face astfel de încurajări săvîrşeşte o mare greşeală.

Datoria nostră e de a nu ne lăsa toropiţi de duhul descurajării şi al inerţiei. Descurajarea noastră ar fi legitimă într'un singur caz: dacă s'ar fi dovedit că poporul nu este cu noi şi nu vrea să ştie de politica partidului naţional. Dacă s'ar dovedi cu adevărat că politica aceasta nu are temelie şi nu are rădăcini în conştiinţa poporului, atunci concluzia renunţării ar fi dureroasă, dar inevitabilă. Dacă s'ar dovedi că pătura noastră intelectuală nu mai are trebuinţa idealului naţional şi credinţa în el şi că dorinţa de luptă s'a stins, atunci concluzia aceasta ar fi logică. Dar alegerile acestea ne-au dovedit, cu toate dezastrele lor, încă odată că poporul e cu noi şi că clasa de intelectuali e dornică de ideal şi de luptă pentru acest ideal.

Partidul naţional va *trebui* deci să trăiască mai departe. El va trebui să-şi urmeze înainte lupta şi, dacă actualii lui conducători l-ar dizolva chiar şi ar trece cu toţii în tabăra guvernului, el ar trebui reconstituit. Căci cîtă vreme sînt Romîni în ţara aceasta, cîtă vreme ei mai vorbesc romîneşte, trebuinţile vieţii naţionale, exprimate de programul nostru naţional, vor exista în-

totdeauna şi lupta acestui popor nu poate avea decît două sfîrşituri: sau el se va desnaţionaliza, sau va izbuti prin luptă să-şi cucerească toate atribuţiile vieţii naţionale. Orice altă stare e un provizorat, o fază de pregătire şi trecere spre una din aceste două stări, singure definitive.

Mişcarea noastră naţională, ca orice mişcare, e supusă ritmului de suire şi coborîre al evoluţiei naturale. Ea merge ca linia unei spirale ce pare a se întoarce de unde a plecat, dar la orice întoarcere se găseşte mai înnălţată cu un grad. Sîntem în faza de întoarcere, în faza coborîrii, dar în realitate am progresat şi recăderea actuală pregăteşte un avînt şi mai puternic. Cine are ochi vede pretutindeni pregătindu-se avîntul. Avem un popor mai trezit, mai conştient ca înainte, şi generaţia nouă e o făgăduială bună şi curată. Tineretul e plin de simţire şi de gîndire mai romînească decît înnainte, e plin de neastîmpăr; dorul luptelor viitoare îi arde în vine. Zăresc parcă oştirile viitoare ce se ridică din pămînt, figura conducătorului se desprinde tot mai lămurit, cu sufletul curat şi împătimit de durerile neamului întreg, cu glasul limpede şi îndrăzneţ, şi flamura cea nouă începe a se desface încet din cutele iei. Căderea, în loc de a ne descuraja şi risipi, ne îndîrjeşte hotărîrea, ne înverşunează sufletele şi face să se strîngă rîndurile mai bine. Dezertarea cîtorva suflete slabe este o curăţire şi înnalţă calitatea luptătorilor.

Nu, domnilor trădători, nu, domnilor pasivişti, noi vrem luptă, nu vrem o pace ruşinoasă sau liniştea nelucrării, vrem să ne măsurăm puterile, să ne încordăm muşchii încărcaţi cu energia puterii şi a tinereţii, vrem freamăt de război şi aşteptăm nerăbdători ciocnirea cu vrăjmaşul secular al tuturor părinţilor şi strămoşilor noştri!

Gh. Poenaru

Miscellanea

Literatură „absconsă"

Nu ni se poate imputa că sîntem excluzivişti în aprecierea operelor de artă.

În articolele, în cronicile, în recenziile noastre am lăudat opere de toate şcolile: clasice, realiste, romantice, simboliste, etc.

Unii publicişti s'au arătat chiar nedumeriţi de această abatere dela programul nostru „poporanist", parcă poporanismul ar fi o şcoală literară, şi nu: întăiu o chestie de naţionalizare a literaturii culte, fie ea clasică, romantică ori simbolistă; şi în al doilea rînd o chestie de simpatie artistică, fie artistul simbolist, romantic ori clasic!

Mai ales simbolismul „nostru" a băgat pe mulţi în nedumerire, parcă între simbolism—şcoală literară care, în ultima analiză, vrea suggestia în locul *exprésiei*, suggestia a ceia ce nu se poate exprima—şi între poporanism ar fi o contradicţie!

Există însă la noi un început de literatură,—un ecou întîrziat al unei literaturi străine,—pe care o vom numi „absconsă", cu un cuvînt întrebuinţat în Franţa de înşişi reprezentanţii acestui fel de literatură. Acestei literaturi nu-i putem aduce aplauzele noastre.

Ceia ce caracterizează această literatură „absconsă" este că ea nu poate fi înţeleasă decît de autorul ei şi de cîţiva iniţiaţi.

Scriitorul îşi exprimă stările sufleteşti prin cuvinte şi figuri de stil, care nu sînt înţelese decît de el şi care, deci, nu sînt în stare să evoce în sufletul nostru stările sufleteşti ale poetului.

Închipuiţi-vă un poet, care ar avea particularitatea să „audă colorat". El va traduce sunetele din natură prin culori. El va pricepe perfect ce a spus în propria-i poezie. Şi vor pricepe şi aceia care sufăr de o *identică* „audiţie colorată". Iar dacă poezia e şi simţită puternic, dac senzaţiile de auz sînt puternic şi exact exprimate prin... imaginile de văz corespunzătoare, atunci poezia aceasta va putea face o mare impresie asupra lor.

Dar noi, care nu auzim roş, verde şi indigo? Dar chiar acei care

sufăr de „audiție colorată", dar aud glasul privighetorii *albastru*, și nu *galbăn* ca poetul?

Sau, închipuiți-vă un poet de aceștia „absconși", care ar vedea între lucruri niște raporturi, *nu nouă*, ci imposibile pentru mintea normală omenească? Dacă poetului „clipele" i s'ar părea, cine știe din ce cauză, „triunghiulare"? Și le-ar opune altor clipe din trecut, cînd poetul era fericit, cînd „clipele" erau „romboide"? Sau dacă, făcînd comparații, ne va spune că ochii iubitei sale sînt ca două gîturi de girafă, și mînile ei ca două patrafire? Știm noi, bieți cetitori, ce va să zică clipe triunghiulare și cum sînt mînile ca două patrafire? Poetul poate ști. Cine știe ce asociații bizare de idei l-au condus la aceste comparații? Cine știe ce și cîți termeni intermediari fac legătura între „clipe" și „triunghiulare", între „mîni" și „patrafire"... Dar noi?!

Nu e așa că această poezie,—oricît de frumoasă o fi fiind în *felul ei*, „în sine",—*trece* pe lîngă noi, nu există pentru noi?

Noi nu credem în această poezie. Limba are ca funcțiune transmiterea stărilor sufletești dintr'un suflet în altul. Ea e un instrument, și nu un scop. Dacă s'ar putea face această transmisiune mai ușor prin altceva, prin curenți electrici de pildă, ne-am putea dispensa de dînsa. Avînd această menire, limba va fi cu atît un instrument mai perfect, cu cît își va îndeplini mai ușor, mai repede și mai exact funcțiunea... Idealul, cum s'a zis de-atîtea ori, e să exprimi gîndiri cît mai complexe într'o formă cît mai simplă.

Dealtmintrelea, istoria literaturii întregi, dela Homer până azi, e martoră că nici un scriitor „abscons" n'a trăit. Rămas-a vre-unul,—c'au fost întotdeauna? In lupta pentru traiu, au învins numai scriitorii clari, care pot fi pricepuți în toate vremurile, pentrucă vorbesc tuturor oamenilor.

Aceasta, însă, nu înseamnează *claritate cu orice preț*.

Ceia ce trebue să urmărească poetul, e toată claritatea cîtă comportă subiectul său, sentimentalitatea sa.—Este evident, că unei poezii simboliste,—prin definiție flotantă și vaporoasă, pentrucă vrea mai ales să suggereze,—nu i se poate cere claritatea unui sonet de Hérédia.

Dar această „neclaritate" inerentă poeziei simboliste, neclaritate care, dacă întrece necesitatea, devine primejdioasă,—tocmai ea trebue să facă pe poetul simbolist să se exprime cu toată claritatea cîtă e posibilă, cîtă comportă felul acesta de poezie.—Sînt unia însă, care caută anume să fie cît mai neclari, pentru a fi cît mai... simboliști!

Și e păcat de unii, prin versurile cărora, ca printr-o ceață desfăcută ici și colo, zărești adesea bucăți de cer albastru. D. Tudor Arghezi e unul dintre aceștia.—La d. Minulescu, ceața s-a împrăștiat aproape de tot. Cetitorul are un exemplu chiar în Nr. de față al revistei noastre. Poate că „Romanța Soarelui" nici nu mai e simbolistă. Dar e admirabilă.

Cetind pe d. Maiorescu

Intr'un „*Adaos din 1908*" la studiul d-sale „Literatura romînă și străinătatea" (Critice, ed. Minerva), vorbind de starea actuală a științii romînești, d. Maiorescu amintește printre scrierile care se ocupă cu „elementele fizice ale regiunilor locuite de Romîni" și „interesantele scrieri ale d-lui Mehedinți".

Scrierile acestea ale d-lui Mehedinți despre „elementele fizice ale regiunilor locuite de Romîni", sînt, în adevăr, „interesante", sînt chiar admirabile, dar, ca și industria mare a lui Cațavencu, ele sînt admirabile dar: *nu există!*

In schimb, d. Iorga n'are scrieri. Cînd amintește despre istorici și ajunge la d. Iorga, d. Maiorescu vorbește *numai* de: „comoara de documente, descoperită și pusă la îndămîna publicului de nepilduita sîrguință a d-lui Iorga". Atîta tot: un simplu colector de documente.

Iar d. Radu Rosetti nici nu este amintit.

D. Radu Rosetti, se știe, e „subversiv".

Cu acesată ocazie, am asistat din nou la procesul de formare al unui „intelectual, savant, scriitor" și „idealist".

In numărul trecut al „V. R." am văzut cum a fost intelectualizat și savantizat d. M. Dragomirescu.

Pauline Garcia-Viardot

Divinul Turghenev a revenit la ordinea zilei cu ocazia morții de curînd a D-nei Viardot.

Pauline Garcia-Viardot, sora ilustrei Malibran, a fost o cîntăreață vestită pela jumătatea veacului al XIX-lea.

Paulina Garcia a făcut cunoștință cu Turghenev la 1843, la Petersburg pe cînd marele scriitor avea 25 de ani.

Turghenev o admira pentru surprinzătoarea ei inteligență și pentru talentul ei, el spunea: „geniul". De altmintrelea, și George Sand o numea „le plus beau génie de femme de notre époque"...

Dar Turghenev n'a fost numai admirator, ci și un adorator al ei. Se zice că într'o zi a fost atît de fericit că Paulina i-a trecut batista ei parfumată pe frunte, și l-a plictisit pe Bielinski atît de mult cu expansiunea acestei fericiri, încît criticul s'a supărat și i-a spus că suferă de sadism.

La 1847, Turghenev părăsește Rusia odată cu Paulina, care în acest timp devenise d-na Viardot. De-acum înainte el va colinda Europa, urmărind pe cîntăreață în toate peregrinațiile ei, la Paris, Bruxelles, la Courtavenel în Brie, unde familia Viardot avea o casă, și unde-și scrie unele opere, între alte și o parte din nemuritoarele Povestiri ale unui vînător. Acum, învață și spaniolește, ca să se înțeleagă cu mama și mătușa Paulinei.

Desigur, că pricina pentru care Turghenev şi-a petrecut viaţa în Franţa, a fost şi D-na Viardot. El singur spunea, că ceia ce-l face să stea departe de patrie e D-na Viardot şi fiica lui, pe care încă din 1850 o încredinţase prietenei sale.

La 1864, d-na Viardot se retrage din teatru şi se stabileşte la Baden. Turghenev îşi face, şi el, o casă în această localitate, în vecinătatea prietenilor săi, şi începe să ducă o viaţă cu totul artistică... Ruşii, care au fost întotdeauna geloşi oarecum de străinii care le răpiseră pe marele lor compatriot, pun în circulaţie o mulţime de răutăţi: că Turghenev e un factotum al familiei Viardot, că aduce acasă vînatul Domnului, că poartă prin oraş caetele de muzică ale Doamnei (mai tîrziu vor vorbi de „guvernanta" lui Turghenev!) şi altele. De fapt, Turghenev se găsea foarte bine, familia aceasta îi satisfăcea nevoia de societate, iar talentul muzical al d-nei Viardot era o veşnică desfătare pentru acest mare iubitor al frumosului.

Acolo, la Baden, el scria livrete pentru operetele compuse de d-na Viardot, aranja cuvintele cîntecelor ruseşti, a căror muzică o aranja ea. Asculta pe Gluck şi pe Mozart, favoriţii prietenii sale, căreia Wagner nu-i plăcea,—şi juca uneori piese de teatru. Aşa, se spune că într'un rînd ei au jucat Krakamiche ultimul vrăjitor, cu Turghenev în rolul lui Krakamiche, în faţa regelui şi reginei Prusiei, a marelui duce şi marei ducese de Baden şi a altor alteţe, şi că, cu această ocazie, a ţinut şi un *speech*, în care a imitat, uşor, pe Napoleon III, lucru care a produs mult haz în... asistenţă.

La 1871, după războiu, familia Viardot strămutîndu-se în Franţa, Turghenev a urmat'o. „Şi'n Australia m'aşi duce după dînşii" zicea el. La Paris el stătea la etajul al treilea al unei case, ale cărei etaje de desubt erau locuite de prietenii săi. In curînd îşi cumpărară, în tovărăşie, o vilă la Bougival.

La 1883, Turghenev moare sub ochii d-nei Viardot, care a povestit într'o scrisoare, dată de mult publicităţii, agonia şi moartea bătrînului ei prietin.

După moartea lui Turghenev, d-na Viardot a făcut cunoscute multe din scrisorile primite dela el, scrisori foarte importante prin ştirile ce conţin, prin observaţiile sale pătrunzătoare şi prin stilul său unic. In cartea lui Emile Haumont—Ivan Tourguénef, la vie et l'oeuvre—după care am luat mai toate datele acestea, se citează multe fragmente din aceste scrisori. (Cartea e bogată în date biografice, dar e mediocră în partea ei critică).

Si acum, după 27 ani dela moartea marelui ei prietin Ivan Sergheici, aceia care străbătea odată triumfător Europa, a murit în vrîstă de 90 de ani! Desigur, că acuma vor eşi la iveală multe scrisori ale lui Turghenev, cele mai intime, care vor arunca lumini nouă asupra vieţii şi operei sale. Deocamdată, s'a găsit un roman, care, după titlu, Viaţa de artă, şi după faptul că d-na Viardot a hotărît să nu se publice decît peste 10 ani, desigur că conţine povestirea legăturilor dintre ea şi Turghenev. Din romanul acesta lipseşte o mică parte de pela mijloc. Turghenev, care a zugrăvit episoade din viaţa sa în Prima dragoste, în Asia, în Ape de primăvară, etc., n'a zugrăvit nicăeri „romanul" său cu d-na Viardot, al cărui caracter, pe cît ştim, încă nu e bine definit—şi nici măcar n'a pus în vre-o operă tipul prietenii sale... Ivan Turghenev a fost cel mai delicat scriitor din toate timpurile.

D. Aurel Popovici

D. Aurel Popovici a tipărit o carte, în care insultă „democraţia" mondială în cele 14 idiome ale habsburgicei sale monarhii.

In aceiaşi carte, d. Aurel Popovici dovedeşte că „democraţia" nu există.

Autorul uită însă că, fără existenţa acestei „democraţii" care nu există, d-sa n'ar ţinea un condeiu liber în mînă, ci, iobag ardelean, ar duce nemeşului respectiv găini, ouă, pene de gîscă şi celelalte pocloane, pentru a căror listă cf. Istoria Romînilor de A. D. Xenopol.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

D. Anghel și St. O. Iosif. *Cireșul lui Lucullus.* Minerva, București.

D-nii D. Anghel și St. O Iosif ne-au dovedit că nu știu face decît mici capo d'opere, fie în versuri, fie în proză. Povestirile scurte din volumul de față nu sint compoziții pentru revistă și, deși scrise în fuga condeiului, fără pretenție, aproape fiecare din ele e o operă desăvirșită. In fiecare din ele e o idee, ce se desfășoară în narațiune, alcătuindu-i unitatea organică și dîndu-i valoarea vitală, în acea formă ce nu aparține decît acestor autori.

Ce fin în nuanțe și ce puternic în liniile esențiale e Lucullus! Cite stări sufletești abia atinse de fraza autorilor, cite idei și sentimente nu se ridică în preajma celor trei-patru pagini dela sfirșitul nuvelii! Nu știi ce să admiri mai mult: puterea de evocare a descripțiilor, imaginile prețioase din viziunile viu colorate și poetice, sau măsura și gustul cu care aceste frumuseți sint dăruite cetitorului.

„Și în dimineața aceasta strălucitoare de primăvară, pe cind destinul urzea în umbră rostul atitor măriri și catastrofe, bătrînul alb ca o fantomă, pășind încet printre colonade, după o noapte de orgie se îndrepta sprijinit de o sclavă spre terasa de marmură de unde obișnuia să contempleze priveliștea fără seamăn a orașului etern.

. . . .

„La zgomotul pașilor ce se apropiau, un stol de porumbei, speriat, se'nălță și desfăcu o ghirlandă albă în senin. Un păun își deschise coada ca un evantaliu și peri în umbră. O mierlă aruncă un tril de flaut. Departe, Roma vuia de pulsația vieții care nu cunoaște astimpăr"...

Dar ar trebui să citez până la sfirșit toate acele descripții scurte, deschizind însă perspective nesfirșite asupra Romei și sufletului bătrînului ce fusese una din gloriile ei, pentruca cineva să-și poată închipui toată fineța și nobleța morală a încheerii. Cetitorul e recunoscător poeților că și-au ales cadrul celor două mai desăvirșite dintre aceste mici capo d'opere, „Cireșul lui Lucullus" și „Răsplata lui Criton", în lumea senină a antichității.

„Trandafirii roșii" sint scriși intr'o formă deosebită, de o naivitate voită, cu stingăciile pline de grație ale artistului rafinat, care a pătruns tot farmecul și poezia legendei și a respectat *frescheța* și noutatea simțimintelor, spontaneitatea lipsită de orice meșteșug a acestor

plăsmuiri ale unei imaginații primitive, dar pline de viață.

Pețitorii Amfitritei sint una din acele scăpărări scinteetoare ale fantaziei lui A. Mirea, din care s'a născut și „Regina Mab". Iar „Spovedaniile" sint note pline de interes, cugetări subtile, imagini prețioase, o vie și neîntreruptă improvizare a unui spirit ce pare a nu-și cunoaște singur bogățiile.

*

I. A. Rădulescu-Pogoneanu. *Studii: Cîteva pagini din tinereța lui Eminescu.—Kant și Eminescu. Traducerea „Criticii rațiunii pure".—Pregătirea lui Eminescu pentru o catedră de Filozofie la Universitatea din Iași.—O traducere în franțuzește a pastelurilor lui Alexandri.—Activitatea pedagogică a lui A. Odobescu.—Poeziile lui Cerna.—Profesorul Maiorescu.*

Sub numele de Studii, d. Rădulescu-Pogoneanu publică o serie de articole ce au apărut în Convorbiri Literare. Dintre aceste, cele mai interesante sint desigur cele relative la Eminescu, atit pentrucă sint privitoare la marele nostru poet, cit și prin metoda pe care autorul o aplică pentru reconstituirea citorva clipe foarte interesante din viața poetului și răbdarea și sagacitatea cu care caută să degajeze unele note din personalitatea sa, puțin cunoscute de marele public, precizind unele condițiuni ale vieții sale și sub influența căror lecturi și studii a început a se dezvolta această originală personalitate. In articolul „Citeva pagini din tinereța lui Eminescu" e vorba de conflictul dintre Eminescu și societatea „Romînia Jună" a studenților romîni. Acest conflict este urmarea trecerii lui Eminescu dela „naționaliști" la societatea „Junimea", căci și aici ajunsese ecoul luptelor dintre fruntașii culturii romîne de pe vremuri. Eminescu era cunoscut ca părtaș al „cosmopoliților", prin discuțiile sale cu studenții și mai ales cu prilejul serbării dela mănăstirea „Putna", întru pomenirea lui Ștefan cel Mare, cînd Eminescu se arătase pe față partizan al Junimii. Fiind în comitetul central din Viena, pentru pregătirea acelei serbări, dimpreună cu d. Slavici, aleseră ca judecători ai diferitelor proecte de „cuvîntare festivă" pe d-nii Maiorescu, J. Negruzzi și Pogor, ceia ce stirni o adevărată furtună, și Eminescu dimpreună cu d. Slavici fură nevoiți a părăsi comitetul „Romîniei June" (1871). Analizind acele cîteva pagini în care e povestit faptul și sînt expuse vederile poetului în această epocă a vieții sale, autorul scoate în relief multe din trăsăturile caracteristice ce vor alcătui personalitatea cea mai puternică și mai originală din toată mișcarea noastră culturală.

In stilul său natural, limpede și fără podoabe, cu multă conștiințiozitate și metodă, d. Rădulescu-Pogoneanu face să reiasă fizionomia serioasă a tînărului de 21 de ani, care păstrează o așa seninătate în mijlocul unei controverse violentă și plină de patimă, atita obiectivitate în replică la atacurile nedrepte și de multe ori injurioase ale adversarilor. El reapare încă dela începutul vieții aceia ce a fost și a rămas până la sfirșitul vieții sale: un om stăpînit de un puternic și luminat sentiment național. Trecerea sa dela „naționalism" la „Junimea" nu a fost decît o urmare a dezvoltării logice a personalității sale, o urmare a maturității cugetării sale și a dezvoltării judecății sale critice. In fond el rămîne ceia ce a fost dela început, un naționalist sincer și convins, cum trebuia să fie omul care a cunoscut profund cele două manifestări concrete ale vieții sufletești ale unui popor: *istoria* și *limba*, așa cum trebuia să fie omul care a cunoscut mai de aproape și prin el însuși, pentrucă a trăit în ele, toate țările romînești. Aceasta a făcut din el acel jurnalist fără pereche în istoria presei noastre, ce știa să pue peste patimile

mici și interesele trecătoare ale luptelor politice, problemele cele mai însemnate ale culturii noastre, și tot aceasta a dat limbii sale „atita energie acumulată, atita adincime și atita frumuseță fermecătoare, atita claritate splendidă și plastică". El nu a fost numai un cugetător și o personalitate puternică și originală, ci a și primit o pregătire temeinică pentru a-și dezvolta această fericită organizare firească: pe de o parte, studiul adincit și amănunțit al istoriei și limbii, pe de alta, o bogată cultură filozofică în genere și studiul filozofiei lui Kant în specie, pe care și întreprinde să-l traducă în opera sa cea mai desăvirșită: „Critica rațiunii pure". Influența aceasta a lui Kant asupra lui Eminescu, noțiunile pe care le-a luat din ea, cugetările repezi ce i le împrumută în unele concluziuni sau de care se servește ca centru de reflexiune pentru subiectele sale proprii, toate acestea sunt puse în evidență cu multă claritate și iscusință de d. Rădulescu-Pogoneanu, atit în articolul său „O corespondență între Eminescu și d. Maiorescu", cit și în articolul „Kant și Eminescu".—Traducerea „Criticii rațiunii pure", o face Eminescu în vederea pregătirii sale pentru profesorat. Interesante sint toate observațiile pe care d. Rădulescu-Pogoneanu le face asupra limbii din traducerea lui Eminescu, reconstituind munca intelectuală a poetului pentru a traduce pe Kant în limba noastră încă așa de puțin adaptată pe atunci cugetării filozofice moderne și arătind importanța pe care a avut-o această traducere, ca o pregătire, care, zice d-sa, „l-a săltat pe nesimțite la acea ideală frumuseță a propriei sale cugetări".—Din aceste articole, cit și din articolul „Activitatea pedagogică a lui A. Odobescu", se poate observa metoda d-lui Rădulescu-Pogoneanu, despre care am pomenit la începutul recenziei. Domnia-sa reconstituește cu răbdare și pricepere, din documentele ce le are la îndămînă, fizionomia sufletească a personagiului, în legătură cu mediul, pe care-l evocă în citeva trăsături destul de caracteristice pentru a-l reînvia. Apoi, în această fizionomie, destul de complect și viu redată, scoate în relief nota nouă pe care vrea să o redee, obiectul studiului său. Astfel, activitatea pedagogică a lui Alexandru Odobescu se armonizează cu toate celelalte caractere ale personalității sale, înfățișindu-se totuși într'o lumină nouă.

I. S.

***

H. Sudermann. *Stane de piatră*, piesă în 4 acte, tradusă de E. D. Fagure, editura „Bibliotecii pentru toți".

E cunoscută din vechime influența hotăritoare a funcțiunilor digestive asupra sufletului. Scriitorul acestor rînduri a observat la el însuși o altă formă a acestei relațiuni. Anume, avind, din pricina nervosității, stomahul foarte acid, nu pot mistui decit alimentele simple și sănătoase; mîncările *picante* mă îmbolnăvesc. Aceiași dietă o țin mai ades și'n privința hranei sufletești: fiind nu arare-ori chinuit de proprii mei nervi, nu suport de fel literatura *picantă*, ci numai și numai cărțile sănătoase și odihnitoare.

Iată dece am avut o adevărată mulțumire sufletească asistind la reprezentarea *Stanei de piatră*, de către compania dramatică a d-lui Davila; am admirat jocul sigur, plin de avit, al actorilor principali, ansamblul desăvirșit al trupei, datorit priceperii și dragostii de teatru a directorului, talentul surprinzător cu care acesta din urmă a redat, cu cele mai simple și discrete mijloace, fireasca bunătate și toleranță a bătrînului Zarnke;—și m'am bucurat că sănătoasa piesă a lui Sudermann mi-a dat prilej să cunosc calitățile scenice ale d-lui Davila: să fi avut d-sa în repertoriu numai *Puhoiul*, *Mugurel*, *Măgarul lui Buridan* și celelalte *Rokforturi*, m'ași fi lipsit cu siguranță... de frica unei gastrite morale. Așa, am urmărit tot timpul cu mare încordare desfășurarea dramei în mediul însuflețit al șantierului; am resimțit compătimire adîncă pentru nenorocirea nemeritată a pușcăriașului Biegler; am tremurat de indignare contra egoismului și lașității lui Göttlingk; am fost înduioșat de fireasca toleranță și iubire de oameni a bătrînului Zarneke; am ris de glumele de *pince-sans-rire* și filozofia umoristică a mucalitului spărgător Struve; în sfirșit, am admirat sufletul generos și plin de curaj al Laurei, care ajutind lui Biegler să-și recucerească un loc în societate, își întemeiază în acelaș timp, fără a-și da da seamă, propria ei fericire.

In cursul celor patru acte nu m'am putut reculege un singur moment, pentru a judeca piesa în calitate de critic; eram tot timpul simplu spectator, captivat de acțiunea dramei, care fără a lîncezi un singur moment, crește gradat după toate regulele artei și-i condusă de autor cu mînă sigură spre desnodămîntul liberator.

Ce-i drept, mai eram și foarte recunoscător autorului, în fundul sufletului meu, de faptul că desfășoară gama întreagă a sentimentelor omenești, într'un mediu popular, și ne face să vedem, că nu altfel bate inima sub bluza lucrătorului, decit sub haina mai fină a celor sus puși...—findcă de! orice s'ar zice *sîngele apă nu se face*; „primul amor" rămîne'n veci săpat în adincurile inconștiente ale minței noastre...

*

Am citit acuma *Stane de piatră* în „Biblioteca pentru toți" și trebue să mărturisesc că admirația mea a mai scăzut puțin... Tema—reabilitarea osinditului—e departe de a fi originală; Biegler seamănă chiar binișor cu eroul din *Moartea civilă* a lui Giacometti; ecouri din *Vinovat* de R. Voss, din *Mizerabilii* lui Victor Hugo, și din alte opere literare, se trezesc în mintea cititorului. Caracterele nu sint nici ele prea originale, observate fiind *avec le gros bon sens*, și iarăși, nu sint lipsite de reminiscențe literare. Psihologia lor e de tot simplă, cum de altfel e firesc poate, la niște oameni *obicinuiți*, care în ei nu ascund nimic ci arată totul în afară. Piesa pare fabricată în cabinetul de lucru, din materialul deja întrebuințat în alte lucrări și după niște procedee inventate adineauri, în focul activității cu adevărat creatoare; ea are în vedere un *public popular*.

Da, asta este. Așternind acest cuvint, îmi apare deodată ideia generatrice în jurul căreia se coordonează toate însușirile dramei lui Sudermann.

Reabilitarea osinditului este o temă populară prin excelență; a întrebuințat-o Victor Hugo în *Mizerabilii*—dacă nu mă'nșel,—prima lucrare literară în secolul trecut, care prin tendinți, factură și concepție despre viață, are'n vedere un public popular. Omul din popor este prin firea lucrurilor mai energic, mai impulsiv, mai puțin înfrînat de idei abstracte și deci mai expus a cădea'n ispită, asistind la o dramă ca *Stane de piatră* și auzind povestite de Biegler împrejurările crimei sale pasionale—e aproape fizicește provocat de gazdă, o femee sensuală și îndrăzneață, și apoi surprins și atacat de bărbatul ei—el își va spune desigur: „o atare *nenorocire* mi s'ar putea întimpla și mie". Nenorocire—căci o putere străină, neînvinsă, trece ca o vijelie prin viața omului, și o lasă pustiită!...

Și nu altfel va judeca femeia din popor nenorocirea Laurei, sedusă de Götlingk și părăsită împreună cu copilul ei...

O altă idee fundamentală a dramei este idealizarea muncii manuale. Printr'un rest de considerație pentru prejudecățile albăstrimii, Sudermann alege

meseria de pietrar, care se'nvecinează cu sculptura. De fapt, e oare greu de înţeles că timplarul, cismarul său ori-care alt meşteşugar, găseşte în meseria sa aceleaşi mulţumiri sufleteşti şi acelaşi isvor de demnitate socială, ca negustorul, militarul, profesorul sau artistul?... Meseriile nu le-au cultivat şi le cultivă, chiar capetele 'ncoronate?..

Biegler e fericit c'a fost angajat la şantier ca păzitor de noapte: „Numai, „pe şantier să fiu - numai să aud cum „tae dalta—numai s'o aud, barem de „de departe".

Uneori „povesteşte el apoi Laurei, „umblu printre blocuri şi le mîngii, „cînd pe unul cînd pe altul, şi-mi zic: „cine o să te cioplească pe tine, ferice de el"...şi nici nu se poate stăpîni de a nu lucra pe ascuns la ele.

Iar cînd află că pietrarii s'au vorbit să ceară patronului angajarea lui ca pietrar, îşi pierde cumpătul:

„Pietrarii vor? vor pietrarii—Doam„ne, Doamne, Doamne... Dacă aşi pu„tea să iau din nou dalta'n mînă!... „Să-mi pun iarăşi şorţul albastru (îi „vine rău, se aşează pe un bloc: în „taină, încet, cu frică) Vreau să-ţi în„încredinţez ceva, d-ră Lauro. Dar— „(pune degetele pe buze) am avut „uneori aşa accese, cînd eram acolo „(se şterge de sudoare pe frunte) Se „întîmplă adesea... Spune, eşti sigură „d-ta că ai spus adinioară—că pietra„rii vor—mîine la bătrinul? (germanism „—aviz traducătorului)... Totdeauna am „fost lucrător bun. Am avut două pre„mii—şi odată înnaintea întregei corpo„raţii, am primit felicitări publice. A„junsesem să fac şi economii. Cîştigam „până la opt mărci cincizeci pe zi. „Mă pricep şi la lucrul granitului, pro„filuri şi tot... Granitul, ştii, e cel mai „tare. Şi cu toate astea sint momente „cînd ţi se pare că e piftie—aşa îţi „scapă pe sub mînă. Cu dalta nici nu „merge—trebue să... trebue să... (trans„portat de bucurie). Pietrarii vor să lu„creze cu mi...(cade rizînd şi sughiţînd „pe bancă, faţa spre zid) cu mine, cu „mine!"

Faţă de simplii lucrători, pietrarii formează o clasă superioară; deasupra lor vin sculptorii, apoi contramaistrul —erarhie de o rigiditate adevărat nemţească, care-l aduce la disperare pe bietul Struve...

Un tip şi acesta! Spărgător vestit, „a suferit cinci condamnaţiuni (osînde „condamnări — d-le traducător!) dis„c are două la muncă silnică. Şi cu „toate acestea e bun ca pîinea caldă. „Cînd au făcut pietrarii dăunăzi co„lectă pentru Emil ăla care e bolnav „de piept, deşi el ca simplu lucrător „n'avea nici un amestec cu dînşii, a „pus pe masă, scurt, tot cîştigul lui pe „o săptămînă".

Şi poate iarăşi, nu fără intenţiunea de a plăcea publicului popular, a creiat autorul pe Maria, fiica meşterului pietrar Zarncke, gheboasă, şi deci nenorocită, cu toată averea şi poziţiunea ei socială.

Cînd Laura i se plînge de *ruşinea* ei, Maria-i răspunde:

„Ruşine! Ce e ruşinea?... Trupul „nostru e un templu şi a naşte e un „lucru dela Dumnezeu... Numai cînd „templul e rău clădit, atunci e rău... „Vine primăvara, şi mierla îşi face „cuibul..."

Ea se stinge cu'ncetul din sete de dragoste...

Şi chiar procedeul de a întrebuinţa puterea fizică şi curajul, ca factor hotăritor în deslegarea intrigei, concordă perfect cu mediul întregii drame...

*

Nota democratică se poate urmări în toate operele lui Sudermann.

In *Magda*, el osîndeşte prejudecăţile rigide ale vechei nobleţe germane, apărînd sentimentele adevărat omeneşti în contra convenţiunilor sociale. In *Sfîrşitul Sodomei*, biciueşte corupţia marei burghezii, care primind în sînul ei pe intelectualul idealist, îl conrupe, secindu-i şi isvoarele de inspiraţie. In *Trăiască viaţa*, el ne zugrăveşte putrezieiunea cercurilor politice conducătoare, cărora le opune figura austeră, cu adevărat stoică, a agitatorului social-democrat.

In *Onoarea* vedem cangrena morală a marei burghezii contaminînd moravurile, aşa de patriarhale încă, ale burgheziei mici. Iar acum, în *Stane de piatră*, Sudermann ne arată sentimente cu adevărat nobile: onoarea, generositatea, iubirea sinceră, dragostea de muncă în suflete de meseriaşi şi lucrători.

Consecvenţa aceasta a întregei lui vieţi îl ridică mult deasupra lui Hauptman, care îndată ce-a ajuns s'a apucat de romantisme ca să facă frumos la curoane.

Aşa cum este drama *Stane de piatră*, cu însemnate calităţi scenice, cu nu prea mare originalitate dar şi fără cusururi literare, sănă'oasă, morală, odihnitoare, ea figurează cu cinste în repertoriul teatrului modern.

X. Y.

***

Ioan Agîrbiceanu. *Două iubiri.* 1910. Tipografia Neamului Românesc, Vălenii de Munte.

In acest volum de povestiri, mai mult ca în cele anterioare, d. Agîrbiceanu ne apare ca un adevărat scriitor, care într'o formă stingace şi primitivă redă adeseori, c'o uimitoare putere de viaţă, icoane şi tablouri din lumea satelor ardelene. In cadrul acestei lumi, prea îngust pentru unii, despreţuit de alţii, d-sa simte şi înţelege, cu puterea de simpatie vie şi caldă a unui suflet bogat, luptele lăuntrice, bucuriile şi suferinţele, caşi tragediile tainice care sbuciumă cele mai umile existenţi. In cele mai bune povestiri ale sale, găsim, îmbinate în chip fericit, viziunea ageră, puternică, a obiectelor şi manifestărilor exterioare ale caracterelor, cu intuiţia adîncă a psihologului care izbuteşte să prindă uneori, în formele artei, sentimente etern omeneşti. Povestiri mici ca *Fefeleaga* sau *Fierarul Petrea* sint pînze vii şi expresive, care ne mişcă intens, rămînînd cu putere întipărite în imaginaţia noastră. In cea dintăi mai ales, figura chinuită a sărmanii femei, viaţa ei de devotament şi de muncă, legătura ei sufletească cu bietul animal, tăria ei în faţa suferinţii, lasă în sufletul nostru o impresie de măreţie simplă şi gravă, care-mi aduce aminte de unele povestiri ale lui Tolstoi. In cea de a doua, cu ce intensitate de viaţă e zugrăvită covăcia afumată a fierarului, în care răsună muzica aspră a ciocanelor, şi cu ce adevăr sufletesc sint evocate instinctele atavice ale rasei! In povestirele sale mai întinse, d. Agîrbiceanu ne descrie chipuri din pătura cultă a satelor şi mai ales preoţi. Eroii acestor povestiri ne impresionează prin sănătatea lor sufletească, prin idealismul lor curat, prin energia lor morală. Rareori întîlnim printre ei suflete slabe, care cad doborîte de puterea fatală a pasiunilor sau se lasă răpite de valul împrejurărilor.

Caracterele zugrăvite cu dragoste, de scriitorul ardelean, sint suflete sincere, naive, dar tari şi neşovăitoare, pe care furtunile vieţii nu le îndoae, nici nu le pleacă, ci le oţeleşte pentru noi lupte. Poate fi Dan, fiul părintelui Iancu din neamul Munteniştilor, robit câtva timp de ochii frumoşi ai Ellei şi atras de puterea lor într'o lume străină; dragostea lui de părinţi şi mai ales sentimentele sale de datorie faţă de neamul său apăsat înving în cele din urmă iubirea. Părintele Gheorghe Pîrvu duce o luptă îndîrjită pentru a ridica sufletele şi avutul poporănilor săi, şi singur le apără drepturile împotriva stăpînirii vitrege. Lovit de cei puternici în avutul său şi al familiei, neînţeles uneori de cei pentru care luptă,

singerind în sufletul său închis și nepotolit, nimic nu-l poate opri din cale, până la ajungerea țelului. Moș Viron își poartă bătrinețele cu seninătate, îmbărbătînd pe preoții tineri, rizînd de cei pe care-i înspăimîntă greutățile vremii. Un idealism moral, curat și înălțător, însuflețește pe acești oameni întregi, care string la pieptul lor un neam necăjit, și, după vorbele preotului Gheorghe Pîrvu: „mila lor pentru popor e mila care ajută, care muncește, nu mila care aduce lacrimi în ochi și după aceia uită“.

Dar rarele și alesele însușiri de scriitor ale d-lui Agîrbiceanu nu ne pot face să trecem cu vederea defectele atît de vizibile ale operei sale. D-sa e un scriitor foarte inegal, și trebue să recunoaștem că puține din aceste povestiri satisfac, în totul, condițiile artei desăvîrșite. In cele mai multe, găsim, alături de pagini puternice, altele slabe, unele nedemne chiar de autorul lor, pagini scrise repede, cu negligență, în orice caz fără scrupuloasa conștiințiozitate a artistului adevărat.

Și particularitățile dialectale ale limbii, stîngăcia și neîndemânarea compoziției, cugetările uneori atît de naive ale autorului, le suportăm mai ușor decît situațiile false, desnodămintele melodramatice și mai ales reproducerile prea exacte și minuțioase a realității, reproduceri care de cele mai multe ori nu aduc nici o lumină asupra vieții sufletești. Nădăjduim că în viitor d. Agîrbiceanu, lărgindu-și orizontul său cultural, va deveni mai circumspect, mai dificil față de sine însuși, și vom putea atunci admira fără de rezerve talentul său puternic și original.

O. B.

***

I. Tanoviceanu. *Marele Spătar Ilie Țifescu și omorîrea lui Miron și Velișco Costin.* București, Academia Romînă, 1910, 1 broș. in 4 de 38 p., prețul 50 bani.

Dupăce stabilește genealogia boerului Ilie Țifescu, D. T. arată cauzele omorîrii Costineștilor.

Intre Ilie Țifescu, boer de neam, și hatmanul Lupu Bogdan, ginerele lui Cantemir Vodă, se naște o vrăjmășie din cauza unei moșteniri de moșii. Lupu Bogdan căuta, prin tot felul de șicane, să sărăcească pe Ilie Țifescu, vistiernic. (Pe acea vreme vistierul răspundea cu averea sa de încasarea veniturilor, deoarece țara era săracă).

Văzîndu-se persecutat și amenințat să rămie sărac, Ilie Țifescu profită de o împrejurare pentru a se pune bine cu Cantemir Vodă. In adevăr în a. 1691, cu ocazia unei nunți, mai mulți boeri s-aŭ înțeles să răstoarne din domnie pe Cantemir Vodă, cu ajutorul lui Brîncovanu, vrăjmașul Cantemireștilor, și să pue în locul lui pe Velișco Vornicul.

Ilie Țifescu denunță pe conspiratori.

Cantemir trimese imediat oameni de ai lui, care prinse pe o parte dintre ei, între care și pe Velișco. Acesta fu bătut de Cantemir cu buzduganul și închis într-un beciŭ. Ba, îndemnat de Cupărești, vrăjmași ai Costineștilor, Cantemir puse chiar de-l ucise. Supt îndemnul acelorași vrăjmași, Cantemir ucise apoi și Miron.

Pricinile, pentru care boerii conspirase pentru a răsturna pe Cantemir, eraŭ mai multe. Intre altele, Cantemir-Vodă înțelegea să cîrmuiască țara așa cum vroia el, iar nu cum voiaŭ boerii. Cantemir, ridicat din țărănime, ținea mai mult cu norodul decît cu boerimea.

Pe de altă parte Cantemir „carte nu știa, ce numai iscălitura învățase de o făcea“, iar boerii mari depe vremea lui eraŭ toți mai mult saŭ mai puțin cărturari, așa că aceștia își băteaŭ joc de neștiința lui. Cei care-și băteaŭ joc mai mult de Cantemir eraŭ tocmai frații Miron și Velișco Costin. Un cronicar al timpului scrie următoarele rîn-

duri despre Velișco: „Spun de Velișco că ar fi stat de multe ori împotriva voroavei lui Cantemir Vodă, îi aŭ fost zicînd că omul care nu știe carte este un dobitoc, adecă unde nu știa carte Cantemir Vodă, și altele multe care nu se cădea să răspundă, fiindu-i stăpîn“.

Din astfel de cauze boerii căutaŭ să scoată din Domnie pe Cantemir, și în locul lui să pue pe Velișco Vornicul.

Din cauza intenției de a-l răsturna, apoi din aceia că Velișco lua mită, judeca strîmb și necinstea pe Domn, ponegrindu-l că i-ar fi poruncit să judece pe nedrept, Cantemir era foarte înverșunat încontra lui Velișco.

Costineștii aŭ fost uciși în Decembre 1691. Atît Cantemir Vodă omorîtorul cît și Ilie Țifescu delatorul aŭ regretat fapta lor.

„Cantemir Vodă—spune Neculcea—după aceia mult s-aŭ căit ce aŭ făcut și de multe ori plîngea între toată boerimea și blăstăma pe cine l-aŭ îndemnat de aŭ greșit de i-aŭ tăiat“; iar pentru mîntuirea sufletului săŭ chinuit de păcat, Ilie Țifescu zidi mănăstirea Răchitoasa, pe care o înzestră cu toată averea lui.

G. P.

***

Gabriel Hanotaux. *La Démocratie et le Travail.* 1. vol. de 264 p.; prețul 3,50 lei. Paris, Flammarion 1910.

Partizanii soluțiilor extreme numesc de obiceiŭ politiciani fricoși pe cei ce propagă armonia între clase și voesc ca toate conflictele să se dezlege înăuntrul statului actual, pe care-l cred ei arbitrul și protectorul natural al tuturor intereselor.—Asemenea fricoși sînt mulți și printre ei, unul e și d. Hanotaux, autorul studiului ce ni propunem să-l trecem în revistă; pe el nu-l sparie nici sindicalismul, care a grupat sub steagul său cîteva sute de mii de uvrieri și se ridică amenințător în fața statului burghez și nici nu se teme de forma violentă a conflictelor economice și sociale din Franța de azi; le consideră ca o criză trecătoare și necesară adaptării democrației moderne la vechea societate.—De aceia nici ținta seriilor de studii, grupate sub titlul de mai sus, nu e de a da o soluțiune definitivă și tranșantă chestiilor dela ordinea zilei din țara sa, ci, convins de necesitatea răului în societatea omenească, caută să îndemne pe oameni să se suporte, „să combată greșala ce face pe fiecare să creadă că interesul său e buricul lumii, și că numai el are adevărul; să contribue, prin observații imparțiale, la crearea societății apropiate; să împedice, de e cu putință, evenimente prea absurde și să sugereze cîteva expediente rezonabile, deși vremelnice..“. E un moderat, un optimist, dacă voiți, dar lipsit de naivitate. Cu această dispoziție sufletească, atacă și discută într'un stil ușor și cu o ironie admirabil de fină uneori, chestia uvrierilor, a patronilor, a micilor patroni, sindicatul și sindicalismul, tactica uvrieră, patronul și uvrierul, chestia consumatorilor, chestiile rurale, căci și Franța își are chestia sa agrară, etc. Dacă lucrătorii se organizează în sindicate, cu atît mai bine; prin asta ei realizează un progres în organizarea muncii, întrucît sindicalismul tinde să devină un instrument practic de îmbunătățire materială și morală pentru masele uvriere.— Contractul colectiv de muncă, corectat de responsabilitate, va da rezultate admirabile în această direcție, cu condiția ca lucrătorii să se deprindă a vedea în patron, inițiatorul și conducătorul oricărei întreprinderi, un colaborator *necesar* în producerea bogăției și nu un dușman. Idealul său este deci un individualism corectat de solidaritatea socială.

De altmintrelea revoluția, sub forma de grevă generală, visată de conducătorii actuali ai sindicatelor, e un mit, o legendă irealizabilă, căci va avea un dușman ireductibil în *opinia publică* a acestei democrații care cuprinde în-

treg poporul și nu numai o anumită parte, și care nu se poate distruge...“ „opinia este expresiunea nu numai a intereselor, dar și a sentimentelor și a aspirațiunilor tuturor“. Această *opinie* simte că societatea sindicalistă ar fi mai rea în absolutismul funcționarilor săi decît toate societățile trecute. D. Hanotaux își îndreaptă speranța în altă parte.—Din zgomotul rivalităților individuale și corporative din zilele noastre el crede că vede degajîndu-se opera timpului modern, organizarea Democrației. — Această democrație, bazată pe *număr* și complectată în mod fatal și inevitabil de o dreaptă apreciere a *meritului*, a *inteligenții*, ce dă *autoritate* și corijă, sau mai bine dirijează *numărul*, va avea un ideal nou: *munca*, muncă fizica și intelectuală. Disprețul pentru muncă, moștenire dela societatea ce moare, va trebui să dispară; munca nu e o pedeapsă, o ispășire a greșelei lui Adam, ea este ceva necesar corpului nostru, „un ritm, o pulsație, o cadență ce perfecționează armonia vitală“.

Munca va fi deci legea democrației, idealul și credința ei cea nouă. Căci, legea muncii este o forță moralizătoare, adaptată veacurilor moderne, pentrucă ea este democratică și egalitară. Dacă obiceiurile noastre familiare, școlare, sociale, s'ar transforma în sensul reabilitării muncii, cele mai multe greutăți ar fi înlăturate“. Lucrătorul nu se plînge că muncește, ci că nu lucrează toți; dacă n'ar fi clase leneșe, chestia socială ar fi rezolvită.

Am căutat să pun în evidență două sau trei idei, din multele pe care le împrăștie cu profuziune autorul dealungul volumului și lăsăm lectorului plăcerea de a citi întregul studiu și în special paginele asupra rolului și influenții muncii, de o adevărată inspirație, pe care regretăm că nu le-am putut cita în întregime.

M. J.

***

H. Poincaré. *Savants et Ecrivains.* Paris 1910. 3 fr. 50.

E o colecție de notițe biografice și cuvîntări ocazionale ale marelui matematician, vechiu membru al Institutului, ales acum de curînd la Academie pentru meritele sale *literare*. Intr'o admirabilă introducere, autorul caută să desprindă cîteva trăsături caracteristice tuturor savanților despre care ne va vorbi:

„Toți sînt oameni muncitori. Oricît de bine ai fi înzestrat, nu poți face nimic de seamă fără muncă“.

Nu toți savanții au însă acelaș fel de a munci: unii lucrează în mod regulat, înaintînd pe fie-care zi cu un pas; alții dau asalturi furioase greutăților ce li se pun în cale, neavînd răbdarea să lase învingerea lor pe seama timpului.

Pasiunea savantului, ne spune Poincaré, comparînd-o cu credința religioasă, nu provine din nevoia de siguranță a ortodoxului; ea seamănă mai mult cu credința neliniștită a ereticului, care cercetează mereu și nu e nici odată satisfăcut; făcîndu-ne să întrevedem un ideal, ea ne dă convingerea că fără a-l putea atinge vreodată, sforțările noastre de a ne apropia de el nu vor rămîne sterpe.

Toți savanții adevărați sînt modești: „Cînd te măsori cu un ideal ceva mai înalt, e firesc să te găsești mic.“

Cea mai mare parte d'intr'înșii rămîn tineri la suflet până la adînci bătrînețe; chiar naivitatea lor proverbială e un semn de tinerețe. Un exemplu frumos, în această privință, îl găsim în biografia lui Lord Kelwin, care schimbîndu-și la bătrînețe ideile asupra unor fenomene fizice, nu a putut fi urmat în această evoluție de proprii săi discipoli: erau mai puțin tineri decît dînsul.

„Savanții ar trebui să fie indiferenți în ce privește gloria“ spune autorul, ocupîndu-se și de defectele lor. Ce este satisfacția de a da numele tău unei descoperiri, față de bucuria de a fi privit o clipă adevărul în față? N'ar trebui să-și spue ei că, în definitiv, lumea e tot așa de recunoscătoare inventatorului anonim al roții sau al focului, cași cum ar cunoaște silabele numelui lui!

Cela ce permite să judeci mai cu seamă caracterul unui savant ajuns, este purtarea sa față de cei tineri. „Văd ei într'înșii niște rivali în perspectivă, care îi vor eclipsa poate în amintirea oamenilor? Le arată numai o bună voință provizorie, care se va alarma față de succese prea repezi sau prea strălucite? Sau din contra, îi consideră ca pe niște viitori camarazi de oaste, cărora le vor trece lozinca, cînd se vor retrage din luptă; ca niște colaboratori la opera cea mare, destinată dinainte a nu fi terminată nici odată!“

Pe lingă biografiile a o mulțime de matematiciani, astronomi și fizicianiCurie, Halphen, Tisserand, Faye, Lord Kelwin, Weierstrass, Loewy, etc—volumul cuprinde și discursul de recepție al lui Poincaré, la Academia Franceză, tratînd despre predecesorul său, Sully Prudhomme.

Analiza fină a operii acestui poet, va convinge desigur pe literații noștri, cărora le va cădea cartea în mînă, că a fi matematician, chiar mare matematician, nu înseamnă a fi necesarmente lipsit de simțul poeziei și de talent literar. Iar noi, ceștialalți de la științe, vom cugeta poate că ar fi bine dacă am cultiva ceva mai mult literile, pentru ca multe din cite se scriu la noi, fie în domeniul științii pure, dar mai cu seamă în al celei vulgarizate, să nu fi atît de neatrăgătoare, tocmai din pricina asperității stilului... Imi aduc aminte de un fost coleg de la facultatea de matematici, azi profesor secundar și autor, care își făcea un titlu de glorie față de cine voia să-l asculte, că n'a citit în viața lui nici un roman.

M. S.

***

J. de Morgan. *Les premières civilisations.* Etudes sur la Préhistoire et l'Histoire jusqu'à la fin de l'Empire macédonien. Paris. Ernest Leroux. Prix 15 francs.

E lucrarea unui savant și se adresează, dacă nu excluziv specialiștilor, în orice caz însă numai celor ce au deja suficiente cunoștinți în domeniul geologiei, filologiei, arheologiei, geografiei și a tuturor celorlalte științi ajutătoare istoriei.

Autorul, cercetător în curs de mulți ani al rămășiților civilizațiilor din Egipt, Persia, Caucaz, etc., și șef al mai multor misiuni științifice, prin diferite ținuturi ale Asiei, e omul faptelor, al expunerii aride și condensate.

Astfel, cetitorul puțin familiarizat cu expunerile savante, concise, încărcate de fapte, întrerupte mereu de citații și de note, va urmări cu greu cele 500 de pagini, format mare, în care autorul dezvălue mersul civilizației omenești dela prima apariție sigură a omului până la sfîrșitul imperiului macedonean. Mai mult. Autorul presupune pe cititor stăpîn pe cele mai nouă teorii geologice, pe împărțirile epocilor și pe terminologie, cum și pe succesiunea florei și faunei; îl socoate în curent cu discuțiile ce au avut loc, în domeniul preistoriei, în ultima jumătate de veac și cu cele din urmă date ale preistoriei; îl crede familiarizat cel puțin cu metoadele și cu elementele principale ale filologiei comparate și ale linguisticei, și îi cere bogate cunoștinți de geografie modernă și chiar veche.

Așa că, întrebuințîndu-se necontenit în această lucrare terminologia și datele chiar cele mai puține obișnuite, ale știinților notate mai sus, cetitorul care nu-i stăpîn pe ele, adesea nu va putea urmări și înțelege bine expunerile autorului.

Ne simțim datori să spunem toate a-

cestea pentrucă titlul cărții e prea atrăgător și pentrucă nu putem vorbi decit cu respect despre o lucrare de valoarea acestei cărți...

In expunerea sa, autorul urmărește evoluția civilizației omenești, considerînd lumea ca o mare scenă pe care face să apară pe rînd fiecare neam, fiecare popor la locul cuvenit și la momentul cînd are de jucat în adevăr un rol în marea piesă care e viața omenirii,—pentru a arăta locul pe care l'a ocupat și ce a adus fiecare neam, ca parte a sa, la comoara generală a civilizației omenirii.

Expunerea e dată pe faze istorice. După ce arată care sînt izvoarele istoriei și ne dă o repede privire asupra fenomenelor geologice, din primele timpuri ale apariției omului, și asupra rudimentelor de civilizație din terțiar, din timpul fenomenelor glaciare și din neolitic,—autorul imparte istoria civilizației omenești în mai multe faze, după neamurile care preponderează în diferite epoce, studiind pe rînd *„expansiunea semitică"*, *„preponderența egipteană"*, *„preponderența asiriană"*, *„preponderența iraniană"* și *„preponderența elenică"*.

La sfîrșitul fiecărui din aceste capitole, autorul ne dă un rezumat ori un tablou de starea generală a civilizației omenești de pretutindeni, așa că la fiecare epocă putem urmări mersul civilizației, cel puțin în linii mari, chiar la popoarele care nu au avut un rol așa de mare în viața omenirii, încît să poată fi tratate de autor în capitole speciale.

Afară de aceste rezumate, care sînt foarte folositoare, autorul ne dă la sfîrșitul lucrării o *„concluzie* generală" în care ne arată *„liniile mari ale evoluției istorice"*, o schițare repede a istoriei civilizației, rezumatul celor tratate pe larg în cursul lucrării, și ne dă scurte expuneri asupra *„concepțiilor religioase și filozofice"*, considerații asupra *„literaturii"* și *„artelor"* primitive.

Greoae pe alocurea, cerind multe cunoștinți și oarecare încordare pentru a fi urmărită, lucrarea aceasta pune în lumină multe lucruri obscure din trecutul omenirii, și dacă unele din vederile autorului par discutabile ori neîndeajuns dovedite,—cartea aceasta nu e mai puțin una din cele mai însemnate contribuții la cunoașterea vechilor civilizații, și cercetătorul în acest domeniu nu se va putea lipsi niciodată de ea.

Notăm, ca o curiozitate, că în mulțimea citațiilor, am găsit și numele a doi compatrioți: reposatul Gr. Buțureanu pentru săpăturile dela Băiceni (pag. 320) și d. R. Sevastos pentru explicarea cauzelor scufundării ariilor continentale (pag. 69). M. C.

***

Jacques Bardoux: *Silhouettes d'Outre Manche* (Hachette 1909, 3.50)

In aceste momente, cînd ochii lumii civilizate sînt îndreptați asupra frămîntărilor politice din Anglia, volumul acesta, în care autorul schițează cele mai de samă figuri politice și sociale din împărăția britanică, are un interes foarte mare în lămurirea feluritelor idei, programe și personalități în luptă. Prin cercetarea, în trecut, a mișcării dealiste și sociale dela jumătatea secolului al 19-lea întrupată în Ruskin; a imperialismului războinic ce a determinat acel război sud-african, care a costat pe semețul John Bull o sforțare colosală și care va avea o influență considerabilă asupra dezvoltării politice viitoare; a marei controverse ridicate de Joe Chamberlain asupra protecționismului și liberului-schimb, chestiuni care au fost din cele mai însemnate platforme electorale în ultimele alegeri, și prin publicarea corespondenței reginei Victoria ce i-a înlesnit cunoașterea predecesorilor și originilor mișcărilor actuale de idei, d. Jacques Bardoux era bine pregătit pentru ca, în vremea vastei sale anchete asupra Angliei moderne, să ne înfățișeze în trăsături caracteristice diferitele personalități, care reprezintă ideile ce frămînta lumea britanică. Pentru a avea sinteza vieții sociale și politice a Angliei, d. B., după ce a studiat curentele sociale, politice și economice ce produc evoluția națională, cercetează acum acțiunea acestor elemente în oamenii ce le-au îmbrățișat și le-au întrupat. Personalitățile studiate aparțin tuturor mediurilor sociale, sînt *gentlemen* din familii aristocratice, burgheji din vechi familii puritane, mici negustori orășenești, oameni de afaceri, juriști, industriași, artiști, militari, conducători de sindicate, muncitori de rînd chiar. Așa cunoaștem, rînd pe rînd, pe John Burns, ministrul uvrier, incarnațiunea democrației engleze: om de-o energie rară ce s'a ridicat prin talentul seu; Sir Henry Campbell-Bannerman, fostul șef radical, care reprezintă mentalitatea scoțiană și idealismul religios puritan, om pătruns de sentimentul datoriei ce-o are fiecine de-a face ceva, cu ajutorul divinității, pentru binele tuturor, cel mai credincios urmaș al tradițiilor gladstoniene; David Lloyd-George, omul viitorului, șeful radicalilor înaintați: cel din țara Galilor, luptător energic, orator popular. Se observă în natura sa o sensibilitate și-o înflăcărare mai mult latină, care tranșează față de simplicitatea psihologică, mai rudimentară, în care predomină energia creatoare ce limitează și disciplinează gîndirea, stare de suflet caracteristică tipului anglosaxon. Ridicat de jos, întrupează credința protestantă și utilitarismul social, care formează puterea micii burghezii. Temperament pasionat, e expresia vie a tuturor revendicărilor și protestărilor sociale, de clasă și de rasă; e vîrful unei piramizi uriașe ce-și are baza în trecutul de secole al Angliei istorice, revolta autohtonilor contra cuceritorilor, a credincioșilor puritani contra bisericei anglicane oficiale, a proletarilor contra avuților. H. Asquith, șeful partidului radical, tipul saxonului, minte rece, privire lucidă, vorbă hotărîtă, figură voluntară, om de-un perfect echilibru moral, inteligență pornită spre lucrurile practice; apărătorul tradițiilor morale și-al intereselor materiale ale clasei mijlocii. Om de afaceri și avocat de talent. Orator temut, preferă argumentarea faptelor raționamentului ideilor. Din copilăria lui, petrecută toată în Londra, și-a îndreptat spiritul spre chestiunea socială; toată viața sa politică e dominată de aceastâ preocupare. A sprijinit municipalizarea serviciilor publice și intervenționismul legislativ, nu ca o teorie economică, ci pentru necesitatea practică. Totodată e un aprig apărător al ordinei publice. Liberal imperialist, a sprijinit guvernul conservator în timpul răsboiului; partizan al federațiunei imperialiste, dar adversar al protecționismului. Lord Randolph Churchill, din marea familie ducală de Marlborough și fiul seu, tinărul ministru Winston Churchill servesc autorului în studiarea evoluțiunii intelectuale și sociale asupra unor oameni din acelaș singe, din acelaș cadru social. Lord Randolph e fundatorul democrației tory, temperament neastimpărat și viguros, elev al lui Disraëli, fost conducător de fapt al partidului conservator și cel d'intăi care a înțeles tendința de democratizare a vremilor; ca ministru al Indiei a organizat cucerirea Birmaniei, iar ca ministru de finanțe a fost renovatorul finanțelor engleze. Fiul seu Winston, a început prin a fi ofițer, luptîndu-se cu o bravură rămasă memorabilă în India, Sudan și Transvaal. A moștenit temperamentul părintelui seu; ca om politic a evoluat dela torysmul democratic al tatălui său către radicalismul extrem. Sir Ed-

ward Grey, liberal imperialist, unul din cei din urmă whigi, rămaşi în minoritate în partidul liberal evoluat spre radicalism. Diplomat pătruns de necesitatea tradiției şi continuității în politica externă. A urmat opera conservatorului Lord Landsdowne în politica de înțelegeri internaționale. Joe Chamberlan, mic burghez saxon, cu cultură limitată, începînd ca meseriaş cizmar şi ajungînd industriaş mare. Debutează în politică ca liberal, luptînd în Birmingam, unde a fost primar şi a rămas a tot puternic, pentru municipalizarea serviciilor publice. Temperament energic şi voluntar, şi-a schimbat pentru nevoia momentului, în mai multe rînduri părerile. A trecut la conservatori, unde e cel mai aprig apostol al tarifreformismului, ideie şi-a făcut loc la lumina zilei cu greu şi se desvoltă pe zi ce trece. A. J. Balfour, aristocrat scoțian, iubitor al sporturilor; intelectual, muzicant, cunoscut pentru lucrările filozofice; fire nobilă, foarte cult, temperament aristocratic. Nepot a lui Salisbury, a fost împins de Randolph Churchill şi s'a impus cu incetul. Şef al partidului conservator, orator academic, e unul din ultimii reprezentanți parlamentari ai înaltei culturi. Lord Cromer, proconsulul modern, fost guvernator al Egiptului. De origină germană, om de spirit practic, cu cultură restrînsă, fără indulgență pentru teorii abstracte, idei generale sau idealism sentimental, e condus în acțiunea sa numai de rațiunea practică. Opera sa în Egipt, pe care l-a renovat din toate punctele de vedere, a fost considerabilă. Holman Hunt, pictorul favorit al claselor mijlocii, William Whiteley fundatorul marilor magazine cu acest nume, etc. La toți aceşti reprezentanți ai Angliei moderne se observă aproape aceleaşi trăsături sufleteşti, aceiaşi tenacitate, aceiaşi voință, aceiaşi energie creatoare, acelaşi spirit practic, aceiaşi obişnuință a disciplinei, acelaşi idealism—singurul lor idealism—religios. Realiştii în gîndirea lor, în metoda lor, în opera lor. Micile deosebiri psihologice dintre ei îşi au origina în cauze accidentale, atavice uneori, datorite unor întîmplări personale, alteori, care au desvoltat în unii din ei senzibilitatea ce le dă o pornire, foarte timidă, spre ideologie.

D. X.

Revista Revistelor

Revista Politică şi Literară. (Aprilie).

Un inimos articol al d-lui A. Cioto: *Tisza şi Rominii*, o schiță a d-lui I. Agîrbiceanu, scriitorul ştit de gustat de toată rominimea şi alte bucăți datorite colaboratorilor obişnuiți ai revistei. Interesante sint întotdeauna cronicele literare ale d-lui Al. Ciurea, un spirit fin, distins şi cumpănit.

Arhiva (Aprilie).

D. Gh. Ghibănescu descrie un manuscript moldovenesc din veacul al XVII-lea, care a aparținut cîndva Mînăstirii Floreşti din ținutul Tutovei şi care cuprinde Psaltirea şi Evangheliile. Manuscrisul are lipsuri. A fost scris de un oarecare Apostol din Tecuciu. Traducerea ast , zice d. Gh , „are cea mai deaproape filiațiune cu copia popei Ioan din Vasluiu", căruia îi datorim o Psaltire din 1710 şi „ceva înrudire cu textele lui Varlaam".

D. Ghibănescu anunță că în Nr. viitor al Arhivei se va ocupa cu acel Apostol din Tecuci.

Pentru specialişti, chestia este interesantă.

Săptămîna. Pe lîngă luminoasele articole politice, pe care nu e locul aici să le analizăm ori rezumăm, d. Panu publică în fiecare număr cîte un fragment din lunga sa povestire ştiințifică, intitulată: *Din viața animalelor*.—Sint amintiri din viața dela țara, pagini de credinți populare, capitole de psicologie animală, etc. Desigur că d. Panu va publica această lucrare şi într'un volum separat. Pînă atunci, recomandăm cetitorilor noştri lectura acestor articole instructive şi, în acelaşi timp, diverlisante ca cel mai palpitant roman şi ca cel mai poetic jurnal de amintiri.

Noua Revistă Romînă, într'un număr oarecare, discutînd un articol al d-lui G. Diamandi din „Revista Democrației Romîne", afirmă că „tinerii generoşi", „foştii socialişti", n'au colaborat de loc la reformele guvernului... Şi, totuşi, domnule Rădulescu-Motru, guvernul actual e un guvern „socialist", care a atacat proprietatea, etc." —nu e aşa ?

Atitudinea d lui Diamandi, favorabilă votului universal, d. Rădulescu-Motru o explică prin dorința „foştilor socialişti" de a ținea discursuri într'o constituantă !!

Această trivialitate de gîndire n'are păreche decît în „teoria" aceluiaşi domn Motru că „mediocritățile" Kogălniceanu, Alecsandri, Brătianu, Bălcescu, Rosetti, I. Ghica, etc.—„generația dela 1848",—au luptat pentru formele politico-sociale europene, cu scop ca să-şi creeze slujbe.

La Nouvelle Revue (Mai, 1910).

Lupta Puterilor in Manciuria este titlul unui scurt articol in care *Jacques Daugny* se ocupă de luptele care se dau actualminte pe cale diplomatică intre China, Japonia, Rusia și Statele Unite in jurul Manciuriei. Provincia aceasta semi-deșartă a căpătat insemnătate mondială din cauza situației sale geografice. Deși teoreticește suveranitatea Chinei asupra ei este neștirbită, in realitate Rusia și Japonia dictează in ea, și, după cum se știe, China a trebuit să privească neputincioasă violarea teritorului Manciuriei de către aceste două puteri cu ocazia războiului ruso-japonez. Actualminte chestia cea mai arzătoare, in jurul căreia se dă lupta, e a căilor ferate. Fiecare din cele trei Puteri insemnate (Rusia, China, Japonia) au interese să se construiască anumite linii ferate in Manciuria și mai ales să nu se construiască anumite altele; iar Statele-Unite, care au luat in timpul din urmă sub protecția sa pe China, caută să impiedice pe Rusia de a sili guvernul din Peking la concesiuni. Se pare insă că, față de redeșteptarea militară a Chinei, nu-i departe timpul cind aceastä mare putere, a cărei armată se va putea alimenta dintr'o populație de 400 milioane de oameni, va fi in stare să-și conducă singură destinele, indepărtind pe pretențioșii săi vecini, alungindu-i depe teritorul său.

Asupra **marii proprietăți in Italia de nord** publică *Henry Joly* un studiu, in care arată formele de proprietate din această regiune, rolul proprietății mari, situația grea a proprietății mici și a muncitorilor, situație care a făcut ca socialismul să ciștige foarte mult teren in muncitorimea agricolă, cum și remediile ce s'au încercat pentru a se aduce ameliorări stării actuale de lucruri.

Sébastien Voirel analizind opera lui **Björnstjerne Björnson**, ne dă un studiu critic sumar al activității literare desfășurată de marele scriitor norvegian ca poet, dramaturg, romancier și nuvelist.

Mercure de France (Mai, 1910).

P. G. La Chesnais publică un articol asupra lui **Brörnstjerne Björnson**, in care caută să arăte strinsa legătură dintre viața și activitatea scriitorului și dintre evoluția și dezvoltarea in toate direcțiile a țării sale. Autorul incepe prin a constata că in Europa numele lui Björnson e mai cunoscut decit opera sa literară, din pricina că, fiind un temperament de luptător, marele scriitor norvegian și a spus cuvintul, in vremea din urmă, mai in toate chestiunile mari internaționale: afacerea Dreyfus, chestia naționalităților din Ungaria, etc. La aceasta il impingea temperamentul său de luptator. Björnson a fost născut apostol: „predica, propaganda era activitatea lui naturală". Și pentru a indeplini această funcțiune a lucrat in multe direcții: conducător de ziare, director de reviste, director de teatru, luptător politic, orator popular și chiar in scrierile sale artistice a fost un luptător. Se poate spune că activitatea lui de ziarist, polemist, conferențiar și propangadist a fost acea care a impus opera sa literară; mai mult, el a fost acel care a făcut ca, pe lingă el, să fie citiți in Norvegia și alți scriitori, ca Ibsen, J. Lie, Kjelland, Arne, Garbory și alții: mulțumită lui in Norvegia pot trăi azi un mare număr de scriitori din opera lor literară. Astfel Björnson a fost un creator de cultură, un educator. Iar campaniile pe care le-a dus pe rind pentru moralitatea sexuală, pentru principiul republican, pentru organizarea invățămintului, pentru libertatea religioasă, au avut un enorm răsunet și o decisivă influență in poporul său.

Deaceia in timpul din urmă Björnson era recunoscut de Norvegieni ca

reprezentantul cel mai perfect al poporului său, iar moartea lui a insemnat un doliu național pentru poporul al căruia cel mai mare cetățean era.

Sub titlul **de Stendhal și editorii săi**, *Adolphe Paupe* publică oarecare documente inedite, scrisori de-ale lui Stendhal, de Mareste, Didot, Egron și alții, cum și diferite note și compturi din care se vede preocuparea marelui scriitor de a-și ciștiga cu operele sale mijloacele materiale de care avea așa de mare nevoe in viața lui de turist și de om de aventuri. Din cele publicate aici se vede că, cu toată modestia pe care o arată Henri Beyle, succesul operelor sale nu-i era așa de indiferent cum ar părea unora,—e vorba, bine înțeles, de succesul literar, căci cel material l-a interesat totdeauna, fiind constrins de situația sa.

La Revue (1 Iunie, 1910).

Numărul acesta cuprinde un articol al lui *Henri Poincaré*, in care studiază raportul dintre **Morală și Știință**. Mai intăi, spune dinsul, o morală științifică este imposibilă, pentru motivul că ea nu poate comanda niciodată, cel puțin direct, cum de altfel ea nu se poate intemeia nici pe religie, nici pe interes, nu poate deci fi nici dogmatică, nici demonstrativă; ea nu se poate baza decit pe *sentiment*.

Asupra sentimentului insă știința poate influența in mod indirect: intăi, ea e moralmente sănătoasă cind ne oferă continuu bucuria de a ghici ceva mai mare și mai vast decit noi; apoi prin *dragostea de adevăr*, care o inspiră și, in fine, ea, fiind o operă colectivă, ne dă „sentimentul cooperației necesare, a solidarității sforțărilor noastre și ale contemporanilor noștri, a predecesorilor și urmașilor noștri". Cind facem știință, simțim că muncim pentru omenire și omenirea ne devine mai scumpă. Medalia are insă și reversul ei: Dragostea de adevăr poate face pe oameni indiferenți la durerile omenirei; in oamenii slabi știința poate veșteji avinturile nobile, entusiasmul; știința *singură* deci nu poate educa sentimentul, căci ea vede omul numai dintr'o parte și sentimentele gingașe și delicate nu suportă analiza. Dacă adevarata știință poate ajuta moralei, semiștiința insă e totdeauna vătămătoare. *Știința moravurilor*, născută in timpul din urmă cu pretenție de a face inutilă *morala* nu va fi niciodată *morala*, fiindcă nu poate obliga; nu-i va fi nici primejdioasă pentrucă, intre conflictul dintre pasiuni, distincțiile metafizice dintre contingent și necesar au o foarte mică influență.

Ce s'ar intimpla insă cind morala ar deveni un obiect de știință, deci deterministă, ca orice știință, cum se vor impăca principiul libertății, postulat de morală și principiul determinismului, cerut de știință?

Poate ar dispare ideia de merit și nemerit, dar in cele lucrurile ar merge cași intrecut; in orice caz chestiunea e prematură, căci, pe măsură ce știința și morala vor progresa, vor ști să se adapteze.

Nuova Antologia. (April, 1910).

Guido Menasci—**Otto Julius Bierbaum**. Criticul italian incearcă să dea o caracterizare generală asupra cunoscutului poet german, mort nu demult anul acesta. Intre cele două direcții, care stăpinesc literatura germană contemporană, acea a așa numiților *Heimatkünstler*—care, pătrunși de viziunea pămintului in care s-au născut, nu vor să-i treacă hotarele—și acea care și-a deschis sufletul la toate noile curente, care au stăpinit literatura europeană, *Bierbaum*, prin firea sa, a fost atras de acea din urmă. Opera lui e foarte voluminoasă, e inegală: spirit accesibil culturii, indrăgostit de orice e frumos, el a scris cam de toate. Ziarist, s-a ocupat cu pictura și literatura modernă; poet li-

a vinturilor, care a şi apărut, supt titlul: „Die Winde in Deutschland".— Pentru alcătuirea ei s-au utilizat observaţiile, care de mulţi ani, se inregistrează în numeroasele staţiuni meteorologice, mai cu samă prin aparate de măsurat vîntul, aşa numitele anemometre. Dat fiind însă că anemometrele nu-s încă de-ajuns de perfecţionate, pentru a ne putea încrede prea mult în rezultatele lor, s-a ţinut samă foarte mult de observaţiile cu ochiul, care se fac la fiecare staţiune de trei ori pe zi: la 7 a. m. la 2 şi 9 sara. După anumite semne, după mişcarea frunzelor, coloanelor de fum etc., observatorii împart vînturile, după aşa numita scară a lui Beaufort, în 12 grade. O expunere cartografică a vînturilor arată că regiunile cu vînturile cele mai slabe se găsesc în partea vertică a Germaniei de mijloc: provinciile Hanovra, Saxonia, şesul Rinului, între Pădurea neagră şi Vosgi. Provinciile renane şi Westfalia au vînturi mult mai puternice, iar Meklenburg şi Posen încă şi mai mult.

Sozialistische Monatshefte (April, 1910).

Eduard Bernstein — **Eficacitatea grevei politice.** După succesele demonstraţiilor de stradă, s-a ivit la mulţi socialişti părerea că ar trebui începută o propagandă pentru greva politică generală. *Bernstein* examinează oportunitatea unei asemenea greve. Materialul adunat de Elsbeth Georgi (Theorie und Praxis des Generalstreiks in der modernen Arbeiterbewegung, Iena, 1908) arată în mod doveditor că greva politică generală s-a arătat numai în prea puţine cazuri ca încoronată de succes, şi în aceste puţine cazuri nu este niciunul în care ea să fi fost făcută numai de partidul muncitorilor. Dacă se examinează cu atenţie care sînt ramurile de activitate în care o grevă ar putea avea succes, apoi se găseşte numai: căile de comunicaţie, instalaţiile de luminat şi industria minelor. Însă tocmai lucrătorii acestor ramuri de industrie sînt actualmente, în Prusia, în afară de organizaţiile socialdemocrate ale muncitorilor, ba chiar un număr însemnat în afară de orice mişcare muncitorească. Aceşti lucrători deci, precum şi forţele care stau la îndămîna guvernului în caz de grevă (soldaţii companiilor de genie, etc.) ar trebui mai întîi cîştigaţi pentru cauza socialdemocrată şi apoi s-ar putea gîndi cineva la organizarea unei greve generale. În afară de aceasta mai e încă o chestie, care nu trebue uitată. Cînd multe sute de mii sînt în grevă, e greu să stea liniştiţi acasă. Ei nu pot să privească cu linişte cum înlocuitorii de bunăvoe ori comandaţi de guvern vin să-i înlocuiască şi să le micşoreze astfel efectul grevei, pentru care ei aduc aşa de mari jertfe. Prin logica lucrurilor vor fi siliţi să intervie cu forţa pentru oprirea lucrului şi atunci ciocnirile cu forţa armată sînt inevitabile. E adevărat însă că acum, în Prusia, ideea oprimării muncitorilor prin forţa armată, a cam pierdut mult din farmecul de altădată şi că guvernul a ajuns la convingerea că nu mai poate conta, ca în alte vremuri, pe soldaţi. Nu urmează însă de-aici că socialdemocraţia trebue să caute a provoca asemenea ciocniri, căci riscul e prea mare. În asemenea caz e pus în joc totul, căci e clar că dacă din asemenea mişcare muncitorimea esă victorioasă, ea n'are să se mulţumească numai cu reforma electorală; dacă însă esă învinsă, atunci are de perdut mai mult decît numai refuzul votului universal pentru Prusia. Şi nu poate avea senz de a juca un aşa de periculos joc, cînd mişcarea muncitorească merge încet, dar sigur pe drumul pe care au mers pînă acuma.

The North American Review (Mai, 1910).

Moartea neaşteptată a regelui Eduard şi suirea regelui George pe tronul Marei Britanii n-au înlesnit încă întru nimic rezolvarea acutei crize constituţionale, fără asemănare în cursul ultimelor două veacuri din istoria Angliei. Armistiţiul tacit între partide va fi desigur încurînd ridicat şi o nouă alegere ori chiar noi alegeri în Anglia vor interesa lumea întreagă. D. *Sydney Brooks*—**Criza în Marea Britanie**—caută să întrevadă prin o perspectivă, care din ce în ce se complică mai mult, lămurirea unei schiţări politice. Unul din cele mai importante şi mai caracteristice fapte, intervenite în cursul crizei constituţionale e desigur *hotărîrea de bună voe a Lorzilor de a renunţa la dreptul lor ereditar de a legifera.* Dintre cele trei puncte din reforma propusă de Lordul Rosebery, acest al treilea punct are cea mai mare importanţă pentru înalta Cameră şi înţelesul cel mai profund pentru istoria Angliei. În adevăr, semnul distinctiv tradiţional al nobilimei engleze faţă de aristrocraţia celorlalte ţări, este tocmai dreptul ei ereditar de a legifera; şi e caracteristic că chiar din sînul „Camerei Lorzilor" se propune ca dreptul de a prezedea în înalta cameră legislativă să nu mai depindă de *naştere* ci de *alegere*. Oricum se va rezolva actuala criză politică din Anglia, un lucru e sigur: că dreptul ereditar de a legifera al Lorzilor va dispărea şi că principiul democratic al alegerei va triumfa. Dar cum se explică că ideia ştirbirei drepturilor „Cameţii Lorzilor" a plecat chiar din sînul ei? Gestul pare nefiresc şi în contrazicere cu atitudinea constantă în ultimii ani a Lorzilor. Lorzii nu se resemnează de bună voe ci din prudenţă. Ei au înţeles, din instinct de conservare, că democraţia engleză nu va îngădui niciodată ca „puterea pungei" şi aceea de a răsturna guvernele să stea în mînile unei camere care nu pleacă dela principiul reprezentativ şi deci nu poate fi chemată la răspundere. Apoi Lorzii simţind că propuneri a „Camerei Lorzilor" vor veni din afară au preferat ca aceste propuneri să plece din sînul lor. Faţă de majoritatea liberală din „Camera Comunelor", Lorzii au înţeles că oarecare reforme se impun. Dar dacă asupra compoziţiei „Camerei Lorzilor" şi asupra dreptului ereditar al Lorzilor Lorzii propun concesii, ei nu admit însă ştirbirea drepturilor „Camerei Lorzilor", ca atare, în ce priveşte puterea de a legifera. Pe de altă parte guvernul liberal a propus alte reforme a „Camerei Lorzilor" care ştirbesc, ba chiar anihilează, tocmai puterea de a legifera a „Camerei Lorzilor": propunerea Primului Ministru cere ca un proect de lege de trei ori respins de „Camera Lorzilor", în curs de doi ani, să devie lege prin sancţiunea regală. E greu de prezis în ce direcţie se va reforma „Camera Lorzilor": în a schimbării compoziţiei ei sau în direcţia anihilării drepturilor ei. Opinia publică pare însă înclinată pentru o „Cameră a Lorzilor" cu puteri reale, nu numai cu puterea de a critica, de a temporiza, ori de a respinge un proect. De asemenea opinia publică cere cu holărîre ca în chestiile financiare „Camera Lorzilor" să nu aibă nici un amestec.

Saturday Review (Mai).

Robert Koch. Personalitatea atît d energică şi de atrăgătoare a marelui savant bacteriolog e descrisă în un articol cu prilejul morţii acestuia. Koch a fost un om cu adevărat mare şi cariera sa, tipică pentru epoca noastră, a fost de un interes deosebit din mai multe puncte de vedere. El a fost un pionier în ştiinţa nouă a bacteriologiei un inventator de metode, un cercetător liniştit şi răbdător şi un descoperitor strălucit. Koch îşi începu cariera ca un modest doctor de ţară, cînd în a-

nul 1876 deveni celebru descoperind microbul antraxului. In urma acestui fapt guvernul prusian cu o grabă, pe care ar putea-o invidia orice alt guvern, îi creă un loc special în serviciul sanitar central, dîndu-i astfel putința să-și consacre tot timpul cercetărilor bacteriologice, care îl pasionau. Descoperirea bacilului antraxului era cu atît mai importantă, cu cît pe lingă faptul în sine al determinării caracterului microbian al bolii, Koch, după ani de zile de perfecționare a metodelor tehnice, parveni să cultive cu ușurință microbii acestei boli pe gelatină și să ajungă apoi la tratamentul prin inoculare. In anul 1882 el descoperi, izolă și parveni să cultive bacilul tuberculozei, lucrare care din punct de vedere tecnic era mult mai grea și care stîrni un interes imens, dat fiind că tuberculoza e una din plăgile cele mai mari a rasei omenești. Un an mai tîrziu, trimis de guvernul său să cerceteze holera în Egipt și India, el își mări și mai mult renumele, izolînd bacilul holerei. Zgomot mare a făcut afirmația sa că tuberculoza bovină și cea umană sunt două maladii distincte. Chestia nu e bine rezolvită nici până astăzi, totuși se pare că contrarul e adevărat. Incercările lui Koch de a combate tuberculoza prin un ser curativ, așa numita tuberculină, care iarăși au stîrnit un interes universal și explicabil, nu au dat nici ele rezultate bune, totuși preparatul său a fost de mare folos, în o formă puțin modificată, nu ca agent curativ, dar ca mijloc de diagnoză, mai ales în ceia ce privește tuberculoza la vite. Se poate spune că de și Koch nu a reușit în încercările sale cu tuberculina, totuși opera sa și în această direcție, a pus bazele unei metode ale cărei rezultate promit foarte mult. Ultima sa campanie și cea mai grea, a fost expediția în coloniile germane din Africa pentru studiarea boalei somnului. Cu ea și-a încoronat Koch strălucita sa activitate pe terenul bacteriologiei.

Mișcarea intelectuală în străinatate

FILOZOFIE, PEDAGOGIE

Hermann Ebbinghaus. *Précis de Psychologie.* (G. Raphaël trad.). Paris, F. Alcan, 5 fr.

E traducerea răspînditei lucrări a fostului profesor dela Halle, lucrare de popularizare și de școală totodată.

Drs. Paul Meunier et René Masselon. *Les Rêves et leur interprétation.* Paris, Blond et Co., 3 fr.

Autorii arată mecanismul psihologic al visului și caută să dovedească, cu multe exemple, că, în anumite cazuri, visurile sînt simptomele unor afecțiuni bine determinate.

P. Mendousse. *L'Âme de l'Adolescent.* Paris, F. Alcan, 5 fr.

Un studiu în care se cercetează în amănunțime psihologia adolescentului, care nu-i nici copil, nici adult, ci are un suflet cu caractere deosebite și de al unuia și de al celuilalt.

ISTORIE

Th. de Cauzons. *Histoire de l'Inquisition en France. Tome I: Les Origines de l'Inquisition.*

In acest prim volum al lucrării sale, autorul caută să stabilească originile inchiziției în Franța și cauzele care au făcut să se nască această grozavă instituție.

Bernard de Lacombe. *La Vie privée de Talleyrand.* Paris, Plon-Nourrit, 7.50.

Biografia marelui om de stat, foarte detaliată în ceia ce privește viața sa privată.

E. C. Lea. *Storia dell' Inquisizione.* Ed. Bocca, Torino.

Autorul caută să explice inquiziția ca produsul necesar al unei evoluțiuni a diferitelor forțe ce se găseau în acțiune în sec. al XIII.

Dr. August Fournier. *Wie wir zu Bosnien kamen.* Wien, Christoph Reisser, 1909.

Este o conferință, pe care cunoscutul biograf al lui Napoleon I și profesor la universitatea din Viena a ținut-o în 1908.

ȘTIINȚĂ

Ch. Maurain. *Les Etats physiques*

de la matière. Nouvelle collection scientifique. Paris, F. Alcan, 3.50.

După cele mai nouă date ale științel, autorul ne dă o idee foarte limpede asupra constituției gazurilor, licidelor și solidelor.

Etienne Douzal. *Production électrique de l'ozone et applications.* Paris, Ch. Béranger.

Un studiu asupra ozonei, diferitele moduri de producere și variatele aplicații ale ei în industrie, higienă, terapeutică.

SOCIOLOGIE, ECONOMIE POLITICĂ, DREPT.

John Lubbock (Lord Avebury) *Paix et bonheur*, trad. par Auguste Monod. Paris, F. Alcan, 2.50.

Cartea aceasta complectează cunoscutele lucrări anterioare ale autorului: „Bonheur de vivre" și „L'Emploi de la vie". Cași acestea, cuprinde numeroase citații și multe sfaturi și observații asupra educației, bunătății, prieteniei, etc.

C. Teulière. *La socialisation de la propriété foncière.* Bordeaux, Cadoret, 6 fr.

Studiu asupra mijloacelor și modalităților de socializare a proprietății funciare.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII.

André Hallays. *Avignon et le Comtat Venaissin.* Collection des „Villes d'art célèbres". Paris, Laurens, 4 fr.

Istoricul cetății papale și a imprejurimilor ei, cu multe și frumoase ilustrații.

V. Mantegazza. *Agli Stati Uniti.* Editore Treves. Milano.

Noua operă a cunoscutului scriitor italian, ilustrată cu frumoase fotografii, conține descrierea vieții americane.

CHESTIUNI MILITARE

Col. Camon. *La Guerre Napoléonienne. Les Batailles.* Paris, Chapelot.

Al treilea volum din opera autorului, care a întreprins să trateze despre războaele lui Napoleon. Autorul scoate în relief sistemul bătăliilor lui Napoleon și marele lui geniu militar.

Colmar Freiherr v. d. Goltz. *Kriegsgeschichte Deutschlands im 19 Jahrhundert.* I. Teil: Im Zeitalter Napoleons. Berlin. G. Bondi.

E o istorie de mare valoare științifică, a cunoscutului organizator al armatei turcești.

CRITICA LITERARĂ și ARTISTICĂ.

Henry Berton. *Henri de Régnier. Le Poète et le Romancier.* Paris, Bernard Grasset, 3 fr.

Un mic studiu critic asupra poetului francez și o analiză pătrunzătoare a romanelor lui.

V. Inama. *Il teatro antico greco e romano.* Edit. Hoepli, Milano.

Autorul se ocupă cu spectacolele scenice antice, considerîndu-le din punct de vedere exterior, independent de meritul artistic și literar.

Rodolfo Renier. *Svaghi critici.* Ed. Laterza, Bari.

Autorul e cunoscutul director al revistei „Giornale storico della litteratura italiana"; volumul cuprinde 24 de studii literare.

A. d'Angeli. *Giuseppe Verdi.* Ed. Formiggini, Modena.

E o biografie și în același timp un studiu asupra operei marelui compozitor italian.

Evelyn. *Scultòri italiani.* Ed. Lapi, Città di Castello.

Volumul cuprinde școala din Toscana, de la 1205 pînă la 1608.

M. Kronenberg. *Geschichte des deutschen Idealismus.* I. Band. Die idealische Ideenentwicklung von ihren Anfängen bis Kant. München, H. C. Beck, 1909.

Nu e o istorie a personalităților sau a operelor, ci o istorie a ideilor și a curentelor culturale.

LITERATURĂ.

Ernest Daudet. *Les Rivaux.* Paris, Plon, 3.50.

Roman de iubire și de ură, în care doi prieteni de arme ajung vrăjmași neîmpăcați din pricina unei frumoase emigrante.

C. Tartufari. *Il miracolo.* Edit. G. Romagna, Roma.

Acest roman e un studiu de psihologie, în care se agită problema luptei dintre dogmă și idee în cunoștința unui tînăr cleric.

R. Bracco. *Il piccolo santo.* Editore R. Sandron, Palermo.

O dramă în cinci acte, care n'a fost încă jucată.

Max Dreyer. *Des Pfarrers Tochter von Streladorf.* Komödie in drei Aufzügen. Stuttgart. Deutsche Verlagsanstalt.

Una din noile comedii ale cunoscutului dramaturg, și una din cele care au avut mai mare succes pe scenă.

Compilator.

Bibliografie

Gr. H. Grandea. *Fulga sau ideal sau real.* (Biblioteca pentru toţi No. 552). Pr. 30 bani.

Dr. K. Lippe. *Noţiuni de medicină legală în legislaţia biblio-talmudică.* 1910. Iaşi, Tip. „Progresul".

Mihail Eminesco. *Quelques poésies.* (Traduites par Marg. Miller Verghy). 1910. Bucarest, Minerva, Institut d'Arts graphiques. Pr. 2. fr.

Ion Burbea. *Literatură. Ziaristică.* (Note critice). Galaţi, Tip. Lito. Schenk. Pr. 1 leu.

Dr. Bernheim. *Hipnotizmul.* (Biblioteca „Lumen" No. 37). Pr. 15 bani.

Const. Mille. *Rochia Catiţei* (Biblioteca „Lumen"). Pr. 15 bani

Ion N. Angelescu *Mai mult idealism.* (Conferinţă ţinută la Ateneul din Piteşti, în ziua de 7 Martie 1910). 1910. Piteşti, Tip. M. Lazăr-Fiu. Pr. 50 b.

Col. Sc. Panaitescu. *O problemă geografică cu privire la văile Ialomiţa şi Moşteştea.* (Extras Bul. Soc. Geogr. Romîne, an. XXX, No. 2). 1909

G. Aslan. *Din problemele vieţii.* (Bib. pentru toţi No. 559). Pr. 30 b.

A. Babeş şi P. Oceanu. *Capra.* (Studiu biologic, igienic şi economic). 1910. Bucureşti, edit. Soc. Coop. „Librăria Naţională". Fără preţ.

Dr. Petre A. Gidescu. *Raport general asupra Serviciului Sanitar şi a Sănătăţii publice din circ. X—Hotarele Ilfov.* 1910. Tip. „Cooperativa".

Donado da Lezze. *Historia turchesca.* (1300—1514 publicată, adnotată, împreună cu o introducere de dr. I. Ursu). 1910. Ediţiunea Acad. Rom., Bucureşti, Carol Göbl. Pr. 5 lei

Dr. I. Simionescu. *Studii geologice şi paleontologice din Dobrogia.* (II. Lamelibranchiatele, gasteropodele, brachiopodele şi echinodermele din păturile jurasice dela Hîrşova). 1910. Ediţiunea Academiei Romîne. Bucureşti, Socec & Co. Pr. 3 lei.

N. Docan. *Studii privitoare la numismatica Ţării Romîneşti.* (I. Bibliografie şi documente). 1910. Ediţiunea Academiei Romîne. Bucureşti, Carol Göbl. Pr. 1.20 lei.

A. D. Xenopol. *Partidele politice în revoluţia din 1848 în Principatele Romîne.* 1910. Ediţiunea Acad. Rom., Bucureşti, Carol Göbl. Pr. 60 bani.

I. Tanoviceanu. *Marele Spătar Ilie Ţifescu şi omorîrea lui Miron şi Velişco Costin.* 1910. Ediţiunea Acad. Rom., Bucureşti, Carol Göbl. Pr. 50 b.

Radu Rosetti. *Conflictul dintre guvernul Moldovei şi Mănăstirea Neamţului.* I. Înainte de 1 Iunie 1858. 1910. Ediţiunea Acad. Rom., Bucureşti, Carol Göbl. Pr. 1.60 lei.

N. Iorga. *Ştiri despre veacul al XVIII-lea în ţările noastre, după corespondenţe diplomatice străine. I. 1700—1750. II. 1750—1812.* 1910, 2 vol. Ediţiunea Acad. Rom., Bucureşti, Carol Göbl. Pr. part. I 50 b., II 80 b.

N. Docan. *Despre elementele cronologice în documentele romîneşti.* 1910. ediţiunea Acad. Rom. Bucureşti, Carol Göbl. Pr. 50 b.

Chestiunea propietăţii din Dobrogea. Un scurt istoric al diferitelor împropietăriri, vînzări, deposedări de pămînt, urmat de cîteva observaţiuni. 1910. Bucureşti, Speranţa. 1 broş. 48 pag. Fără preţ.

Dr. Ardrei Iliescu. *Răvaşele unui doctor.* (Biblioteca pentru popor No. 5). Librăria naţională. Soc. coop., Calea Victoriei 47.

Teodor I. Pavel. *Necesitatea naţionalizării agriculturii, comerţului şi meseriilor în Romînia.* 1910. Brăila, tip. „Lucrătorii asociaţi". Pr. 1 leu.

C. Rădulescu-Motru. *Sufletul neamului nostru.* Biblioteca „Lumen". No. 43. Preţ 15 bani.

L. Tolstoi. *Există Dumnezeu?* (Traducere de A. Luca). Biblioteca „Lumen" No. 41. Pr. 15 bani.

Acel. Tragedie din popor. (După un manuscript găsit). Fără autor. 1910. Sebeşul-Săsese, Tip. J. Stegman. Pr. 1 cor.

Ioan Agîrbiceanu. *Două iubiri.* 1910. Vălenii de Munte. Editura tip. „Neamul Romînesc". Pr. 2 lei.

N. N. Beldiceanu. *Povestiri mărunte.* (Bibl. pentru toţi, No. 636). Pr. 30 bani.

Petiţia Evreilor pămînteni adresată Corpurilor legiuitoare.

G. B. Ughetti. *Medici şi clienţi.* (Amintirile unui medic bătrîn. Trad. de dr. H. Caufman). 1940, Piatra-Neamţ, Tip. Modernă. Pr. 3 lei.

Gh. Diamandi. *Tot înainte.* (Dramă în patru acte). 1910. Bucureşti, edit. libr. „Independenţii romîne"). Pr. 2 lei.

M. Bănescu. *Gheorghe Bariţ. Rolul său în cultura naţională.* 1910. Vălenii-de-Munte. tip „Neamul Romînesc" Pr. 60 bani.

Stanislas Cihoski. *Statistica generală.* 1910. Bucureşti. Socec & Co. Pr. 5 lei.

Lt. Col. Caplescu. *Amintiri războinice.* 1877—78. (Biblioteca pentru toţi, No. 553). Pr. 30 bani.

Ioan Adam. *Din viaţă.* (Povestiri. Biblioteca pentru toţi., No. 561). Pr. 30 bani.

Socrate C. Ghiulea. *Cîntări postume.* 1910. Iaşi, Tip. „Progresul" Pr. 60 bani.

G. Tutoveanu. *Albastru.* 1910, Bucureşti, Minerva. Pr. 1 leu.

Ion Chiru-Nanov. *Păcate vechi.* Nuvele şi schiţe. Bib. pentru toţi No. 575). Pr. 30 b.

George Stan. *Între colegi.* Bacău. Tipografia Margulius. Pr. 70 b.

H. Heine. *Amintiri duioase.* (Trad. de St. Antim. Biblioteca „Lumen" No. 44—45). Pr. 30 bani.

Ivan Turgenieff. *Hangiul.—Faust.* (Trad. de Paul Ionescu. Bib. Nouă No. 75). Pr. 75 b.

Delavrancea. *Viforul.* Dramă în 4 acte. București, Socec & Co. 1910.

Giorgina M. Craik. *Povestiri pentru tinerime.* (Traduse din englezește de Adelina Tăslăuanu). Biblioteca populară Socec, No. 95. Pr. 30 b.

Povestiri corsicane. (Traduse de Virgil Caraivan). Biblioteca populară Socec. No. 96. Pr. 30 b.

Chateaubriand-René. (Traducere de N. Dașcovici). Biblioteca pentru toți, No. 549. Pr. 30 b.

Anuarul activității casei școalelor pe anul 1907—1908. București. Tip. „Voința națională". 1909.

Dario Saavedre. *Musikalische kultur.* Berlin-Leipzig. Modernes Verlagsbureau. Curt Wigand.

Dr. George Maior. *O Pagină din luptele Romînilor cu Sașii pe terenul social, cultural și economic.* Șercaia, 1809—1909. București, Universala, 1910, 1 vol. 8 de 147 p. Pr. 1.50.

1910. ANUL V. IUNIE. No. 6.

Viața Romînească

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

SUMAR

IAȘI

Redacția și Administrația: Str. Golia 52.

1910

Viața Romînească apare lunar cu aproximativ 150 de pagini. — Abonamentul în țară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei — Pentru învățători, preoți de sat și studenți: un an 15 lei, jumătate de an 7.50. — Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h. Numărul 2 coroane — Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă. Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 b. — Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

(vezi urmare pag. 3-a coperţii

Vecinul nostru Hudri

Vecinul nostru Hudri e un om mic de statură, îndesat ca un pociump, îmbrăcat totdeauna în strae curate. Cămaşa lui se împătură în creţe regulate, nici nu-i lungă pân' la genunchi, nici prea scurtă să s'ascundă subt şerpar, ci-i numai bine potrivită pentru un om trufaş. Ai crede că femeia lui are fer de călcat, cum au doamnele, de i-o poate potrivi aşa de bine. Dar numai ea ştie, săraca, de cîteori dă cu maiul, de cîteori drege încreţiturile acelea blăstămate, numai ca să fie bine, numai ca să n'aibă ceartă cu Hudri. Căci el până ce nu caută în hîrbul de oglindă, dar mai ales până ce nu se pipăe bine, nu pleacă din casă. Şi dintr'o îndelungată dedare, el simte cu degetele lui nervoase cea mai mică nepotriveală, numai din pipăit. Şi cînd bagă de samă vr'o sminteală, ochii lui mici, galbeni ca de miţă, se bulbucă în orbite, ca la broască, mustaţa lui rară se zbîrleşte şi pumnul i se încleştează:

„Iar ai avut orbul găinii, tu, muere? Ia vino, ia nu mă face să mă mînii, ia grăbeşte-te că te lipesc de-ţi aduni dinţii din curte".

Şi femeia, trasă la faţă de năcaz, cu sufletul acru, s'apropie, tocmeşte, îndreaptă.

Şi de cîteori vecinul nostru Hudri esă pe portiţa dela cruce, femeia lui îşi face cruce, se 'nchină şi zice: „Sfîntă Maică Precistă, cum m'am putut eu lega de nebunul acesta!"

Dar părerea de rău a bietei Chive e tîrzie. De cincisprezece ani se tot miră cum s'a putut lega de Hudri, şi nimic nu-i foloseşte. Vede ea bine că nimic. Căci iată, îndată ce bărbatul pleacă prin sat, ca un primar ori ca un jurat, care are veşnic de lucru, Chiva trebue să vadă de rîndul gurii pentru cei patru copii, cu care i-a binecuvîntat cerul. Nici ea nu ştie cum

mai poate, cum nu s'a spetit, ca un cal încărcat veşnic cu povară grea, în aceşti cincisprezece ani. Puţina moşioară ce o au, tot ea a muncit-o. La săpat, la fîn, la secere, tot „haid' Chivo", în toată dimineaţa, cu desagii 'n spate, c'un copil în braţe, cu altul de mînă. Chiar de spetit nu s'a spetit ca până acuma, dar s'a uscat şi s'a 'negrit, de parc'a stat la fum de cîndu-i măritată.

I-a crescut acum un băeţel, cel mai mare, tot se mai ajută cu dînsul, şi i se pare ei că tot e mai uşor. Mai desagii în spate, mai un copil în braţe, mai un pic de ajutor la muncă, tot se cunoştea ceva. Şi de nu era aşa, era şi mai rău. Că puterile ei slăbiseră, se obosia în grabă, ca însăşi se mira şi se temea de vr'o nenorocire.

In vremea cît ea se chinuia pentru casa 'ntreagă, Hudri colinda prin sat, bătea uliţile satului, făcînd figuri şi forme prin aer, din cîrja lui Iucie.

In toată duminica dup'amiază trebuia să meargă la popa să cetească gazetele. Işi scotea o păreche de ochelari, şi-i tot tocmea o bună bucată de vreme, apoi ochii lui se încruntau, în fruntea îngustă de două degete se ridica, în mijloc de-asupra nasului, o îndoitură groasă, şi el cetea în sine, tuşind şi făcînd din cînd în cînd „hm".

Popa venise de curînd în sat şi n'a ştiut dintr'untâi năravul lui Hudri. Iar acesta, după ce cetea, începea să discute cu popa noutăţile cetite.

— Ce zici, părinte, de treaba asta? Eu cred că n'are să fie bine. Şi el îşi lua ochelarii şi privea la preot.

— Ce treabă?—întreba preotul.

— Apoi iacă asta cu ministerul. Oameni mai prăpădiţi nici că se poate închipui.

— E uşor să judeci pe alţii, bădică Ilie,—că Ilie îl chema pe Hudri din botez,—dar e greu să faci ceva. Lasă-i în plata Domnului, ş'or şti şi ei părerile lor.

— E uşor să-i laşi, dar vezi că ei mănîncă ţara,—ş'aici Hudri se încrunta şi mai tare, dunga ridicată de-asupra nasului de-a curmezişul frunţii i se îngroşa şi mai mult. Şi preotul la început, crezînd că are de-aface c'un om care pricepe ceva şi care-i de-a dreptul atins de idei socialiste, începea să-i dee desluşiri cum ştia el mai bine.

Dar după vr'o lună-două, cînd văzu că Hudri se 'ncruntă tot într'un chip, pune aceleaşi întrebări şi toacă mereu aceleaşi cîteva sentinţe, îi dădu bună pace să cetească, dar în discuţii n'a mai intrat cu el.

Şi asta, pentru vecinul nostru Hudri, a fost o victorie. De multeori îl auzeam, de-acasă dela noi, răcnind la femee: „Ce, tu? O zdreanţă ca tine are să-mi dee mie sfaturi? Mie? Apoi eu am închis şi gura popii, de nu mai cutează să se prindă cu mine".

Lunia, de dimineaţă, mergea la diacul bisericii, adică nu la el acasă, ci la crîşmă, căci diacului îi rămîneau de duminică nişte bănuţi şi nu-i putea răbda 'n şerpar. Acolo, începeau cu slujba de Duminecă, din biserică.

„Ieri ai tras un „Carii", dicee, de să fi fost vlădica la biserică te punea dintr'una protopop".

Diacul, om bătrîn acum, privea cu neplăcere la Hudri acesta, care-l întîlneşte în toată Lunia şi-i bea bănuţii în jumătate. Dar cînd auzea lauda lui Hudri, clipea din genele bătrîne, îi dădea un scaun, şi-l chema lîngă el.

— Numai un păcat e, dicee. Păcatul e că-i biserica prea mică—zicea Hudri aşezîndu-se lîngă el. Glasul d-tale e aşa de puternic încă, de se înneacă în bisericuţa noastră.

— Ce să-i faci, Ilie! Dacă mai trăia popa cel bătrîn, mai era nădejde de-o biserică nouă. Dar cu ăsta s'a isprăvit. El se pune să-i lege pe oameni să nu mai bee şpirt, îi jură pe cruce şi pe sfînta evanghelie. Ăsta împarte la oameni cărţi şi gazete, de parcă-i sfîrşitul lumii, cînd are să vie Antihrist. Ăsta la biserică nouă nu se gîndeşte.

Aici umplea bătrînul diac paharele, bea el, bea Hudri, acesta cutremurîndu-se întreg de spirtul tare, fiindcă Hudri azi, ca 'n toate dimineţile, n'a mîncat nimic.

— Mie drept să-ţi spun, dicee—începe el vorba—nu-mi place cum slujeşte popa ăst tînăr. Glasul lui e răguşit, ceteşte ecteniile încet, spune predica mai un ceas. Aşa ce facem? Aşa ne prăpădim. Aşa nu mai vin oamenii la biserică. Să-mi spui d-ta, nevoe-i să spui *poporului* atîtea vorbe? Două, trei cum făcea popa cel bătrîn, şi s'o isprăvit. Că oamenii ăştia ai noştri şi aşa nu pricep nimica.

Cînd aducea vorba aici, diacul se mişca pe scaun, îşi scărpina vîrful roşu-vineţiu, gros, al nasului, şi nu-i plăcea.

— Ba că oamenii noştri n'ar fi ei chiar aşa de proşti cum

ți crezi tu, măi Ilie. Au și ei ceva aici,—și diacul ridică degetul nodoros la frunte.

Hudri băgă îndată de samă că n'a potrivit-o bine.

— Să ne 'nțelegem, diece. N'am zis eu că d-ta, ori fratele Petru și Vasile, feciorii d-tale, n'ar înțelege. Dar, spune-mi d-ta, n'ai văzut în biserică destui creștini, care dorm, cînd predică popa?

Aici diacul se încălzește puțin, și ca să nu bage de samă Hudri, răspunde în grabă zîmbind.

— Asta una e drept. Dorm mulți. Și în sufletul lui se gîndea cu oarecare teamă: „Oare blăstămatul ăsta de Hudri n'a zis de mine?"

Și povestesc așa, trecînd dela popa la ceilalți cîntăreți de strană, mai tineri, la oamenii, la femeile care au fost la biserică. Hudri știe să 'ntindă atîta vreme povestea cu diacul, până bagă de samă că spirtul e pe gătite. De multeori petrec ziua întreagă, că diacul nu se grăbește, bea încet, cu socoteală, iar Hudri nu se 'ndură să plece până mai simte aramă la bătrîn. Dar cînd bagă de samă că nu mai sînt bănuți decît de-o porție, se scoală grăbit, aducîndu-și aminte de vr'o afacere. Diacul îl lasă să meargă, dar privește după el cu'n zîmbet de batjocură, care se ivește în colțul gurii bătrîne. Și zice către crișmar: „Totdeauna mă prinde mișelul acesta de Hudri. Dar la plată n'a stat o singură dată. Mișel bărbat".

Marția și Mercurea Hudri pornește cu jurații și cu perceptorul prin sat. Ia și el subsuoară un protocol, se face că cetește din el la fiecare poartă, însamnă ceva într'o cărticică și dă sfaturi juraților.

— Dacă de-aici nu puteți încasa acum nimica, vă spun eu d-voastră, domnii mei, că lăsăm statul în pagubă. Și slujitorilor statului nu li-e îngăduit așa ceva. Ce? Zice că n'are bani? Ia-i vita! N'are cap de vită? Ia-i haina, ia-i cenușa din vatră, că deaceia ești slujbaș jurat.

Oamenii nu-l prea iau în samă. Rar dacă vr'un slujbaș îl întreabă o vorbă. Da-i sufăr să umble cu dînșii. Le mai poartă cărțile și lucrurile luate depe la oameni.

Hudri umblă în aceste două zile, fără să mănînce decît sara. Hai bea cîte-un păhărel de spirt, cînd trec pe la vr'o crîșmă, și-i îmbie pe toți crîșmarul, cu cîte-un păhărel. Atunci se simte Hudri așa de bine—văzîndu-se socotit ca și oamenii cu slujbă domnească—încît nu se mai gîndește la mîncare toată ziua. Umblă așa, lihod de foame, și caută să afle toate cerțele

și pîrile ce sînt între săteni, culege știri în zilele acestea de Marția și de Mercurea, ca să poată avea de lucru Joia.

Căci Joia se judecă pîrile la primăria comunală. Și în ziua aceasta, în fiecare săptămînă, Hudri e de față acolo, cu toate știrile ce și le-a cîștigat pentru fiecare caz. Stă deoparte, încordat, și de cîteori îi trebue primarului ceva dovadă, Hudri e gata cu ea. Aici aduce servicii mari, și primarul, din cînd în cînd, îl îmbie cu cîte-o țigară, iar oamenii îl blastămă în gîndul lor, și se miră de unde știe toate.

După ce se termină pîrile, urmează clipele cele mai fericite pentru Hudri. Primarul vine la el, îi întinde mîna, îi mulțămește, îi mai dă o țigară și-l poftește, după prînz, la un pahar de vin. Iar Hudri nu mai merge la prînz, merge de-a dreptul la crîșmă și-l așteaptă. Și până ce vine primarul el spune cum a pedepsit pe cutare, cum l-a prins pe cutare.

Vinerea e ziua lui Hudri. Atunci e în slujbă. S'au înțeles dela comună—sînt vr'o trei ani—să-l încredințeze pe el cu amarul de dare ce trebuiau să plătească vr'o trei case țigănești, care aveau și ceva avere și nici nu se mai țineau, în gîndul lor, de neamul lui Faraon. Hudri venea de dimineață la casa comunală, își lua condica și mergea pe drum curat ca un primar.

El însă nu se mulțumea cu cele trei familii platnice de dare. El lua pe rînd toate bordeele de țigani, de-i băga în groază pe toți faraonii.

— Domnule Ilie, să hiu al dracului, pe mine nu m'o pus împărăția la dare.

— Taci, cioară, că te'nvăț eu!

— Domnule Ilie, mai iartă-ne acum odată, să te rabde Maica Precesta.

— Nici un minut, spurcatule!

— Hudrilaș maică, țuca-ț-aș cizmele, nu-mi duce purcelașu, Hudrilaș maică,—se scăpa să zică vr'o harancă de țigancă bătrînă.

Atunci Hudri se învenina întreg. Știa el că toată lumea îi zice Hudri, în ascuns, dar pe față nimeni nu-i spunea batjocora. Și chiar aici în țigănime, unde îi spuneau „domn", aici să-și audă el porecla asta afurisită?

Și astfel Hudri se răzbuna. Nu lăsa purcelul, ci-l ducea, c'o groază de țigani după el, până la poarta primăriei. Iar aici se strecura repede-repede înlăuntru, și godacul îl lăsa în sama stăpînilor.

Simbăta Hudri merge totdeauna la oraş. E tirg de săptămină, şi el niciodată nu poate lipsi, deşi nu tirgueşte nimica. Da-i place să se poarte gătit printre oameni, să-i dee străinii bineţe, crezindu-l vr'un dascăl ori vr'un diac dela biserică. Ii place lui să-şi poarte nasul sus, printre mulţimea aceia de oameni.

Un străin, care l-ar cunoaşte aşa mai în fugă, ar crede că-i un smintit în toată forma. Dar nu-i. Toate patimile omeneşti le are: clevetitor, mărios, pizmătareţ, cu nasu'n vînt şi mai presus de toate leneş.

De multeori femeia sa spunea: „Pe Hudri să-l fi făcut Dumnezeu un boer, şi tot işi mînca bogăţia. Dar aşa l-a făcut om sărac şi mi-a mîncat viaţa mea ş'a copiilor".

Muria biata femee de năcaz şi de ruşine, cînd vedea pe alţii şi mai săraci decît ea, cum o duc de bine, ce rînduială e la casa lor, cum le sporeşte cîştigul din an în an. Da'n urmă s'a liniştit şi s'a mulţămit. Este o lege neînfrîntă în lumea asta: Dacă te bat o viaţă întreagă năcazurile, te deprinzi cu ele ca altul cu petrecerile. Numai cît nici o rază de lumină nu ţi se mai zăreşte, ci ochii tăi văd mereu într'o negură adîncă.

De vr'o trei ani s'a întîmplat însă în viaţa lui Hudri ceva deosebit. Murise primarul cel vechi, şi era vorba să se aleagă altul. La gîndul c'ar putea fi el ales, lui Hudri i se punea la inimă cînd un caer de flacără, cînd un sloi de ghiaţă. N'auzise pe nimeni vorbind de aşa ceva, dar lui, cu cît se apropia alegerea, i se părea tot mai mult că oamenii numai la el se gîndesc, numai de el vorbesc. Şi cu o zi înainte de alegere Hudri era convins că el va fi primar. Era aşa de sigur de una ca asta, încît ş'ar fi băgat mîna în foc.

Şi'n gîndul lui văzu de-odată cinstea mare, văzu toate lucrările care avea să le îndeplinească. Işi luă bîta, hotărît pentru un gînd, şi porni la oraş. Dintr'o prăvălie, în calitate de nou primar, tîrgui un rînd de strae nemţeşti, se îmbrăcă şi porni, Sîmbătă sara, spre casă. Ca Sîmbătă sara, oamenii mai stau pe la poartă, mai povestesc. Şi cum Duminica era alegere de primar, eşiră pe la portiţe şi mai mulţi.

Şi iată numai că zăresc un domn drumeţ, cum se îndreaptă spre casa lui Hudri. Cine să fie? Ce să caute? Dar până să-şi răspundă sătenii, străinul se vîrî în curte, şi numai decît se sparse un hămăit mînios de cîne, ş'o larmă mare se porni din curtea lui Hudri.

Oamenii alergară să vadă ce-i, şi care le fu mirarea cînd văzură pe Hudri cu hainele cele nemţeşti rupte de cînele lui.

De trei ani se scurse întîmplarea aceasta, dar astăzi e plin satul şi împrejurimea de vorba: „Să nu te latre cînii ca pe Hudri", de cîteori un copil ori un om mare vrea sa facă ceva din mîndrie, ceva ce nu i se şade.

Şi de-atunci Hudri e mort pentru sat, numai pilda despre el e vie. De-atunci Hudri n'a mai eşit pe uliţă, n'a mai fost la biserică, nu se mai ceartă cu femeia. Ci îmbătrîneşte repede, şi copiii din vecini privesc prin gardul de nuele şi-l văd în curte, îl văd în grădină, tot mai mic, tot mai adunat, tot mai alb la păr.

I. Agîrbiceanu

SONETE

Strigoii

„Je sais que la douleur est la noblesse unique"
Beaudelaire

Eu nu-ĭ văd noaptea 'n mantiĭ funerare,
Nicĭ fugărițĭ, de cîntă'n zorĭ cucoșiĭ,—
Ci 'n strănepoțĭ învie toțĭ strămoșiĭ:
Strigoiĭ meĭ trăesc în ziua mare.

Căcĭ toțĭ sîntem fantome seculare,
Sîntem damnațiĭ veșnicĭ, păcătoșiĭ
Cu-albastre suflete și gîndurĭ roșiĭ,
Ce ne purtăm tot neamul în spinare.

... Și tot așa sorbindu-ne paharul,
Din tată 'n fiu ne reurcăm Calvarul,
Purtînd la piept blazonul suferințiĭ...

... Și toțĭ sîntem cu frunțile umile,—
De jos din plebe orĭ de sus ca prințiĭ,—
Strigoiĭ preistoriceĭ gorile.

Cantilena mamei

Iluminînd cu raze aurite
A sufletuluĭ meu pustietate,
Un cîntec vechĭ prin aniĭ meĭ străbate
Ca luna printre ramurĭ veștezite.

E-un cîntec vechĭ din vremurĭ fericite,
Din lumĭ cu visurĭ roze colorate,
De brațul mamei tainic legănate
Și 'ncetișor pe sînu-ĭ adormite.

Îĭ cîntă 'n vînt un flașnetar pe stradă.
Se cern prin toamnă fulgiĭ de zăpadă
Ca 'n sufletu-mĭ aducerile-aminte...

... Și-ascult... și sorb motivul cantileneĭ...
Și 'n dorul vremilor de mai 'nainte,
Mă frige-o lacrimă din colțul geneĭ.

Mihai Codreanu

Numele dracului în romînește

Dracul are în limba noastră o sumă de numirĭ, date după diferitele însușirĭ pe care poporul i le atribue:

1. Dracul e mic. — De aicĭ numirile: *Micuțul* (Hasdeu, sub *aghiuță*);—*michiduță*, *nichiduță* (Pamfile, Cimiliturĭ, Glos.) < *mic* + (sufixul onomastic) *-ide* + *-uță*;—*nichipercea* (Pamfile, Jocurĭ de Copiĭ, II Glos.) < *mic* + ?; — *nódea* (Hasdeu, ibid.) < *nod* + *-e(a)*.

2. E negru.—Numirĭ: *Intunicatu* (Hasdeu, ibid.);—*faraon* (Șez. III 34), comp. *faraon* 'țigan negru cumu-ĭ dracu' (Șez. V 72);—*murgilă* (Ionescu-Daniil, Descîntece I 165 și II Glos.).

3. Are coadă. -Numirĭ: *Códea* (Hasdeu, ibid.) <*coadă* + *-e (a)*.

4. Are coarne.—Numirĭ: *Cornea* (Hasdeu, ibid.) < *corn* + *-e(a)*;—*cornilă* (Șez. V 59) <*corn* + *-ilă*.

5. Uneorĭ n-are coarne.—Numirĭ: Mr. *șut*=*șut* 'fără coarne'.

6. Are un picĭor.—Numirĭ: *Ațel cu un cĭor* (Dalametra).

7. «Dracu se cunoaște depe ochĭ, că-ĭ sînt roșiĭ și scînteetorĭ» (Șez. I 241).—Numirĭ: *Focu negru* (Pamfile, Jocurĭ de Copiĭ, II Glos. sub *hoge*).

8. «Dracu poartă fes roșu ca tichiĭa, de aceĭa și draculuĭ i se maĭ zice și *tichiuță*» (Șez. III 76).—«Dracu se numește uneorĭ *tichiuță*, din cauza minunateĭ 'tichiuțe', care-l face nevăzut» (Hasdeu, ibid.).

9. Dracu e urît.—Numirĭ: *Hîdachi* 'urît cași dracu; epitetul draculuĭ din punct de vedere al urîțenieĭ' (Șez. V 98)<*hîd*.

10. E necurat.—Numirĭ: *Necuratu*, *spurcatu* (Hasdeu, ibid.).

11. E iute.—Numirĭ: *Spirituș* 'un drăcușor maĭ mititel' (Șez. I 242) <*spirit*=*spirt*.

12. «Dracul locuește în orîce parte a pămîntuluĭ.., în aer, în apă, pe pămînt și sub pămînt» (Șez. I 241).—Numirĭ: *Ațel din vali* (Dalametra, mr. *vali*=apă), *fleamă* 'flacără, întrebuințat cu înțeles de infern și se uzitează în expresiunile: ĭți l'a fleama (să te ĭa dracu), iu tu fleamă ti dusiși (unde dracu te-aĭ dus)' (Dalametra),—*tartoru* 'șeful dracilor din fundul pămîntuluĭ' (Șez. III 77, 79),—*tartacot* (Ionescu-Daniil, Descîntece I 29, II 15, 97 și Glos.) <*tartar*+*cot* supt influența luĭ *statu-palmă-barbă-cot*.

13. Dracu fuge de lumină.—Numirĭ: *Ucigă-l -vederea* (Hasdeu, ibid).

14. «Dracu de nimic n-are frică maĭ mare ca de cruce» (Șez. I 242).—Numirĭ: *Ucigă-l -crucea* (Hasdeu, ibid.).

15. «Dracu... mirosul tămîieĭ nu-l poate suferi» (Șez. I 242).—Numirĭ: *Ucigă-l-tămîĭa* (Hasdeu, ibid.).

16. Dracu se teme de toaca dela biserică.—Numirĭ: *Ucigă-l-toaca* (Hasdeu, ibid.).

17. Pe unde trece dracu, se face zgomot.—Numirĭ: *Pócnitu* (Șez. III 85).

18. Dracul e plin de răutățĭ.—Numirĭ: *Imprelistitul* (Ionescu-Daniil, Descîntece I 129 și II Glos.), propriu zis *prilostit* 'stricat, pervertit'.

19. Dracul e dușman omuluĭ.—Numirĭ: *Neprietinul* (Ionescu-Daniil, Descîntece I 204, II 76, 89), *vrăjmașul* (Ionescu-Daniil, ibid. I 132).

20. Dracul e primejdios.—Numirĭ: *Sîcret* 1. 'primejdios';—2. 'ceva cu necuratul în el: loc *sîcret*=loc tare răŭ, lemn *sîcret*=lemn al draculuĭ; du-te la *sîcretu*=du-te la dracu' (Șez. III 88).

21. Dracu fură liniștea omuluĭ.—Numirĭ: *Furu* (Ionescu-Daniil, Descîntece I 117).

22. «Dracu se arată sub forma tuturor vietățilo, numaĭ în chip de vacă nu». (Șez. I 241).—«Draciĭ se fac în toate chipurile: cal, bivol, cîne, pisică, porc, vĭezure, om, muere și orîce dobitoc, ăluĭ dă-ĭ poate număra periĭ după el,—oae nu se poate face, că nu-ĭ poate număra periĭ» (Șez. III 77).—Numirĭ: *Bală* (Hasdeu, ibid.; Revista Critică-Literară III 87), propriu zis 'animal';—*ghială* (Revista Critică-Literară III 155) <*bală* + *ghiavol* (despre aceasta v. maĭ jos);—*dială* (Revista Critică-Literară III 155) <*bală*+*diavol*;—*mamól* (Pamfile, Jocurĭ de Copiĭ, II Glos.) <*mamun* 'momiță', prin substituție de sufix;—*nătmon* (Popovicĭ, Rum. Dial. I Glos.) <*măĭmoană* 'momiță' (Popovicĭ, ibid.).

23. «....Dumnezăŭ ĭ-a zis atuncĭ luĭ sfete Ilie să-ĭ lase maĭ ușor [pe dracĭ], doar numaĭ cînd or face eĭ zavisti dă or răscoli norĭ ș-or face viforniți, atuncĭ să-ĭ săgeteze. Sfete Ilie cum ĭ-a lăsat, draciĭ așa a-ncremenit, fiteșcare unde s-a brodit: Tartoru și cu alți dracĭ măĭ marĭ căzuseră în fundu pămîntuluĭ... Alți a remas spînzurați în văzduhurĭ, uni cu gurile în jos.... Ăĭ dă sînt cu gurile spînzurate în jos, sloboade noaptea, dă la scapătu soarelui până-n răsărit, bale din gură. Astea sînt *balele vrăjmașului*. Unele cad pin fîntînĭ, altele în apele curătoare, altele pă ĭerburĭ. Ele aŭ putere dă omoară pă om, îl bolnăvește greŭ, dacă să întîmplă ca vrun om să le bea în apă or să să culce unde sînt ele căzute» (Șez. III 78—79).—Numirĭ: *Bălosu* (Hasdeu, ibid.).

24. Oameniĭ urîți și răĭ prin excelență sînt considerați de popor ca avînd într-înșiĭ pe dracu. (Comp. și Șez. I 242, III 77). Uniĭ din aceștĭ oamenĭ *îndrăciți* aŭ devenit așa de cunoscuți ca atare, încît, în regiunea lor, numele lor propriu de familie aŭ devenit nume comune pentru dracu. Astfel, în munțiĭ Suceveĭ

dracu se numește *tîcman*. Prin alte părți ale Moldoveĭ cuvintul se întrebuințează ca termin injurios la adresa Evreilor. Cuvintul s-a născut deci pe socoteala vreunuĭ Evreŭ hapsin *Juckmann*.

Grație unuĭ proces semasiologic de aceĭaș natură, în munții Suceviĭ dracul se maĭ numește: *Cóman* 'om asămănător cu dracu de urît ce-ĭ, dracu însuș' (Șez. V 59), *Ibrișan* 'dracul' (Șez. III 17).

Un personaj renumit în lumea creștină prin răutate a fost *Iuda Iscariotul*. Romînii l-aŭ cunoscut și eĭ prin biserică. Prima parte a numeluĭ săŭ a devenit în romînește (Moldova) un termin injurios la adresa Evreilor, iar a doŭa nume comun pentru 'șeful tuturor dracilor': *Scaraoschi* (Șez. I 241), *Caraosti* (Șez. V 54) (prin **Scariotschi* <*Iscariot* + sufixul onomastic *-oschi*).

25. Dracu în chip de om în general este numit *împelițat* <*pieliță*.

26. Oamenii se-nchină la dracu.—Numiri: *Idolu* (Hasdeu, ibid).

Pe lingă aceste numiri create de popor, Rominul are pentru dracu și numiri împrumutate:

1. *Aghiuță* <ngr. ἅγιος sfînt, de unde scurtat **ghiuță* și apoĭ, prin reduplicarea primeĭ silabe, *ghighiuță* (Hasdeu, ibid.).

2. *Antihristu* (Papahagi, Basme Arom. Glos.), *antihristu*, *antihîrstu*, *antihîrs*, *antihîrț* 'dracul cel dela vremea de-apoĭ' (Hasdeu ad vocem și Șez. V 25) <ngr. ἀντίχριστος Antichristus.

3. *Bénga* (Moldova), *binguri*, *bingurii*, *bingurile* 'ielele și și alte duhuri rele ce intră în om de-l zghihue' (Șez. V 38) <țigan *benga* dracu.

4. *Cioplea* (Șez. V 57) <vgr. τυφλός *(tiuplos)* negru.

5. *Diavol*, *ghiavol* <ngr. διάβολος.

6. *Dimon* (Creangă, Amintiri 40) <ngr. δαίμων.

7. *Naiba* <turc *naibe* nenorocire.

8. *Satana*—vsl. *satana*.

9. *Triscatarat* (Papahagi, Basme Arom. Glos.) <ngr. τρεῖς καθαιρῶ 'de treĭ orĭ caterisit'.

Următoarele numiri ale draculuĭ mi-aŭ rămas obscure:

1. *Bedă* (Revista Critică-Literară III 88).

2. *Carcandili* (Șez. II 185), *carcándzal* 'drăcușor, draciĭ care stăpînesc dela Crăciun la Bobotează' (Papahagi, Basme Arom. Glos.), *carcálandzu* 'persoană mitologică care apare, după credința noastră, în timpul nopțiĭ dela Crăciun până la Bobotează.—maĭ e și forma *carcándzal'* (Dalametra).

3. *Izdat* (Ionescu-Daniil, Descîntece I 129, II 110, 111).

4. *Nazól* (Ionescu-Daniil, Descîntece I 199, 200).

5. *Pirdalnicu* (Moldova).

6. *Răitan* (Ionescu-Daniil, Descîntece II 16, 17).

7. *Sarsán* (Ionescu-Daniil, Descîntece II 16, 17), *sarsón* (ibid. I 38), *sarsáor* (ibid. II 110), *sarsailă* (Șez. V 122).

8. *Solea* (Anonymus Caransebesiensis).

9. *Știma* «*știmi* 1. ieștĭ *știma* oamenilor=cel maĭ închircit și uricios om; 2. *știmĭ* însamnă și un fel de stafie, un fel de drac ce domnește peste comorile necurate și peste unele animale: ari *știmă*=nu-ĭ lucru curat, are pe dracul într-însul. Despre animalele cu *știmă* se crede că-s năzdrăvane» (Șez. V 126).

10. *Zarzavil* (Dalametra) pl. *zarzavuli* și *zarzavuleanĭ* (Dalametra; Papahagi, Basme Arom. Glos.).

Aceste numeroase numiri se datoresc împrejurăriĭ că, după credința populară, dracul aduce omuluĭ toate nenorocirile. Rominul a evitat deci de a-ĭ spune draculuĭ pe nume și a căutat să-l numească după vreuna din însușirile atribuite, ceĭa ce, desigur, slăbește intensitatea imaginiĭ pe care o evoacă cuvintul *drac*.

Cînd se-ntîmplă totuș să-ĭ pronunțe numele, Rominul își face cruce orĭ își stupește în sîn, pentru a-l alunga (Acest din urmă obiceĭŭ este vechĭŭ: *spuere in sinum* cracher dans son sein pour éloigner la colère des dieux, *despuere* détourner un mal, un sortilège, ce qui se faisait en crachant dans le *sinus* de sa robe).

Uneori la aceste se adaugă și o schimbare în fonetismul cuvintuluĭ. Astfel ne explicăm noĭ epenteza luĭ *a* în *darác* (Papahagi, Basme Arom. Glos.) <*drac*, schimbarea luĭ *e* în *i* în *binga* <*benga*, *dimon* <*demon* și, cu maĭ puțină probabilitate, schimbarea luĭ *d* în *g* în *ghiavol* <*diavol*. (*Dimon* și *ghĭavol* aŭ fost explicate în acest sens maĭ întâĭŭ de A. Philippide, Principiĭ 236).

Poate că printr-o astfel de schimbare se explică și numele *bebea* (Viciu 18) <*babă*, comp. *bebea* 1. 'om bătrîn și prost', 2. 'ființă mitologică cu care se sparie copiiĭ, gogoriță, caŭă: taci că vine *bebea!*, taci că te daŭ la *bebea!*' (Revista Critică-Literară III 88), *băbăluca* 'ființă mitologică cu care se sparie copiiĭ; se întrebuințează și in imprecațiuni: du-te-n *băbălucă!*', ave-reaĭ *băbălucă*=ave-reaĭ nevoe!' (Revista Critică-Literară III 86), *bubă*, *bubușar* 'bordea, gogoriță, caŭă, ființă închipuită cu care se sparie copiiĭ' (Dalametra), *bubu* (Revista Critică-Literară IV 39)=*bibi* 'nu pune mîna, se întrebuințează maĭ cu samă față de copiiĭ micĭ' (Iarnik-Bîrseanu, Doĭne, p. 476), 'fugĭ' (Frunză verde foĭ de nalbă, ce ducĭ, mîndră, pe sub salbă, colea-n lișoara albă?—Da doĭ puĭ de turturea!—Dă-mi-ĭ mie, draga mea!—*Bibi*, bade, de-acolea, că nu-s pentru dumneata! Iarnik-Bîrseanu, ibid. p. 400.—Lingă mîndra fîntîniță trece-o dalbă copiliță cu doĭ puĭ de rața-n brață chiar colea sub iia creață. Eŭ mă țip să-ĭ iaŭ un puĭŭ.—*Bibi*, bade, că te spuĭŭ! Iarnik-Bîrseanu, ibid. 378.).

G. Pascu

BARCAGIUL

Alexie Moruzof era pripășit în orașul nostru de vr'o cinci-șase ani; la început fusese hamal și tot ce ciștiga bea. Il vedeai trecînd de gît cu alte haimanale ca el, stîrnind cînii mahalalelor cu urletele lui și ale tovarășilor. Nu era sară în care să nu colinde astfel mahalalele, c'o flașnetă în frunte, într'o roată de cîni - care lătrau ca la urs. Intr'o noapte se pomeni în mijlocul chefului că nu mai are nici o lețcae; stătu un răstimp în mijlocul circiumei murdare, cu capu' în piept, cu părul sbîrlit, cu ochii ca două picușuri de sînge. Apoi, se trînti pe un scaun, își scoase cizmele de iuft, le unse cu untură de pește, și, așezîndu-le pe tejghea, răcni în hohotele tovarășilor:

„Să ne dai, kir Eni, de băut..."

Și, întorcîndu-se către ai lui, urlă, de i se umflară ca niște frînghii vinele depe gîtul de taur:

„Să bem, fraților... Cu Alexie, bre, nu muriți... El e om umblat... Cînd eram de zece ani, fiindcă aveam un cîne de tată care mă bătea cu frînghia udă pînă cînd îmi țișnea sîngele, am plecat în lume, cu'n vapor de marfă, și tocmai în America m'am trezit... Măi, unde n'am fost eu? Și în Africa am fost, dragii mei... Nu vă temeți, fraților, cu Alexie Moruzof nu muriți voi..."

Și răsturnînd capul pe spate, sorbi paharul de rachiu pînă la cea din urmă picătură; apoi îl trînti pe tejghea să-l facă țenduri parcă, își supse mustețile roșcate, își trecu cu dosul mînei peste gură și slobozind un chiot, își duse mîna stîngă la ceafă, întinse dreapta înainte și prinse a frămînta cu picioarele goale mîzga depe podele, plesnind din degete cu fața spre bagdadie, cu ochii închiși, cu un zîmbet de fericire nemărginită pe obrajii puhavi.

Tîrziu, cînd au eșit din circiumă, afară cernea ploae mă-

runtă de toamnă. Mergeau pe ulițile întunecoase, împleticindu-se și urlînd un cîntec de circiumă. Din cînd în cînd, printre casele tupilate, se zărea un crîmpei de mare, lucind negru ca păcura, subt cerul acoperit de nori.

La cîte o cotitură de drum, se rupea cîte unul-doi din ceată și se făceau nevăzuți în întunericul adînc. In curînd Alexie Moruzof rămase singur; dînsul sta tocmai în mahalaua tătărască. Pașii lui singuratici răsunau neregulat, cînd mai grăbiți, cași cînd ar fi luat-o la fugă, cînd mai rar; uneori se opreau dintr'odată, cași cum le-ar fi tăiat cineva drumul, apoi porneau iar.

Și deodată Moruzof se împletici și căzu, cît era de lung, în noroi și adormi repede acolo, în ploaia măruntă, care-i pătrundea, încetul cu încetul, hainele.

Cînd se lumină de ziuă, îl trezi șfichiul biciului unui căruțaș care trecu pe lîngă el, în fuga calului, spre port.

Alexie se frecă la ochi, cu amîndoi pumnii, și se uită buimac împrejur. Era ceață; o ceață care plutea ca o pulbere. Printre două case muruite, se vedea marea mohorîtă. Valuri, cu crestele înspumate, veneau și se izbeau de țărm, cu'n vuet depărtat de tunet.

Moruzof se uita împrejur, rezemat într'o mînă, și nu înțelegea unde se află, ce s'a petrecut cu el. Își simțea gura amară, capul greu ca de plumb. Apoi, deodată, îi miji în minte o lumină tristă, pustie, cași lumina care pătrundea ceața dimprejur, și-și aduse aminte. Atunci se ridică și coborî spre vapoarele și corăbiile care se înnălțau ca niște monștri negri. După cîțiva pași, îl făcu să tremure un fior de frig, și numai atunci băgă de samă că hainele i-s ude, că-l pătrunsese ploaia pînă la piele, că-i plin tot de noroi și-i desculț; dar merse înainte, coborî niște trepte de piatră și eși pe chei. Avea de descărcat niște cărbuni, depe un vapor englezesc, și se îndreptă spre namila neagră. Incepuse descărcatul și hamalii se zăreau prin ceața deasă, țesîndu-se cu coșurile în spate, dela vapor la movila de cocs, și dela ea la vapor, ca niște umbre, care, din pricină că nu se vedea puntea, păreau că pășesc plutind prin aer. Moruzof își luă coșul și prinse și el a căra. Dar, din ce în ce, îi păreau mai grele coșurile; îl dureau oasele și toată carnea pe el, de parcă era bătut, și se simțea slab, să-l dea cineva jos cu un deget. Iar vuetul mașinei, care scotea, din pîntecele vaporului, coșurile cu cărbune, i se părea că-i sfredelește creerul. Și, dintr'odată, cînd puse piciorul pe punte, simți că se înnăbușă de parcă-i zugruma

cineva gîtul, duse o mînă la gît, ca să-și rupă cămașa; dar se rostogoli, moale, la marginea punții, în nesimțire.

Cînd își veni în fire, zări, ca printr'o ceață, aplecată asupra-i, o față neagră, osoasă; dar nu cunoscu că era unul din tovarășii lui de chefuri. Stătu așa, o clipă, privind aiurit împrejur. Ochii îi ardeau ca niște licurici, în întunericul magaziei de porumb, în care îl dusese prietenul de lîngă el. Auzi un glas întrebîndu-l ceva; dar nu înțelegea ce-l întreabă, — vedea numai un chip necunoscut.

Pînă'n adîncurile, pline de noapte, ale magaziei, ardeau, ca aurul, movilele de porumb, și cîțiva Turci îl vînturau cu lopețile, cîntînd încet, pe nas, o melodie somnoroasă, care ajungea la urechile lui Moruzof ca bîzîitul depărtat al unui bondar. Nu departe de unde zăcea el, cîțiva Turci, cu fețele colțuroase și lungi, înnegrite de cărbune, se legănau într'un danț leneș și cîntau, pe nas, arătîndu-și dinții albi, un cîntec tărăgănat, somnoros, alcătuit din trei-patru note, în care se deslușia, din cînd în cînd, strigătul: „Iosssa-a-a!" Se țineau de mînă, cu brațele ridicate în dreptul umerilor, și făceau doi pași într'o parte și doi în cealaltă, înmlădiindu-se de șale, la dreapta și la stînga, prăvăliți îndărăt, cu capetele răsturnate pe spate.

*

Tîrziu, fără să-și dea seamă cum, se trezi pe un pat cu rogojină, și își cunoscu odaea lui, îngropată pe jumătate în pămînt, cu geamul cît pumnul. I se păru că aude ceva mișcîndu-se, și întoarse ochii: la căpătîiul lui, în lumina mohorîtă, sta neclintită, cu bărbia rezemată într'o mînă, o femee înnaltă și uscățivă, tînără încă, cu ochii ațintiți în gol.

Era vecina lui, Marușca, care sta într'o odăiță de peste sală, de vr'o lună de zile, și care lucra la port deavalma cu bărbații. Răsărise de vr'o două luni în port, îmbrăcată într'o tunică militărească, cu capul înfășurat cu o basma roșie, lipovenească. O vedea în toată ziua pe schelele vapoarelor, încovoiată subt greutatea unui sac ori a unui coș cu cărbuni. Ridica cît un bărbat voinic, de rămîneau hamalii, la început, cu gura căscată. În răstimpurile de odihnă, fuma dintr'o pipă și scuipa, într'o parte, printre dinți. Uneori, cîte un hamal, cu fața neagră ca a unui harap, se apropia tiptil de ea, pela spate, și cuprinzînd-o de după gît o săruta; ș'atuncea se întorcea, repede ca fulgerul, ridica brațul, ș'o plesnitură scurtă, de palmă, făcea să izbucnească hohote mari de rîs.

Seara, intra, c'o droae de hamali, într'o cîrciumă, și bea cu ei de gît, cîntîndu-le, cu glas răgușit, cîntece rusești. Apoi, într'un tîrziu, se făcea nevăzută cu'n hamal. Plecase așa, de cîteva ori, și cu Moruzof, cum plecase și cu toți cei care chefuiau cu ea.

Alexie o privea ca dintr'o depărtare mare, și deodată Marușca cobori ochii asupra lui și i zîmbi, și zîmbetul acesta îi aduse lui Moruzof aminte de un zîmbet de demult, din copilărie, — de zîmbetul maică-sa, care-i sta, tot așa, la căpătîi, cînd era bolnav; și chipul ei răsări șters, ca învăluit într'o negură deasă, pe care zădarnic căta mintea lui mistuită de friguri s'o risipească; numai ochii îi vedea limpede, cași cum i-ar fi străjuit aevea la căpătîi. Și, deodată, simți urcîndu-i-se în gît un nod fierbinte, clipi grăbit și două lacrimi izvorîră, ca două picușuri din lumina care-i umplea sufletul, și prinseră a aluneca încet, pe fața osoasă, plină de pulbere de cărbune, lăsînd în urmă două dîre albe. Și toată viața lui ticăloasă, din clipa în care fugise de-acasă și pînă în cea din urmă zi, i se perindă pe dinnaintea ochilor, care îi ardeau ca doi cărbuni, și o scîrbă nemărginită de el însuși îi oțărî fața.

Marușca se aplecă asupra lui și-l întrebă ceva; dar dînsul nu înțelese; de departe însă, din mormîntul copilăriei, izvorî un glas dulce ca un cîntec de leagăn:

„Cum îți mai este, puiul mamei."

Și iarăși simți arzîndu-i obrajii două lacrimi.

După asta, o văzu pe Marușca ridicîndu-se, luînd depe masă un pahar, amestecînd ceva c'o linguriță ș'apoi apropiindu-se de el. Simți că-i ridică binișor capul depe perină, și buzele lui arse de boală simțiră marginea rece a paharului, apoi simți cum îi curge pe gît băutura răcoritoare, cum se strecoară în toată făptura lui ca o adiere dulce de vînt; și cînd îi așeză capul pe perină, rămase neclintit, pe spate, cu ochii la Marușca, care, după ce pusese paharul pe masă, se așezase la căpătîiul lui și începuse să coase ceva.

Băutura ei parcă-i mai limpezise mintea; o vedea acum lămurit, și cînd dînsa ridică ochii și-l întrebă cu glasul molcom:

„Ți-i mai bine?"

Îl pătrunse în toată ființa o undă caldă de fericire și răspunse:

„Mi-i mai bine parcă“.

Dela maică-sa, nu-i mai vorbise nimeni cu glasul acesta; nu-i mai stătuse nimeni la căpătîi; și-i veni să se ridice și să se lipească de pieptul Marușcăi ca un copil, și să stea așa mult-mult, cum sta lipit de pieptul maică-sa. Se simțea așa de bine subt straja ochilor ei, c'ar fi vrut să fie veșnic bolnav, ca să simtă pînă în adîncul făpturii sale privirea ei bună, ca să-i audă glasul, ca să-i simtă mînile așezîndu-i ușurel ștergarul ud.

Apoi iar se cobora asupra lui Moruzof ca o perdea de neguri, și sta ceasuri așa, neclintit, cu fața'n sus, cu ochii deschiși mari, plini de spaimă parcă, și nu vedea nimic, nu auzea nimic, —simțea numai curgîndu-i prin trup ca un rîu de foc; uneori îl pătrundea ca o suflare de vifor dela picioare spre inimă, și tot trupul i se prefăcea, parcă, într'un sloi de ghiață.

Cu 'ncetul, Alexie începu a se întrema. Marușca se cobora în port, la lucru, și sara venea devreme, cum isprăvea, c'o legătură mare de tîrgueli.

In zilele acestea de veghere, în sufletul ei se petrecuse, pe nesimțite, o schimbare. Mila, duioșia femeiască, care se revărsase în ea la căpătîiul bolnavului, săvîrșise o minune: trezise fiștia curată din sufletul ei, peste care ticăloșia vieții din port așezase, demult, ca o lespede de mormînt. Și femeia, care era a tuturor hamalilor, cu care petrecea în circiumele murdare ale portului, simți, dintr'odată, în ea, ca o rază sfioasă de soare, dorul unei vieți curate, alăturea de un om care să-i spue și ei la o zi de obidă o vorbă bună, o vorbă de milă, o vorbă de mîngîere.

Umbla acum cu tunica militărească numai la lucru; acasă se îmbrăca c'o rochie de stambă albastră și se 'mbrobodea rusește, c'o basma de mătase, de aceiași culoare; cîteva șuvițe bălăi îi izvorau crețe de sub broboadă, umbrindu-i fața albă; în ochii albaștri avea o lucire neobișnuită, și'n toată ființa ei ca un început de primăvară.

Moruzof prinse să se îndrepte văzînd cu ochii; sta acum, cîteodată, ridicat între perine, și privea crîmpeiul de mare, care se vedea prin ferestruea de lîngă pat.

Marea era limpede de cîteva zile; se vedeau bucăți viorii, albastre închis, verzi ca smaraldul. Pescarii înfiorau apa; cîte unul se lăsa să-l legene valurile, departe, la larg, și părea un crîmpei de spumă; iar bucățile de spumă, din depărtare, păreau pescari legănați de valuri.

Cînd intra Marușca tiptil, lui Alexie prindea a-i bate inima mai tare și închidea ochii și se făcea că doarme, ca să poată privi îndelung, printre gene, cum se mișcă, ușoară, ca o umbră, prin odăița curată acum ca un pahar; și în tot sufletul i se revărsa o fericire fără nume și-i venea, cînd o vedea trecînd pe lîngă pat, să-i înlănțue mijlocul cu amîndouă brațele și s'o ție astfel mult încleștată; dar nu îndrăznea. Și privind-o mereu, începu, pe nesimțite, să se gîndească la o căsuță curată, pe malul mării,—la o căsuță, cu acoperișul și poarta albastre; la o odae cu pereții plini de icoane, și în încăperea aceasta se închega întotdeauna făptura înaltă a Marușcăi.

Intr'o zi, într'amurg, pe cînd dînsul sta cu ochii închiși, dar nu dormea, ușa se deschise încetișor și Marușca intră în vîrful degetelor și-i așeză binișor pe marginea patului o cămașă roșie, cusută de mîna ei. Atunci Alexie deschise brațele și repede ca fulgerul o cuprinse de mijloc și rămase așa neclintit, fără să spue o vorbă, cu capul lipit de pieptul ei. Și cînd deschise ochii, văzu izvorînd din ochii închiși ai Marușcăi două lacrimi. Amîndoi au stat un răstimp tăcuți, în liniștea adîncă în care își auzeau bătăile inimii. Apoi dînsul, cuprins de-o amețeală ușoară, își lăsă capul pe perină și prinzînd-o de-o mînă o făcu să se așeze pe marginea patului. Intr'un tîrziu, Alexie murmură încet, ca prin vis:

„Mă iubești tu, Marușco?“

Ea nu răspunse; s'aplecă și-l sărută pe frunte și ridicîndu-se se făcu nevăzută pe ușă.

Moruzof se îndreptă încurînd, cu desăvîrșire, și începu iar să muncească 'n port. Se simțea acum în stare să ridice de zece ori mai mult ca înainte; simțea curgîndu-i în brațe o putere de uriaș. Pe la crîșmă nu se mai ducea; se întorcea seara întins acasă cu Marușca.

Intr'o seară un hamal o luă pe Marușca de după gît:

„Haide, fa, fira-i al dracului, cu noi“.

Atunci Alexie, care era la doi pași, se 'ngălbeni ca un mort, și fără nici-o vorbă, se apropiè de el și îl izbi așa de năprasnic cu pumnul între ochi, că se prăbuși în nesimțire la pămînt, ca trăsnit; și din ziua aceia Moruzof n'a mai lasat-o pe Marușca să muncească în port. Tovarășii lui de chef se minunau că-l vedeau așa de schimbat.

Adeseori, seara, cînd se isprăvea lucrul, se strîngeau roată în jurul lui și începeau, din toate părțile

„Măi, frate-meu, măi, rău te-ai mai stricat... Să nu mergi

tu, bre, cu noi să bei un palici de vin... A adus chir Eni nişte turburel de să-ţi sugi musteţele... Să-i sae ochii cui minte... Haide, măi vere, cu noi"...

— Nu merg, bre, degeaba; lăsaţi-mă 'n pace..." răspundea întotdeauna Moruzof zimbind.

Dinsul plănuise de-o bucată de vreme să se facă barcagiu şi se pusese pe strîns bani, ca să-şi poruncească o barcă, şi la sfîrşitul săptăminii socotea întotdeauna cit mai are de strîns.

După un an, avea banii pentru barcă, şi într'o zi nu se duse la lucru, ci merse de-o porunci. Acuma seara, cînd scăpa din port, se abătea întotdeauna pe la meşter, să vadă cum merge lucrul, şi se învirtea împrejurul bărcii, s'apleca, o bătea cu palma peste pintece, îşi plimba mîna peste ea, caşi cum ar fi mîngîiat-o, şi zîmbea fericit, pe subt musteaţa roşcată, pufăind din pipă şi aruncînd gînditor rotocoale de fum.

Se sfătuise cu Maruşca să zică bărcii „Odesa", tîrgul din care erau amîndoi.

Cînd se întorcea acum acasă, Maruşca îl întreba de departe:

— Ce face „Odesa"; mai e, mai e?

— Nu mai e mult şi e gata, striga vesel Alexie; are să fie ceva straşnic, nu se mai află asemenea barcă aici.

Intr'o simbătă seara barca fu gata. Adouazi era o duminică minunată, cum nu mai fusese demult. Alexie şi cu Maruşca se îmbracară cu hainele cele nouă, luară un paner cu merinde şi se coborîră în port. Care dintre tovarăşii lor de demult i-ar fi văzut suindu-se în barca cea nouă, văpsită cu albastru, de bună samă că nu i-ar fi cunoscut,—atita erau de schimbaţi şi de întineriţi.

Moruzof nu mai era buget la faţă ca înainte; iar Maruşca se îngrăşase şi se înnălbise, de cînd nu mai muncea în port.

Dînsa se aşeză la pisc şi-şi puse coşul cu merinde în faţă; Alexie deslegă frînghia şi sări în barcă; visli de cîteva ori, lăsindu-se pe spate, pînă cînd scoase barca dintre celelalte bărci care 'şi legănau catargurile, caşi cum s'ar fi închinat înaintea tovarăşei care pleca; apoi sări la catarg, desfăcu frînghia, şi pînza se desfăşură, cu un zuruit de verigi, se întinse şi se umflă ca un piept care răsuflă adînc. Alexie se aşeză la cîrmă, şi barca porni într'un freamăt uşor, dulce, tainic.

Maruşca zîmbea fericită, cu ochii aţintiţi la Moruzof; iar dînsul privea drept înainte, cu gura strînsă, stăpînindu-se, parcă,

să nu rîdă; i se părea că toată lumea îi priveşte barca şi se simţea mai înnalt de cînd se suise în ea.

Undeva, pe un vapor, un marinar cînta din armonică un cîntec de danţ. Marea întinerită, parcă, în lumina puternică a primăverii, îşi salta în radă undele, ca prinsă de o veselie nestăpînită.

Şi barca lui Moruzof, cînd eşi, printre cele două faruri, la larg, se aplecă niţel pe-o coastă şi începu a alerga, caşi cum ar fi cuprins o o bucurie nebună, spre Jerilovca, a cărei ţerm se lămurea în zare ca o dungă de neguri sinelii. Şi în curînd, în liniştea adîncă a pustiului de ape, se auzi numai fîşîitul lin al valurilor în piscul bărcii şi cîntecul dulce al vîntului în pînză. Iar marea împrejur, îşi înnălţa valurile şi le cobora, de parc'ar fi răsuflat adînc, fericită, îmbătată de lumina strălucită a soarelui.

*

Nu mult după ce-şi făcură barca, se mutară din bojdeuca tătărască, acoperită cu pămînt, într'o căsuţă mai răsărită, pe malul mării. Era casa unui Rus şi era aşa cum doreau ei: cu acoperişul albastru, cu poarta înnaltă, de aceiaşi culoare, c'o laiţă largă, în faţa porţii, unde seara Maruşca aştepta, împletind ori cosînd ceva, să răsară barca lui Alexie.

Dînsul întotdeauna se întorcea cu voe bună, încărcat ca o albină, căci îi mergea bine.

Maruşca îi cunoştea de departe barca şi, cînd o zărea, dădea fuga în casă şi pregătea de ceai în odaia cea mare, cu pereţii plini de icoane, unde toată ziua plutea o lumină plină de taină, în care deabia mijau chipurile sfinţilor. Şi cînd intrau în încăperea aceasta, din zăduful de afară, parcă îi mîngîia răcoarea dinnăuntru şi pururea îi impresura mireazma de fagure a turtei dulci.

Uneori, cînd se întorcea Alexie mai devreme, după ce se puneau la cale, eşeau şi se aşezau pe bancă, în faţa mării.

In liniştea care-o aducea amurgul, apele păreau mai pustii, mai nemărginite. Din cînd în cînd, un val tresărea ca speriat de-o arătare din adîncuri şi alerga la ţărm. Departe, în zare, răsărea singuratecă barca unui pescar, ca o pasere rătăcită de stol. De vale, în port, se vedeau catargurile corăbiilor, ca un pîlc negru de brazi; deasupra lor pescarii se roteau, caşi cum ar fi căutat unde să se acieuze pe noapte. Şi în curînd se aprindeau luminile farurilor, ca doi ochi care priveau peste pustiurile apelor.

*

Trecuseră trei ani de cînd trăiau astfel și venise și-un copil cu capul bălai ca o păpădie, și Moruzof, de bucurie, își dăduse în petec: făcuse un chef cu lăutari, de aflase toată mahalaua că i-a născut Marușca un băiat; dar după asta, s'a isprăvit, nu i-a mai călcat iar piciorul în circiumă. Se întorcea, ca de obicei, devreme acasă și, cum venea, își lua pe genunchi flăcăul, și și-l juca pînă tîrziu, pe banca dela poartă, murmurînd pe nas un cîntec rusesc.

Intr'o seară, se stîrnise furtună. Alexie își așeză pe masă farfurioara cu ceai și coborî repede malul de-și trase barca sus, pe țărm, pînă unde nu puteau ajunge valurile; și, ca să fie fără grijă, o legă cu lanțul de stîlpul de stejar. Apoi se întoarse în casă și prinse iar a-și turna în farfurioară ceai și-a sorbi liniștit, c'o bucățică de zahar între dinți.

Copilul dormea în umbră, în leagăn, și Marușca își isprăvise ceaiul și cosea ceva la lumina lămpii.

Dela larg, venea, la răstimpuri dese, mugetul unei geamandure, ca glasul unui monstru care se îneacă.

Marușca ridică capul și murmură:

„Cînd eram mică, tare mă mai temeam, cînd era noaptea furtună și auzeam geamandura ori vr'un vapor. Casa noastră era, așa, lîngă mare, cași asta, și eu mă făceam ghem în pat și închideam ochii strîns și ascultam cu inima cît un purice... Eu muream de frică și frate-meu—îl chema Alexie cași pe tine—era numai cu cîțiva ani mai mare ca mine și nu se temea de loc. Cînd era furtună, îl simțeam că se scoală binișor din pat și, cînd deschideam o clipă ochii, îl zăream la geam".

Marușca își coborî ochii asupra cusuturii și începu iar a coase. Barcagiul murmură cu zaharul între dinți:

„Ce făcea tatăl tău; cu ce trăia?"

— Era pescar, răspunse dînsa, și, după un răstimp de tăcere, adăugă, lăsînd lucrul pe genunchi: tot ce cîștiga bea și cînd venea acasă și-i cerea mama bani, o lua la bătae și făcea: „Vrai bani, ha? Vrai bani? Na-ți bani... Na-ți bani..." Ș'o bătea cu pumnii peste cap și peste obraji, pînă cînd o umplea de sînge. Săraca mamă, oftă Marușca după o clipă, cu ochii plini de lacrimi, ca perduți undeva departe; înainte de-a muri ne-a sărutat pe-amîndoi obrajii ș'apoi ne-a zis: „Duceți-vă afară de vă jucați, dragii mamei"...

La vorbele din urmă Alexie se îngălbeni ca un mort, ceașca i se făcu țănduri jos și dînsul rămase cu ochii deschiși, mari, plini de spaimă, ațintiți asupra Marușcăi. Ea dintr'odată întoarse ochii spre el și răcni speriată:

„Da ce ai, Alexie?"

Și sărind depe scaun se repezi spre el într'o prăvălire năprasnică și, aplecîndu-se asupra lui, strigă:

„Ce ai, Alexie, spune?"—și-i prinse amîndouă mîinile.

— Nu pune mîna pe mine, răcni Moruzof, sărind ca mușcat de șarpe și smulgîndu-se îndărăt.

Marușca rămase înmărmurită în mijlocul casei, ca o stană. Alexie se rezemase de perete ș'o privea cu ochii rătăciți, arzători, cu niște ochi de nebun, și răsuflarea îi șuera scurt, zmuncit, ca după o goană cumplită. După un răstimp, făcu cu glasul zugrumat, oprindu-se din cînd în cînd, cași cum s'ar fi înnăbușit:

„După ce-a murit maică-ta... frate-tău... a plecat în lume... și nu l-ai mai văzut...

— Ce ai, Alexie, ce ai?

— Ascultă-mă... ascultă-mă... Nu l-ai mai văzut douăzeci de ani și după două... după douăzeci de ani, l-ai întîlnit... v'ați întîlnit aici în port, și nu v'ați cunoscut... și într'o noapte... într'o noapte ați eșit dintr'o circiumă amîndoi... singuri... și v'ați dus pe malul mării și i te-ai dat lui... și acum... de trei ani ești a lui..."

Ochi Marușcăi se deschideau din ce în ce mai plini de spaimă, pe fața răvășită, și cînd Moruzof rosti cele din urmă vorbe, dînsa dădu un țipet grozav, un țipet de femee pe care o omoară cineva:

„Alexie!".

Și ascunzîndu-și, cu stînga, ochii, întinse dreapta, ca pentru a se feri. Copilul se trezi și începu a plînge speriat. Iar Moruzof se năpusti, cu capul gol, în noapte, și pe ușa rămasă deschisă vîntul năvăli șuerînd și stinse lampa. Atunci s'auzi un vuet înnăbușit, ca a unui trup care s'a prăbușit pe podele, și în întunericul adînc care se așternuse se auzea acum un plîns amar, un plîns strivit între dinți și țipetele de spaimă ale copilului din leagăn.

Moruzof alerga prin noapte ca un vinovat pe care îl urmărește cineva; alerga spre port, cu părul vîlvoi, pe uliți pustii. Îi venea să se rostogolească în pulberea drumului, să-și rupă carnea depe el, să răcnească din răsputeri. Se opri numai cînd

ajunse in port; se opri o clipă, ca un om care caută din ochi ceva, și se'ndreptă spre dig; urcă scările de piatră și sus, pe zid, se opri și rămase acolo neclintit, ca o stană, în șuerul vintului.

Intunericul era așa de adinc, că nu se zărea nici o corabie, nici-un vapor,—numai citeva lumini singuratece, roșii, albastre, verzi și cele două lumini dela faruri, care clipeau, mai sus, ca niște stele. Incolo nimic, nici-o lumină, nici-o stea, cași cum le-ar fi stins furtuna. Jos, ca intr'o prăpastie, luceau talazurile ce se izbeau de zid, ca niște monștri care spumegau de minie și, după fiecare izbitură, se trăgeau innapoi, să-și facă parcă vint, ca să poată sări peste zăgaz; dar numai spuma miniei lor ajungea pină sus și-l izbea pe Moruzof în față. Și dintr'odată se auzi un geraăt adinc și Alexie innălță brațele spre cer și se făcu nevăzut.

N. N. Beldiceanu

DIN FUGA PIRAULUI

Tremură valul și cintecu'i rar,
Legat de cintarea pămintului,
Trece la moara cea fără morar
Și cea nevăzută a vintului.

Valul culege mănunchiuri de flori
Și'n pragul pădurii le lasă,
Valul culege 'n oglinda sa nori,
Ca văluri subțiri de mireasă.

Seara, cind soarele cade pe zări,
Și'n ape, lungi sulițe frînge,
Inima'i, valul și-o poartă spre mări,
Rănită și plină de singe.

BURUENI

Sălbatica grădină 'i amar îmbălsămată
De burueni înnalte ce cresc cotropitoare.
Mireazma 'i plămădită 'n a soarelui dogoare,
Rămîne totuşi crudă, ş'adînc răcoritoare.

Din lamura de floare şi frunză fură vîntul
Şi sufletul mi'l umple, şi sîngele mi'l bate,
Şi tîmpla'mi răcoreşte cu sărutări curate,
Şi părul mi'l resfiră cu mîni îmbălsămate.

Un glas de mii de grieri îmi cîntă la picioare
Şi prin trifoi sălbatec, ş'amară păpădie
Fug verzile şopîrle cu-alunecare vie,
Şi surii şerpi în ierburi ca apa se'mlădie.

În vînt se împreună, cu gustul cel de cimbru,
Cu gustul cel de miere al florilor la soare,
Miros de nalbă sarbăd, şi tainic de cicoare,
Miros de izmă verde, îmbătător şi tare.

Şi totdeodată dulce şi aspru muşeţelul
Miroase ca pămîntul şi soarele. Pelinul
Îmbălsămează iarba, ameţitor ca vinul
Şi negrele seminţe de mac, îşi torn veninul.

Simţirea mea, ca vîntul colindă prin grădină,
Ca şerpii pe pămîntul cel proaspăt se mlădie,
Ca florile, în steblă mi-o strîng, şi cu beţie
Ca grierii din erburi mi-o cînt în taină mie.

Alice Călugăru

Pagini din istoria ştiinţelor

Incetarea din viaţă a celebrului bacteriolog german Robert Koch, descoperitorul, între altele, a teribilului bacil al tuberculozei, îmi aminteşte cîteva discuţiuni, provocate de părerile acestui ilustru savant în lumea ştiinţifică. Privitor chiar la bacilul tuberculozei, pe care Koch l-a descoperit în 1882, s-au născut în două rînduri furtunoase discuţiuni.

Odată, după 1890, după ce bacteriologul german a anunţat metoda de preparare a tuberculinei şi a expus speranţele care trebuiau puse în ea; a doua oară, cînd Koch a expus părerile sale în privinţa transmisiunii tuberculozei dela vite la om.

Dar aceste discuţiuni s'au curmat repede; problemele puse în desbatere fiind rezolvite curînd, căci laboratoriile din toată lumea, reluînd şi controlînd experienţele lui Koch, au stabilit ce era adevărat şi ce era greşit.

Dacă Robert Koch ar fi trăit însă acum 200 sau 100 de ani, pe vremea cînd ştiinţele de observaţie şi experienţă erau în faşă, desigur că nu atît faptele pozitive descoperite de el, ci mai cu samă teoriile, generalizările sale, ar fi hotărît locul pe care să-l ocupe în lumea ştiinţifică a veacului său. Pentrucă, acum un veac sau două, părerile unor autorităţi în ştiinţă deveneau adevărate dogme şi hotărau chiar, pentru cîtva timp, mersul ştiinţei.

Astăzi, în vremea de anarhie ştiinţifică în care trăim, anarhie cărei Gustave le Bon îi intonează imnuri de slavă, pentrucă înlătură din preocupările cercetătorilor tradiţia, dogmatismul, prejudecata,—în vremea de astăzi, locul de glorie îl ocupă acei savanţi care au îmbogăţit ştiinţa cu fapte pozitive, culese prin observare şi cercetare, sau cu generalizări fecunde, sprijinite pe un imens material observat, cercetat şi experimentat.

Acum un secol sau două se puneau în calea cercetărilor nu numai puţinele progrese tehnice, dar, mai ales, credinţa oarbă în anumite dogme; în oarecare generalizări pripite, susţinute cu talent; în infailibilitatea atîtor papi şi papaculi ai ştiinţei.

Pentru a ilustra această afirmare, voi alege din problemele

fundamentale biologice, acele care au fost mai multă vreme ascunse de grămada de erezii şi prejudecăţi şi pentru elucidarea căror au fost decenii şi chiar veacuri de lupte, pînă la triumful adevărului.

*

Ştiinţele naturale însamnă cercetare, observaţie şi experienţe pe obiectele din natură. Aşa se înţelegeau ştiinţele chiar pe vremea lui Aristotel. Cu întunerecul răspîndit de creştinism, care propaga dispreţul pentru lumea vizibilă, pentru corpurile vii ori moarte; care interzicea cercetarea şi experienţa, socotind ca un greu păcat îndrăzneala omului de a afla tainele creaţiunii, observarea şi experienţa au decăzut cu totul. In vremea Renaşterii chiar, ştiinţile naturale se reduceau la interpretarea autorilor vechi. A fost o vreme în care s-a discutat aprins—între savanţii vremii—cîţi dinţi are calul, fără ca vreunul dintre învăţaţi să caute în gura unui cal, unde problema era rezolvită deagata. Dar aşa era spiritul vremii: se interpreta şi se filozofa.

Prin secolul al 17-lea ştiinţele naturale încep a progresa, dar cu mai mari greutăţi, nu atît din pricini tehnice, cît, mai ales, din cauza prejudecăţilor.

Chiar asupra faptelor unde discuţiunea părea de prisos, se năşteau adevărate certuri, din care mai niciodată nu eşea triumfător adevărul. Astfel, prin acest secol se cultiva cu pasiune botanica şi zoologia, materialul adunat şi cercetat era destul de vast, şi se simţea nevoia unor clasificări. Studiile anatomice, mai ales la vegetale, erau foarte puţin înnaintate şi deaceia pentru clasificare se alegeau în mod aibitrar cîteva caractere externe. Se împărţeau, îndeobşte, plantele în arbori, arboraşi sau tufe şi în plante erboase, şi se amestecau în această clasificare plante cu flori *(fanerogame)* cu plante fără flori *(criptogame)*, separîndu-se plante foarte înrudite, cum e salcîmul şi mazărea, bozul şi socul, etc.

In vremea aceasta, cînd lipseau criteriile de clasificare pe care le avem astăzi, apar lucrările unui botanist de mare merit, ale unui reformator în metodele de clasificare, ale englezului John Ray, care însă, cu toate meritele sale, nu şi-a ocupat locul pe care-l merita între învăţaţi decît foarte tîrziu.

John Ray (1628—1705) observînd şi cercetînd, servindu-se de instrumentele optice neperfecte ale vremii lui, stabilise că în unele seminţe planta mică, plantula sau embrionul, are două frunzişoare prime, două cotiledoane; în altele plantula are un singur cotiledon.

După cum arată figura alăturată, în unele seminţe planta mică—formată din rădăcioară, tulpiniţă şi muguraş—are în partea cea mai de jos a tulpinii două frunze mari, două cotiledoane cărnoase (cum e la fasole); în altele cotiledoanele sînt subţiri şi planta cea mică e îngropată într'o materie ca miezul fasolei, într-un albumen (aşa e la ricin). Dacă forma şi mărimea cotile-

doanelor variază, numărul lor rămîne constant. John Ray recunoaşte importanţa acestui caracter şi împarte fanerogamele frunzoase în două grupuri: *monocotiledonate* (plante ale căror seminţe au cîte un singur cotiledon) şi *dicotiledonate* (plante ale căror seminţe au cîte două cotiledoane). Mai mult încă: el remarcă şi existenţa unor corelaţiuni între acest caracter al seminţelor şi caracterele externe ale plantei adulte. Monocotiledonatele diferă, în adevăr, de dicotiledonate prin portul lor, prin nervurile frunzelor, prin compoziţia florilor. Astfel—pentru a nu cita decît o corelaţie—marea majoritate a monocotiledonatelor au frunze cu nervuri paralele, neramificate, pecînd frunzele dicotiledonatelor au nervuri ramificate, formînd reţele în carnea frunzei.

1. 2.

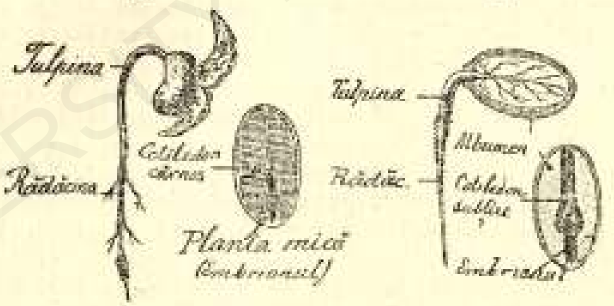

Fig. 1. Săminţa de fasole (1) în comparaţie cu săminţa de ricin (2).

Tot John Ray scoase dintre plantele cu flori pe acele pe care astăzi le numim criptogame şi care pe atunci erau împrăştiate, cum am spus mai sus, prin alte grupuri; iar între fanerogame stabileşte mai multe grupuri, în care recunoaşte înrudiri.

Caracterele de care s-a folosit John Ray sînt aşa de judicios alese, încît multe din grupurile stabilite de el îşi păstrează locul în clasificarea naturală de astăzi. Dacă ştiinţa de atunci ar fi urmat cercetările lui Ray, clasificarea vegetală lua demult poate forma de astăzi şi secolul al 19-lea ar fi înregistrat desigur alte cercetări în domeniul vieţii plantelor.

Cu toată munca şi meritele lui Ray, opera sa n-avu răsunet şi fu curînd dată uitării; nu din pricina greşelelor inevitabile, nici din cauză că ar fi neglijat oarecare caractere, ci din cauza inferiorităţii sale ca polemist.

Intre adversarii săi, cel mai de samă a fost Bachman din Halle, cunoscut în ştiinţele naturale sub numele de Rivinus. Acesta nu se prea îndeletnicea cu cercetări şi experienţe, avea însă idei preconcepute pe care le apăra cu multă pasiune. Plagiind opera unui botanist mai vechiu, redactîndu-şi lucrările cu talent, mai în spiritul timpului, şi împodobindu-le cu figuri, fantastice, dar admirabil executate, Rivinus a slăbit cu totul vaza lui John Ray.

Fiindcă-i vorba de concepţiuni în botanică, să mai citez greutăţile cu care s'a introdus în această ştiinţă ideia sexualităţii florii.—Astăzi ştie oricine că staminele sînt organele bărbăteşti, pistilul organul femeesc al plantei; că, pentru a începe să se formeze planta cea mică, e nevoe ca o celulă a firului de polen, produs de stamine, să se unească cu o celulă din ouşorul ascuns în ovarul pistilului; că din fuzionarea acestor celule rezultă *celula ou*, care, prin diviziune şi prin diferenţiarea celulelor formate, constitue părţile caracteristice ale plantei mici sau embrionului.

Se ştie astăzi, se ştie de cîteva decenii. Dar prin cîte peripeţii n'a trecut această chestiune, cu toate că ea a preocupat naturaliştii din şcoala lui Aristotel şi a revenit de repetate ori în discuţie din secolul al 17-lea încoace!

Teofrast, elevul lui Aristotel, un observator şi, în parte, un experimentator demn de remarcat, ştia, între altele, că fisticii sînt de două feluri: unii sterpi, alţii fructiferi, caşi aguzii şi curmalii. Pe cei sterpi îi numea bărbaţi, pe cei fructiferi femei. El băgă de samă că florile femei nu dau fructe decît atunci cînd aceste flori s-au prăfuit cu pulberea galbenă produsă de florile masculine.

Observaţiunile lui Teofrast au rămas uitate pînă la sfîrşitul secolului al 16-lea. La 1592, Alpino, mai apoi Baconi la 1673, au repetat şi confirmat experienţele lui Teofrast. Dar experienţele cele mai meritorii le face Iacob Bobart, cu planta *lychnis dioica* (opaiţa). Această plantă are flori mari, albe, fără miros ziua, mirosind însă plăcut seara. Ea e destul de frecventă în cîmpuri, pe marginea şanţurilor şi prezintă două feluri de flori, flori masculine şi flori femenine, deşi în aparenţă ambele feluri de flori sînt identice, avînd caliciul şi corola la fel.

Bobart cultivă plante din această specie în grădina sa şi observă că plantele peste care a pus polen dau fructe bune, pecînd celelalte nu. Contemporanul său, Camerarius, făcu experienţe pe alte plante, aşa că la începutul secolului al 18-lea chestia sexualităţii florii părea rezolvită.

Dar în acest secol domneau foarte curioase idei asupra sexualităţii în genere, idei pe care le voi expune mai la vale şi care au fost aşa de nefavorabile părerilor exprimate de Bobart ş. a., încît nici la 1830, după cercetările unui învăţat de mare merit, ale fizicianului italian Amici, chestiunea nu luă forma ei definitivă.

Amici, la 1822, descoperi detaliile fecundaţiei ouşorului prin firul de polen. El arătă cum grăunciorul de polen, ajuns pe stigmatul pistilului, începe a forma tubul polinic, cum acest tub se viră în stil. Mai departe n-a putut urmări tubuşorul, dar presupuse că el merge pînă la ouşor şi acolo se întîmplă fenomenul fecundaţiei.

Această descoperire fu complectată la 1830 de acelaşi învăţat, spre a răspunde părerii greşite susţinute de Adolph Brogniard, care era părtaşul ipotezei unei esenţe mistice, a unei *fovila*, substanţă vie a tubului polinic, care ar da suflul de viaţă ouşorului, spre a-l transforma în sămînţă.

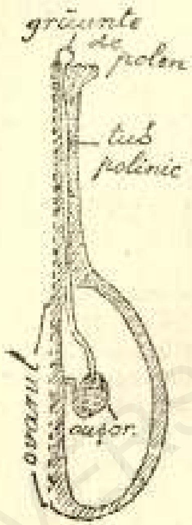

Fig. 2. Cum se uneşte firul de polen cu ouşorul

Cu toate că la 1830 Amici urmărise tubul polinic pînă în ovul, părerile lui au rămas în umbră din pricină că au întîlnit în Schleiden un adversar serios.

Schleiden e unul dintre fondatorii teoriei celulare, teorie care, în linii generale, se păstrează şi astăzi; el e un învăţat de mare valoare, dar care a făcut rele servicii ştiinţei prin teoriile lui absurde. Aceste teorii au pătruns cu atît mai lesne, cu cît Schleiden avea o excelentă metodă de expunere, un talent extraordinar de a desena figurile şi de a găsi expresiunile cele mai elegante pentru a-şi îmbrăca ideile. Cu aceste daruri, Schleiden a făcut să domnească în ştiinţă ideia că polenul posedă în fovila sa toate elementele embrionului viitor, adică rădăcioară, tulpiniţă, muguraş, cotiledoane, şi că polenul deşartă acest germene în ovul pentru a găsi acolo terenul necesar dezvoltării ulterioare.

Ideile lui Schleiden în botanică nu erau decît ecoul ipotezei *preformării*, ipoteză care a stăpînit în biologie foarte multă vreme şi care are între susţinătorii săi pe celebrul Haller.

Albrecht Haller e un enciclopedist în deplina accepţiune a cuvîntului, căci are lucrări meritorii în anatomie, fiziologie, medicină, astronomie, matematică, filozofie, teologie, literatură. Ca poet s-a bucurat de mare vază, iar ca om politic a jucat un rol de frunte. Născut la Berna în 1708, Haller şi-a creiat de tînăr astfel de merite, încît mai multe ţări îi ofereau catedre şi institute, ceia ce hotărî oraşul său natal să-l declare prizonier pe viaţă, punîndu-i însă la dispoziţie mijloace de lucru.

Pe cît de însemnate sînt serviciile aduse ştiinţei de lucrările lui Haller, pe atît de dăunătoare au fost teoriile sale. Haller a fost reacţionar; s-a opus cu îndîrjire ideilor nouă şi, cînd autoritatea lui deveni indiscutabilă, ajunse un adevărat tiran. În concepţiunile sale se arată inferior, un filister, cum îi zice Haeckel.

În chestia sexualităţii, Haller era partizanul preformaţiunii şi el a dezvoltat pînă la absurd această ipoteză curioasă.

De multă vreme învăţaţii admiteau că ovulul are în el organismul întreg; că, adică, un ovul de om e chiar un om mic. Sperma bărbătească ar avea rolul de a insufla viaţă organismului preformat.

Dar în vremea lui Haller preformiştii erau împărţiţi în două tabere: *ovişti* şi *spermatişti* (sau *homunculişti* ori *animal-*

culişti). La 1677 studentul Hamm din Leyden descoperi în spermă corpuşoarele mobile, formate din un cap şi o coadă, corpuşoare ce au aparenţa unor bolduri, al căror ac ar fi în necontenite undulaţiuni, şi pe care corpuşoare le numim astăzi spermatozoizi. Comunicînd observaţiile sale celebrului microscopist al vremii, *Leuwenhoeck*, acesta publică descoperirea şi emise părerea eronată că spermatozoidul ar fi un organism complect, însă mic de tot, şi care pentru dezvoltare are nevoe de un teren, de ovulul matern. In cărţile de ştiinţă care se ocupă cu această celebră discuţie dintre ovişti şi animalculişti se pot vedea reproduse desemne ale vremii, în care spermatozoizii umani de pildă au chipul şi asemănarea unui om.

Haller era ovist şi merse în susţinerea ipotezei preformaţiunii pînă la declaraţia absurdă, că omul e deplin preformat dela începutul creaţiunii, că un nou născut bărbat trebue să aibă barbă şi musteţi, iar un pui de cerb trebue să aibă coarne, pe care, însă, noi nu le putem vedea, căci nu ni-e dat să pătrundem tainele creaţiunii.

Haller—ca matematician ce era—se dedă şi la un calcul. El socoti că numărul oamenilor pe care i-a creat D-zeu în ziua a 6-a şi pe care i-a depus în ovarul străbunei Eva ar fi de 200.000 milioane. Dela creaţiune (6000 ani), socotind vrista mijlocie a omului, numărul oamenilor care au văzut lumina zilei ar fi de 1.000 de milioane. Ceilalţi stau închişi unul în altul, ca nişte cutioare puse una în alta, aşteptînd să le vie vremea să ajungă şi ei la deplina dezvoltare, spre a purta pentru cîtva timp descendenţa hotărîtă de bunul creator!

La cîte curiozităţi şi la cîte glume a dat loc o asemenea ipoteză îşi poate închipui singur cetitorul. Dar, oricît era de absurdă, ipoteza aceasta a pus mari piedici cercetărilor serioase.

Un exemplu va lămuri mai bine lucrul. Contemporan cu Haller, la 1759, un tînăr naturalist, fiul de croitor Caspar Friedrich Wolff, în teza lui de doctorat „Teoria generationis" caută să dovedească, pe baza observaţiilor, că oul la început n-are nici o organizare şi că diversele organe se dezvoltă cu încetul. Această observaţie o generalizează el şi susţine că în ou şi spermatozoid nu e nimic preformat, ci că se petrec o serie de transformări dela forma de vesiculă (beşicuţă) pînă la cea de animal complect. Diferitele organe, ca: şira spinării, creerul, organele de simţire, membrele, etc. etc, se formează treptat-treptat şi, după cum se dezvoltă animalele, tot aşa se dezvoltă şi omul.

Această generalizare a lui Wolff e o intuiţie de geniu, după cum a dovedit ştiinţa modernă. Dar nici observaţiunile sale temeinice, nici geniala sa expunere n-au reuşit să înlăture ipoteza preformaţiunii. Haller în particular, „papa fiziologiei", cum îl numeşte Haeckel, luă o poziţie duşmănoasă şi declară de revoluţionară şi primejdioasă ipoteza lui Wolff. Acesta, persecutat, îşi pierdu catedra şi fu mai apoi nevoit să se expatrieze. Ecaterina a Rusiei îi oferi o catedră la Petersburg, unde, vreme de

27 de ani, marele german făcu cercetări de însemnată valoare. Din Rusia a şi venit, cu un secol mai tîrziu, *teoria foilor germinative*, emisă de Carl Ernst von Baer, care stabileşte că în primele zile ale dezvoltării puiul de găină e în forma unor foiţe şi că din aceste foiţe apar toate organele. Cînd publică Baer lucrarea sa, vremea Hallerilor se isprăvise, ştiinţa păşise pe calea observării şi experienţei şi recunoscuse insuficienţa teoriilor bazate pe prejudecăţi şi pe pentateuch.

Secolul al 19-lea înregistrează numai o dispută celebră şi anume acea dintre Cuvier şi E. Geoffroy St. Hilaire asupra variaţiei speciilor.

*

Sfîrşitul secolului al 18-lea şi începutul celui al 19-lea sînt epoca de aur a filozofiei ştiinţifice, din pricină că pe de o parte materialul ştiinţific adunat era considerabil, iar pe de altă parte dificultăţile de detalii,—pe care le-a întîmpinat secolul al 19-lea, secolul microscopului, analizelor şi sintezelor chimice,—nu erau cunoscute şi îngăduiau chiar generalizări riscate, generalizări care uneori au păgubit puţin ştiinţei, dar care au popularizat-o şi i-au asigurat stăpînirea de astăzi.

In această vreme de observări, cercetări şi generalizări, s-au formulat cîteva principii de biologie, care merită a fi reamintite, mai înainte de a descri soarta disputei dela Academia franceză din 1830.

Sfîrşitul secolului al 18-lea este vremea naşterii anatomiei comparate prin stabilirea principiilor: *corelaţia părţilor şi omologia organelor*. Primul principiu a fost formulat atunci cînd s-a recunoscut că între organele unuia şi aceluia animal există aşa de strînse legături, încît modificările locale, într-un organ oarecare, provoacă modificări şi în alte organe, în puncte depărtate ale corpului. Concluzia acestor idei a fost că „după constituţia unor organe, unor părţi din corp, putem conchide asupra formei şi alcătuirii animalului întreg". Acest principiu al corelaţiei s-a arătat, în mîna lui G. Cuvier, de o fecunditate uimitoare, şi graţie lui s-au pus bazele paleontologiei.

Ca un ecou îndepărtat se mai poate vedea în unele reviste umoristice un savant gîrbovit de ani, cu ochelari pe nas şi cu puţin păr pe cap, observînd, cu atenţiunea şi răbdarea unui neamţ, o măsea, pe care, după lungi cercetări, savantul o declară ca a unui animal antideluvian a cărui mutră o şi schiţează, pecînd măseaua este a unui biet cetăţean care a întîlnit energicul pumn al unui gardist. Aceste ecouri sînt ultimele dovezi din zgomotul pe care l-a produs în Europa reconstituirea paleoteriului din gipsul parisian după cîteva frînturi de oase şi o măsea.

Al doilea principiu, al *omologiei organelor*, e şi mai important. Organe care au aceiaş poziţiune în corp, aceiaşi origină, aceleaş relaţiuni cu alte organe, se numesc organe omoloage, fie că au sau că nu

au aceleaşi funcţiuni. Citeva exemple ne vor lămuri mai bine. Aripele liliacului şi ale păserilor, rezultind din modificări ale braţelor, sint organe omoloage, cel puţin in părţile esenţiale. Aripele păserilor şi ale insectelor nu sint organe omoloage, ci numai analoage. Ele sint organe ce aduc acelaş serviciu, dar n'au nici aceiaşi origine, nici aceiaş aşezare. Beşica innotătoare a peştilor, plăminii broaştelor şi celorlalte vertebrate superioare sint organe omoloage, deşi n-au aceiaş funcţiune. Ele sint omoloage pentru că au aceiaş origine (se produc din tubul digestiv), au aceleaşi relaţiuni cu alte organe.

Acest principiu al omologiei organelor a fost aşa de fecund, incit am putea spune că pe el se sprijină toată anatomia comparată.

Cuvier mai desvoltă şi alte principii interesante, cum e acel al *condiţiilor de existenţă* şi principiul *subordonării caracterelor*. Organismul formează un tot, in care diferite părţi nu pot să varieze, fără ca celelalte părţi să sufere modificări corespunzătoare *(condiţii de existenţă)*. Organele cele mai importante sint cele mai constante; cele mai puţin importante sufăr modificări in timpul dezvoltării şi uneori nu apar *(subordonarea caracterelor)*.

Aceste principii, pe cit de interesante, pe atit de moderne, il duc insă pe Cuvier la ideia fixităţii speciei. El, căutind să stabilească o nouă clasificare a regnului animal, ajunge la concluzia că „sint patru tipuri sau planuri generale, dacă ne-am putea exprima aşa, după care se pare că au fost modelate toate animalele. Variaţiunile in aceste planuri, ori cu ce titluri le-ar fi impodobit naturaliştii, nu sint decit modificări destul de slabe, bazate pe desvoltarea sau adăugirea unor părţi, care nu schimbă intru nimic esenţa planului.“

Dar, intr'o vreme in care se cerceta şi se discuta, aceste idei—oricit de mare ar fi fost autoritatea lui Cuvier—nu puteau fi admise lesne de toată lumea.

O categorie de invăţaţi din Franţa, următori ideilor lui Buffon şi partizani ai şcoalei filozofice a lui Schelling, susţineau că omul e prototipul universului, că animalele reprezintă pur şi simplu organe sau sisteme de organe de ale omului, combinate in chip mai mult sau mai puţin complex. Această şcoală filozofică admitea un singur plan de organizare, care ar avea la o extremitate protozoarele, la alta omul, iar celelalte animale ar fi treceri intre cele două extreme.

Aceste idei reluate şi dezvoltate de geniul lui Lamarck au format simburele teoriei transformiste.

Lamarck profesa că la inceput au apărut fiinţe cu structura simplă şi pe căi naturale, adică din materie anorganică, prin generaţie spontanee. Din formele inferioare s-au dezvoltat, in curs de nenumărate secole, speciile actuale de plante şi de animale, fără ca vre-o dată să se fi intrerupt continuitatea vieţii pe pămint. Rezultatul final al acestei evoluţii este omul; celelalte animale sint descendenţi ai formelor prin care a trecut, in cursul secolilor, desvoltarea omului.

Lamarck nu se mulţumise să conceapă numai evoluţia organismelor; el a căutat să stabilească şi cauzele. Cea mai principală cauză este uzul şi neuzul, intrebuinţarea şi neintrebuinţarea organelor.

Opera lui Lamarck este considerabilă; concepţiunile lui sint astăzi obiectul unei atenţiuni cu totul indreptăţite *). Pe vremea lui insă ele au atras prea puţin atenţiunea.

In vremea lui Lamarck trăia Etienne Geoffroy St. Hilaire (1771—1844), un naturalist de mare merit şi un viguros susţinător al evoluţiei speciilor. Acestui naturalist, căruia ştiinţa ii datoreşte foarte mult pe terenul cercetărilor şi al formulării de principii, ii revine meritul de a fi pus in discuţia publică ideile transformiste ale vremii.

In 1830, in vremea cunoscutelor turburări dela Paris, s-a inceput in Academia franceză discuţiuni publice asupra părerilor ştiinţifice controversate. Atunci se angajează disputa celebră intre Cuvier şi Etienne Geoffroy St. Hilaire, dispută care a fost fatală lamarkismului. Victoria fu a lui Cuvier şi fu aşa de complectă, incit Franţa, strălucita Franţă a ştiinţei, rămine refractară, pină la sfirşitul secolului al 19-lea, ideilor transformiste.

In vreme ce Franţa, credincioasă ideilor lui Cuvier despre fixitatea speciilor, inlătură din preocupările sale chestiunea transformării speciilor, a descendenţii, Anglia şi mai ales Germania sint tot mai mult preocupate de ideile lui Lamarck şi Geoffroy St. Hilaire. Gigantele dela Weimar, genialul filozof-poet Goethe, avu dreptate cind susţin că ideia transformistă e ciştigată prin dezastrul dela Academia franceză.

Socotesc interesant a reproduce următoarele rinduri din memoriile unui contemporan şi amic, care privesc starea de suflet a poetului german in 1830, atunci cind avea vrista de 81 de ani.

„*Luni 2 August, 1830.* Veştile despre inceperea revoluţiei din Iuliu au ajuns astăzi la Weimar şi au pus toată lumea in mişcare. După amează mă duc la Goethe.—Ei?— mă intreabă el—ce crezi de marele eveniment? Vulcanul a isbucnit, totul e in flăcări şi o discuţiune publică nu-i departe!

„O istorie grozavă, răspund eu (autorul memoriilor)—dar la ce ne-am fi putut aştepta dela cunoscuta stare de lucruri şi cu un minister ca acela, şi cind lucrurile au ajuns pină la isgonirea familiei domnitoare...

„Pare că nu ne inţelegem, iubite. Eu nu vorbesc de acei oameni; e vorba de cu totul altceva. Vorbesc despre discuţia din Academie, despre cearta aşa de importantă pentru ştiinţă, dintre Cuvier şi Geoffroy.

„...Faptul e foarte important şi nu-ţi inchipui ce simt eu dela vestea şedinţei din 19 Iulie. Noi avem acum in Geoffroy St. Hilaire un aliat puternic şi pe vecie. Eu văd totodată ce in-

*) *I. Borcea.* Despre naturalistul filozof Lamarck, in *Revista Ştiinţifică*, Vol. II, No. 2, 1910, *Iaşi.*

semnată parte la știința franceză la această discuție, dacă, cu toate evenimentele politice, ședința s'a ținut intr'o sală complectamente plină. Cel mai de samă fapt este că ideile lui Geoffroy asupra naturii nu mai pot fi oprite; chestiunea a devenit publică.... ca nu mai poate fi innădușită intre zidurile Academiei..."

In unele puncte poetul s-a inșelat, in altele a avut toată dreptatea. S-a inșelat crezind că Franța va rămine transformistă și că Geoffroy St. Hilaire va rămînea pină la moarte apărătorul variației speciilor! A avut dreptate afirmind că chestiunea, devenind publică, nu va mai fi oprită in drumul ei... cel puțin in afară de Franța. După dezastrul dela Academie, discuțiunile au urmat, in adevăr, in Anglia și Germania, și opinia publică cultă era așa de pregătită, incit, la 1859, din lucrarea lui Darwin *Origina speciilor* s-a vindut intreaga ediție primă intr-o singură zi.

Ar fi să mă ocup de lucruri prea cunoscute, schițind, măcar in citeva linii, cit de ușor, relativ, a pătruns in lumea cultă darwinismul. Și apoi nici nu e acesta scopul articolului de față. Vreau numai să constat că intre 1830 și 1859 e abia un sfert de secol și atita a fost de ajuns pentruca o teorie de insemnătatea transformismului, sprijinită pe un număr relativ mic de fapte pozitive, să triumfe, pecind ideile lui Teofrast, ale lui John Ray, experiențele lui Bobart și minunatele lucrări ale lui Wolff, au rămas innădușite de ipoteze fără baze experimentale, de prejudecăți uneori absurde. Acestă deosebire vădește ce loc considerabil a luat in știință, cu inceputul secolului al 19-lea, metoda științifică de cercetare, metoda observării, a comparațiilor, a experienței, singura metodă care a avut cuvintul hotăririi in soarta ipotezelor controlabile.

E adevărat că și metoda cercetărilor de amănunt a avut neajunsurile ei. A doua jumătate a secolului al 19-lea, bogat in descoperiri de detaliu, a fost cam săracă in generalizări. Ca o reacțiune contra școalei filozofice a secolului al 18-lea, știința s'a mărginit la migăloase cercetări de laborator. Vulgarizările achizițiilor științifice și generalizările erau privite cu dispreț de acei neobosiți cercetători, care descopereau noi taine pe măsură ce deslegau enigmele mai vechi.

Marele public n-a mai fost ținut in curent cu cercetările științifice, biologice in particular, pentrucă in mulțimea de amănunte—in care nu putea intra—nu răsărea de nicăiri o idee generală care să captiveze spiritele. Citeva teorii biologice, cum e teoria plasmei germinative a lui Weismann, ating un domeniu prea special, au un razăm prea puțin solid și de aceia și discuțiunile in jurul lor sint limitate la un cerc restrins de invățați.

Astăzi cind specializarea a devenit excesivă, cind invățații cei mai mari nu mai pot cuprinde decit domenii foarte limitate din știință, se simte tot mai mult nevoia unei opriri, unei lucrări de sinteză. In toate țările mari apar de cițiva ani enciclopedii științifice, in care datele, adunate vreme de un secol aproape, sint puse in raporturi unele cu altele și se incearcă o sinteză științifică ce poate atrage și interesa toate spiritele culte.

In această nouă fază de filozofie științifică predomină insă alt spirit decit acel din secolul al 18-lea. Mai intăi, ipotezele gratuite și generalizările riscate nu-și mai găsesc locul; apoi, se vădește tot mai mult dorința ca ipotezele cele nouă să provoace cit mai numeroase cercetări de control, știința inlăturind din preocupările sale acele chestiuni care, pentru moment, nu pot intra in domeniul său și care prin natura lor ar incurca numai cercetările.

E lesne de ințeles că in vremea aceasta de critică științifică, de verificare experimentală, ideile preconcepute nu mai au nici o trecere, și autoritatea celor mai de frunte invățați—vorbeam de Koch—ține numai atit cit se dovedește că faptele adunate sint bine culese și cit generalizările și teoriile sint fecunde și nu contrazic datele pozitive.

Intr-o asemenea stare de spirit știința poate fi, trebue chiar vulgarizată, arătind fără ezitare ceia ce e pozitiv cîștigat și ceia ce a rămas necunoscut. E drept insă că vremea cit s-a făcut aproape excluziv știință de laborator a ținut cam mult și că noua filozofie științifică nu găsește un teren tocmai propriu de dezvoltare, pentru moment. E sigur insă că secolul in care trăim, cu „anarhia științifică" de astăzi, cu metodele perfecționate de cercetare și cu năzuința de a democratiza știința, va insemna inceputul unei epoci nouă, unei radicale schimbări in concepțiunile despre lume, despre forțele naturale, despre viață, despre raporturile dintre organisme și natura vie sau moartă; și aceste noi concepțiuni vor avea răsunet in organizarea socială a oamenilor, contribuind, in largă măsură, la așezarea societăților pe baze mai potrivite cu natura reală a omului și cu superioritatea lui intelectuală.

T. A. Bădărău

Tu ce vei fi iubirea mea odată...

I

Tu ce vei fi iubirea mea odată—
O scump odor, comoara mea de bine,
O, buze neatinse şi divine,
Fecioară albă, suflet fără pată!—

Tu nu simţi azi cum mina 'nfricoşată
A nevăzutelor puteri străine
Îndrumă tainic umbra 'ţi în spre mine—
Stinghera umbră ce prin nopţi te cată.

Doar cind în vis tresari înfiorată
Tu poate bănui că se ţes destine,
O şoaptă 'n tremur poate 'ţi spune: Iată!

Atuncea trece-o umbră 'negurată
Ce 'ntinde dornic braţele 'nspre tine,
Iar buza ta suspină 'n friguri: „Cine?..."

II

Tu, din întîia clipă mie dată—
Tot mai a mea cu clipa care vine!
N'auzi prin vînt cum plînsu'mi după tine
În chip sirenic drumul ţi-l arată?

La ce să 'ntrebi de-acum zădarnic: Cine?
Sînt eu,—sînt eu!—acela ce odată
Sub ochiul mut-dominător te-aţine
Cum stă sub lună marea fascinată.

Şi—gînd ce mă 'nspăimîntă şi mă'nbată!—
Sînt cel ce te voi face 'n seri senine
Să plîngi amar cu faţa 'n mîini plecată...

Să plîngi?—Te smulg din umbre dintr'odată,
Şi-aşa pierdut, o vis, te string de mine—
Că'n plînsul tău simt faţa mea scăldată!...

A. Toma

Note pe marginea cărților

CĂRȚILE DESPRE MOLDO-VALAHIA A LUI M. CARRA ȘI G. LE CLER

In cel din urmă sfert al veacului al XVIII-lea, un străin, *M. Carra*, care a fost perceptorul copiilor lui Grigore-Ghica-Voevod, scrie o carte *despre Moldo-Valahia*. Dela înălțimea culturii care produsese pe Voltaire și pe Rousseau, cu oarecare cruzime își bate joc de poporul Moldo-Valah.

După morala socială a acelor vremi, numai oamenii îmbrăcați în mătăsuri și aur erau poporul, iar mătăsurile îmbrăcau, în ținuturile noastre, o turmă de boeri decăzuți, un furnicar de Greci mișei și conrupți. D. M. Carra privește de sus și are vorbe desprețuitoare pentru acest *popor*. Mulțimea inconștientă care umple cîmpiile și văile n'are nici un interes pentru el; e literă moartă; de ea nu se ocupă. Săracii robi ai pămîntului, «posomoriți și melancolici» locuiau pe atunci în adunături de bordee răspîndite ici-colea, într'o vale, într'o pădure. Ei produceau toată bogăția țării; ei lucrau pentru ceilalți. Din pămîntul pe care-l lucrau pentru ei, abea scoteau ce le trebuea, de frică să nu le hrăpească stăpînii prisosul. Stăpînii căutau ca nenorociților să nu cumva să le rămie mai mult decît le trebuea ca să nu piară de foame.

In orașe neîmprejmuite cu ziduri, orașe care erau mai pre jos decît cele mai ticăloase sate din Franța ori din țara nemțească, locuiau cei ce nu plăteau dări, cei ce sugeau ca lipitorile pe ticăloșii țărani. Carra nu vede decît greci în toate părțile; boerii de baștină se stingeau în fața invaziei Fanarului.

Grozavă sălbătăcie, cumplită mizerie. Nicăeri așezări; nicăeri gospodării. Vitele cresc și trăesc pe cîmp; iarna îndură geruri și viscole, și din cînd în cînd se apropie de stogurile de fîn și de bolovanii de sare.

Hoții cutreeră în toate părțile. Nu-i lege; nu-i judecată. Cu un fel de spaimă descrieF rancezul cum domnitorul însuși primea mită, și azi dădea dreptate reclamantului; mîni pentru bani, uita hotărîrea de azi și da dreptate pîrîtului. Ca o haită de hiene umblă toți slujbașii, dela domn, care era un vechil conrupt și fără inimă, până la cel din urmă vătăjel. «E un rob ticălos, zice străinul despre Domn; un rob ticălos îmbrăcat în haine de prinț, care lasă omorurile și hoțiile nepedepsite, pentru cîteva sute de galbeni, atît de mare e lăcomia și neștiința barbară a acestor suverani vrednici de rîs».—Totul se vinde: conștiința, sufletul, părinții, femeia.

Era o țară sălbatică și nenorocită Moldo-Valahia la sfîrșitul celui de al XVIII-lea veac. Era o ruină.—In palatul lui domnesc, Vodă trăia întocmai ca un arendaș din vremurile noastre: Odăi goale; într'un colț o masă, cîteva divanuri; cîteva tacîmuri proaste într'un dulap. Geamurile dela fereste sparte și cîrpite cu hîrtie. Toate bogățiile stau închise în lăzi ferecate, gata în orice clipă de bejenie.

Și ce lume ridicolă a văzut Carra! Ce ridicol era acest popor Moldo-Valah,—adică stăpînii turmelor amărîte din cîmpii. Trăesc într'o lene necontenită, îmbrăcați în haine largi și grele, veșnic duși la subțiori, veșnic somnoroși. Mînîncă mult, mîncări ciudate, grecești și turcești, se îmbată, se sărută, joacă și se ceartă. Cînd nu fac asta, toată ziua moțăesc pe sofalele lor, cu picioarele încrucișate.

Și în ce țară se petreceau toate acestea! Carra mărturisește că a văzut toate ținuturile Europei, dar nu cunoaște nici o regiune în care să fie o așa de minunată împărțire a șesurilor, a dealurilor, a munților și a bogățiilor firești. «Natura e mai mare și mai măreață în Elveția, zice el, dar aici e mai blîndă și mai frumoasă».

Cît de mult regretă Francezul că aceste ținuturi sînt locuite

de un popor așa de decăzut! Nicĭ nu-șĭ închipue că asemenea bestiĭ ridicole ar fi în stare să creeze o țără orînduită și o civilizație. Se gîndește că ar fi bine ca regiunea să fie incorporată la țările nemțeștĭ, să fie colonizată cu oamenĭ vrednicĭ din Apus. —rămînînd de bună seamă ca indigeniĭ parte să fie alungațĭ iar parte vînațĭ ca fiarele, așa cum obișnuiaŭ de pe atuncĭ a face popoarele civilizate în Tasmania.

Cartea luĭ Carra e plină de ironiĭ și indignărĭ. O pornire de înduioșare avea poate străinul numaĭ cînd vorbea despre vechea vrednicie a acestuĭ popor, despre isprăvile luĭ războinice în luptele cu pă̆ginii, întru apărarea legiĭ și a Moșieĭ. In pornirea aceasta nu intra și înțelegerea, căcĭ nu-șĭ putea închipui omul că robiĭ pămîntuluĭ Moldo-Valah și «baroniĭ» aspri de la 1400 erau un zăgaz de care se izbeaŭ valurĭ furtunoase; și că la spatele zăgazuluĭ aveaŭ răgaz popoare maĭ fericite să se așeze, să se întărească, să învețe și să se civilizeze. La aceasta nicĭ nu se putea gîndi; curiozitățile prezentuluĭ eraŭ maĭ izbitoare; oameniĭ în mijlocul cărora trăise eraŭ drojdiĭ ale Bizanțuluĭ, și însușĭ Vodă îl înșelase și-ĭ rămăsese dator cu banĭ.

*

La 1866, un alt francez, *G. Le Cler*, tipărește o altă carte despre *Moldo-Valahia*, care pare o urmare a celeilalte în ceia ce privește starea civilizațieĭ și societatea conducătoare.

Le Cler, om distins, a trăit maĭ mult în ținuturile noastre și și-a dat foarte bine seamă de Moldo-Valahia.

Acest al doilea cunoscător al nostru nu ne privește de sus; e produsul altei civilizații, al altei societățĭ, vorbește cu înțelegere despre adunătura de oamenĭ dela Dunăre, și are o pornire de milă adîncă pentru turma celor obijduițĭ, batjocorițĭ și flămînzĭ.

Cartea luĭ e foarte interesantă azĭ pentru noĭ.

Aŭ trecut de pe vremea aceia numai patruzecĭ și ceva de ani.—Nu eraŭ pe atuncĭ drumurĭ, nu eraŭ orașe, nu putea găsi străinul nicĭ cea maĭ mică înlesnire a Occidentuluĭ. Bucureștiĭ era o imensă mahala neorînduită, plină de noroĭ, în care oameniĭ umblaŭ încălțațĭ cu cizme pînă la genunchĭ. Satele, locuințe de troglodițĭ. «E maĭ ușor, zice el, să facĭ o campanie în Occident, decît o simplă călătorie în aceste țărĭ».

Le Cler nu maĭ vorbește de Grecĭ, ca M. Carra, ci de o clasă conducătoare leneșă, conruptă, străină de cel maĭ elementar simț moral. Maĭ vorbește și de Ovreĭ, de mulțimea cărora se înspăimîntă. «Moldova, spune el, se zbate în ghiarele lor, ca o pradă în ghiarele vulturuluĭ».

E un moment de criză vremea aceasta. In lumea orientală, deodată apar formele nouă ale Apusuluĭ. Speculatoriĭ dărîmă din toate părțile averile boerimeĭ decăzute. Ciocoiĭ, urmașĭ aĭ lumeĭ pe care o descrisese Carra, îmbrăcațĭ în strae strîmte, îșĭ urmează nă̆ravurile, fac tot ceia ce nu-ĭ oprit, îșĭ permit tot ceia ce pot tăinui.

In cele maĭ multe părțĭ ale țăriĭ trăește o populație cufundată într'o mizerie îngrozitoare, bîntuită de bolĭ și de alcoolism.

*

Poporul luĭ Carra e același. Și-a schimbat numaĭ puțin numele și hainele. El duce înainte destinele acesteĭ țărĭ și nenorocirea noastră. El e funcționarul care calcă legile în picioare, care ia mită, care asuprește, care-șĭ bate joc de toate. El e imoral în căsnicie; el se divorțează des și cu ușurință; el îndură rușine și umilință, primește să-l înșele femeia, adesea îĭ cere aceasta din interes.

Cît s'aŭ schimbat lucrurile de-atuncĭ! Avem orașe moderne, drumurĭ de fier și fabricĭ. Am adus din Apus tot ceia ce a produs industria. De bună-seamă că azĭ, văzînd această țară, Le Cler s'ar minuna grozav. Ar călători ușor, ar avea hotelurĭ bune, ar mînca destul de bine și scump, apoĭ, ca om deștept, ar căuta să-șĭ dea seamă de toate, ar cerceta vechile cîmpiĭ și văĭ, vechile bordee și vechea mizerie.

S'ar gîndi poate că tot a rămas o disproporție între orașe și sate, că industria Apusuluĭ a înlesnit viața, dar în suflete n'a înaintat civilizația cu iuțeala unuĭ tren expres.

Firește ca lumea dela 1864 s'a prefăcut adînc. Aŭ eșit din popor legiuinĭ de oamenĭ noĭ; mulțĭ din vechiul *popor* de bizantinĭ s'au dat la fund. Dar orașele aŭ absorbit toată bogăția țăriĭ; dar lumea pripită și lacomă nu și-a schimbat decît puțin sufletul.

Oameniĭ de afacerĭ, cu suflet sălbatic, de pe vreamea luĭ Carra aŭ stăruit până pe vremea luĭ Le Cler. Civilizația e un proces sufletesc, în afară de abur și electricitate. Nu maĭ cunoaștem nimic azĭ din sălbaticele peizagiĭ de odinioară; dar în suflete simțim dușmănia, viclenia și cruzimea animalelor prădalnice. De aceia satele aŭ rămas așa de mult în urma orașelor,

de aceia gem încă robi în întunericul cimpiilor, de aceia strigă încă nedreptăţiţii pe toate drumurile.

Cîteodată mă gîndesc că înţelepciunea lui Ştefan cel Mare şi sfînt a fost nenorocirea noastră. Datorită lui am fost o ţară relativ liberă. Mai bine am fi fost distruşi politiceşte. Norodul ar fi gemut supt călcăiul străinului, dar n'ar fi avut asupra lui putreziciunea levantină ca o lepră. Din robie şi din amorţire s'ar fi deşteptat ca popor de ţărani, fără clasă stăpînitoare, fără urmaşii celor care înspăimîntaŭ pe francezul Carra.—Printre buruenile acestea orientale, cu greŭ îşi fac loc florile sfioase ale adevărului şi dreptăţii.

M. Sd.

CREANGĂ

Creangă n'are metafore.

Un însemnat critic şi filolog francez, Rémy de Gourmont, observînd că Homer n'are metafore, explică această particularitate stilistică prin *primitivitatea* ilustrei epopei elenice (Problèmes du style).

Primul stadiu al inteligenţii „figurative" este comparaţia. Metafora vine după aceia.

Lipsa de metafore în Creangă,—unicul prozator romîn al cărui stil are particularitatea asta,—este caracteristică acestui scriitor prin excelenţă *popular* şi prin excelenţă *epic*.

Opera lui Creangă este epopea poporului romîn. Creangă este Homer al nostru.

*

Creangă este un reprezentant perfect al sufletului romînesc între popoare; al sufletului moldovesc între Romîni; al sufletului ţărănesc între Moldoveni; al sufletului omului de munte între ţăranii moldoveni.

*

Creangă *explică* ceia ce zugrăveşte prin proverbe. De aici frequenţa proverbelor în scrierile sale.

Pentru un scriitor *cult*, care-şi pune gloria în originalitatea filozofică (unii chiar în singularizare), această utilizare a proverbelor ar fi un defect. Pentru Creangă, al cărui mare merit e că în el vor-

beşte poporul romîn, *această* lipsă de individualism este şi ea o calitate—şi un factor constitutiv al admirabilei sale arte.

*

S'a zis că Creangă este un colector—talentat—de basme.

Basmele, poveştile lui Creangă!

Ce însemnează „colector" de basme?

Dar este basmul o formă literară *cristalizată* ca poezia populară?

Basmul, povestea, valorează cît valorează talentul celui care povesteşte.

Şi Creangă a avut un aşa de mare talent, încît în toate poveştile sale oamenii trăesc cu o individualitate şi cu o putere de viaţă extraordinară.

Să nu ne înşelăm: „Poveştile" lui Creangă sînt bucăţi rupte din viaţa poporului moldovenesc.

Soacra şi nurorile ei, Stan păţitul, Badea Ipate, etc. sînt oameni vii, ţărani din Humuleşti, ţărani din plasa Muntelui din judeţul Neamţ. Şi vestiţii năzdrăvani: Ochilă, Flămînzilă şi Pasări-lăţi-lungilă, şi Gerilă şi Setilă sînt flăcăi şugubeţi şi „ai dracului", caşi dascălii Mogorogea, Trăsnea şi ceilalţi, din „Amintiri", numai cît trataţi *epic*.

Şi chiar capra şi ezii ei nu-s decît megieşi ai feciorului lui Ştefan al Petrei, o biată văduvă necăjită cu trei copii. Puneţi în loc de capră—un nume femeesc, în loc de ezi—copii, şi în loc de lup—un ţăran hain, şi veţi avea o nuvelă din viaţa ţărănească.

După cum Lafontaine a zugrăvit în dobitoacele sale pe contemporani, stările sociale şi până şi pe Ludovic XIV, tot aşa şi marele nostru scriitor, în poveştile sale, a zugrăvit lumea reală pe care a cunoscut-o. „Miraculosul" e secundar, afară de unele cazuri cînd îi serveşte să exagereze *humoristic*.

*

S'a zis că Creangă samănă cu Gogol. Cred că samănă mai degrabă cu Lafontaine. Aceiaşi nepăsare faţă cu cele sfinte, aceiaşi ireverenţiozitate faţă cu autorităţile, cu „măririle", cu erarhiile,—acelaşi scepticism, acelaşi epicureism liniştit.

*

Creangă este—și va rămînea—unic, pentrucă împrejurările, care l-au produs, care *i-au permis* să fie ceia ce a fost, s'au dus, s'au dus pentru totdeauna!

*

Creangă e mai mult citat și lăudat decît cetit și gustat: E țăran—și apoi e și prea fin!

„Țărăniile", cum își numea el operele sale, repugnă cetitorilor delicați, deprinși cu analizele lui Paul Bourget. Iar fineța sa, căci are o infinită finețe, face să fie cu greu accesibil majorității cetitorilor.

*

Cînd Creangă iese din „țărăniile" lui, nu mai este acel scriitor de-o incomparabilă finețe. In Popa Duhu, autorul are o nuanță de mahalagism și în tratarea subiectului și în admirația sa pentru acel *bel esprit* de suburbie, care e părintele Isaia... Ce bine, pentru gloria lui, că acea Dragoste chioară și Amor ghebos, din care a rămas o pagină, s'a pierdut! Și ce bine ar fi să nu fie el autorul trivialelor versuri Oltenii în Iași!

*

Creangă a fost editat de mai multe ori. O chestie foarte importantă în editarea lui Creangă este respectarea cuvintelor și a formelor moldovenești. Ediția din Iași respectează pe moldovanul Creangă. Cele din București nu. In ediția II Minerva, care a voit să lase pe Creangă moldovan, tot se găsesc forme muntenizate, datorite desigur îndărătniciei zețarilor, căci d. Kirileanu, unul din editori, e un neaoș Moldovan dela Holda pe Bistrița. Ediția „Bibliotecii pentru toți" e oribilă. Sînt cuvinte schimbate, pentrucă editorul n'a priceput cuvintele lui Creangă. Sînt forme literarizate, ori chiar muntenești dialectale, pentrucă editorul a fost un bucureștean, care credea că rominismul începe în Covaci și se isprăvește la Băneasa.

Ce lucru admirabil ar fi fost o ediție a lui Creangă ilustrată de Grigorescu!... Va trebui numaidecît ca un pictor de foarte mare talent să ilustreze odată pe marele scriitor.

*

Sănătatea, simplicitatea, limpezimea, „realismul" psicologic din opera sa, fac din Creangă un scriitor clasic, în înțelesul literar al cuvîntului. *Aristocratul* Alecsandri, după emanciparea de influența romantismului cu care natura sa nu se împăca, *țăranul* Coșbuc din Balade și Idile și, în parte, *aristocratul* Brătescu-Voinești, sînt, dacă nu ne înșelăm, împreună cu Creangă, care a rămas toată viața un *țăran* dela Humulești, singurii scriitori clasici din întreaga noastră literatură modernă, datorită așa numiților de d. Gherea *proletari intelectuali*.

Viața normală și așezată, viața claselor „pozitive" e un teren favorabil pentru sănătoasa producție literară clasică, pe cînd viața zbuciumată a celor declasați e un mediu priincios pentru literatura „dezechilibrată" romantică.

G. I.

UN GENIU NEFERICIT

Am recitit acum pentru a treia oară dramaticele povestiri ale lui Kleist. Iată un scriitor de geniu și un scriitor unic în felul lui, pe care nimeni la noi nu-l cunoaște... sau cel puțin nu-mi aduc aminte să-l fi văzut unde-va citat. In scurta lui viață —s-a sinucis la 35 de ani—el a visat să întreacă pe marele Goethe, făcînd în dramă o sinteză între Aeschyl și Shakespeare, adică unind însușirile dramei antice cu spiritul dramei moderne. Critica germană cercetînd dramele publicate de Kleist, dar mai ales fragmentul publicat în urmă din drama proectată *Robert Guiscard*, găsește că acest scriitor de ar fi trăit, ar fi atins probabil idealul său, reușind, dacă nu să-l întunece pe marele Olympian, dar cel puțin să-l ajungă. „Ii voi smulge coroana de lauri de pe frunte" a fost refrenul lui, cît a trăit!.

Din nefericire, niciodată un scriitor n-a ilustrat mai bine teoria îndoelnică a lui Lombroso că geniul e înrudit cu criminalitatea!... Avea omul acesta într-însul cele două pricini de căpetenie ale criminalității: o neobișnuită iritabilitate la ațițările din afară și o uriașă putere de impulsiune înnăuntru. Avea firește frîna care-i lipsește criminalului, sentimentele bune și inteligența genială,—dar frîna aceasta îl putea opri numai dela rău,—nu și dela excesul în bine, care și el în realitate, este o formă a răului... Născut la 1776 dintr-o familie nobilă de ofițeri din Prusia, familie care mai dăduse un poet, în sec. al 18-lea, pe cellalt Kleist al literaturii germane. La 15 ani intră în armată și ia parte la un războiu. Serviciul în timp de pace apărîndu-i ca o trîndăvie, își dă demisia.

Se apucă de studii, dar puterea lui demonică îl oprește de a se mărgini intr-un cimp anumit. Studiază matematica, limbele vechi și filozofia, ducînd o viață singuratecă, întunecată, plină de pasiune concentrată.

Din fire era veșnic nemulțumit, extrem de impresionabil la nedreptățile vieții, și, din cauza puterii lui uriașe, neputincios de a se resigna; exagerat în idealurile lui, *înamorat de absolut*; „cu singele greu" cum zic germanii, și neștiutor de a se bucura de obișnuitele mulțumiri pe care le oferă viața; însfîrșit, înzestrat cu o fantazie halucinatorie ale cărei obsesiuni se traduceau în fapte. O patimă ciudată îl mina să ducă toate la extrem, să „pue totul pe o singură carte".

Se apucă de literatură cu credința că va crea din primul moment o capodoperă. Schițează drama *Robert Guiscard*, dar în curînd se încredințează că nu-i copt pentru această lucrare, și se descurajează cumplit. Se pasionează de filozofie cu speranța că va găsi într-însa *tot adevărul*, călăuză sigură pentru a trăi și lucra—dar filozofia sceptică a lui Kant îl umple de desperare. In această groaznică decepție, e gata să se arunce în brațele religiunii catolice care vorbea nervozității sale vibrante. „O clipă de uitare, de întunecare a minții, și mă convertesc!" Dar clipa de uitare nu vine... E hotărît să se facă plugar în Elveția și fiindcă logodnica lui se împotrivește a-l urma, o părăsește: „iubirea care nu-i *întreagă*, e o frază!" Rătăcește prin Elveția, Italia, Franța. Ajunge la Paris, pierde credința în vocațiunea sa literară și arde pe *Guiscard*!... Vrea să intre în armata franceză cu ideia de a merge intr-o expediție în Anglia, dar e respins. Se întoarce în Germania și după multe tribulațiuni, ajunge mic funcționar al statului prusac. Dar în curînd demisionează, și la 1808 întemeiază cu filosoful mistic Adam Müller revista *Phöbus*, în care dă la lumină cele mai bune ale lui creațiuni. Trimețînd lui Goethe drama *Penthesilea*, are decepțiunea de a vedea că e cu desăvîrșire osîndită de arhigenialul scriitor. „Deși însuflețit de „cele mai curate intențiuni față de dînsul, zice Goethe, Kleist „mi-a inspirat numai spaimă și desgust, ca un corp frumos din „natură, cuprins de o boală fără leac". Din vina lui Goethe, comedia lui Kleist *Urciorul sfărâmat* cade pe scena din Weimar. Adînc jignit, nefericitul scriitor publică epigrame brutale contra vieții private a patriarhului literaturii germane. Tot așa a rupt-o cu rudele sale și cu prietenii săi, din mîndrie rănită și din sentiment de dreptate jignit. „Ași vrea mai de grabă să sufăr de „zece ori moartea, de cît să mai simt ce-am mai simțit în Frank„furt, fiind la masă între cele două surori al mele. Gîndul că „meritul, pe care, mai la urmă, mic ori mare, îl am doară, nu-i „de loc recunoscut, și sînt privit de ele ca un mădular cu totul „nefolositor, și deci nedemn de compătimire, al societății ome„nești, mi-a fost neînchipuit de dureros".

La 1809 Kleist devine agitator politic. Impută compatrioților lipsă de credință; tot ce se întreprinde contra lui Napoleon —îi pare fără putere; cuvîntările lui Fichte,—fraze neputincioase... In puternica dramă „*Die Herrmannsschlacht*" (lupta lui Herrmann cu Varus) cere contra lui Napoleon un răsboiu „spaniol", „cu omor și călcare de jurămînt, cu sate aprinse și fîntîni otrăvite"... Dar lupta dela Wagram îi zdrobește orice nădejde!...

La această groaznică decepție în viața publică, se adaugă tristeța vieții sale private: lipsa de succes literar, lipsa de stimă din partea familiei, lipsa de viitor,—și o situație materială cum nu se poate mai mizerabilă... La urmă, nu mai găsește alt mijloc de trai decît acela de a intra iar în armată, reluînd cariera pe care o părăsise cu plăcere cu doisprezece ani mai înainte. Dar n'are nici măcar banii trebuitori pentru echipament. O cerere de ajutor adresată ministrului Hardenberg rămîne fără răspuns. In acelaș timp Prusia e silită să primească o rușinoasă alianță cu Napoleon în contra Rusiei. „Nu se poate închipui o „mai mare confuziune a sentimentului patriotic decît aceia care „se produse în Kleist cu acest prilej. El, poetul dramei *Herrmanns„schlacht*, dușmanul de moarte al lui Napoleon, silit să lupte ca „ofițer prusiac pentru nimicitorul patriei sale!"

Era frînt. „Sufletul meu este așa de obosit, scria el, că „mă doare lumina zilei...".

Tocmai atunci se îndrăgostește cu patimă de o femee exaltată, Henriette Vogel, predispusă ca și dînsul la melancolie, și stăpînită de ideea că sufere de o boală fără leac. Intr'o zi dînsa-i amintește de făgăduiala pe care i-o dăduse el, de a-i face la nevoe cel mai mare serviciu prietenesc. Kleist răspunse că e gata ori cînd. „Atunci omoară-mă, nu mai pot suferi viața. Ce-i drept, e puțin probabil că vei face aceasta, fiindcă nu mai sînt bărbați pe pămînt". A fost destul pentru Kleist. In Noembrie 1811, plecară la Wansee lîngă Berlin, unde după ce petrecură veseli o seară, nefericitul scriitor împușcă mai întâi pe iubita lui, apoi își trase și el un glonț în creer [1]).

1) Faptele și citațiile acestui articol sînt din Brandes „Școala romantică germană" și Koenig „Ist. lit. ger.".

Kleist a fost un *coleric;* el a căzut jertfă puterii uriaşe pe care firea o pusese într'însul, fără a o apăra de izbucniri primejdioase printr'un sistem nervos rău conducător de impresiuni. Întocmai aşa, închizînd într'o sticlă albă, o mare cantitate de materie explozibilă, în stare de a se aprinde de lumină, sticla va sări în curînd în mii de bucăţi... Conştient de puterea şi geniul său, Kleist a cerut mult, prea mult, sărmanei noastre vieţi; el a dorit adevăr absolut, iubire absolută, patriotism absolut, războiabsolut; în literatură a voit să întreacă tot ce omenirea produsese pînă atunci. El a sperat să stăpînească realitatea, de care s'ar frînge puteri supraomeneşti, şi s'o potrivească aspiraţiunilor sale faustiane. În sufletul său, patimi violente, setoase fiecare de absolut, se ciocneau cu un zgomot îngrozitor...

I-a lipsit acestui om, ca să fie fericit în viaţă şi să creeze opere mai mult decît geniale, ceva din flegmatismul sîngelui germanic; simţul armoniei şi al relativităţii, cumpătarea în dorinţi şi răbdarea de a urmări înceata lor realizare...

Cu alt prilej vom căuta să regăsim sufletul titanic al lui Kleist în fiecare din operele sale.

H.

Despre abuzurile consulilor în epoca regulamentară

Articolul de faţă întregeşte publicaţiunile mele de documente privitoare la epoca regulamentară [1]), scoase mai ales din arhiva Ministerului afacerilor străine [2]). Acele documente erau relative la măsurile luate de Kisseleff în vederea aplicării Regulamentului organic; la desbaterile obşteştei extraordinare adunări de revizie a Regulamentului; la primele convenţiuni dintre Principatele romîne; la mişcările dela Brăila din jurul anului 1841, etc.. Aici voesc să schiţez, iarăşi cu ajutorul documentelor din arhiva Ministerulului afacerilor străine, chestiunea, atît de jignitoare pentru autonomia noastră, a amestecului consulilor străini în afacerile interne ale Ţărilor romîne pe vremea Regulamentului organic. Încă odată, este vorba numai de o schiţă, nu de o tratare complectă a acestei chestiuni însemnate, schiţă bazată aproape exclusiv pe izvorul indicat, pe care, dealtfel, sînt departe de a-l fi secat.

Precum Romînii au fost totdeauna foarte toleranţi faţă de toate cultele practicate pe teritoriul lor, deasemenea au fost totdeauna foarte primitori pentru străinii care căutau la dînşii adăpost sau procopseală. Cînd, de-oparte, numărul acestor străini crescu, iar, de altă parte, puterea otomană alunecă repede pe povîrnişul decadenţei, Puterile străine, cărora aparţineau prin naţio-

1) *Convorbiri Literare*, Noembrie 1908; Mai şi Iunie 1909.—*Viaţa Romînească*, Noembrie 1908.—*Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie*, vol. X, fascic. pe Ianuarie—Martie 1909, şi vol. XI, partea I-a, 1910.

2) Dela plecarea mea din ţară (Martie 1909) parte din corespondenţa consulară păstrată la Ministerul afacerilor străine a fost dăruită Academiei romîne (vezi: *Creşterea colecţiunilor* Academiei, XIII, pag. 187).

Nu pot şti, deci, care din documentele publicate de mine în articolele precitate, sau la care mă refer în articolul de faţă, nu se mai află în arhiva Ministerului, ci la Academie.

nalitatea lor acei străini, se gîndiră să așeze consuli în Principate, atît pentru a apăra interesele *sudiților* față de autoritățile în care nu aveau încredere, cît și pentru a avea, sub acest aspect deghizat, informatori politici în niște țări dependente de tot mai șubredul Imperiu otoman.

Deși Austria obținuse dreptul de a avea consuli în Principate încă prin tratatul dela Pasarovici, totuși cel dintîi agent străin la noi a fost cel rusesc, numit la 1780 [1]) în virtutea art. 11 al tratatului dela Cuciuc-Cainargi. Cel dintîi agent austriac e numit abia la 1782 și recunoscut de Turci tocmai la 16 Octombrie 1783 [2]). Pecînd agentul rusesc avea o menire mai ales politică, cel austriac, din cauza relațiunilor comerciale stabilite prin Ardeal, prin casele grecești din Viena, prin colonia germană din Iași și București [3]), avea o misiune mai ales economică.

In curînd, mulțumită influenței politice dobîndite în Orient, relațiunilor ei comerciale cu Moldova, numărului respectabil de protestanți fugari așezați în acest Principat, Prusia avea să simtă și ea nevoia de avea un agent la noi. Beratul celui dintîi este din Octombrie 1786 [4]).

Cel dintîi agent al Franței apare la 1795 [5]); al Angliei la 1801 [6]).

Măsurile luate încă dela sfîrșitul sec. XVIII de Alex. Vodă Moruzi spre a împiedica *iurdisirea* străinilor în orașe [7]); comisiunea instituită la 1819 de Ioan Vodă Caragea pentru a cerceta, de acord cu consulatele, pe toți sudiții [8]); ordinele reînoite la 1822 să nu intre nimeni în țară de nu va fi purtător al unui *pașiș*, iar cei intrați să fie trimiși în cercetarea Agăi și a Vornicului poliției [9]); — nimic nu împiedică înmulțirea străinilor în Principate.

De altă parte, nu considerațiuni juridice, privitoare la autonomia Principatelor, puteau împiedica pe Turci de a ceda stăruințelor Puterilor de a așeza agenți nu numai în capitale, dar și în orășelele din provincie. Mai virtos, asemenea considerațiuni nu puteau impiedica pe consuli, odată ce Turcia nu opunea nici

1) Urechia, Ist. Rom., I, 181.
2) Ibid., 208, Hurmuzachi, VII, 409.
3) Iorga, Hurmuzachi, X, XXX—I.
4) Ibid., XXXVIII.
5) Urechia, l. c., VII, 576.
6) Iorga, l. c., XXXIV și n. 2.
7) Urechia, l. c., V, 321; VII, 185.
8) Ibid. XII., 146.
9) Arhiva Statului, cond. 98, foaia 380.

o rezistență, să-și întindă tot mai mult atribuțiunile în dauna autonomiei noastre. Nu voi înșira aici lista agenților consulari de toate treptele, care umplură Principatele în epoca regulamentară. Jignitor era mai ales faptul că agenții consulari subalterni erau, cele mai dese ori, negustori greci sau indigeni, care, solicitînd asemenea funcții, pe de-oparte se sustrăgeau pe sine-și legilor țării și îndatoririlor față de ea, iar pe de altă parte se ridicau în fața ocîrmuirii ca tot atîția mici stăpîni poruncitori, cu atît mai necumpătați în faptele sau vorbele lor, cu cît fuseseră mai puțin pregătiți pentru neașteptata lor misiune.

*

După tradiție, străinii se judecau și se pedepseau în țară, în locul adică unde se făcuseră vinovați [1]). Impricinații turci, numai, erau asistați la judecată de Divan-effendi. Ioan Vodă Caragea, din cauza marelui număr de sudiți, înființase chiar, în Noembrie 1812, *Departamentul străinilor pricini*, spre a judeca neînțelegerile dintre sudiți și raiele, ba chiar și pe cele dintre sudiți, dacă părțile consimțeau [2]). Numai din timpul ocupației rusești dela 1808 se introduse obiceiul ca impricinații străini să fie asistați de consulul respectiv [3]). In Moldova, la 1813, Calimah Vodă urmă exemplul lui Caragea [4]).

In epoca regulamentară, autoritățile pămîntene continuă a revendica vechile drepturi. Printr'o circulară din 22 Februarie 1832, marele Postelnic al Moldovei aduce la cunoștința consulatelor că „tribunalele judiciare ale județelor vor putea, *în anumite* „*cazuri*, să se îndrepte direct către consulate în pricini privitoa„re la supușii străini. Măsura aceasta a fost adoptată pentru a „ușura cursul procedurii în cazuri.... *de mică însemnătate*. Cît „despre afacerile importante.... ele vor fi rezolvate pe calea auto„rităților competente, adică a Postelniciei, dacă este vorba de a„faceri administrative, a Departamentului dreptății, dacă este vor„ba de afaceri judecătorești [5])".

Grecul Mihail Furnarakis, staroste britanicesc la Iași, răspunde de primirea acestei circulări, cași a alteia — cu cuprins similar — din 31 Ianuarie 1832, No. 241, și informă Postelnicia că

1) Urechia, Ist. Rom., V, 490.
2) Ibid., X, A, 470.
3) Ibid., 601.
4) Ibid., X, B, 329.
5) Bine înțeles, am tradus nota, redactată în franțuzește.

a dat instrucții sudiților englezi să se conforme „au nouveau „système judiciaire adopté dans le pays" (în virtutea Regulamentului organic) „*sans toutefois s'écarter des instructions de leur chef*".

Și motivează astfel Furnarakis această rezervă:

Car le soussigné croit de son devoir d'observer à l'honorable conseil, que les sujets de S. M. Britannique, dépendant directement de leur autorité légitime, il appartient au Consulat Royal ou à ses délégués de leur enjoindre de comparaître avec eux par devant les tribunaux locals(?); que, par conséquent, ces tribunaux doivent s'adresser à cet effet au Consulat ou à ses délégués et non point aux sujets, car il est constant et je crois qu'on ne saurait le combattre, que, d'après les traités existants entre S. M. le Roi de la Grande Bretagne et la Sublime Porte Ottomane, l'action du Consulat devant être conservée dans toute son intégrité comme doivent l'être les privilèges accordés à ses sujets en vertu de ces mêmes traités, l'autorité locale n'a pas le droit de procéder pour ou contre les sujets de S. M. sans l'immédiate intervention du Consulat, tribunal direct duquel ils dépendent".

Răspunsul lui Furnarakis merită să fie reprodus *in extenso*, pentrucă expune foarte bine teza susținută de toți agenții străini. Aceștia socoteau că drepturile țărilor, pe care le reprezintau, erau excluziv regulate prin tratatele acelor țări cu Poarta otomană. Sudiții străini în Principate urmau să se bucure de aceleași drepturi și privilegii, pe care le aveau și în restul Imperiului otoman. De o situațiune a parte, în sinul acestuia, a Țărilor romîne, agenții străini nu știau și nu voiau să știe nimic.

In Septembrie 1832, gerantul vice-consulatului prusian din Iași se plînge secretarului Statului că președinții sfaturilor orășenești uneori poftesc iar alte ori nu pe starosti să aziste la pricinile dintre sudiți și pămînteni. Dupăce au rezolvit afacerea, sfaturile însărcinează pe Ispravnic cu executarea hotărîrii, fără a mai cere *autorizația* starostelui sau consulului și fără a acorda condemnaților vre-un termen spre a se desvinovăți sau a se îndrepta „*à la justice légitime*". La cererile de lămuriri ale starostilor, sfaturile orășenești au răspuns că așa glăsuesc noile instrucțiuni primite mai de sus. Protestînd, dar, agentul reamintește că „tout sujet prussien est libre d'interjeter appel à une „justice supérieure".

Postelnicia răspunde, la 7 Septembrie, recunoscînd, pe de-o parte că „nici o dispozițiune a ocîrmuirii n'a limitat dreptul de „apel al părților care n'ar fi mulțumite cu judecățile tribunalelor „de județe",—lăsînd să se înțeleagă că acele apeluri trebue să meargă la instanțele superioare *din țară*,—iar, de altă parte, recunoaște că sfaturile orășenești nu au menire de a judeca, ci numai de a veghea asupra intereselor localnice și asupra măsurilor cerute de paza ordinei și de folosul obștesc.

Postelnicia rezervă dar, implicit, drepturile ocîrmuirii locale. La 1834, guvernul lui Mihail Sturdza hotărî chiar că străinii ce luau pămînturi în arendă se vor judeca, pentru conflictele născute din împrejurarea că erau arendași, excluziv de tribunalele țării. Agenția rusă este aceia care, de astă dată, la 31 August 1834, socotește această hotărîre ca potrivnică obiceiului urmat și înainte de 1828. Justificarea cîrmuirii moldovenești o găsim într'o notă adresată agenției austriace, la 12 Noembrie 1834: *La faculté d'affermer des villages et de se subroger par là aux droits des propriétaires est un genre d'industrie qui, d'après sa nature même et d'après la teneur des stipulations existantes, n'est point accordée aux étrangers; néanmoins, le guvernement local, mu par le principe d'apporter le moins d'entraves possible à l'extension du commerce intérieur, leur a tacitement toléré l'exercice de cette faculté. Cependant plusieurs de ces fermiers abusent de leur position.... encouragés souvent.... par la partialité des starostes; ils dépassèrent... les limites qu'il n'était pas permis aux propriétaires eux-mêmes de franchir, d'autant plus qu'ils ont cru pouvoir se soustraire à toute pénalité par le recours à la protection dont ils relevaient... Les villageois opprimés et désespérés d'obtenir une prompte justice, ou se livraient à des réactions violentes... ou bien prenaient le parti de se soustraire par la dispersion ou l'émigration à des abus dont ils n'entrevoyaient point le remède.*

Era dar o justificare juridică mai întîi: era interzis străinilor de a lua pămînturi în arendă și numai prin *toleranță tacită* se trecuse peste acest obicei; era o justificare, apoi, care decurgea din nevoia de a asigura liniștea la sate și a împiedeca depopularea acestora. Conchidea, dar, cu drept cuvînt, Postelnicia că „fără a se referi de tratate și fără a restringe întru nimic facul„tatea de a arenda pămînturi, cîrmuirea s'a crezut în drept a de„clara că acei sudiți străini care ar voi să exercite această fa„cultate și să se asimileze, așa făcînd, pămîntenilor, nu puteau fi „scutiți de dispozițiile în vigoare".

Hotărirea, dealtfel foarte corectă, a cirmuirii Moldovei viza mai ales pe Evrei şi protestaţiunile consulilor nu împiedecară luarea şi de alte măsuri contra abuzurilor sudiţilor [1]) şi ale agenţilor străini. Astfel, o circulară din 29 Mai 1837 hotări că delegaţii consulatelor, asistînd la pricinile sudiţilor, nu dobîndeau, prin aceasta, caracter şi privilegii de starosti. Dacă nici sudiţii împricinaţi, nici starostele nu răspundeau în ziua înfăţişării, procesul se judeca în lipsă. In sfirşit, încă dela 1833 se stabilise că suditul, care nu va invoca privilegiile sale încă dela începutul instanţei, nu le va mai putea invoca în cursul ei. [2])

*

Am spus că încă înainte de ocupaţia rusească dela 1828 Domnii romini încercaseră să mai reducă din numărul abuziv al sudiţilor străini, cerînd consulilor a examina împreună titlurile în virtutea cărora aceştia se sustrăgeau legilor locale şi îndatoririlor cetăţeneşti. Cu toate protestările consulilor, [3]) revizuiri au avut loc sub Ipsilanti, sub Caragea, sub Suţu [4]). La 1824, Poarta însăşi hotărîse o asemenea revizuire ; Ioniţă Vodă Sturdza o şi începu, dar, lovindu-se de opoziţia consulilor, arătă, la 1826, Curţii suzerane neputinţa în care se afla de a ajunge la un rezultat [5]).

La 1 Septembrie 1832, sub No. 2226—2229, în urma ofisului lui Kisseleff, cu No. 3578, sfatul administrativ trimite consulilor o circulară, cerîndu-le iarăşi ca, de acord cu ocîrmuirea, să revizuiască patentele sudiţilor şi să stabilească o listă exactă a acestora. Consulul rusesc Timkowsky răspunde, la 6 Septembrie, că el însuşi văzuse mai dinnainte nevoia de a întocmi asemenea liste, dar că toate ostenelile ce-şi dăduse pentru aceasta fuseseră zadarnice. Intr'adevăr, zicea consulul, mulţi sudiţi ruşi vin în Moldova fără a se prezinta la consulat pentru vizarea paşaportului. Dealtfel sînt şi destui aceia care pînă atunci se bucurau de calitatea de sudiţi ruseşti, dar nu mai pot fi recunoscuţi ca atare, în urma ordinului împărătesc că : aceia singuri sînt socotiţi supuşi ruseşti care au un paşaport dat de autorităţile competente şi neexpirat. Totuşi Timkowsky dădea o listă a supuşilor ruşi

1) Vezi circulara Depart. dreptăţii, la Acad. Rom., Ms. 15 (26 Iunie 1835). Altă circulară din 5 Septembrie acelaşi an interzise străinilor a fi vechili. Ibid..
2) Acad. Rom., Ms. 15.
3) Hurmuzachi, X, 83.
4) Ibid., 132.
5) Ibid., 340.

ale căror paşapoarte fuseseră vizate la consulat. Tot Timkowsky răspundea şi ca apărător al sudiţilor austriaci—consulul Austriei nu se reîntorsese încă la Iaşi—că nu avea lista acestora.

Cît priveşte pe locţiitorul de agent britanicesc—starostele Furnarakis—el răspunse încă dela 8 Mai la o notă anterioară a Postelniciei că „nu va lipsi de a reînnoi ordinele sale tuturor „administraţilor săi ca să arăte patentele cînd guvernul le-o va „cere cu blîndeţă şi moderaţiune" (*avec douceur et modération*). După ce explica că numai purtătorii de patente date de agentul britanic—Blutte, care lipsea şi el din ţară—trebuiau recunoscuţi de sudiţi britaniceşti şi că numărul lor este schimbător, ei nefiind aşezaţi statornic în Moldova, Furnarakis socotea nemerit a reaminti că aceşti sudiţi „au dreptul în virtutea capitulaţiu„nilor de a exercita orice fel de negoţ fără a face parte din nici „o corporaţiune" şi se plîngea că ei „deşi nu sînt proprietari de „case în Principat, totuşi sînt obligaţi la cuartiruirea militarilor".

*

Acest răspuns al lui Furnarakis ne aduce să vorbim de alte privilegii reclamate de consuli pentru sudiţii lor, în afară de cel de a nu fi supuşi decît în anumite condiţiuni jurisdicţiei locale. Agentul francez la Iaşi, A. B. Duclos, transmite, la 11 Iulie 1832, Postelniciei plîngerile unor sudiţi francezi din Piatra şi Galaţi că sînt supuşi la cuartiruire şi că li se cer 16 lei vechi taxă orăşenească de car cu marfă şi 4 lei vechi de butie de vin, în afară de obişnuitele drepturi de vamă şi de fumăritul pe care-l plătesc regulat. Alţi Francezi din Piatra, Botoşani şi alte locuri, se plîng că sînt *siliţi* a primi şi a plăti patentă moldovenească. Guvernul Moldovei, zicea consulul, recunoscuse în mai multe rînduri că străinii trebuiau scutiţi de obligaţiunea găzduirii militare, dar îi supunea totuşi la dînsa sub cuvînt că *nu ei, ci casele pe care le locuesc* cad sub lege, şi că locatarii urmează a se înţelege cu proprietarii. Kisseleff dăduse satisfacţie lui Duclos, exceptînd însă găzduirea *ofiţerilor ruşi* sau împrejurările de *urgentă necesitate*, cum se întîmplase la Galaţi. Cere dar iarăşi Duclos : 1° să nu se perceapă asupra sudiţilor decît vama de 3% şi fumăritul ; 2° să nu fie *siliţi* sudiţii a lua patentă moldovenească, ci să fie lăsaţi liberi sau a o lua, scutindu-se astfel de fumărit, sau a plăti fumăritul ; 3° să fie scutiţi sudiţii de găzduirea militarilor în casele ce ocupă.

Rezoluţia Beizadelei N. Suţu e conformă cu cererile agentului.

Dar şi asupra quantumului impozitelor discutau consulii.

Astfel, agentul englez în ambele Principate, Blutte, reîntors la Bucureşti, scrie la 24 Noembrie 1833 locţiitorului său la Iaşi, grecului M. Pappanicolas, că a obţinut ca fumăritul să fie plătit după cum fusese fixat la 1827, iar nu în proporţia *exorbitantă* stabilită la 1830. Adăoga însă Blutte că sudiţii britaniceşti nu trebuiau să creadă că erau scutiţi şi de taxele ce lovesc numai posesiunea imobilelor, pe care capitulaţiile nu le-o acordă, nici de cele asupra negoţului indigen. Acelaşi agent încuviinţează la 30 Ianuarie 1834 cererea Postelniciei dela 28 Decembrie precedent, ca sudiţii să plătească taxele la care sînt supuşi, după cursul visteriei de 31½ lei vechi galbenul. Vice-consulul britanicesc din Galaţi ridicase obiecţiuni.

Blutte, care pare a fi fost om de înţeles, se declară la 6 Februarie 1834—referindu-se la o notă a Postelniciei din 31 Decembrie 1833—„gata a colabora cu ocîrmuirea spre a pune capăt tuturor „acestor dificultăţi, întrucît ele pot fi atribuite locţiitorilor săi.... „Rămîne însă bine înţeles că impozitele nu trebue să se perceapă „decît dela cei care, prin ocupaţiunile lor, sînt supuşi acelor im„pozite: astfel, fumăritul dela cei ce au prăvălii, ocăritul dela „cei ce vînd cu mărunţişul vin sau rachiu, cotăritul dela cei ce „vînd cu cotul, etc".

In Mai, Blutte trimite Postelniciei formularul de „billet de protection", pe care trebue să-l aibă orice sudit britanicesc, iar în Iulie informează că patente de o culoare deosebită, roşii, vor fi distribuite Hanovrianilor şi Ionienilor ce se pun sub protecţia Angliei.

Altul era tonul agentului austriac. La 26 Mai 1834, Wallenburg scrie Postelniciei Moldovei că deşi a întocmit lista sudiţilor austriaci din Herţa, totuşi autorităţile locale *îndrăznesc (osent)* să considere pe mulţi dintre ei ca pămînteni, să-i recruteze, să-i supue la plata patentei, dînd un exemplu care se urmează şi în alte judeţe. Agentul protestează, dar, *hautement et formellement* în contra acestor măsuri potrivnice *tractatelor existente între Sublima Poartă şi Curtea imperială a Austriei*, şi declară guvernului Moldovei *qu'Il est en devoir* de a recunoaşte ca sudiţi austriaci pe toţi indivizii recunoscuţi ca atare de agenţie după revizuirea documentelor lor. Cere să se dea

immédiatement et sans le moindre délai ordine *pozitive şi severe* Ispravnicilor, celui din Herţa mai ales, ca să se abţie *în mod strict şi odată pentru totdeauna* de măsuri vexatorii care *jignesc în cel mai înnalt grad relaţiunile mulţumitoare* pe care agenţia le întreţine cu ocîrmuirea Moldovei.

Această ocîrmuire a fost silită în 6/18 Octombrie 1834 (sub No. 1022) să ceară *consimţimîntul* agenţiei austriace pentru a supune pe sudiţi la plata taxelor comunale. Agenţia consimţi, cu *rezerva expresă*[1]) că taxele comunale nu vor fi plătite decît pentru mărfurile care circulă în lăuntrul ţării şi intră într'un oraş, nu şi pentru cele ce ès, intră sau tranzitează prin ţară, acestea urmînd la intrare sau eşire să plătească numai vama de 3%, iar în cazul de tranzit să fie scutite de orice dare.

Chestiunea taxelor comunale şi a dării pe tutun a fost agitată în tot cursul domniei lui Mihail Sturza. Chiar faţă de agenţia britanicească, Postelnicia este silită a reaminti principiul pe care Blutte îl admisese, că „taxele în chestiune nu sînt per„cepute decît pe proprietăţi, prăvălii şi negoţ cu deamănuntul", adică pe lucruri său pe fapte dela care, în virtutea „tratatelor pe glăsuirea cărora consulatul regal îşi sprijineşte plîngerea", sînt opriţi străinii. Cînd dar aceştia, cu toată oprirea, se pun în asemenea condiţiuni, este firesc să plătească taxele aferente, precum s'a şi urmat totdeauna fără ca ocîrmuirea „să fi întîm„pinat vre-o opoziţie în perceperea acestor redevenţe... de nu „spre a determina cotitatea lor, care, de comun acord, a fost fi„xată după norma dela 1827".

Agenţia austriacă nu voia să recunoască ocîrmuirii nici măcar dreptul de a confisca contrabanda, protextînd că tratatul dela Pasarovici din 27 Iulie 1718 nu prevedea, în asemenea caz, decît plata îndoită a drepturilor de vamă.

Următoarea notă adresată de Postelnicia Moldovei agentului francez, în Ianuarie 1836, rezumă cele expuse pînă aici:

En consultant l'esprit des traités, on acquiert la preuve qu'il tend à ce que l'industrie étrangère ne soit point soumise à des entraves exclusives qui pourraient l'étouffer au profit du commerce national. Ainsi, de tout temps, cette classe d'étrangers qui, à l'instar des nationaux, s'est livrée à l'exercice de l'industrie intérieure et du commerce de détail a-t-elle partagé les

1) Răspunsul e din 28 Martie 1835.

charges publiques d'après les exigences du trésor et les besoins des localités.

C'est ainsi que le droit de foumarito et les droits réunis compris sous la dénomination de roussoumates ont été perçus sur les étrangers de temps immémorial: l'assiette de l'impôt général faite en 1802 et confirmée per le hattishériff de la même année, comprend le foumarito parmi ces impositions légalement exigées pour former les revenus de l'Etat; en proposant actuellement de convertir ces divers droits en une simple redevance, le conseil n'a pas cru faire aucune innovation.

Trebue recunoscut cu cîtă cunoştinţă a drepturilor ei, cu cîtă demnitate în expunere şi cu cîtă eleganţă de formă, Postelnicia Moldovei ştia apăra, pas cu pas, faţă cu atîţi străini puternici şi hrăpitori, autonomia veşnic primejduită.

Răspunsurile agenţilor se pot rezuma, la rîndul lor, astfel: străinii, *in Turcia*, nu sînt supuşi decît la plata drepturilor de vamă; precedente nefundate nu pot fi ţinute în samă; impozitele de care vorbeşte cîrmuirea Moldovei au fost introduse *în vremuri de turburare, cînd totul era lăsat în voia întîmplării*; chestiunea e legată de interpretarea *tratatelor cu Poarta* şi trebue deci discutată la Constantinopol, *unde va fi apreciată după dreapta ei valoare.*

In acest sens răspunde Postelniciei agentul francez la 17|29 Ianuarie 1836, adăogînd că va face raport amiralului Baron Roussin, ambasador la Constantinopol, ale cărui instrucţiuni le va aştepta.

Ştiut este că soluţiunea definitivă a întîrziat multă vreme încă.

*

Trebue să mai adaog că, încă dela 3 Decembrie 1832, agentul britanicesc Blutte informase guvernul provizoriu al Moldovei că, pe baza instrucţiunilor ce are, căsătoriile dintre supuşii britaniceşti şi Moldoveni nu sînt recunoscute, nici copiii din asemenea însoţiri nu sînt socotiţi legitimi,—în ochii legiuirilor englezeşti,—dacă agentul britanic nu va fi dat prealabil, în scris, consimţimîntul său la căsătorie.

*

Mulţi erau aceia care, pentru a se folosi de o puternică protecţiune, alergau sub scutul străin. Pentru cei umili şi expuşi vexaţiunilor autorităţilor, lucrul se mai poate înţelege. Mai greu este de priceput cum un privilegiat atotputernic, „comitele Constantin de Catardji" a putut cere să fie recunoscut supus austriac. La 10 Iunie 1833, agentul Wallenburg informă Postelnicia că cererea boerului moldovean a fost încuviinţată.

Sfatul Moldovei, compus din Alexandru Ghika, N. Suţu şi fratele acestuia, răspunde la 13 Iulie că nu poate aproba demersul acelui boer fără a călca legăturile Moldovei cu Puterea suzerană căreia singură aparţine a se rosti în împrejurare. După tratatele existente între Curtea austriacă şi Sublima Poartă, mai ales în virtutea art. 8 al actului dela Sistov, opţiunea supuşilor respectivi ai părţilor contractante n'a fost încuviinţată decît celor care înainte de războiul de atunci, sau în timpul lui, se retrăseseră pe teritoriul statului căruia nu aparţineau prin naştere, se supuseseră autorităţii lui şi locuiseră acolo de bună voia lor. Astfel nu era cazul lui Catargi.

A încuviinţa cererea, adăoga sfatul, ar fi a îndemna pe toţi aceia care aveau vre-o socoteală cu legile ţării lor să recurgă la o protecţiune străină şi, după ce au obţinut-o, să se reîntoarcă în patrie siguri că nu mai pot fi urmăriţi *(affronter l'empire de la justice et jouir d'une position inviolable au mépris des lois et au scandal du public).*

Ca urmare, sfatul roagă să se respingă cererea lui Catargi.

*

Prin convenţiunea dela Akkerman, Rusia stipulase, în favoarea Principatelor, *toate privilegiile unei cîrmuiri interne de sine stătătoare*, dar însuşi Regulamentul organic aduse mai multe atingeri acestui principiu, supunînd, în anumite împrejurări, dezbaterile adunărilor la asentimentul prealabil al Curţilor suzerane şi protectrice. De altă parte, fireşte, Rusia nu se atinsese întru nimic de drepturile pe care celelalte Puteri le aveau sau credeau că le au în virtutea tratatelor încheiate cu Sublima Poartă.

Art. 94 al Regulamentului Ţării Romîneşti, art. 92 şi 93 ale Regulamentului organic al Moldovei, prevedeau reducerea stăros-

tiilor abuzive, și cu toate acestea, in epoca regulamentară mai mult ca oricînd, au înflorit la noi agențiile străine de tot felul, deși un ordin al marei Logofeții a Moldovei[1]) hotărîse că toți starostii trebuiau să ceară o nouă confirmare dela guvern.

Plîngerile, ce încă dela 1784 [2]) se ridicaseră contra abuzurilor consulilor, sporeau pe fiece zi.

Deși numai străinii ce făceau negoț cu toptanul erau scutiți de patentă, am văzut că agenții străini nu lipseau a cere asemenea favoare și pentru neguțătorii cu deamănuntul, bizuindu-se, unii—cel austriac—pe acordurile dintre statul lor și Imperiul otoman [3]).

Mai ridicau pretenții consulii în chestiunea jurisdicției căreia erau supuși sudiții; a căsătoriei acestora; a carantinelor [4]); a întroducerii registrelor de stare civilă[5]); a impozitelor; a taxelor de vamă, etc.—și arătau, in genere, cea mai mare neincredere autorităților locale.

In sfirșit, prin toate chipurile căutau să sporească numărul sudiților lor[6]).

Și aceste abuzuri crescînde se explică. Rusia da exemplu. Nu putea ea, care supraveghea de aproape și intervenea în toate actele cîrmuirii romînești, să impiedice pe celelalte Puteri de a căuta orice prilej spre a se amesteca și ele în această ocîrmuire.

Era din partea acestor Puteri și o neincredere în ocîrmuirea atît de influențată de Rusia, și o dorință de a nu lăsa acesteia o libertate absolută de acțiune în Principate.

A face istoricul influenții rusești în Țările romîne în epoca regulamentară, ar fi a face întregul istoric al acestei epoce. Voi da numai o pildă, aceia a intervenției consulatului rusesc pînă și in alcătuirea bugetelor. Din faptul că nici o modificațiune nu putea fi făcută capitolului din Regulament, privitor la finanțe, fără încuviințarea prealabilă a celor două Curți suzerane și protectrice,

1) Din 26 Iulie 1833, în Arhiva Min. af. str.

2) Un raport din 24 Decembrie acel an către regele Prusiei. In *Iorga*, Acte și Fragmente.

3) Actul dela Sistov. Vezi raportul lui Lagan către Sebastiani, 5 Ianuarie 1832, la Acad. Rom., corespondență consulară inedită.

4) Articolul meu din Revista de Ist. Arh. și Fil., vol. XI., partea I-a, pag. 194.

5) Articolul meu din *Convorbiri*, Iunie 1909.

6) Vezi plîngerea sfatului administrativ al Moldovei către Kisseleff (27 Iulie 1834) contra consulatului Prusiei, în Hurmuzachi, I*, 616.

Rusia, și Rusia singură, dedusese că avea în genere dreptul de a examina bugetele cîrmuirilor romînești, uitînd că restricțiunea adusă de Regulament autonomiei noastre nu avusese, în drept măcar, alt scop decît de a împiedica dezechilibrul bugetar, deficitele și împrumuturile.

Nu voi enumera aici toate greutățile întîmpinate de Domnii regulamentari din cauza acestui control financiar. Voi da numai două exemple scoase din arhiva Ministerului afacerilor străine.

Secretarul de Stat al Țării Romînești, din ordinul lui Bibescu Vodă, supune examenului consulului general rusesc bugetul Visteriei pe anul 1844—45. Ii explică că excedentul va fi de 433.956 lei vechi 20 parale și se scuză de faptul că nu s'a putut asigura un excedent mai mare. „Acest excedent, scrie secretarul Statului, este desigur foarte slab, dar la noi nu se pot cere economii considerabile, ba chiar trebue mulțumit guvernului cînd reușește a balanța cheltuelile și veniturile, din cauza modestelor venituri și ale trebuințelor tot crescînde. Nu trebue uitat, D-le Consul, că acum trei ani, la începutul administrației actuale, aveam un deficit de aproape 500.000 lei vechi, care figurau în fiecare an în socotelile administrației precedente și făceau iluzorie orice rezervă, fiindcă nu se puteau încasa[1]); acea sumă a fost ștearsă din socotelile anului 1843...—mai mult, Visteria a trebuit să plătească în cursul celor trei ani, pe lîngă sumele obișnuite, și 1.500.000 lei vechi Porții, cu prilejul suirii în scaun a Domnului de acum; apoi alți 1.065.000 lei vechi, parte din cheltuelile de investitură a Inălțimii Sale...". Enumeră apoi alte cheltueli extraordinare, precum 335.000 lei pentru fîntîni; pentru cumpărarea și instalarea casei Romaniti, în care se află biurourile „Sfatului administrativ" „una din cele mai frumoase clădiri ale orașului nostru". Termină secretarul exprimînd speranța că consulul va „aprecia sforțările ce guvernul a trebuit să facă pentru a reda finanțelor o stare mulțumitoare".

La 13 Iunie 1846 se trimete deasemenea lui Dașcov bugetul anului curent. De astă dată se explica cum întîrzierea în pregătirea budgetului provenise din lucrările ultimului recenzemînt. Din notă aflăm că și aceste lucrări fuseseră supuse consulului ge-

1) Vina nu fusese, cum s'ar putea înțelege, numai a administrației lui Ghica. Deficitul venea în mare parte din niște evaluări exagerate înscrise în budgete de însăși administrația rusească, care procedase pe Ghica, și transcrise apoi din buget în buget, deși nu răspundeau realității.

neral, care putuse vedea din ele că nici un spor de venituri n'a rezultat pentru Visterie. Totuși, și deși cheltuelile au crescut *par la force des circonstances inévitables*, s'a realizat o rezervă netă de 1.247.509 lei vechi 31 parale, care, adăogată la rezervele anului precedent [1]), formează un total de 1.770.864 lei vechi 4 parale. In anul precedent se plătiseră, din casa de rezervă, încă 500.000 lei vechi din împrumutul făcut la Casa centrală pentru cheltuelile de investitură a Domnului [2]). Secretarul Statului exprimă speranța că, deși anul curent trebue să suporte cheltuelile călătoriei Domnului la Rusciuc, totuși se va mai putea rambursa încă din acel împrumut. Adaogă, în sfîrșit, că „ocirmuirea actuală are un principiu cu totul opus celui urmat altă dată, de a umfla veniturile și a micșora cheltuelile în evaluațiuni... la începutul fiecărui an, pentru a înfățișa o casă de rezervă impunătoare.... care nu era decît nominală, încît la sfîrșitul anului excedentul era înlocuit prin deficit".

Așa dar, aceste budgete, deși nu erau dintre cele excepționale, care să motiveze o intervenție a consulului rusesc, erau totuși, prin abuz, supuse aprobării acestuia.—Astfel se respecta autonomia Țărilor romîne!

Roma, Iunie, 1910 **I. C. Filitti**

1) 1845—46.
2) Imprumutul se urcase în total la 3.465.000 lei vechi.

Din carnetul unui om de eri

Misoghinismul

Este femeia sufletește egală cu bărbatul? Iată o întrebare care a agitat unele spirite, chiar și în țara noastră.

Pe alții, i-a interesat o problemă ceva mai specială și ceva mai serioasă: Este femeia tot atît de inteligentă cași bărbatul? Mulți au răspuns afirmativ. Era, mai cu samă, pe vremea socialismului, cînd, în „expunerea de motive" pentru acordarea dreptului la femei, această egalitate intelectuală era socotită ca necesară.

Și, ceia ce e cu totul curios, argumentele nu erau scoase din psihologie, ci din fiziologie. D-rul Manouvrier *dovedise* că creerul femeei e tot atît de greu—relativ cu greutatea trupului—ca și al bărbatului, și, de aici, concluzia că sînt tot una de inteligenți, parcă psihologia ar fi dovedit vreodată că greutatea creerului e hotărîtoare în privința gradului inteligenții și, mai ales, în privința calității ei.

Mai tîrziu, *socialistul* (oroare!) Belfort Bax a scris un articol, în care susținea că femeia este inferioară, că are unele însușiri, ca de pildă mai marea rezistență la durerea fizică, etc., care o fac să fie mai primitivă decît bărbatul... Ce indignare și chiar consternare pe socialiști, pentru această trădare a socialistului englez, pentru acest cal al lui Ulise intrat în cetatea social-democrației.

Nu știu dacă astăzi mai este curentă acea naivă concepție a „egalității" psihice a femeei cu bărbatul.

Și vai! Ce tristă ar fi lumea, dacă ar exista această egalitate! Dacă aceia care se joacă cu inima simplă și naivă a bărbatului, n'ar fi acea ființă eminamente felină!

Nimic nu este mai deosebit de bărbat, decît femeia.

Priviți numai la aceste două ființe, la bărbosul animal mas-

culin, atît de banal bietul, şi la gingaşa creatură albă, idealizată în toate felurile, şi în Venerea dela Milo şi în Venerea Calipige dela Siracusa,—şi spuneţi, dacă aceste două fiinţe *pot* fi egale la suflet?

Iar dacă e vorba să facem „ştiinţă", apoi gîndiţi-vă pentruce a făcut natura pe femee şi pentruce pe bărbat, şi spuneţi, iarăşi, dacă a fost cu putinţă ca rolurile, aşa de deosebite, date de natură, să nu creeze şi psihologiii deosebite? Intr'o revistă de biologie pură, aşi scrie mai pe larg.

*

Fără îndoială că femeia are o fineţă intelectuală, prin care ea întrece pe bărbat. Un bărbat niciodată n'are *să ghicească* cu atîta siguranţă şi repeziciune, într'un moment dat, ceia ce se petrece în sufletul altui om—mai ales în sufletul femeei.

E greu s'ascunzi ceia ce simţi şi ce gîndeşti în faţa unei femei, mai ales atunci cînd ea e interesată în cauză. Un bărbat, din acest punct de vedere, e dezarmat. Parcă ar fi de sticlă. Pe cînd femeia, pentru el, rămîne veşnic o enigmă—de aici reputaţia femeei de mister indescifrabil.

Această însuşire a femeei se explică, desigur, prin rolul ei de mamă, care o sileşte să ghicească ce simte copilul şi prin rolul ei, de-alungul istoriei, de supusă a bărbatului, rol care o făcea să-şi ascundă gîndirile sale şi, totodată, să ghicească gîndirile stăpînului... Chiar azi, în anumite clase, măritişul fiind încă cea mai sigură carieră a femeei, ea trebue să aibă o minte ascuţită, spre a captura un bărbat, şi apoi spre a-l păzi să nu fugă... In privinţa afinării intelectuale, datorită rolului ei de mamă, a vorbit, mi se pare, Spencer.

Dar dacă femeia este înarmată cu o repede şi sigură pătrundere în sufletul altora, apoi cînd e vorba ca ea să generalizeze pe baza acestor observaţii, să definească tipul intelectual şi moral al cuiva, să spună, concluzînd, „ce fel de om" e cutare,—atunci talentul ei psihologic devine mult mai slab. Bărbatului, de şi mai puţin pătrunzător în fiecare moment, îi ajung rarele-i observaţii, pentru a reconstitui sufletul unui om, pentru a spune *ce* este cineva.

Ceia ce lipseşte, mai întîiu, inteligenţii femeeşti, este puterea. Nietzsche a spus că femeia are tot atîta inteligenţă cît şi bărbatul (ba, mi se pare, a spus că are mai multă), dar ceia ce o face să fie inferioară bărbatului, este lipsa de impulsivitate, de acea forţă care pune în mişcare mecanismul inteligenţii.

Maşinăria e perfectă, dar lipseşte forţa motrice... Proectile admirabile, fără explozibile suficiente...

Cunoscuta „lipsă de logică" a femeii vine de aici,—precum şi din impresionabilitatea ei. Tot din această impresionabilitate vine şi defectul capital al inteligenţii femeeşti: lipsa de obiectivitate.

*

Se spune că femeia e mai sentimentală, că ne-ar fi superioară prin afectivitate. In adevăr, femeia are o sentimentalitate superioară bărbatului: sentimentalitatea „casnică". Sentimentul de familie e mai desvoltat la ea. Femeia va sacrifica aproape întotdeauna interesele generale intereselor casei ei. Pentru femee, acei care nu fac parte din casa ei, sînt străini, sînt chiar duşmani. Cînd o femee are simpatie pentru cineva, ea simte nevoe ca acela să devină un membru al familiei ei. Ea nu poate concepe simpatia pentru cineva care, într'un fel sau altul, n'ar face parte din „casa" ei. Mai curios e că chiar atunci cînd femeea dă o lovitură teribilă casei, ea tot rămîne „casnică": Faguet explică începutul răcelei d-nei Hugo pentru Sainte-Beuve *şi* prin faptul că marele critic, ne mai fiind entuziasmat de romantismul soţului ei, nu-i mai făcea reclamă, şi deci nu mai ajuta la prosperarea intereselor... familiare! Amant, amant—dar, mai presus de toate, interesele casei!

Această sentimentalitate casnică e în raport invers cu sentimentele sociale. Rolul femeei, de a purta şi creşte copiii, de a fi zeiţa casnică, o face nesocială, dacă nu chiar antisocială.

Bărbatul, din contra... Dar cine nu ştie că, în genere, bărbatul e socotit de femee ca „un duşman al casei". El are sentimentul casnic foarte slab, iar sentimentul social foarte desvoltat. Un bărbat pune de multe ori interesele comunităţii mai presus de ale familiei.

Mai departe.

Generozitatea e o însuşire eminamente bărbătească, caşi ertarea şi uitarea. Bărbatul e prin natura sa mult mai gata să zică „treacă dela mine" şi „să tae poala şi să fugă". Femeia e mai vindicativă, ea are memoria jignirilor şi a ofenselor mult mai lungă, e veşnic în gardă. Toate acestea, desigur, tot din pricina rolului ei de supusă a bărbatului. Se ştie că robia nu e o stare favorabilă pentru dezvoltarea generozităţii şi a ertării. Generozitatea e virtutea celor tari.

Apoi bărbatul are un fel de naivitate,—naivitatea celor tari,—care, unită cu slaba lui pătrundere în sufletul altora, în special în sufletul femeei, îl pune în situațiile cele mai penibile și, în acelaș timp, cele mai ridicole.

In privința sentimentelor mai înnalte, sentimentul metafizic-religios, sentimentul adevărului, sentimentele pentru natură și arte,—e imposibil să nu se recunoască că bărbatul le are în grad mult mai înnalt. Pe unele din aceste sentimente, femeile le au foarte puțin desvoltate.

*

O însușire, prin care femeia e cu totul superioară bărbatului, e delicateța ei în realitățile iubirii. O notă, între altele: Un bărbat poate lega o discuție intimă cu orice femee, cu o femee pe care abia a văzut'o, cu o femee pentru care nu are nici o considerație, cu o femee dintr'o categorie socială cu totul inferioară, etc. O femee, din contra, *dacă e normală*, nu acordă nimic unui bărbat, pentru care n'are cel puțin afecțiune, dacă nu chiar iubire.—Desigur că acest lucru are o explicație naturală: Ți-i indiferent moralmente, la urma urmei, pe cine supui, dar nu-ți poate fi indiferent cui te supui de bună voe. Dar explicația nu înlătură faptul, rezultatul: delicateța femeei. Femeea e atît de delicată în această privință, încît bărbatul, pe lingă ea, apare ca o specie zoologică inferioară.

*

O altă însușire eminamente feminină e *tandreța*. Numai o femee poate consola, poate alinta, poate desmierda, poate *dorlota* pe un bolnav, pe un nenorocit, pe un învins în luptele vieții. Și aceasta, pentrucă femeia mai înainte și mai presus de toate e *mamă*. Această divină însușire e simbolizată cu duioșie în Maica Domnului, în „mama" prin excelență, în aceia căreia i s'a dat rolul să intervie pe lingă zeitățile bărbătești spre a le înmuia sufletul.

*

Bine înțeles, că în tot ce am scris mai sus, am avut în vedere *tipul*, media feminității. Căci este evident că D-na Curie nu are capul mai puțin logic și gîndirea mai puțin obiectivă, decît vechiul meu coleg de universitate, care n'a înțeles nici-o pagină din cursul de chimie, pe care l'a învățat pe de rost... Și nici Sofia Perovscaia n'a avut sentimentul social mai puțin desvoltat, decît vecinul meu, funcționar la primărie, care nu vede lumea decît prin prizma nevoei de ghete pentru cei 15 copii ai săi...

*

Și acum, cine e superior, bărbatul ori femeia?

Dacă fineța intelectuală, admirabilul talent de a pătrunde și gici sufletele, delicateța în iubire, sentimentele casnice și tandre, care cimentează acel element important social care e familia,—dacă toate acestea fac cît însușirile prin care bărbații întrec pe femei, atunci bărbatul și femeia sînt „egali"—dar așa de deosebiți!

Importante, la femei, sînt sentimentele familiare. Sînt importante pentru conservarea speciei.

La bărbat, importante sînt sentimentele sociale care, împreună cu inteligența lui inventivă, sînt forțele care mișcă lumea mai departe, pîrghiile progresului.

Femeia e elementul conservativ—și e de mirare că reacționarii nu-s feminiști. Bărbatul e elementul progresist.

Dacă vom observa bine, femeia e, în toate, pasivitate, iar bărbatul acțiune. Un biologist ar putea arăta complect acest lucru, plecînd dela faptele cele mai inferioare și ridicîndu-se treptat până la acele pe care le discutăm aici.

Elemente sociale utile—sînt și însușirile sufletești feminine și cele bărbătești. Superioare? Atîrnă de concepția asupra lumii. Dar parcă tot mai superioară e acea mașină logică și meditativă, care a creat filozofia, științile, artele și formele sociale!

*

Dar dacă sufletește femeia se deosebește radical de bărbat, e bine să-i acordăm egalitatea politică cu noi?

Apoi tocmai de asta *trebuie* să i-o acordăm.

Dacă femeia ar fi sufletește egală cu bărbatul, atunci ce nevoe ar mai fi să-i dăm drepturi politice?

Chemînd la exercitarea drepturilor politice niște ființe cu alte însușiri, se vor adăoga la orgă atîtea coarde nouă, și originale! Femeile vor veni cu un alt mod de a privi lucrurile, în desbatere vor răsuna altfel de concepții, formularea altor nevoi,

justificate prin alte argumente. Se vor înmulţi, dar, punctele de vedere, lucru întotdeauna excelent pentru a ajunge la hotăririle cele mai adequate împrejurărilor.

Pe cînd, dacă femeile ar cugeta caşi bărbaţii, e foarte probabil că „doamna" ar vota caşi „domnul" şi deci, în loc ca o familie să aibă un vot, ar avea două la fel, şi atîta tot—afară doară decît atunci cînd doamna ar fi certată cu domnul!

Pe lingă aceste consideraţii, mai e încă una: Femeia, ca orice om, care *este* şi munceşte pe acest pămînt, trebue să-şi spună cuvîntul său în orînduirea lucrurilor de care atîrnă fericirea şi nefericirea sa şi a copiilor săi.

*

Şi acum să venim la ceia ce s-a numit *misoghinism*.

Pentruce cea mai mare parte din bărbaţi sînt misoghini: dacă nu urăsc, dar despreţuesc teribil pe femei, chiar fără să-şi dea samă şi chiar atunci cînd le iubesc?

Mai întăiu, desigur, pentrucă femeilor, cum am văzut, le lipsesc unele calităţi. Că şi ei, bărbaţii, sînt lipsiţi de alte calităţi, apanagiu al femeilor, asta ei n-o văd! Cine vede vreodată ce-i lipseşte?

Apoi, în mare parte, din cauza mizerabilului amor, cum a numit Jules Lemaître această otrăvitoare pasiune.

Amorul,—să-i zicem pe nume: amorul senzual, amorul tuturor vrîstelor, afară de cea de 20 ani,—amorul acesta nu apropie sufleteşte. Pasiunea arzătoare de primitiv, îndoiala nedeslipită de amor, care enervează şi ofensează, dorinţa de a acapara cu totul fiinţa iubită, transformarea ei în izvor de plăcere, cunoscuta netoleranţă a fiinţei care iubeşte, gelozia fără motiv, sentimentul de teroare că ea e ea, că e o fiinţă de sine stătătoare, asupra gîndirii şi voinţei căreia n'ai nici o putere,—toate aceste sentimente, care caracterizează cel mai teribil egoism şi pe care le simte mai ales bărbatul (cît e de inferior în această privinţă!), nu-s de natură a împrieteni... Cine nu ştie că „amorul" cînd se are de scop pe sine însuşi, cînd nu este un incident în viaţa conjugală, duce la durere şi adesea la catastrofă?

Dar atunci cînd începe tragedia adevărată! Cînd femeia dă motive serioase de suferinţă!

*

Un colaborator al acestei reviste a analizat într'un articol procesul sufletesc prin care bărbatul nenorocit în amor ajunge misoghin, de un misoghinism negru şi roş. Transcriu o pagină:

„Un bărbat iubeşte o femee; aceasta însă iubeşte pe altul. In urma acestei tragedii, bărbatul va începe să *urască* pe femeia care-l face să sufere, pentrucă, cum zice Bourget, în amor „orice sămînţă de durere este sămînţă de ură". Şi ura împotriva femeii, pe care ai iubit-o, se transformă uşor, în ură şi dispreţ pentru *toate* femeile. Mai întîiu, pentrucă această *generalizare* micşorează suferinţa, căci suferi mult mai uşor cînd izbuteşti să te convingi că „aşa-s femeile"; şi, al doilea, pentrucă generalizarea e o tendinţă neînvinsă a spiritului omenesc, o tendinţă care dă pe faţă, dacă voiţi, slăbiciunea acestui spirit, dar o tendinţă reală, nediscutabilă, fără care omul s-ar pierde în noianul cazurilor individuale. Să analizăm puţin procesul de generalizare în cazul care ne interesează. Să vedem ce se petrece în capul unui om cînd, din pricina experienţei sale nenorocite cu o femee, ajunge să lege calitatea de *rău* de întreaga noţiune *femee*. Am văzut că sămînţa de durere devine sămînţă de ură. Şi sentimentul de ură pentru cineva te face numaidecît să descoperi într'însul defecte şi lipsuri; deaceia bărbatul va descoperi în femeia, de care e vorba, o mulţime de defecte: uşurinţă, prostie, minciună, imoralitate, etc.—Pe de altă parte se ştie că mintea omenească nu e în stare *să suporte o noţiune pură*, cu toată puritatea ei abstractă, se ştie că, fatalmente, mintea însufleţeşte, colorează noţiunea cu caractere individuale. De pildă, mintea omenească nu poate *suporta* noţiunea *masă* în toată puterea ei de abstracţie, adică o masă care să n'aibă nici-o însuşire a unei mese *oarecare*,—ci fiecare om, cînd gîndeşte la noţiunea *masă*, colorează fatalmente această „masă" cu însuşirele unei mese *oarecare*, sau anumită sau închipuită, însă închipuită din elemente anumite şi anume din elementele mai obişnuite, dela mesele care i-au lovit mai des simţurile. Pentru un conţopist, „masă" va fi mai ales mesele pe care se scrie în cancelaria sa; pentru un stîlp de cafenele, „masă" va fi mai mult mesele din cafenele, etc... Ei bine, aşa se întîmplă cu noţiunea *femee*. Fiecare bărbat, cînd gîndeşte la noţiunea aceasta şi cînd deci o colorează individualizînd-o, dă peste acele elemente cu care e mai obişnuit şi care l-au *frapat* mai mult. Şi pentru bărbatul nenorocit în amor,

pentru care *femeia* se rezumă în femeia iubită şi care *e* (am văzut că durerea produce ură şi ura—ponegrire) *rea, mincinoasă, proastă, imorală*, noţiunea de femee va cuprinde în sine, ca note componente: *rea, mincinoasă, proastă*, etc... Bărbatul acesta va fi misoghin".

Cine n'a cetit faimoasa poemă a lui Alfred de Vigny, La Colère de Samson, şi cine nu-şi aduce aminte de cuvintele prin care eroul biblic, vîndut de iubita sa, decretează pentru eternitate infamia femeei:

> Et, plus ou moins, la Femme est toujours Dalila
>
> . . . .
>
> Toujours ce compagnon dont le coeur n'est pas sûr,
> La Femme, enfant malade et douze fois impur!
>
> . . . .
>
> . . . .
>
> Une lutte éternelle en tout temps, en tout lieu,
> Se livre sur la terre, en présence de Dieu,
> Entre la bonté d'Homme et la ruse de Femme.
> Car la femme est un être impur de corps et d'âme.

Alfred de Vigny dădea aceste lapidare decrete, prin gura biblicului Samson, pentrucă avea de reproşat multe... actriţei Dorval!

In a sa a V-a Scrisoare, Eminescu *citează* şi el pe Dalila...

Cred că experienţa tristă în amor e una din cauzele cele mai însemnate ale misoghinismului, căci prin amor nu trebue să se înţeleagă numaidecît acea pasiune „sublimă", care, zice-se, e foarte rară, ci toate mizeriile care decurg din concentrarea, din durată mai lungă sau mai scurtă, a sentimentelor bărbăteşti pentru o singură femee!

Şi nu este un alt sentiment care, jignit, să scoată la iveală din fundul sufletului atîta noroiu, ca amorul, acest „egoïsme à deux" care, în realitate, e sentimentul cel mai egoist şi, încă, din nefericire, cel mai complicat, atît de complicat, încît stîrneşte în om durerea tuturor sentimentelor jignite din care se compune, şi mai ales durerea vanităţii, a sentimentului care provoacă chinurile cele mai mari. Un „nefericit în amor" trebue să aibă un suflet prea distins, ca să nu devină un om cu totul vulgar şi injurios.

Şi, totuşi, cauza cea mai principală pentru care bărbaţii despreţuesc pe femei, este faptul că ei ţin pe femei într'o situaţie de inferioritate.

Intotdeauna o categorie de oameni care a ţinut în supunere o altă categorie, *s'a convins* sincer că acea categorie supusă este inferioară şi că *deci* merită să fie supusă. Este o justificare inconştientă, este o ipocrizie, care arată şi stupiditatea omenească, dar, în acelaş timp, şi idealismul omului, care nu poate suferi să se ştie vinovat.

Toate robiile au fost justificate prin „inferioritatea" celor robiţi... Pentruce ţăranul nu trebue să aibă drepturi? Pentrucă e prost! Pentruce nu trebue să-l ajutăm în sărăcia lui? Pentrucă nu e sărac, ci leneş! şi aşa mai departe....

Dacă femeia e ţinută în stare de minoritate, apoi ea merită această stare, pentrucă e inferioară! Este o vorbă populară, cam trivială, dar foarte cuprinzătoare, pe care cer voe s'o citez aci: Cînd vrai să 'mpuşti un cîne, zici că-i turbat,—adică *te convingi* că-i turbat...

Iar din această stare de supunere rezultă încă un fapt—încă o cauză de misoghinism. Categoria supusă se luptă împotriva acestei stări, se revoltă, vociferează, duce războae sau simple guerillas conjugale, şi atunci bărbatul, văzîndu-şi poziţia ameninţată, începe să simtă duşmănie. Misoghinismul ia o formă acută.

*

Interesant este că şi femeile sînt misoghine, uneori mai misoghine decît bărbaţii.

Şi ele au ideia că femeile sînt inferioare: „Ce poate un cap de femee?" e argumentul pe care *ele* îl aduc!—Şi ele, în marea lor majoritate, sînt de părere că situaţia lor de minorat e îndreptăţită şi că nu trebue schimbată.—Şi ele persiflează, în marea lor majoritate, feminismul.—Şi ele, în marea lor majoritate, sînt de părere că ceia ce trebue unei viitoare mume de familie este piano, franţuzeşte, istoria sacră şi cozonaci. Etc. etc.

Cum se explică mediocra idee ce şi-o fac femeile de ele însele şi admiterea propriei lor stări de inferioritate socială?

Fără îndoială că acest mod al lor de a gîndi li l'au impus bărbaţii.

Intotdeauna o categorie socială stăpînitoare îşi impune concepţiile sale morale tuturor categoriilor supuse (aşa sfinţenia pro-

prietății individuale). Bărbații, ale căror interese vorbesc în concepțiile relative la femee și la rangul ei în societate, au impus și femeilor aceste concepții, protivnice femeilor.

Un exemplu strălucit de chipul cum bărbații își impun concepțiile lor femeilor, în contra intereselor femenine, se vede în atitudinea femeilor față cu acele dintre dînsele, care „greșesc".

Cine iartă mai puțin greșelile femeilor decît înseși femeile?

Bărbații sînt foarte indulgenți cu greșelile bărbaților. Femeile devin furii, cînd o femee sau o fată a păcătuit. Un holteiu care a greșit e un lucru normal și pentru femei—ele nici nu consideră faptul ca o greșală. Pe o fată, însă, care a păcătuit, femeile o vor scărmăna fără milă.—Și, în realitate, acela care are cuvînt să se indigneze, este numai bărbatul, căci castitatea femeei sale sau a viitoarei sale femei numai pe dînsul îl interesează.

Cum se explică această ocrotire a intereselor bărbătești de către femei? Aceste concepții contradictorii cu interesele lor?

Schopenhauer are o explicație ingenioasă. El vrea să arate că femeile lucrează în interesul lor. Femeile, zice el, neavînd altă carieră decît măritișul, e în interesul lor ca nici una să nu cedeze bărbaților în afară de căsătorie, pentru a-i sili să se însoare. Femeile sau fetele care greșesc, dispensînd pe bărbați de însurătoare, lucrează împotriva intereselor feminității întregi. Femeia care greșește, dovedește că e lipsită de spiritul de corp. E vinovată deci față cu toate femeile, și trebue înfierată!

E ingenioasă explicația, dar n'o cred adevărată.

Și în adevăr, în clasele mai superioare ale societății, și în vremurile noastre istorice, măritișul e *și* o carieră, sau, mai bine zis, a ajuns o carieră. Dar, înainte de a fi o carieră, e altăceva. Căsătoria își are rădăcinile în profunzimile naturii și ale vieții sociale, e o creațiune a biologiei naturale și sociale, dacă mi se permit aceste cuvinte. Dar în alte epoci istorice, iar azi în majoritatea omenirii, măritișul nu e de loc o carieră. Acolo unde muncesc toți, nu poate fi vorba de măritiș-carieră. Și puritanismul acesta nelogic al femeei, oroarea de „greșelile" femeești, este un fenomen mult mai întins decît măritișul-carieră. Deci trebue să aibă altă explicație.

Explicația vine dela sine. Cui îi convine castitatea, credința femeiască și libertatea bărbătească? Natural că bărbatului. Și simțul de proprietate asupra femeei, și nevoia de a ști

sigur că progenitura e a sa, și alte lucruri, toate au făcut pe bărbat să prețuiască absoluta castitate și fidelitate a femeei.

Bărbatul a ridicat castitatea și credința femeiască la rangul de virtute.

Această concepție a virtuții femeești, bărbații au impus-o femeei—categoriei supuse.

De altmintrelea, această ferventă îmbrățișare a intereselor masculine de către femei, are o mare utilitate socială. Prin aceasta, femeile dau bărbaților o compensare pentru avantajul ce-l au, avantajul de a ști întotdeauna dacă copilul e... al lor sau nu. In adevăr, bărbatul, din cauza naturii lucrurilor, nu poate avea această siguranță și n-o poate căpăta decît prin constrîngere, prin „morală". Și dacă bărbatul n-ar fi făcut din întregul sex femeesc un auxiliar al intereselor sale, prin impunerea moralei izvorîtă din aceste interese, dacă n-ar veghia toate matroanele la siguranța sa, această siguranță ar fi mult mai des și mai ușor periclitată...

Cum le-a impus această concepție a moralei sexelor, contrară intereselor lor, tot așa bărbații le-au impus și celelalte concepții relative la inferioritatea lor psihică și la legitimitatea stării de minorat în care sînt ținute.

T. P.

Din lumea balcanică

Congresul neoslav din Sofia

Două sînt mişcările din viaţa publică a Bulgariei, cari acum atrag deosebita băgare de seamă a celor ce se interesează de acest regat, e: pe deoparte acţiunea energică şi hotărîtă a unor partide politice opoziţioniste împotriva actualului „partid democratic" dela cîrmă, pe care-l învinuesc de „regim personal" al regelui, şi, în acelaş timp, împotriva chiar a regelui, pe care-l învinuesc de nerespectator al Constituţiei, iar pe de altă parte sînt frămîntările pregătitoare ale Congresului slav care se va ţine în Sofia la 24 Iunie curent.

Pentru că cea mai de actualitate din aceste două mişcări e acea a Congresului, să ne oprim acum asupră-i, amînînd pentru un număr viitor analizarea celei împotriva regelui şi a partidului democratic dela guvern.

In lumea Slavilor, au existat şi trăesc încă trei feluri de mişcări cu un caracter slav obştesc, e adică: *panslavismul, slavenofilismul* şi *neoslavismul*. Cele două dintîi sînt vechi şi numai reînviate în veacul al XIX, pe cînd cea deatreia, neoslavismul, e o creaţie cu totul nouă, a generaţiei de acum.

Panslavismul propagă solidaritatea tuturor Slavilor şi extinderea lor politică peste cea mai mare parte a Europei, pe unde crede că altădată au fost numai Slavi, dar pe unde apoi, prin dezbinarea dintre ei, au fost eliminaţi ori asimilaţi cu deosebire de Germani. Panslavismul este o doctrină mai mult fantastică, puternic accentuată în acest sens deja de către Croatul Križanić din sec. XVII, şi apoi reînviată în jurul anului 1848 de imaginaţia romantică şi aprinsă a poeţilor panslavişti: cehii Kolarž şi Celakovski, slovacul Stur şi rusul Homjakov.

Decît, tocmai dispariţia *spontană* a diferenţierii şi dezbinărilor dintre Slavi, pe care se întemeia existenţa Panslavismului, era greu de înfăptuit. De aceia această doctrină a rămas numai o teorie şi o creaţie poetică.

Atunci, şi anume în jurul evenimentelor politice de pe la a. 1860 şi 1870, s'a renăscut Slavenofilismul. Acesta caută ca Rusia să facă a

dispărea desbinările, şi, cu ajutorul pravoslaviei şi al autocratismului ţarist al ei, să adune sub aripa sa şi să înfrăţească toate popoarele slave din Europa.

Dar, fireşte, şi mijloacele acestei doctrine: pravoslavia şi autocratismul, nu puteau înfăptui cîntata înfrăţire dintre Slavi, pe cîtă vreme unii dintre ei erau catolici sau de alte religii sau pe cînd organizările politice tradiţional deosebite nu-i puteau apropia aşa de lesne.

De aceia, în timpul nostru s-a născut *Neoslavismul*, o doctrină care caută să dea mijloace *practice şi reale iar nu fantastice* de apropiere între Slavi. Creatorul neoslavismului e celul dr. Kramarž, deputat în parlamentul austriac. Această nouă doctrină, cum a formulat-o Kramarž, caută să statornicească între Slavi o unitate culturală, intelectuală şi economică, pe care urmăreşte să o înfăptuiască prin toate mijloacele *reale şi probate* pe cari le pune la dispoziţie societatea *contimporană*, adică prin legături ştiinţifice, artistice, prin asociaţii de gimnastici, prin schimb de producţii literare, întemeere de bănci, aranjare de expoziţii. Formulîndu-şi această nouă doctrină a sa, neoslavismul, Dr. Kramarž, bărbat cu deosebire practic, se rosti, în acelaş timp că „toate forţele slave trebuesc puse numai în planuri cari se pot realiza, prin cari se poate dobîndi un rezultat, şi trebueşte să se îndepărteze totul ce e în afară şi mai presus de puterile noastre. Ar fi o curată nebunie să cădem din nou în greşelile panslaviştilor şi slavenofililor, să alergăm după o himeră invizibilă şi să ne îmbătăm de o goală utopie, crezînd că Slavii, cari sînt împărţiţi în cîte-va grupe etnice, cari sînd dezbinaţi în cîte-va state şi desfăcuţi în cîte-va limbi, ar putea să se contopească într'un tot şi să se modeleze într'o mare împărăţie. In loc de aceasta, cu cît e mai reală şi mai roditoare solidaritatea sufletească şi socială, care nu ştie de hotare şi nu ţine socoteală de deosebiri filologice sau religioase!"

Spre a-şi începe chiar lucrările acestui program al Neoslavismului, Dr. Kramarž a adunat la Iulie 1908 în Praga „Congresul neoslav". Atunci s'a şi pus aci temeliile alianţei tuturor Academiilor, Universităţilor, Societăţilor ştiinţifice din pămînturile unde locuesc Slavi, s'a lucrat schiţa unei Bănci unitare slave, şi s'au ales comitete cari să pregătească o mare Expoziţie a tuturor Slavilor şi un Congres al lor la Moscova între a. 1912—1914. Dar în acelaş timp s'a mai hotărît la Praga să se adune în diferite ţări slave „Congrese pregătitoare", cari să pună la cale între feluritele popoare slave apropierile şi legăturile, pe cari, apoi, le va pecetlui acel mare Congres la Moscova. In aceste „Congrese pregătitoare", afară de celelalte puncte pomenite, se mai urmăreşte încă a se înfăptui o statornică împăcare între Ruşi şi Poloni cari, precum se ştie, se duşmănesc, cei din urmă socotindu-se prigoniţi politiceşte de cei dintîi.

După cel fundamental din Praga, în vederea scopului neoslavist, s'a adunat întîiul „Congres pregătitor" în Petersburg la Mai

1909. Aci delegaţii Poloni au declarat, că deoarece ei, Polonii, sînt încă mereu prigoniţi politiceşte de Ruşi, nu vor mai lua parte la Congresele slave şi deci nu vor mai lucra în sensul neoslavismului, pînă cînd aceleaşi Congrese nu vor hotărî pe Ruşi să lase liberă desvoltarea naţionalităţii polone. Cu toate acestea, în întiiul „Congres pregătitor" s'a hotărît a se ţine „al doilea Congres pregătitor" între 24 şi 29 Iunie 1910 la Sofia. Polonii însă, chiar acum de curînd, au declarat din nou prin glasul lui Dmovski, şeful partidului democrat polon că: „valul naţionalismului orb creşte în Rusia", că „de asta un acord între Ruşi şi Polonezi nu mi se pare cu putinţă" şi „din această pricină, noi (Polonii) nu vom lua parte la Congresul slav din Sofia".

Cu toate acestea Congresul slav proectat se va ţine în Sofia.

Comitetul organizator al acestui Congres, condus de juristul S. Bobčev, cel mai bun cunoscător şi scriitor al „Istoriei vechiului drept bulgăresc", a stăruit mereu să împace pe Polonezi şi să-i înduplece să-şi trimită şi ei, ca toţi ceilalţi Slavi, delegaţii lor la „al doilea Congres pregătitor" din Sofia, pentru ca, deci, să nu se micşoreze solemnitatea şi însemnătatea acestui Congres. Dar n'a izbutit. Aşa că Congresul se va ţine în cursul acestei luni fără Polonezi, dar cu delegaţi dela *toate* popoarele slave: dela Ruşi, Cehi, Slovaci, Kaşubi, Lujici, Sloveni, Croaţi, Bosniaci şi Herţegovineni, Sirbi, Muntenegreni.

Programul lucrărilor acestui „al doilea Congres pregătitor" a fost făcut tot la Petersburg de un comitet care fusese ales la „întiiul Congres pregătitor" de acolo şi care, pentru a înjgheba programul, s'a mai adunat în acel oraş, în urmă, între 28 Ianuarie şi 2 Februarie 1910.

Iată acest program, pe care îl dau în traducere după un articol publicat de S. Bobčev în revista din Sofia „*Bălgarska Sbirka*" dela 1 Mai 1910; în el se va discuta despre:

1. *Starea actuală a statelor balcanice.*
2. *Reciprocitatea culturală:*

a) Convocarea unui Congres general ştiinţific al Slaviştilor;

b) Participarea învăţaţilor Slavi la Congrese locale şi generale naţionale slave;

c) Relaţiile reciproce între Academiile slave şi Instituţiile ştiinţifice;

d) Legături între şcolile secundare şi superioare slave;

e) Organizarea comerţului de librărie slavă, întărirea relaţiilor dintre teatrele slave şi societăţile artistice;

f) Editare de reviste periodice pentru literatura şi ştiinţa Slavilor (ca Ateneum din Londra) şi de reviste generale slave pentru ştiinţa specială a lor;

g) Crestomatia Slavă;—Catalog al cărţilor de popularizarea ştiinţei slave pentru bibliotecile publice slave;

h) Carte de adresele învăţaţilor slavi şi ale instituţiilor literare; schimbul între ziarele şi revistele politice importante; legături între oamenii de acţiune slavi şi corporaţii;

i) Cursuri la Universităţile slave pentru ziariştii şi studenţii slavi despre activitatea Slavilor;

3. *Darea de seamă despre activitatea societăţilor ziariştilor Slavi.*
4. *Reciprocitatea economică:*

a) Banca Slavă;

b) Expoziţia Slavă;

c) Relaţiile economice între Slavii din apus cu cei din răsărit şi de miază-zi;

5. Intemeere de Confederaţie a societăţilor de turişti Slavi.
6. Organizarea acţiunii pentru reciprocitatea Slavilor.

Acestea sînt punctele cari se vor discuta la Congresul neoslav din Sofia. *Odată cu acest Congres* însă, se vor mai ţine în capitala Bulgariei încă alte 3 mai mici congrese, pentru a căror orînduire lucrează alte trei comitete deosebite, e: „Congresul ziariştilor Slavi", care se va ţine la 22 Iunie şi va dura 3 zile, cuprinzînd şi el ziariştii slavi din toate popoarele şi statele; apoi „Congresul medicilor slavi", care se va ţine dela 24—26 Iunie şi va cuprinde reprezintanţii Slavi ai medicinei, şi, în sfîrşit, „Organizaţiile gimnasticilor Slavi" cari vor fi, din toate ţările, între 1500—2000 persoane.

Acest program, zice preşedintele S. Bobčev, arată că „al doilea Congres pregătitor" slav, care se va ţine în Sofia acum, nu e un „Congres panslavist" cum pretind unii rău informaţi ziarişti străini, ci e un congres cultural al neamurilor slave, prin care se urmăreşte să se întilnească cei mai de seamă reprezentanţi ai lor, ca să discute numai chestii economice generale şi ştiinţifice, chestii cari înainte de toate pot înlesni ca Slavii să se cunoască unii pe alţii; fiindcă una din cele mai mari lipsuri ale noastre, zice Bobčev, e că noi Slavii nu ne cunoaştem între noi. Iar Congresul acesta vrea tocmai să ne facă să ne cunoaştem".

Astfel ne prezintă Bobčev rostul acestui Congres care se va ţine la Sofia; şi tot numai acesta ar fi, deci, rostul tuturor „Congreselor pregătitoare" puse la cale mai întâi de Kramarž la Praga în 1908.

Decît, atît Polonii cît şi unii din Sirbi văd şi în manifestările aceste ale Neoslavismului oarecari „dedesubturi" politice.

Polonii, cari, cum am spus, au declarat că nu vor lua parte la Congresul din Sofia, scriu, într'un articol apărut chiar în luna aceasta în ziarul dela Lemberg „*Kurjer Ljvovskij*", următoarele: „O cultură bulgărească propriu zisă nu există, ci pretinsa cultură bulgărească e numai un lustru franţuzesc şi dresagiu prusiac pe o temelie rusească. Unitatea în scriere, în ortografie şi religie aproprie aşa de mult pe Bulgari de Ruşi, încît Polonezii se vor simţi ca străini în acest mediu. Congresul dela Sofia va fi o *apoteozare* a iubirii şi jertfelor Ruşilor pentru Slavi, va fi o nesfîrşită sărbătoare dinnaintea monumentului „Ţarului liberator". Dar Polonezii n-au ce căuta la picioarele Ţarului." (*Mir* dela 15 Aprilie 1910, p 3).

Aşa dar Polonii văd scopuri politice ale Rusiei, acelaşi vechi Slavenofilism, în chiar acest Neoslavism cu congresele lui.

Pe de altă parte, Sîrbii văd în Neoslavismul lui Kramarž susţinerea intereselor şi aspiraţiilor politice ale Austriei. In acest fel, cel puţin, se rosteşte profesorul dela Universitatea din Belgrad K. Kumanudi, unul din cei doi directori ai revistei juridice de acolo „Arhiv za pravne i društvene nauke", despre care am vorbit într'una din cronicele noastre trecute. In revista sîrbească care apare la Viena: *Zora*, din Februarie 1910, apreciind Neoslavismul lui Kramarž, Kumanudi scrie următoarele: „dacă Neoslavismul urmăreşte interesele şi binele tuturor Slavilor, de ce nu s-a protestat la Petersburg, în „intîiul Congres pregătitor" ce s-a ţinut acolo tocmai dupăce Austria îşi anexase Bosnia şi Herţegovina,—dece nu s-a protestat împotriva acestei anexări, ci numai s-a trecut peste ea socotindu-se ca un fapt împlinit?" Această trecere în tăcere peste faptul anexiunei arată, zice mai departe Kumanudi, că Neoslavismul lui Kramarž înţelege că „nu se îngădue a se atinge hotarele Austro-Ungariei" şi că „e mare cîştig pentru toţi Slavii cînd vor fi cît mai mulţi Slavi *în Austria*[1])". „Dar atunci—continuă Kumanudi—Neoslavismul înseamnă, în primul rînd, nimicirea libertăţilor naţionale, apoi pierderea neatîrnării politice, şi, în sfîrşit, el înseamnă acelaşi lucru caşi Slavenofilismul, cu singura deosebire că toate rîurile slave să se verse în marea austriacă în loc de în cea rusească şi că prigonitorul şi apăsătorul libertăţilor să nu fie ţarul pravoslavnic ci caiserul catolic".

De aceia Kumanudi învaţă că ideea Neoslavismului, de a se stabili raporturi de solidaritate culturală şi economică, e folositoare, dar cu o condiţie: ca ea să se caute a se statornici nu între toţi Slavii, ci numai între Slavii dela miază-zi, anume între Sîrbi, Bulgari, Croaţi şi Sloveni. Numai în această direcţie mergînd, zice Kumandi, Neoslavismul va putea deveni o realitate şi nu va rămîne, deci, o simplă teorie ca vechiul Panslavism şi Slavenofilism.

Astfel e dar socotit între Slavi Congresul care se va începe la 24 Iunie în Sofia: Polonii, cel puţin, dar în parte şi Sîrbii, văd în fiinţa lui sforile intereselor politice ale Rusiei. De altfel, tot aşa îl privesc încă Germanii, Austriacii şi Turcii. Presa bulgărească, însă, în care revista *Bălgarska Sbirka* dela 1 Mai 1910 şi ziarul *Mir* dela 26 Mai c., se plînge de aceste bănueli străine şi poloneze şi stărue a repeta că numai cultural iar nici de cum politic e scopul acestui Congres.

Drept e că Comitetul organizator al Congresului a avut grija să invite şi neslavi, dar aceştia sînt anume Francezi şi Englezi, ceia ce iarăşi corespunde ultimelor înclinări politice ale Rusiei. Se cunosc legăturile acesteia cu Franţa. Pe de altă parte *Večerna Pošta* dela 26 Mai 1910 are un articol principal despre „Apropierea culturală şi economică între Anglia şi Rusia"; şi în acelaşi număr mai spune că Comitetul Organizator al Congresului a invitat, ca oaspeţi, pe partizanii ideei slave: *Francezii* Leroy-Beaulieu, Victor Beron, René Pinon şi pe publicistul *Englez* Sted. Ba chiar mai mult, *Večerna Pošta* din 6 Iunie c. vesteşte încă următoarele: „Emile Haumant profesor de limba şi literatura *rusă* la Universitatea din Paris, va veni la Congresul slav din Rusia. Ministerul de instrucţie a luat măsuri ca acestui oaspe să i se dea orice ajutor în timpul vizitei sale *ştiinţifice (naučnoto prěbivane)* în capitala Bulgariei. Pentru acest scop va fi ataşat pe lîngă dînsul directorul A. Zlatanov". Aşa de mare impresie face un reprezentant al filorusismului!

1) Se ştie că, şi dintre Rominii noştri din Austro-Ungaria, unii au scris şi propoveduit că noi am sta cel mai bine, dacă am căuta să desfiinţăm regatul Rominiei şi să ne înglobăm în o „Mare Austrie".

Oricum însă, cu tot scepticismul unora şi bănuiala altora—Slavi sau Neslavi,—la acest Congres vor lua parte oficial reprezentanţii a tuturor popoarelor slave afară de Polonezi.

La 24 Iunie Bulgarii vor avea dar din nou prilej să-şi plece solemn genunchii dinnaintea statuei „Ţarului liberator", dupăce la 5 Iunie curent *Večerna Pošta* declară într-un articol de fond că: „Noi [Bulgarii] avem ca ideal înfăptuirea Bulgariei creată de Rusia prin Tratatul dela San-Stefano, şi pentru ajungerea acestui ideal ne pregătim de treizeci de ani. Mai curînd sau mai tîrziu, seminţia bulgărească *trebue să se unească*, şi nu numai sufleteşte, cum e acum, ci şi fiziceşte, *în hotarele-i geografice fireşti*".—Iar aceste hotare geografice fireşti cuprind, după ei, şi Macedonia şi Dobrogea noastră.

Şi totuşi, Bulgarii pretind că scopul congresului acesta ar fi numai cultural.

Ilie Bărbulescu

Cronica literară

Profiluri femenine: Selma Lagerlöf

Selma Lagerlöf este a doua femee care a luat premiul Nobel;— se ştie că cea dintâi a fost d-na Curie. Cu acest prilej, legendele ce alcătuesc *Saga lui Göste Berling*, povestirile originale din *Legături nevăzute* (cartea ce a fost premiată), *Minunile lui Antechrist*, *Regiunile din Kungahalla*, *Legenda unui vechiu castel*, *Erusalem*, *Legendele lui Crist* şi *Călătoria minunată a lui Nils Holgersson*, traduse în mai toate limbele, au început a fi cetite pretutindeni în lumea civilizată.

Povestirile aceste dintr'o lume ce trăeşte în acele regiuni, în care ziua abia se deosebeşte de noapte, în care viaţa se petrece în izolare şi monotonie, în care negurile parcă se furişează în suflete, stingînd orice licărire mai vioae, par a ne vorbi de creaturi şi lucruri din altă lume, decît aceasta depe pămînt. Parcă ne-am uita prin o ghiaţă translucidă în ţara fjordurilor şi a fjelurilor, în ţara renilor şi a gheţarilor strălucitori, la ţăranii din Dalecarlia, atît de morali şi curaţi la suflet, atît de simpli şi de civilizaţi, de înnaintaţi socialmente şi moralmente, sub aparenţa lor rustică, încît nici nu ni s'ar mai părea reali, dacă nu ar fi pe ici pe colo trăsături din sufletul lor, ce amintesc pe ale noastre, gesturi, atitudini, şovăeli şi păcate din lumea noastră, detaliuri pline de adevăr şi realitate.

Mitul, legenda, misterul, nu sînt în opera sa simboluri, ci există în forme reale, plăzmuite din tot ce e umbră şi nelămurit. Suflările necunoscutului pătrund în realitatea vieţii de toate zilele, nu există graniţă între conştient şi inconştient, natura se continuă în om şi sufletul omului trăeşte în natură,—şi aceste sînt „legăturile nevăzute" ce formează obiectul nuvelelor din volumul cu acelaşi nume, observă cu multă dreptate André Bellessort, într'un studiu asupra Selmei Lagerlöf. Tineretul dintr'un sat s'a adunat să danţeze în coliba pădurarului. Gertruda, una din eroinele povestirilor din „Erusalem în Dalecarlia", se gîndeşte că pădurarul scurt, bonduc, cu capul mare şi barba lungă, trebue să fie rudă de aproape cu *Trollii* şi duhurile pădurii. Intre danţuri tineretul eşise

în răcoarea nopţii de primăvară şi toţi aşteptau să se ivească luna, ca să plece. Nimic nune vorbeşte încă despre supranatural şi totuşi ele aici, pîndeşte şi planează asupra realităţii înguste. Un lătrat ascuţit, îndîrjit, răsună în depărtările pădurii. Starck, pădurarul, în culmea groazei, îi împinge pe toţi în colibă. Lătratul se apropie, cinele încunjură casa şi toţi stau înmărmuriţi: e ceva funebru în glasul cinelui, nu e cîne real, ci o umbră infernală. In sfîrşit cinele se depărtează, din colibă se aude lătratul său perzîndu-se din ce în ce. „Atunci, de departe, de foarte departe, depe înnălţimele Klackbergului, izbucni în noapte un strigăt ascuţit: fu ca un vîrtej zgomotos sau ca sunetul unui corn. Strigătul izbucni din nou prelungindu-se, apoi răsună iarăşi, urmat de tropote şi sforăituri. Zgomotul se prăvălea depe crestele stîncoase; parcă se dărima tot muntele şi se rostogolea ca un tunet asupra văii. Il auziră pe coastă, la marginea pădurii şi cînd fu deasupra capetelor lor se strînseră şi-şi vîrîră capul între umeri". Mai puţină groază le era de moarte decît de gîndul că „Prinţul întunerecului" galopa atît de aproape de ei, cu alaiul său infernal"... La lumina zilei groaza distrugerii se desfăşură pretutindeni, bradul dela intrarea colibii sfărîmat, ramurile gardului viu împrăştiate şi pe suişul Klackbergului copacii sfărîmaţi deschideau un drum larg... Intrăm în sat, în viaţa lui obişnuită de toate zilele, dimpreună cu vizitatorii lui Starck, în mijlocul amănunţimilor şi a descrierii atît de reale a vieţii din satul care se trezeşte, simţim mirare şi uşurare printre toţi aceşti oameni, care nu ştiu nimic despre grozăvia petrecută în pădure; dar simţim cît e de aproape, cum ne învălue la fiecare pas, misterul, miraculosul, supranaturalul.

Viaţa scriitoarei însăşi, aşa cum ne-o povesteşte ea, pare a ţinea tot atît de mult de domeniul suprarealului, caşi de acel al realului. In seara cînd vine pe lume micuţa Selma, în castelul Maarbacka, mătuşa Wennerwik întinde cărţile în odaia—în care bătrîna bunică şi-a petrecut viaţa de fată şi de femee măritată timp de 65 de ani—şi prezice viitorul nouei născute. Un sentiment ciudat cuprinde sufletul cetitorului transportat în căsuţa perdută în largul şi liniştitul pustiu de zapadă. Caşi bunica, bătrîna doamnă Lagerlöf, sîntem pe jumătate cuprinşi de credinţă în darul vrăjitoresc al mătuşii Wennerwick şi urmărim cu grijă gesturile cu care întinde cărţile femeia aceia „oacheşă, cu ochii întunecaţi şi pătrunzători, cu nasul lung şi coroiat, cu cîrlionţii în formă de sfredel pe tîmple, şi dantela neagră ce îi cade, pe frunte, în colţ, peste părul negru fără fir de păr alb, şi cu faţa brăzdată de creţuri, dar fără nici o pată".

I-a fost prezis mătuşa Wennerwik că va avea de-aface cu cărţi şi condee şi că va rătăci prin multe locuri, ceia ce cam pune pe gînduri pe bunica bătrînă, care-şi petrecuse viaţa în aceiaşi odae, dar totuşi se mîngîie cînd află că va fi copila o femee curajoasă şi cinstită. Fetiţa gingaşă şi bolnăvicioasă deschide ochii asupra lumii prin prisma unui roman indian, *Oceola*. „Inchipuiţi-vă o fiinţă omenească transportată pe

neaşteptate într'o stea... Nu cred că ar descoperi această lume vrăjită cu mai multă beţie, cu un interes mai pasionat decît acela cu care iau cunoştinţă eu despre pămîntul necunoscut zugrăvit în acest roman". Şi astfel s'a născut în sufetul fetiţei care, tot după prezicerea mătuşii Wennerwik, se îmbolnăvise greu, devenise infirmă şi nu putuse să umble multă vreme, iubirea aceia pasionată pentru povestirile frumoase şi dorinţa arzătoare de a putea scrie odată şi ea asemenea poveşti, precum şi posibilitatea de a cunoaşte încă, fiind atît de tînără, scopul în care trebuea să-şi pue puterile vii şi interesul vieţii ei viitoare.

Toate prezicerile mătuşii Wennerwik se realizează. La 9 ani Selma face cea întăi călătorie mare a ei, se duce la Stockholm, vede cu bătrîna Ulla teatrul, „o lume ciudată, în faţa căreia îi vine ca un fel de ameţeală" şi în care recunoaşte lumea din scumpele ei romane şi din Istoria universală pe care a cetit-o adeseori lîngă masa de lucru a mamei sale,—şi aceasta-i dă dorinţa mare de a scrie piese de teatru.

La cincisprezece ani a cetit toate cărţile de poezii ce se găseau în biblioteca tatălui său. Intr'o după amiază de primăvară, plimbîndu-se printr'o luncă şi trecînd mereu, pe-o cărăruşă, din lumina strălucitoare a cîmpurilor în umbra întunecată de sub copacii acoperiţi cu frunze tinere, cîteva versuri îi vin în minte pe neaşteptate. „Nu destăinuesc nimănui secretul meu; dar sînt toată ziua ca în delir; nu aud nimic din cele ce mi se spun şi dau răspunsuri ciudate la întrebările ce mi se pun". Mătuşa Wennerwik nu-i prezisese niciodată că va ajunge „ceva mare", şi ce poate fi mai mare decît un poet?...

Intîmplarea făcu să întîlnească la o nuntă pe Eva Fryxel, fiica istoricului cu acelaşi nume şi literată ea însăşi, şi aceasta o sfătui că, dacă vroia să ajungă în adevăr ceva, trebuia să plece de-acasă, să se amestece în viaţă şi mai ales să lucreze serios. Cu toate împotrivirile tatălui său se duce atunci la Stockholm din nou şi intră în şcoala normală; avea douăzeci de ani. „Drumul e deschis înaintea mea; pot să-mi cîştig pînea şi mă simt stăpînă pe viaţa mea. Nu mai atîrnă decît de mine să-mi ajung scopul spre care voi să merg".

Intr'unul din satele perdute în singurătăţile albe ale Suediei se strecoară liniştită şi obscură viaţa simplă a institutoarei, care şi-a pus un scop de atins, un scop spre care merge liniştită, fără grabă, oprindu-se spre a culege ici şi colo bucuriile muncii sale, ale muncii sale care e o feerie ce şi-o joacă ea însăşi spre a-şi încînta singurătatea. Şi astfel se adună caete peste caete, legende, basme, visurile cele mai strălucite şi mai încîntătoare, plăzmuirile fantaziei celei mai puţin disciplinate, dar celei mai lipsite de retorism, celei mai sincere şi mai amestecate cu realitatea adevărată. Aceste comori zăceau ascunse în satul perdut în singurătăţile albe ale Suediei, căci Selma credea că toate prezicerile mătuşii Wennerwik se realizaseră, cînd întîmplarea le scoase la iveală. Un jurnal publică un concurs literar, şi, sub îndemnurile unei prietene, Sel-

ma Lagerlöf trimite un fragment din *Saga lui Gösta Berling*. Impotriva tuturor aşteptărilor, premiul este dat scriitoarei acestui fragment, numele Selmei Lagerlöf ajunge pentru întăia oară publicului cetitor din Suedia, o baroneasă bogată, ca una din zînele binefăcătoare din basmele scriitoarei, o ia sub ocrotirea ei, îi dă răgaz un an de zile să lucreze fără nici o grijă, şi odată cu apariţia volumului *Saga lui Gösta Berling* începe şi renumele Selmei Lagerlöf, care, deşi mătuşa Wennerwik nu-i prezisese, ajunge atît de mare şi de cunoscut, încît ia premiul Nobel, alături cu alte lumini ale lumii. Iar la cetirea operei sale „viaţa devine înnaltă, bogată şi frumoasă, numai cu razele răsfrînte din suflet ei", ca la povestirile violonistului Lillie-crona din *Oaspeţele Crăciunului*, din volumul *Legături nevăzute*.

Opera Selmei Lagerlöf este izvorîtă din acelaşi fantazie a poporului scandinav, din care a izvorît *Peer Gynt* al lui Ibsen, din acea fantazie care face hrana sufletului acestui popor, originalitatea sa atît de pronunţată, ba chiar şi caracterul concepţiunilor sale morale. Caşi regele Dovre, Femeia în verde şi toate duhurile şi Trollii, ce mişună împrejurul lui Peer Gynt, precum şi Peer Gynt el însuşi, ea s'a născut din pădurile, lacurile, pietrele şi florile ce formează materia însăşi a visurilor Selmei Lagerlöf.

Crescută în „umbra verde a trestiilor, în jocul umbrelor din pădure, în freamătul frunzelor şi farmecul viselor", ea nu poate să despartă această natură de ideile, sentimentele, întîmplările povestirilor sale. Sufletul ei şi al eroilor săi e plăzmuit din această natură. Din această cauză descrierile sale nu fac capitole aparte în opera sa, nu sînt „făcute" cu intenţie şi în vederea unui efect artistic, literar, deşi sînt printre cele mai frumoase din literatura modernă.

Peisagiile din Dalecarlia şi Vermlandt să resfring în operele sale, cu înfăţişarea şi lumina lor proprie, formează cadrul celor mai multe din povestirile scriitoarei, dau chiar culoarea specială, originalitatea deosebită fantaziei Selmei Lagerlöf, căci ele sînt văzute cu ochii şi simţite cu inima celor ce au trăit în legături sufleteşti de fiece clipă cu ea. Sufletul ei îmbrăţişează natura cu aceiaşi simpatie largă, plină de spontaneitate şi comprehenziune, cu care se răsfrînge şi asupra vieţii omeneşti. E în tot ce scrie ca o izbucnire neîncetată a dragostei de viaţă şi a recunoştinţii către această viaţă ce poate să dea atîta poezie ca hrană comorilor de imaginaţie din care trăeşte sărmana omenire, iar visurile ei cele mai uşoare, fantaziile ei cele mai strălucitoare păstrează întotdeauna legătura cu realitatea, detaliurile adevărate, „legături nevăzute" între vis şi viaţă. Iubirea aceasta de viaţă o face să fie atît de plină de îngăduinţă pentru firile slabe, fără putere de rezistenţă la ispită, atît de plină de milă pentru durerile şi slăbiciunile omeneşti, şi o înclină să aibă chiar oarecare admiraţie pentru rău, cînd acesta există în firi mări şi puternice, ca acei maniaci întunecaţi şi aspri din *Saga lui Gösta Berling*. Din această simpatie luminată şi dragoste de viaţă, a creat

pe Hatto, bătrînul ermit, care, revoltat de răutatea omenească, a ridicat brațul către cer, rugînd pe D-zeu să nimicească pe oameni și s'a legat să stea cu brațul întins, pînă cînd i se va împlini rugămintea. Dar o păsărică și-a făcut cuibul în mîna întinsă spre blestem și inima bătrînului, în fața minunilor vieții adăpostite în palma sa, se înmoae, ura sa se schimbă în milă și singuratecul pesimist înțelese atunci dece D-zeu nu se îndură să nimicească creaturile, în care se realizase măreața lege a vieții, ori de cîte crime și răutăți s'ar fi făcut vinovate.

Ibsen se ridică cu tărie împotriva ipocriziei omului social, a omului care abdică dela personalitatea și independența sa și se supune legilor și prejudecăților comune de frica suferinții. Dar în fața eroului ce întrupează fantazia poporului său, se abate dela aspra și neînduplecata maximă a vieții sale: „Fii pentru tine însuși" și se arată plin de îngăduință și chiar cu oarecare tandreță pentru acel Peer Gynt, amoral, șnapan, mincinos și egoist, pe care-l răscumpără iubirea și credința idealei Solweig. El e stăpinit de nevoia adevărului absolut, dar, pentruca acest adevăr absolut să se poată realiza, „omul trebue să fie singur, pentruca să fie tare". Indată însă ce se amestecă printre mulțime și ia parte la viața sufletească a poporului său, el pare a înțelege strigătul călătorului cu fața mîncată de lepră, care cere cu un accent atît de tragic: „O mască, încă o mască!" Selma Lagerlöf, deși trăește foarte mult singură, este o fire ce trăește sufletește cu mulțimea, ea înțelege șovăelele, compromisiunile și sofismele, cu care omenirea încearcă să-și ascundă adevărul prea crud și prea descurajant pentru sufletele noastre atît de încercate în drumul greu al vieții, în sufletul său strigătul călătorului „o mască, încă o mască" găsește întotdeauna răsunet. Eroul ei e omul ce iubește viața, care nu e numai un om ce știe să poarte răspunderea, să-și facă datoria cu curaj, ci știe și să dea vieții acea frumusețe, noblețe, înnălțime și bogăție, despre care ni se vorbește în *Oaspetele Crăciunului*, prin puterea imaginației și a iubirii. Aceasta este puterea „oamenilor mari" asupra generațiilor următoare, ei sînt „mari" tocmai pentrucă simbolizează tot ce e mai nobil și mai ales în sufletul nostru, sînt mari pentrucă sînt expresiunea aspirațiilor noastre celor mai înnalte și deci îndemnul nostru spre progres, chiar dacă n'ar fi decît niște fantome, care n'au existat niciodată decît în imaginația omenirii.

Această concepție a Selmei Lagerlöf este concretizată în povestirea *Unchiul Ruben*, în care e vorba de un copil de trei ani, care a murit din cauza unei răceli și pe care mamă-sa în iubirea și durerea ei l-a idealizat atît de mult, încît a rămas în amintirea multor generații de copii ca simbolul cinstei și al desăvîrșirii. Adeseori copiii din generațiile următoare se ridicau împotriva acestei fantome, care se împotrivea multor jocuri și plăceri din viața copilărească. Dar cînd, la rîndul lor, aveau copii, imagina unchiului Ruben era din nou evocată ca simbol și țintă a desăvîrșirii morale, căci toți în sufletul lor erau convinși de puterea și necesitatea existenții acestui erou!...

Celebră și populară, Selma Lagerlöf trăește într'un orășel de provincie, departe de sărbătorirea care o așteaptă și o cheamă pretutindeni. Ea scrie pentru ea însăși, în traiul ei singuratic și inspirată din viața ei interioară, și scrie pentru oameni care trăesc ca ea și care au nevoe de viziuni de feerie, basme lungi și miraculoase, pentru a-și popula monotonia nesfîrșitelor luni de iarnă, cu zilele neguroase, și nopțile de insomnie din timpul verii. Romanele ei sînt departe de a fi alcătuite după un plan riguros, în care să fie observate proporțiile și ale cărei părți diferite să alcătuiască un tot armonic. Povestirea se desfășură pe îndelete, oprindu-se mai mult în acele clipe, în care gustul sau capriciul scriitoarei se complace. Dar personagiile sînt atît de vii, interesul dramatic atît de puternic, încît narațiunea stăpînește sufletul cetitorului din primele pagini și farmecul e atît de mare, încît, cu toate repetițiile și lungimile, atenția nu se obosește nicăiri.

Trăită și crescută în spiritul celor mici și simpli, a păstrat dela dînșii darul acela de a crede și dragostea vie pentru legendă și basm, pe care le povestește, cași simplii dela care le-a cules, în graiul și cu întorsăturile lor. Talentul ei artistic, zice André Bellessort, nu este decît talentul țărănesc ridicat la puterea geniului.

Eroii povestirilor sale sînt cei mai mulți dinte cei săraci și umiliți: țărani, pescari, marinari, al căror suflet îl cunoaște și pe care știe să-l desvălească, să-l atingă și să-l redee ca una ce a trăit din viața și în viața lor. Ea înțelege importanța și valoarea vechilor obiceiuri, a tradițiilor în viața țăranilor, care e ca un fel de legătură între faptele însemnate din viața individului și generațiile precedente, și le descrie pentru pitorescul și frumusețea lor, cît și pentru a pune în evidență strînsa legătură dintre sufletul țăranului suedez cu morții săi, legătură ce impresionează mai ales în romanul *Erusalem în Dalecarlia*.

Cu toate că prezicerea mătușii Wennerwik s'a realizat: „Adesea vei călători, din greu vei munci, cărți vei scri, niciodată sănătoasă nu vei fi, și astfel viața ta se va petrece",—Selma Lagerlöf socoate „că aceia, care și-a împlinit visele din copilărie în vîrsta matură, a cunoscut fericirea adevarată și s'a născut sub o stea norocoasă!"; iar Academia suedeză a dat la 10 Decembrie premiul Nobel „unui suflet simplu" și unui talent de o delicateță și de-o originalitate fermecătoare.

Izabela Sadoveanu

Cronica externă

— Politica d-lui Briand —

Alegerile s-au terminat în Franţa şi noua cameră şi-a început lucrările. Aşa fiind, era firesc ca guvernul să-i supue programul său. Cum parlamentul cel nou nu se deosebeşte însă aproape deloc, în ce priveşte repartiţiunea partidelor, de foasta cameră, şi cum guvernul de azi e acelaşi care era şi înainte de alegeri, nu poate fi vorba de inaugurarea vreunei alte politici.

Declaraţiunea ministerială şi lungile dezbateri la care discutarea ei a dat naştere au avut de scop mai mult să lămurească această politică decît să afirme acum, la pragul unei noi legislaturi, o nouă politică republicană. Intrebarea care se pune deci acum, dupăce toate lămuririle au fost date şi toate nedumeririle au fost risipite, este de a şti: în ce constă politica d-lui Briand, ce reprezintă el în evoluţiunea democraţiei franceze ?

Răspunsul acestei întrebări nu ni-l poate da programul său. Acest document este, la dreptul vorbind, numai o ediţiune adăogată şi corectată a programului pe care d. Clemenceau l-a redactat acum trei ani, cînd a venit la guvern. Bine înţeles, sînt oarecare deosebiri între programul d-lui Briand şi programul d-lui Clemenceau. Aşa, de pildă, găsim la d. Briand părţi care nici nu existau la d. Clemenceau şi care sînt demne de toată luarea noastră aminte. D. Briand ne vorbeşte de acţiunile de muncă, o idee originală şi desigur menită să săvîrşească adînci schimbări în raporturile dintre capital şi muncă. Tot d-sa arată participării la beneficii şi contractului colectiv de muncă o solicitudine mai vie decît predecesorul său. Afară de aceasta, găsim în programul d-lui Briand o parte întreagă de care d. Clemenceau nici nu s'a ocupat: e partea privitoare la dezvoltarea ce se cuvine a se da comerţului şi industriei şi la grija pe care guvernul trebue să o poarte în genere bunului mers al afacerilor. De ani de zile guvernele republicane nu se mai interesau de soarta capitalului, sau se fereau să afirme în public interesul ce i-l purtau. D. Briand a vorbit însă deschis şi pe larg de

acest subiect, a arătat că faţă de dezvoltarea economică a celorlalte mari puteri, guvernul francez nu poate să rămîe nepăsător, că el are datoria să sprijine capitalul, să-i dea toate înlesnirile de care are nevoe şi mai presus de toate că el trebue să întărească încrederea capitaliştilor, azi atît de mult sdruncinată prin toate revendicările lumii muncitoare. Numai în acest chip se va da Franţei putinţa să ţie piept concurenţii străine şi să nu iasă cu desăvîrşire sdrobită din marea luptă economică ce s-a întins peste tot globul pămîntesc. Deasemenea, în programul d-lui Briand statutul funcţionarilor formează obiectul unei deosebite atenţiuni. Evenimentele din ultimul timp, nevoia tot mai grabnică şi mai imperioasă de a determina sfera exactă a drepturilor şi a obligaţiunilor funcţionarilor, pentruca nu cumva aparatul statului să devie sîmburele anarhiei sociale şi ca sindicatul funcţionarilor să se substitue puterilor organizate din stat şi întregului mecanism al reprezentaţiunii naţionale,—rezolvarea tuturor acestor probleme, care pe vremea d-lui Clemenceau nu se puneau, sau abia apăruseră pe orizontul politic, nu mai sufere azi nici o întîrziere, şi prin urmare trebuiau să constitue una din grijile de căpetenie ale d-lui Briand, în alcătuirea declaraţiunii sale ministeriale.

Dar înafară de aceste deosebiri, programul d-lui Briand nu diferă de al d-lui Clemenceau. Amîndouă cuprind aceleaşi puncte principale; şi într'unul şi într'altul găsim înscrise în frunte: reforma fiscală, reforma administrativă, reforma judecătorească, reformele sociale şi chestiunea şcoalei laice. In ce priveşte reforma fiscală, d. Briand e tot atît de puţin în măsură să ştie care va fi formula definitivă a proectului de impozit pe venit, pe cît de încurcat era şi d. Clemenceau cînd i se cerea să răspundă lămurit la această chestiune. In ce priveşte reforma administrativă, d. Briand a precizat puţin formula cam prea generală a d-lui Clemenceau.

D. Clemenceau cerea descentralizarea administrativă; d. Briand spune în ce fel crede că o poate realiza. El vrea să înfiinţeze nişte cercuri regionare mai restrînse decît departamentele de azi şi, federînd aceste cercuri pentru atingerea unor scopuri comune, să dea organizaţiunilor departamentale acea autonomie de toţi cerută şi de atîta vreme aşteptată. In chestia reformei judecătoreşti, ce poate cere d. Briand dacă nu ceia ce cerea şi predecesorul său, şi anume: să sustragă tot mai mult magistratura de sub influenţele care pot fi dăunătoare bunei ei funcţionări. Inzestrarea Republicei cu o justiţie cît mai expeditivă şi cît mai dreaptă în hotărîrile ei, acesta este demult idealul partidelor democratice, pe care doi apostoli înflăcăraţi ai adevărului şi ai dreptăţii, cum sînt d-nii Clemenceau şi Briand, trebuiau să-l afirme cu o egală putere în programele lor ministeriale. In ce priveşte reformele sociale, găsim aceiaşi lipsă de preciziune, aceleaşi formule vagi şi la unul şi la altul; iar în ce priveşte faimoasa chestiune a învăţămîntului laic, îi vedem pe amîndoi apărînd cu aceiaşi energie dreptul Republicei de a se apăra împotriva bisericii şi a reacţiunii, care, învinse pe alte domenii, se încearcă

să se răzbune împotriva democraţiei învingătoare, crescînd într'un spirit reacţionar generaţiunile tinere.

Dealtminteri, era şi firesc ca programul d-lui Briand să se asemene în trăsăturile lui generale atît de mult cu al d-lui Clemenceau.

In societăţile puţin înnaintate şi sub guvernămintele despotice, în care toată viaţa publică gravitează în jurul cîtorva personalităţi, influenţa individuală a conducătorilor este covirşitoare. Ei caută în inteligenţa şi în convingerile lor personale legile cu care înzestrează apoi mulţimea.

Programul poartă întotdeauna pecetea puternică a individualităţii care l-a conceput şi, fiindcă există fatal deosebiri radicale de vederi dela o personalitate la cealaltă, programele lor se deosebesc şi ele cu totul dela om la om. Nu tot astfel stau lucrurile într-un regim democratic. Acolo sfera influenţii personale a conducătorilor este din ce în ce mai restrînsă. Programele sînt isvorîte din nevoile adînci ale unor populaţiuni conştiente de ce vor. Conducătorul este mai puţin autorul legilor decît cel ce traduce în scris voinţa obştească. Oricît ar vrea deci acest conducător să fie original, el este legat de marile curente de nevoi populare, care îi dictează măsurile legislative ce trebue să ia, şi, cum aceste curente nu pornesc din imaginaţiunea schimbătoare a oamenilor, ci din nevoi sociale permanente, programele nu se pot schimba dela un minister la altul decît într'o foarte slabă şi foarte superficială măsură. Tocmai fiindcă sub regimurile despotice legea e rezultatul voinţii sau chiar al capriciului ocîrmuitorului, pe cînd sub un regim democratic legea este neapărat rezultatul nevoilor reale, deaceia se şi întîmplă ca regimurile despotice să facă mereu la legi care nu se pot aplica sau care, în loc să se adreseze adevăratelor nevoi ale unei societăţi, se adresează mai adeseaori la nişte nevoi închipuite şi lasă cu totul la o parte relele pe care ar trebui să le tămăduiască. Cu cît o societate are însă un regim democratic mai perfect, cu atît şi legea, isvorînd mai deadreptul din nevoile ei, se adaptează mai bine cerinţelor care au dictat-o. Cea mai bună dovadă a acestui adevăr ne-o dă reforma electorală din Franţa. Se ştie că d. Briand, deşi recunoştea nevoia de a vindeca unele din neajunsurile actualului regim parlamentar prin introducerea unei reforme electorale, totuşi el nu se arăta atît de grăbit ca alţii de a supune această reformă votului camerei. El se temea—şi-o mărturisea fără înconjur—că o reformă electorală să nu răpească puterea majorităţii republicane şi că partidele reacţionare singure se profite în cele din urmă de toată schimbarea care se va introduce. Cu prilejul alegerilor Franţa s-a rostit însă pentru reforma electorală cu atîta hotărîre, încît d. Briand n-a avut altceva de făcut decît să se plece în faţa voinţii ei şi, lăsînd la o parte toate temerile lui, el a şi făgăduit parlamentului că în cel mai scurt timp posibil îi va prezinta proectul de reformă electorală, reclamat de întreaga opinie publică. Acest proect nu este opera d-lui Briand decît în parte. Scrutinul de listă şi reprezentaţiunea proporţională a minorităţii, adică cele două idei fundamentale ale proectului, sînt cerute de tot partidul republican şi formulate de toţi oamenii politici. Singura părticică de originalitate stă în sistemul de reprezentaţiune proporţională, ales de către d. Briand. Intr'adevăr, există mai multe feluri de a realiza reprezentaţiunea minorităţilor. Există, întăi, sistemul Le Hondt, adoptat în Belgia; este, pe urmă, sistemul aşa numit al coeficientului, pentru care s-a rostit în Franţa comitetul reprezentaţiunii proporţionale, şi în deosebi d. Charles Benoist, cel mai aprig apărător al reformei electorale. Dar şi sistemul coeficientului poate da loc la două feluri de aplicaţiuni, după modul cum se calculează. După un sistem,—ar fi prea lung să explicăm aici amănuntele acestui mecanism,—minorităţile sînt mai favorizate; după altul, dimpotrivă, majorităţile sînt mai ocrotite decît minorităţile. D. Briand a ales acest din urmă sistem, fiindcă el răspunde mai bine grijei de care el a fost însufleţit încă dela început în această materie, adică de grija de a nu sfărîma puterea majorităţii republicane, care a putut să facă greşeli, să aibă slăbiciunile ei, dar care în patruzeci de ani a avut netăgăduitul meritul de a introna regimul republican, de a reorganiza societatea franceză pe o temelie democratică şi de a reda Franţei propăşirea internă şi prestigiul în afară, de care ea se bucura şi înnainte de dezastrele dela 1870.

Atît este, în proectul de reformă electorală pe care camera îl va lua în discuţie peste cîteva zile, partea ce revine influenţii personale şi meritului d-lui Briand.

Deaceia documentul scris, care se numeşte programul ministerial, are o însemnătate cu totul secundară. El poate să fie mai complect decît al d-lui Clemenceau, al d-lui Clemenceau poate să fie mai bine scris decît al d-lui Briand, unul poate să aibă mai mulţi sorţi decît cellalt de a fi votat, dar ele rămîn amîndouă opera întregului partid republican, expresiunea aspiraţiunilor comune ale democraţiei franceze. Ca să găsim răspunsul întrebării puse la început, ca să ştim ce vrea d. Briand să realizeze şi ce reprezintă el în evoluţia Franţei moderne, trebue să cercetăm spiritul care-l însufleţeşte şi care a preşezut la întocmirea programului său. Ce a vrut d. Briand? Ce se zăreşte în dosul declaraţiunii sale?

Scopul lui este să unească toate forţele republicane, toate elementele democratice, într-o singură şi compactă majoritate şi să îndeplinească cu concursul ei sincer, necondiţionat (tout ou rien, după propria lui expresie), o operă de pacificare a spiritelor şi de largă armonie socială. Reformele trec pentru el pe al doilea plan. Marea sforţare de democratizare, care s'a făcut dela Waldeck-Rousseau încoace, nu s-a putut săvîrşi fără adînci sguduituri şi fără numeroase sfîşieri. Rezultatul acestei politici e că s-au îndeplinit schimbări însemnate, că s-au realizat splendide reforme,—dar toate prefacerile acestea, oricît de admirabile ar fi, se mişcă într-un fel de haos, care crează Franţei o nelinişte dăunătoare din toate punctele de vedere. Continuînd pe calea reformelor, haosul s-ar mări şi, în loc de a se întări opera constructivă a Republicei, s-ar spori nu-

mai germenii de nemulţumire, pricinele de sfişieri sociale, care la un moment dat pot să pue în pericol destinele înseşi ale democraţiei franceze.

Pe lingă aceasta, nu trebue să uităm că este în firea lucrurilor ca după o epocă de sforţare intensă să urmeze o epocă de linişte, după o eră de prefaceri să vie o eră de aşezare. Această nevoe o resimt de o potrivă şi omenii şi aşezămintele. Oamenii simt trebuinţa să se reculeagă puţin, să vază cum stau şi unde sint, căci viitorile luptei au fost atit de puternice, incit ei singuri nu-şi mai dau bine seamă de poziţiunile pe care au fost asvirliţi, nici de mijloacele de luptă de care mai dispun. Aşezămintele au şi ele nevoe de linişte ca să poată desăvirşi noua lor întocmire. În definitiv, ce sint reformele sociale dacă nu o nouă organizare a diferitelor raporturi dintre elementele unei societăţi, un nou teren de conciliaţiune între diferitele interese opuse ce se ivesc în orice înjghebare omenească? Ori, e evident că organizaţiunile nu se pot decreta, că ele cer vreme multă ca să intre în moravuri, ca deosebitele rotiţe din care se compun să se îmbine unele cu altele, ca să se învirtească toate fără ciocnire, sub impulsul uneia şi aceleaşi forţe motrice.

Iată dece d. Briand ne dă dovadă că este un spirit foarte realist atunci cînd proclamă că prima necesitate a societăţii franceze de astăzi este pacificarea spiritelor şi nevoia de a desăvirşi organizaţiunile începute înnainte de a întreprinde altele noi. Dar mai este încă ceva. Toată această operă de democratizare nu s-a putut îndeplini fără să lase în urma ei multe resimţiminte şi multe uri. Invingătorii, îmbărbătaţi prin isbînzile lor, sînt îndemnaţi, ca toţi invingătorii, să abuzeze de isbîndă, să nu cruţe pe învinşi, să-i urmărească până în ultimele lor vizuini. Invinşii, la rîndul lor, neputîndu-se mîngîia de înfrîngerile ce au suferit, se agaţă, cu desperarea caracteristică a tuturor oamenilor ce pier, de tot ce le esă în cale, îşi varsă, fără grijă de consecinţele ce pot decurge dintr-o asemenea atitudine, toată desnădejdea şi toată amărăciunea. Şi văzîndu-se în neputinţă de a mai crea ceva, nu mai aspiră decît să distrugă tot ceia ce invingătorii lor se trudesc să întemeeze şi să înnalţe. Cum vreţi ca într-o esemenea atmosferă, de frămîntări şi de nesiguranţă pentru ziua de mîne, democraţia să se organizeze temeinic, să muncească cu spor şi să propăşească pe calea civilizaţiunii? Deaceia d. Briand are iarăşi dreptate cînd vine să predice, cu tot jocul fermecătoarei sale elocinţe, armonia între toţi cei ce până eri erau despărţiţi în două tabere vrăjmaşe şi se războiau între dînşii cu o sălbatică înverşunare. In interesul însuşi al progresului democratic, el conjură pe invingători să nu mai fugărească pe învinşii lor care bat în retragere, iar pe învinşi îi povăţueşte să uite şi să erte. Tuturora le arată că mai presus de concepţiunile de partid este Franţa, că, dacă cineva a avut fericirea să esiste la triumful idealului său politic, el trebue cu atît mai vîrtos să-şi aducă aminte că nu ocîrmuesc Republica numai în folosul partidului şi a concepţiunilor sale, ci în folosul tuturor Francezilor, adică chiar al acelor ce au alte convingeri şi alte năzuinţi.

Armonia socială este dealminteri o necesitate absolută în stadiul de evoluţiune în care Franţa a ajuns astăzi. Reformele sociale se apropie de maximul ce se poate realiza înnăuntrul cadrului unei societăţi capitaliste. Programul radical este din această pricină aproape pe deplin înfăptuit. Partidele democratice au sosit în mersul lor înnainte aproape de hotarul socialismului. Ajunşi aici, democraţii se găsesc în faţa următoarei alternative: sau refuză categoric să meargă înnainte, se împotrivesc desfiinţării proprietăţii individuale, care formează linia puternică de demarcaţiune între radicalism şi socialism,—sau se hotărăsc să treacă această linie de demarcaţiune, şi atunci mai curînd sau mai tîrziu revoluţiunea socială va fi un fapt îndeplinit, isbînda concepţiunii socialiste cu naţionalizarea solului şi a mijloacelor de producţiune va deveni o realitate vie.

Nu-i vorbă, sînt unii reprezentanţi ai radicalismului care se întreabă dacă nu trebue să sară şanţul. Ei se tem că, neputînd da decît soluţiuni superficiale marilor conflicte sociale, mulţimea să nu-i părăsească şi să se îndrepteze cătră socialişti, care făgăduesc leacuri radicale, tămăduirea din temelie a tutulor bolilor de care sufere societatea modernă şi de care se vaită proletariatul obijduit. In această privinţă, desbaterile care au avut loc în cameră cu prilejul programului d-lui Briaud au fost cît se poate de semnificative. Ele au oglindit admirabil starea sufletească a radicalismului francez de azi. Am văzut la tribună oratori împotrivindu-se oricărei alunecări pe povîrnişul socialismului, am auzit pe alţii mărturisind pe faţă nevoia de a adopta idealul socialist. Toţi ne înfăţoşau spectacolul aceleiaşi ciudate nedumeriri, toţi păreau îngrijiţi să determine locul precis al concepţiunii lor, care, în mijlocul hărţuelilor de tot felul ale vieţii publice franceze, părea ca una din acele mingi pe care în invălmăşala lor jucători şi-o asvîrl dela unul la altul, fără s-o mai poată prinde şi fără să mai ştie unde a ajuns.

Dar alături de toţi aceşti care se pipăe, sînt alţii care nu vor cu nici-un chip să sară şanţul, care vor să rămie apărători neclintiţi ai proprietăţii individuale şi concep evoluţiunea şi progresele democraţiei numai înnăuntrul cadrului societăţii capitaliste. De partea aceasta e constrins deocamdată să fie orişice guvern francez, şi atunci e lesne de înţeles că problemul se simplifică şi se pune sub o formă cît se poate de lămurită. Dacă capitalul nu trebue distrus, atunci se cuvine să se găsească o formulă pentru a împăca interesele lui cu acelea ale muncii. O politică de luptă înverşunată împotriva capitalului nu se poate concepe decît atît timp cît eşti hotărît să-l distrugi. De îndată ce recunoşti necesitatea unei convieţuiri a capitalului cu munca şi de îndată ce scopul tău este numai să îngrădeşti atotputernicia capitalului, care mergea pînă la nesocotirea tuturor drepturilor muncii, şi să asiguri muncii, printr-o largă ocrotire, o situaţiune egală cu acea a capitalului, o politică de armonie socială devine o evidentă necesitate. D. Briand, reprezentînd

un guvern şi o majoritate care vrea să rămie in limitele unei societăţi capitaliste, nu poate deci să continue numai cu o politică de neincetate reforme sociale, el este silit să proclame un armistiţiu în lupta dintre capital şi muncă, care domină toată viaţa economică şi politică a tuturor societăţilor moderne. Cu această politică el doreşte să înzestreze Republica. Dacă nu putem—zice el—să mai mergem înnainte, fiindcă, mergînd înnainte, intrăm fără să vrem in domeniul socialismului, în care e bine înţeles că nu vrem să păşim, dece să ducem luptă nemiloasă împotriva capitalului şi a forţelor conservatoare; mai bine să găsim un „modus vivendi" între interesele lor şi interesele noastre. Altminteri, democraţia nesocialistă prinsă între duşmănia socialistă, care o loveşte pe dinnainte, şi între vrăşmăşia neînduplecată a reacţiunii, care o atacă pe dela spate, va suferi prin a fi cu desăvirşire nimicită.

Are oare această concepţie politică a d-lui Briand sorţi de isbîndă? Nu putem şti care îi va fi soarta finală, dar deocamdată credem că este pentru Franţa singura formulă politică posibilă şi logică. Ea răspunde unei nevoi actuale şi vădite. Este această nevoe—nevoia unei epoci de scurtă tranziţiune, sau a unei stări de lucruri definitive? La aceasta viitorul singur poate să răspundă. In orice caz, ca să ne reîntoarcem la influenţa pe care individualităţile pot s-o exercite asupra mersului unei democraţii, sînt mai multe lucruri în situaţia personală a d-lui Briand care merită să fie notate.

Iată pe unul din apostolii cei mai aprigi ai socialismului revoluţionar, osîndit parcă printr-o curioasă ironie a soartei să găsească tocmai el formula de împăciuire dintre capital şi muncă, care, dacă nu va reuşi să împedece isbînda finală a socialismului, va întîrzia în orice caz realizarea lui. Să fie oare schimbarea aceasta a mentalităţii d-lui Briand un fel de semn prevestitor al transformărilor ce se vor opera în doctrina şi în simţimintele socialismului întreg, care va sfîrşi prin a descrie şi el o asemenea orbită; sau, din potrivă explicaţiunea acestei metamorfoze trebue căutată în însuşirile fireşti ale d-lui Briand? Actualul preşedinte al consiliului de miniştri francez a fost întotdeauna mai mult un tactician decît un făuritor de idei sau un purtător de idealuri. Separaţiunea bisericilor de stat n-a fost concepţia lui; nici măcar proectul care s-a votat nu a fost întocmit de el. Dar artei lui de a împăca cerinţile democraţiei cu susceptibilităţile credincioşilor se datoreşte netăgăduit îndeplinirea acestui mare act. Deasemenea, tot aptitudinilor sale de tactician se datoreşte strălucitul succes pe care el a ştiut să şi-l croiască prin aplicarea acestei legi. Dacă d. Briand ar fi fost mai puţin maestru în felul de a dezarma criticile adversarilor şi de a potrivi cerinţile cultului cu litera legii, aplicarea separaţiunii ar fi dat naştere la serioase turburări, care ani de zile ar fi sfîşiat societatea franceză. Pe cînd aşa din aplicarea acestei delicate legi n-a eşit decît un singur învins şi încă şi acela fiindcă s-a distrus singur: Vaticanul şi nesocotita sa intransigenţă.

Dece acelaşi Briand n-ar fi omul indicat ca să stabilească armonia dintre capital şi muncă? Dece n-ar fi acesta rolul pe care soarta i l-a desemnat în evoluţiunea democraţiei franceze? Pentru îndeplinirea acestui rol se cere o inteligenţă şi un talent care să ştie să se mlădie. Şi natura a înzestrat cu dărnicie pe d. Briand cu aceste însuşiri. Se mai cere o lipsă desăvîrşită de sectarism şi un larg spirit de împăciuire faţă de rătăcirile şi de slăbiciunile adversarilor. Cine a arătat vreodată un spirit de îngăduinţă mai luminat ş-o răbdare mai îngerească decît d. Briand în chestia separaţiunii? Se cere însfîrşit un simţ înnăscut de echilibru şi puterea de a convinge. Ori, aceste sînt tocmai calităţile esenţiale ale personalităţii d-lui Briand. El ştie să dea fiecăruia ceia ce i se cuvine şi dintr'un gest, cu care oricare altul ar nemulţumi pe mai mulţi, d. Briand reuşeşte întotdeauna să satisfacă cît mai multe interese opuse. In talerele balanţii sociale el nu aruncă niciodată prea multe greutăţi într-o singură parte, el are întotdeauna grija ca dezechilibrul să nu fie prea supărător. Iar dovada puterii sale de convingere ne-o dau discursurile sale parlamentare.

In ce constă succesele oratorice ale d-lui Briand? In splendoarea imaginelor sale? In această privinţă el este cu mult inferior unui Jaurès. In puritatea formei sale? Cuvintările lui nu se pot asemăna nici cu ale lui Waldeck-Rousseau, nici cu ale d-lui Poincarré. In scînteerile geniale ale cugetărei sale? Nici nu poate fi comparaţie între discursurile lui şi ale d-lui Clemenceau. Cugetarea la d. Briand este banală şi adevărurile ce le vîntură n-au nimic deosebit. Atunci ce explică succesul lui, succesul lui necontestabil, succesul lui extraordinar, care i-a asigurat o carieră politică de o uimitoare repezeciune şi l-a înnălţat poate mai presus de toţi ceilalţi oratori ai Franţei? Numai puterea sa de dialectică, extraordinara sa facultate de a mânui argumentele, de a pune în lumina cea mai vie pe cele ce pot adeveri teza lui, de a înlătura pe cele ce-i pot sta în cale, de a strînge în mănunchiu cele ce pot ripi auditorul şi ridica sala într-o obştească mişcare de entuziasm. Cei ce îl combat, prinşi în vîltoarea acestei captivante argumentaţiuni ca într-un cerc de fier, cu greu opresc mînele lor dela gestul involuntar al aplauzului. Acestei omeniri, care se frămîntă ca să găsească ceva mai multă dreptate şi ceva mai multă fericire, dece soartă i-ar fi hărăzit un om înzestrat cu un asemenea dar, dacă nu pentruca să-l întrebuinţeze în întregime spre a dovedi semenilor săi că, prin puţină bunăvoinţă, prin puţina lărgime de vederi şi de suflet, multe dintre judecăţile care despart pe oameni pot să dispară şi multe din piedicele ce fac adesea conflictele de interese atît de ireductibile pot să fie înlăturate. Dece acest dar care a săvîrşit atîtea minuni n-ar fi el în stare să lămurească omenirii acest adevăr atît de simplu de înţeles: că în puţină armonie lumea poate să găsească încă multă vreme un tezaur bogat de propăşire şi un isvor curat de temeinică fericire.

I. G. Duca

Cronica veselă

Romanța Automobilului

Păzea !...
Păzea că trece 'n goană,
Aleargă,
Vijie ca vîntul,—
Şi dacă n'ai urechi normale, te face una cu pămîntul !
El vine drept din arsenalul Progresului uman
Modern,—
Să te trimită 'n bezna rece a Absolutului etern !...

Păzea,
Că trece 'n sbor Copilul Civilizației extreme
Şi svîrle 'n aer trei semnale,—
Trei versuri mici
Din trei Poeme
Pe care trei poeți odată
În trei oraşe le-au cîntat,—
Un leit-motiv
Trei note scurte
Cu timbrul Galbenului mat...
Dar cine poate să priceapă simbolul celor trei semnale,
Ce conturează 'n spațiu
Albe
Şi verzi intenții criminale ?

Păzea, că e iresponsabil...
El are flacări în artere,—
Şi te loveşte fără veste cu patruzeci de cai putere !
Pufneşte,
Sbirnie,
Se 'ntoarce
Şi lasă 'n urma lui
Pe drum,
Miros albastru de benzină
Şi nori de pulbere
Şi fum.

* * *

S'a dus...
Adio !...
Poate-acuma deja comite alte crime !
Pe cînd în urma lui se scoală din praf infirmele victime,—
Un şir de morți
Jertfiți cu sila pe-altarul nobilului Sport,—
Şi indignați gesticulează
Pe drum,—
Iar tu eşti primul mort
Care-a 'nviat...
Şi scuturîndu-ți de praf, în soare, macferlanul—
Răcneşti în urma lui :
—De geaba ! Te face marț Aeroplanul !...

Gh. Topirceanu

Scrisori din Ardeal

Viaţa culturală.— Noul episcop al Caransebeşului.— Sinoadele eparhiale.—Marele sprijinitor al culturii romîneşti: Vasile Stroescu.—Congresul profesorilor

Dezastrul suferit de Romînii din Ardeal pe terenul politic, cu prilejul ultimelor alegeri pentru Cameră, nu e în realitate un dezastru atît de mare, cum s'ar părea. Cu toată căderea aceasta, la care nu s'ar fi aşteptat nici cel mai optimist Ungur şi nici cel mai pesimist Romîn, noi nu sîntem în regres nici pe teren politic şi nici pe teren cultural. Din punct de vedere politic, sîntem în progres prin numărul cu mult mai mare de voturi romîneşti date la alegerile acestea, faţă de cele din 1906, şi prin indignarea şi revolta conştientă ce a produs căderea în toate inimile romîneşti, care nu s'au decepţionat, ci s'au întărit. Aceste momente au şi o pronunţată lature culturală, întrucît ele vorbesc de o reală şcoală politică şi de deşteptarea în cercuri tot mai largi a conştiinţei naţionale, care face mai mult chiar decît anumite succese la alegeri, care, neîntovărăşite de acestea, n'ar fi decît nişte pseudosuccese. Conştiinţa naţională, deşteptată odată, e o garanţie că sîntem într'un mare şi mulţumitor progres.

*

Dar nu numai aceste progrese sînt de înregistrat la noi în timpul din urmă. Mai sînt şi altele, care sînt şi cu mult mai concrete. Intre ele cel dintîi e alegerea şi confirmarea părintelui *dr. Miron E. Cristea* de episcop al celei mai puţin de Dumnezeu păzite eparhii a Caransebeşului, în Bănatul Timişan şi Severin.

In adevăr, această alegere poate fi privită cu tot dreptul ca un eveniment epocal în viaţa Romînilor din Transilvania şi Ungaria, întrucît pentru răul cel mai mare s'a găsit doctorul cel mai iscusit, care va şti a-l tămădui.

Chiar dela întemeiarea ei, această eparhie n'a avut un prea mare noroc. Cel dintîi episcop, bunul şi harnicul fost protopop

al Braşovului şi unul dintre cei mai neobosiţi fondatori ai liceului de acolo, ajuns la o vîrstă destul de înaintată, între nişte împrejurări nouă, pe care nu le cunoştea şi pe care nu era în măsură de a le putea stăpîni, a fost, ce e drept, un episcop plin de cea mai frumoasă rîvnă pentru biserică şi neam, dar n'a fost în stare a inaugura o stare de lucruri înfloritoare. Succesorul acestuia, Nicolae Popea, un om de carte şi un aderent înfocat al lui Şaguna şi al ideilor acestuia, era şi el lipsit de orice energie în scaunul său de episcop, pe care l-au compromis, fără vina directă a bătrînului episcop, mulţi chiar dintre oamenii bisericii. Tronul arhieresc dela Caransebeş mai avea în ultimii 15 ani, o strălucire oarecare, prin faptul, că în el şedea reprezentantul, fără energie ce e drept, al unor principii, în virtutea cărora se renăscuse biserica ortodoxă pe timpul lui Şaguna. Incolo, eparhia Caransebeşului ducea o viaţă destul de puţin creştinească. La cîrma reală a ei se răsfăţau o samă de oameni compromişi, mici de suflet, mari de patimi, care considerau biserica ca o platformă care le înlesnea realizarea tuturor planurilor lor egoiste şi materiale. Puţinii oameni buni, care se mai aflau în adevăratul serviciu al bisericii, au fost făcuţi imposibili şi o adevărată orgie se sălăşluise în partea cea mai mare a vieţii neamului nostru din atît de mult cercata provincie romînească a Bănatului.

Cînd a închis ochii bătrînul academician, care şi-a păstrat până la adînca vîrstă de 83 de ani curăţenia inimii, au eşit la iveală o mulţime de pretenţii reprezentate prin o gramadă de pretenţioşi. „Burdismul", această buruiană care a copleşit prin puterea corupţiei o însemnată parte a vieţii din Banat, era în fruntea lor. Dar a căzut,—şi cînd a crezut că s'a renăscut, a căzut şi a doua oară. Alegerea în scaunul vlădicesc a părintelui Muste şi apoi a părintelui Bădescu, şi neconfirmarea acestora, făcea să se creadă că au reînviat vechile vremuri de paşalîcuri în Bănat şi că stăpînitorul prin conrupţie al Bănatului va ajunge deplin stăpînitor pe toate destinele acestuia. In acest moment extraordinar de penibil, hrănit şi de un exagerat sentiment de patriotism local al Bănăţenilor, care stăruiau să-şi aibă un „om de al lor" în fruntea diecezei,—în acest moment geniul neamului romînesc a ţinut să se coboare din sferele sale imateriale în mijlocul Bănăţenilor, pe care multele frămîntări, sterpe parcă, i-au zăpăcit cu totul, şi să-i pue la cale după o poruncă, care venea mai de sus decît a acelora care vorbeau numai în interesul vanităţii lor.

Luminată de duhul sfînt, majoritatea membrilor sinodului electoral a ales atunci episcop pe asesorul conzistorial din Sibiu, pe părintele Miron Cristea, despre care se poate zice că e în adevăr cel mai luminat cleric din întreg Ardealul. După aproape o jumătate de an de o jignitoare tărăgănare, în care timp organele statului au cercetat cu deamănuntul trecutul episcopului ales, cercînd să găsească în acesta cît mai multe pagini „compromiţătoare" din punct de vedere „patriotic", Impăratul a confirmat ale-

gerea, spre sincera şi obştească bucurie a tuturor Rominilor, chiar şi a Bănăţenilor divizaţi şi sfîşiaţi. La Duminica Tomei noul episcop şi-a făcut intrarea în noua sa reşedinţă, după ce în tot drumul său dela Sibiu la Caransebeş a fost intîmpinat de Romini cu o cinste, de care nu obişnuesc a se face partaşi nici chiar capetele încoronate.

Fără îndoială că noul episcop—un om de abia 42 de ani—a găsit la Caransebeş cea mai deplorabilă stare, mai ales supt raportul moral. In curînd după aşezarea sa acolo se va fi convins ce grosolană minciună e acolo creştinismul, atît în Caransebeş, cît şi în întreaga dieceză. Va fi găsit multă dezordine în consistoriu, mulţămită politicei de hatîruri a cutăruia sau cutăruia, va fi găsit puţină lumină adevărată şi mică doză de idealism la preoţime, care socoteşte mai presus afacerile lumii materiale, decît ale celei cîrmuite de ideile creştine, va fi găsit puţin interes pentru cultura romînească şi o foarte puţin numeroasă gardă de oameni cu ajutorul cărora să poată stîrpi răul din rădăcină.

Dar noul episcop nu e din tagma acelor oameni, pe care greutăţile vieţii să-i descurajeze şi pe care complexitatea situaţiei să-l facă de o „prudenţă" senilă şi infructoasă şi de o „diplomaţie" tot aşa de neputincioasă. P. S. S. ştie un lucru, şi acela-i va fi o neînvinsă pavază pentru întreaga carieră, după cum i-a fost şi până acum, şi anume: prin muncă inteligentă şi neşovăitoare şi prin cinste desăvîrşită se dezarmează mai uşor duşmanii, care lucrează pe sub pămînt, şi se înving mai uşor toate greutăţile.

Muncind cu dragoste şi pe faţă, vor trebui să amuţească foarte curînd glasurile, care au produs atîta zăpăceală în minţile bunilor noştri fraţi bănăţeni.

Părintele Cristea e un om cult, care are la activul său o foarte întinsă activitate pe terenul cultural şi bisericesc.

Fiu de ţărani din Topliţa, P. S. S. a fost în anii copilăriei sale timp de doi ani ucenic de tîmplărie, apoi a trecut în liceu, unde prin puterile proprii a putut să-şi pue bazele unei frumoase culturi, cîştigate mai tîrziu la seminarul teologic din Sibiu şi la facultatea de filozofie din Budapesta, unde şi-a dat doctoratul în litere, susţinînd în ungureşte o teză despre viaţa şi operele lui Eminescu. Intrat în serviciul bisericii, mai întîi ca secretar conzistorial şi ca profesor de religie, apoi ca redactor la „Telegraful romîn" şi ca asesor conzistorial la Sibiu, devine un harnic muncitor pe terenul cultural şi literar, publicînd în afară de nenumărate articole prin foi şi reviste şi mai multe cărţi ca: o colecţie de proverbe romîneşti, un studiu despre iconografia creştină, o serie de predici, apoi chestiuni de ordin bisericesc (Sidoxia, Legea congruei), catedrala din Sibiu ş. a. Orator bun şi simpatic, a căutat să-şi facă datoria şi ca propovăduitor cu cuvîntul viu al adevărului. Ca preşedinte al secţiei Sibiu a Asociaţiei noastre culturale, a cutrierat multe sate, ducînd întrinsele solia unei culturi romîneşti, de care trebue să se folosească şi ţăranul.

In noua situaţie, părintele Cristea are un teren de muncă foarte vast. Cine a ascultat sau a cetit înnălţătoarele cuvîntări, cu care şi-a început cariera, şi cine ştie că părintele Cristea nu e dintre acei oameni care făgăduesc mult pentruca să dea puţin, priveşte cu o încredere deplină la desfăşurarea lucrurilor din Banat. Dela Şaguna încoace, nici un ierarh romîn n'a mai făcut, cu prilejul hirotonirii sale, declaraţii atît de categorice şi de frumoase ca P. S. S. In toţi Romînii din Ardeal trăeşte speranţa că P. S. S. va fi până la sfîrşitul vieţii sale un serios continuator al operei celui mai mare mitropolit pe care l-am avut vr'odată.

„Făgăduesc—a zis P. S. S. cu ocazia sfinţirii sale ca episcop—că, precum până acum, aşa şi de aici înnainte, credinţa şi legea strămoşească, limba şi cultura romînească, dragostea şi înnaintarea patriei străbune vor fi stelele conducătoare ale activităţii mele... Mă voi identifica deci în toate împrejurările, atît în bine cît şi în rău, cu adevăratele interese ale patriei noastre, ale bisericii mele, ale turmei mele, şi ale poporului nostru, urmînd pilda lui Moisi, carele, după zisa Scripturii, *„prin credinţă făcîndu-se mare, s'a lepădat a se numi fiul ficei lui Faraon, voind mai bine a suferi cu poporul lui Dumnezeu, decît a gusta plăcerile păcatului cele trecătoare"* (Pavel, către Evrei XI, 24—25). Ar fi şi un mare păcat strigător la cer şi totodată cea mai mare primejdie pentru biserica noastră naţională romînă, dacă noi, conducătorii fireşti ai poporului nostru, noi preoţii, mici şi mari, noi arhierii, noi păstorii ne-am despărţi vr'odată de popor, de turma încredinţată nouă de oameni şi de Dumnezeu, de acel popor, care la toate ocaziile ne înconjoară cu atîta dragoste, cum un episcop nu mai găseşte la nici un alt popor din lume, de acel popor din graţia căruia şi noi am devenit ceia ce sîntem... Noi cărturarii, eşiţi din sînul poporului, trebue să fim ca ploaia mult aşteptată, care în forma aburilor de apă se evaporează din pămînt şi se ridică sus de tot, în sferele cele mai înnalte ale văzduhurilor, dar nu se pierde acolo, ci—sub înrîurirea curentelor naturii—iarăşi cade la pămînt în formă de ploi mănoase, udîndu-l, astîmpărîndu-i setea şi făcîndu-l să rodească îmbielşugat".

Cuvintele acestea, pe care lumea romînească le aştepta şi în acest moment din gura părintelui Cristea, dupăce P. S. S. le-a mai spus şi până aici la diferite ocazii, ce e drept în altă formă, şi dupăce în întreaga sa carieră de până acum s'a condus după ele în fiecare clipă,—sînt o garanţie că în P. S. S. nu ne vom înşela, dupăcum, odinioară, ne-am înşelat atît de amar într'o înnaltă faţă bisericească, care şi-a uitat şi trecutul său şi promisiunile făcute şi datoria sa către neam şi către biserică.

*

Bune măsuri pentru ridicarea culturii naţionale au luat şi *sinoadele eparhiale*, aceste parlamente ale vieţii romîneşti din

Ardeal, care s'au ținut după Duminica Tomei la Sibiu, Arad și Caransebeș.

Plecind dela constatarea că dintre toate nevoile noastre culturale cea mai imperioasă e chestiunea școlară, sinoadele au căutat să-și achite datoria în prima linie față de școală, atit de amenințată.

La Sibiu s'a hotărît ridicarea cît mai în grabă a unui nou local pentru liceul din Brad, care și azi e încă tot numai un simplu gimnaziu cu patru clase. Noul edificiu se face pentru opt clase și e nădejde că și complectarea liceului la opt clase să se facă în curind. Zăbava aceasta atit de păgubitoare e o consecință a sărăciei noastre: ne lipsesc numai fondurile necesare, pentruca această mare lipsă culturală să se acopere imediat. Totuși și hotărîrea din anul acesta a sinodului arhidiecezan e un moment foarte însemnat în viața *noastră* culturală.

O a doua hotărîre de mare preț e și aceia a creării unui post de inspector general al învățămîntului primar pentru arhidieceza Transilvaniei. Școala noastră pătimește de multe rele, dar poate nici un rău nu e așa de mare ca acela, că de cele spirituale în școală nu poartă nimeni de grijă. Avem, ce e drept, și revizori școlari, dar aceștia nu sînt recrutați dintre bărbații de școală și dintre oamenii bisericii. Protopopii, care sînt de drept și revizori școlari, au numai în cele mai rari cazuri o adevărată pricepere în ale școalei,— în cele mai multe cazuri le lipsește și dragostea și priceperea pentru chestiuni școlare. Era o nevoe imperioasă angajarea unui bărbat de școală, în cel mai strict înțeles al cuvîntului, un specialist în pedagogie, care să poată cîrmui școala primară și din punct de vedere pedagogic, dupăce atita vreme ca a fost din laturea aceasta cu totul neglijată și, în timpul din urmă, lăsată aproape numai în grija inspectorilor unguresti, care au făcut în treburile noastre școlare mari revagii. Acest inspector, care va trebui să fie ales în curind, va avea un mare număr de probleme de deslegat; atîrnă numai de alegerea care se va face. Dacă în postul de inspector va ajunge o persoană cu pregătire specială, cu rivnă adevărată, avind și concursul altora, va putea să facă culturii noastre naționale enorme servicii.

Și sinodul aradan a hotărît crearea unui post de inspector pentru dieceza atit de amenințată a Oradiei mari, unde deasemenea mai e mult de lucru pe teren școlar, ba poate că chiar mai mult decit aiurea!

Alte chestiuni, care s'au mai discutat în sinoade, au fost: biserica ortodoxă romînă, ca susținătoare de școală, nu admite cu nici un preț ca elevilor ortodoxi romîni să li se împărtășească învățămîntul religios într'altă limbă decit în cea a bisericii: ea nu se supune ordonanței ilegale a lui Apponyi, ci ține la uzul de acum și la drepturile garantate prin lege ale bisericii romînești naționale. Mai departe, reprezentanții bisericii pretind ca guvernul țării să sprijinească și școlile romînești în măsura impusă de lege și proporțional cu școlile celorlalte confesiuni, în special cer ca guvernul să contribue, cel puțin în măsura în care i-a ajutat pe Sași la construirea liceului din Brașov și Mediaș, la complectarea liceului din Brad, respectind însă caracterul școlii. S'a mai cerut și o grijă mai părintească față de ucenicii depe la meserii, care vor trebui catehizați mai serios și duși în Duminici și sărbători la biserică.

La Caransebeș noul episcop a pus bazele unui *fond cultural*, cu menirea de a ajuta școlile romînești primejduite. Insuși P. S. S. a făcut propunerea privitoare la acest fond, dînd suma de 5000 de coroane.

*

In ajutorul școalelor noastre, lovite în existența lor de draconica lege a lui Apponyi, a sărit, în cele mai desnădăjduite clipe, o inimă generoasă, cum în istoria culturii noastre nu s'a mai pomenit alta. Un boer romîn, un „Moldovan" din Basarabia fraților noștri mai nenorociți decît noi, un om al cărui nume nu-l auzise până acum nimeni în Ardeal,—și al cărui nume astăzi nu este Ardelean care să nu-l cunoască,—d. *Vasile Stroescu*, care pare a trăi la Davos în Elveția, printr'un gest de o măreție antică a făcut să ajungă în mîna autorităților noastre bisericești și școlare frumoasa sumă de aproape o jumătate de milion de coroane, în scopul de a ajuta cu ele școlile rurale sărace și de a da un nou avînt școalei de fete din Arad. Prin această faptă, care e cu atit mai măreață, cu cît mai rare sînt faptele de acest soiu, d. Stroescu a intrat în Panteonul Romînilor nemuritori. Banul dat de d-sa mai are pe lingă importanța lui materială și o mare importanță morală, căci el nu vine din punga unui gălăgios care ar vrea să-și facă reclamă, ci din a unei firi cu totul superioare, care ține la sfințenia principiului: că ce face dreapta să nu știe stinga. Felul cum d. Stroescu a trimis suma de o sută de mii de coroane conzistorului din Blaj, acea de 220.000 celui din Sibiu, și acea de o sută de mii Reuniunii femeilor din Arad, tradează pe omul superior, care face binele de dragul binelui, iar nu al unei ambiții deșarte. Cu o simplitate și o modestie pe care ar trebui să o ia cît mai mulți inși ca exemplu, d-sa a ținut ca să nu se facă nici un zgomot în jurul daniilor sale, care i s'au părut datorii dela sine înțelese, necerînd dela nimeni socoteală despre felul întrebuințării banilor și neimpunînd nimănuia cum are să-i întrebuințeze. Gîndul d-sale era: să se facă cu acest neînsemnat prinos aceia ce reclamă trebuințele culturale ale *celor mulți* și neajutorați, să se ajute școlile primare mai ales, căci fără acestea nu se va putea crește o țărănime luminată. Că toate acestea se fac prin banii dați de cutare om, aceasta n'are nici o importanță, ba e chiar ceva anormal ca acel lucru dela sine înțeles să fie trîmbițat în lumea largă ca ceva extraordinar.

Prin această înnaltă concepție a datoriei, d. Stroescu ne a-

pare într'o îndoită strălucire. Răspunsul pe care d-sa l-a dat „Ligii culturale", care l-a ales membru de onoare al ei, va rămînea între cele mai mari vorbe care s'au rostit vr'odată de către oamenii noştri mari. O faptă odată simplă şi dela sine înţeleasă stîrneşte azi atîta zgomot şi admiraţie—zice d-sa. Ce s'a ales de urmaşii acelora care şi-au dat întreaga lor avere pentru obşte şi pentru neam? Ţăranul, de-o parte, Parisul şi Monte-Carlo de alta—ai putea răspunde la această întrebare!

Cuvintele acestea din urmă sînt deosebit de grele; ele sînt o foarte aspră, dar o foarte dreaptă mustrare, pe care ar fi bine dacă s'ar găsi mulţi care să o bage în minte. Jertfa adusă de particulari pe altarul obştei nu e de fapt o jertfă, ci o datorie; ea nu e, mai ales, un serviciu pe care l-ar aduce cineva, ci o condiţie de viaţă, prin care există societatea.

Exemplul d-lui Stroescu nu spune aşa dar un singur lucru: el nu zice numai: „faceţi cu toţii ceia ce am făcut eu, căci prin aceasta vom salva în parte cultura romînească", ci el mai zice şi următoarele: „cine se consideră pe sine ca un sprijinitor al neamului său, iar nu ca un servitor al lui; cine confundă datoria cu meritul; cine nu-şi dă samă că un neam nu trăeşte din generozităţi ocazionale, ci dintr'un devotament absolut şi perpetuu, acela nu e om, ci o brută stăpînită de dorul senzaţiilor uşoare pe care le poate procura Parisul, sau de patimile degradătoare pe care le procură Monte-Carlo. In aceste idei, care întovărăşesc fapta cea mare a d-lui Stroescu, rezidă o mare putere, pe care atît de rar ne e dat să o găsim.

Au mai fost şi până acum sprijinitori ai cauzelor obşteşti, mici şi mari, dar trebue să se spue că mobilul „jertfelor" lor n'a fost atît de sublim ca al celei de acum.

Mulţi şi-au lăsat averea nu de dragul ajutorului pe care-l dă aceasta afacerilor obşteşti, ci de dragul amorului lor propriu; ei voiau să-şi eternizeze numele lor. In aceasta constă superioritatea faptei d-lui Stroescu, despre care lumea romînească ştie şi azi atît de puţine amănunte. E cu totul caracteristică aproape deplina tăcere a d-sale, precum şi faptul că la rugămintea Reuniunii femeilor din Arad, de a permite ca şcoala de fete de acolo, care a primit un dar de 100.000 cor. dela d. Stroescu, să poarte numele de „Şcoala V. Stroescu", d-sa n'a dat nici un răspuns. Tot astfel n'a răspuns nici Academiei romîne, care l-a ales membru de onoare al ei, şi aceasta desigur că nu poate fi privită ca o ignorare din partea d-lui Stroescu, ci ca o concepţie, la noi cam unică în felul ei, despre viaţă şi datorie.

Prinde-va oare exemplul acesta şi la alţii şi putea-vom avea, măcar cu timpul, o „şcoală a lui Vasile Stroescu"? Putea-va face d. Stroescu prin fapta sa o şcoală, în care să se dezvolte caractere cu concepţii atît de superioare?

•

In lunile din urmă s'a discutat în presa din Ardeal, cu un interes destul de viu, o importantă chestiune care priveşte învăţămîntul nostru secundar, anume chestiunea unui *congres al profesorilor secundari romîni*, fără deosebire de confesiune.

Chestiunea aceasta s'a ridicat într'un moment nefericit, dacă luăm în considerare rezultatul la care s'a ajuns. Aceasta a fost dealtfel şi în trecut soarta ideii ţinerii unui astfel de congres. De cincizeci de ani se agită, din interval în interval, chestiunea aceasta şi cu toate acestea ea e încă tot într'o stare embrionară şi azi. De cîteori s'a încercat cîte o soluţiune, eşia înnainte Sfîntul Birocratius şi zicea: „să formăm o comisiune care să cerceteze chestiunea şi care la timpul său să vie cu propuneri formale". Iar rezultatul era totdeauna zero.

In anul acesta, simţindu-se poate mai mult decît ori cînd necesitatea unui congres, în care profesorimea noastră dela cele vr'o 12 şcoli medii (licee, gimnazii, seminarii, şcoli normale şi şcoli civile de fete) să găsească putinţa unei consolidări priincioase atît pentru cultura naţională în general, cît şi pentru cultura fiecărui profesor în parte, s'a trecut dela discuţiile teoretice şi la încercări practice de a realiza ideea care s'a tot agitat timp de o jumătate de secol.

In urma unei discuţii prin presa noastră noastră, seminarul din Arad a adresat seminarului din Sibiu şi celui din Caransebeş un plan de acţiune pe baza căruia avea să se înceapă organizarea profesorilor acestor trei institute, mai întâi, apoi şi a celorlalte. Printr'o nefericită socoteală, conzistorul din Sibiu a aflat însă că un astfel de lucru „nu cadrează cu statutul organic" şi că deci e inadmisibil. Acelaşi răspuns s'a dat şi corpului profesoral din Braşov, care începuse o organizare a profesorilor de acolo cu a celor din Brad şi mai apoi cu cei dela liceele greco-catolice. In chipul acesta, printr'o foarte puţin cumpănită apucătură birocratică, s'au anulat nişte frumoase începuturi de închegare a forţelor atît de răzleţe. Măsura conzistorului din Sibiu e cu atît mai regretabilă, cu cît acelaş conzistor a îndemnat în cei doi ani din urmă, prin hîrtii oficiale, pe cei doi directori gimnaziali, din Braşov şi din Brad, să ia parte la congresul directorilor unguri. Vor fi crezut, poate, că aşa ceva cadrează mai uşor ca statutul organic al lui Şaguna?

Dar cu atît nu s'au încheiat încă încercările,—dovadă cît de viu simţită e necesitatea organizării profesorilor noştri. „*Tribuna*" din Arad s'a rostit încă din capul locului pentru o organizare în cadrele *Asociaţiunii pentru literatura şi cultura poporului romîn* din Sibiu. De aceiaşi părere erau şi cei mai mulţi directori, care au fost chestionaţi de către revista *Luceafărul*.—Această asociaţie are mai multe secţii, între care şi una şcolară, care ar putea strînge sub aripile sale, fără nici o greutate, pe toţi profesorii, numindu-i membri ordinari sau corespondenţi ai

ei. Prin aceasta soluția ar fi și foarte ușoară și foarte practică, întrucît nici nu s'ar mai întîlni obstacolele confesionale, ci ar încăpea foarte bine la olaltă profesorii ortodoxi și cei uniți. Dacă conzistoriile ar permite organizările profesorilor după confesiuni, aceasta ar fi fost numai un cîștig parțial;—idealul e închegarea tuturor profesorilor,—ceia ce e aproape sigur că n'ar îngădui organele statului, care nu recunosc existența Rominilor, ca naționalitate deosebită. O grupare a tuturora e cu putință numai în cadrele Asociațiunii și sînt nădejdi întemeiate că aceasta se va și face încă în anul acesta, cu prilejul adunării secțiilor Asociațiunii.

Despre o astfel de rezolvire a chestiunii s'a și vorbit în comitetul central al Asociațiunii; fiindcă însă profesorii n'au cerut printr'o adresă ca aceasta să ia în mîna sa lucrul, s'a hotărît să se aștepte până se va face și acest pas, care—cum am zis—se va face încă în primele zile ale lui Iulie anul acesta.

O. Sima

Scrisori din Bucovina

— Trupa Liciu în Bucovina —

Demult n'au avut Rominii bucovineni zile de sărbătoare mai frumoase, ca acum cu ocazia venirii trupei lui Liciu la noi. De douăzeci și cinci de ani nu se mai văzuse la noi în Bucovina o trupă rominească, de samă. Și pe cînd din Regat nu treceau la noi trupe romîne de loc, sau dacă treceau erau tot trupe compuse din fel de fel de elemente slabe, ce nu corespundeau chemării lor sublime și compromiteau arta romînă și prestigiul neamului nostru, Rutenii, dușmanii noștri etnici cei mai înversunați, aveau de cîțiva ani dearîndul stagiuni teatrale regulate de cîte 4—6 săptămîni pe an,—Rutenii, neamul săracilor și cel mai înnapoiat în cultură, pe care credeam că'i omorîm cu disprețul nostru eftin. Faptul acesta era nu numai o pierdere mare pentru noi, dar era și o scădere a prestigiului nostru național în ochii străinilor, era un semn de decadență a elementului rominesc dela rangul de primul factor cultural în țară, precum se deprinseseră străinii să ne considere. Rutenii, încurajați de starea de somnolență în care erau cufundați Rominii, s'au obrăznicit și într'o bună zi ne-am trezit că teatrul lor anunță reprezentări nu la Coțman sau Vijnița, ci la Rădăuți și Suceava. Această excursie de pură agitație a ansamblului teatrului rutean din Lemberg în cele mai de samă centre ale rominismului bucovinean, era numai o verigă în lanțul lung al provocărilor Rutenilor la adresa Rominilor în anii din urmă. În biserică, în școală, în comună, pe terenul cultural, Rutenii, încurajați de certele noastre din trecut și de neactivitatea noastră din prezent, au început o mișcare de cotropire a elementului romîn. Ultimul atac, mergerea trupei rutene la Suceava, a scos un țipet de indignare din piepturile Rominilor, asemenea țipetului ce-l scoate omul rănit de moarte. În această atmosferă de durere națională, de depresiune sufletească, vestea că o trupă romînă, compusă din elemente bune, actori și actrițe dela Teatrul Național din București, sub conducerea lui P. Liciu, al cărui nume bun a pătruns demult și în Bucovina, va veni să dea cîteva spectacole în Bucovina, a

fost primită cu cea mai mare bucurie. Oamenii mai în virstă, care își reaminteau timpurile glorioase, cînd trupele doamnei Fany Tardini, ale lui Pascaly, Millo etc., au jucat în Bucovina, și care au văzut pe urmă timpul de decadență, cînd fel de fel de elemente naufragiate și Evreiași deghizați abuzau de epitetul de Romîn spre a'și face afacerile și a ne compromite și mai mult în fața străinilor, care se bucurau,—clătinau capul, neincrezători în reușita finală. Atît de mult slăbise încrederea în puterile noastre, în urma anilor vitregi prin care am trecut! Pe lîngă multe alte foloase mari, turneul Liciu a convins și pe cei mai sceptici dintre noi că nu sîntem așa de slabi precum ni se pare în urma neactivității în care ne aflăm, și că trebue numai puțină organizare, ca să putem fi din nou stăpînii situației.

Era mai ales mare teamă că Romînii nu mai sînt în stare să umple sala teatrului cernăuțean și că afacerea va eși material foarte rău. *Altădată*, spuneau toți, era *altfel*. Aveam pe atunci o boerime puternică, care acorda sprijinul său dezinteresat și larg unor astfel de acțiuni; aveam un mitropolit—pe veșnic neuitatul Silvestru Morariu—care nu numai că era în fruntea preoților la teatru, dar care găzduia cu afabilitatea sa, rămasă proverbială, în reședința mitropolitană. Da, așa era altădată—ziceau aceiași—și azi ce avem? Pe cine ne putem baza? Pe funcționarii noștri foarte puțin rezistenți în privința materială, pe clasa noastră mijlocie de meseriași și negustori, care n'o avem, pe studențime? De aici lipsa de încredere. Au fost frumoase vremurile acele, cînd boerii noștri erau stîlpii întreprinderii, dar nu mai puțin frumoase și mai pline de speranță într'un viitor mai bun s'au arătat vremile de azi, cînd întreprinderile culturale nu trăesc din darul unora numai, ci din obolul totalității neamului romînesc din Bucovina. Funcționari, preoți și învățători, țărani, studenți și muncitori, ei toți au alergat să sprijinească cu obolul lor cultura și arta romînească. Acesta'i un semn foarte îmbucurător. Și, chiar dacă tot sprijinul lor n'ar fi ajuns pentru acoperirea cheltuelilor, nu e nici un motiv de descurajare.

Trupa de sub conducerea lui *Petre Liciu*, care a făcut, după un sfert de veac, să tresalte inimile Romînilor la auzul fermecătorului glas al actorilor noștri, în haosul babilonic al tuturor limbilor, era compusă din următorii artiști și artiste: Doamna *Aristizza Romanescu*, care era cunoscută publicului bucovinean de acum 25 ani și care a fost tot timpul și în tot locul obiectul celor mai vii manifestații de dragoste, respect și venerație; doamna *Stela Poenaru*, dela Teatrul Național din Craiova, doamnele *A. Mărculescu* și *M. Mihalescu*; domnișoarele *O. Placa* și *O. Georgescu* din București, apoi domnii *Cazimir Belcot* un artist de mare viitor, *C. Mărculescu*, *Const. Duțulescu*, *Al. Mihalescu*, *G. Constantinescu* și *Davidescu*, toți dela Teatrul Național din București, și *Ioan Georgian* dela Teatrul din Craiova. Conducerea trupei era în mîinile neîntrecutului artist comic Petre Liciu, care s'a dovedit tot atît de dibaciu și priceput conducător, pecît de mare artist este. Prin personalitatea sa de un farmec cuceritor, dar mai ales prin jocul său atît de natural și totuși atît de artistic, el și-a cîștigat inimele tuturor Romînilor. În inimele lor, Romînii i-au ridicat un monument neperitor de mulțumire și recunoștință. Dar el a stors prin jocul său maestru și admirația străinilor, care sînt sgirciți mai ales față de Romîni.

Trupa a sosit în Bucovina în 5 Iunie, și a rămas până la 7 Iulie, în care timp a dat 19 reprezentații, care s'au repartizat precum urmează: Cernăuți 8, Rădăuți 2, Sirete 1, Suceava 3, Gura-Humorului 2, Cîmpulung 2, Storojineț 1.—Repertoriul era compus—în vederea publicului care cel puțin acum la început ascultă mai bucuros comedii decît piese mai grele, drame, tragedii,—din următoarele piese: 1) *Cinematograful*, localizare după o piesă nemțească de P. Gusti; 2) *Banii*, de Oct. Mirbeau, traducere de H. Lecca; 3) *Lipitorile Satelor*, de V. Alecsandri; 4) *Ginerele d-lui Prefect*, localizare de P. Gusti; 5) *Grigoraș și Mustochide*, localizare de Edgard Asian; 6) *Suprema Forță*, dramă de H. G. Lecca; 7) *Cinel-Cinel*, de V. Alecsandri. Locul prim îl ocupă incontestabil, din toate punctele de vedere și ca joc al actorilor și ca interes pentru fond, *Lipitorile Satelor*. Piesa aceasta a și avut cele mai multe reprezentații, și anume: de 2 ori în Cernăuți și cîte odată în toate celelalte orașe, cu excepția Siretului. Creațiunea neîntrecută ce-o are *Liciu* în această piesă, care trăește și va trăi prin fondul său, din nefericire încă de actualitate și azi, mai ales la noi în Bucovina,—a răpit peste tot publicul și ne-a arătat că scena romînă poate fi mîndră cu acest fruntaș, care cu talentul său multilateral, cu siguranța, conștiinciozitatea și în deosebi cu dragostea sa de muncă și de ideal curat romînesc, are un viitor strălucit. Tot atît de puternică și de covîrșitoare, deși în alt gen, e creațiunea sa *Banii*, care a mai uimit și prin faptul că, venind îndată după *Mitică Stavropol* din *Cinematograful*, în care ne-a făcut să rîdem de să ne stricăm și să admirăm pe lîngă jocul artistic și mimica neîntrecută, a pus în evidență prin contrast multilateralitatea talentului, putința de a se aprofunda în roluri de gen diferit. Nu mai puțin maestru a fost jocul lui Liciu în celelalte piese.

Doamna *A. Romanescu* a încîntat publicul în fiecare seară cu recitări din Alecsandri, Eminescu, Lecca etc., făcîndu-ne să ne pătrundem de bogăția de sentimente, de farmecul ce zace în nepreţuitele noastre opere literare. În *Suprema Forță*, în rolul doamnei *Zoe Sorian*, decana scenei romîne ne-a dovedit că e și azi în toată puterea talentului ei, prin care a încîntat timp de jumătate de veac și mai bine generațiile care au alergat la templul artelor romîne. E incontestabil că doamna Romanescu e cea mai strălucitoare stea ce a lucit până acuma pe orizontul teatrului național romîn. Un artist desăvîrșit e domnul *Cazimir Belcot*, care a strălucit în toate rolurile sale, dar a fost aproape neîntrecut în *Cinematograful*, și în *Lipitorile Satelor* (Kir Iani), și în *Ginerele d-lui Prefect*; doamna *Stela Poenaru* e o artistă conștiincioasă și dotată cu mult talent; drăguțe, deasemenea doamna *A. Mihalescu* și domnișoarele *O. Placa* și *O. Georgescu*. A jucat

foarte bine doamna *A. Mărculescu*, mai ales în *Cinematograful* și în *Lipitorile Satelor*. Dintre actori a contribuit fiecare din toate puterile la reușita desăvîrșită a intreprinderii. Amintim aici pe domnii *Chr. Duțulescu*, în deosebi în rolul lui Löbel din Cinematograful, pe *C. Mărculescu* în Cinel-Cinel, pe *G. Constantinescu* în Ilie Dobre, pe *I. Georgian* în Moș Vintură-Țară din Lipitorile Satelor, și în sfîrșit pe domnul *Davidescu* tot în Lipitorile Satelor (în rolul pădurarului). Publicul a rămas peste tot locul încîntat de jocul artiștilor și le-a făcut ovațiuni zgomotoase, oferindu-le și diferite semne de dragoste. Peste tot locul, dar în deosebi la Suceava, Cimpulung și Humor, trupa a fost primită ca un sol aducător de vești bune: cu cîntece și flori. Primirea ce li s'a făcut în Cimpulung și Humor, în munții noștri, și la care a contribuit în primul rînd învățătorimea noastră,i-a înduioșat pe artiști și lacrimi de bucurie s'au scurs din ochii lor, lacrămi din care sperăm să renască cît de curînd mîndria, demnitatea și stăruința romînească pe pămîntul Bucovinei. Dar și orașe care păreau pierdute uitate în izolarea lor, ca Storojinețul și Siretele, mai ales acestea au arătat că trăesc,mulțumită stăruinței depuse de cîțiva oameni de inimă.

Venirea trupei Liciu în Bucovina a fost o faptă culturală de primul rang, care va avea urmările cele mai bune; meritul acestei fapte îl are *Societatea pentru cultura și literatura romînă din Bucovina*.

G. Bucovineanu

Miscellanea

Cînd morții vor învia

Nu e nici un om, care gîndește cît de puțin și are cît de puțină dragoste de țară, să nu observe cu îngrijire cele ce se petrec la noi: luptele politice exasperate, dar totuși, sterpe, care, adesea, au la baza lor interese de coterii, de partizani, ambițiuni vinovate, vanități puerile; înlocuirea luptelor de interese sociale ori naționale prin lupte personale, ori de clientele; amestecul, adesea, al străinilor în afacerile noastre și intenția lor de a de porunci și jigni; luptele de rasă între semiți și antisemiți, care au adesea ca efect ponegrirea țării în străinătate; existența multor orașe, în care politica o fac numai postulanții la slujbe, clasa burgheză fiind străină și fără drepturi; foametea cronică—această îngrozitoare nenorocire și rușine—a optzeci la sută din populația țării, a părții celei mai *romînești*, a singurii clase pozitive; astîmpărarea acestei foame cu popușoiu, adesea stricat, cumpărat de stat, din care mai cîștigă ceva și mijlocitorii oficiali și neoficiali; astîmpărarea acestei foame, adesea, cu ceia ce urmează după cele „trei somații", cînd ele se fac; jignirea națională și neputința de a impune, fără multă vorbă, cu forța, respectul ce ni se cuvine; îmbuibarea tuturor nevoiașilor intelectuali cu sinecure; nedreptatea selecției la concursurile pentru locurile retribuite de stat; formarea de gaște literare, pentruca un mititel să se ilustreze; proclamarea de genii a tuturor nulităților, că se miră și ei ce i-a pălit; formarea, din senin, de școli „realiste", „romantice", „țărăniste", „moldoveniste", „ardeleniste", „zoliste" și „antizoliste", botoșănene și mehedințiste; stopșirea limbii de către cei de sus, care o mai vorbesc; stropșirea frumosului de către literații, care se înghesuesc înspre Parnas; semi-cultura și pseudo-cultura de sus, incultura de jos...

Fără îndoială, că toate acestea nu sînt dureri normale, inerente ori-cării societăți omenești, ci niște simptome ale unei stări anormale.

Și toate, sînt efectele acestui lucru extraordinar: existența unei singure clase pozitive, care este cea mai curată, singura, care produce toată bogăția și care, în schimb, zace în mizerie, în întuneric și

n'are nici un cuvînt în trebile statului, în conducerea ţării, adică în conducerea de sine însăşi.

Va părea paradoxal, dacă vom spune, că mai degrabă se poate concepe în ţările civilizate din Apus o ţărănime fără drepturi, fără amestec în stat. Acolo, în ţările Apusului, sînt clase conducătoare pozitive, vechi, absolut naţionale, cu tradiţii de cultură, de morală, de cinste politică şi de respect pentru dreptate şi demnitatea omenească. Acolo, acele clase pot, la urma urmei, guverna singure, şi poporul de jos, prin drepturile ce le are, nu are de făcut, în parte, decît să controleze şi să-şi revendice îmbunătăţiri economice. La noi însă, adevăratul popor este ţărănimea, care este, cum am spus, singura clasă reală; ea singură are tradiţii trainice, şi glasul ei este necesar, nu numai pentru a-şi revendica drepturi economice, ci pentru a se pune o ordine în dezordinea creată de clasele de sus, care n-au tradiţii de conducători adevăraţi ai unui popor.

Îndreptarea nu va veni decît atunci cînd lucrurile vor deveni normale, adică cînd poporul romîn va avea vot, pămînt şi cultură.

Un popor, care sufere de foame şi n-are o viaţă sufletească hrănită de cultură, nu e un popor fericit. Şi nu numai atita: el degenerează pe încetul, răpind şi orice speranţă pentru viitorul îndepărtat. Poporul romîn trebue păstrat, cel puţin ca o pastă, din care viitorul să alcătuiască o *naţiune: Aceasta prin pămînt şi cultură.*

Însănătoşarea vieţii politice va veni dela ridicarea ţărănimii la valoarea de element social şi politic, căci atunci clientelele nu vor mai avea nici o raţiune de existenţă, pentrucă cine va voi să „facă politică", va trebui să se adreseze la masele mari ale poporului, să le audă dorinţele şi nevoile:

Dreptul de vot, pămîntul şi cultura ţărănimii vor aduce însănătoşarea vieţii politice.

Însănătoşindu-se viaţa politică, slujbele statului nu vor mai fi un premiu de încurajare pentru agentura politică, căci „luptătorul" ne mai fiind o valoare electorală, slujbele se vor da acelora, care le merită. Lupta pentru traiu va deveni o arenă, în care vor învinge cei mai bine înzestraţi. Vremea, pe care acuma postulanţii şi-o cheltuesc cu agentura politică, şi-o vor cheltui cu studiul meseriei lor, căci vor şti că nu vor învinge prin lipsa de scrupul, ci prin recunoaşterea meritului ce-l vor avea:

Dreptul de vot, pămîntul şi cultura ţărănimii vor aduce selecţionarea sănătoasă a slujbaşilor statului şi triumful meritului.

Căpătîndu-şi fiecare locul la banchetul vieţii, numai în urma muncii cinstite şi în virtutea meritului, toţi vor deveni apărătorii cei mai zeloşi ai *dreptăţii*, căci, *atunci*, nedreptatea va deveni o ameninţare pentru cei cinstiţi, care se razimă numai pe meritele lor:

Dreptul de vot, pămîntul şi cultura ţărănimii vor dezvolta în societatea romînească sentimentul cinstei şi al dreptăţii.

Ţărănimea ridicîndu-se, o parte din ea se va deda la negoţ, şi astfel clasa mijlocie se va alimenta cu elemente sănătoase romîneşti, cel puţin jumătate din postulanţii la slujbe, ne mai avînd ce spera, se va deda şi ea la negoţ în mod serios, şi atunci locurile ocupate de străini vor reveni, de drept, în mod natural, fără intervenţia statului, la naţionali:

Dreptul de vot, pămîntul şi cultura ţărănimii vor crea o clasă mijlocie romînească, se va rezolva dela sine chestia străinilor.

Ridicarea celor cinci milioane de ţărani la o viaţă *omenească*, însamnă crearea unui popor de peste şase milioane de oameni *conştienţi*, de *cetăţeni*, însamnă ivirea, în Europa, alăturea cu Norvegia, Elveţia, Belgia, etc, încă a unei ţări *tari*, însamnă asigurarea prin noi înşine, şi nu din hazardul combinaţiilor diplomatice, a existenţei acestei ţări, care să impună respect şi teamă duşmanului cu gîndul cotropitor:

Dreptul de vot, pămîntul şi cultura ţărănimii însamnă crearea unui popor tare, respectat, temut, stăpîn absolut pe sine însuşi.

Poporul romîn, devenind un popor tare, conştient, în fiecare membru al său, de idealurile naţionale, îşi va putea spune—cu consecinţă—cuvîntul său în favoarea fraţilor de sub alte stăpîniri şi—la momentul suprem—va putea fi în stare să facă ca marginile statului să se întindă până la acele ale idealului său.

Dreptul de vot, pămîntul şi cultura ţărănimii asigură îndeplinirea celor mai înalte idealuri naţionale.

Ridicarea ţărănimii spre cultură, crearea unei clase mijlocii, care să se atingă, pe de o parte cu ţărănimea, pe de alta cu clasa de sus, formînd o punte între amîndouă, aşa ca trecerea din vîrful piramidei la bază să se facă pe nesimţite, însamnă rezolvarea chestiei atît de agitate a culturii *naţionale*. Cînd ţărănimea şi clasele mijlocii vor lua parte la *formarea* şi *aprecierea* valorilor culturale—limbă literară, literatură, forme de viaţă—atunci „cultura naţională" se va naţionaliza, se va romîniza... Astăzi clasa de sus stă în aer, fără bază, fără atingere cu poporul. Poporul nu ia parte la formarea culturii, şi cultura nu se formează pentru popor. Clasa de sus n'are atingere decît cu cultura apuseană, mai ales franceză, pe care, cum spuneam şi altădată, din cauza lipsei de contact cu sufletul romînesc adevărat, *n'o asimilează*, ceia ce e tot una cu a spune că *o caricaturizează*. Trebue să absorbim *toată* cultura apuseană, până ce vom ajunge s'o egalăm, dar nu vom absorbi-o, *ci ne va absorbi ea pe noi*, dacă nu ne vom împuternici organismul cu puternica sevă romînească a poporului dela ţară.

Dreptul de vot, pămîntul şi cultura ţărănimii vor preface cultura noastră într'o adevărată cultură naţională.

Şi toate acestea, mai de vreme sau mai tîrziu, *vor fi!*

Mişcarea economică dela sate, agitaţia în sînul unor partide politice pentru reforma electorală şi, mai presus de toate, faptul cel mare,

vestit de curind, că numărul știutorilor de carte a crescut la 40%, toate acestea sint semne că „morții vor invia".

Rasă și naționalism

O publicație politică a descoperit că d. Iorga e bulgar după tată și grec după mamă.

Originea bulgară a d-lui Iorga, o află publicația aceasta in Arhondologia lui Sion. Această arhondologie insă nu are nici o valoare. Ea mișună de inexactități voite sau nevoite. E un pamflet. Prin urmare bulgărismul d-lui Iorga nu e probat.

Originea grecească a d-lui Iorga—nici d-sa nu o neagă: Bunicul d-sale a fost grec din Grecia.

Va să zică d. Iorga are in vine puțin singe grecesc.

Plecind dela această descoperire, publicația de care vorbim contestă d-lui Iorga dreptul de a face naționalism așa cum înțelege d-sa să facă. Și pentruce?

Un *Romin* poate face naționalism așa cum il tae capul—și d. Iorga nu incetează de a fi Romin prin faptul că are citeva picături de singe grecesc.

Aceste picături sint oare o dovadă că d-sa nu e sincer?

„Romin" este o noțiune psihologică, și nu fiziologică. Și oare chiar fiziologicește d. Iorga ar fi fost altfel, dacă bunicul d-sale n'ar fi fost grec? Este o fiziologie grecească? Și, dacă d. Iorga are „singe" (?) grecesc, urmează ca psihologia d-sale să nu fie rominească? Și, din intimplare, nu poate fi ea curat, specific, tipic rominească?

Dar in istoria culturii noastre avem oameni, care reprezintă cu putere sufletul romînesc, care au intrupat năzuințile poporului romin în genere și ale unei epoci in specie,—și care aveau in vine o cu totul altă doză de singe străin!

„Părintele literaturii romine", Eliade Rădulescu, era fiul unei grecoaice pur sang, zice d. Iorga.—Celălalt „părinte al literaturii romine", cel din Moldova, Asaki, era dintr'o familie galițiană, „probabil de origine armenească", zice d. Iorga in Istoria literaturii veacului al XVIII-lea. „Bardul național", poetul gintei latine, acela pe care d. Maiorescu il laudă că a exprimat șovinismul național romînesc și pe acela al gintei latine, Vasile Alecsandri, era nepotul unui Botezatu, evreu după unia, probabil ungur, după d. Iorga (...italian, după Alecsandri!)

Si nu înșirăm pe alții mai mici, ori mai noi.

Si atunci pentruce d. Iorga nu are drept să facă naționalismul cel mai șovinist?—Că acest naționalism nu e cel mai nimerit? Dar asta e altă vorbă! *Ideile* d-lui Iorga pot fi greșite, dar nu pot fi puse la carantină, pentrucă d-sa are citeva picături de singe grecesc, care, in definitiv, trebue să aibă aceiași compoziție chimică cași singele romînesc.

Mai clar

Un ziar junimist ne înjură—această rubrică și pe subsemnații.

Să fie pentru rîndurile noastre „voalate", relative la operele științifice ale d-lui Mehedinți, descoperite de d. Maiorescu?

Se vede că n'am fost așa de clari, incit ziarul junimist să nu mai simtă nevoia de a vorbi.

Să fim mai clari.

D. Maiorescu, în anul 1908, a afirmat că d. Mehedinți e unul dintre cei doi-trei Romini, care au studiat „elementele fizice ale regiunilor locuite de Romini" și că rezultatele studiilor d-lui Mehedinți sint depuse in niște „scrieri interesante".

Așa dar e vorba de niște „scrieri" geografice, în care d. Mehedinți a studiat o „regiune locuită de Romini". Așa dar e vorba de o contribuție originală la geografia Rominiei ori a provinciilor subjugate.

Ei bine, d. Mehedinți n'are scrieri de acestea, nici „interesante", nici neinteresante! D. Maiorescu n'a spus un adevăr, cind a afirmat contrarul. D. Maiorescu *a inventat* aceste scrieri, pe care, pe de-asupra, le-a calificat și de „interesante", tăcind asupra scrierilor *existente* și „interesante" ale altor oameni, care au studiat, *înadevăr*, „elementele fizice... etc.".

In toată această afacere, avem durerea de a constata că sintem in fața acelui fel de manifestare a „spiritului de corp", care în romînește se numește spirit de gașcă.

Dela administrație

Pentru ușurința expediției, d-nii abonați care-și schimbă adresa sint rugați ca, odată cu noua adresă, să bine-voiască a ne indica și adresa veche.

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Anatole France. *Albina.* Povestire, tradusă de V. Trifu. Biblioteca pentru toți. Edit. librăriei Leon Alcalay.

Această bibliotecă este cea d'intâi care a luat inițiativa lăudabilă de a traduce în romînește, în ediții populare, și de a pune astfel la îndămîna oricui operele de frunte ale literaturaturilor străine. Traducerea de față este unul din acele basme pe care numai Anatole France știe să le povestească, cu acea finețǎ și eleganță rafinată sub aparența simplicității și naivității, ce face din stilul său un stil unic și aproape intraductibil, mai ales în limba noastră ce nu e încă destul de mlădioasă și nuanțată pentru această cugetare atît de complicată ca cum e limba franceză, care e expresiunea condensată a mai multor secole de civilizație. Aceasta face ca traducerea, deși conștiincioasă, a d-lui Trifu, să nu fie totuși interpretarea adevărată a povestirii lui A. France.

*

Artur Gorovei. *Datinele noastre la Nuntă.* Biblioteca Minerva.

D. Artur Gorovei este cunoscut publicului nostru cetitor ca un vechiu și pasionat folklorist. *Datinele la nuntă* urmează după *Datinele la naștere*, publicate tot în editura Minervei. In acest volum sînt culese cu grijă și așezate cu pricepere datinele poporului nostru, din clipa în care Rominul se gîndește că i-a sosit vremea însurătului și până cînd își îndeplinește ultimele datorii către gospodarii care l-au așezat la casa lor. Psihologia țăranului nostru reesă cu multă vioiciune și adevăr atît din zicerile culese de d. Artur Gorovei, cît și din observațiile sale, care sînt ale unui adînc cunoscător și bun observator al vieții noastre sătești.

I. S.

***

A. Steuerman-Rodion. *Heinrich Heine și Ed. Grenier*—un răspuns—. București, Prețul 30 bani.

Talentatul publicist Rodion răspunde unui domn Vladimir Ghica, care, în darea de samă a unei cărți despre Moldova a lui Ed. Grenier, inserată în „Convorbiri literare", acuză pe marele Heine că, în scrierile sale franceze, s'a folosit de munca a doi secretari, dintre care unul este acest Grenier. Heine, care n'ar fi știind bine franțuzește, ar fi dat numai niște notițe, care, amplificate de cei doi secretari „oculți", ar fi devenit nemuritoarele sale opere franceze în proză.

D. Rodion înlătură cu cea mare ușurință și cu o mare bogăție de argumente și fapte această învinuire.

Ed. Grenier, cînd vine Heine în Franța și cînd își publică operele de care poate fi vorba, n-avea decît vre-o 13-14 ani! Iar dela 1844 încolo, cînd

Grenier avea 25 ani (cînd ar fi putut „colabora" cu Heine), poetul e obosit, bolnav, și scrie foarte puțin.

In privința cunoașterii perfecte a limbii franceze, d. Rodion aduce mărturia poetului Henrich Laube, care a asistat la o discuție între Heine și Lamennais, acasă la George Sand, discuție în care Heine a fost strălucit de vervă; mărturia lui Théophile Gautier, care spune că Heine „cunoștea perfect limba franceză" etc.

Afară de asta, d. Rodion arată că Heine, născut la 1799, la Düsseldorf, oraș de lîngă Rin, ocupat de Franceji dela 1806 până la 1814, a învățat în liceu franțuzește cu abatele Daulnoie, că, într'o călătorie pe Rin, școlarul Heine a vorbit franțuzește cu Davout, principe de Eckmühl etc., de unde rezultă că atunci cînd vine la Paris, în 1830, Heine nu era deloc străin de limba franceză.—Börne scrie undeva că toți „emigranții" germani din Paris se serveau în scrisul lor de o nouă limbă maternă, cea franceză. Apoi un alt fapt: încă de prin 1819 exista la Berlin o asociație culturală, unde Heine era profesor de limba franceză.

Dovezile aduse de d. Rodion (nu le-am citat pe toate) sînt de-ajuns pentru a arăta netemeinicia celor susținute de d. Ghica. Dealtmintrelea, este știut că mulți dintre acei care găsesc scăderi în Heine, le explică prin faptul că el a fost *transplantat*, că, în lunga sa ședere în Franța, el se identificase, în parte, cu însuși *spiritul* francez. Și, să se identificat cu spiritul, fără să știe limba?!

D. Rodion se miră că „Convorbirile literare", care au publicat atîtea traduceri din Heine și care au fost atît de influențate—în poeții lor din epoca de aur—de către Heine, dau loc acuma, în coloanele lor, la asemenea atacuri.—D. Rodion uită un fapt însemnat: că d. Maiorescu, în *Poezia romînă*, dă Rominilor, ca exemple de adevărată poezie bucăți din acest mare poet german.

Dar atacul acesta împotriva lui Heine e foarte semnificativ.

Heine a fost de [illegible] evreu, și, apoi, a fost un „revoluționar",—iar azi, noi sîntem într'o perioadă de reacționarism intelectual.

In cartea d-sale, Naționalitatea în artă, d. Cuza zice că Heine ar fi avut talent, dacă nu era jidan. Iar un domn, care zice că e critic literar, ca să insulte cît mai tare pe un adversar al său, tot critic, îl numea, mai acum vre-o trei ani, un Heine...

Aiurea, unde geniul este lucru sacrat, lucrurile stau altfel. Bourget, de pildă, monarhistul, catolicul, antisemitul Bourget, vorbind de Heine, îl numește „cel mai mare poet german afară de Goethe" și, comparîndu-l cu Musset, și găsindu-i egali, încheie: „Să-i reunim, fără a prefera pe unul altuia, într'o admirație, într'o pietate comună",—pe nobilul francez Musset și pe jidanul burghez Heine! Iar conservatorul Faguet nu se sfiește să spună că Heine e „poate cel mai mare poet elegiac al vremurilor moderne", mai mare poet decît Musset; nu se sfiește să scrie despre Heine: „divinul cîntăreț al nemuritorului Intermezzo", și nu i-i rușine să scrie: „Nimeni nu e mai mulțumit decît mine că Henri Heine a venit în Franța, cînd mă gîndesc că el a făcut onoare țării mele prin prezența sa și că, dacă a fost influențat de noi, apoi și el a avut o imensă influență asupra noastră, iar prin simplul fapt că stătea la noi, ne-a făcut să cunoaștem un izvor feeric de poezie, cu 20 de ani mai înainte decît dacă ar fi rămas la el"... Și pe cînd Faguet, despre care și „reacționarul" d. Aurel Popovici zice că e un mare om al Franței, spune asemenea lucruri, la noi, un quidam nu găsește altă injurie mai tare pentru a minji pe un dușman literar, decît să-l

numească un Heine, parcă l'ar numi Nicu Metz!

N. C.

***

C. Giurescu. *O carte despre Politica lui Petru Rareș*. București, Rasidescu, 1910, 1 broș. 8 de 15 pag., extrasă din Convorbiri Literare vol. XLIV.

D. Ursu a publicat o carte despre politica externă a lui Petru Rareș, Die auswärtige Politik des Peter Rareș, Fürst von Moldau (1527—1538), Wien, 1908.

Intr'o substanțială dare de samă critică a acestei cărți, D. Giurescu, cel mai de samă dintre tinerii noștri istorici, despre ale cărui lucrări de valoare am avut plăcerea a vorbi la timp în revista noastră, arată, cu o logică strînsă și convingătoare că, deși se ocupă cu politica externă a lui Rareș, D. Ursu nu studiază relațiile lui Rareș cu Turcii, că autorul este cu totul nedumerit cu privire la ținta finală a politicii lui Rareș, că atribue lui Rareș însușiri contradictorii, că a neglijat cercetarea critică a unor izvoare indispensabile, că a neglijat a compara raporturile lui Rareș cu contemporanii săi din Muntenia, că se contrazice adeseori, etc.

Prin observațiile pe care le cuprinde, darea de samă a d-lui G. este în același timp o contribuție la istoria lui Petru Rareș.

D. V.

***

C. Giurescu. *Tractatul lui Constantin Cantemir cu Austriacii* (1690). București. Carol Göbl. 1910. 19 pp.

Expune tratativele și împrejurările, care au dus la încheiarea, la Sibiu în 15 Februar 1690, a tratatului între Const. Cantemir și Austriaci. Autorul anexează și documentele oficiale austriace, pe care se bazează.

Tratatul a rămas însă literă moartă, îndată ce Imperialii s'au retras din Țara romînească.

El cuprindea dispozițiile următoare:

„1) Indată ce armata imperială va înainta până la Brăila sau la Siret, Domnul și Stările vor renunța la protecțiunea Porții, cu care vor întrerupe orice legături și vor jura credință și ascultare Impăratului, care la rindu-i îi va apăra împotriva tuturor dușmanilor.

„2) Domnul va fi întărit pe viață, iar fiului său mai mare i se va conferi titlul de conte.

„3) Impăratul va întrebuința toate mijloacele ca să elibereze pe fiul ostatec.

„4) Domnul și Stările vor observa cu sfințenie acest tratat, pe care Imperialii făgăduesc să-l țină secret.

„5) Pentru iarna în curs nu se vor da proviziuni; îndată ce armata imperială va fi pătruns în împrejurimele Brăilei sau Siretului, atunci Domnul și Stările îi vor procura proviziunile trebuincioase și la nevoe vor conlucra și cu oastea lor, ca să respingă pe dușmanul comun.

„6) Până vor scapa de Tatari să li se îngădue a supraveghea mișcările lor, despre care vor informa cu toată sinceritatea pe Imperiali.

„7) Religia ortodoxă și capii bisericii vor fi respectați conform obiceiurilor și legilor stabilite; libertate deplină se va acorda și cultului catolic.

„8) Boerii se vor bucura de aceleași privilegii cași nobilii din celelalte regate și provincii imperiale; scutirea de biruri se va acorda însă numai persoanei, nu și moșiilor lor. In caz de războiu și de obștească nevoe pentru apărarea patriei, ei vor trebui să ia armele contra dușmanilor împăratului. Domnul și Stările vor trimite cel puțin 4 deputați, dintre boerii de frunte, care să stea pe lîngă generalii imperiali din Ardeal.

„9) In vederea marilor cheltueli, pe

cari le suportă împăratul din cauza continuării războiului, Domnul și Stările, din creștinească pietate și ca semn de supunere, oferă pentru iarna curentă 50 pungi sau 25.000 de taleri, pe cari îi vor plăti la 15 Martie viitor, 100 cai și 500 de boi, predați la trecătoarea Brețe, caii la aceeaș dată, iar boii la sfîrșitul lunii.

„Stabilirea definitivă a tratatului se va face atunci cînd armata imperială se va așeza la hotarele Moldovei.“ (p. 8—9).

I. N.

***

Stanislas Cihoski. *Statistica generală* (Metodologia statistică). București, 1910. Prețul 5 lei.

Toate discuțiile în chestia definirii „statisticei“ se învîrtesc în jurul unei neînțelegeri: pe de-oparte, originea istorică a cuvîntului ar indica o știință care se ocupă cu chestiuni referitoare la organismul statului; iar pe de alta, dezvoltarea mai recentă a metodelor matematice întrebuințate în aceste studii a făcut pe alții să izoleze metoda, în sine, care e aplicabilă tuturor științelor de observație, și să-i dea ei numele de „statistică“.

Prima definițiune dă preponderență obiectului căruia i se aplică metoda, cea de a doua metodei însăși.

Lucrarea d-lui adv. St. Cihoski deși rezumînd cursul făcut de d-sa la *Școala de științe de stat*, după cum se spune în prefață, se inspiră totuși mai mult dela al doilea punct de vedere. In această privință, sîntem dela început nevoiți a face o rezervă în ce privește folosul ce l-au tras auditorii cursului; căci dacă studiul statisticei astfel înțeles nu necesită multe cunoștinți de matematici superioare, presupune cel puțin o dezvoltare a spiritului matematic, puțin probabilă la elevii unei școale de științe de stat sau ai unei facultăți de drept.

Studiul statisticei matematice, introdus de cîtăva vreme la universitatea din Viena (prof. Czuber) și la unele universități germane, depinde acolo de facultatea de științe și are ca menire practică principală formarea specialiștilor (actuari, Versicherungsmathematiker) necesari vastei administrații a asigurărilor sociale pentru boală, invaliditate și bătrînețe, precum și aceleia însărcinate cu supravegherea și controlul tehnic al societăților de asigurare asupra vieții.

Abstracțiune făcînd de rezerva de mai sus, lucrarea d-lui C. este foarte interesantă pentru cine vrea să cunoască metodele statisticei. Primele capitole, tratînd despre obiectul, definiția și legitimitatea statisticei, precum și cele următoare în care se ocupă de alegerea, adunarea și critica datelor primitive, nu prezintă nici-o greutate și merită să fie cetite de toată lumea. Autorul explică, în mod foarte atrăgător și cu multe exemple, abuzul ce se face cu statisticele tendențioase, multiplele erori, ce se introduc în datele primitive ale unei statistici, mai cu seamă acolo unde ea pare să lovească în oarecare interese, calitățile necesare funcționarilor de diferite categorii și șefului unui serviciu statistic, etc. Ar fi fost poate de dorit ca exemplele să se refere mai puțin la Anglia și Italia, și mai mult la țara noastră.

In partea a doua—și cea mai voluminoasă—a acestei lucrări, autorul a făcut sforțări remarcabile, încoronate adesea de succes, pentru a expune într'un mod cît se poate de pe înțelesul tuturor, elementele de calculul probabilităților și aplicarea lor la prelucrarea datelor brute ale statisticei.

Din nefericire însă, în această parte a volumului, s'au strecurat unele pedanterii, expuneri prea superficiale și chiar neexactități, care deprimă pe cetitorul cunoscător, mai cu seamă că sînt răspîndite în pagini de o valoare pedagogică reală.

Așa bunăoară:

1) In definiţia probabilităţii ca raport, s'a omis să se spue că toate cazurile trebuesc să fie egal de posibile, ceia ce e absolut esenţial.

2) Reţetele pentru aplicarea mediei aritmetice, geometrice şi armonice, sint cu totul neclare şi în fond lipsite de un interes real; puteau foarte bine fi lăsate la o parte.

3) Exemplul cu munţii, pentru a explica „greutatea" unei date statistice, este foarte rău ales. (pag. 69).

4) Legea numerilor mari (sau mai bine teorema lui Bernoulli) nu afirmă ce crede d. C., cind explică exemplul cu bilele dela pag. 77; din contra, ecartul absolut creşte proporţional cu $\sqrt{n}$, numai cel relativ tinde către zero.

5) Teorema minimelor pătrate nu ne poate *arăta* că media aritmetică e cea mai probabilă valoare, căci în stabilirea acestei teoreme concluzia de mai jos intră tocmai ca premisă (pag. 119).

Şi aşa mai departe.

Culmea însă o atinge autorul cind se amestecă în alte domenii. Astfel, vorbind incidental despre fizica matematică, d-sa lansează această afirmaţie, dezolantă pentru munca fără preget a savanţilor:

„Descoperirile importante se datoresc mai mult intimplării".

Sau, în altă parte:

„Se chiamă ascenziune dreaptă distanţa dela o stea până la polul echinoxului, calculată de-alungul ecuatorului ceresc".

Unde o fi polul cela al echinoxului? Ne prindem că nici d. prof. Coculescu n'ar putea să ne-o spue!

Ar fi timpul să se obişnuiască specialiştii şi la noi să fie mai prudenţi, cind se avintă în domenii prea puţin cunoscute, pentruca greşelile astfel comise să nu dea prilej rău-voitorilor să le nege, prin inducţiune, valoarea şi în specialitatea lor adevărată. O spunem aceasta pentrucă accidentul s'a intimplat şi altora, nu numai d-lui C., care se găseşte în această privinţă „en bonne compagnie".

M. S.

***

N. Bănescu. *Gheorghe Bariţ. Rolul său în cultura naţională.* 1910. Vălenii de Munte. Tip. „Neamul Romînesc". 32 pag. 60 bani.

Broşura d-lui Bănescu cuprinde o descriere a activităţii de publicist şi de conducător politic al Romînilor de peste munţi a lui Gheorghe Bariţ.

Credem interesant a spicui din frumoasa expunere a d-lui Bănescu citeva amănunte din viaţa acestui ales fiu al Ardealului.

Gheorghe Bariţ s'a născut în 1812. Tatăl său era paroh greco-catolic. Studiile superioare şi le-a făcut la facultatea de filozofie din Cluj şi la cea de teologie din Blaj. Numit mai întâiu profesor în Blaj, e chemat în urmă de fruntaşii neguţători braşoveni la una din cele două şcoli romîneşti intemeiate de ei. Bariţ rămase profesor aici aproape zece ani, până în 1845.

Partea cea mai însemnată din activitatea lui începe aici la Braşov, prin intemeerea celei dintâiu foi de cultură şi a celei dintâiu foi politice a Romînilor de peste munţi.

La începutul anului 1838 apare *Foaia Literară*, numită în urmă *Foaia pentru Minte, Inimă şi Literatură*, iar puţin mai tîrziu apare foaia politică *Gazeta de Transilvania*.

Cu un an mai înnainte mai apăruse *Foaia Duminicii*, redactată de I. Barac, care însă nu-şi putu ciştiga un număr mai mare de cetitori.

Foaia lui Bariţ cuprindea mai cu samă scurte articole de popularizare din toate domeniile, nici prea lungi şi nici prea abstracte, potrivite pentru o clasă de cetitori care abia se năştea şi care acum îşi îndrepta cu timiditate ochii spre izvoarele de cultură apusană.

Bariţ dă chiar o listă de materiile pe care şi le propunea a le trata el şi

numeroşii săi colaboratori. Transcriem după d. Bănescu, punctele cuprinse în această listă, spre a se vedea chestiile literare şi linguistice, care l-au preocupat pe Bariţ. Vom găsi că multe puncte care au figurat în programul său au fost puse în practică de revistele moldoveneşti de mai tîrziu: *Dacia Literară*, *Romînia Literară* şi chiar *Convorbiri Literare*.

Iată aceste materii:

1. Viaţa lui Petru Maior, *lucrată din cele mai sigure izvoare.*

2. O privire *critică, slobodă de duhul partidei*, asupra literaturii romîneşti, dela anul 1780 până astăzi, *în toate provinciile.*

3. *Poezii originale cît se poate de bune.*

4. Istorioare ori povestiri romantice patriotico-naţionale, adică cu scene şi descrieri *luate din însuşi mijlocul nostru.*

5. Statistica Ţării Romîneşti sau a Moldovei, după daturi de credinţă vrednice.

6. Scene interesante din istoria patriei.

7. O gustoasă descriere a ţinutului *Haţeg* în Transilvania, avind în ochi şi vechimile lui.

8. Tractaturi din cite o ştiinţă, cum: din fiziologie, logică, fizică, ş. c. l., *ca să vedem ce termeni avem, până unde ne ajunge limba.*

9. Traducţii bune, din clasicii (însă numai din clasici) noi sau vechi, cum: vre-o oraţie din Cicero, vre-un cap din Plinie, ş. a.

Bariţ cere iarăşi dela colaboratorii săi articole asupra limbii, însă fără personalităţi, şi—lucru foarte însemnat—prevede în programul său culegeri de folklor. El îndeamnă „pe toţi fiii Romînilor cei înţelegători, din toate patriile", să adune „din gura şi conversaţia cu poporul nostru felurimi *de obiceiuri vechi, povestiri* care ar avea ceva însemnare istorică şi arheologică şi care ar vădi trăsuri de caracter pentru noi, precum şi cintece populare, de care la noi sint foarte multe şi interesante, şi iarăşi *unele frazuri, proverburi,ziceri originale romîneşti*, care ar fi mai puţin cunoscute sau numa într'un dialect obişnuite".

De acest plan Bariţ s'a ţinut cit l'au îngăduit împrejurările şi cultura lui. Unele din punctele programului său vor fi îndeplinite mult mai bine de scriitorii moldoveni aproape contemporani lui: Kogălniceanu, Russo, Alecsandri, Negruzzi, şi de continuatorii şcolii critice moldoveneşti, de scriitorii grupaţi în jurul *Convorbirilor Literare*. Bariţ publică şi el în foaia sa serioase studii istorice şi politice.

In chestia sistemelor linguistice a ştiut să păstreze o atitudine cumpănită. El susţinu necesitatea cultivării limbii naţionale şi însemnătatea traducerilor din acest punct de vedere. Această stăruinţă în cultivarea limbii venea tocmai în vremea cind în Principate limba romînească era pe cale de a fi înlocuită în predarea ştiinţilor prin cea franceză. In ceia ce priveşte limba literară, va fi mai comprehensiv decit C. Negruzzi, care susţinea dialectul muntenesc ca limbă literară. El nu va lua de „îndreptar" pe nici unul din cele două dialecte din Principate, ci pe unul apropiat de limba bisericească şi care „să fie înţeles pe cit se poate de toate plasele cetitorilor". Se pronunţă împotriva latinismelor, dar, ca o ultimă concesie făcută prietenului său Laurian, va lua etimologia, „deducerea", derivaţia zicerilor de îndreptarul ortografiei.

Foaia şi *Gazeta* se răspîndiră pretutindeni. Se cetEau în toate părţile locuite de Romîni: şi în Muntenia, şi în Moldova, şi, dela 1840, şi în Bucovina. Bariţ avea corespondenţi dincoace de Carpaţi şi împrejurările din Principate treceau în gazetele lui, însoţite de cuvintul tare, pe care nu şi-l puteau îngădui foile din Principate, aspru cenzurate de cîrmuirea rusească. Deaceia,

dela 1844 incolo până pe la 1860, ele nu mai putură intra dincoace de Carpaţi decit pe ascuns.

Cu venirea anului revoluţionar, Bariţ îşi incepe o nouă activitate, cea politică. Foile lui ştiuseră să pregătească destul de bine spiritul public pentru înţelegerea noilor intimplări. In neuitata adunare din 3 Mai 1848, Bariţ fu ales, împreună cu Bărnuţ, vicepreşedinte al adunării. Evenimentele luară peste citeva luni o nouă întorsătură şi Bariţ fu nevoit să se refugieze în Muntenia. Aici foile lui il făcuseră indeajuns cunoscut stăpînirii ruseşti, pentruca aceasta să dispună arestarea lui şi trimiterea sub escortă la Cernăuţi. Fu liberat prin intervenţia Hurmuzăcheştilor şi in toamna anului 1849 putu să se întoarcă în Ardealul lui. Foile încep să reapară, însă, din cauza tipăririi raportului lui Avram Iancu, apariţia lor fu din nou suspendată. In Septembrie 1850 ele apar iarăşi, de astă dată sub îngrijirea profesorului din Braşov Iacob Mureşanu. Bariţ rămine de aici înainte ca simplu colaborator.

Bariţ ia o parte însemnată la întemeerea *Asociaţiunii Transilvane* in 1861. Fu ales prim-secretar şi mai tirziu, in 1888, preşedinte al ei.

Bariţ făcu apoi parte din Dieta dela Sibiiu şi din Senatul Imperial din Viena. Academia Romină il alege membru chiar în momentul întemeerii, iar în 1893 preşedinte al ei. Peste puţină vreme însă, Bariţ se stinse din viaţă, în ziua de 2 Maiu.

Moartea curmă activitatea rodnică a acestui întemeetor al *presei* romîneşti de peste munţi. Am stăruit ceva mai mult asupra figurii acestui mare *ziarist* şi *luptător politic*, acuma cind „de acasă", din Ardealul lui,—pe care nu l-a părăsit niciodată, in ciuda tuturor ispitelor ce-i veneau de „dincoace",—ne-au sosit veşti, ce-au făcut să ni se stringă sufletul, ca de groaza unei morţi...

C. A.

***

P. Mendousse. *L'âme de l'adolescent.* F. Alcan. Paris.

Adolescenţa, această epocă de tranziţie a vieţii, atit de interesantă pentru educatori, a fost prea puţin studiată de psihologi, până in timpul din urmă. După opera lui Stanley Hall, celebrul pedagog american, lucrarea psihologului francez e desigur cea mai însemnată contribuţie adusă subiectului. Autorul a utilizat, afară de observaţiile sale personale, un material considerabil de experienţe, studii, memorii, scrisori, după care se poate reconstitui viaţa sufletească a adolescenţilor. Interpretările sale sint mai totdeauna judicioase şi analizele remarcabile prin pătrunderea şi fineţa lor. Primul caracter al adolescenţii e, după autor, curiozitatea îndreptată mai ales asupra chestiunilor sexuale. Deaceia el îşi începe lucrarea cu un studiu asupra pubertăţii şi a educaţiei sexuale. Spre deosebire de copil, care e foarte bine adaptat la mediu, adolescentul e nehotărit, cugetarea lui e nedecisă. Viaţa afectivă se dezvoltă şi il face capabil să se intereseze, să se pasioneze pentru indivizi, pentru doctrine; această îmbogăţire a vieţii afective se traduce atit prin iubirea sexuală, cit şi prin prietenie sau admiraţie. Această dezvoltare a personalităţii prin viaţa afectivă e semnul distinctiv, propriu adolescenţii. In concepţia pe care şi-o fac adolescenţii asupra lumii predomină datele senzibile, ei trăesc intr'o lume de vis, ceia ce permite cugetării lor să devină creatoare; judecata adolescenţilor e condusă de fantazie; după credinţa lor, experienţa lor redusă şi cugetarea lor actuală, e suficientă atit pentru elaborarea cunoştinţilor, cit şi pentru

posibilitatea conduitei lor in viaţă. Viaţa interioară a adolescenţilor e de o mare bogăţie,—de aici timiditatea şi în acelaşi timp nevoia lor de independenţă. Din această cauză trebue ca adolescenţii să accepte normele care se dau activităţii lor, şi în această virstă, după vorba lui Spencer, regimul constituţional trebue să se substituiască constringerii. Altă trăsătură caracteristică a adolescenţii sint modificările brusce, crizele fiziologice şi sufleteşti. Diferitele organe ale adolescenţilor se dezvoltă in mod inegal, şi de aici rezultă uneori boale. Deasemenea ideile lor se transformă repede şi gusturile caşi proectele adolescenţilor sint instabile. La ei nu există unitatea gindirii, nici convergenţa tendinţilor,—şi aceasta contribue la oboseală, la surmenajul care se intilnesc atit de des in această virstă. Ca remediu, psihologul francez recomandă exerciţiile fizice, gimnastica şi mai ales jocurile colective şi sporturile, care după spusele lui, sint destul de neglijate în Franţa.

O. B.

***

Paul Gaultier. *La vraie éducation.* Paris, Hachette, 1910. Prix 3.50.

Dacă scurtul *avertisment* pus de Gaultier în fruntea cărţii acestia nu ne-ar arăta cit de modest îşi consideră autorul rolul său, scriind această lucrare, am avea dreptul să-i facem imputări chiar dela inceput, asupra titlului. Căci *„adevărata educaţie"* e pentru Paul Gaultier ceia ce-i pentru oricine şi nu poate fi altfel: formarea corpului şi spiritului in toată integritatea şi armonia lor.

Dece dar titlul acesta oarecum războinic, care parcă ar lasa să se înţeleagă că până acum nu s'a cunoscut „adevărata educaţie"?

Autorul il justifică prin aceia că astăzi se confundă încă prea mult educaţia cu instrucţia şi însăşi instrucţia cu o îngrămădire de cunoştinţi cele mai adesea pur verbale.

Şi în privinţa aceasta, evident, el are dreptate.

Adică are dreptate, dacă avem in vedere nu teoria, ci practica.

Căci dacă nu-i carte mai nouă asupra educaţiei, în care să nu se pledeze pentru îngrijirea corpului: aer, hrană, sporturi, jocuri, libertate in mişcări; pentru cultivarea raţională a intelectului, pentru formarea şi dezvoltarea senzibilităţii, pentru întărirea voinţei, etc., după cele din urmă date ale fiziologiei şi psihologiei şi potrivit scopului urmărit de educator, de a face din copil un om cit se poate mai folositor sie-şi şi societăţii,—apoi nu-i mai puţin adevărat că în practică cele mai adesea nu se dă copiilor nici aerul trebuitor, nici hrana raţională, nici libertatea de care au nevoe, iar in ceia ce priveşte formarea inteligenţei, sensibilităţii şi voinţei se comit pe alocuri adevărate crime faţă de viitorul indivizilor şi societăţii.

Rutina şi egoismul educatorilor—părinţii in primul loc—sint mai tari decit toate justificările teoretice ale celor mai bune norme şi precepte de educaţie...

Iată pentru ce şi o carte ca a lui Paul Gaultier, care nu aduce aproape nimic nou, e totuşi folositoare.

Intr'un pămint bătătorit, pe care vinturile şi arşiţa l-au uscat şi l-au întărit, e nevoe ca ploaia binefăcătoare să se reverse abundentă şi îndelung, pentruca să-l răzbată şi să-l facă să producă roada dorită. Iar in materie de educaţie încă multă vreme orice critică severă a stării actuale, orice expunere a adevăratelor principii pedagogice, orice precepte şi sfaturi isvorite din studiarea sufletului omenesc în genere şi al copilului in special, — vor fi bine venite.

Şi Paul Gaultier, în cele patru capi-

tele ale lucrării sale—educația corpului, educația sensibilității, educația inteligenții și educația voinței—dă foarte multe sfaturi și precepte adevărate, și face o critică aspră a educației ce se dă astăzi în general copiilor.

Un recenzent al lucrării lui Gaultier spune într'o revistă franceză că autorul „e în întîrziere" față de sforțările ce se fac în Franța prin unele școli pentru a se ameliora higiena și instrucția copiilor. Deși Gaultier are în vedere starea de lucruri din Franța, recenzentul său are dreptate desigur pentru *unele* școli; dar Gaultier are probabil dreptate pentru *cele mai multe*.

Pentru noi însă, care nu avem nici pe acele *unele*, lucrarea lui Gaultier e valabilă în total. E cu atît mai valabilă cu cît și în educația din familie și în cea din școală, noi Romînii ne asămănăm foarte mult cu Francezii: avem toate defectele lor...

Așa că din acest punct de vedere cartea lui Gaultier e parcă scrisă pentru noi.

M. C.

***

Henri Pirenne. *Les Anciennes Démocraties des Pays-Bas*. Un vol. 304 p. Paris, Flammarion, 1910.

Ori-ce ar spune Nordau împotriva utilității Istoriei, apariția deasă a studiilor asupra vechilor democrații are desigur și o altă cauză pe lîngă interesul teoretic; este o manifestare a spiritului democratic modern, frămîntat de multiple probleme sociale și economice, și care caută să desprindă din cutele trecutului indicațiuni și directive pentru deslegarea chestiunilor dificile ce i se impun.

Orașele medievale din Țările de jos, născute odată cu renașterea avîntului comercial după invazia normandă, au realizat o democrație aparte, deosebită și de vechea democrație greco-romană, cași de cea de azi, după cum au trăit și o viață proprie lor. Evoluția acestor orașe, dela nașterea și până la încetarea însemnătății lor politice, o studiază cu o deosebită competență Henri Pirenne, în volumul de față.

Vom schița pe scurt principalele faze ale acestei evoluții.

Excelenta poziție geografică a Țărilor-de-Jos, punctul de unire al diferitelor drumuri comerciale, a făcut ca prin veacul al X-lea, mișcarea comercială să renască și să ia aici un avînt mai mare ca ori unde, și astfel întreagă această regiune, afară de ținuturile singuratice, inaccesibile din Ardeni, a fost sămănată cu stațiuni de trecere, *portus*, debarcadere care fixează în jurul lor aglomerațiuni de oameni servi, ce rup legăturile ce-i țin de jurămînt și devin făuritorii inconștienți ai progresului social. Aceste portus se formează, de obiceiu, căutînd o apărare, sub zidurile castelelor feodale și a cetăților episcopale, ridicate în vremea năvălirii normande; populația lor, de origină îndoelnică, e liberă și se deosebește profund de locuitorii castelelor și cetăților prin origină, ocupații și condiția juridică.

Sub impulsul mișcării comerciale tot mai active, aceste aglomerații se dezvoltă și încep să simtă nevoia unui regim nou juridic, care să poată satisface trebuințile unei vieți noi, și astfel, paralel cu nașterea orașelor, începe și organizarea unui *drept* urban, deosebit de obiceiurile formaliste ce cîrmuiseră până atunci populația rurală. Constituirea acestui drept nou a triumfat ușor din două motive: plasticitatea instituților în epoca sa de naștere și libertatea de care a fost lăsat să se bucure din partea autorităților constituite, la începuturile sale. Bazele constituțiunilor urbane au fost puse de companiile de negustori, *gilde*, grație cărora începe să se formeze o clasă bogată, ce devine organul și protagonistul revendicărilor burgheziei născînde.

La începutul veacului al XII-lea pretutindeni orașele constitue persoane colective, populația lor are un drept pro-

priu: e o clasă juridică privilegiată cași nobilimea. Intre zidurile cetății, dreptul penal, foarte aspru, cu o procedură repede, asigură o justiție promptă și eficace, cași dreptul civil și comercial. Justiția e distribuită de un consiliu de *scabini*, jurați, recrutați printre orășeni, prezidați de un funcționar al prințului, care se adună în piață sau la biserica parohială și judecă conform cu dreptul urban. Acestui consiliu de scabini i se deleagă de comună și atribuții administrative; în cetățile episcopale, progresul e mai accidentat, dar rezultatul final e acelaș: autonomia.

Astfel se dezvoltă, printr'un regim democratic, comunele sub autoritatea ocrotitoare a prințului, care, condus de diferite motive, le acordă o autonomie tot mai largă.

Viața lor economică trebue considerată din două puncte de vedere: în ce privește alimentarea orașului și micile industrii, ea a realizat pentru „binele comun" un *socialism municipal*, restringînd, prin procedeuri autoritare fără milă, libertatea individuală; se supraveghează fabricarea și vinderea în interesul consumatorului și se institue o legislație și organizație miticuloasă a muncii. Acest socialism municipal, datorit greutății transportului, slabei dezvoltări a capitalului și solidității corporației burgheze, poate fi privit ca o capodoperă a Evului-mediu.

Alături însă cu industria și negoțul în mic se dezvoltă industria și comerciul mare, ce nu pot fi construiși de autoritarismul municipal.

Apariția lor produce diferențieri profunde în masa orășănească, care la sfîrșitul veacului al XII-lea prezintă toată seria de condiții sociale, dela mizeria proletarului până la bogăția capitalistului, și provoacă și o schimbare a formei de guvernămînt, din democratic, cum fusese până atunci, într'un regim plutocrat întăi și apoi oligarhic. Această transformare a fost inevitabilă, căci se formase o aristocrație plutocratică, care pusese stăpînire, cu învoirea poporului, ce recunoaștea în ea pe conducătorii naturali pe toate magistraturile orașului și, cu timpul, transformă situația de fapt în una de drept, astfel că la începutul veacului al XIII-lea nici un om din popor nu mai poate fi ales în magistraturi, schimbate acum în anuale. Opera de guvern, căreia s'a devotat acum această aristocrație, e crearea administrației municipale, respectată de revoluția democrată din veacul al XIV-lea, stabilirea unui regim financiar, bazat pe impozite directe și accise, înființarea creditului urban, organizarea halelor și piețelor, facerea de drumuri, aducere de apă potabilă, înființarea de școli laice, etc.

Abuzează însă de puterea sa, se transformă într'o clică egoistă și arogantă, ce nemulțumește toate clasele și la sfîrșitul veacului al XIII-lea, cauze politice, economice și religioase provoacă o revoluție, care intronează din nou regimul democrat.—Trecem peste peripețiile acestei mișcări, ca să arătăm cîteva din caracterele noului regim.

Toate democrațiile medievale sînt niște democrații de privilegiați, căci, departe de a căuta să extindă dreptul și instituțiile lor printre oamenii dela țară, orașele și-au rezervat cu gelozie monopolul lor, pe măsură ce regimul popular s'a întărit; în burghezii Evului mediu n'a existat adevăratul sentiment democratic. Toți locuitorii sînt înregimentați în corporații și nimeni n'are drepturi decît întrucît face parte din una; colectivitatea urbană se compune din o aglomerație de colectivități, în care se repartizează toți cetățenii. Specializării muncii și profesiunilor îi corespunde o specializare politică; cetățeanul, așa cum l-a cunoscut, antichitatea și timpurile moderne, n'a existat, căci nimeni nu poate interveni în afacerile publice ca simplu cetățean.

In ce privește viața economică, cer-

porațiile, avind de acum înnainte dreptul de a-și conduce singure afacerile, libere de orice piedică, împing spiritul corporativ la ultimele consecvențe și dezvoltă un regîm protecționist, care ameliorează starea meseriașilor, împedică exploatarea nemiloasă a uvrierilor, dar e incapabil să corespundă nevoilor economice din veacul al XV-lea, cind orașele sint înglobate în monarhiile absolute ce se formează și care transformă *economia urbană* în *economie națională*. In vremea acestui lung proces de schimbare, ce se face cu lupte grele între orașe și monarchi, orașele care, perseverind în sistemul protecționist n'au putut să se adapteze noilor condiții economice, duc o viață lîncedă, văzînd cum li se ripește, unul cite unul, privilegiile, până la marea revoluție franceză, care le distruge orice însemnătate politică.

In general considerate, democrațiile medievale, au fost egoiste, antipatice și spoliatoare pentru cei necuprinși în cercul lor, dar au reușit să asigure o viață morală și materială satisfăcătoare diferitelor grupuri sociale ce le alcătuiau.

M. J.

***

Emile Faguet. *De l'amour de soi.* Edit. E. Sausot et C-ie. Paris. Preț 1 fr.

Această cărticică (98 pg.) are ca subtitlu: „Les dix commandements“ (Cele zece porunci); iară drept introducere tabla celor zece porunci... moderne, pe care nu știu dacă stă sau nu în intenția autorului să le opue celor zece porunci biblice, dar cu siguranță, că numai prin enunțarea lor, arată ceia ce crede autorul că-i nevoe de „poruncit“ azi, în deosebire de ceia ce era nevoe de „poruncit“ în vremile străvechi.

„Tu te vei iubi pe tine însuți“.
„Tu vei iubi pe tovarășa ta“.
„Tu vei iubi pe tatăl tău, pe mama ta și pe copiii tăi“.
„Tu vei iubi pe prietenul tău“.
„Tu vei iubi pe bătrîni“.
„Tu vei iubi profesiunea ta“.
„Tu vei iubi țara ta“.
„Tu vei iubi adevărul“.
„Tu vei iubi datoria“.
„Tu vei iubi pe Dumnezeu“.

Autorul arată că dragostea de sine e sentimentul împotriva căruia s'a năpustit toată urgia filozofilor și chiar a creștinismului, „prin o interpretare poate falșă a unui cuvînt a fondatorului său“. Sprijinindu-se pe Bossuet: „Nu trebue îngăduit omului să se disprețuiască pe de-a'ntregul, de frică să n'alunece spre dorințele cele oarbe“, —spune: „Dacă nu trebue să'ngădui omului să se desprețuiască pe de-a'ntregul, mi se pare că se cuvine să-i permiți să se iubească“. Apoi altruismul, ca să existe, presupune și cere existența egoismului: „Ca să puteți face ceva pentru alții, trebue să începi—și să continui—a face mult pentru sine“. Altruismul absolut e antiomenesc.

In „cum trebue să ne iubim“ ia cuvîntul lui Isus: „Iubește pre aproapele tău ca pre tine însuți“—și arată, împotriva lui Nietzsche, că acest cuvînt e „tocmai experiența omenească cea mai deplină“. In acest capitol autorul dă o pagină care poate sta alături cu cele mai frumoase pagini din Evanghelie!

„Il *(Isus*)* ne craint pas que quel„qu'un lui réponde: „Alors je n'aime „point les autres, car je ne m'aime pas“. „Il sait que celui qui s'aime le moins „serait un très grand philantrope, s'il „aimait les autres autant seulement et „*de la même manière* qu'il s'aime. Avec „tiédeur? soit; mais vous vous nourris„sez. Faites de même pour les autres.— „Avec dégout? soit; mais vous vous „nourrissez. Faites de même pour les

*) Parantezul adăugat de recenzent.

„autres.—Avec mépris? Soit. Mais vous „vous nourrissez. Faites de même pour „les autres.—Mais je ne m'aime *point* „*du tout*, car je me tue!

„— Pour vous débarrasser de vos „souffrances à votre misère, débarras„sez les autres de leurs souffrances à „la leur.

„— Non; je me tue froidement!

„— D'abord ce n'est pas vrai; ensuite „à supposer que ce soit vrai, que tout „le monde agisse envers les autres „comme envers soi et envers soi-même „comme envers les autres; et que celui „*qui est capable de tuer froidement* „*les autres* se tue lui-même“. „Aimez „votre prochain comme vous“ “.

Capitolul acesta se 'nchee cu concluzia: „Deci trebue să ne iubim“.

„Cum? După părerea mea în toate „chipurile cu putință, afară de unul. „Trebue să ne iubim puțin ca pe-un „prieten; trebue să ne iubim puțin ca „pe-un tată; trebue să ne iubim puțin „ca pe-un copil; trebue să ne iubim „puțin ca pe-o femee ce iubim“.

In capitole separate arată cum, și pentru ce trebue să ne iubim în chipurile de mai sus; iar chipul în care nu trebue să ne iubim, în capitolul: „Nu ca un Dumnezeu“. Scrierea se termină prin „Arta de-a se iubi“ și trei metode spre a ajunge la acest sfirșit. Ultimul capitol: *Se Amandi Peritus* se închee cu:

„— Il faut aussi apprendre à s'aimer comme à faire toutes choses, judicieusement“.

*

E. Boinet. *Les doctrines médicales. Leur Evolution.* Bibliothèque de Philosophie scientifique. Edit. E. Flammarion, Paris. 324 pag. Preț 3.50.

Din introducerea, plină de citații asupra definițiilor „doctrinei“ și discuțiunii dacă și întrucît medicina e o artă sau o știință, putem reține ca mai bună și mai scurtă părerea autorului că „medicina prin mijloacele sale de studiu e o știință, iară prin aplicațiile sale o artă“. Studiul doctrinelor medicale și evoluția lor din acest punct de vedere ar fi fost și original și folositor.

Din nenorocire autorul perde din vedere propria sa părere, așa că ne dă un studiu—interesant fără îndoială—asupra înriuririi pe care au avut-o concepțiunile filozofice în vechime asupra medicinei, și mai ales chipul cum aceste concepții filozofice se oglindesc în doctrinele medicale. Deaceia capitolele din cartea I, care tratează despre doctrinele antice sau pre-hippocratice, sînt lipsite de orice interes medical, formînd un rezumat incomplect de mitologie. Și totuși în aceste capitole sînt semnalate o sumă de documente de un real interes medical și din analiza cărora „medicina ca știință“ din acele vremuri depărtate s'ar arăta demnă de admirația noastră, după cum o dovedește *papirusul lui Ebers* (1500 a. Chr.): „Dacă medicul apasă cu degetele sale capul, mînile, brațele sau picioarele, el trebue să găsească inima, căci vasele ei circulă în membre și deaceia ea e numită centrul vaselor corpului“.— Numai această frază arată că preoții zeiței *Isis* în doctrinele lor medicale erau conduși mai mult de observarea—am zice azi științifică—cinstită a faptelor, decît de concepțiile teologice ale *Celei nepătrunse*.

Doctria hippocratică e dată numai în zece pagini și mai mult din punctul de vedere al înriuririi pe care filozofia platonică și pythagoriană ar fi avut-o asupra acestui genial medic. Dar trepiedul dogmatic al lui Hippocrat — *Naturism, Humorism* și *Vitalism* — e o întrezărire genială a realității, bazată pe o observație cinstită a faptelor și întru nimic datoare filozofiei platonice și pithagoriciene, după cum dealtfel autorul o dovedește — fără voe — în expunerea magistrală a doctrinelor medicale moderne. Doctrina hippocratică se fărămițează în școala

dela Alexandria, iar cînd centrul cultural al lumii se strămută la Roma, din aceste fărămituri *Galien* „fundatorul medicinei științifice, care a fost în acelaș timp anatomist consumat, experimentator dibaciu, patologist emminent și filozof distins", construește sistemul galianic, stăpînitor absolut până în secolul al XVIII-lea.

Dacă expunerea doctrinelor medicale antice și medievale lasă de dorit și din punctul de vedere al directivei, cît și al spațiului ce autorul le consacră, numai 84 pag.,— în schimb expunerea doctrinelor medicale, cu începutul sec. XIX-lea și până azi, e atît de clară și atrăgător scrisă, că cetitorul uită neajunsurile celor 84 pag. dintăi. Acei care sînt în curent cu descoperirile și lucrările medicale din acești din urmă zece ani, cași acei care nu sînt în curent, de-opotrivă, vor ceti cu folos și cu plăcere rezumatul limpede, pe care autorul îl face aproape cu pasiune, al lucrărilor care pun temelia științifică doctrinei medicale moderne.

*

Omar Khâyyâm. *Rubâiyât. Illustrations de E. Dulac.* L'Edition d'Art H. Piazza et C-ie. Paris 1910. Prețul 30 fr.

Opera poetică a matematicianului astronom persan, Omar Khâyyâm a fost făcută cunoscută marelui public de către poetul englez *Edward Fitzgerald*. Acesta, un diletant în literatură, s'a pus să învețe limba persană la vîrsta de 40 ani. Traducerea *Rubâiyât*-ului lui Omar Khâyyâm i-a luat vre-o cîți-va ani; iar cînd a terminat-o, n'a găsit nici un editor care să i-o publice. Fitzgerald a publicat-o pe socoteala lui și a scos-o în vînzare cu prețul de 5 shilling exemplarul. Văzînd că nu găsește nici un cumpărător, a trecut toate exemplarele librarului Quaritch ca să le desfacă cum se va pricepe. Librarul a scoborît prețul exemplarului până la un shilling și totuși cumpărătorii nu se atingeau de volum.

Disperat și plictisit, a aruncat volumele în cutia de vechituri a un penny volumul! Intr'o zi poetul pictor Dante-Gabriel-Rossetti, scotocind în lada cu vechituri a un penny volumul, a dat peste traducerea lui Fitzgerald. Entuziasmat de Omar Khâyyâm și de traducătorul lui, s'a întors în aceeași zi cu prietenul său poetul Swinburne și au cumparat alte patru exemplare. A doua zi, cînd a venit să mai cumpere cîte-va exemplare, le-a găsit trecute în cutia a doi penny exemplarul! Și astfel din adîncimile indiferenței publice s'a ridicat încet încet la suprafață opera lui Omar și a traducătorului său. Azi numărul edițiilor anuale sînt nenumărate.

In limba franceză nu știu dacă există o altă traducere în afară de aceasta a d-lui Edmond Dulac, care e în acelaș timp și ilustratorul. Traducerea nu-i făcută după original, ceia ce pentru o ediție de lux e deja un mare păcat, ci după Fitzgerald. Dacă ilustrațiile— în număr de 20—d-lui Edmond Dulac nu lasă nimic de dorit din punct de vedere artistic și sînt în armonie desăvîrșită cu spiritul și geniul poetic al lui Omar, așa cum ni-l dă Fitzgerald în traducerea sa, textul tradus de d-sa prea adesea lasă de dorit și ar compromite față de publicul francez geniul poetic al lui Omar, dacă cunoscătorul fin al literaturii și sufletului oriental, marele Renan, nu l'ar fi caracterizat ca „fratele lui Goethe și al lui H. Heine". Și Omar Khâyyâm s'a născut în a doua jumătate a veacului al XI-lea și a murit în întîiul pătrar al veacului al XII-lea!

Dacă din punct de vedere literar ediția aceasta nu are vre-o valoare deosebită, din punctul de vedere al execuției artistice a ilustrațiilor, tiparului și hîrtiei, e tot ce poate fi mai desăvîrșit. Valoarea sa *bibliofilică* e crescută prin faptul că ediția se compune numai din 700 exemplare numerotate, din care 300 pe hîrtie de Japonia și 400 pe hîrtie velină—„des Manufactures du Marais".

Și de oare-ce vorbesc de bibliofilism, trebue să arăt și un păcat din acest punct de vedere. D. E. Dulac uită să arăte după ce ediție a făcut traducerea. Ediția „mignon" publicată la Veneția de Rosen, pe care o am, reproduce ediția I-a publicată de Fitzgerald la 1859. In această ediție sînt numai 75 de quatrenuri, pecînd în ediția d-lui Dulac sînt 110. Să sperăm că d. Dulac n'a mărit numărul quatrenurilor spre a compensa calitatea traducerii.

Cu toate cusururile pe care le-am arătat,—calitățile: ilustrațiile, execuția tipografică și hîrtia, trebuesc văzute,— și nu mă pot opri să nu recomand această ediție iubitorilor de *cărți*.

*

Paul Dubois. *Raison et Sentiment.* Edit. A. Francke, Berne, 1910. Preț 1.25.

Profesorul de neuropatologie dela Berna poate fi considerat ca întemeetorul psihotherapiei. In opera sa *Psihonevrosele și tratamentul lor moral*, autorul privește lucrurile din punct de vedere clinic și terapeutic. In conferința de față, fără a părăsi desăvîrșit terenul clinic și terapeutic, caută să dee mai cu seamă o bază teoretică sistemului său în tratarea boalelor nervoase: întreaga viață a omului e *activitate*. In această activitate distingem: *actele automate* și *actele voluntare*. Ce anume ne îmboldește să făptuim? Numai *sentimentele*. Dar toate sentimentele se pot reduce la *dorință* și *frică*, sau *plăcere* și *displăcere*. Mai mult—rezumez pe autor—nu-i decît un singur îmbold pentru acțiune: *dorința* (pozitivă=plăcere; negativă=displăcere, frică). Bazîndu-se pe această constatare de fapt, autorul nu admite antinomia ce se stabilește între sentiment și rațiune. „Ne închipuim, ca să zic așa, aceste facultăți mintale ca ocupînd căscioare diferite în capul nostru și sîntem gata să admitem că rațiunea și sentimentul sînt separate prin despărțituri nepătrunse, care împiedecă inteligența să facă ordine în sanctuarul impresiilor noastre sentimentale. Aici e greșala". „In viața sufletului totul e *subiectiv*. Totul e *imagină* pentru noi: *imagine*— senzațiile noastre cele mai simple; *imagine*—impresiile noastre cele mai complexe; *imagine*—gîndirile noastre și cuvintele ce servă să le exprime; *imagine*—încă sentimentele care izvorăsc din ele, pe care le percepem și care ajung la făptuire". „Ce-i atunci *sentimentul?* E o reprezentație mintală, care devine caldă sau se colorează prin adăugirea unei mișcări emoționale". „Ce anume face ca o imagine mintală rece să se transforme într'un sentiment cald, determinînd actul? E *dragostea de sine*". „Reprezentațiile noastre mintale se colorează de sentimente diverse îndată ce noi ne simțim atinși în interesele noastre materiale sau morale". „Și, să nu se uite, succesiunea e întotdeauna aceiași: *reprezentație mintală, sentiment, act*". „Care-i folosința unei asemene concepțiuni?" „A înțelege mecanismul vieții noastre mintale, e de-o importanță capitală pentru purtarea noastră în viață, și cred că neștiința în aceste materii are urmări dezastruoase pentru mulți inși". Sentimentul, avînd la obîrșie o reprezentație mintală, poate fi modificat prin rațiune. „Toate sentimentele trebue să fie supuse controlului rațiunii". „Supunînd sentimentele la critica sa, numai *rațiunea moralizătoare* poate să se opue pasiunilor omenești și să vadă la individ și în mase domnia relelor aplecări".

Toate aceste păreri pe care le-am rezumat sînt exemplificate cu bogăție și claritate în cele 63 pag., care pot

servi ca un „breviar" pedagogilor și părinților.

Dr. N. Q.

***

Ives Delage et M. Goldsmith. *Les Théories de l'Evolution*. Paris, Ernest Flammarion, 3.50.

Literatura asupra chestiunilor privitoare la originea ființilor viețuitoare a ajuns astăzi așa de bogată, incit cu greu mai poate fi urmărită chiar de specialiști; iar teoriile, comentariile și criticile lor, discuțiunele chestiunilor de detalii sau generale, explicările și rectificările diferitelor teorii sint așa de numeroase, încit cu greu se mai poate cineva orienta în haosul lor: darwinism, lamarckism, weissmannism; selecțiune, segregațiune, ortogenesă, mutațiune; teoriile lui Roux, Wallace, Naegli, de Vriès, Le Dantec; legile lui Galton, Mendel; interpretările lui Hertwig, Herbst, Gautier, Romanes; experiențele lui Kellogg, Bell, Pictet, Fischer; observațiile lui Cunningham, Hyatt, Cattaneo, etc. etc.,—cine voește azi să se ocupe cu problemele fundamentale ale biologiei, trebue să aibă curajul lui Teseu ca să se aventureze în acest labirint de teorii, explicații, concepții, observații, etc. etc.

Lucrarea de față a lui Ives Delages și Goldsmith e firul Arianci pentru acest labirint. Autorii sistematizează, grupează, expun diferitele teorii în mod critic, aleg faptele și datele esențiale și, în total, aruncă asupra chestiunilor o lumină, care, scoțind în relief tot ce-i mai însemnat în materie, pune ordine în mulțimea și varietatea problemelor în discuție.

După ce, intr'o scurtă introducere, lămuresc noțiunea evoluției și-i arată însemnătatea, expun în primul capitol concepția evoluționistă dinainte de Darwin. In capitolele următoate sint expuse concepțiile lui Darwin împreună cu criticile ce li s'au adus și cu derivatele lor, cum și diferitele teorii asupra eredității în general, asupra eredității caracterelor ciștigate, asupra variațiunilor. Un capitol special e consacrat teoriilor lui Lamarck, iar concepțiile neo-darwinienilor, ale reprezentanților moderni ai lamarckismului și ale biologiștilor mai noi sint expuse și ele, scoțindu-se în relief ceia ce aduc nou în chestiune.

Expunerea e făcută aproape cronologic, diferitele teorii sint trecute în revistă succesiv, pe cit posibil așa cum apar. Autorii intervin foarte mult în expunere, făcînd un loc larg criticei și lăsînd să se intervadă chiar inclinațiile lor pentru teoriile lui Lamarck, „influența mediului" părindu-li-se cea mai acceptabilă in explicarea originii speciilor și făcînd o critică distrugătoare teoriilor lui Weissmann.

Cartea scrisă astfel cu o competență în afară de orice discuție, cu claritatea și puterea de sistematizare pe care numai stăpînirea desăvîrșită a materialului o dă cuiva,—e cea mai bună introducere în materie pentru cei ce doresc să urmărească discuțiile interesantelor probleme ale biologiei, un admirabil conducător în mulțimea și varietatea teoriilor relative la evoluțiune.

H. L.

***

Revista Revistelor

Semănătorul (No. 25). D. G. Orleanu, un publicist distins, ne ține de rău că publicăm poezii simboliste. Am mai spus'o: Noi nu sintem împotriva nici unei școli literare, și în alegerea bucăților ce publicăm, nu sintem conduși decît de un criteriu: bucata să fie scrisă cu talent și să nu fie imorală. Să nu ofenseze simțul estetic și simțul moral. Și, *de obiceiu*, prima condiție îndeplinită, e îndeplinită și a doua, pentrucă rar se întimplă (se'ntimplă, de sigur!) ca un om subțire esteticește să fie grosolan moralmente.

Convorbiri Critice (Maiu). Am depune o lacrimă de compătimire pentru jalnica tragodie a acestei reviste și am trece, dacă nu ne-ar opri în cale cîteva frumuseți neobișnuite chiar în aceste „Convorbiri". D. Dragomirescu vrea să ne convingă numai decît că noi am făcut din Anatole France un poporanist. Iată cum argumentează: Ați spus că poporanismul e simpatie pentru popor. Ați mai spus că A. France are simpatie pentru scriitorii poporaniști francezi. *Deci* ați spus că A. France e poporanist. Va săzică, fiindcă noi am spus că Anatole France iubește pe scriitorii poporaniști, însamnă că am spus că el e poporanist, că scrie nuvele și romane poporaniste?! Dar noi mai spunem ceva: că A. France, spirit critic și comprehensiv, iubește *toate felurile* de literatură. Spunem noi oare prin aceasta că *el e* un scriitor și clasic, și romantic, și realist, și naturalist, și naturist, și simbolist, și verist, și pesimist, și optimist, și sceptic, și francez, și grec, și latin, și englez?!

O altă frumuseță e scrisoarea d-lui N. Teohari, care, pus pe infamele două coloane de către d. Simionescu-Rimniceanu, îl înjură cu o vehemență demnă de cea mai onorabilă cauză. Iar intr'o notiță amicală, d. Dragomirescu îi mai administrează un compliment d-lui Rimniceanu și, ridicîndu-se apoi în sfera mai înnaltă a generalizărilor, aruncă un cuvint de dispreț întregei publicistice romînești.

Noroc de Bergson că nu s'a formalizat și el...

Noua Revistă Romînă, prin pana unui domn, care mărturisește că nu e competent în istorie, se întinde în aprecieri asupra operelor d-lor Iorga și Radu Rosetti, pe care îi lasă corijenți la acest „obiect"

Transilvania. Revista asociației pentru literatura romînă și cultura poporului romîn. No. III. Mai, Iunie. Sibiu.

Profesorul Victor Picală, scrie un instructiv articol asupra *construcției, întocmirii locuințelor și a celorlalte clădiri economice în comuna Rășinari*.

Dl. *Octavian Tăslăuanu* ne dă bibliografia publicațiilor romînești din Ungaria pe anul 1909.

Revue de Roumanie. April.

Continuînd articolul său asupra *pre-*

tenţiilor sîrbe şi bulgare în Macedonia, d. Bărbulescu arată că Sîrbii nu urmăresc niciun scop contrar integrităţii actuale a Rominiei, pe cînd Bulgarii tind nu numai la anexarea Macedoniei dar şi la acea a Dobrogiei. Aceste tendinţi ale Bulgarilor apar nu numai în cărţile lor militare dar chiar în acele de învăţămînt.

Remarcăm articolul *d-lui Peretz* asupra *vechiului drept romîn în operele cronicarilor* şi acel al *d-lui Jules Brun* asupra *animalelor în poezia noastră populară.*

La Nouvelle Revue (Iunie, 1910). Asupra **vulnerabilităţii baloanelor**, găsim interesante date într'un articol din No. dela 1 Iunie al acestei reviste. Autorul e preocupat de rolul pe care baloanele şi aeroplanele îl vor avea în viitoarele campanii militare. Balonul dirijabil va servi mai mult pentru recunoaşteri strategice, adică pentru recunoaşteri mari şi îndelungate, iar aeroplanele vor conveni mai mult recunoaşterilor tactice, adică recunoaşterilor mici şi scurte. Cu toate insuccesele şi catastrofele de până acum ale dirijabilelor, tacticianii militari speră totuşi că acestea vor avea un rol mare în războaie. Nu mai vorbim de cei prea optimişti, care visează să facă din balon un fel de încrucişător al aerului, cu care să se poată ataca armatele teritoriale, dar chiar cei mai prudenţi tot cred că în recunoaşteri se vor utiliza cu folos baloanele, căci un balon, care ar fi distrus după ce va fi trimes prin radiotelegrafie ştirile necesare Statului-Major, şi-a făcut pe deplin datoria. Acum e vorba, cum se poate lupta contra baloanelor? După experienţele făcute, s'a văzut că numai tunul poate distruge baloanele, gloanţele infanteriei nu le pot face nimic. De aceia cele din urmă experienţe în chestiunea distrugerii baloanelor s'au oprit la întrebuinţarea unor automobile cuirasate şi cu cupole învirtitoare, pe care să fie montat cîte un tun de 5 cm., cu frînă hidraulică şi cu tir rapid, şi care să se poată transporta dintr'un loc în altul cu o iuţeală de 60 km. pe oră.

Un mic studiu de psihologie individuală ne dă *Jean Mélia* în articolul intitulat **„Cum lucrează d. Briand"**. Preşedintele consiliului de miniştri francez e un om de acţiune prin excelenţă. El nu scrie, dictează, iar adevărata muncă a lui e în gîndirea sa; el, care în viaţa sa personală e un izolat, nu se izolează niciodată de gîndirea sa. Singur ori în societate, gîndirea lui lucrează mereu; cînd s'a oprit la o reformă, pe care vrea s'o realizeze, Briand îşi expune ideile sale la oameni pe care-i crede că vor fi contra: discută cu ei, înregistrează toate observaţiile, provoacă răspunsuri; astfel îşi dă samă de felul cum va fi primită ideia sa şi şi-o modifică, adaptînd-o împrejurărilor. Cînd astfel şi-a făcut o idee generală asupra chestiunii, o fixează în soluţia ei definitivă şi o ordonează; de aceea el nu apare la tribună nici cu discursul scris, nici cu note, nici cu fraze de efect, căutate mai dinnainte; toate discursurile lui le-a preparat în conversaţiile sale, le-a gîndit şi vorbit cu interlocutorii săi. Nimic nu e lăsat la capriciul inspiraţiei, totul e cugetat şi stabilit dinnainte; de-aceea Briand e aşa de sigur la tribună. În rezumat, primul ministru francez e un om al cărui spirit e veşnic treaz, un om care studiază mereu oamenii şi lucrurile, ceia ce-i dă o mare putere în multiplele şi grelele sarcini ce le are de îndeplinit.

Cu prilejul comemorării în Italia a cinzeci de ani dela liberarea Siciliei şi căderea Burbonilor, *Raqueni* reaminteşte într'un articol intitulat **cincantenariul celor o mie**, fazele principale ale epopeei garibaldiene, făcînd să iasă în relief figura eroică a marelui luptător şi vitejia voluntarilor săi.

Mercure de France (Iunie, 1910). Personalitatea şi opera marelui scriitor american **Mark Twain** continuă să preocupe spiritele, şi studiile asupra variatei şi multiplei sale producţiuni literare abondă încă în marile reviste europene. În No. dela 1 Iunie al acestei reviste, *Gabriel de Lautrec* caută să scoată în relief cîteva din însuşirile caracteristice ale scrierilor umoristului american. Mark Twain va lăsa un nume nepieritor în istoria literaturii americane, în primul loc, fireşte, pentru talentul său: dar şi pentru aceia că el reprezintă mai bine decît oricine altul sufletul american cu însuşirile şi defectele sale. Operele sale nu solicită un public special, ci sînt cetite cu plăcere şi de copii şi de bătrîni, şi de oameni înculţi şi de rafinaţi; fiecare găseşte în el ceva care să-l intereseze. La Mark Twain fantazia şi umorul sînt combinate în chip fericit cu observaţiile adînci psihologice, şi cu critica socială: el pune chiar exagerarea în serviciul unei idei juste. Pentru America el a avut un fel de rol de cenzor, şi scrierile lui au răsunet mare nu numai pentru stilul şi imaginaţia vie şi originală a scriitorului, ci şi pentru pictura puternică, tonul frondeur şi satiric, dar tot-odată entuziast, cu care a redat instituţiile şi moravurile naţionale. Autorul articolului găseşte însă falsă şi nedreaptă satira lui Mark Twain asupra culturii şi obiceiurilor europene, o atribue chiar invidiei şi polemizează cu dispărutul scriitor american.

Captivitatea unei limbi: cea polonă, este titlul unui articol, în care *Marius-Ary Leblond* îmbrăţişază într'o privire generală situaţia economică, politică şi culturală a Polonilor din cele trei ţări, care şi-au împărţit teritoriul şi populaţia patriei lui Mickiewicz. Autorul arată cum sistemul de rusificare al lui Pobiedonoţseff a dat faliment, cu toată energia şi lipsa de scrupul cu care biurocraţia din Petersburg l-a pus în aplicare contra Polonejilor; el nu a adus decît la o scădere a culturii în masa poporului, făcînd ca procentul neştiutorilor de carte să ajungă dela 41 la 53 la sută în zece ani (1897—1907). Lupta contra rusificării s'a dus cu îndîrjire în sînul familiei, unde cu toate amenzile şi pedepsele aplicate limba naţională era cultivată cu ardoare, şi a fost destul ca Rusia să fie slăbită prin războiul cu Japonejii, pentru ca Polonii să obţie oarecare concesiuni pe terenul cultural. Bine înţeles că dela înfrîngerea revoluţiei încoace, biurocraţia rusească face tot ce poate pentru a relua ceia ce s'a acordat Polonilor în momentele grele. Mai rea e situaţia Polonilor în Prusia; în lupta pentru desnaţionalizare, Germanii împing violenţa şi cruzimea până la crimă; tortura morală nu li se mai pare suficientă (şi nici nu e), aşa că autorităţile se dedau la acte de cruzime ca: flagelarea copiilor, închisoare etc., iar un profesor dela o şcoală de fete a ajuns până la a trage în clasă focuri de revolver în aer, pentru a intimida pe copile şi a le face să renunţe la limba maternă. Ca o reacţiune contra brutalităţii germanizării, o presă bine condusă înfloreşte în centrele poloneze, iar educaţia, care e stingherită în şcoală, se face cu cea mai mare îngrijire şi în senzul naţional în familie.—Singuri Polonii din Galiţia, care se bucură de autonomie, duc o viaţă mai liniştită şi îşi dezvoltă în libertate cultura naţională. Astfel această Galiţie va trebui să fie pentru Poloni „o şcoală normală de patriotism, unde Polonii din Rusia şi Germania să vie să-şi întărească şi rafineze cunoştinţele de limbă şi literatură naţională", un focar din care va

izbucni focul ce va trebui să dea odată dreptul la viață acestui neam cavaleresc, artistic, sociabil și viteaz.

La Revue (Iulie, 1910).—Sub titlul **utilitatea artiștilor**, *Paul Gsell* ne dă citeva reflexii ale marelui sculptor *Auguste Rodin* relativ la însemnătatea și utilitatea artiștilor în viața socială. Citâm citeva din ele. E util tot ce ne face fericiți; însă nimic în lume nu ne face mai fericiți decit contemplarea și visul, deci nimic decit arta care ne dă aceasta.—Arta indică oamenilor rațiunea lor de a fi, le revelează sensul vieții, îi luminează asupra propriei lor soarte, deci îi orientează în existență.—Artiștii și cugetătorii sînt ca niște lire de o infinită delicateță și sonoritate, ale căror vibrații, scoase de împrejurările fiecărei epoce, răsună în inimele tuturor muritorilor. Ei crează și propagă tendinți ce modifică omenirea.

Albert Dauzat, filologul despre care s'a vorbit în „Viața Romînească", discută, nu fără oarecare naivitate, viitorul **limbii franceze** ca limbă universală.—Iată șirul ideilor sale: Limbile artificiale, create spre a deveni universale, nu pot satisface pe nimeni nici chiar pe creatorii lor. Din această pricină s'a revenit la principiul generalizării unei limbi naționale: S'a propus o alianță a limbilor franceză, engleză și germană, ca cele mai răspîndite, dar s'a înlăturat îndată aceasta, din cauza dificultății de a se învăța odată trei limbi, și s'au gîndit la o alianță între franceză și engleză, ca fiind mai ușoare de învățat și mai generale.

Atunci au protestat Germanii, arătînd pericolul național ce ar rezulta pentru dînșii din răspîndirea universală a limbii engleze.—De oarece toți savanții recunosc că franceza posedă înalte calități de logică, claritate și eleganță, Dauzat crede că „șansele limbii franceze de a deveni o limbă superioară de schimb între popoarele civilizate au crescut mult în vremea din urmă... Simpatiile și adeziunile care ne vin din străinătate sînt destul de semnificate și reconfortante".

La Revue du Mois (Iunie, 1910). Cu prilejul admiterii de către Duma rusească a proectului de lege Stolypin, prin care se scot de sub competența dietei finlandeze toate chestiunile considerate ca interesind tot imperiul, *Félicien Challaye* ne dă la rubrica „Viața internațională" un scurt rezumat al **chestiunii finlandeze**. De cînd, în urma intervederii dela Tilsitt, Napoleon a dat Rusiei Finlanda, această întinsă regiune pentru care mai înainte fusese atita luptă între Rusia și Suedia,—Rusia a căutat, la început mai cu cruțare, mai apoi mai cu asprime, să alipească Finlanda din ce în ce mai mult la imperiul moscovit, ripindu-i autonomia pe care i-o dăduse la început, pentru a o atrage și a o ripi influenții Suediei. Ultimul act al acestei lupte încordate e legea lui Stolypin din 27 Mart 1910, care a pus din nou și mai cu tărie chestia Finlandei înaintea Finlandejilor, Rușilor și opiniei publice europene. Finlandejii au protestat energic contra ripirii autonomiei lor: dieta finlandeză nici nu a voit să-și dea avizul asupra proectului, răspunzînd că va apăra constituția Finlandei, ca o chestie de viață pentru acest popor. Chiar în Rusia s'au ivit protestări contra amestecului Rusiei în afacerile Finlandei: ministrul de finanțe Kokovstof; iar șeful constituțional-democraților, Miliukof, și șeful socialiștilor, Guegueтchkori, au protestat chiar în Dumă,—ceia ce n'a împiedecat Duma de a vota proectul cu 161 voturi contra 100, după cum nu a împiedecat acest lucru nici numeroasele adrese trimise Dumei de 120 deputați engleji, 43 olandeji, 58 belgieni, 60 germani, 128 italieni, un mare număr de parlamentari francezi și numeroase personalități marcante,

senatori, foști miniștri, etc., din toată Europa.

Interesant pentru specialiști e articolul colonelului Spero asupra **serviciului de Stat-Major**, în care arată cum s'a reorganizat, după 1870, în Franța acest serviciu, căruia i se datorește în mare parte dezastrul din războiul Franco-German, și în care face observații asupra lipsurilor de care încă sufere acest element al armatei franceze.

Revue des idées. Iunie. *Benrubi* scrie un articol interesant asupra **misticismului filozofic al lui Spir**. Misticismul cugetătorului rus nu e după el pasiv și pur contemplativ, ci mai mult activ și vesel. Nu retrăgindu-ne din lume și din societate ne apropiem de Dumnezeu, ci transformîndu-ne întăi pe noi înșine și apoi reformînd mediul social în care trăim. Adevăratul progres constă în lupta împotriva răului și a mizeriei, în înlăturarea lor, în triumful justiției. Omul e capabil de o asemenea transformare. De aceia Spir combate cu energie evoluționismul și naturalismul sociologic, care pretind că viața noastră individuală și socială e un product pur al destinului. Ideile sale au uneori o uimitoare analogie cu acele ale reprezentanților cugetării contemporane, un Nietzsche, un Tolstoi, un Eucken. Doctrina sa nu e decit dezvoltarea unei viziuni prea simple, desigur, dar sincere și fecunde.

Analizînd opera lui *Guignebert* asupra *evoluției dogmelor*, *Remy de Gourmont* îndreaptă iarăși săgețile sale împotriva sentimentului religios. „Era la locul său în visurile evului mediu și în acel moment istoric a produs lucruri mari, fiindcă era profund și sincer, azi nu mai e decit un decor. Chiar în timpul splendorii sale, creștinismul a avut totdeauna o țară, origina lui asiatică și evreiască. În realitate omenirea l'a suportat, dar nu i s'a adaptat niciodată".

Revue de Dialectologie romane. (1910, No. 1—2).

D. G. Pascu (pag. 56—63) tratează pe larg sufixele diminutive *eță*, *-ete* și *-ot* în 410 cuvinte, dintre care pentru 150 propune etimologii originale.

Este de observat că D. Sextil Pușcariu, care a scris o carte întreagă asupra sufixelor diminutive (Die rumänischen Diminutivsuffixe in Jahesbericht VIII), nu numai că n-a încercat a afla origina acestor sufixe, dar n-a semnalat nici măcar existența lor.

Nuova Antologia (Mai, 1910). *Giulio Bertoni*—**Originile poeziei lirice italiane**. Străvechiul obiceiu al tuturor ginților ariane de a serbători reînvierea naturii, în luna Mai, s'a transmis de'a Latini la popoarele romanice. Aceste serbari constau din danțuri și cîntece executate de tineret. Toată poezia lirică produsă cu asemenea ocazii, fiind încredințată numai memoriei, s'ar fi pierdut fără urmă, dacă noua societate feodală, punînd stăpînire pe ea, n'ar fi rificat-o la forma artei. Această trecere de motive lirice populare în poezia artistică a avut loc mai întăiu în Franța, la curtea din *Poitou*. Aici s'a născut poezia de dragoste, care, absorbind într'însa cîntecele de Mai, s'a răspîndit apoi în Provence, în Picardia și Normandia. Cucerirea normandă a stabilit mai întăiu legăturile între Franța și Italia meridională. La curtea din Palermo a lui Ruggero II (1101—1154) poezia franceză stăpînea; influența ei asupra celor mai vechi poeți italiani meridionali e vădită. Astfel, obiceiul de a consemna în ultimele versuri ale poeziei, numele poetului, e împrumutat dela lirici francezi: apoi forma în care apar poeziile, așa numite „*descort*", arată împrumutul francez și nu pro-

vensal; in sfirşit, se găsesc aluzii in versurile primilor poeţi meridionali la naraţiuni poetice franceze. E drept că influenţa provensală nu se poate nega. Aceasta însă e posterioară celei franceze. Poezia provensală a inflorit mai cu samă la curtea lui Frederic II, unde au trăit mai mulţi poeţi de origină meridională; ultimii poeţi părăsesc vechile motive, pentru a reproduce cu scrupulozitate pe cele nouă, venite din Provence; o uşoară urmă însă a vechii influenţi persistă. Acest fapt conduce pe autor să emită supoziţia că primii poeţi meridionali păstraţi: Giacomo da Lentino, Giacomino Pugliese, Rinaldo d'Aquino, Jacopo Mostani şi alţii, nu reprezintă prima formă a poeziei italiene. Poeziile lor, cu formă franceză şi conţinut provensal, trebue să fi fost precedate de o poezie lirică, in care şi conţinutul caşi forma trebue să fi stat sub influenţa franceză. Această poezie, care reproducea mai de aproape motivele franceze, s'a perdut. Din cele rămase însă, analiza atentă poate scoate trăsături caracteristice, care vădesc sub forma provensală urmele influenţii franceze anterioare.

Deutsche Rundschau. *Dr. Edv. Lehmann*—**Religiunea lui Thomas Carlyle.** Dacă ar vrea cineva, zice autorul, să caracterizeze printr-un singur cuvint punctul central al operei lui Carlyle, apoi singurul cuvint care se potriveşte este acela de „profet", dacă sub acest cuvint se inţelege omul, care dela o mare inălţime priveşte viaţa şi-şi ridică glasul pentru a aminti oamenilor care trebue să fie scopul vieţii lor. Un astfel de profet a vrut Carlyle să fie şi a fost. Ceia ce l-a făcut să devie un asemenea om n'a fost numai adincile lui studii literare şi istorice, ci şi imprejurările deosebite in care a trăit. Se poate zice că el a trăit viaţa a trei secole. Deşi născut la 1795, el a crescut in puritanismul veacului al 17-lea; in timpul studiilor sale academice el a aparţinut raţionalismului veacului al 18-lea; iar spiritul secolului al 19-lea s'a trezit in el cind a venit in contact cu ideile şcoalei romantice. El a trăit însă şi a ajuns şi epoca marei industrii şi a problemelor sociale, cu realismul şi pozitivismul ei. Puritanismul e, mai intăiu de toate, severitate morală şi tărie de caracter: in acest sens Carlyle a rămas totdeauna un puritan. Calvinismul işi are forţa in noţiunea sa de Dumnezeu şi in raportul de supunere către Dumnezeu. Pentru Carlyle concepţia lui Dumnezeu ca a tot puternicie şi dreptate şi concepţia pietăţii ca lealitate este fundamentală şi se vede şi atunci cind el incetează de a mai vorbi de Dumnezeu şi credinţă. Carlyle a studiat la inceput teologia, apoi se ocupă cu ştiinţele naturale, matematică şi astronomie, interesindu-se şi de filozofie şi literatură. Cind la 1816 fu numit ca profesor la o şcoală din orăşelul Kerkealdy, el veni in contact cu un om care exercită o mare influenţă asupra lui, Edward Irving, fondatorul sectei Irvingianilor. Prin acesta invăţă el să cunoască ideile filozofiei germane şi ale şcoalei romantice. Tranziţia însă dela vechea lui religie la noile idei s'a făcut cu incetul, cu mari lupte sufleteşti, până cind intr'o zi conversiunea s'a făcut pe neaşteptate, brusc, pe cind se plimba pe o stradă intunecoasă din Edimburg. In fond această conversiune e o intoarcere către divinitate şi iubirea de oameni. Acum poate el pricepe natura in esenţa ei intimă: „Şi ce este natura? Pentru ce nu te numesc Dumnezeu? Nu eşti tu haina vie a Dumnezeirii? O Cerule! Nu e el acel care vorbeşte prin tine, trăeşte in tine şi iubeşte, trăeşte in in mine şi iubeşte?" El a regăsit iarăşi pe D-zeu, găsind un nou mod de a-l pricepe. Nu e acel „Dumnezeu absent" care dela intăia Simbătă şi până azi stă inafară de univers; „Nu, el e aici

şi acum, veşnic şi pretutindenea, un veşnic Acum, un a tot prezent Aici".—Carlyle a inţeles divinitatea ca forţa intimă atot ce este, care insufleţeşte natura, făcind-o un organism viu.

Deutsche Revue (Mai, 1910) *Oliveira Lima*, membru al Academiei braziliane, a fost rugat de redacţia revistei de a-şi da părerea asupra **raporturilor dintre America de Nord şi cea de Sud.** El afirmă: Cu toate conferinţele panamericane, care au devenit un fel de modă, unitatea celor două Americi e o utopie. Nu se poate imagina un mijloc care să indepărteze neincrederea ce domneşte intr'o parte şi dispreţul ce domneşte in cealaltă parte. Această separaţie morală a existat dealtminteri totdeauna. Emanciparea politică a Americei latine—cel puţin a celei spaniole—s'a făcut cu mari jertfe, fără ca Statele-Unite să se fi gindit a-i veni in ajutor. Ajutorul a venit dela Anglia lui Canning. Deatunci şi până astăzi, Statele-Unite au arătat totdeauna dispreţ pentru America romană şi n'au considerat-o nici odată ca egală cu ele. Pricina e pe de o parte amestecul poporaţiilor sud-americane cu rasa neagră, pe de altă parte reputaţiei—in parte meritate, cum o recunoaşte şi autorul—de lipsă de cinste in afacerile administrative. Acestui din urmă fapt se datoreşte militarismului propriu Americi de Sud, care e pe cale de a dispărea acum, dar tot mai există incă.—In timpurile din urmă, cunoaşterea mai exactă a imprejurărilor sud-americane a adus o oarecare indulcire a raporturilor intre cele două Americi. Guvernul din Washington ş'a făcut un merit din faptul că a invitat la ultima conferinţă dela Haaga, toate republicele sud-americane. Nu trebue însă să se uite că Brazilia şi Mexicul fuseseră şi mai in ainte invitate invitate, la 1899. In timpul conferinţii însă, delegaţii americani uitară doctrina lui Monroe şi se uniră cu delegaţii europeni, pentru a refuza naţiunilor romanice americane o egală suveranitate. Atunci Ruy Barbosa, delegatul brazilian, s'a făcut apărătorul tuturor republicelor romanice. Nu demult, acest Ruy Barbosa a fost propus de către cunoscutul om de stat belgian Beernaert ca supra-arbitru pentru un conflict intre Venezuela şi Statele-Unite, care trebuia să se judece la Haaga. Statele-Unite l-au refuzat, şi acest fapt arată ce fel sint relaţiile intre cele două Americi: anglosaxonă şi romanică.—Chiar dacă cele două Americi vor intreţinea pe viitor relaţii amicale, totuşi caracterele lor sint prea deosebite, tradiţiunile prea neinrudite, tendinţile şi interesele lor prea neasemănătoare, pentru a se putea vreodată intimpla o apropiere mai strinsă şi mai intimă.

Sozialistische Monatshefte (Mai, 1910). *Wally Zepler*—**Individul in anarhism.** Anarhismul prezintă două forme principale, care prin baza lor teoretică corespund unor concepţii diametral opuse: anarhismul individualist, al lui Stirner şi Proudhon, şi anarhismul comunist, al cărui cel mai insemnat reprezentant este astăzi Krapotkin.—Cel dintăiu porneşte dela individ, pentru care nu există decit tendinţa satisfacerii dorinţilor sale. Toate celelalte tendinţi, pe care noi cu un cuvint le numim altruism, nu există. Un asemenea anarhism, se'nţelege, e tot atit de mult duşman socialismului, caşi societăţile actuale. Anarhismul comunist, cum arată numele, pune comunismul ca principiu. Un asemenea anarhism e in contradicţie cu sine insuşi. A pune ca principiu anarhie, adică lipsă de legi, şi comunism bazat pe legi, e un non-sens. Cu toată această contrazicere, totuşi se găsesc in toate sistemele anarhiste, amestecate mai mult sau mai puţin, idei pur individualiste şi idei comu-

niste. Un alt punct de vedere, mai însemnat însă, de a judeca teoriile anarhiste, este acela istoric-economic. Trebue pusă întrebarea cum e posibilă realizarea idealului său economic; dacă e posibil ca numai prin influenţarea voinţii maselor, prin propagandă, să se realizeze o organizaţie socială, pusă în teorie ca ideal.—Şi socialiştii pun preţ pe această influenţă a voinţii, probă agitaţia lor propagandistă, dar ei recunosc că această influenţare e numai un factor, pe lîngă care se mai află încă mulţi alţii, pe care nu-i putem stăpîni noi. Cu această întrebare însă nu s'a ocupat niciun teoretician anarhist—deaceea sîntem îndreptăţiţi de a-i considera pe toţi ca utopişti.—Cu această constatare s'ar putea considera ca închisă discuţia cu anarhiştii. N'ar fi just însă, căci dacă socialiştii cred în necesitatea evoluţiei sociale, anarhistul nu crede, şi apoi dacă se admite odată influenţa voinţii omeneşti în mersul mecanic al societăţii, atunci hotarele acestei influenţe nu mai pot fi fixate.—La aceasta se poate răspunde: mersul dezvoltării societăţii nu se poate demonstra deductiv, căci cunoaşterea evoluţiei sociale se bazează inductiv pe fapte istorice, care nu pot fi generalizate, dar a căror forţă de convingere creşte cu înmulţirea faptelor. Istoria arată însă numai o evoluţie economică, progresivă şi organică; cînd anarchismul speră ca, într'un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat, să poată realiza o stare bazată pe o ideală libertate personală, e o utopie.

The North American Review. (Iunie, 1910).—Dezvoltarea vertiginoasă a Americii de Nord a creat un concurent de multe ori biruitor al vechiului continent. Dar, dacă pe terenul industrial şi comercial, America de Nord nu recunoaşte superioritatea Europei, dezvoltarea ei artistică însă este cu totul la început şi deaproape tributară dezvoltării artistice europene. **O critică a Artei în America**, de *D. Charles H. Caffin*, fixează chiar dela început deosebirea între *Arta în America* şi *Arta Americană*. Prin arta în America autorul înţelege comerţul foarte dezvoltat cu Arta în America. Această artă e cu totul străină de geniul american; ea e cosmopolită, cuprinzînd largi contribuţii ale lumii întregi din toate timpurile. In special iubirea de artă verhe a americanilor îmbogăţiţi din prima generaţie, a sporit atît de mult *cererea* de antichităţi artistice, încît fabricarea modernă a acestor antichităţi şi escrocheria au luat o desvoltare necunoscută încă. Un caz petrecut e de o proporţie adevărat americană: nişte negustori de obiecte de artă au angajat un marchis şi o marchisă de ocazie, cu copii, servitorii... care s'au instalat într'un palat pe care l-au ticsit cu obiecte de artă. La un moment dat grave neînţelegeri se ivesc între cei doi soţi de o aşa înaltă extracţie şi ei se hotărăsc să vîndă comorile lor artistice tot aşa de autentice caşi blazoanele lor. Cei care hotărăsc autenticitatea şi valoarea obiectelor de artă sînt *specialişti cunoscători*, totdeauna în bune raporturi cu vînzătorii, căci viitorul proprietar al acestor obiecte, în goana ameţitoare după ban, n'a putut să-şi formeze şi gustul artistic. Azi negustorul îmbogăţit american îşi înghite cafeaua în *camera Jacobină*, în timp ce soţia sa îşi deapănă *causerie* a în *boudoir*-ul *Watteau*; prînzul îl mestecă grav în faţa unei măreţe pînze a Renaşterii, iar ţigara şi-o preface cu conştiinţiozitate în scrum în *fumoir*-ul *Olandez*. Bine-înţeles că toate aceste costă mulţi bani pe cei care le-au plătit şi multă abilitate pe cei care le-au procurat. Şi oricare American îmbogăţit trebue *să aibă artă* în casa sa! In adevăr, Americanii trebue să

fie uimiţi de fecunditatea pictorilor celebri europeni! Aceasta este arta cerută de cei care-şi duc viaţa după modă, „însă acolo unde viaţa este modelată după modă, arta nu poate crea nimic din viaţă". Arta adevărată se naşte numai din impulsul unei vieţi reale şi sincere; ea nu poate să se nască din luxul şi capriciul celor puţini. Numai viaţa întreagă a poporului, a celor mulţi, poate crea nevoi, care stimulează geniul artiştilor, adevăratul izvor al artei. Pînă acum arta adevărată în America de Nord e înnăbuşită de comerţul cu artă pentru cei îmbogăţiţi. Scopul civilizaţiei e desigur dezvoltarea individului; în America de Nord scopul pare a fi perfecţionarea maşinei.

Cu toate aceste nu se poate nega orice începuturi de *artă originală americană*. Idealurile şi aspiraţiunile americane încep să-şi găsească expresia lor prin geniul artiştilor americani. Condiţiunile de viaţă speciale Americanilor au creat o arhitectură cu totul originală americană. Inlocuirea bîrnei de lemn şi a bolţii de zidărie prin *oţel* într'un cuvînt *construcţia în oţel*, a rezolvat multe probleme de inginerie şi arhitectură şi a permis arhitecţilor americani ridicarea clădirilor cu cîte 50—60 de etaje şi-a altor minuni arhitectonice. Dar pe „gigantecele coaste de oţel ale clădirilor mamutice, arhitectul american, ca o servitoare, întinde o cămaşă murdară într'un stil Pseudo-grec, Italian sau Renaissance". Streinul, care admiră o construcţie americană, trebue să caute caracteristicul american numai în arhitectură; îndată ce trece la sculptura şi arta decorativă a construcţiei intră în domeniul împrumutului, imitaţiei sau chiar al copierei.

Saturday Review (Iunie, 1910). *Autoritatea Conferenţii*. Conferenţa conducătorilor celor două partide engleze de guvernămînt relativ la modificarea Camerei Lorzilor nu a dat pînă acum nici un rezultat. Se va vedea în curînd dacă ea va reuşi să impue o soluţie paşnică, sau dacă nu va fi fost decît un pretext pentru a se putea suspenda cîtva timp ostilităţile. Dacă se va ajunge la o înţelegere, părerea generală era că concluziile conferenţii, oricare ar fi ele, vor fi primite fără nici o rezervă de către toate partidele. In potriva acestei convingeri au ţinut să protesteze unele grupări politice engleze, nemulţumite cu noua întorsătură pe care au luat-o evenimentele. In primul rînd unii membri din gruparea naţionaliştilor irlandeji prevestesc, prin pana d-lui O'Connor, în termeni puţin echivoci pe miniştrii cari iau parte la conferinţă, că dacă se va lua vre-o hotărîre, care nu convine partidului irlandez, acesta va retrage concursul său guvernului. Mai interesant e protestul partidului muncii, care susţine pe de-oparte că hotărîrile luate nu vor fi îndestul de democratice, iar pe de altă parte neagă conducătorilor liberali dreptul de a ţine legată de hotărîrea lor majoritatea Camerei Comunelor în general şi partidul muncii în special. Mare însemnătate are în deosebi al doilea punct din acest protest. Intru cît sînt ţinute să respecte partidele de guvernămînt hotărîrea conducătorilor lor? In teorie fiecare membru al Camerei Comunelor e trimis să pue în aplicare în Cameră convingerile sale, convingeri exprimate în faţa alegătorilor săi în epoca alegerii. Dar acest principiu general teoretic sufere restrîngeri. Nu totdeauna un ales are putinţa să nu se abată deloc dela nici una din credinţile sale. El poate de ex. să fie convins că partidul, căruia aparţine e cel mai bun pentru interesul public şi totuşi să găsească că una din reformele propuse de acest partid e rea. In acest caz el va alege între aceste două alternative—de a combate sau

nu reforma propusă—după cum îi va dicta interesul ţării. Dacă consideră reforma propusă ca de mică importanţă el va vota cu partidul său. Dacă din contra o va socoti ca un rău din cele mai mari, atunci ori va vota contra ori se va abţine dela vot. Exemple asupra acestui din urmă caz se găsesc multe în istoria parlamentarizmului englez, aşa încît afirmaţia, că hotarîrile conferinţii nu pot obliga cele două partide de guvernămînt din Camera Comunelor, e din punct de vedere tehnic adevărată. In practică însă nu e nici o îndoială că în actualul stadiu al parlamentarizmului în Anglia, membrii partidelor, unionist sau liberal, vor primi cu supunere orice vor decreta conducătorii lor. Şi această afirmare, care cu o generaţie mai înainte s'ar fi părut cu neputinţă şi ar fi stîrnit o furtună de protestări, e primită astăzi ca ceva obişnuit şi implicată în mod tacit în toate discuţiunile, care au loc asupra acestui subiect.

Factorul austriac.

Deschiderea Dietei bosniace e socotită ca un eveniment de o deosebită însemnătate chiar în ţările, care, cum e Anglia, nu sînt direct interesate în afacerile din Orientul european. E acest eveniment un semn al adevăratei puteri a stăpînirii austriace şi încoronarea unei politicei condusă în acelaş timp cu multă răbdare dar şi hotărîre. Imprejurările în care Austria anexase cele două provincii păreau de natură să provoace nesfîrşite turburări, totuşi în mai puţin de doi ani noile provincii, pacificate, sînt ridicate în rîndul naţiunilor care compun Imperiul Habsburgic. Iar alegerile şi numirile făcute au avut ca rezultat că Dieta bosniacă e expresia cea mai credincioasă a puterei diferitelor partide în luptă în cele două ţinuturi anexate. Acestea sînt rezultate practice de mare însemnătate, dar constituţia bosniacă e de un interes mai general. Ea e un exemplu din cele mai vii al stării de spirit, a sufletului imperiului. Austria modernă nu e un stat cu adevărat parlamentar ca Anglia sau biurocrat ca Germania. Ea poate fi caracterizată prin două cuvinte, care par în aparenţă că se contrazic, ca fiind un regim constituţional despotic. Autoritatea supremă e în mîinile coroanei şi aceasta se serveşte de constituţii spre a intra în legătură cu supuşii săi. Francisc Joseph de exemplu nu poate dela Viena să stee în contact direct cu masele din Bosnia-Herzegovina, dar poate foarte bine sta în legătură cu şaptezeci reprezentanţi de ai lor la Sarajevo. Acest exemplu e caracteristic pentru a ne ilustra puterea specială a Austriei de a asimila idei nouă şi a le transforma spiritul în interesul politicii generale a imperiului. In aceasta tocmai stă marele secret al cîrmuirii habsburgice asupra atîtor naţiuni diferite. Fiecare popor simte că interesele sale proprii sînt respectate în o largă măsură, în vreme ce în acelaş timp el devine o parte organică a imperiului. Conflictul cu Ungaria are sorţi să se termine cu bine, atunci cînd, după dorinţa împăratului, votul universal va fi introdus şi în această ţară. Introducerea lui în Austria a fost un mare succes. Coroana al cărui prestigiu se mărise prin aceasta, avu în faţă masele populare, şi nu o mînă de biurocraţi ca mai înainte, iar mecanizmul vieţii parlamentare se însănătoşi mult, dispărînd în primul rînd acele certuri şi scandaluri cronice, care degradau parlamentul austriac. Triumful final al nouei politice nu s'a îndeplinit încă, dar deja e cu neputinţă să mai considerăm imperiul Austro-Ungar ca prea sfîşiat de certuri interne spre a mai putea avea vre-o greutate în relaţiile internaţionale. Armonia internă deplină, deşi nu încă com-

plect dobîndită, are însă sorţi de îndeplinire apropiată şi odată obţinută, Austria va redeveni un factor de primul rînd în concertul european. Acest eveniment trebue să influenţeze şi să schimbe cu desăvîrşire politica engleză. Acea politică duşmănoasă şi bănuitoare de până acum, care considera Austria ca pe o anexă a Germaniei, trebue să înceteze. Austria a arătat în 1908 că înţelege şi ştie să lucreze la nevoe ca un imperiu independent şi cu cît vor înţelege mai curînd oamenii de stat englezi acest lucru, cu atîta mai bine. Obstacole nu sînt care să împiedece pe Anglia de a nu întreţine cele mai bune relaţii cu monarhia habsburgică. Cea dintîi nu are interese teritoriale pe continent, iar cea de a doua nu are interese teritoriale în afară de Europa. Dece dar bărbaţii politici englezi s'ar încăpăţîna prin politica lor mai mult decît rezervată faţă de Austria, să o silească pe aceasta din urmă să-şi construiască o flotă pe Mediterana, care la un moment dat ar putea ameninţa comunicaţiile Angliei cu răsăritul?

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE.

Charles Lalo. *Les Sentiments esthétiques.* Paris, F. Alcan, 5 fr.

O expunere critică a teoriilor moderne asupra sentimentelor estetice, cum şi concluziile personale ale autorului în materie.

Amédée Matagrin. *La Psichologie sociale de Gabriel Tarde.* Paris, F. Alcan, 5 fr.

Pe baza operelor cunoscutului sociolog francez, autorul expune, analizează şi critică doctrina filosofică-socială a acestuia, scoţînd în relief caracterul sistematic al gîndirii acestuia.

Ferdinand Gache. *Mères et Fils.* Paris, Didier, 1910.

E al cincilea volum din colecţia „Bibliothèque des parents et des maîtres": după cum titlul o arată, e vorba în acest volum de rolul părinţilor, al mamei în special, în creşterea şi educaţia copiilor.

ISTORIE

Henri d'Alméras. *Charlotte Corday.* Paris, Librairie des Annales, 3.50.

Povestirea vieţii ucigaşei lui Marat, împrejurările în care tînăra fată a comis omorul şi pertractarea procesului ei.

Hector Fleischmann. *Mémoires de Charlotte Robespierre.* Paris, Albin Michel, 5 fr.

Autorul publică o nouă ediţie a acestor memorii însemnate pentru cunoaşterea vieţii marelui revoluţionar, însoţindu-le de o biografie a surorei lui Robespierre, şi limpezind chestiunea raporturilor dintre soră şi fraţii ei.

ŞTIINŢĂ

J. H. Fabre. *Souvenirs entomologiques.* Etudes sur l'instinct et les moeurs des insectes. Paris, Ch. Delagrave, 10 vol. à 3.50.

A apărut al zecelea volum din interesantele observaţii, pe care învăţatul francez le face de mulţi ani asupra vieţii insectelor. Acest al zecelea volum conţine multe amintiri şi episoade din viaţa ştiinţifică a autorului.

Albert Dauzat. *La vie du langage.* Paris, A. Colin, 3.50.

Autorul dă o expunere a principalelor rezultate la care s'a ajuns în studiul limbei.

E. Brücker. *Initiation zoologique.* Paris, Hachete, 2 fr.

Cartea e scrisă pentru educatori şi are de scop să le dea observaţiile uşoare ce se pot face de către elevi, pentru ca aceştia să fie astfel deprinşi

a observa şi interpreta ei singuri natura.

SOCIOLOGIE, ECONOMIE POLITICĂ, DREPT.

Vandervelde. *L'Exode rural et le retour aux champs.* Paris, F. Alcan 6 fr.

Un studiu documentat asupra mişcării duble şi contrare a populaţiei, tendinţa ţăranilor către oraşe pe de-o parte, şi revărsarea populaţiei muncitoreşti ale oraşelor către periferii şi intreprinderile industriale din afară de oraşe pe de altă parte.

Louis Bertraud. *Le Mirage oriental.* Paris, Perrin, 3.50.

Studii şi observaţii asupra psihologiei şi obiceiurilor populaţiei turce, grece, armene, parse, arabe, etc. din Asia.

Ludovic Pichon. *Code de la Guillotine.* Paris, Librairie générale de droit et de jurisprudence. Prix 3.50.

Extras dintr'o lucrare mai mare, pe care autorul o pregăteşte şi care va purta titlul de „Istoria documentară a ghilotinei". Autorul arată că acest instrument de execuţie nu a fost inventat—cum se crede—de dr. Guillotin, ci că acesta a vulgarizat numai un procedeu ce s'a întrebuinţat pentru prima oară în Irlanda la 1307.

H. Ilgenstein. *Preussenspiegel.* Berlin, Erich Reiss, 1 Mk.

E un pamflet virulent în contra Prusiei şi instituţiilor sale.

ETNOGRAFIE. FOLKLOR.

P. V. Schmidt. *Die Stellung der Pygmäenvölker in der Entwickelungsgeschichte des Menschen.* Stuttgart, Strecker et Schroder, 9 Mk. 60.

Un mare studiu asupra „pigmeilor", în care autorul stabileşte un teritoriu mitologie—austronesian—, care ar cuprinde o parte din Indo-China şi din Australia, ce ar fi fost locuit de această populaţie.

R. Shwoy Joe. *The Burman, his life and nations.* London, Macmillan, 10 sh.

Cercetări asupra vieţii, credinţelor, obiceiurilor, organizării politico-sociale, etc, a Birmanilor din Indo-China.

Dr. Münsterberg. *Chinesische Kunstgeschichte. t. I: Malerei und Bildhauerei.* Esslingen, P. Neff und Max Schreiber, 20 Mk.

Primul volum dintr'o mare lucrare întreprinsă de autor asupra istoriei artei chineze. Volumul acesta frumos ilustrat se ocupă cu pictura şi sculptura.

CRITICA LITERARĂ şi ARTISTICĂ.

Stéfan Zweig. *Emile Verhaeren, sa vie, son oeuvre.* Traduit de l'allemand sur le manuscrit inédit par P. Morisse et H. Chevret. Paris, „Mercure de France", 3.50.

Cel mai complect studiu apărut până acum asupra lui Verhaeren.

Victor Giraud. *Blaise Pascal. Etudes d'histoire morale.* Paris, Hachette, 3.50.

O expunere a concepţiei filozofice a lui Pascal, aşa cum se degajază din scrierile sale, mai ales în privinţa concepţiei religioase. Autorul arată marea influenţă pe care Pascal a avut-o din acest punct de vedere asupra lui Brunetière, Bourget, Sully-Pruehomme, etc.

Georges Duhamel et Charles Vildrac. *Notes sur la technique poétique.* Paris, 1910.

Cei doi tineri poeţi au adunat într'un volumaş observaţiile şi cercetările lor asupra metricei moderne.

Louis Mandin. *Etude sur les ballades françaises,* Paris, 1910. Edition de „Vers et Prose".

Mic studiu asupra metodei prosodice şi asupra felului talentului lui Paul

Fort, autorul volumului de poezii „Ballades Françaises".

LITERATURĂ

Enrique Larreta. *La gloire de don Ramire.* Paris, „Mercure de France", 3.50.

E un roman istoric tradus din spaniolește de Remy de Gourmont, in care se povestesc intimplările de pe vremea lui Filip II.

Leon Daudet. *Le Bonheur d'être riche.* Paris, „Moderne bibliothèque", 1 fr.

Romanul unui avar, care are și nenorocirea de a se inamora.

Max et Alex. Fischer. *A. Z. II poste restante.* Paris, Flammarion, 3.50.

O colecție de nuvelete glumețe.

Tony d'Ulmès. *Les Demi-morts.* Paris, Lemerre, 3.50.

Sub formă de roman din viața ftizicilor ce-și ingrijesc sănătatea la Cannes, autorul ne dă un studiu pătrunzător asupra psihologiei acestor bolnavi și asupra boalei inse-și.

Alfred Gold. *Das Lied von der Sternenjungfrau.* Berlin, Egon Fleischel und C-ie, 4 Mk.

Un roman de iubire din lumea studențească din Berlin.

Compilator.

Bibliografie

Th. Cornel. *Cîntări pentru inimă.* Decorațiunea de Cecilia Cuțescu-Storck. 1910, București. Pr. 1.50 l.

D. Vasiliu-Bacău. *XXIV. Statul și familia. XXV. Tainele cerului. XXVI. Educația Națională.* 1910. București, Bibl. Națională (No. 24—26). Pr. 30 b.

M. Sadoveanu. *Povestiri de seară.* 1910. București, Minerva. Pr. 2 l.

Alexandria sau Istoria marelui Impărat Alexandru Macedon. 1910. București, Bibl. p. Popor (No. 1). Preț. 30 b.

Istoria prea-frumosului Arghir și a prea-frumoasei Elena, cea măiastră și cu părul de aur. 1910. București, Bib. p. Popor (No. 2). Pr. 25.

Esopia sau Viața și pildele prea-înțeleptului Esop. 1910, București, Bib. p. Popor (No. 3). Pr. 40 b.

Const. Noe. *Importanța Aromînilor pentru România* (Conferință ținută la Cercul Studenților Macedo-Romîni, în ședința publică din 14 Martie 1910). 1910, București, Tip. Dor. P. Cucu. Fără preț.

A. N. Nerson. *Evreii-Romîni în secolul al XX-lea.* Reflecțiuni asupra chestiei Evreilor din România dedicate poporului romîn. 1910, Roman, Tip. Leon Friedman. Pr. 25 b.

Rădulescu-Codin și Mihalache. *Sărbătorile poporului.* 1909, București, Acad. Rom. 1 broș. de 122 p. Pr. 1.50 l.

Dr. V. Babeș. *Observațiuni critice asupra Fagocitozei.* 1910, București, Acad. Rom., Pr. 40 b.

P. V. Năsturel. *Luptele dela Ogretin și Teișani.* 1910 București, Acad. Rom., Pr. 50 b.

Dicționarul limbii romîne. Tomul I, fascic. V: *Ast-Babă.* 1909, București, Acad. Romînă.

J. J. Rousseau. *Libertatea. Dreptul celui mai puternic.* (Trad. de A. Luca). Bib. Lumen. Pr. 15 b.

V. Anestin. *Ce sînt cometele.* Bib. Lumen. Pr. 15 b.

Dr. N. Lupteș. *Activitatea Serviciului Sanitar.* 1910, Huși, Tip. Const. S. Lețcae.

Friederic Hebbel. *Maria Magdalena.* (Trag. în 3 acte. Trad. de I. E. Toronțiu). 1910, Cluj, Tip. Carmen. Fără preț.

Societatea de Higienă din Romînia. *Expunere de motive. Statute.* 1910, București, Tip. Modernă. Fără preț.

Dr. George D. Fischer. *Preîntîmpinarea oftalmiei purulente sau scurgerei de puroi din ochii copiilor nou născuți.* 1910, București, Tip. Speranța. Pr. 50 b.

Dr. M. Cealic. *Dare de samă asupra activității medicilor școlari pe anul școlar 1907—1908* (Din raportul prezentat d-lui primar al Capitalei). 1909, București, Tip. Universală. Fără preț.

Dr. M. Cealic. *Dare de samă asupra activității medicilor școlari pe anul școlar 1908—1909* (Din rapoartele prezentate d-lui primar al Capitalei de către d-nii medici școlari. Rezumată și redactată). 1910, București, Tip. G. A. Lăzăreanu. Fără preț.

Primăria Comunei București. Serviciul sanitar. *Dare de samă asupra activității medicilor școlari pe anul școlar 1909—1910,*—dela 1 Septembrie până la 31 Decembrie 1909 (Din rapoartele înnaintate d-lui medic inspector general al școalelor, dr. N. Drugescu, și primăriei). 1910, București, Tip. G. A. Lăzăreanu. Fără preț.

Primăria Comunei București. Direcțiunea Sanitară. *Cîteva din rapoartele personalului sanitar comunal trimis în străinătate în diferite misiuni* (1908—1909). 1910, București, Tip. G. A. Lăzăreanu. Fără preț.

Zoltan Zoldy. *Almanachul Industriei și Comerciului pe 1908, 1909, și 1910.* 3 vol. (Sub direcțiunea d-lui). 1908, 1909, 1910, București, Tip. Eminescu. Pr. 5 l. fiecare vol.

I. A. Rădulescu. *Studii.* București. Carol Göbl—S-r. 1910. Pr. 2 lei.

Anatole France. *Albina.* (Trad. de V. Trifu). Bib. p. Toți. (No. 572).

D. Anghel și St. O. Iosif. *Cireșul lui Lucullus.* 1910, București, Minerva. Pr. 1.50 l.

G. Tutoveanu. *Albastru* (Versuri). 1910, București, Minerva. Pr. 1 l.

C. Sandu-Aldea. *Ape mari.* 1910, București, Minerva. Pr. 2 l.

B. P. Hasdeu. *Ursita* (Roman istoric). 1910, București, Minerva. Pr. 2 l.

Xavier de Maistre. *Siberiana* (Trad. de V. Sadoveanu). Bib. Minerva (No. 75). Pr. 30 b.

I. Boteni. *In zile de vacanță.* Bib. Minerva (No. 76). Pr. 30 b.

N. Cehov. *Nuvele* (Trad. de N. Dunăreanu). Bib. Minerva No. 79. Pr. 30 b.

Prof. dr. Petrini-Galați. *Tratamentul general al sifilisului.* Bib. Minerva No. 80. Pr. 30 b.

Sofocle. *Electra* (Trag. în 5 acte. Trad. de G. Murnu). Bib. Teatrului Național (No. 9). Pr. 35 b.

E. Lovinescu. Critice (Vol. II). 1910, București, Editura Librăriei Socec.

Violett. *De ce trăim.* Studii filozofice III. 1910, București, Tip. Unirea. Pr. 25 b.

Platon. *Ce-i amorul?* (Trad. de A. Luca). Bib. Lumen. Pr. 15 b.

Alexandru Șmelț. *Petrolul Romîniei și primejdia cartelului.* Extras din „Revista Democrației Romîne", No. 15, din Mai 1910.—1910, Botoșani, Tip. Reînvierea. Fără preț.

Enescu Stilpeni. *Proverbe și maxime indiene* (Trad. în versuri). 1910, Vălenii-de-Munte, Tip. Neamul Romînesc. Pr. 1 l.

Dr. Ioan Bordea. *Raport asupra mersului serviciului sanitar al județului Vaslui.* 1910, București, Socec & Co.

Zamfir Filotti. *Discurs asupra budgetului general.* 1910, Galați, Stabil. Grafic Moldova.

Karl Marx. *Muncă, Marfă, Bani.* 1910, București, Bib. Lumen, 1 broș. de 32 p. Pr. 15 b.

Em. Gîrleanu. *Trei vedenii.* București, Librăria Nouă, Bib. Lumen, No. 1. Pr. 30 b.

Ioan Kalinderu. *Indrumări date agenților Domeniului Coroanei.* Vol. II. 1900—1909. 1910, București, Tip. Gutemberg.

S. P. Radianu. *Creșterea porcilor.* Bib. populară a Administrației Domeniilor Coroanei. Cărticica XLV. 1910, București, Tip. Gutemberg.,

Benedetto de Luca. *Il primo porto di Romania (Costanza).* 1910, Roma Stab. Tip. della Soc. Ed Lazeale. Maggio.

" " *Dieci Giorni in Romania.* 1910, Roma, Societa tipografico-editrice Romana.

" " *Dintr-o expoziție într-alta.* 1910, București, Tip. Cooperativă „Poporul".

A. Nora. *Suflete fără noroc.* 1910, București. Pr. 45 b.

A. Nora. *Flori de Dragoste.* 1910, București. Pr. 45 b.

L. Tolstoi. *Adevărul și minciuna.* Bib. Lumen, (No. 51). Pr. 15 b.

Carmen-Sylva. *Cugetările unei regine.* Bib. Lumen (No. 52). Pr. 15 b.

Prof. Ellador Constantinescu. *De l'esprit de l'enseignement secondaire en Roumanie.* 1910, Paris, Alcide Picard. Prix 1 fr.

Dr. Adolf Matthias. *Pedagogia practică pentru școalele secundare.* (Trad. liberă, cu o prefață și note de G. Bogdan-Duică). 1907, București, Tip. Voința Națională. Fără preț.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa **d-lui G. Ibrăileanu strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, și a face angajamente în privința anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească*, sînt rugate să se adreseze Administrației prin mandat postal.

Au apărut în editura revistei „Viața Romînească" și se află de vînzare la principalele librarii din țară, precum și la administrația revistei:

I. Al. **Brătescu-Voinești**. *In lumea dreptății*. Nuvele. Un volum, în 8º, de 290 pagini.—Prețul 2 Lei.

A. **Philippide**. *Specialistul Romîn*. Contribuție la istoria culturii romînești din sec. al XIX-lea. Un volum, în format mare, de 96 pagini.—Prețul 1 Leu 50 Bani.

M. **Lermontov**. *Demonul*. Poemă tradusă de Ioan R. Rădulescu, precedată de o notiță privitoare la „Poetul Caucazului". O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 64 pagini.—Prețul 1 Leu.

St. O. **Iosif și D. Anghel**. *Legenda Funigeilor*. Poem dramatic, în trei acte. O plachetă elegantă, pe hîrtie velină, format special, de 60 pagini.—Prețul 1 Leu.

G. **Ibrăileanu**. *Spiritul critic în cultura romînească*. Un volum, în 8º, de 267 pagini.—Prețul 2 Lei.

G. **Ibrăileanu**. *Scriitori și Curente*. Un volum în 8º de 320 p. Prețul 2 lei.

D. D. **Pătrășcanu**. *Schițe și Amintiri*. Un volum în 8 de 292 pagini. Prețul 2 Lei.

A. **Stavri**. *Luminișuri* (Versuri). Pr. 2 Lei.

PREȚUL 2 LEI
